

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Безпаленко А. М., Тепла О. М. Вітрук Н. Л.	Принципи взаємодії фону і фігури у гештальті змісту слова	6
Кочерга Г.В.	Лексико-семантичні особливості односкладних речень апеляції	13
Пастернак Т. А.	Мотиваційне і словотвірне вираження суфіксації відіменних дієслівних одиниць в східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст.	19
Сидорук Г.І.	Методика дослідження спонукального дискурсу на прикладі навчальних інструкцій	28
Стежко Ю. Г.	Семантико-прагматичні характеристики пасивних конструкцій	36
Христюк С. Б.	Репрезентація ідіоматичності в перекладах фразеологізмів	42
	Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю	50

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Шинкарук В. Д., Харченко С. В.	Державні термінологічні стандарти України в науковому дискурсі: проблемні питання	56
Булик-Верхола С.З., Теглівець Ю. В.	Запозичення з німецької мови в українській музичній термінології	65
Вакулик І. І., Шинкарук О.В.	Систематика рослин як складова міжнародної ботанічної номенклатури і прототип стандартизації	74
Личук М. І., Захуцька О.В.	Лінгвістичне описування назв зелених насаджень: проблемний аспект	81
Ріба-Гринишин О.М. Телеки М.М.	Лінгвістичні особливості німецької термінології геодезії	88
	Латинські композитні прикметники у медичній термінології	94
Харченко С. В., Марко Ю. І.	Особливості перекладу міжмовних термінологічних омонімів	103
Шестакова С. О.	Правова термінологія і проблеми її упорядкування	110

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Шинкарук В. Д., Балалаєва О. Ю.	Підготовка аграрних журналістів: перспективи та завдання	117
Дядечко Л. А.	Реклама в масовій свідомості українського суспільства	125

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Горбонос О. В.	Жанр літературної казки як діалектична єдність літературних та фольклорних традицій	134
Кирилова Т. А.	Моделі національної історії у романістиці німецьких письменниць 1990- 2000 рр.	141
Павленко Ю. Ю.	Мнемографія фікційного суб'єкта французького роману кінця XX ст. (на матеріалі роману П. Кін'єра «Салон у Вюртемберзі»)	149
Узлова О. В.	Хвороба як результат взаємодії індивіда і соціуму в романах Д. Лоджа кінця XX-початку XXI ст.	157

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Вікторова Л. В.,	Система іншомовної підготовки дорослих в умовах	165
Захуцька О.В.	глобалізації освіти	
Коротун О.О.	Сучасні підходи до іншомовної підготовки різних	172
	категорій дорослих у процесі неформальної освіти	
Максимчук В. С.	Мовно-дидактичні основи навчання німецької мови	179
Степаненко О. І.,	Smart-технології у викладанні іноземної мови у	186
Зеліковська О. О.	професійній сфері	

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Бабенко О. В.,	Системний характер перекладу як синергетичного	194
Шостак Н.А.	процесу	
Білоус Н. В.,	Перекладацькі трансформації у сільськогосподарських	201
Зайцева М. Ю.	текстах (на матеріалі німецько-українських перекладів)	
Козуб Л.С.,	Особливості використання експресивних засобів у	208
Дмитренко Ю. М.	англомовних текстах малої форми	

CONTENTS

LINGUISTIC AND TRANSLATION STUDIES

Bezpalenko A. M.,	Principles of the background and figures interaction in the	6
Тепла О. М.	gestalt content	
Vitruk N. L.	Lexical-semantic peculiarities of the composite sentences	13
	of appeal	
Kocherga G.V.	Motivation and word building expression of the	19
	denominative verbal units suffixation in the East Slavic	
	monuments of XIV - XVII century	
Pasternak T. A.	Research methods of imperative discourse on examples	28
	of teaching instructions	
Sydooruk G.I.	Semantic and pragmatic characteristics of English passive	36
	constructions	
Stezhko Yu.G.	Representation of idiomaticity in the translation of	42
	phraseological units	
Khrystiuk S.B.	Diplomatic peculiarities as a variety of official and business	50
	style.	

TERMINOLOGY STUDIES

Shynkaruk V. D.,	State terminological standards of Ukraine in the scientific	56
Kharchenko S. V.	discourse: current issues	
Bulyk-Verkhola S. Z.,	German borrowings in the Ukrainian musical terminology	65
Tehlivets Yu.V.		
Vakulyk I. I.,	Systematic character of the plants as a constituent of the	74
Shynkaruk O.V.	international botanical nomenclature and standardization	
Lychuk M. I.,	prototype	
Zakhutska O. V.	Linguistic description of names of green plants:	81
	the problematic aspect	

Riba-Hrynyshyn O.M.	Linguistic features of German terminology of geodesy	88
Teleky M. M.	Latin composite adjectives in medical terminology	94
Kharchenko S. V.,	Peculiarities of translation of interlingual terminological	103
Marko Yu. I.	homonyms	
Shestakova S.O.	Legal terminology and its ordering problems	110

SOCIAL COMMUNICATION

Shynkaruk V. D.,	Training of agrarian journalists: prospects and goals	117
Balalaieva O. Yu.	Advertising in the mass consciousness	125
Dyadechko L. A.	of the Ukrainian society	

LITERATURE STUDIES

Gorbonos O.V.	The literary tale's genre as the dialectical unity of literary and folk traditions	134
Kyrylova T. A.	Models of national history in novels of German female authors 1990- 2000	141
Pavlenko U. U.	Mnemography of the fictional subject in French novel of the late XX-th century (on the material of Quignard's "The salon in Württemberg")	149
Uzlova O.V.	Illness as result of interaction between person and society in David Lodge's novels of the end of XX – the beginning of the XXI century	157

ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Viktorova L. V.,	Foreign language education of adults in the context of educational globalization	165
Zakhutska O. V.	New approaches to foreign language training of different categories of adults within non-formal education	172
Korotun O. O.	Language and didactic basis of teaching German	179
Maksymchuk V.S.	Smart technologies in the foreign language for specific purposes teaching	186
Stepanenko O. I.,		
Zelikovska O. O.		

YOUNG SCIENTISTS' RESEARCHES

Babenko O.V.,	System-based nature of translation as a synergetic process	194
Shostak N.A.	Translation transformations in the agricultural texts (on the material of German-Ukrainian)	201
Bilous N. V.,		208
Zaitseva M. Yu.		
Kozub L. S.,	Peculiarities of the expressive means use in English small texts	
Dmytrenko Yu. M.		

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ФОНУ І ФІГУРИ У ГЕШТАЛЬТІ
ЗМІСТУ СЛОВА*

А. М. БЕЗПАЛЕНКО, доктор філологічних наук, професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
E-mail: bezpalenkoanat@bigmir.net

О. М. ТЕПЛА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tomoxana071@bigmir.net
orcid.org/0000-0002-0582-4741

Анотація. Установлено причини змін у розвитку семантики слова крізь призму категорій фону-фігури. Описано експеримент, що ілюструє психічну і мисленнєву природу семантичних поворотів. Визначено чотири принципи, на яких базується виділення фігури на фоні: принцип післядії фігури та фону, або принцип константності сприйняття "картинки у вікні", принцип впливу очікувань та передбачень, принцип незберігання незмінної, часто повторюваної інформації, принцип осмисленості сприйняття.

Ключові слова: гештальт, семантика слова, фон, фігура

Актуальність. Проблема мінливості, варіативності мовних одиниць, зокрема слова, завжди привертала увагу дослідників, і це закономірно, оскільки вона є, власне, "центральною перехрестям" науки про мову. Однак, не зважаючи на значну кількість вагомих відкриттів, ідей, поглядів, які накопичено в історії мовознавчої науки, все ж універсальної відповіді на питання про те, який саме психічний механізм лежить в основі мінливості плану вираження і плану змісту слова немає.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Означене питання досліджували вчені різних шкіл і напрямів (І. Бодуен де Куртене, Л. Щерба, О. Реформатський, В. Звегінцев, О. Лосєв, Л. Зіндер, В. Іванов, Ю. Степанов, О. Кубрякова, О. Леонтьєв, А. Білецький, С. Семчинський, Ф. Нікітіна, Л. Скалозуб, О. Снитко, К. Тищенко, І. Голубовська, Г. Яворська, О. Тищенко, В. Жайворонок, С. С. Єрмоленко). Зарубіжні лінгвісти також приділяли велику увагу цій проблемі (Ф. де Сосюр, Є. Курилович, Н. Хомський, А. Вежбицька, Ю. Шевельов, Е. Косеріу, G. Miller, C. Fries, A. Nida, J. Dees, Ch. Morris, J. Bruner, A. Cicourel, H. Putnam, Ch. Fillmore, S. Fleischmann, G. Lakoff, R. Jackendoff, M. Hiraga, J. Taylor, K. Pike, E. Swadesh та інші).

Мета статті – пояснити причини змін у розвитку семантики слова крізь призму категорій фону-фігури і визначити принципи, на яких базується виділення

* Статтю підготовлено в межах виконання фундаментального наукового дослідження "Дослідження феномену сенсорного маскування і його проекції у мові (гештальттеоретичний аспект)" (номер державної реєстрації 0114U003277)

фігури на фоні. **Методи дослідження** – у статті використано методи лінгвістичного опису, ґештальт аналізу.

Результати. Центральним пунктом ґештальтпсихологічної концепції є твердження, що первинними і основними елементами психіки є цілісні образи певної ділянки дійсності – ґештальти. Причому елементи цієї ділянки схоплені у єдине і неповторне ціле часовою зв'язкою і пов'язані "спільною долею". Проілюструвати це положення можна так: у свідомості людини існує набір "фотографій" ділянок дійсності, причому під фотографією тут потрібно розуміти не лише візуальний, а й будь-який чуттєвий відбиток – слуховий, смаковий, тактильний, ароматичний, а також і різноманітні комбінації цих відбитків. Інакше кажучи, подивившись услід за М. Вертгеймером у вікно, ми можемо побачити "картинку", елементами якої є, наприклад, *будинок (1), тополя (2), автомобіль (3), клумба (4) із мальвами (5), собака (6), що біжить (7), коза (8), що щипає (9) траву (10)*. Сюди може бути додано також безліч і суб'єктивних елементів, наприклад *настрій (11)*, того, хто цю картинку у цей момент бачить, *запах кави (12)* із філіжанки, що стоїть у цей час на підвіконні, *музика (13)*, яка лунає із *програвача (14)*, що висить на стовпі тощо. Образи усіх цих чотирнадцяти елементів становлять єдине ціле, що неповторно об'єднується у свідомості мовця часовою зв'язкою ("спільною долею") у єдиний надобраз – ґештальт.

Проекція категорії ґештальту на мову може бути цінною, оскільки проливає світло на психічну природу деяких явищ, а саме – на розвиток внутрішньої форми слова, формування його значень, загалом його змісту.

Якщо описану вище картинку у вікні у якійсь мові назвати словом **Х**, а кожен із чотирнадцяти її елементів словами **а, б, в, г тощо**, то у певний історичний період у певній ґештальтситуації можуть бути такі варіанти відношень між словами, що постійно проявляються у живому мовленні: 1) одне слово **а** може стати одним із значень або синонімом слова **Х**; 2) усі слова **а, б, в, г** можуть стати окремими значеннями або синонімами слова **Х**; 3) слово **а** може стати одним із значень або синонімом слів **б, в, г**.

Отже, ґештальтпсихологічний погляд допомагає розкрити природу психічного механізму, що зумовлює виникнення змістовної алоемії (варіантності), а саме – таких її проявів, як метафора, метонімія, полісемія, омонімія та синонімія.

Психічну і мисленнєву природу семантичних поворотів можна проілюструвати таким експериментом. Студентам-нефілологам було запропоновано так звану гру в перехідність: для заздалегідь підібраних пар іменників, які видаються далекими один від одного за лексичним значенням, потрібно було швидко, на замислюючись, дібрати третій іменник чи іменникове словосполучення, яке б за змістом їх поєднувало. Усього було дібрано 10 пар іменників. Кожна пара записувалася на аркуші паперу і пред'являлася один раз у 5 групах із 10 студентів різних нефілологічних факультетів. Студентам пропонувалося впродовж 1 хвилини у цілковитому мовчанні записати іменник, який би поєднував пари і, згорнувши аркуш удвоє, здати його. Отже, для кожної пари було отримано 50 слів-поєднувачів (деякі повторювалися у різних групах). Щоб студентам-нефілологам була зрозумілою суть експерименту, перед його початком проводився спеціальний усний тренінг з іншими спонтанно названими парами, наприклад: *швидко назвіть іменник, який би мав щось спільне із словами "дерево" і "небо"!* Після деяких роздумів студенти називали такі слова, як *точка росту* (із мотивацією *піднімається в небо*), *перпендикуляр* (*з'єднує землю і небо*), *дощ* (*падає з неба на дерево*). Після цього було роздано аркуші паперу із заздалегідь підібраними та записаними парами слів. Потім кожному студенту

було запропоновано пояснити, чому підібрано те чи інше слово. Пояснення записували на тому самому аркуші паперу, після чого аркуші паперу потрібно було здати. Експеримент показав значну тенденційність у виборі спільного слова та у мотивації цього вибору, зумовлену фахом та спеціальністю, за якою навчаються студенти. Наприклад, для пари **стіна – зуб** у групі студентів-ветеринарів серед інших іменників перехідним було названо слово *цемент* (із мотивацією *"і в стіні цемент, і зуб із дентину"*), а також слово *фундамент* (єдиний рефлекс серед усіх із мотивацією *"і під стіною, і під зубом є фундамент"*), а у групі юристів – іменник *бюрократизм* (єдиний серед усіх із мотивацією *"створює стіну нерозуміння, об яку зламав зуби не один юрист"*); для пари **лампа – вода** у групі за спеціальністю "Водні біоресурси" серед інших було названо слова *"дайвінг"* (із мотивацією *"без освітлення нічого не побачиш у підводному царстві"*) та *"нічна риболовля"* (із мотивацією *"на світло йде риба"*), а у групі інженерів-електриків – слово *гідроелектростанція* (із мотивацією *"вода дає світло"*) та словосполучення *"коротке замикання"* (із мотивацією *"лампа у воді може лопнути і вийде КЗ"*) тощо.

Для деяких пар, наприклад, таких, як **суглоб – бензин, вільха – тюлень**, не було підібрано жодного слова-поєднувача з мотивацією *"неможливо підібрати одне слово, яке б їх пов'язувало, потрібно кілька слів"*. Щоправда, у групі агрохіміків знайшовся студент, який запропонував універсальні слова-поєднувачі для всіх пар слів, що називають неабстрактні речі – це слова *атом, молекула, волога, кисень* (із мотивацією *"все складається із цього"*).

На основі описаного експерименту можна дійти таких висновків: 1) під тиском професійних знань, набутих за допомогою термінів, у свідомості різних фахівців сформовано неоднакові фігури, що зумовлюють відмінне бачення природи однієї і тієї самої речі (фону), або ж різні відношення цієї речі з іншими (теж різні фігури), а отже, і різне її називання [8]. Експеримент дає можливість "бути присутнім при народженні" (вислів Ф.Сосюра стосовно появи так званих "плавних коефіцієнтів" [7, с. 311]) першого мікроскопічного зсуву у змісті слів у бік полісемії, а в подальшому, можливо, омонімії і синонімії, оскільки ж відбувається неймовірна річ – номінації *цемент, фундамент, бюрократизм, риболовля* та *коротке замикання* починають синонімізуватися. (Якщо відношення *стіна – фундамент – зуб* і *стіна – бюрократизм – зуб* еквівалентні, то *фундамент = бюрократизм*?). Аналогічне розуміння синонімізації, в основі якого лежить "реактивна теорія значення" знаходимо у Ч. Осгуда [6, с. 160]. Справа лише у контексті та часі. Доречна аналогія із постулатом Бодуена де Куртене: між синонімічними фонемами *К'* і *Ч* лежить великий проміжок у часі і ціла низка "непомітних мікроскопічних коливань та змін" [2, с. 204]; 2) не зважаючи на те, що експеримент демонструє штучне зближення концептів, оскільки створюється штучний, не зумовлений комунікацією ґештальт ситуації, однак він дає можливість бути присутнім при самому акті семантичного руху і тим самим яскраво демонструє психічний процес номінації, психічну природу семантики. Штучність експерименту тут ніяк не повинна знецінювати саме дослідження: будь-яке називання за своєю природою є штучним, договірним, адже сама мова умовна, а вмотивованість мовного знака вторинна.

Отже, ґештальтпсихологічний погляд допомагає пояснити такі випадкові і непередбачувані стрибки у розвиткові семантики слова через призму категорій фону-фігури: нове значення набувається у момент перенесення уваги (за І. Павловим, переведення "променя свідомості", чи, за Ф. Кріком, "прожектора свідомості" [4, с. 192 – 193] з уже набутих значень, які по суті є фоном ґештальту,

на новий елемент чи нову його рису або нове відношення до інших елементів, тобто нову фігуру. Усе залежить від того, як мовець бачить номінований предмет у певний момент часу або у суміжності з якими елементами фону виділяється фігура.

Аналіз взаємодії фону і фігури дає підстави психологам визначити чотири принципи, на яких базується виділення фігури на фоні [1, с. 104 – 110]. Ці принципи незримо присутні у мовленні, у будь-якому акті номінації, і вони лежать в основі формування лексичного значення слова.

1. Принцип післядії фігури та фону, або принцип константності сприйняття "картинки у вікні": якщо людина одного разу сприйняла предмет як фігуру, то у її свідомості і надалі зберігатиметься тенденція повторного виділення цього предмета як фігури, а те, що було сприйняте як фон, і надалі зберігатиме тенденцію виділятися як фон, іншими словами, людина завжди сприймає знайомі ділянки дійсності як незмінні. Саме через дію цього принципу відбувається формування постійних значень слова. Наприклад, такий стан психіки, як *ейфорія*, що *тимчасово руйнує особистість*, вперше була номінована якимось мовцем-тинеїджером фігурою **плющить** у другій половині 80-х як найбільш маркованою у ґештальті *руйнування* на фоні інших – *руйнує*, *трощить*, *ламає* (пор.: Мене **плющить** від цього музону). Ця фігура найсильніше передає руйнування, оскільки пов'язана зі словом *плаский*, тобто *робити пласким, ліквідовувати в об'ємі*. Вибір фігури у мові корелює тут із вибором фігури із ряду психічних (суміжних) станів. Так цей емоційний стан закріпився у свідомості як фігура із сленговою позначкою **плющить** на фоні інших емоційних станів, наприклад, *кайфую*, *балдію*, *тащуся* чи просто *насолоджуюся*. На основі принципу післядії фігури та фону ґрунтується такий різновид ґештальту, як аналогія на усіх ділянках мови: виділивши одного разу фігуру у ґештальті одного слова, ми виділяємо її в іншому. На ділянці словотвору це добре показано у монографії Ф.Нікітіної [5, с. 3 – 45].

2. Принцип впливу очікувань та передбачень: людина сприймає предмети залежно від того, що очікує побачити в "картинці з вікна". Звідси обмануті очікування призводять до помилок у сприйнятті елементів картинки. Наприклад, під час експерименту на етимологічний здогад, коли студентам ветеринарного факультету було запропоновано здогадатися, від якого слова походить слово **випендрюватися**, відповідь була – *від слова віп-персона*. Це слово, очевидно, прийшло у російську та українську мови із польської *wypudrować* (*напудрювати*). Аналогічно слово *лекало* етимологізувалось студентами від *лякати*, а не від дукр. *лукати* (що означало *згинати*, звідки *лук*). Саме впливом очікувань та передбачень пояснюється наявність у кожній мові так званих фальшивих друзів перекладача. Англійське дієслово *to pretend* під впливом українськомовних очікувань часто помилково перекладається як *претендувати*, тоді як воно може означати ще й *прикинутися*, *прикидатися*. С.В.Семчинський у своїх лекціях наводив такий приклад: у фразі Коробочки, зверненій до Чичикова "*Хорош у тебе ящик, отец мой! – Чай, в Москве купил его?*", слово **чай** одним французьким перекладачем передано словом **thè** у значенні "*сухі листя чайного куща*". Такий переклад теж є результатом обманутих очікувань, зумовлених тиском більш частотного із двох російських омонімів. Принагідно зауважимо, що виникнення поширеного сьогодні терміна "мовні картини світу" [3] (акцентуємо увагу на слові картини, пам'ятаючи картину із вікна М. Вертгеймера) може бути пояснено 1) різними ґештальтами, що сформувалися у різних соціумах; 2) виділенням на однаковому фоні різних фігур у різних соціумах.

3. Принцип незберігання незмінної, часто повторюваної інформації:

незмінність, повторюваність елементів "картинки" у вікні перестає бути сенсаційною, тому легко стає очікуваною. Через те свідомість, навіть усупереч нашим бажанням, не утримує її. Проявом цього є відчуття втрати смислу слів, речень через часту їх повторюваність: сприйняття написів типу *"надмірне вживання алкоголю шкідливе для здоров'я"* притупилося настільки, що його ніхто не читає.

4. Принцип осмисленості сприйняття: людина у всьому намагається знайти смисл, або ж надати чомусь смисл, навіть якщо його там немає. З одного боку, знайомі, осмислені слова ідентифікуються набагато швидше і точніше, ніж неупорядкований набір букв чи звуків, а з іншого – незнайомим словам надається псевдозначення, що зумовлено різноманітними чинниками: **а)** звуковим образом незнайомого слова: дівчині Русі із однойменного оповідання І. Буніна при слові **козерог** ввижався страшний звір, що ходить нічним лісом; **б)** паронімією: Дж. Буш 2006 р. в одній із своїх промов сплутав **Австралію** із **Австрією**, а дехто із політиків **біл-борд** часто субститує **біг-бордом** через більший психічний тиск англ. слова **big** (великий) через його більшу частотність у порівнянні зі словом **bill** (розвішувати плакати); **в)** псевдоетимологізацією (**випендрюватися** пов'язується із **віп-персоною**) та іншими чинниками.

Гносеологічно всі ці принципи можуть діяти одночасно або ж у комбінації, і лише у кожному окремому випадку на передній план виходить чи виділяється якийсь один. Тут теж діє категорія фону-фігури: все залежить від того, який принцип ми бачимо у певний момент. Наприклад, принцип осмисленості сприйняття діє одночасно із принципом константності сприйняття. Так, топонім **Киля** нормально усвідомлюється як **місто у гирлі Дунаю** (принцип константності сприйняття), причому інше відсікається, але якщо у форму та зміст цього слова вдумався лінгвіст, то під тиском професійних ґештальтів він зближить це слово із іншими – побачить тут лат. **celula**, англ. **cell** (клітина), інтернаціональні **целюлоза, целюліт, целібат**, а також укр. **цілий, цілуватися, келія** – усі поєднані семою **"оточене, обмежене з усіх боків"** (принцип осмисленості сприйняття). Принцип осмисленості сприйняття висувається на передній план у свідомості лінгвіста-етимолога, який виступає тут у ролі дешифрувальника, що намагається розшифрувати певні знаки – сила аналітизму дешифрувальника повинна перевершувати хитрість шифрувальника.

Зауважимо, що фігура завжди буває незмінною на фоні лише у свідомості неосвіченого індивіда із нерозвиненою уявою, який звик константно сприймати ґештальт тієї чи іншої ділянки дійсності. (Чим більш розвинена у людини уява, тим більше фігур на фоні вона здатна виділити). Принцип константності сприйняття у свідомості таких індивідів частіше домінує, бо вони звикли сприймати світ незмінним, тому і мова їхня бідна, необразна, неяскрава, слова у їхньому мовленні мають тенденцію до гіперполісемії, бо ж одним словом вони, як і онук Дарвіна, позначають усе.

Висновки та перспективи. Вищенаведене дає змогу дійти висновку, що суспільне сприйняття певної ділянки дійсності створює базу фігур у її ґештальті, а значить і базу фігур у ґештальті мовного знака, який з нею було співвіднесено, і тим самим формує депо можливих значень і конотацій, іншими словами – передумову майбутньої полісемії і синонімії. Кожна фігура може прорости окремим значенням і таки проростає. Усі ці фігури-значення перебувають у

ґештальті у відношеннях суміжності і можуть легко заміщати одна одну. Отже, ґештальт і така його центральна структурна якість, як суміжність його фігур, забезпечують базу для їх заміщення або нерозрізнення. Перспективним напрямом подальшого дослідження є питання: як же відбуваються процеси такого заміщення, нерозрізнення чи субституції фігур у ґештальтах? Очевидно, ці процеси не можуть відбуватися довільно, а лише у певних ґештальтситуаціях, які виступають каталізаторами семантичних змін.

Список використаних джерел

1. Аллахвердов, В. М. Сознание и познавательные процессы [Текст] / В. М. Аллахвердов // Психология. Учебник. / Под ред. докт. психол. наук А.А.Крылова. – М.: "Проспект", 1999. – С. 94 – 132.
2. Бодуэн де Куртенэ, И.А. Опыт теории фонетических альтернатив [Текст] / Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: АН СССР, 1963, Т. 1. – С. 265 – 347.
3. Єрмоленко, С.Я. Мінлива стійкість мовної картини світу [Текст] / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 2009. – №3–4. – С. 94–32.
4. Иваницкий, А.М. Психофизиология сознания [Текст] / А.М. Иваницкий // Психофизиология: Учебник для вузов / Под ред. Ю.И. Александрова. – 3-е изд. доп и перераб. – СПб.: Питер, 2006. – С. 191 – 206.
5. Никитина, Ф.А. Влияние аналогии на словообразование [Текст] / Феонилла Алексеевна Никитина. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1973. – 197 с.
6. Слобин, Д. Психолингвистика [Текст] / Ден Слобин, Джудит Грин / Под ред. А.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1976. – 350 с.
7. Соссюр, Ф. Труды по языкознанию [Текст] / Фердинанд де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
8. Lakoff, G. Experiential factors in linguistics [Text] / G.Lakoff // Simon T.W., Scholes R.J. (eds.). Language, Mind, and Brain. – Hillsdale, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1982. – P. 145 – 156.

References

1. Allahverdov, V.M. (1999). Soznaniye i poznavatel'nyye protsessy [Consciousness and cognitive processes]. Psychology.Textbook. Prospekt, 94-132.
2. Baudouin de Courtenay, I.A. (1963). Opyt teorii foneticheskikh al'ternatsiy [Experience of the phonetic alternatives theory], 265 - 347.
3. Ermolenko, S.Ya (2009). Mínliva stíykíst' movnoí kartini svítu [Variable stability of the linguistic picture of the world]. Linguistics, 3-4, 94-32 (in Ukr.)
4. Ivanitsky, A.M. Psychophysiology of consciousness (2006). Psychophysiology: A Textbook for High Schools. Piter, 191 - 206.
5. Nikitina, F.A. (1973). Vliyaniye analogii na slovoobrazovaniye [The influence of analogy on word formation]. Izd-vo Kiyev. un-ta, 197 (in Rus.)
6. Slobin, D., Green Ju.(1976). Psikholingvistika [Psycholinguistics]. Moscow, Russia: Progress, 350.
7. Saussure, F. (1977). Trudy po yazykoznaniiyu [Works on Linguistics]. Progress, 695.
8. Lakoff, G. (1982). Experiential factors in linguistics. Language, Mind, and Brain. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 145-156.

ПРИНЦИПЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ФОНА И ФИГУРЫ В ГЕШТАЛЬТЕ СМЫСЛА СЛОВА

А. М. Безпаленко, О. Н. Теплая

Аннотация. Определены причины изменений в развитии семантики слова посредством категорий фона-фигуры. Описан эксперимент, который иллюстрирует психическую и мыслительную природу семантических поворотов. Установлены четыре принципа, на которых базируется выделение фигуры на фоне: принцип последствия фигуры и фона, или принцип константности восприятия «картинки в окне», принцип влияния ожиданий и предсказаний, принцип несохранения часто повторяющейся информации, принцип осмысленности восприятия.

Ключевые слова: гештальт, семантика слова, фон, фигура

PRINCIPLES OF THE BACKGROUND AND FIGURES INTERACTION IN THE GESTALT CONTENT

A. M. Bezpalenko, O. M. Tepla

Abstract. The causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background-figure are established. An experiment that illustrates the psychological and mental nature of semantic twists is described. There are four principles on which the selection of a figure in the background is based.

Introduction. The problem of linguistic units variability, in particular words, has always attracted the attention of researchers. Gestalt linguistic helps to reveal the nature of the mental mechanism that causes the emergence of meaningful alomemia (variability), in particular, its manifestations, such as metaphor, metonymy, polysemy, homonymy and synonymy.

The purpose of the article is to explain the causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background- figure and to determine the principles on which the selection of the figure on the background. is based.

Methods. In this article linguistic description, method of gesthalt analyze were used.

Results. The causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background-figure are determined. The figure is an element of a gestalt that is understood clearly, whereas the background is an indistinct, amorphous, unstructured set of elements of a gestalt. Through the correlations between the categories of the background and the figure, the reasons for changes in the semantics of the word are more clearly traced: the new meaning is acquired at the moment of transfer of attention, the translation of the "ray of consciousness" (I. Pavlov) from already acquired values, which, in essence, is the background of the gestalt, on a new element or a new one of its rice, which becomes a new figure. There are four principles of the interaction of the background and the figure, each of which imprints on the formation of the semantics of the word: the principle of the aftereffect of the figure and background, or the principle of constancy of perception of "pictures in the window", the principle of the influence of expectations and predictions, the principle of non-preservation of unchanging, often repetitive information, the principle of comprehension perception.

Conclusions. The public perception of a certain area of reality creates a base of figures in its gesture, and hence the base of figures in the gestalt of the linguistic sign that was correlated with it, thereby forming a depot of possible meanings and connotations, in other words, the premise of the future polysemy and synonymy.

Keywords: gestalt, semantics of the word, background, figure

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ АПЕЛЯЦІЇ

Н. Л. ВІТРУК, кандидат філологічних наук, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

E-mail: n.l.vitruk@gmail.com
orcid.org/ 0000-0003-1000-3427

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичного наповнення односкладних речень апеляції в сучасній українській літературній мові. Особливу увагу приділено виокремленню основних семантичних груп, головний член речення яких вжитий у прямому значенні. З'ясовано, що найчастіше речення-звертання містять назви осіб (як власні, так і загальні), до яких з тих чи тих причин спрямоване мовлення співбесідника, рідше – це назви об'єктів флори й фауни, а також назви неістот (персоніфікованих предметів і явищ доволішиньої дійсності). Виявлено безпосередній вплив мовних та позамовних чинників на вибір форм звертання, від яких суттєво залежить семантика односкладних речень апеляції.

Ключові слова: односкладні іменні речення, односкладні речення апеляції, головний член речення, семантична структура речення, лексико-семантичне наповнення

Постановка проблеми. Структурні компоненти будь-якої синтаксичної одиниці й односкладних речень апеляції зокрема, завжди скомпоновані так, щоб точно й вдало передати зміст задуманого, іншими словами, значеннєво пов'язані між собою, адже саме вони відтворюють семантичний зміст речення. Семантика і елементарних, і неелементарних за будовою вокативних конструкцій є складною і синкретичною: в одному реченні поєднано кілька значень, які в комплексі утворюють емоційно забарвлену номінацію адресата мовлення. Основним значеннєвим компонентом семантики речень апеляції є, звичайно, ім'я, власна назва або загальна назва особи, значно рідше це може бути назва персоніфікованого предмета, явища чи будь-якого абстрактного поняття. На основне значення постійно нашаровано додаткові відтінки значень (зазвичай, це різне емоційне ставлення до оточення, їх характеристика, оцінка тощо), з допомогою яких вокативні синтаксичні конструкції диференціюють на функційно-семантичні різновиди. Однак запропоновані мовознавцями класифікації не охоплюють усіх значеннєвих виявів односкладних речень апеляції в українській мові, що й визначає **актуальність** нашого дослідження [5,6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремленню функційно-семантичних різновидів присвячено більшість досліджень мовознавців (Б. Кулик, О. Попов, К. Шульжук, А. Кулагин, А. Печніков, В. Бабайцева, П. Дудик, В.Шинкарук та ін.), у яких визначальною семантичною ознакою вокативних речень названо семантику прохання, наказу чи заклику. На думку Л. Корновенко, семантика вокативних графем більш унікальна, оскільки вона поєднує прагматичну інтенцію мовця і параметри адресата. Дослідниця зазначає: „З одного боку, звертання служить для називання Адресата-об'єкта, до якого звертаються з промовою, з

другого боку, воно ж є суб'єктом, який реагує, сприймає і може виконати волю Мовця" [1, с. 77].

Складність семантики аналізованих речень апеляції полягає також у тому, що вже при називанні адресата-об'єкта мовець попередньо обміркував смислову наповненість звертання, залучивши при цьому всі свої знання про співбесідника, відому чи доступну інформацію про нього. Ці знання В. Райлянова назвала прагматичними пресуппозиціями і визначила основні з них: „Пресуппозиція знайомства (адресат знайомий, малознайомий чи незнайомий з мовцем), пресуппозиція віку (адресат – одноліток мовця, старший, або молодший від нього), пресуппозиція соціального статусу (адресат вищий чи нижчий від мовця щодо суспільної ієрархії), пресуппозиція характеру спілкування (офіційність або неофіційність умов комунікації) та ін.” [2, с. 7]. Чинників впливу на вибір форми звертання, як бачимо, може бути чимало, від них залежить семантика вокативних синтаксичних конструкцій.

Враховуючи досліджені ученими аспекти звертань, ми у подальших розвідках маємо на меті охарактеризувати групи лексико-семантичного наповнення головного члена речень апеляції сучасної української мови, окреслити їх можливу значеннєву „місткість” (тобто здатність охопити найрізноманітніші назви). **Методика** дослідження односкладних речень апеляції спрямована насамперед на опис підграматики апеляції (звернення), з'ясуванню її особливостей на противагу підграматики репрезентації (представлення). Досягнути цього вдається завдяки використанню таких **методів** наукового пізнання як спостереження, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Звертання як соціально-лінгвістичне явище, з одного боку, і як засіб встановлення комунікативного контакту та продовження комунікації, з другого боку, тісно пов'язане з людиною, основним об'єктом-співбесідником, її діяльністю. Конкретним мовним представленням звертання, його формою, є іменники-антропоніми або загальні іменники (рідше слова інших іменних частин мови у цій функції), якими названо слухача. Інколи цим „слухачем” можуть бути інші живі організми, а подекуди навіть неістоти. Тому логічно буде, на нашу думку, виокремити групи лексичної реалізації головного члена односкладних іменних речень апеляції в такому порядку: 1) назви осіб, до яких з тих чи тих причин спрямоване звертання; 2) назви об'єктів флори та фауни; 3) назви неістот (предметів, явищ навколишньої дійсності та ін.).

Перша лексико-семантична група за численністю називань особи, до якої звертаються, є, мабуть, найуживанішою. Слова, вжиті у ролі головного члена цієї групи, охоплюють загалом такі найменування:

1) власні назви (імена, прізвища, прізвиська та ін.), напр.: – **Мотре, Марку, Надю!** – ще з порога (Є. Гуцало); **О любий Холоденко, далекий брате мій, зарубаний в бою!..** (В. Сосюра); ... **гукнула на все горло: – Павле Захаровичу!** (В. Кучер); **Кобзарю наш!** (О. Пчілка); **Прометею, Прометею!** **Одлетів твій коршак хижий ...** (М. Рильський);

2) назви за суспільно-соціальним статусом, напр.:

– назви за національністю (належністю до певного народу, етнографічної групи), напр.: **О мій зашарпаний зулусе!..** (В. Сосюра); – **Татарине, ой, сидий, бородатий!** (Нар. тв.); **Слов'яни! Синочки... Мужайтесь...** (Б. Олійник); **О мій збентежений гуцуле!** (Д. Павличко);

– за соціальним статусом, напр.: **Ех, громадяни мої дорогі!** (Є. Плужник); – **Газдо Василю,** – **звернувся Михайловий нічний гість до вуйка ...** (М. Матіос);

Пане мій, господарю мій! королю мій, царю мій! Даруй днів ... (Ю. Федькович);
Ти, рекруте зелений! Ти чого мене не слухаєш? (С. Пушик);

– назви за родинними стосунками, напр.: **Далекий, жаданий мій муже!** (А. Малишко); **Дружинонько мила!** (О. Пчілка); **О мамо-мамо! ... Батьку-батьку рідний!..** (М. Кропивницький); **Моя бабусю, старша моя мамо!** (Л. Костенко); **Дядьку мій!** (М. Рильський); – **Кумо швагрова! – благає ...** (І. Франко);

– назви за віком та статтю, напр.: **Гей ти, проклятий стариганю!** (І. Котляревський); **О жінко далека, вколисана сном опівнічним!** (Д. Кремінь); – **Хлопче мій!** (Леся Українка); **Правнуче мій!** (М. Рильський);

– назви за професією, напр.: **Вчителю шановний!** (Леся Українка); – **Гей ти, попе! – закричав він різким голосом** (М. Старицький); – **Ех, прикажчику, прикажчику, – зневажливо посміхнувся Андріяка** (О. Гончар); – **Рибалки ж мої, риболовнички!** (Нар. тв.); **Куховарко! А всип мені ще галушок** (М. Кропивницький);

– назви за дружніми, товариськими відносинами, напр.: **Ах, друзі ви мої! Моє сердешне коло!** (А. Малишко); **Ох, братику! – товариш одмовляє** (О. Пчілка);

3) назви за особистими якостями людини:

– зовнішнім виглядом, напр.: **Красунчику! Хочеш, щоб ми завжди були разом?** (Л. Дашвар); **Любиш?.. Мила, вродливице моя!** (О. Пчілка); **Сини мої любі, мої чорноброві!** (Т. Шевченко);

– назви за вдачею, напр.: **П'янице, ледащо!** (І. Нечуй-Левицький); **Цокотухи! Становіться вже, буду грати** (П. Мирний);

– назви за типом поведінки та вчинками: позитивна характеристика, напр.: **Мудрий! Ну, ходімо** (М. Кропивницький); **Лицарю мій непереможний...** (С. Васильченко); **Марусю! моя пораднице! Порадь мені ...** (П. Мирний) або негативна характеристика особи, напр.: **У, катюго, сибірний!..** (М. Кропивницький); – **Гяуре, вигнаний батьком!** (М. Коцюбинський);

– назви за внутрішнім станом, настроєм, напр.: **Бідний, сердешний страднику! Печальники мої, кричальники щоденні** (П. Мовчан); – **Бідна моя, самотня, безпорадна** (З. Тулуб).

Називання осіб при звертанні звичайно ж необмежені переліченими тематичними групами. Їх кількість легко збільшуватиметься при виокремленні додаткових семантичних підгруп, які охоплюватимуть не загальні, а конкретніші лексичні значення, наприклад назви осіб за світосприйняттям чи за місцем проживання: **Ге-ей! Побожний! Ге-ей!..** (С. Пушик); **Ну, моя провінціалочко!** (М. Кропивницький).

Не менш яскравими представлені в художній літературі образи осіб, позитивні чи негативні риси яких виражено з допомогою означень, при цьому головний член речення вжито у прямому значенні, проте загалом вокативна конструкція оцінно й метафорично забарвлена, напр.: **Золотий мій зятю!** (Ю. Федькович); **Свята, свята душе!..** (М. Кропивницький); – **Хазяїне солодкий, господарю медовий!** (М. Стельмах); **А ти за тото дитину мені з путя збивати? Вороже тяжкий! Але жди!** (Ю. Федькович); **Вернися, жоно. Дебри мої глибокі, таїни мої мовчазні** (Р. Федорів).

Другу лексико-семантичну групу утворюють вокативні речення, головний член яких апелює до тварин та рослин. Виокремлюємо такі підгрупи:

1) назви об'єктів фауни (тварин, птахів), напр.: – **Вороний коню! Грай ти підмною** (Нар. тв.); – **Гей! гей! гнідко! гнідко! – гукає Яким** (П. Мирний); **Агей, бики. Не підведіть, бики** (Б. Олійник); **Гой, стадо моє!** (Ю. Федькович);

Зозулі ж мої сивенькі, **А соловейки** маленькі! **Та ви високо літаєте** (Нар. тв.); **Біла птице!** Недосвіт білий! **Біле щастя, побудь у мене!** (А. Малишко);

2) назви об'єктів флори (дерев, квітів, трав тощо), напр.: **Ой липо, липо, рясен цвіте, Ой молодосте польова!** (М. Рильський); **Ох, мій дубе!** **Я згадаю знов неповторне; Мій рідний саду!** (А. Малишко); **Ліси мої, гаї мої священні!** (Л. Костенко); **Гаю, гаю, темний гаю, Тихесенький Дунаю!** (Т. Шевченко); **Ой квітко листопадова! Живу, неначе згадую ...; Осоко ж моя, ой домашечко!** (П. Мовчан); **Ой зелена рудо, Жовті піски мої!** (М. Рильський).

Третя лексико-семантична група об'єднує ті односкладні речення апеляції, головний член яких називає неістоти, неживі об'єкти довколишньої дійсності: предмети, речі, явища природи, її закономірності, різні їх якості та властивості тощо. Поняття неістот охоплює також низку абстрактних назв, до яких за потреби може звернутись мовець. Виокремлюємо наступні тематичні підгрупи персоніфікованих назв:

1) назви явищ природи, напр.: **Vimpe! Vimru! Ще не доволі леліять на морі** (Ю. Федькович); **Осене і весно! Зимо й літо! ... Ляпавице й громе!; О ноче зрадна! Буде ж день!** (М. Рильський); **Опівноче! Прости її таку** (Д. Кремінь); **О дальні ранки над Дінцем, о саяво днів гаряче!** (В. Сосюра);

2) назви небесних тіл, напр.: **Прабога син! Сонечко світле! Пресвітлий наш святе!** (Ю. Федькович); **Гей ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..** (В. Сосюра); **Гей, зоре, зоре!** (П. Мовчан);

3) назви земної поверхні:

– назви краю, сторони, напр.: **О рідна стороно! Бувай здорова** (В. Стус); **Краю рідний! Серце рветься** (О. Пчілка); **Чужино дальня! Вітер люто свище** (А. Малишко);

– назви країн, напр.: **Волинь незабутня, країно славутня!** (О. Пчілка); **Зелена моя Буковино, сині мої гори, холодні мої ізвори!** (Ю. Федькович); **Панська Європо!** (Д. Павличко); **Ах, Німеччино, Німеччино!** (М. Хвильовий);

– назви окремих земельних ділянок, напр.: **Степе, степе...** **Чорний ворон кряче** (Д. Кремінь); **Гей ви, гони мої, моя муко!** (В. Сосюра); **О чорноземле, тванна, глейкувата** (П. Мовчан);

– назви гірських та водних поверхонь, напр.: **Ви, Звезеля скелі, узгір'я веселі!** (О. Пчілка); **О річко!** (Д. Кремінь); **Дунаю мій!** (Ю. Федькович); – **Гей, ти, Дніпре! Гей, ти, сивий!** (М. Хвильовий);

4) назви об'єктів навколишнього середовища (житла, побутових речей, одягу, їжі, музичних інструментів тощо), напр.: **Ясна оселе!** (М. Бажан); **Збаночку мій!.. Мій ти збаночку!..** (Ю. Федькович); **Моя весільна вишита кошуле!** (М. Бажан); **Ех, рясо!** (М. Старицький); **Мій хлібе рідний!** (А. Малишко); **Скрипко моя дубовая, Струни мої шовкові!** (Нар. тв.);

5) абстрактні поняття з різним значенням, напр.: **О вічний світе!; Часе мій!; О юносте, далека й полум'яна!** (Д. Кремінь); **Ех, доле, доле щербата!** (М. Коцюбинський); **О безпомічна воле, позбавлена сил!; Моя Любове, світла і пречиста!** (П. Мовчан); **О недосяжне щастя!** (В. Стус); **Ах, душе моя стократа!** (А. Малишко); **Безсмертна мово!** (Л. Костенко); **О болю мій, гірка розпуко, Скорбото матері свята!** (М. Рильський).

З допомогою вокативів, зарахованих до групи неістот, утворено також чимало порівняльних конструкцій, у яких одухотворено конкретні явища й поняття та прирівняно їх до людини, наприклад: **Свіжий вітерець на вас подихає. О легкокрилий брате!** (П. Мирний); **Вечоре мій, побратиме милий!**

(М. Рильський); **Вкраїно!.. Квіте мій!..** (В. Сосюра); **Місяченьку, місяченьку, Друже мій, голубку!** (Ю. Федькович).

Варто також зазначити, що саме у прямому значенні як у художньому, так і у богословському стилях головний член вокативних речень звертається до біблійних образів та персонажів (див. детальніше – [1, с. 93–95]).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, лексичне наповнення головного члена односкладних речень апеляції, вжитого у прямому значенні, охоплює чимало власних назв людей (імена, по батькові, прізвища, прізвиська), історичних осіб, міфічних героїв і географічних назв (територіальних поселень, річок, гір тощо) та, як підтверджує думку М. Скаб, „практично безмежне поле загальних назв особи” [4, с. 69]. Не менш об’ємними, на нашу думку, будуть лексико-семантичні групи, головний член яких апелює до об’єктів ірреальної дійсності, що визначає перспективу подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Вітрук, Н. Л. Стилiстичнi параметри використання односкладних речень репрезентації та апеляції у біблійних текстах [Текст] / Надія Вітрук // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 506–508 : Слов’янська філологія. – С. 90–96.
2. Корновенко, Л. В. Обращение в прагмалингвистическом аспекте [Текст] / Л. В. Корновенко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / [відп. ред. проф. Лисиченко Л. А.]. – Харків, 2006. – Вип. 18. – С. 75–80.
3. Райлянова, В. Е. Семантичний простір звертання в сучасній російській мові [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 „Російська мова” / Райлянова Вікторія Едуардівна ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2001. – 17 с.
4. Скаб, М. С. Граматика апеляції в українській мові [Текст] : монографія / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
5. Харченко, С. В. Варіантність факультативних елементів семантико-синтаксичної структури речень [Текст] / С. В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 215, Ч.1. – С. 33–39.
6. Шинкарук, В.Д. Функціонально-стилiстичнi особливостi фразеологізованих речень закритого типу з релігійним компонентом[Текст]/ В.Д. Шинкарук // Біблія і культура: Збірник наукових статей.– Чернівці: Рута, 2001.– Вип. 3.– С.297–299.

References

- 1.Vitruk, N.L. (2010). Stylistic parameters of usage of composite sentences of representation and appeal in biblical texts/ Nadia Vitruk // Scientific Bulletin of Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych: Coll. Science. Works / Science. Ed. Bunchuk B.I. – Chernivtsi: Chernivtsi nat. University Press. – Vol. 506–508: Slavic philology. – P. 90–96.
- 2.Kornovenko, L.V. (2006). Appeal in pragmalinguistical aspect / L.V. Kornovenko// Linguistic research: Coll. Science. Works. – Kharkiv. – Vol. 18. – P. 75-80.
3. Railianova, V.E. (2001). Semantic space of appeal in modern Russian language: autoref.dis. for achieving the Philology Candidate's title: spec 10.02.02 "Russian language" / Railianova Victory Eduardovna; Dnepropetrovsk nat. un-ty. – Dnepropetrovsk. – 17 p.

4. Skab, M.S. (2002). Grammar of appeal in Ukrainian language : monography / M.S. Skab. – Chernivtsi : Misto, 2002. – 272 p.

5. Kharchenko, S. V. (2015). Variantnist fakultatyvnykh elementiv semantiko-syntaksychnoi struktury rechen [Variation of optional elements of semantic and syntactic structure of sentences]. Scientific Herald of National university of life and environmental sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences, 215, 33-39.

6. Shynkaruk, V .D. (2001). Funktsionalno-stylistychni osoblyvosti frazeologizmov rechen zakrytoho typu z relihiinym komponentom [Functional and stylistic features of phraseological sentences of a closed with a religious component] Bibliia i kultura: Zbirnyk naukovykh statei [Bible and Culture: Scientific Bulletin]. Chernivtsi: Ruta, – Vyp. 3.– P.297–299.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ АПЕЛЛЯЦИИ

Н. Л. Витрук

Аннотация. Статья посвящена исследованию лексико-семантического наполнения односоставных предложений апелляции в современном украинском литературном языке. Особое внимание уделено выделению основных семантических групп, главный член предложения которых употреблен в прямом смысле. Выяснено, что чаще всего предложения-обращения содержат названия лиц (как собственные, так и общие), к которым по тем или иным причинам направлено речи собеседника, реже – это названия объектов флоры и фауны, а также названия неодушевленные (персонифицированных предметов и явлений окружающей действительности). Выявлено непосредственное влияние языковых и внеязыковых факторов на выбор формы обращения, от которых существенно зависит семантика односоставных предложений апелляции.

Ключевые слова: односложные именные предложения, односоставные предложения апелляции, главный член предложения, семантическая структура предложения, лексико-семантическое наполнение

LEXICAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF THE COMPOSITE SENTENCES OF APPEAL

N. L. Vitruk

Abstract. Introduction. In modern Ukrainian and foreign linguistics many scientific works are devoted to multidimensional research of composite sentences of appeal. Certain attention is also paid to clarification of semantic peculiarities of the mentioned syntactic units. However, the scientists limited their research only by emphasizing of separate functional-semantic groups the main peculiarities of which are mainly semantics of request, order or appeal. Actuality of our study consists in determination of the lexico-semantic content of the main member of the composite sentences of appeal in the literal sense in modern Ukrainian literary language.

Purpose. The goal of the scientific article is to characterize the groups of lexico-semantic filling of the main member of the sentences of appeal of modern Ukrainian language, to outline their meaning abilities, that is their ability to embrace different names.

Methods. The main method of research of composite sentences of appeal is descriptive, aimed primarily to characterise the subgrammar of appeal (appeal), to clarify its features.

Results. Simple and complex composite sentences of appeal have complex and syncretic semantics: the main member concentrates in itself several meanings, which generally create emotionally vivid nomination of the recipient speech. The main meaning,

as usually, is naming someone or something when appealing, and additional meaning may be different emotional attitude to the environment, its characteristics, evaluation etc.

The results of our research that the most commonly used are the sentences of appeal, which contain names of people. A person may be addressed by calling its: 1) name, surname or nickname; 2) social status (according to nationality, sex, age, family affiliation, profession); 3) personal characteristics (according to appearance, character, type of behaviour or actions (positive / negative characteristics), inner state, mood). Less used are composite sentences of appeal, the main member of which names the objects of flora (animals, birds) and fauna (trees, bushes, grasses, flowers).

Many composite sentences of appeal contain names of inanimate objects of surrounding reality, that is personalized names: objects, things, phenomena of nature, its laws, different properties, geographic concepts etc. This lexico-semantic group covers also various abstract names, which the speaker can refer to, if needed.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is that for the first time in Ukrainian linguistics there was made an attempt to define possibilities of lexico-semantic content of the main member of the composite sentences of appeal.

Conclusion. Lexical meanings, expressed by the main member of the composite sentences of appeal, are extremely different. The speaker, depending on the communicative situation, can apply to both individuals and to any object of reality. This makes it possible to affirm that vocative sentences, as well as nominative, belong to composite nominative sentences.

Keywords: composite nominative sentences, composite sentences of appeal, the main member of the sentence, semantic structure of the sentence, lexical-semantic content

УДК 811. 161. 2'

МОТИВАЦІЙНЕ І СЛОВОТВІРНЕ ВИРАЖЕННЯ СУФІКСАЦІЇ ВІДІМЕННИХ ДІЄСЛІВНИХ ОДИНИЦЬ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XIV – XVII СТ.

Г. В. КОЧЕРГА, кандидат філологічних наук, доцент,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

E-mail: kocherga_galina@ukr.net

orcid.org/ 0000-0003-1000-3427

Анотація. У статті з'ясовано когнітивне дослідження відіменних дієслівних одиниць, що дозволяє виявити специфіку відмінностей між мовами, і віддзеркалює особливості у сприйнятті їх носіями навколишнього світу. Історичній суфіксальній семантиці належить якнайважливіша роль у номінативному процесі, що віддзеркалює особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду мовних контактів східнослов'янських етносів у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. Аспекти когнітивної концепції словотворчої мотивації узагальнені О. Селівановою. Дослідниця підкреслює, що однією з актуальних проблем сучасного словотвору та теорії номінації є дослідження мотиваційних механізмів, що на вербальному рівні виявляються у структурно-семантичних зв'язках між похідними та твірними одиницями мовної системи, а на когнітивному рівні є способом мовної репрезентації концептуальних реляцій синергетичної системи етносвідомості. Типологізацію мотиваційних зв'язків відіменних дієслівних

as usually, is naming someone or something when appealing, and additional meaning may be different emotional attitude to the environment, its characteristics, evaluation etc.

The results of our research that the most commonly used are the sentences of appeal, which contain names of people. A person may be addressed by calling its: 1) name, surname or nickname; 2) social status (according to nationality, sex, age, family affiliation, profession); 3) personal characteristics (according to appearance, character, type of behaviour or actions (positive / negative characteristics), inner state, mood). Less used are composite sentences of appeal, the main member of which names the objects of flora (animals, birds) and fauna (trees, bushes, grasses, flowers).

Many composite sentences of appeal contain names of inanimate objects of surrounding reality, that is personalized names: objects, things, phenomena of nature, its laws, different properties, geographic concepts etc. This lexico-semantic group covers also various abstract names, which the speaker can refer to, if needed.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is that for the first time in Ukrainian linguistics there was made an attempt to define possibilities of lexico-semantic content of the main member of the composite sentences of appeal.

Conclusion. Lexical meanings, expressed by the main member of the composite sentences of appeal, are extremely different. The speaker, depending on the communicative situation, can apply to both individuals and to any object of reality. This makes it possible to affirm that vocative sentences, as well as nominative, belong to composite nominative sentences.

Keywords: composite nominative sentences, composite sentences of appeal, the main member of the sentence, semantic structure of the sentence, lexical-semantic content

УДК 811. 161. 2'

МОТИВАЦІЙНЕ І СЛОВОТВІРНЕ ВИРАЖЕННЯ СУФІКСАЦІЇ ВІДІМЕННИХ ДІЄСЛІВНИХ ОДИНИЦЬ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XIV – XVII СТ.

Г. В. КОЧЕРГА, кандидат філологічних наук, доцент,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

E-mail: kocherga_galina@ukr.net

orcid.org/ 0000-0003-1000-3427

Анотація. У статті з'ясовано когнітивне дослідження відіменних дієслівних одиниць, що дозволяє виявити специфіку відмінностей між мовами, і віддзеркалює особливості у сприйнятті їх носіями навколишнього світу. Історичній суфіксальній семантиці належить якнайважливіша роль у номінативному процесі, що віддзеркалює особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду мовних контактів східнослов'янських етносів у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. Аспекти когнітивної концепції словотворчої мотивації узагальнені О. Селівановою. Дослідниця підкреслює, що однією з актуальних проблем сучасного словотвору та теорії номінації є дослідження мотиваційних механізмів, що на вербальному рівні виявляються у структурно-семантичних зв'язках між похідними та твірними одиницями мовної системи, а на когнітивному рівні є способом мовної репрезентації концептуальних реляцій синергетичної системи етносвідомості. Типологізацію мотиваційних зв'язків відіменних дієслівних

одиниць у східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст. установлюємо відповідно до статусу концептуального фрагмента, обраного мотиваційною базою, що й визначає **постановку проблеми**.

Ключові слова: когнітивна концепція, ономасіологічний аналіз, семантика, суфіксація, ментальність, словотворча мотивація, історична деривація, відіменні дієслова

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка дослідників, зокрема, В. Виноградов, О. Пешковський, Ф. Буслаєв, В. Гумбольдт, Ф. Фортунатов, К. Аксаков, О. Потебня та ін. розглядали проблему функціональності граматичних форм, граматичних категорій, граматичної структури мови, проблему взаємовідношення мови і мислення, в контексті загальнофілософської концепції мовної картини світу.

Наукова концепція О. Потебні є актуальною сьогодні, дослідник намагався наблизитись до еволюції елементів людської думки у дослідженні історії частин мови. Мовознавець багато наукових розвідок присвятив дослідженню історії слов'янського дієслова в контексті інших самостійних частин мови. «Слово на початку розвитку думки, – писав він, – ще не має для думки значення якості і може бути тільки вказівкою на чуттєвий образ, у якому не має ні дії, ні якості, ні предмета, взятих окремо, але все це у неподільній єдності... Утворення дієслова, імені та ін. є вже такий розклад і видозміна чуттєвого образу, які передбачають інші, простіші явища, які йдуть за створенням слова» [8]. На думку дослідника, диференціація чуттєвих образів почалася з утворення таких слів, де функції майбутніх головних частин мови – імені та дієслова, ще не розчленовані. Це так звані первісні дієприкметники. Первісний дієприкметник втілював у собі два протилежних начала – імені і дієслова, з яких ім'я було сильнішим і виразнішим, а дієслово слабкішим, позбавленим таких істотних дієслівних ознак, як час і стан. Первісний дієприкметник нагадував більше іменник тим, що, як і сучасний дієприкметник, зображав ознаку, наслідок діяльності предмета, але так, що вона виключала думку про цю діяльність, – ознака поставала нібито готовою, даною. Приблизно те саме Потебня вбачав і в сучасному іменнику, але в останньому немає навіть гадки про діяльність, яка породила ознаку. І все-таки дієприкметнику не належить першість у творенні граматичних форм у людській мові – вона належить вигукові. У дієприкметнику, який з'явився слідом за вигуком, у своїй найдавнішій формі, простежується напрям похідності сучасних частин мови, указаний розвитком структури первісного прикметника. Він у своєму розвитку найбільш був схожий на ім'я, ніж на дієслово, і насамперед виокремились з первісного дієприкметника граматичні категорії імені, тобто субстанції, і це був час, коли людській думці світ уявлявся сукупністю виготовлених за людським образом і подобою, одухотворених речей, внутрішньо статичних, але одночасно зв'язаних з реальним світом та таких, що впливають на нього. Людина в усьому звикла бачити субстантивність, але в процесі історичного розвитку, в міру поступового занепаду субстанціональності, мотивація змінюється і у мисленні з'являється нове спостереження, що лежить в основі явищ об'єктивної дійсності, таким чином, виникає нова категорія думки – дієслівність. Вона утворилась з первісного дієприкметника не пізніше іменника (гіпотетично), що послугувало утворенню інфінітива (спочатку був іменником, а потім набув ознак дієслова). Складні процеси абстрагування і ускладнення людської думки дають можливість розвитку глибшої граматикалізації дієслова, що спонукало дієслово, крім стадії інфінітива, виробити таку форму, яка б прив'язала дію до особи, до моменту

мовлення, до її виконавця і об'єкта, іншими словами – зв'язувала її з дійсністю. Такою формою був індикатив, або дійсний спосіб, який мав здатність виражати відтінки дії за допомогою своїх категорій особи, стану, часу, що було простежено О. Потебнею на матеріалі східнослов'янських і споріднених з ними мов [8].

Спираючись на погляди В. Гумбольдта і Г. Штейнталя, дослідник створив своєрідну філософсько-лінгвістичну теорію дієслівності, яка стала важливою основою його вчення про історичний розвиток головних категорій мови і мислення. У лінгвістичній концепції О. Потебні дієслово виступає як найвища, найбільш абстрактна і гнучка, конструктивна і постійно прогресуюча категорія людської мови. Процес виникнення і формування дієслова, що відображав важливий етап в інтелектуальному розвитку людини, відбувся одночасно з переходом від давньої іменної структури речення до дієслівної. Набираючи сили та міцно вкорінюючись у семантичну і синтаксичну системи мови, дієслово поступово і невідворотно розвиває категорію абстрактності. Означаючи дію, процес, дієслово виокремлюється із синкретизму первісного слова вже після іменника і прикметника і, пройшовши через стадію дієприкметника й інфінітива, як проміжних ланок між іменем і дієсловом, виробляє в собі категорії особи, виду, часу, способу, стану. Дієслово починає витісняти імена із своїх основних граматичних позицій, підкоряючи собі інші категорії, сприяючи зростанню дієслівних типів речення за рахунок номінативних, іменних. Дія, процес, втілені у дієслові, поступово руйнують сферу субстанціональності імені. Граматичний вплив дієслова поширюється на ті групи слів, які колись були зв'язані з іменником – антитезою дієслова підкреслює О.І. Білодід [8], що було сприйняте Д.М. Овсянико-Куликовським та О.М. Пешковським.

Слово як засіб аперцепції у моделюванні словотвірної мовної картини світу за вченням О. Потебні [7, с.122 – 144] мало продовження у дослідженнях О. Селіванової, за науковою концепцією якої слідуємо і ми у своєму дослідженні [10]. Когнітивний підхід до мови ставить перед вивченням словотвору слов'янських мов нові завдання і відкриває нові перспективи. Мотивоване значення похідного слова репрезентує істотні для пізнання світу й комунікації в певній лінгвокультурній спільноті концепти розчленовано, як комплекс структурованих смислів. Когнітивне дослідження похідних слів і словотвірних моделей дозволяє виявити специфіку відмінностей між мовами, що віддзеркалює особливості у сприйнятті їх носіями навколишнього світу [6]. Вивчення дериваційних процесів дозволяє осмислити пізнавальну й інтерпретаційну діяльність людини [3, с. 1].

Мета нашої статті – характеристика типів і різновидів мотиваційних процесів з огляду на зв'язок ономасіологічних структур найменувань, семантики та концептуального підґрунтя відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст.

З метою аналізу фактичного матеріалу застосовано **методологічний апарат** когнітивної лінгвістики, ономасіології та словотвору.

Виклад основного матеріалу. Дослідження семасіології словесного знака на основі логічних термінів денотата та сигніфіката, на думку дослідника Л. Полюги, слід пам'ятати, що «позначувані знаком матеріальні об'єкти (денотати), так і відповідні ідеальні утворення, з якими він співвідноситься (сигніфікати), перебувають повністю за його межами. Знакове відношення між матеріальною субстанцією знака (в тому числі слова) і позначуваними ним сутностями – денотатами і сигніфікатами – найзручніше називати значенням знака (в тому числі слова), не плутаючи семантики цього терміна з семантикою терміна

сигніфікат, як це нерідко трапляється» [5, с. 10]. Семантичний аспект словотвору, як підкреслювала О.С. Кубрякова, – «важлива частина принципів організації всієї системи словотворення і опису його функцій» [4, с. 3].

Одним з найефективніших способів поповнення лексичного мовного фонду досліджуваного періоду XIV – XVII ст. є суфіксальне словотворення. Словотворення визначається як система чи підсистема загальної мовної системи і складається із сукупності словотвірних класів, словотвірних типів, словотвірних моделей [9 с. 29 – 38; 12, с. 20; 13, с. 85 – 91]. Починаючи з XVI ст., коли жанрова різноманітність українських писемних пам'яток зростає і тим самим розширюється функціонування української літературної мови, « зростає її словниковий склад, збільшується кількість дієслівних коренів» [2, с. 90].

Найбільш поширеним типом мотивації серед відіменних дієслівних одиниць у східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст. є пропозиційно-диктумна, що ґрунтується на виборі мотиваційної бази дієслова із фрагмента істинних, об'єктивних знань про позначуване, вербалізованих у знаках із прямими значеннями. Цей фрагмент у структурі ментально-психонетичного комплексу кваліфікується як диктум пропозиції, тобто мисленнєвий аналог, який фіксує зв'язки між елементами певної ситуації, що позначається синтаксичною структурою, ізоморфною до речення. Відіменникове дієслово, мотивоване пропозиційно, є знаком центральної події ситуації, а його мотиватор – певним її аргументом [10]. Наприклад: **Експерієнтиє** як носій психічної діяльності: **Вчеловечитися** дзеясл. зв. Увасобіцца ў чаловека. Нас ради челоуѣк и нашего спасеніа ради сішедшего сі небесіу, и віплотившагос# ѡт дѣха сѣта, и Маріа дѣвы вічлвѣчшас# (Будны, 119) [ГСБМ, 5, с. 64];

Вымордовати дзеясл. Замадраваць, замучыць, вааса... коли царство вал вымордовал вес дом иеровоамов не оставил [ГСБМ, 5, с. 2U4]; **Блазнитися** дзеясл., зв. ад блазнити. не блазнитес# мыслію вашею (Чэцця, 43б) [ГСБМ, 2, с. 49]; **ЖОЛОДЪКОВАТИСЯ** дієсл. недок. (стп. żołądkować się) (о шо) хвилюватися, турбуватися (чим): Певне и въ томъ, яко ся годило, сумненъя своего не завели. Нехай ся о то не жолодъкують! (Вільна, 1599 *Ант.* 703) [СУМ, Вип. 9, с. 175]; **БАЛАМУТИТИ** дієсл. недок. 1. (кого, ким і без додатка) (обдурювати, збивати з пантелику, крутити) баламутити: инъшие мудърей баламутятъ, бо часъ псвѣного не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); **БАНКЕТОВАТИ** дієсл. недок. Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... аѣдама вѣсело в рѣскоша(х) рѣйскѣхъ банкетовали, ѡто спрдка вѣтръ грѣха ѡ(т) пѣкла повстѣлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); [СУМ, Вип. 2, с. 17]; **БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ** дієсл. недок. (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствувати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)же ѡного ѡкроу(т)ного сеннахерима, ктѡрый добываючи мѣста іер(с)лима блѡзни(л) ѡма бжѣ(е) (Львів, 1585 *УЄ* N° 6, 5 (на полях); [СУМ, Вип. 2, с. 127]; **БЪСИТИСЯ, БЕСЕТИСА, БИСИТИСЕ, БЪСИТИСА** дієсл. недок. 1. (діяти під впливом нечистої сили) біситиса, шаленіти: которые нечистымъ дѣѡ(м) беселиса ис тыхъ бѣси выбѣгли (1489 *Чет.* 106).

Трансгресив як результат каузації перетворення: **Бесурманитися, бесурмянитися** дзеясл. Прымаць басурманскую веру. наУка божа# У нихіу згинУла, злѡсть велика# и незбожность межы ихіу се ихіу много тУрчить и бесУрм#нить, незгода и васнь межы ними така# (Бер. саб., 55б) [ГСБМ, 1, с. 290]; **Бермовати** дзеясл. Выконваць абрад мірапамазанія. оур#дїу Діакона естї... в небытности іере# крестити, але не бѣрмовати, причащати, и ховати людеи

оумерлыху (36. Вып., 53)[ГСБМ, 1, с. 102]; **ЖИДОВСТВОВАТИ, ЖЫДОВСТВОВАТИ** дієсл. недок. (цсл. жидовствовать) визнавати іудейське віровчення, іудаїзм: Ныне вже римляне писмо преслушали, и набожества их ново позмышляли. Уже бо жидовствують з своими органы, любо плясаныи в бога поруганы (к. XVI ст. *Укр.п.* 76) [СУМ, Вип. 9, с. 162]; **Анафематствовати** дзєясл. Аддаваць анафеме. у ниху литоргисаючи, иныху же анафематствуючи (АЗР, ІМ, 20, 1589) [ГСБМ, 1, с.114]; **Банитовати** дзєясл. Караць пазбаўленнем грамадзянских правоу і выгнаннем з краіны. Попову и проповѣдникову братскиху и тыху, хто бы иху слухали и до церкви братской ходили, митрополиту апостата выклинали, а король банитуету (АЗР, ІV, 193, 1599) [ГСБМ, 1, с.187]; **Закреснетися** дзєясл. *Зачырванеца, пачырванець*. Бово # покраснелъ болшеи ніж рожа (Бава, 137) [ГСБМ, 10,с. 257]; **Заматерети** дзєясл. *Састарыцца*. Дочка фаноуилова... заматерѣлав о днѣхъ своих (Чѣцця,138) [ГСБМ, 10, с. 285]; **Голубѣти** дієсл. недок. (мати голубий колір) голубіти: голубѣю columbesco (Уж. 1645, 60 зв.) [СУЛМ XVI – XVII ст, 7, с.11].

Колектива як збірна субстанція: **Громадити** дієсл. нелок. 1. (збирати, складати що-небудь до купи) громадити: аггеро громадити (I пол. XVII ст. Сем. 18) [СУЛМ XVI – XVII ст, 7, с. 94].

Делібератив як об'єкт мовно-мисленнєвих дій: **ЕКЗАМЕНОВАТИ, ЕКЗАМИНОВАТИ, ЕГЗАМИНОВАТИ, ЕКГЗАМИНОВАТИ** дієсл. недок. (стп. egzaminować, лат. examinare) 2) (кого, що) Перевіряти, переглядати: На такое то безчиніє рядъ церкве руское пришолъ, же епископовъ и писма ихъ не епископове, але священники экзаменуютъ тые оныхъ и декретуютъ (Дерманъ, 1628 *КМГМ* I, дод. 319) [СУМ, Вип. 9, с.]; **ЕКЗЕКВОВАТИ, ЕКЗЕКВОВАТИ, ЕКЗЕКОВАТИ, ЕКЗЕКОВАТИ** дієсл. недок. (стп. egzekwować, лат. exsequi) (що) виконувати вирок, присуд: наминамы и росказиемы ва(м) абы е(с)те его не сидили и жа(д)ного сказа(н)а пра(в)ного не чинили ани е(к)зековали (Вільна, 1581 *ЖКК* I, 202) [СУМ, Вип. 9, с. 28]; **Законити** дзєясл. Устанаўліваць закони. Вси посполите тако Сную речъ толкуют іакобы Хсѣ вѣтхаго закона заповѣди на сторону Сѣткладавъ, а свои новые заповѣди законилъ (Будны, 216) [ГСБМ, 10,с. 245].

Релятив як суб'єкт певного соціального відношення: **ЕПИСКОПСТВОВАТИ, ЕПИСКОПСТВОВАТИ** дієсл. недок. Займати посаду єпископа, бути єпископом: а жадною // мѣрою канонне и пристойне епископствовать и священствовать немогучого чловѣка, за жадного епископа, яко тежъ и помененного нѣкогось Афанасія невѣдомого намъ патріархи, за патріарха сквалпиве немаючи, и мѣти не смѣючи и не важичися, а нѣпослушенства и данины жадное его мил, пану Попелеви не отдавали (Київ, 1634 *КМГМ* I, дод. 556-557) [СУМ, Вип. 9, с. 97].

Інструментив – знаряддя та засіб дії: **БУБНИТИ** дієсл. недок. (грати на бубні) бубнити: Южемъ, Адѣ, послалъ по Ісѣ слугъ своихъ вѣрнихъ, Венѣру и Трубая... А гди будутъ бубнити, в той часть души его будутъ провадити (I пол. XVII ст. *Сл. о. аѣ.* 20) [СУМ, Вип. 3, с. 82]; **БОРОНОВАТИ** дієсл. недок. Боронувати, волочити: Бороную. Оссо. Subigo glebas (1650 *ЛК* 430). [СУМ, Вип. 3, с. 36]; **БЫЧОВАТИ** дієсл. недок. (кого) Бичувати, бити, шмагати: По(м)поину(с).. пиши(т), и(ж) ся міщанина ри(м)ского бычовати икрыгы не годило, которы(м) ся право(м) и павѣ(л)... кгда е(ст) бы(л) каза(л) привязати до сто(л)па и бычовати ѡборони(л) (1582 *Кр. Стр.* 85); [СУМ, Вип. 3, с. 138].

Об'єкт, позначений зазвичай спеціалізованою формою знахідного відмінка іменника: **ВЕЛИКОДНОВАТИ** дієсл. недок. Святкувати Великдень: и повѣдѣ(л) и(м) то іудода иже оу домоу зѣвѣдѣвъ має(т) великодновати (Смотрич, II пол. XVI

ст. *Проп. Д.* 4 зв.); [СУМ, Вип. 3, с. 216]; **Грунтовати, крунтовати** дзеєсл. недок. (smn. gruntowac.grundendet) 1.(що кому) Забезпечувати (що), закладати фундамент (під що), засновувати (що): ро(з)ширювати страны сво(и) Устави(ч)ными ви(и) поко(и) собѣ потом(м)ко(м) свои(м) та(м) кгрU(н)тую(чи) ры(м)скую и ко(н)стя(н)тинопо(л)скую столицU до кгрU(н)ту зва(л)чили (1582 Крю.Стр.94) [СУЛМ XVI-XVII ст, 7 с. 144]; **БУРИТИ, БУРИТЬ, БУРЫТИ** дієсл. недок. (стч. bouřiti, стп. burzyé) 1. (кого, що) Руйнувати, нищити, спустошувати, плюндрувати: естли бы межи ними и тые были, которые Очаковъ бурили, ты бы ихъ ва то приводиль (Рудники, 1561 АЮЗР II, 156).

Медіатив як допоміжний матеріал або непрямий засіб дії: **Белити** дзеєсл. 1) Адбельваць. ѣхсú...шмывает нас. Чисте снага бѣлить (Чэцця, 1246) [ГСБМ, 1, с. 267]; 2) Фарбаваць у белы колер. Цвѣты иншіи бѣлитú, иншіи чорнитú, дрUги пстрит, а нѣкаторіи чирвонитú (Каліст, I, 1346) [ГСБМ, 1, с. 267]; **ЗАБРУКАТИСА** дієсл. док. (стп. zabrukać się) забруднитися: ѡдѣн'ѧ ѣхъ, гдѣса забрикают', нѣшмыва́ют'са водо́ю, ѧле ѡгнѣмъ, и ставѧют'са чистѣйшіи и свѣтлѣйшіи (Вільна, 1627 Дух.б. 122) [СУМ, Вип. 9, с. 207 – 208]. Пропозиційно-диктумна мотивація відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. є поширеним явищем і підтверджує концепцію синтаксичної природи деривації, адже мотиватори дієслів обираються зі сфери предикатно-аргументної структури (диктуму) концепту і мають прямі значення. За загальним механізмом цей тип мотивації є метонімічним, оскільки дія позначається на підставі суміжності з відповідною субстанцією. За дослідженнями Г. Хірта всі первинні дієслова мали відіменникове походження [1, с. 13].

Висновки та перспективи дослідження. Ономасіологічний аналіз відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. продемонстрував залежність похідності у словотворенні слів від ономасіологічної структури мовних одиниць та від когнітивних зв'язків у свідомості мовців. Мотивацію і словотвірне вираження відіменних дієслівних одиниць варто досліджувати на підставі моделей концептів та зв'язків між концептуальними сферами, що дає можливість установити психоментальне підґрунтя формування їхніх номінативних структур з огляду на спосіб та причину вибору певних мотиваторів зі структур знань про позначуване. Аналіз мотиваційних закономірностей номінативних одиниць відображає особливості концептуальної системи, етнічної інтеріоризації дійсності народів, що знаходилися у тривалих мовних контактах певної історичної епохи. У подальших наукових студіях буде досліджено асоціативно-термінальну мотивацію відіменних дієслів у писемних пам'ятках XIV – XVII ст.

Список використаних джерел

1. Бенвенист, Э. Индоевропейское именное словообразование [Текст] / Э. Бенвенист / [Перевод с франц. Н.Д. Андреева]. – Изд-во: Иностран. литерат. – М., 1955. – С. 13.
2. Русанівський, В.М. Структура українського дієслова [Текст] / В.М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 90.
3. Ерофеева, И.В. Именное словообразование в языке русских летописей [Текст]: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / И. В. Ерофеева. – Казанский (Приволжский) федеральный университет. – Казань, 2010. – 20 с.
4. Кубрякова, Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова [Текст] / Е.С. Кубрякова – М.: Наука, 1981. – С. 3.

5. Мельничук, О.С. Методологічні проблеми аналізу співвідношень ідеального і матеріального в сфері мови / О.С. Мельничук // Мовознавство. – 1987. – № 1. – С. 10.

6.Петрухина, Е.В. Когнитивные аспекты изучения производного слова в славянских языках [Электронный ресурс] / Е.В. Петрухина.–Режим доступа: <http://www.seelrc.org/glossos/issues/3/petrukhina.pdf>.

7.Потебня, А.А. Эстетика и поэтика [Текст] / А.А. Потебня. – Москва: «Искусство», 1976. – 614 с.

8. Потебнянські читання [Текст]: зб. наук. пр. / Ін-тут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. – Київ «Наукова думка», 1981. – 183 с.

9.Словотвір сучасної української літературної мови [Текст]. – К.: Наукова думка, 1979. – 406 с.

10. Селиванова, Е.А. Когнитивная ономазиология (монография) [Текст] / Е.А. Селиванова – К.: Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.

11.Селіванова, О.О. Когнітивна концепція словотвірної мотивації / О.О. Селіванова [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://selivanova.net/downloads/Cognitivna_conceptia...pdf

12.Хохлачева, В.Н. К истории отглагольного словообразования существительных в русском литературном языке нового времени [Текст] / В.Н. Хохлачева. – М.: Наука, 1963. – 152 с.

13.Dokulil, M. Ke koncepcii porovnavaci charakteristiky slovanskych jazyky v oblast «tvoreni slov» [Text] / M. Dokulil // Slovo a slovesnost. – 1963. – № 24. – S. 85 – 91.

References

1.Benveniste, E. (1955). Indoeuropejskoe imennoe sloobrazovanie [Indo-European Nominal Formation] Translation from the French. N.D. Andreev, Foreign. Literat, 13.

2.Rusanivsky, V. M. (1971). Struktura ukrains'kogo dieslova [The structure of the ukrainian verb]. Naukova dumka, 90.

3.Yerofeyeva, I. V. (2010). Imennoe slovoobrazovanie v jazyke russkih letopisej [Nominal derivation in the language of Russian chronicles]. Kazan (Volga) Federal University, 20.

4.Kubryakova, E. S. (1981). Tipy jazykovyh znachenij: Semantika proizvodnogo slova [Types of the linguistic meanings: Semantics of the derivative words]. Nauka, P. 3.

5.Melnychuk, O. S. (1987). Metodologichni problem analizu spivvidnoshen' ideal'nogo i materialnogo v sferi movy [Methodological problems in analyzing correlations of ideal and material in the field of language] Linguistics, 1, 10.

6.Petrukhina, E.V. Cognitive aspects of the study of a derivative word in Slavic languages. Available at: <http://www.seelrc.org/glossos/issues/3/petrukhina.pdf>.

7.Potebnja, A. A. (1976). Estetika i poetika [Aesthetics and Poetics]. Art, 614.

8.Potebnjans'ki chytannja (1981). [Potebnja's Readings] Institute of Linguistics named after O.O. Potebnja of the Academy of Sciences of the USSR. Naukova dumka, 183.

9.Slovotvir suchasnoi ukrains'koi movy (1979). [Word formation of the modern Ukrainian language]. Naukova dumka, 406.

10.Selivanova, E. A. (2000). Kognitivnaja onomasilogija [Cognitive onomasiology]. Publishing House of the Ukrainian Phytosociological Center, 248.

11.Selivanova, O. O. The Cognitive Concept of the Word-Formation Motivation. Available at: selivanova.net/downloads/Cognitivna koncepcia...

12.Khokhlacheva, V. N. (1963). K istorii otglagol'nogo slovoobrazovaniya sushchestvitel'nyh v russkom literaturnom jazyke novogo vremeni [On the history of verbal word formation of nouns in Russian literary language of modern times] Nauka, 152.

13.Dokulil, M. (1963). A Comparison Concept of the Slavic Languages Features in the Field of «Word formation». Slovo a slovesnost, № 24, 85 – 91.

МОТИВАЦИЯ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ СУФФИКСАЦИИ ОТЫМЕННЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ПАМЯТНИКАХ XIV – XVII ВВ.

Г. В. Кочерга

Аннотация. В статье объяснено когнитивное исследование отыменных глагольных единиц, что позволяет выявить специфику различий между языками, и отражает особенности в восприятии их носителями окружающего мира. Исторической суффиксальной семантике принадлежит важнейшая роль в номинативном процессе, что отражает особенности человеческого мировосприятия, специфику культурно-исторического опыта языковых контактов восточнославянских этносов в письменных памятниках XIV – XVII вв. Аспекты когнитивной концепции словообразовательной мотивации обобщены Е. Селивановой. Исследовательница подчеркивает, что одной из актуальных проблем современного словообразования и теории номинации является исследование мотивационных механизмов, на вербальном уровне проявляются в структурно-семантических связях между производными и образующими единицами языковой системы, а на когнитивном уровне являются способом языковой репрезентации концептуальных реляций синергетической системы этносвидомости. Типологизацию мотивационных связей отыменных глагольных единиц в восточнославянских памятниках XIV – XVII вв. устанавливаем в соответствии со статусом концептуального фрагмента, избранного мотивационной базой, что определяет постановку проблемы.

Ключевые слова: когнитивная концепция, ономаσιологический анализ, семантика, суффиксация, ментальность, словообразовательная мотивация, историческая деривация, отыменные глаголы

MOTIVATION AND WORD BUILDING EXPRESSION OF THE DENOMINATIVE VERBAL UNITS SUFFIXATION IN THE EAST SLAVIC MONUMENTS OF XIV - XVII CENTURY

G. V. Kocherga

Abstract. The article reveals cognitive research of the denominative verbal units that can detect the specific differences between languages and reflects the peculiarities of perception of the world media. Historic suffix semantics plays the most important role in the nominative process, that reflects the peculiarities of human perception of the world, specific cultural and historical experience of language contacts of the East Slavic ethnic groups in written monuments of XIV – XVII century. O.Selivanova generalized the cognitive aspects of word-formation motivation concept. The researcher stresses that one of the urgent problems of the modern theory of derivation and the nomination is to study of the motivational mechanisms on a verbal level found in structural and semantic relationships between derivatives and generating units of the language system, and the cognitive level is a way of representing conceptual language communiques of the synergetic system of ethnic consciousness

[11]. The typology of the motivational relations of the denominative verbal units in the East Slavic monuments of XIV – XVII cent. is set according to the status of the conceptual piece, chosen by the motivational base, which defines the problem formulation.

The purpose of the article is the description of types and varieties of motivational processes from the point of view of the relationship of the onomasiological name structures, semantics and conceptual basis of the denominative verbal items in written monuments of XIV - XVII century.

One of the most effective ways of enriching the lexical linguistic fund of the investigated period XIV - XVII century is the suffixation word formation. Since the XVI century, when the genre diversity of Ukrainian written records increases, thereby expanding the use of the Ukrainian literary language, "its vocabulary grows, the number of verbal roots increases" [2, p. 90].

The most common type of motivation among the denominative verbal units in East Slavic monuments of XIV - XVII century is the propositional dictum motivation based on the selection of motivational verb base from the fragment of the true, objective knowledge about the denoted, verbalized in signs with direct values. This fragment in the structure of mental-psychonetic complex is qualified as a propositional dictum, that is a mental analogue that captures the relationship between elements of a situation that affects syntactic structure, isomorphic to the sentence. A denominative verb propositionally motivated, is a sign of the central events of the situation, and his motivator is an argument. [10] For example: an Experientive as a carrier of psychic activity: *Вчеловечитися дзеясл. зв. Увасоби́цца ў чалавека. Нас ради чело́вѣк и нашого спасенія ради сѣшедшого сѣ небесѣ, и вѣплотившагосѣ вѣм дѣха сѣма, и Марія дѣвы вѣчлѣвчшасѣ* (Будны, 119) [ГСБМ, 5, с. 64]. The propositional dictum motivation of the denominative verbal units in written monuments XIV - XVII century is common and confirms the concept of the syntactic derivation nature, as verb motivators are selected from the scope of predicate-argument structure (dictum) of the concept and have direct meanings. According to the general mechanism this type of motivation is metonymic, as an action is indicated on the basis of adjacency with the relevant substance. According to H. Hirt's research all primary verbs had denominative origin [1, p. 13].

Conclusions and research prospects. Onomasiological analysis of the denominative verbal units in written monuments XIV - XVII century demonstrated the dependence of the derivation in the word formation from the onomasiological structure of language units and the cognitive connections in the minds of speakers. Motivation and the denominative verbal units word-building expression should be explored on the basis of the concept models and the connections between the conceptual areas, that allows to set a psycho-mental ground of forming their nominative structures due to the manner and cause of selecting certain motivators out of the knowledge structure about the denoted. The analysis of the motivational patterns of the nominative units reflects the features of the conceptual system, ethnic peoples interiorization of reality, that were in long language contacts during a particular historical era. In further scientific studies the associative-terminal motivation of the denominative verbs in written monuments XIV - XVII century will be studied.

Keywords: a cognitive concept, an onomasiological analysis, the semantics, a suffixation, a mentality, a derivational motivation, a historical derivation, a denominative verb

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СПОНУКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ІНСТРУКЦІЙ

Т. А. ПАСТЕРНАК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tanya.pasternak@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0589-6881

Анотація. У статті розглянуто спонукальний дискурс як джерело для виявлення механізмів успішної комунікації між учасниками процесу навчання. Встановлено конститутивні характеристики інструкції як спонукального дискурсу. Проаналізовано зразки інструкцій до виконання вправ у ракурсі інференційно-прагматичної методики аналізу дискурсу.

Ключові слова: процес навчання, спонукальний дискурс, інструкція, інференційно-прагматична методика

Актуальність. Початок XXI століття ознаменований переходом до нової парадигми освіти, що, передусім, фокусується на навчанні протягом усього життя (lifelong learning). Велика кількість доступних ресурсів, в тому числі відео презентацій, лекцій, занять по Skype, авторських мультимедійних програм тощо, значно розширила можливості для навчання, змістивши, таким чином, роль вчителя з основного носія професійних знань і вмінь на консультанта-провідника у безмежному та хаотичному морі інформації, засобів та способів навчання. Саме педагогам належить ключова роль у навчанні вчитися, створенні нового ставлення до знань, що полягає у постійному самовдосконаленні не лише у професійній сфері, а й у загальнолюдському аспекті [13].

На етапі формування мотивації до навчання протягом життя викладачі-наставники стикаються з одним з найсерйозніших викликів: як сформулювати *правильні інструкції* для таких вибагливих та рафінованих учнів. М'яке, ненав'язливе спонукування чи, навпаки, жорстке, безапеляційне інструктування сприятиме ефективній мотивації в умовах сьогодення? Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми, спонукальний дискурс стає предметом дослідження, перш за все, лінгвістів, оскільки представляє великий потенціал для виявлення механізмів успішної комунікації між учасниками процесу навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спонукальний дискурс як цілісне комунікативне утворення розглядався ученими з різних дослідницьких позицій. С. Л. Голошук досліджував спонукування та спонукальний дискурс з точки зору когнітивно-комунікативної парадигми знань, визначивши спонукальний дискурс як стратегічне утворення, де внутрішні процеси мовленнєвої діяльності впливають на його реалізацію [2]. О. Б. Франко охарактеризував семантичні та прагматичні засоби спонукального діалогічного дискурсу на матеріалі німецькомовних художніх творів XX ст., встановивши лінгвальні та нелінгвальні чинники успішності спонукування [15].

О. С. Шутова вивчала комунікативно-прагматичні та жанрові особливості спонукування у повчальному дискурсі, виокремивши та охарактеризувавши прагматичні підтипи повчальних жанрів мовлення: інструктивні (наставляння,

напучення, інструкції), сугестивні (пораду, рекомендацію), прескриптивно-сугестивні (наказ) та моральні (повчання, мораль, нотацію) [18]. Т. А. Вецкур дослідила стратегії і тактики комунікантів у моралістичному, інструктивному та фатичному видах повчального дискурсу [1].

Серед дослідників дидактичного потенціалу інструкцій варто згадати В. Редько, котра проаналізувала інструкції, вміщені в підручниках, як засоби навчання продуктивних і рецептивних видів іншомовного спілкування.

Однак серед дослідників інструкцій як прагматичної реалізації спонукування спостерігається певна розбіжність у визначенні типу дискурсу, до якого вони відносять інструкції. Так, О. Мощанская та Г. Киндеркнехт [9] розглядають інструкції по експлуатації як жанр *директивного дискурсу*, що актуалізує у свідомості реципієнта певну фреймову конфігурацію. Типовою організацією директивного дискурсу є модель каузації поведінки адресата (реципієнта) шляхом насадження йому певних алгоритмів поведінки і базових смислових елементів (концептів) цільового застосування, способу дії, тощо.

Розглядаючи структурні та мовні особливості технічних, косметичних, медичних та кулінарних інструкцій, О. Кондрашкіна [6] ототожнює їх з *інструктивним дискурсом*, який, за визначенням Н. Формановської [14, 40-41], є «тематично та граматично цілісним утворенням, що задовольняє умови зв'язності послідовних речень-висловлень, в яких знаходять вирішення комунікативні цілі та інтенціональні замисли автора». На формування інструкцій, на думку О. Кондрашкіної, впливають прагматичні фактори, а мовні засоби слугують способом досягнення мети [6]. С. Канащук вважає інструкцію соціально-орієнтованим дискурсивним жанром, що виконує не лише прагматичні функції, а й впливає на емоційний стан адресата, мотивує до дії [5].

Досліджуючи типологію дискурсу, Н. Назмеєва виокремлює *методичний дискурс* і визначає його як такий, що передбачає двосторонню взаємодію викладача та студента через письмове чи усне завдання (у вузькому значенні). Центральним поняттям методичного дискурсу авторка визначає мікротекст – інструкцію, на якій зосереджені навчально-пізнавальні потреби студентів, цілі, задачі викладання, теоретичні дослідження в рамках комунікативної лінгвістики (у широкому значенні) [10].

Інші варіанти найменувань зазначеного дискурсу включають: *повчальний дискурс* з інструктивним підтипом (О. Шутова); *спонукальний* (С. Голощук; О. Франко); *повчально-інструктивний* (Т. Вецкур).

Мета наукової статті – узагальнити дослідницькі позиції щодо спонукального дискурсу; виявити конститутивні характеристики інструкції як спонукального дискурсу; проаналізувати зразки інструкцій до виконання вправ у ракурсі інференційно-прагматичної методики аналізу дискурсу.

Методи. У дослідженні застосовано інференційно-прагматичну методику дослідження розмовного дискурсу в ракурсі теорії релевантності.

Результати. Узагальнивши сучасні позиції щодо конститутивних характеристик інструкцій, ми відносимо останні до спонукального дискурсу, оскільки спонукування як лінгвопрагматична категорія [3] пов'язана із впливом одного мовця на іншого з метою здійснити певні (не)комунікативні дії, змінити переконання, (не)погодитися з мовцем, висловити ставлення, тощо. За своєю ілокутивною силою спонукальні висловлення поділяються на висловлення вимоги, наказу, заборони, настанови, попередження, заохочення, заклику, прохання тощо. Дослідники категорії спонукальності розрізняють три типи спонукування з погляду інтенсивності волевиявлення: категоричне, пом'якшене й

нейтральне [11]. До категоричного спонукання відносяться мовленнєві акти вимоги, наказу, заборони; до пом'якшеного – прохання; до нейтрального – пропозиції, заклику, поради, рекомендації. До категоричного спонукання вдаються мовці, наділені відповідними владними повноваженнями (директор, лікар, суддя); менш категоричні висловлення спонукання притаманні мовцям з нижчим соціальним та рольовим статусом, що мають намір м'яко «переконати» або «вмовити» співбесідника (вчитель, однокласник, тренер).

Враховуючи специфіку спонукального дискурсу, сферою застосування якого є в тому числі інструкції до виконання різних типів вправ, ми вважаємо, що такі інструкції належать до актів нейтрального спонукання, що зумовлено прагматичною доцільністю точного виконання інструкцій, ненав'язливим запрошенням та мінімально достатньою кількістю пресупозицій, необхідних адресатам для усвідомлення інструктивного змісту.

У цій статті будуть проаналізовані зразки спонукального дискурсу (навчальні інструкції) із застосуванням інференційно-прагматичної методики дослідження розмовного дискурсу, розробленою в ракурсі теорії релевантності [7;16;17]. Авторами зазначеної теорії є французькі дослідники Дейдра Вілсон та Дан Спербер [21], а основою теорії стали роботи Г. П. Грайса [19; 20], що фокусуються на універсалиях раціональної мовленнєвої поведінки, упорядкованої принципом кооперації, на вивченні імплікованого значення мовця і правилах його виведення / інференції слухачем [8, с. 215-216]. Згідно теорії релевантності, передача інформації забезпечується двома моделями – кодовою та інференційною. Через кодову модель мовець кодує своє повідомлення у вигляді сигналу, який розшифровується слухачем ідентичним, як у мовця, кодом. Через інференційну модель мовець передає певне значення у повідомленні через мовні та немовні засоби, яке виводиться слухачем шляхом логічних умовиводів (інференцій) на основі очевидності. Процес інференції автоматично створює певні очікування (пресупозиції), котрі допомагають або заважають вивести інтензоване значення повідомлення. В процесі інтерпретації слухач повинен вибрати з цих пресупозицій ті, які «задовольняють» когнітивний контекст, тобто у форматі яких висловлення мовця стає для слухача осмисленим.

Важливим методологічним аспектом для прагматичного аналізу в розрізі теорії релевантності є розмежування експлікатури та імплікатури. Експлікатура – це зміст, що передається у висловленні за допомогою мовного коду, і який є розвитком логічної форми, імплікатура – це те, що мається на увазі, прихований зміст.

Методика дослідження спонукального дискурсу на прикладі навчальних інструкцій передбачає такі етапи аналізу:

- визначення структурних особливостей інструкції (в тому числі на основі теорії мовних актів);
- виявлення експлікованих смислів;
- виявлення пресупозицій, можливих варіантів імплікованих смислів;
- визначення прагматичного ефекту інструкції.

Проілюструємо приклад аналізу інструкцій до вправ для вивчення англійської мови із застосуванням інференційно-прагматичної методики дослідження дискурсу.

Complete the extract below from a talk by a communication expert with the verbs from the box [4].

За типом мовленнєвого акту інструкція (1) до вправи на доповнення є прямим директивом у формі наказового способу, з ілокутивною силою пропозиції. Мовець

«пропонує» заповнити уривок (вказано його точне місцезнаходження) певними, обмеженими в кількості дієсловами (вказано їх місцезнаходження). Пресупозиціями, необхідними для вилучення зазначеної ілокуції, є (а) «у фрагменті тексту пропущені дієслова, наведені у рамці, і їх потрібно вставити на свої місця»; (б) «фрагмент тексту є промовою і належить експерту з комунікацій». Виведений з інструкції (б) інференційний смисл є суттєвим для більш точного виконання вправи, оскільки може бути прагматично доцільним для розуміння контексту вживання дієслів, запропонованих для заповнення лакун. Нейтральність спонукання, тобто імперсональність звертання до слухача, відсутність ввічливого маркера (please) дозволяє зекономити час на інтерпретацію інструкції і зосередитися лише на виконанні.

(1) *Check what the law in your country says about employment and equal opportunities. How do these affect disabled people? Write a brief report [4].*

Інструкція до вправи на навчання писемного зв'язного мовлення (2) містить декілька типів мовленнєвих актів: прямі директиви у формі наказового способу (*Check what the law in your country says...; Write a brief report.*) та квеситив з пом'якшеною силою директиву (*How do these affect disabled people?*). Експліковані смисли інструкції: мовець рекомендує знайти конкретну інформацію про закон, що стосується працевлаштування й рівні права у своїй країні, доповнити її питанням про людей з обмеженими можливостями та підготувати коротке письмове повідомлення. Кількість пресупозицій буде значно більшою: напр., (а) «у країні мовця є закон про працевлаштування й рівні права»; (б) «закон про працевлаштування й рівні права містить статтю про людей з обмеженими можливостями»; (в) «закон про працевлаштування й рівні права впливає на людей з обмеженими можливостями»; (г) «необхідна інформація для короткого письмового повідомлення міститься у законі про працевлаштування й рівні права». Закладена імплікатура передбачає доступність і зрозумілість такого роду інформації для інтерпретації лише студентами-юристами.

Висновки і перспективи. Виведені інференції слугують алгоритмом дій для виконання інструкції слухачем, а імплікатура прочитується «цільовою аудиторією». Таким чином, інструкції містять достатню кількість додаткової інформації, тому є прагматично виправданими й доцільними.

Спонування в інструкціях виражені переважно директивами та квеситивами з пом'якшеною силою директивів, що змушують мовця виконувати комунікативні/некомунікативні дії з максимальною точністю, а імпліковані смисли слугують вторинним джерелом інформації для виконання вправ.

Отже, методика дослідження спонукального дискурсу на основі інференційно-прагматичної моделі дозволяє виявити варіанти смислової інтерпретації інструкції, встановити її оптимальну інференцію, що узгоджується з імплікованим смислом і, таким чином, забезпечити прагматичний ефект інструкції. Останній полягає в оптимальній зрозумілості виконання інструкції.

Список використаних джерел

1. Вецкур, Т. А. Секвенційний характер інструктивного повчального дискурсу (на матеріалі англійської мови) [Текст] / Т. А. Вецкур // Нова філологія. – 2011. – № 44. – С. 23-28.
2. Голощук, С. Л. Когнітивно-комунікативні особливості спонукального дискурсу [Текст] / С. Л. Голощук // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – Львів, 2007. – № 586. – С. 56-59.

3. Голощук С. Л. Лінгвопрагматичні особливості спонукального дискурсу в англomовній прозі (на матеріалі художніх творів другої половини ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. Л. Голощук. – Львів, 2011. – 20 с.
4. Гуманова Ю. Л. Just English. Английский для юристов: Учебное пособие [Текст] / Ю.Л.Гуманова В.А.Королева М.Л.Свешникова Е.В.Тихомирова; Под ред. Т.Н.Шишкиной. – М.: Гуманитарное знание, ТЕИС, 1998. – 198 с.
5. Канащук, С. А. Инструктивный дискурс IT корпораций: социолингвистический аспект [Текст]: дис... канд. филол. наук. 10.02.01 / С. А. Канащук – Томск, 2012. – 227 с.
6. Кондрашкина, Е. Ю. Прагмалингвистическая характеристика инструкции на материале русского и сербского языков [Текст] / Е. Ю. Кондрашкина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2015. – Ч. I. – № 9 (51). – С. 85-91.
7. Кравченко, Н. К. Методика исследования разговорного дискурса в ракурсе теории релевантности (инференционно-прагматическая модель) [Текст] / Н. К. Кравченко, Т. А. Пастернак // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2016. – Вип. 8. – С. 40-43.
8. Кравченко, Н. К. Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия [Текст] / Н. К. Кравченко – Киев: «Интерсервис». – 2017. – 286 с.
9. Мощанская, Е. Ю. Инструкция по эксплуатации как жанр директивного дискурса: предпереводческий анализ [Текст] / Е. Ю. Мощанская, А. С. Киндеркнехт // Филологические науки. Вопросы теории и практики – Тамбов: Грамота, 2013. – Ч. I. – № 7 (25). – С. 134-137.
10. Назмеева, Н. А. Методичний дискурс як лінгвістичний феномен у сучасній дискурсивній парадигмі [Текст] / Н. А. Назмеева // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2011. Вип. 20. – С. 150-155.
11. Нарушевич-Васильєва, О. В. Засоби вираження функції прохання ФСП спонукальності (на матеріалі текстів художнього стилю) [Текст] / О. В. Нарушевич-Васильєва // Записки з українського мовознавства. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 8. – С. 86 – 94.
12. Носова, Л. Н. Коммуникативно-прагматический потенциал инструкции по применению лекарственных средств в фармацевтическом дискурсе [Текст]: автореф. дис... канд. филол. наук. 10.02.19 / Л. Н. Носова – Москва, 2013. – 24 с.
13. Пастернак, Т. А. Інтенсифікація процесу вивчення іноземних мов [Текст] / Т. А. Пастернак // зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2016 р. – Київ: Міленіум, 2016. – С. 181-182.
14. Формановская, Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения [Текст] / Н. И. Формановская. – Москва: Институт русского языка им. А.С. Пушкина, 1998. – 293 с.
15. Франко, О. Б. Семантичні та прагматичні параметри спонукального дискурсу (на матеріалі німецькомовних художніх творів ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. Б. Франко. – Київ, 2007. – 19 с.
16. Харченко, С. В. Варіантність факультативних елементів семантико-синтаксичної структури речень [Текст] / С. В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 215, Ч.1. – С. 33–39.
17. Шинкарук, В.Д. Дискурсивне висловлювання як функціонально-мовленнєва одиниця [Текст]/ В.Д. Шинкарук // Збірник “Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті”. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С.180-192.

18. Шутова, О. О. Повчальний дискурс: комунікативно-прагматичні та жанрові особливості (на матеріалі українських, російських, англійських та французьких фольклорних дидактичних текстів) [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. О. Шутова. – Донецьк, 2011. – 20 с.
19. Grice, H. P. Logic and conversation / H. P. Grice. // Syntax and semantics. – NY: Academic Press, 1975. – V. 3 – P. 41-58.
20. Grice, H. P. Studies in the way of words. / H. P. Grice. – Cambridge, Mass: Harvard University Press; 1989. – Essays 1-7, 14, 18; Retrospective Epilogue – 406 p.
21. Sperber, D. Relevance: Communication and Cognition. / D. Sperber, D. Wilson – 2nd ed. – Oxford: Cambridge MA, 1995. – 203 p.

References

1. Vetskur, T. A. (2011). Sekventsiynyi kharakter instruktivnoho povchalnoho diskursu (na materiali angliysyskoi movi) [Sequential character of instructive didactic discourse] Nova filologiya. № 44. 23-28.
2. Holoshchuk, S. L (2007). Kohnityvno-komunikatyvni osoblyvosti sponukalnoho diskursu [Cognitive communicative features of causative discourse] Visn. Nats. un-tu "Lviv. Politekhnik". № 586. Lviv, 56-59.
3. Holoshchuk, S. L. (2011). Linhvoprahmatychni osoblyvosti sponukalnoho diskursu v anhlomovniy prozi (na materiali khudozhnikh tvoriv druhoyi polovyny XX st.) [Pragmalinguistic features of causative discourse in English prose]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Lviv, 20.
4. Holoshchuk, S. L. (2011). Linhvoprahmatychni osoblyvosti sponukalnoho diskursu v anhlomovniy prozi (na materiali khudozhnikh tvoriv druhoyi polovyny XX st.) [Pragmalinguistic features of causative discourse in English prose]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Lviv, 20.
5. Kanashchuk, S. A. (2012). Instruktivnyi diskurs IT korporatsyi: sotsyolynhvystycheskyy aspekt [Instructive discourse of IT corporations: socio linguistic aspect]: dys... kand. filol. nauk. 10.02.01. Tomsk, 227.
6. Kondrashkina, E. Y. (2015). Prahmalynhvystycheskaya kharakterystyka instruktsyi na materiale russkoho y serbskoho yazykov [Pragmalinguistic characteristic of an instruction on the materials of Russian and Serbian languages] Filolohicheskiye nauki. Voprosy teorii y praktiki. Ch. I. № 9 (51). Tambov: Hramota, 85-91.
7. Kravchenko, N. K., Pasternak, T. A. (2016). Metodyka issledovaniya razhovornoho diskursa v rakurse teorii relevantnostiy (inferentsionno-prahmaticheskaya model) [Research methods of colloquial discourse in terms of relevance theory (inferential-pragmatic model)]. Odeskyi linhvistychnyy visnyk. Vyp. 8. Odesa, 40-43.
8. Kravchenko, N. K. (2017). Diskurs y diskurs-analiz: kratkaya entsyklopediya [Discourse and discourse analysis: brief encyclopedia] Kyev: Interservys, 286.
9. Moshchanskaya, E. Y. (2013). Instruktziya po ekspluatatsiyi kak zhanr dyrektyvnoho diskursa: predperevodcheskiy analiz [Service instructions as a genre of causative discourse: pre translation analysis]. Filolohycheskiye nauki. Voprosy teoriiy i praktiki. Ch. I. № 7 (25). Tambov: Hramota, 134-137.
10. Nazmeeva, N. A. (2011). Metodychnyi diskurs iak linhvistychnyi fenomen u suchasniy diskursyvniy paradyhmi [Methodological discourse as a linguistic phenomenon in modern discursive paradigm] Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozhka akademiya». Vyp. 20. 150-155.
11. Narushevych-Vasylyeva, O. V. (1999). Zasoby vyrazhennya funktsiyi prokhannya FSP sponukalnosti (na materialy tekstiv khudozhnoho stylyu) [Ways to

express request function of FSP causation (based on materials of literary style)] *Zapysky z ukrayinskoho movoznavstva*. Vyp. 8. Odesa: Astroprynt, 86 – 94.

12. Nosova, L. N. (2013). *Kommunikativno-pragmaticheskiy potentsial instruktivnoy sumyary produktivnykh svoystv v farmatsevticheskom diskurse* [Pragmatic communicative potential of a summary of product characteristics in pharmaceutical discourse]: avtoref. dys... kand. filol. nauk. 10.02.19. Moskva, 24.

13. Pasternak, T. A. (2016). *Intensyfikatsiya protsesu vyvchennya inozemnykh mov* [Intensification of the process of learning foreign languages]. *Zb. materialiv II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 25-26 lyutoho. Kyiv: Milenium, 181-182.

14. Formanovskaya, N. Y. (1998). *Kommunikativno-pragmaticheskiye aspekty edinits obshcheniya* [Pragmatic communicative aspects of communication units] Moskva: Ynstytut russkoho yazyka ym. A.S. Pushkina, 293.

15. Franko, O. B. (2007). *Semantichni ta pragmatichni parametry sponukalnoho dyskursu (na materialy nimetskomovnykh khudozhnykh tvoriv XX st.)* [Semantic and pragmatic parameters of causative discourse (based on materials of German fiction of XX century)]: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyiv, 19.

16. Kharchenko, S. V. (2015). *Variantnist fakultativnykh elementiv semantiko-syntaksysnoi struktury rechen* [Variation of optional elements of semantic and syntactic structure of sentences]. *Scientific Herald of National university of life and environmental sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences*, 215, 33-39

17. Shynkaruk, V.D. *Dyskursyvne vyslovliuvannia yak funktsionalno-movlennieva odyynytsia* (1996). [Discursive statement as functionally-speech unit]. *Zbirnyk "Struktura ta semantyka movnykh odyynyts u funktsionalnomu aspekti"* [Bulletin The structure and semantics of language units in the functional aspect]/ . – Chernivtsi: ChDU, 1996. – S.180-192.

18. Shutova, O. O. (2011). *Povchalnyi dyskurs: komunikativno-pragmatichni ta zhanrovi osoblyvosti (na materialy ukrayinskykh, rosiyskykh, anhliyskykh ta frantsuzkykh folklornykh dydaktychnykh tekstiv)* [Instructive discourse, pragmatic communicative and genre features (based on Ukrainian, Russian, English and French folk didactic texts)]: avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.15. Donetsk, 20.

19. Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation. Syntax and semantics*. V. 3. NY: Academic Press, 41-58.

20. Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words. Essays 1-7, 14, 18; Retrospective Epilogue*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

21. Sperber, D., Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Cambridge MA.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ПОБУДИТЕЛЬНОГО ДИСКУРСА НА ПРИМЕРЕ УЧЕБНЫХ ИНСТРУКЦИЙ

Т.А. Пастернак

Аннотация. В статье рассматривается побудительный дискурс как источник для выявления механизмов успешной коммуникации между участниками процесса обучения. Определены конститутивные характеристики инструкции как побудительного дискурса. Проанализированы образцы инструкций к выполнению упражнений в ракурсе инференционно-прагматической методики анализа дискурса.

Ключевые слова: процесс обучения, побудительный дискурс, инструкция, инференционно-прагматическая методика

RESEARCH METHODS OF IMPERATIVE DISCOURSE ON EXAMPLES OF TEACHING INSTRUCTIONS

T. A. Pasternak

Abstract. *Introduction.* The article is devoted to imperative discourse as the source for discovering the mechanisms of successful communication among participants of learning process. The early XXI century is marked by the transition to a new learning paradigm that focuses on lifelong learning. Plenty of available resources such as video lessons, Skype lessons, original multimedia courses, etc. increased greatly the opportunities for learning, shifting the teacher's role from the main bearer of professional knowledge and skills to the advisor in the immense pool of learning methods and approaches. For that matter the teacher directs and motivates students for self education and lifelong learning.

On the motivation stage the teacher faces one of the most complicated challenges: how to articulate the right instructions for such demanding and sophisticated students. Lenient, nonintrusive encouragement or tough, dictatorial compulsion will lead to effective motivation nowadays? This dilemma is of current interest, so causative discourse is becoming the subject of research, first of all, for linguists.

The findings of recent research showed that causative discourse has a great potential for eliciting new effective mechanisms for successful communication among participants of learning process.

Purpose. The aim of the article is to summarize research positions concerning causative discourse; outline constitutive features of an instruction as causative discourse; analyze samples of instructions for doing exercises applying inferential pragmatic research methods.

Results. We refer instructions, as a language pragmatic category, to causative discourse as they are associated with the impact of one communicator to another with the aim to perform some (non)communicative actions, change viewpoint, (dis)agree with the opponent, express opinion, etc. Learning instructions belong to neutral imperative acts, that is caused by their pragmatic purpose: to follow instructions willingly, no intrusively, with sufficient amount of presuppositions enough for an addressee to realize and carry out them properly.

In this article we have analyzed some samples of instructive discourse (learning instructions) applying inferential pragmatic research methods, based on the Relevance theory by G. P. Grice and developed by D. Sperber and D. Wilson. The offered research method focuses on the universals of rational language behavior, regularized by Cooperative principle; on learning the Speaker's implicated meaning and the rules of its reference by the Hearer.

Conclusion. Research methods of causative discourse, based on inferential pragmatic research model, let identify some possible variants of semantic interpretations of an instruction, elicit its most suitable inference that correlates with implicated meaning and this way guarantee the pragmatic effect of an instruction.

Keywords: learning process, imperative discourse, an instruction, inferential pragmatic research methods

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: seagalina@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0850-0352

Анотація. У статті досліджено типи пасивних конструкцій та причини їх використання в фахових текстах, а також способи та труднощі їх перекладу українською мовою. Розглянуто семантико-прагматичні характеристики медіопасивних конструкцій та пасивних конструкцій з локативним прийменником, що не визначається дієсловом. Проаналізовано конструкції з інфінітивом у функції визначення, в якому може нейтралізуватися опозиція актив/пасив, а також типові англійські конструкції зі статичним та динамічним пасивним станом дієслівних виразів. Вказано, що пасивні конструкції застосовуються з метою переформатування суб'єктно-об'єктних відношень у реченні, а отже і членування на тему/рему. В пасивних конструкціях з локативним прийменником дієслівний вираз вказує або на істотну властивість або на зміну в цій суттєвій властивості суб'єкта-референта. В інших видах пасивних конструкцій виокремлюється потужна імпліцитна модальна складова необхідності або можливості виконання дії, а також складова завершеності чи незавершеності дії.

Ключові слова: пасивні конструкції, синтетичні мови, аналітичні мови, об'єкт дії, способи перекладу

Галузеві тексти відрізняються від інших видів великим арсеналом допоміжних знакових систем (схем, креслень), логічністю, об'єктивністю та компактністю викладу. Їх пишуть згідно із чіткими правилами, й у різних авторів, що пишуть на одну й ту саму тему, можна побачити однакові синтаксичні й морфологічні структури, звороти, один стиль. Розбіжності є лише в частотності вживання слів і виразів та складності викладу. Домінантність перекладу, що забезпечує інваріантність тексту, – це терміни, загальнонаукова лексика, дієслівні форми теперішнього часу, пасивні дієслівні конструкції, складні слова, скорочення, цифри, формули. схеми. Вони потребують додаткових пошуків під час перекладу, кропіткої праці й уважності перекладача. Характерною особливістю англійських галузевих текстів є висока частотність вживання пасивних зворотів, тоді як в українській пасивний стан вживається значно рідше.

Актуальність теми зумовлена тим, що пасивні конструкції можуть створювати певну складність при перекладі навіть для досвідчених перекладачів. Стан дієслова напряду встановлює зв'язок між дією, або станом, що передаються дієсловом, і учасниками, що визначаються його суб'єктом та об'єктом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якщо суб'єкт виступає агентом (діючою особою) дієслова, тоді дієслово вживається в активному стані. Якщо суб'єкт є об'єктом впливу, метою чи досліджуванням, таким, що зазнає дії, використовується дієслово в пасивному стані. В перекладі слід зважати на ті

зміни, які відбуваються в актуальному членуванні речення, в його тематичних та рематичних компонентах. Дослідженням англійських та українських пасивних конструкцій займалися Я. І. Рецкер, І. А. Зражевська, Л. М. Беляєва, М. А. Аполлова, О. А. Сербенська, Г. І. Сидорук та інші.

Метою дослідження є аналіз англійських пасивних конструкцій та дослідження особливостей їх перекладу з огляду на порядок слів в пасивних реченнях, який впливає на актуальне членування речення.

Методи. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, контекстно-ситуативний аналіз дискурсу.

Результати. Граматична категорія стану виражає різний напрям дії по відношенню до носія дії. Але носієм дії може бути особа (предмет), яка виконує дію (*I send*) і особа (предмет), на яку направлена дія (*I am sent*). Активний стан означає, що дія виконується особою – носієм дії. Пасивний стан означає, що дія направлена на носія дії. В реченнях пасивного стану виконавець дії невідомий, а вся увага приділяється суб'єкту. Там, де це необхідно, виконавець дії може бути уточнений мовними одиницями на позначення часу і місця виконання дії. Аби звернути увагу на суб'єкт, в фахових україномовних текстах використовуються прості безособові речення: 1. Означено-особові речення, присудок яких виражений дієсловом у формі першої або другої особи однини чи множини. Підмет такому реченню не потрібний, оскільки закінчення дієслова дозволяє безпомилково встановити суб'єкт. Цей тип речень широко вживають у науково-навчальних та науково-публіцистичних текстах [4, с. 170]: *Проведемо дослід. Надайте приклади, що ілюструють концентрацію чорнозему в ґрунтах.* У науковому стилі форма першої особи множини позначає автора (викладача) [7, с. 381, 503], а форма другої особи позначає читача, виконавця інструкцій; – неозначено-особове речення, присудок якого, виражений формою дієслова множини минулого, третьої особи множини теперішнього та майбутнього часу, указує на дію неозначених осіб чи особи: *Визначають відношення.* У фахових текстах такі речення вживаються, коли з різних причин не хочуть називати особу чи в цьому немає потреби (її зазначено в попередніх реченнях), і коли сама особа невідома, але відома її дія; 2. Узагальнено-особове речення, у якому дію, стан чи ознаку, окреслену присудком переважно у третій особі множини, сприймають як властиву завжди чи зазвичай [4, с. 170]: *Обмеження на ввезення добрив не вводять.* У фахових текстах такими реченнями висловлюють узагальнені судження – правила, висновки, а неназваною особою може бути будь-хто з широкого кола людей.

Рецкер Я.І. наголошує на тому, що в англійській мові речення у пасивному стані вживаються значно частіше, ніж в слов'янських, оскільки в першій в пасивному стані вживаються не лише перехідні, а й багато неперехідних дієслів. Підметом такого речення в оригіналі може бути прямий, непрямий, а також приєдниковий додатки речення активного стану [3, с. 92]. Також про цю особливість зазначають в своїй книжці Венкель Т.В., і Валь О.Д [1, с. 46]. У реченні з дієсловом в активному стані: *He lent me the screwdriver – Він позичив мені викрутку*, де *the screwdriver* – прямий додаток, а *me* – непрямий додаток, відповідають два речення пасивного стану *The screwdriver was lent to me*, та *I was lent the screwdriver (Мені позичили викрутку)*. У першому з них підмет відповідає прямому додатку речення активно стану, а в другому – непрямому. Пасивний стан застосовують тоді, коли в центрі уваги є особа або предмет, на які спрямована дія (об'єкт дії). Тоді суб'єкт дії зазвичай не вказують. У пасивних реченнях об'єкт дії виражено підметом, а суб'єкт дії або зовсім не згадується, або

виражений прийменниковим додатком з прийменниками *by* або *with*. Наведемо речення з дієсловом у формі пасивного стану, в яких суб'єкт дії не виражений: *The journalists were told that all the facilities in use there had been made in Iraq since the Gulf War* (Як повідомили журналістів, усе устаткування в Аль-Хакамі вироблене в Іраку після війни в Перській затоці). Таким реченням в перекладі відповідають безособові речення або речення з дієсловом у формі пасивного стану, в яких суб'єкт дії виражений прийменниковим додатком з прийменниками *by* або *with*: *Forests are destroyed by logging and forest fires* (Ліси знищуються через вирубки і лісові пожежі). *Rivers and lakes are clogged and polluted with the waste of logging and mining* (Річки й озера забруднюються відходами від лісорозробок і гірничої промисловості).

Розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій становлять основні труднощі для перекладача. Згідно з А.В.Федоровим, можна виділити три основні типи граматичних розбіжностей між мовою оригіналу та мовою перекладу [7]. Перший випадок – коли в мові оригіналу зустрічається елемент, якому немає формально – граматичної відповідності в мові перекладу. Другий випадок – коли в мові перекладу є елементи, що не мають формальної відповідності у вихідній мові, а тим часом неминуче застосовуються у текстах будь – якого виду. Третій випадок – коли в мові перекладу є елементи, що формально відповідають елементам вихідної мови, але відрізняються від них по виконуваним функціям. Українською мовою дієслова в пасивному стані перекладаються:

а) дієсловом з часткою -ся (-сь): *As animals **are** often **kept** there in bad conditions.* — Тому що тварини часто утримуються там у поганих умовах

б) сполученням дієслова бути з дієслівними формами -но, -то в безособових реченнях: *They believe the more whisky **is drunk**, the happier is the journey.* — Там вірять, що чим більше буде випито віскі, тим радіснішою буде подорож.

в) сполученням дієслова «бути» з дієприкметником пасивного стану минулого часу: *Only producers of fertilizers **were located** in proximity to consuming agrarian regions.* — Лише підприємства-виробники добрив **були наближені** до споживачів — розміщені в аграрних регіонах.

г) дієсловом в активному стані в безособових реченнях: *This approach is very much spoken about.* — Про цей підхід багато говорять.

д) якщо в реченні з дієсловом у пасивному стані вказано суб'єкт дії, його можна перекласти особовим реченням з дієсловом в активному стані. При перекладі можна або зберегти пасивну форму, або замінити її активною, зважаючи на обумовленість вживання пасиву в оригіналі. В англійській мові пасивні конструкції зустрічаються набагато частіше, ніж в українській, що пов'язано з низкою особливостей, головна з яких полягає в тому, що в першій можна перетворити в пасивну конструкцію речення з дієсловом в активному стані з прямим додатком, що означає об'єкт, на який безпосередньо переходить дія, або предмет, який виникає як наслідок відповідної дії, чи конкретизує значення пояснюваного дієслова і виражений знахідним відмінком без прийменника, а також родовим при перехідних дієсловах із запереченням [2, с. 70] або прийменниковим додатком, вираженим іменником з прийменником [2, с. 70], що в другій неможливе: *Confusion is however not easily described. The face expression has not been identified yet. One would say that the elephant has been cloned. Even though the evolution of the human hair has not been analyzed that much... When this condition is met... One can be driven to important conclusions.* В прийменниковому пасивному стані локативний прийменник не визначений дієсловом: *My hat has*

been sat on. The bridge has already been flown under twice with. Sundays were never worked on. The fog was set out despite. Порівняймо: *We never worked on Sundays. They set out despite the fog.* Місцевий відмінок зазнає прагматичних обмежень, які виключають такі приклади, як *The tree had been died near*. Розглянемо прагматичні обмеження, що застосовуються до подібних пасивних конструкцій: *This bed has been slept in*, в яких міститься локативний прийменник, не визначений дієсловом. Пасиви такого роду є вдалими тільки тоді, коли дієслівний вираз вказує або на істотну властивість або на зміну в цій суттєвій властивості суб'єкта-референта: *This bed was slept in by George Washington. The valley could be marched through in less than two hours. My new hat has been sat on. The river was slept beside. The village hall could be met in. The roof has been sat on all day.* Той факт, що Джордж Вашингтон спав в ліжку, викликає деякий історичний інтерес, тож задовольняє обмеження. Якщо долину можна пройти за менш ніж дві години, то це дає істотну інформацію про її довжину і саму місцевість. Хтось сидів на моєму новому капелюсі, який зазнав деформації, тож, очевидно, відбудуться значні зміни в самій якості капелюха.

Стосовно першого прикладу: *This bed has been slept in*, можна сказати, що сон в ліжку призводить до важливих змін, бо воно стало зім'яте, а простирadlo – брудне, і ніхто більше в такому ліжку не спатиме. Жодний з факторів не пояснює використання пасиву в наступних трьох реченнях, хоча відповідний активний стан цілком прийнятний тут: *We slept beside the river; We could meet in the village hall; The protesters have sat on the roof all day.* Сон на березі річки не впливає на неї, а сама вона нічим істотно від інших річок не відрізняється. Сільські зали зазвичай використовуються для зустрічей, і нічого визначного в цьому немає. А просте сидіння на даху жодним чином на нього не впливає. В цих реченнях дієслівний вираз не вказує ні на суттєву властивість, ні на зміну в такій властивості суб'єкта-референта.

Наступний граматичний стан поєднує в собі значення і середнього і пасивного станів: *the book reads well; the trousers wash easily; ripe oranges peel well; the book was not selling.* Таку саму нейтралізацію опозицій спостерігаємо в конструкціях з атрибутивним інфінітивом: *The book to read → The book to be read. The nature to protect → The nature to be protected. The animals to feed. → The animals to be fed. The stars to open. → The stars to be opened. The fortress to destroy. → The fortress to be destroyed.*

Динамічні та статичні пасивні конструкції є типовими для англійської мови та вказують на доконаність/недоконаність дії: *It was stolen. – It got stolen (її вкralи); He was pure. – He became pure (Він був бідним – Він став бідним); The door is closed. – The door comes closed (Двері зачинені).*

Висновки і перспективи. В англійській мові речення у пасивному стані вживаються значно частіше, ніж в українській, оскільки в англійській мові в пасивному стані вживаються не лише перехідні, а й багато неперехідних дієслів, що у випадку з українською мовою може звучати неприродно і неадекватно. Для адекватного перекладу необхідно вміти правильно аналізувати граматичну будову англійських речень, правильно визначати семантико-прагматичні та граматичні труднощі перекладу й конструювати речення відповідно до норм мови і жанру перекладу.

Список використаних джерел

1. Венкель, Т. В., Валь, О. Д. Вдосконалюйте вашу розмовну англійську [Текст] / Т.В. Венкель, О.Д. Валь. – Чернівці : Рута, 2003. – 295 с.

2. Ганич, Д. І., Олійник, І. С. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика [Текст] / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 2001. – 240 с.
4. Сербенська, О. А. Дієслівні конструкції в українському науково-технічному мовленні [Текст] / О. А. Сербенська. – Проблеми української науково-технічної термінології. Тези доповідей 4-ї Міжн. наук. конференції. – Львів: Львівська політехніка, 1996. – С. 36.
5. Сидорук, Г. І. Вступ до перекладознавства [Текст] / Г. І. Сидорук. – К. : Інтерсервіс, 2016. – 328 с.
6. Сидорук, Г. І. Аспектний переклад аграрних текстів [Текст] / Г. І. Сидорук. – К.: Інтерсервіс, 2016. – 496 с.
7. Федоров А.В. Основы общей теории перевода [Текст] / А.В. Федоров. – М.: Филология ТРИ, 2002. – 416 с.

References

1. Venkel, T. V., Val, O. D. (2003). Vdoskonalyuite vashu rozmovnu anhlijsku [Improve your spoken English]. Ruta, 295.
2. Hanych, D. I., Olijnyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]. Vyshcha shkola, 360.
3. Retsker, Y.I. (2001). Teoriia perevoda i perevodcheskaya praktika [Theory of translation and translation practice]. Mezhdunarodnye otnosheniia, 240.
4. Serbenska, O. A. (1996). Dieslivni konstruksii v ukrayinskomu naukovu-tekhnichnomu movlenni [Verbal constructions in the Ukrainian scientific and technical speech]. – Problemy ukrainskoi naukovu-tekhnichnoi terminolohii. Tezy dopovidey 4-I Mizhnarodnoi naukovo konferentsii. –Lvivska politekhnik, 36.
5. Sydoryk, G. I. (2016). Vstup do perekladoznavstva [Basics of translation theory]. Interservis, 328.
6. Sydoruk, G. I. (2016). Aspektnyi pereklad ahrarnykh tekstiv [Aspect translation of agrarian texts]. Interservis, 496.
7. Fyodorov, A. V. (2002). Osnovy obshchei teorii perevoda [Basics of general theory of translation]. Filologiya TRI, 416.

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛИЙСКИХ ПАССИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ

Г. И. Сидорук

Аннотация. В статье исследованы типы пассивных конструкций и причины их использования в профессиональных текстах, а также способы и трудности их перевода на украинский язык. Рассмотрены семанτικο-прагматические характеристики медиопассивных конструкций и пассивных конструкций с локативным предлогом, не определяющимся глаголом. Проанализированы конструкции с инфинитивом в функции определения с возможностью нейтрализации оппозиция актив/пассив, а также типичные английские конструкции со статическим и динамическим пассивом глагольных выражений. Указано, что пассивные конструкции применяются с целью переформатирования субъектно-объектных отношений в предложении, то есть членения на тему/рему. В пассивных конструкциях с локативным предлогом глагольное выражение указывает или на существенное свойство

или на изменения в этом свойстве субъекта-референта. В других видах пассивных конструкций выделяется мощная имплицитная модальная составляющая необходимости или возможности выполнения действия, а также составляющая завершенности или незавершенности действия.

Ключевые слова: пассивные конструкции, синтетические языки, аналитические языки, объект действия, способы перевода

SEMANTIC AND PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH PASSIVE CONSTRUCTIONS

G.I. Sydoruk

Abstract. *This article informs about typology of English passive constructions compared with Ukrainian ones. Passive constructions are more typical for English than for Ukrainian. Therefore, specific problems arise in translating English passive constructions into Ukrainian. One can find out that this peculiarity proceeds from languages belonging to different groups: analytic (English) and synthetic (Ukrainian). Passive constructions are used in order to emphasize rather an object of the action, than a subject. Ukrainian language also has passive constructions, but they are not widely used in Ukrainian professional texts.*

The article also provides the information about types of mistakes that occur in translation, as well as the correct ways of translation. There are five common types of translating English passive constructions into Ukrainian. Translator should be very careful due to a fact that passive constructions are used in the manuals, covering letters and other technical papers. Semantic and pragmatic characteristics of passive constructions with locative preposition and mediopassive constructions have also been considered. Semantic and pragmatic characteristics of mediopassive constructions as well as those with locative preposition, with a verb being not defined have been considered. The Attributive Infinitive in the function of definition, undergoing neutralization of opposition active/passive and typical English constructions with static and dynamic passive verbal expressions of perfective/imperfective aspect have been analyzed. It has been concluded that passive constructions are applied to reformatting subject-object relations in the sentence, and therefore the division on theme/rheme. Passive constructions with locative preposition a verb phrase indicate a significant property or the change in this property of subject-referent. In other types of passive constructions strong implicit modal component of obligation or possibility of action and component of completeness or incompleteness of action are singled out.

Keywords: *passive constructions, synthetic language, analytic language, the object of action, methods of translation*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІДІОМАТИЧНОСТІ В ПЕРЕКЛАДАХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Ю. Г. СТЕЖКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: stezhko@mail.ru
orcid.org/ 0000-0002-0226-8081

Анотація. У статті висвітлюється проблемність перекладу фразеологізмів, яка обумовлена міжмовною ідіоматичністю, труднощами передачі усього конотативного забарвлення. Підґрунтям перекладності є спільний для усіх народів логічний спосіб мислення, який забезпечує універсальність семантичного поля. Наводяться основні методи перекладу фразеологізму. На підставі зіставного аналізу ідіоматичності відшукується еквівалент зі збереженням чи без збереження базового образу. Значна увага у статті приділяється аналізу впливу культури постмодернізму на практику художнього перекладу.

На завершення робиться висновок про особливий вияв єдності мови, мислення, культури в ідіоматичності, про обумовленість перекладу фразеологізмів, з одного боку, об'єктивністю, заданою імперативами пануючої культури, а з іншого – суб'єктивністю – тезаурусом перекладача.

Ключові слова: фразеологізм, ідіоматичність, художній переклад, культура, мислення

Актуальність. Вагому роль у входженні України у світовий культурний простір відіграє художній переклад, який забезпечує діалог культур, обмін національними надбаннями літературної творчості. Вищою формою мовного творення картини світу є фразеологізми як національно-культурні маркери, як джерело знань про ментальність нації та історичну добу. У фразеологізмах найбільш виразно виявляється зв'язок мови народу з національною культурою та способом осягнення дійсності. Ідіоматичність фразеологізмів надає твору художньої цінності та водночас створює інколи нездоланні перепони для передачі іншою мовою не стільки денотативного, скільки конотативного наповнення. Тож переклад фразеологізмів посідає чільне місце в дослідженнях з проблем художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З досить чисельних праць з художнього перекладу окремо маємо відзначити дослідження з перекладу фразеологізмів та їх ужитку у мовній картині світу таких видатних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, теоретиків перекладу як Ю.Д.Апресян, Н.Д.Арутюнова, Л.С.Бархударов, Р.П.Зорівчак, В.І.Карабан, М.П.Кочерган, К.І.Мізін, В.В.Морковін, О.Б.Новосадська, Г.В.Колшанський, Л.А.Лисиченко, В.М.Манакін, Т.Г.Нікітіна, М.В.Піменова, Г.В.Рамішвілі, Ж.П.Соколовська, Н.В.Уфімцева, М.В.Цюрупа, О.Д.Швейцер та інші. Утім, говорити про вичерпаність теми наразі не доводиться. Як на нас, бракує уваги дослідженням художнього перекладу як феномену взаємообумовленості мови, мислення та культури, що і обумовило наші прагнення заповнити до певної міри прогалини в експлікації перекладності фразеологізмів мисленнєвими установками, втіленими у концептуальну та мовну картини світу як відбиток національної культури та креативу перекладача.

Мета статті – аналіз підходів до розуміння категорії “мовна картина світу”, дослідження взаємозв’язку мови, мислення та культури в контексті іншомовного відтворення семантики та конотації фразеологізмів у художніх творах, оцінка мотиваційних установок вибору методів художнього перекладу.

Методи та методологія дослідження. За основні методи маємо зіставний аналіз, методи аналогії, сходження від абстрактного до конкретного. За методологічну основу маємо ідею антропоцентричності мови, теоретичне обґрунтування її обумовленості культурою в працях В. фон Гумбольдта, О.О.Потебні, неогумбольдтіанців, а також синергетичне бачення лінгвосистеми з урахуванням постмодерністських культурних трансформацій.

Вихідним пунктом нашої розвідки маємо бачення перекладу фразеологізмів, обумовлене, з одного боку, об’єктивністю, задану імперативами пануючої культури, а з іншого – суб’єктивністю – характеристиками перекладача.

Особливої складності художньому перекладу надає той факт, що фразеологізми (фраземи), які є найбільш поширеними ідіоматичними засобами художнього вираження мовної картини, являють собою такі стійкі словосполучення, семантика яких не впливає зі значення кожного зі слів. Скажімо, значення словосполучення “собаку з’їв”, “шукати вітра в полі” в послівному перекладі не має смислу, є безглуздя. Тож і саме фразеотворення, і переклад фразеологізмів потребують мисленнєвих зусиль - аналізу, суджень - на порядок вищих, ніж простий переклад.

Зіткнувшись у тексті з ідіоматичністю, перекладач має глибоко проаналізувати контекст ужитку фразеологізму, зіставити потенційний відповідник з уже відомими випадками художніх перекладів творів мовою оригіналу з тим, щоб остаточно утвердитися у його еквівалентності. На загальному рівні “роль мислення у процесі фразеотворення полягає в тому, щоб із множини ознак порівнюваних денотатів ... відібрати ознаки найсуттєвіші й значущі в певному мовному соціумі відповідно до загальнолюдських та національно-культурних ціннісних стереотипів” [4, с.77]. Щодо об’єктивних чинників впливу - “загальнолюдських та національно-культурних ціннісних стереотипів”, то маємо констатувати, що сучасні дискусії щодо стратегії перекладу фразеологізмів вийшли за межі теорії неперекладності часів модерну, проте і не принесли остаточних результатів. Перекладацькі “невирішуваності” з “теорії неперекладності” доби модерну наразі доповнилися імперативами культури постмодерну. Полеміка перейшла у площину доцільності дотримання авторських інтенцій, потреби у збереженні ідіостилу, національно-культурної автентичності першотвору та навіть відтворення смислу авторської мовної картини.

Наразі думки розійшлися - від повного заперечення можливості збереження ідіоматичного значення фразеологізму, його конотації, естетики до поміркованого оптимізму. Ми солідарні з думкою, що в постмодернізмі “непереводимость дефинируется прежде всего как “трудность перевода”, заставляющая вновь и вновь возвращаться к определенному фрагменту текста, причем такие усилия никогда не прекращаются” [1, с.53], - що методологічно орієнтує на визнання безумовної перекладності, проте з певними застереженнями на кшталт “невозможно, по крайней мере в большинстве случаев, приблизиться к оригиналу сразу во всех измерениях” [2, с.166]. Під цими “измерениями” мається на увазі конотативне забарвлення фразеологізмів. А перекладність/неперекладність є більше предметом установки перекладача на рівні теоретичного мислення, ніж наслідком розбіжностей значень фразеологічної одиниці. Відтак тема збереження авторського ідіостилу та автентичності мовної картини світу першотвору у

перекладі бачиться предметом індивідуальної свідомості, її архітектоніки та, власне, досвіду перекладача. І перше, що спадає на думку перекладачу, виходячи з економії мислення, це вдатися до спрощення перекладу, “зняти” ідіоматичність, виразити фразеологізм одним словом - семантичним відповідником. Скажімо, словосполучення “прикусити язика” можна замінити словом “промовчати”, але ж за такої заміни губиться не лише художня цінність, а й національний колорит та глибина смислу першотвору. Так само і в разі буквализму в перекладі є небезпека зіткнутися з нерозумінням читачем смислу фразеологізму. Отже, є підстави вбачати проблемність міжмовної ідіоматики фразеологізму не у неперекладності, а радше у фаховості перекладача.

Усе зазначене, гадаємо, становить достатні підстави для постулювання безумовної перекладності фразеологізмів - підґрунтя для зіставного аналізу міжмовної ідіоматичності. Відтак надалі будемо говорити лише про методи та мотивації щодо перекладу фразеологізмів, про міру відтворення усього конотативного багатства оригіналу в перекладі та про неминучість “неперекладного залишку” навіть за усієї ретельності добору відповідника.

Безумовно, незаперечність перекладності ще не означає безпроблемності. Істотна перепона в досягненні еквівалентності відповідника криється у культурних, ментальних відмінностях народів, та способах осягнення дійсності - як об'єктивних, так і суб'єктивних – психотипом перекладача, його жанрово-стилістичними вподобаннями, відданістю культурним запитам читача. Проте, якщо “нормативные установки, задаваемые культурой” (О.Д.Швейцер), становлять непідвладні перекладачеві чинники об'єктивної детермінації стратегії перекладу, то суб'єктивні знаходяться цілком у сфері можливостей активного самовираження перекладача - це його мотиви, інтенції тощо. Погодьмося, що “все переводческие трансформации чем-то мотивированы” (Л.К.Латишев). Такою мотивацією має бути якомога повне вираження концептуальної картини мовними засобами. В концептуалізації знань про світ проглядається незримий зв'язок автора з перекладачем на рівні мисленнєвої характеристики денотату. Мовна картина становить лише стилістичний засіб експлікації континууму знань, зорганізованих у цілісну концептосферу. Отже, ланкою, що інтенційно пов'язує автора та перекладача у творенні мовної картини, є мислення (ratio), на ґрунті якого концепти стають доступними для вираження різними мовами.

Знання, на тлі яких досягається порозуміння автора та перекладача (бодай в основних семантичних та конотативних значеннях фразеологізмів), А.В.Федоров визначає як “фонові знання”, тобто знання, спільні для міжмовних комунікантів. Теза про фонові знання проливає світло на існування “універсальної семантичної основи світу” [4, с.73], дозволяє говорити про спільність засадничих принципів логічного мислення у фразеотворенні. Погодьмося, що з усього розмаїття форм осягнення дійсності (раціональних та ірраціональних) універсальною формою щодо фонових знань залишається формально-логічне мислення. Воно породжує семантичні універсалиї мов, а отже і умови взаємоперекладності фразеологізмів.

До семантичних універсалиї на ґрунті збігу способів мислення варто віднести загальнозрозумілі інтернаціоналізми, біблеїзми, міфологізми на кшталт “as white as snow”, “rot wie ein Krebs”, “finita la commedia”, “time is money”, “cherchez la femme”, “Sodom and Gomorrah” тощо. Іншомовне відтворення ідіоматичності фразеологізмів ґрунтується на спільному осмисленні їх значень, тож зводиться до безпосереднього послівного перекладу, калькування. В перспективі глобалізаційні процеси лише розширяють спільне семантичне поле, а отже і можливості застосування методу калькування.

Однак така простота перекладу не завжди є доступною, а на близькі перспективи процесу подолання семантичних розходжень в мові наразі не варто покладатися. Як і не варто зосереджуватися лише на спільності мислення, знань та існуванні “концепції універсального семантичного простору взагалі” [там само]. Образність, предметна значимість, зміст фразеологізмів не завжди є очевидними, навіть за умов збігу способів мислення. Переклад є, передусім, діалогом культур, тож без належної обізнаності в галузі культури народів (історії, літератури, релігії тощо) говорити про обізнаність на значеннях фразеологізмів доводиться із застереженнями. Найвищий ефект відтворення семантики та конотації оригінального фразеологізму у перекладі досягається спільністю або принаймні зближенням тезаурусу автора та перекладача.

Проте, говорячи про спільність способів мислення комунікантів, семантичну універсальність фразеологізмів, маємо бути свідомими того, що кожній мові притаманні як універсальність, тобто спільний спосіб концептуалізації дійсності та її мовної експлікації, так і відмінний, суто національний мовностилістичний вираз. Загальновідомо, що “язык есть орган, образующий мысль” (В. фон Гумбольдт), але чи завжди між думкою та словом панує однозначна обумовленість, чи має одна й та ж фразема за різних культур одне й те ж значення, чи породжує ті ж самі емоції, оцінки, асоціації? Відповідь - ні, а відтак виникає і інше питання - чи є в такому разі метод калькування універсальним, бездоганим з точки зору передачі семантики та конотативного наповнення фразеологізму іншою мовою? Як свідчить практика перекладу, відповідь також - ні. Так, українська лексема “зозуля” може позначати як птаха сімейства *Cuculus canorus*, так і набувати образу недбайливої матері. У дослівному перекладі (скажімо, на англійську мову ця образність втрачається, значення спотворюється. Тож у таких випадках варто віднайти український фразеологічний відповідник зі збереженням, бодай в основному, значення та конотації. Таким чином, доцільність застосування дослівного перекладу визначається можливою полісемантичністю фразеологізму у відповідному культурному середовищі, контекстуальністю ужитку, а в підсумку фаховістю, вдачею перекладача.

Окрім семантичної неоднозначності, перекладачу доводиться стикатися з ситуацією, коли “фразеологізми, пов’язані з однією темою, можуть нести різну конотацію, наприклад, фразеологізми на тему смерті “дати дуба” та “відійти до кращого світу” мають одне й те саме денотативне значення “померти”, але ж в першому випадку ФО несе відтінок зневаги, в той час як в другому – навпаки, значення поваги до померлої людини” [3, с. 80]. Відтак конотація, оціночне забарвлення фразеологізму мусить бути недвозначно закріпленим у перекладі на підставі змістовного аналізу ужитку фразеологізму, інтенцій автора тощо.

В цілому, застосування дослівного перекладу скорше є винятком, навіть за споріднених культур, мов, а за істотно відмінних й поготів. Попри уявну простоту та широку доступність калькування фразеологічний фонд “універсального семантичного простору” є доволі обмеженим щодо збереження образності. Якби підґрунтям “універсальності семантичного простору” була лише раціональність як спільний спосіб мислення, а мовна картина - її дзеркальним відображенням, то перекладач не мав би клопоту щодо іншомовного відтворення фразеологізму у всій палітрі емоцій, асоціацій, оцінок тощо. На практиці ж перекладачеві доводиться вдаватися до пошуку відповідника іншомовного фразеологізму зі збереженням, а то й зі зміною образності, наближеною до адекватного сприйняття українським читачем, звісно, із певними втратами автентичності твору.

Назагал, у своїй більшості, за відсутності відповідників у мові перекладу в різних джерелах пропонуються такі способи як фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, адекватний переклад, описовий метод, пошук варіативного відповідника і т.д., сутність яких, незалежно від термінологічного позначення, являє собою спробу віднайти семантичний відповідник зі збереженням базового образу, а у разі неможливості, то й із заміною його іншим, але з якомога меншими втратами конотативного наповнення. Скажімо, змістовно англійське словосполучення “don’t count your chickens before they are hatched” можна замінити українським відповідником зі збереженням базового образу - “курчат по осені рахують”, або з іншою, більш близькою українству образністю - “не кажи гоп, поки не перескочиш”. Перевага за фразеологізмом, який більше пасує контексту.

У більшості випадків за відсутності у мові перекладу аналога англійському фразеологізму, а дослівний переклад не є можливим, пропонується відмовитися від перекладу іншомовним фразеологізмом на користь описового методу – довільного пояснення значення, яке б робило написане автором зрозумілим іншомовному читачеві. Так, англійський фразеологізм “to cut off with a shilling” перекладається зрозумілим нефразеологізмом – “позбавити спадщини”. Відтак переклад фразеологізмів може здійснюватися як фразеологічними, так і нефразеологічними способами з коментарями чи без них.

В усіх випадках достеменно відтворення оригіналу в усіх вимірах мовою перекладу не є можливим в силу як об’єктивних чинників, так і, головню, суб’єктивних. Адже “переводчик, в особенности переводчик художественного текста, неизбежно привносит в процесс перевода свои собственные характеристики. Это сказывается и на этапе интерпретации исходного текста, и на этапе создания нового текста на языке перевода. К этим характеристикам относится верность переводчика определенной культурной, и в частности литературной, традиции, его собственное творческое и эстетическое кредо, его связь с собственной эпохой и, наконец, та конкретная задача, которую он сознательно или неосознанно ставит перед собой” [5, с.172]. Якщо мовна картина світу в першотворі є авторською інтерпретацією знань про світ, то іншомовне її відтворення становить уже інтерпретацію інтерпретації з позицій світоглядних установок та ціннісних вподобань перекладача. Чи може перекладач достеменно знати, який смисл вкладав автор і чи повинен неухильно його відтворювати? Тож правомірно говорити про виправданість семантичних, конотативних змін за рахунок вдалої заміни фразеологізму нефразеологічним виразом, як і навпаки, нефразеологізму фразеологічним відповідником. Той факт, що мовний вираз дійсності не є об’єктивно зумовленим такою мірою як концептуальний, надає перекладачу широку палітру можливостей мовно-стилістичного виразу картини. Інколи він може задля посилення художнього сприйняття тексту вдаватися до насичення перекладу фразеологізмами навіть за відсутності їх в оригіналі. “Наприклад, замість іспанського “Las miró alejarse”, що в дослівному перекладі виглядатиме: “він дивився, як вони віддалялися”, перекладач вжив українську ФО “проводжати очима”, яка має певну конотацію...” [3, с.82].

В гонитві за образністю перекладач може знехтувати авторською концептуалізацією дійсності, втіленою у мовну картину. І в цьому ми не вбачаємо якоїсь небезпеки. Художній переклад і сам першотвір не є і не мають бути достеменним відображенням дійсності; вони покликані творити реальність, задовольняючи культурні запити суспільства. Діє непорушний зв’язок – “кожна мова адекватно обслуговує свою культуру” (Р.Фрумкіна). Справа в тому, що в

ідіоматичності значення фразеологізмів закарбована суспільна свідомість, соціальна пам'ять як об'єктивна компонента мовної картини, а уже визначення стилістики твору, ужиток фразеологізмів віддані на відкуп авторським вподобанням, які не є імперативними для перекладача.

Особливим чином мовне "обслуговування культури" відбулося з утвердженням культури постмодернізму, котрий набув оцінки інтелектуальної течії (В.Г.Кремень). В заломленні на літературну творчість, інтелектуалізм постмодернізму проявився в широкій лібералізації художнього перекладу в дусі ідей Р.Рорті, Ж.Дерріди. В контексті нової парадигми культури перекладач не надто обтяжений неухильним збереженням автентичності твору, непорушністю авторського права на ідіостиль, творення смислу тощо. Він визнається вільним у виборі лексико-семантичних, фонетичних, стилістичних форм творчої самореалізації, вияву власної суб'єктивності. Деконструктивізм послаблює вимоги до об'єктивності знань на користь суб'єктивізму, а раціоналізм у мисленнєвій концептуалізації дійсності поступається ірраціоналізму. А отже і експлікація концептів у мовній картині не обтяжена логічністю мислення, внутрішньомовними закономірностями, а перекладач бачиться незалежним від авторських інтенцій у виборі стилістичних засобів, глибини трансформації першотвору у перекладі. Як результат, художні переклади дають нам зразки докорінного переосмислення твору, насичення сучасними ремінісценціями, тропами, лексикою глибокої доместикації та іншими новаціями за забаганкою перекладача. Привнесений таким чином момент суб'єктивності (якщо не суб'єктивізму) відбивається на стилістиці перекладу національною культурою, ментальністю, жанрово-стилістичними вподобаннями, рефлексією щодо власного перекладацького досвіду і т.і. Перекладач вимірює усі форми відображення буття мірками власного уявлення про художню цінність, ступенем володіння ідіоматичністю значень фразеологізмів. Міра творчого самовираження суб'єкта у міжмовній ідіоматиці визначається особистісним тезаурусом та національно обумовленим способом осягнення дійсності. Скажімо, раціоналізм, прагматизм, приманні англomовним націям, зробили мову неспроможною передати всю палітру конотацій фразеологізмів, усі тонкощі світобачення українців з їх чуттєво-емоційним, ірраціоналістичним способом осягнення дійсності. Відтак не варто покладатися на презумпцію семантичної спільності мов. Приміром, в англійській мові відсутня шаноблива форма звернення "ви", є лише одна форма - "you". Тож перекладач мусить вдаватися до семантичного та денотативного аналізу тексту задля того, щоб віднайти національно-маркований відповідник, який би був близьким за семантикою та разом з тим посилював конотацію англійського фразеологізму до рівня українського. Переклад не має бути формальним транслятором міжмовної ідіоматики фразеологізмів, він мусить задовольняти новочасні культурні запити суспільства, які спонукають перекладача не обтяжувати себе надмірними обмеженнями щодо особистісного самовираження в інтерпретаціях оригінального тексту, тлумачити його на догоду читачеві доступною для його розуміння лексикою. В багатьох випадках літературні новації перекладача у вигляді "преднамеренных искажений, фальсификаций" (А.В.Федоров) є виправданими та навіть більше - необхідними. Історія українського перекладу знає приклади, коли переклад якщо й не перевершував за художньою цінністю оригінал, то принаймні був співмірним йому. Погодьмося, що кожне покоління перекладачів має право обирати власну стратегію художніх перекладів відповідно до культурного рівня, ціннісних орієнтацій, художніх запитів читача.

Висновки і перспективи. Підсумовуючи, маємо констатувати, що міжмовна ідіоматичність не розглядається як абсолютна відтворюваність денотативного та конотативного багатства фразеологізму. У художньому перекладі взагалі та перекладах фразеологізмів зокрема особливим чином перетинаються усі компоненти перекладацької діяльності, такі як мова, культура, мислення, поєднуються як об'єктивні чинники детермінації, обумовлені культурою, суспільною свідомістю, так і суб'єктивні уявлення перекладача про дійсність, його національна ідентичність.

Сьогодні постмодернізм диктує доместикацію за стратегію перекладу. Проте, за прогнозами філософів, цивілізаційні перетворення не за горами, а за загальновідомими словами Е. Сепіра, "... історія мови й історія культури розвиваються паралельно". Тож найближчим часом теорію та практику перекладів спіткають нові парадигмальні зміни за новими культурними імперативами, що спричинить потребу поновлення досліджень з проблем художнього перекладу та фразеологізмів зокрема.

Список використаних джерел

- 1.Алексеева М.Л. Проблема непереводимости в философских исследованиях начала XXI в. [Текст] / М.Л. Алексеева // Вопросы философии - 2016. - № 3. - С. 51-61.
2. Алексеева М.Л. Осмысление феномена непереводимости философами XX столетия [Текст] / М.Л. Алексеева // Вопросы философии - 2014. - № 2. - С. 164-171.
- 3.Волошин Ф.М. Конотативний потенціал фразеологічних одиниць та його відтворення в художньому перекладі (на матеріалі роману А.Переса-Реверте "Шкіра для барабана") [Текст] / Ф.М. Волошин // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. - К.: Аграр Медіа Груп, 2016. - С. 78-83.
- 4.Мізін К.І. Когнітивне підґрунтя ономасіологічної структури компаративних фразеологізмів як мовної універсалії (на матеріалі німецької та української мов) [Текст] / К.І. Мізін // Мовознавство. - 2006. - №5. - С. 73-80.
- 5.Швейцер, А.Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). Серия: Из лингвистического наследия [Текст] / А.Д. Швейцер - М.: Либроком, 2012 - 216с.

References

1. Alekseeva M.L. (2016). Problema neperevodimosti v filosofskih issledovaniyah nachala XXI v [The problem of untranslatability in the philosophical research of the early 21st century]. Voprosyi filosofii, № 3, 51-61.
2. Alekseeva M.L. (2014). Osmyislenie fenomena neperevodimosti filosofami XX stoletiya [Comprehension of the phenomenon of untranslatability by the philosophers of the twentieth century]. Voprosy filosofii, № 2, 164-171.
- 3.Voloshyn F.M. (2016). Konotatyvnyi potentsial frazeolohichnykh odynyts' ta yoho vidtvorennya v khudozhn'omu perekladi (na materialy romanu A.Peresa-Reverte "Shkira dlya barabana") [Connotative potential of the phraseological units and reproduction it in the art translation (based on the material A. Peresa-Reverta "A leather for a drum")]. Fakhovyy ta khudozhniy pereklad: teoriya, metodolohiya, praktyka: zbirnyk naukovykh prats', 78-83.
- 4.Mizin K.I. (2006). Kohnityvne pidgruntya onomasiolohichnoyi struktury komparatyvnykh frazeolohizmiv yak movnoi universalii (na materialy nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov) [Cognitive foundation of the onomasiological structure of

comparative phraseological units as linguistic universal (based on German and Ukrainian languages)]. *Movoznavstvo*, №5, 73-80.

5. Shveytser, A.D. (2012). *Teoriya perevoda (status, problemy, aspekty)*. Seryya: *Yz lynhvystycheskoho nasledyya* [Translation theory (status, problems, aspects). Series: From the Linguistic Heritage]. Lybrom, 216.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ИДИОМАТИЧНОСТИ В ПЕРЕВОДАХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Ю. Г. Стежко

Аннотация. В статье освещается проблемность перевода фразеологизмов, которая обусловлена межъязыковой идиоматичностью. трудностями передачи всего конотативного богатства. Подоплекой переводимости является общий для всех народов логический способ мышления, который обеспечивает универсальность семантического поля. Раскрываются основные методы перевода фразеологизмов. Исходя из сопоставительного анализа идиоматичности отыскивается эквивалент с сохранением или без сохранения базового образа. Значительное внимание в статье уделяется анализу влияния культуры постмодернизма на практику художественного перевода.

В завершение делается вывод об особом проявлении единства языка, мышления, культуры в идиоматичности, об обусловленности перевода фразеологизмов, с одной стороны, объективностью, заданной императивами господствующей культуры, а с другой - субъективностью - тезаурусом переводчика.

Ключевые слова: фразеологизм, идиоматичность, художественный перевод, культура, мышление

REPRESENTATION OF IDIOMATICITY IN THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Yu.G. Stezhko

Abstract. The article highlights the problematic of translation and its phraseology, which is due to cross-language idiomatic difficulties with a translation of allphraseologisms abundance. The background for translatability is the logical way of thinking common to all peoples, which ensures the universality of the semantic field. Differences in language, in cultural and mental characteristics of nations are the reason the impossibility for transferring of the whole connotative coloring of phraseological units on a language of translation. The easiest and accessible method is the method of tracing that means the literal translation of phraseological units saving national coloring. By the absence of the source language idiom, corresponding to the original is offered on the basis of a comparative analysis of idiomaticity to find the equivalent of maintaining or not maintaining the base image, or use the descriptive method. The article pays much attention to the analysis of the impact of postmodernism on the practice of literary translation.

At the end, it is inferred that the special expression about the unity of a language, way of thinking, culture in idiomaticity, unity of the conditionality of the translation of phraseological units, on the one hand, the objectivity that is given by the imperatives of the dominant culture, and the other, - the subjectivity - by the thesaurus of a interpreter. According with the tasks what solving in the article, the main research methods were the comparative analysis, methods of analogy, a ascent from abstract to concrete but as the methodological basis is the theoretical statements W. von Humboldt, O. Potebni, their followers and a synergistic vision of the linguistic system considering postmodern transformations in culture.

Keywords: phraseological units, idiomaticity, literary translation, culture, thinking

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЯК РІЗНОВИДУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

С. Б. ХРИСТЮК, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: svitlana.khrystiuk@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4119-8562

Анотація. У статті досліджено стилістичні особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю з позицій сучасних досягнень комунікативної лінгвістики. Встановлено типи дипломатичних мовних жанрів та мовно-композиційних структур, мовних формул з цільовими настановами дипломатичної сфери. Доведено, що основними стилістичними особливостями дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю є неприпустимість двозначного тлумачення, чіткість формулювань, ухильність висловлювань, тональність вираження пошани, протокольні формули ввічливості, компліментарність, етикет, модальна тональність, усталені мовні звороти, стандартизація викладу, максимальна стислість, лаконічність, відсутність скорочень, «політичне мовлення».

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, стильові ознаки, підстиль, дипломатичні комунікації, дипломатична термінологія, політологічний дискурс

Актуальність. Важливим напрямом українського мовознавства є дослідження мови сфери дипломатичних відносин, її становлення та розвитку, формування суспільно-політичного словника, лексико-фразеологічних засобів офіційно-ділового стилю. Одним з важливих питань залишається дослідження стилістичних особливостей дипломатичного мовлення, оскільки міжнародні документи та дипломатична кореспонденція мають специфічну дипломатичну, міжнародно-правову, міжнародно-економічну термінологію, низку усталених

слів, словосполучень. Переклад тексту з дотриманням стильових ознак законодавчого, дипломатичного, політичного, економічного характеру є також однією з найважливіших проблем, що впливає в процесі перекладу тексту. А тому перекладач повинен навчитися читати текст у його внутрішній, мовній формі, щоб уміти виявляти автора в тексті, творця в “продукті”, розуміти зовнішній текст у його внутрішній діалогічній формі та здійснити адекватну реакцію.

Метою роботи є спроба дослідити та з'ясувати стилістичні особливості перекладу текстів з міжнародних відносин та дипломатичного дискурсу, розглянути основні аспекти дослідження під кутом стилістичного рівня мови на базі дослідження дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю, визначити співвідношення між оригіналом та перекладом, а також різноманітністю форм, за яких вони набувають повної змістової ідентичності.

Сучасне українське мовознавство виділяє кілька різновидів офіційно-ділового стилю: 1) власне офіційно-діловий (канцелярський); 2) юридичний (мова законів та наказів); 3) дипломатичний. Дипломатичний підстиль використовують у сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків у галузі політики, економіки, культури, він регламентує офіційно-ділові стосунки міжнародних організацій, структур, окремих громадян і реалізується в конвенціях (міжнародних угодах), комюніке

(повідомленнях), нотах (зверненнях), протоколах, меморандумах, договорах, заявах, ультиматумах. Саме дипломатичний різновид офіційно-ділового стилю як специфічний його підстиль потребує детального дослідження для дипломатії незалежної України, яка лише здобуває новий досвід дипломатичного спілкування, власне, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародні документи та дипломатична кореспонденція належать до офіційно-ділового стилю, властивості якого загалом не отримали належного висвітлення з позицій сучасних досягнень комунікативної лінгвістики. Окремі аспекти дипломатичного мовлення вивчали такі дослідники, як В. Калюжна («Стиль англomовних документів міжнародних організацій») [1], В. Євінтов («Міжнародне співтовариство і правопорядок: теоретико-правовий аналіз»), О. Лукашук («Право на участь в договорах»), С. Максимов («Усний двосторонній переклад»), А. Бєлова («Номінативні процеси в сучасній англійській мові як відображення еволюційного і інноваційного розвитку об'єктів»), О. Мацько («Функціонально-стилістичний аналіз мовних формул дипломатичного мовлення») [3], О. Пазинич («Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування») [4], О. Пономаренко («Лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі»), Т. Шинкаренко («Особливості творення й функціонування дипломатичних документів») [7], М.Телеки, В. Д.Шинкарук «Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: монографія» [5]. У даних дослідженнях трактується окремі аспекти цього типу текстів, а тому необхідно провести комплексний аналіз мови міжнародних документів, зокрема, договорів. Укладання рангового списку лексем та фразем, вивчення особливостей дискурсу документів міжнародного характеру дозволить глибше зрозуміти їх роль у підмові дипломатичної комунікації, що важливо для теорії інтерпретації, а також для практичних потреб укладання, реферування та перекладу текстів цієї категорії.

Методи. В процесі даного дослідження застосовано методи комплексного аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення та компонентного аналізу.

Результати. Дипломатичний підстиль, на думку О. М. Мацька, на загально-стильовому фоні офіційної діловитості «виділяється блоком своїх традиційних жанрів та мовно-композиційними структурами – мовними формулами з цільовими настановами дипломатичної сфери: над увічливості, встановлення і підтримання контакту, пошуку прямих і обхідних шляхів, виходу з прогнозованих і передбачених ситуацій» [3, с. 195].

Одна з найважливіших рис офіційно-ділового стилю нейтральний тон викладу змісту лише в прямому значенні, що означає неприпустимість двозначного тлумачення окремих слів чи фраз документа, вживання слів у їх прямому значенні. Дипломатичний стиль дотримується цієї вимоги: якщо лексичне значення слова у певному контексті можна трактувати по-різному, то таке слово слід замінити іншим [2, с. 123]. Найчастотнішими в дипломатичних текстах є мовні формули, в яких засвідчення поваги поєднується з повідомленням або із вишуканою формою прохання: посольство Сполучених Штатів Америки засвідчує свою повагу міністерству закордонних справ України і має за честь повідомити.... (звернутися з проханням...) [6, с. 25].

E.g. - The Embassy of the United States of America presents its compliments to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and has the honour to inform (request) the letter...

- Her Majesty's Principle Secretary of States for Foreign and Commonwealth Affairs presents his compliments to Their Excellencies and Messieurs the Heads of

Diplomatic Missions of and has the honour to bring to their attention the following matters...

Отож зауважуємо, що дипломатичний підстиль може залучати до свого використання слова в переносному значенні.

На відміну від нейтральної тональності офіційно-ділового стилю, дипломатичне мовлення характеризується тональністю вираження пошани. Адже виражаючи прохання чи подяку, висловлюючи невдоволення чи здивування, звертаючись зі словами вітання чи співчуття, неможливо говорити неемоційно, стиль дипломатичного документа не може бути в'ялим чи монотонним. Діапазон протокольних формул ввічливості надзвичайно широкий і за його допомогою можна підкреслити суворіший тон або більшу теплоту офіційного документа. Дипломатичне мовлення досить часто може послуговуватися обов'язковими з погляду дипломатичного етикету виразами компліментами, які виконують досить специфічну комунікативну функцію – підкреслюють ввічливість, шанобливість, пошану. Компліментарна лексика (протокольні офіційні формули дипломатичної ввічливості) створює особливу тональність дипломатичного документа: засвідчуючи високу пошану, прийміть запевнення у глибокій повазі, маємо за честь повідомити. Відсутність компліменту в дипломатичних документах може бути лише у разі вираження протесту, пов'язаного з діями співробітників посольств або держави, які трактуються як незаконна діяльність чи грубе порушення норм поведінки, а також у нотах про оголошення трауру в країні, в нотах із висловлюванням співчуття.

Крім того, актуальними для дипломатичних текстів є прикметники, що характеризують ставлення до адресата як до людини поважної і шанованої: високоповажний, високодостойний, вельмишановний, високошановний тощо; якісні прикметники в ролі епітетів на кшталт «прикрий інцидент», «добрі взаємини», «глибока повага», «щира вдячність» або прислівники з подібним значенням: «прикро довідатися», «щиро вдячні», «глибоко вражені» тощо.

E.g. - Your Excellency; My Lord; Your Lordship; My Lord Marquis; My Dear Madam Ambassador; very truly yours; accept, Excellency, the assurances of my highest consideration; I have the honour to be with the highest consideration; your Excellency's obedient Servant; I'm with great truth and respect; I have the honour to be with the highest respect; Your Majesty; Your Royal Highness.

- I am very sorry to read reports about; I should be grateful if you would be so kind to transmit the attached message of sympathy to; I'm happy to note that I remain, Dear Mr. Ambassador; yours sincerely; in forwarding this resolution; I wish to draw your attention to [7].

Однією з найважливіших ознак дипломатичного мовлення, що є його відмінною особливістю, вважається етикетність, що являє собою особливу категорію модальної тональності дипломатичних текстів, яка відрізняє їх від інших текстів офіційно-ділового стилю, яким у певних випадках може бути притаманна категоричність, строгість, навіть певною мірою загроза і виражається через спеціальні етикетні мовні формули. Скажімо, у таких видах дипломатичного листування, як особиста або підписна нота, лист, особисте послання, телеграма, важливу роль відіграють формули звертання. Дипломатичний протокол вимагає ретельного добору формули звертання, оскільки саме за звертанням, яким починається нота і лист, можна визначити тональність документа.

Вимога чіткості формулювань у дипломатичному мовленні часто замінюється на ухильність висловлювань, адже автори дипломатичних документів завжди дотримуються вимог англійського прислів'я «Дипломатія – це вміння висловити

найбільш неприємні речі в приємних висловах». Залежно від мети ухильність може бути як бажаною, так і небажаною для однієї зі сторін комунікації чи водночас для обох, залишаючись складовою мови та мовлення, їх властивим елементом. Дипломати часто застосовують стратегію ухильності – загальну лінію вмотивованої мовленнєвої поведінки, особливістю якої є навмисне використання сукупності ухильних комунікативних тактик, націлених на неточний виклад думки, відхід від чіткої номінації, захист іміджу. Аналогами заперечення у дипломатичних текстах активно функціонують непрямі мовні формули відмови: «Сумніваюся, що це можливо = це не можливо»; «Це було б можливо, якби = Отже, зараз це не можливо»; «Якщо б це зробили, то... = це не зробили».

Дотримання максимальної стислості, лаконізму покладено в основу дипломатичного мовлення, але дещо своєрідно. Дипломати, як вже наголошувалося попередньо, мусять подбати про тональність пошани викладу інформації, а це іноді змушує їх висловлюватися багатослівно, наприклад, вживати безособові конструкції замість активних для пом'якшення вислову: «державою вжито ряд заходів для...», «урядом розроблено систему важелів впливу на...», «запропоновано виробити єдиний план...». Це дещо ускладнює сприймання змісту, однак згладжує можливу гостроту формулювань, притаманну активним конструкціям.

На відміну від всіх ділових документів, дипломатичні тексти не допускають жодних скорочень.

Дипломатичний підстиль офіційно-ділового стилю характеризується наявністю усталених мовних зворотів, стандартизацією викладу. На рівні лексики це є високий рівень насиченості текстів дипломатичною термінологією і термінологією міжнародного права, а також стандартизованими мовними зворотами. До спеціальної лексики можна зарахувати назви дипломатичних установ, органів, процедур, посадових осіб, дипломатичних документів та їх частин тощо. Наперед заданий параметр дипломатичного тексту складають мовні формули, завдяки яким текст дипломатичного документа є по суті закритою мовленнєвою підсистемою, що працює за усталеними правилами і вкладається в дозволені форми, не допускаючи індивідуальних особливостей мовлення суб'єктів дії. Багатогранність мовних формул, широка палітра різноманітних нюансів мовної етики дає змогу змінювати тон дипломатичного мовлення від найвишуканішої люб'язності до стриманого ввічливого невдоволення від ситуації, мети і типу документа.

Найпоказовішим типом дипломатичних мовних жанрів є дипломатичне листування (особисті ноти, вербальні ноти, пам'ятні записки, меморандуми, приватні листи напівофіційного характеру, декларації, звернення, виступи, заяви глав держав, урядів, міністрів закордонних справ, законодавчих органів держав із питань міжнародних відносин). Жанри дипломатичного листування можна вважати найдавнішими, питомими дипломатичними жанрами, в них найповніше проявляються всі особливості дипломатичного мовлення [4, с. 8].

До розряду важливих взірців дипломатичного підстилю належать дипломатичні тексти виразно суб'єктної стратегії (авторські): відповіді керівних діячів держав на звернення або запитання представників громадських організацій, кореспондентів газет, промови представників держав на міжнародних форумах, зборах громадськості. Вищезазначені тексти мають здатність відображати ознаки мовної особистості політика-дипломата – вони практично втрачають ознаку шаблонності офіційно-ділового стилю мовлення, наближені до політичної публіцистики, характеризуються широким використанням образів,

порівнянь, асоціацій, ідіоматичних виразів. Ці приклади часто називають термінами «мова політиків», «мова політики», «політичний жаргон», «політичне мовлення», «дискурс політичної комунікації», «політична комунікація», «політологічний дискурс», зазначаючи таким чином, що форма чи спосіб спілкування політиків-дипломатів відрізняється від інших узусів [2, с. 127].

Висновки і перспективи. Отже, основними особливостями дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю є неприпустимість двозначного тлумачення, чіткість формулювань, ухильність висловлювань, тональність вираження пошани, протокольні формули ввічливості, компліментарність, етикет, модальна тональність, усталені мовні звороти, стандартизація викладу, максимальна стислість, лаконічність, відсутність скорочень, «політичне мовлення».

Список використаних джерел

1. Калюжная В. В. Стил англоязычных документов международных организаций [Текст] / В. В. Калюжная. – К. : Наук. думка, 1982. – 122 с.
2. Куньч З. Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю / З. Куньч, М. Куньч [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24521/1/21-121-127.pdf>
3. Мацько О. М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз) [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / О. М. Мацько. – К., 2001. – 19 с.
4. Пазинич О. М. Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.15 / О. М. Пазинич. – К., 2001. – 16 с.
5. Телеки, М. М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : монографія [Текст] / М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук.. – К.–Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 176 с.
6. Шинкаренко Т. І. Мова дипломатичних документів [Текст] : навчальний посібник / Т. І. Шинкаренко, А. Г. Гуменюк, О. Ю. Ковтун. – К. : ВНЦ «Київський університет», 2009. – 112 с.
7. Borisenko I. I. English in International Documents and Diplomatic Correspondence [Text] / I. I. Borisenko, L. I. Yevtushenko, V. V. Daineko. – Kyiv : Logos, 1999. – 343 p.

References

1. Kaliuzhnaia, V. V. (1982). Stil angloiazychnykh dokumentov mezhdunarodnykh orhanyzatsyi [International organizations English-language documents style]. Kyiv : Naukova dumka, 122.
2. Kunch, Z. (2014). Osoblyvosti dyplomatychnoho movlennia iak riznovydu ofitsiino-dilovoho styliu [Diplomatic peculiarities as the official style]. Available at <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24521/1/21-121-127.pdf>
3. Matsko, O. M. (2001). Movni formuly u dyplomatychnykh tekstakh suchasnoi ukrainskoi movy (funksionalno-stylistychnyi analiz) [Diplomatic language formulas in modern Ukrainian language: functional and stylistic analysis]. Kyiv, 19.
4. Pazynych, O. M. (2001). Funktsionalno-strukturni osoblyvosti tekstiv dyplomatychnoho lystuvannia [Functional and stylistic peculiarities of diplomatic correspondence]. Kyiv, 16.
5. Teleky, M. M., Shynkaruk, V. D. Sotsialni katehorii modusu v tekstakh epistoliarного zhanru : monohrafiia [Social categories of modus in the texts of the epistolary genre].– Kyiv-Mykolaiv : Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 2007. – 176 s.
6. Shynkarenko, T. I., Humeniuk A. H., Kovtun O. Ju. (2009). Mova dyplomatychnykh dokumentiv [Language of diplomatic documents]. Kyiv : Kyivskyi universytet, 112.

7. Borisenko I. I., Yevtushenko L. I., Daineko V. V. (1999). English in International Documents and Diplomatic Correspondence. Kyiv: Logos, 343.

ОСОБЕННОСТИ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ КАК РАЗНОВИДНОСТИ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ

С. Б. Христюк

Аннотация. В статье исследованы стилистические особенности дипломатической речи как разновидности официально-делового стиля в контексте современных достижений коммуникативной лингвистики. Установлены виды жанров дипломатического языка и языково-композиционных структур, языковых формул с целевыми установками в дипломатической сфере. Доказано, что основными стилистическими особенностями дипломатического подстиля официально-делового стиля являются: недопустимость двойного толкования, четкость формулировки, уклончивость высказываний, тональность выражения уважения, протокольные формулы вежливости, комплиментарность, этикет, модальная тональность, устоявшиеся обороты, стандартизация изложения, краткость, лаконичность, отсутствие сокращений, «политическое вещание».

Ключевые слова: официально-деловой стиль, стилевые признаки, подстиль, дипломатические коммуникации, дипломатическая терминология, политический дискурс

DIPLOMATIC PECULIARITIES AS A VARIETY OF OFFICIAL AND BUSINESS STYLE

S. B. Khrystiuk

Abstract. This article contains the analysis of major aspects of International Relations and Diplomatic Intercourse language, its specific stylistic peculiarities as the official style in the context of Communicative Linguistics modern achievements. It proves the fact that the relevant direction of Ukrainian Linguistics is the study of the diplomatic relations language, its formation and development, creation of its social and political dictionary, lexical and phraseological units of the official style. Diplomatic stylistic peculiarities research is one of the key point since international documents and diplomatic correspondence have specific diplomatic, international law and international economic terminology, a number of well-established words and word combinations. Text translation with the observance of the main stylistic features of legislative, diplomatic, political and economic character is also one of the most important problems arising in the text translating process.

The aim of the article is to investigate and find out the stylistic peculiarities of the International Relations and Diplomatic Discourse text translation, consider the main aspects of the research according to the language stylistics rules on the basis of the diplomatic substyle study, define the correlation between the original text and the final product of translation, as well as the variety of forms needed to acquire the full contextual identity.

Diplomatic substyle of the official style is generally used in the field of interstate official relations in politics, economy, culture, it regulates the official-relationships of international organizations, institutions, individual citizens and is implemented in conventions (international agreements), communiqué (messages), diplomatic exchanges (requests), protocols, memorandums, agreements, statements, ultimatum. The most notable and frequently used type of diplomatic language genres is diplomatic correspondence (personal notes, verbal notes, memorable notes, memoranda, etc)

The article proves that the major diplomatic stylistic peculiarities are language clarity, evasive statements, expressions of respect, protocol courtesy formulas, etiquette, modal tonality, stable expressions, standardized presentation, maximum brevity, succinctness, no cuts, "political discourse".

Keywords: official style, stylistic peculiarities, substyle, diplomatic communication, diplomatic terminology, political discourse

УДК 811.124:712:63(062.21)

**ДЕРЖАВНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ
ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ***

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vashyn2010@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9081-2667

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9336-1259

Анотація. У статті визначено на прикладі національних стандартів України серії «Інформація та документація», виявлено й проаналізовано низку проблемних питань їх функціонування на сучасному етапі: гармонізування національних термінологічних стандартів з міжнародними; застарілості національних стандартів; відсутності мовної експертизи національних стандартів; обмеженого доступу до чинних національних стандартів; недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави.

Ключові слова: стандартизація, національний стандарт, інформація, документація

Із моменту свого виникнення стандартизація як вид людської діяльності перебуває в полі зору як науковців, практиків, так і держави. Адже одне з основних завдань, які стоять перед стандартизаторами, – створити системи нормативної документації, які визначають актуальні вимоги до внутрішньо- і зовнішньоспрямованої продукції (у якнайширшому розумінні цього слова), до її розроблення, виготовлення і застосування, а також забезпечують контроль за правильністю використання цієї документації. Результати діяльності – національні та міжнародні стандарти – впливають на функціонування практично всіх сфер життєдіяльності держави, бо людство давно зрозуміло переваги цілеспрямованого обмеження – стандартування, що забезпечує однаковість у кодуванні, транслюванні тощо інформації та зручність її декодування.

Діяльність зі стандартизації в Україні ґрунтується на правових нормах Закону України «Про стандартизацію», Декрету КМУ «Про стандартизацію та сертифікацію», інших нормативних актах у цій сфері, з урахуванням принципів і положень міжнародних організацій зі стандартизації.

На проблемних питаннях під час створення, функціонування стандартів (міжгалузеві неузгодженості, вживання застарілих, вузькорегіональних термінів, недосконалість формул дефініцій, порушення сучасної словотвірної, граматичної та правописної норм української мови тощо) акцентують увагу суспільства

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

провідні українські науковці, наприклад, Л. Босак, М. Гінзбург, К. Городенська, Н. Денисюк, О. Добровольський, С. Єрмоленко, Н. Клименко, С. Коваленко, І. Кочан, М. Кочерган, С. Литвинська, В. Моргунюк, Т. Панько, Л. Пшенична, Б. Рицар, Р. Рожанківський, Л. Симоненко, С. Харченко, М. Хойнацький, В. Чинков та ін.

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати особливості функціонування національних термінологічних стандартів і встановити наявні проблеми їх функціонування (на прикладі серії «Інформація і документація»).

Мова являє собою специфічну поліфункціональну природну знакову систему, складний вербальний код, який обслуговує соціум для здійснення, насамперед, основних операцій з інформацією: її створення, зберігання, трансляції, опрацювання, трансформації тощо. Носієм фахової інформації є передусім певна сукупність термінів – галузева терміносистема. Кінцевим етапом опрацювання термінології є її стандартизування.

На сьогодні згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163-р Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (далі – ДП «УкрНДНЦ»), утворене постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2003 року № 1337, виконує функції національного органу стандартизації [7]. Перед тим таким уповноваженим органом був Держспоживстандарт.

Стандартизацію термінології різних галузей здійснює Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології (далі – ТК СНТТ), що його організовано 1992 року. На початках діяльність комітету була надактивною. «Завдяки самовідданій праці цих фахівців і за участю вчених філологів-експертів став можливим безпрецедентний факт розроблення за період 1992–1996 рр. понад 600 Державних стандартів України на терміни та визначення понять» [6]. Зрозуміло, що усунення протягом 20 років з науки української мови відобразилося на якості термінологічних стандартів. Саме тому в наступні роки ТК СНТТ працював над випрацюванням концепції та основних засад термінотворення, унормування та стандартування термінології. Результатом стало видання ДСТУ 3966-2000 «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», що 2009 року отримав нову редакцію. Окрім розроблення стандартів [6], ТК СНТТ, експертує проекти стандартів на системність понять і дотримання вимог ДСТУ 3966-2009, а також на дотримання норм автентичної української мови та тенденцій розвитку української термінології і фахової мови.

В Україні функціонує три стандарти серії «Термінологічна робота», що повинні бути основою для розроблення термінологічних стандартів усіх галузей знань, щоб забезпечити українськомовну якісну наукову комунікацію: ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять; ДСТУ ISO 860-99. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів; ДСТУ ISO 1087-1:2007 Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання.

На разі до національних стандартів України серії «Інформація та документація» належать 38 чинних стандартів, що їх розробив ТК 144 «Інформація та документація», з-поміж яких сім стандартизують термінологію, а два – укладання тезаурусів:

– ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення;

- ДСТУ 2394-94. Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення;
- ДСТУ 2398-94 (ISO 5127-6:1983NEQ). Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення;
- ДСТУ 4419:2005. Інформація і документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ ISO 5127:2007. Інформація і документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT);
- ДСТУ ISO 30300:2015 (ISO 30300:2011, IDT) Інформація та документація. Системи керування документами. Основні положення і словник термінів;
- ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять»;
- ДСТУ 4031-2001 (ISO 5964:1985) «Інформація та документація. Багатомовний тезаурус. Методика розроблення»;
- ДСТУ 4032-2001 (ISO 2788:1986) «Інформація і документація. Одномовний тезаурус. Методика розроблення».

Наявні національні стандарти, на жаль, не покривають усі потреби документно-інформаційної сфери життєдіяльності суспільства. Це пов'язано з кількома аспектами функціонування ДСТУ серії «Інформація та документація».

Аналіз чинних на сьогодні національних термінологічних стандартів уможливив виявлення низки актуальних проблем, які потребують свого вирішення. Це такі проблеми як:

- гармонізування національних термінологічних стандартів з міжнародними;
- застарілості національних стандартів;
- відсутності мовної експертизи національних стандартів;
- обмеженого доступу до чинних національних стандартів;
- недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави

Проблема гармонізування національних стандартів з міжнародними.

Національні стандарти серії «Інформація і документація» переважно базуються на міжнародних стандартах (ISO) цієї серії.

Дослідивши українські та міжнародні стандарти серії «Інформація та документація», констатуємо, що всі вони мають свої особливості, створені з дотриманням установлених норм і правил, зафіксованих на матеріальних носіях, і мають свій ступінь відповідності, а саме:

- *ідентичні* (такі національні стандарти повторюють технічний зміст, структуру, виклад, вони є тотожним перекладом міжнародних [1, с. 3]; ступінь гармонізованості позначають IDT): ДСТУ ISO 30300:2015 (ISO 30300:2011, IDT) Інформація та документація. Системи керування документами. Основні положення і словник термінів;
- *модифіковані* (такі стандарти мають технічні відхилення, які точно визначено і пояснено, відтворюють структуру міжнародного стандарту [1, с. 3]; ступінь гармонізованості позначають MOD): ДСТУ 4032-2001 «Інформація та документація. Одномовний тезаурус. Методика розроблення» – міжнародному стандарту ISO 2788:1986 «Documentation – Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri» (Документація. Настанови щодо побудови та розроблення одномовних тезаурусів); ДСТУ 4419-2005 «Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять»; ДСТУ

4309:2004 (ISO 2384:1977) «Інформація та документація. Оформлення перекладів»;

– *нееквівалентні* (тобто не гармонізовані з міжнародними, позначають NEQ): ДСТУ 2398-94 (ISO 5127-6:1983) «Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення».

Зауважимо, що стандарти, які регламентують термінологічну роботу, гармонізовані з відповідними міжнародними: ДСТУ ISO 860–99 «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів» і ДСТУ ISO 1087-1:2007 «Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання» мають рівень відповідності – ідентичний, а ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» – нееквівалентний, хоча відповідає ISO 704:2000 Terminology work – Principles and methods (Термінологічна робота. Засади та методи) у частині «Вимоги до терміна» і «Вимоги до визначення поняття» (додатки Г і Д) [2, с. II].

Проте сьогодні чинними є також і стандарти ДСТУ, які не гармонізовані з міжнародними стандартами ISO серії «Інформація та документація» і навіть не містять покликання на ці стандарти. Це, наприклад, такий, як ДСТУ 4419-2005 «Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять».

Отже, теоретично національна система стандартизації України базується на принципах міжнародної та європейської стандартизації: використання сучасних досягнень, науки, техніки і практичного досвіду, участь в розробленні стандартів усіх зацікавлених сторін і прийняття їх на засадах обопільної згоди. Практичний бік цієї надзвичайно важливої справи не настільки оптимістичний, хоча й зроблено певні кроки.

Проблема недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави.

Вважається, що основою державної політики України у сфері стандартизації на сучасному етапі є пріоритетність впровадження міжнародних та європейських стандартів, а це дозволить використати досвід та досягнення розвинутих країн у національній економіці, сприятиме виходу українських товарів на світовий ринок, пришвидшить інтегрування України в єдиний економічний, інформаційних тощо європейський простір. З цією метою у 2006 році Кабінет Міністрів України затвердив (постанова КМУ від 1 березня 2006 року № 229) «Державну програму стандартизації на 2006–2010 роки».

Між пріоритетними напрямками виконання Програми було названо й ті, які безпосередньо стосуються документознавчої галузі, а саме: удосконалити інформаційне забезпечення, зокрема створити бібліографічні й повнотекстові бази даних національних стандартів, легалізувати електронні копії нормативних документів, забезпечити розвиток та ефективне функціонування Національного інформаційного центру міжнародної інформаційної мережі (ISONET); оптимізувати фонд нормативних документів; удосконалити стандарти з науково-технічної термінології; переглянути або скасувати республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР. Проте не виокремлено завдання щодо вдосконалення, розвитку термінології цієї галузі.

Згідно з цією Програмою планувалося забезпечити упровадження міжнародних та європейських стандартів з метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС; створення фондів нормативних документів в усіх галузях національної економіки, які відповідатимуть її потребам; використання результатів стандартизації тощо.

Після завершення терміну дії Програми отримано такі результати.

Завдання *створити бібліографічні і повнотекстові бази даних національних стандартів*. Можемо припустити, що повнотекстову базу фахівці ще створюють, оскільки можна знайти перелік (хоча й неповний і без належного бібліографічного опису) національних стандартів серії «Інформація та документація». Позитивно, що до наявних електронних версій державних стандартів України вже надано вільний доступ для ознайомлення.

Завдання *удосконалити стандарти з науково-технічної термінології*. У вільному доступі є інформація тільки про стандарти, які кодифікують термінологію, два з них належать до серії «Інформація та документація»: ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація і документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT)», ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Чекає на схвалення остаточної версії і проект стандарту «Транслітерування українських текстів з кирилиці на латиницю», який розробили ще 2008 року Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, Національний університет імені Тараса Шевченка; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Державна (нині – Національна) академія керівних кадрів культури і мистецтв.

Завдання *переглянути або скасування республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР*: жоден зі стандартів колишнього СРСР, який має відношення до документознавства, не переглянуто і не скасовано.

Завдання *оптимізувати фонд нормативних документів*: на сьогодні розроблено і затверджено такі стандарти розглядуваної серії: ДСТУ 3582. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень в українській мові. Загальні вимоги та і правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ); ДСТУ 7343:2013 Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація нотних видань (ISO 10957:2009, NEQ); ДСТУ 3814:2013. Інформація та документація. Видання. Міжнародна нумерація книг (ISO 2108:2005, NEQ); ДСТУ 7342:2013. Інформація та документація. Видавнича анотація. Правила складання і подання у виданнях.

Завдання *упровадження міжнародних та європейських стандартів*: інформації про впровадження міжнародних та європейських стандартів серії «Інформація та документація» як національних протягом 2006–2010 рр. немає. Зрештою для цієї серії стандартів у програмі місця не знайшлося.

Отже, «Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки», на жаль, не дала очікуваних результатів в повному обсязі. Залишилася низка проблем, які потребують негайного вирішення.

Так, національної програми стандартизації на наступні роки ми не виявили. Натомість наявна «Програма робіт з національної стандартизації на 2017 рік» [7]. Щорічний план формують відповідно до ст. 7 Закону України «Про стандартизацію», ст. 9 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», постанови Кабінету Міністрів України від 04.02.2009 р. № 77 «Про затвердження Порядку координації робіт із стандартизації, які виконуються центральними органами виконавчої влади за кошти державного бюджету» та ДСТУ 3250-95 «Порядок розроблення Плану державної стандартизації» на основі пропозицій зацікавлених сторін (ТК та інших суб'єктів стандартизації) з урахуванням суспільної потреби у стандартах та державних пріоритетів. Але програма на 2017 рік не передбачає роботу над термінологічними стандартами цієї серії [5].

Між 2010–2016 рр. також технічні комітети працювали на річними планами. Однак протягом п'яти років видано тільки один стандарт – ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Від 2012 року триває праця над проектом національного стандарту на заміну ГОСТ 7.0-84 «Інформація та документація. Бібліографічна діяльність. Терміни та визначення понять». Як бачимо, дещо на державному рівні для розвитку стандартизації у сфері «Інформація та документація» все ж таки роблять, проте цього занадто мало, аби вирішити хоча б окремі з наявних актуальних проблем.

Проблема застарілості національних стандартів. Із чинних сьогодні національних термінологічних стандартів серії «Інформація та документація» тільки три розроблені, затверджені і введені в дію після 2009 р., а отже, у них враховано засади термінотворення, регламентовані ДСТУ 3966:2009. Інші стандарти цієї серії, видані до 2000 року, потребують оновлення і/або створення нових.

Проблема відсутності мовної експертизи національних стандартів. На жаль, чинні стандарти містять мовні огріхи, недоліки, які призводять до зниження загальної культури видання, ускладнюють сприйняття змісту як стандарту загалом, так і його окремих частин зокрема. Зразковому мовному оформленню не сприяє й планування зі стандартизації. Згідно із «Програмою робіт з національної стандартизації на 2017 рік» технічні комітети (без урахування 12 стандартів ТК 19) повинні розробити 94 стандарти, що в них передбачено зафіксувати терміни і визначення понять, проте в жодному з них у співрозробниках не зазначений ТК 19.

Усього цього можна уникнути, якби розробники державних стандартів а) дотримувалися «Положення про Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології» (одним із співзасновників цього комітету є Інститут української мови НАН України) [3], на який покладено такі обов'язки, як організація, планування та координація розроблення й експертизи, а також готування змін і доповнень, рекомендацій щодо перегляду, скасування, заміни, затвердження та впровадження державних термінологічних стандартів, б) дотримувалися засад термінотворення, викладених у ДСТУ 3966: 2009, і в) співпрацювали з термінологами, що аналізують, систематизують та класифікують поняття і на підставі цього визначають, наскільки наявні терміни відповідають позначуванню поняттям та іншим вимогам (і мовним, і семіотичним тощо), яким має задовольняти кожен термін як член певної терміносистеми.

Співпраця із кваліфікованими фахівцями-мовниками убезпечить розробників стандартів від помилок і текстів стандартів, і їх назвах. Наприклад, у розроблюваному стандарті «Дистанційне зондування Землі з космосу. Калібрування засобів і валідація даних. Терміни та визначення понять» (ТК 117) назва з помилкою в слові «даних», у «Системи діагностики in vitro. Культуральні середовища в мікробіології. Терміни та визначення понять» (ТК 160) – у слові «діагностики» [5].

Уважне ставлення до мовного оформлення повинно стати однією із облігаторних вимог до нормативного документа для його схвалення.

Проблема обмеженого доступу до чинних національних стандартів, особливо, коли йдеться про ДСТУ, затверджені протягом останніх років, або які регламентують процеси, пов'язані з електронними технологіями. Проте в умовах інформаційного суспільства громадяни повинні мати доступ до інформації та знань. З-поміж принципів, що на них базується державна політика у сфері

стандартизації відповідно до Закону України «Про стандартизацію» названо принцип доступності національних стандартів та кодексів усталеної практики, а також інформації про них для користувачів [4]. Проте в п. 4 ст. 24 Закону зазначено, що Інформаційні послуги національний орган стандартизації надає на договірних засадах [4]. Відкрита інформація – основа дієвого та прозорого процесу прийняття рішень, а також передумова для розвитку демократичного суспільства. Державна політика має сприяти розширенню можливостей отримання інформації для всіх верств населення, враховуючи і людей із обмеженими можливостями, створенню інформаційного наповнення, якісного контенту.

Отже, названі актуальні проблеми потребують комплексного вивчення як теоретиками, так і практиками, щоб консолідовано визначити пріоритетні напрями розвитку стандартів цієї серії. Для цього потрібно публічно обговорювати проблемні питання стандартизації термінології різних галузей на наукових конференціях, семінарах, форумах тощо, а ухвали подавати на розгляд у Департамент технічного регулювання Мінекономрозвитку України. Крім того, провідну роль у вирішенні проблемних аспектів функціонування термінологічних стандартів серії «Інформація й документація» має відігравати держава. Важливе значення має й особиста відповідальність розробників стандартів за відповідність вжитих термінів усім вимогам, що висувають до термінів, зокрема дотримання вимог ДСТУ 3966:2009.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 1.7-2001. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів [Текст]. – Чинний від 2001-07-01. – К. : Держстандарт України, 2001. – 28 с.
2. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять [Текст]. – На заміну ДСТУ 3966–2000. – Чинний від 01.04.2010. – К. : Держспоживстандарт, 2009. – 35 с.
3. Положення про Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології. – Режим доступу : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5
4. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>
5. Програма робіт з національної стандартизації на 2017 рік [Електронний ресурс] – <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/programa-robit/>
6. Рицар Б. Технічному комітетові стандартизації науково-технічної термінології – 20 років: діяльність у фактах та цифрах [Текст]/ Богдан Рицар, Роман Мисак, Ольга Мацейовська // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології» – 2012. – № 733. – С. 239–254.
7. Українське Агентство зі Стандартизації. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» [Заголовок з екрану] – <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrndnts/>

References

1. DSTU 1.7-2001.(2001). Pravyla I metody pryiniattia ta zastosuvannia mizhnarodnykh I rehionalnykh standartiv [The rules and methods of accepting and implementation of international and regional standards]. Valid from 2001-07-01. – Kyiv: Derzhstandart Ukrainy, 2001, 28.

2. DSTU 3966:2009. (2009). Terminology work. Zasady I pravyla rozroblennia standartiv na terminy ta vyznachennia poniat [Principles and rules for the development of standards for terms and definitions]. For replacement of DSTU 3966-2000. – Valid from 01.04.2010. – Kyiv: Derzhspozhyvstandart, 35.

3. Polozhennia pro tekhnichniy komitet standartyzatsii naukovo-technichnoi terminilohii [Regulations on the Technical Committee standardization of Scientific and Technical Terminology]. – Access mode: : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5

4. About standardization: Laws of Ukraine dated from 05.06.2014 № 1315 - VII [Electronic resource]. Access mode: http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5

5. The program of works on national standardization in 2017 [Electronic resource] – <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/progra..>

6. Rytsar B., Roman Mysak, Olha Matseiovska (2012). Technichnomu komitetovi standartyzatsii naukovo-technichnoi terminilohii – 20 rokiv: diialnist u faktakh ta tsufrakh. Visnyk Natsionalnoho Un-tu “Lvivska politehnika” : Seriia “Problemu uktainskoi terminilohii”. № 733, 239-254.

7. Ukrainske Ahenstvo zi standartyzatsii. Derzhavne pidpruiemstvo “Ukrainskyi naukovo-doslidnyi I navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti” [Ukrainian Agency for Standardization. State Enterprise "Ukrainian Research and Training Center of Standardization, Certification and Quality] [Tittle screen] – <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrndnts/>

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ СТАНДАРТЫ УКРАИНЫ В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ

В. Д. Шинкарук, С. В.Харченко

Аннотация. В статье рассмотрены национальные стандарты Украины на примере серии «Информация и документация», поднят и проанализирован ряд проблемных вопросов их функционирования на современном этапе: гармонизация национальных терминологических стандартов с международными; устарелость национальных стандартов; отсутствие языковой экспертизы национальных стандартов; ограниченный доступ к действующим национальным стандартам; недостаточное внимание к стандартам этой серии со стороны государства.

Ключевые слова: стандартизация, национальный стандарт, информация, документация

STATE TERMINOLOGICAL STANDARDS OF UKRAINE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE: CURRENT ISSUES

V. D. Shynkaruk, S. V. Kharchenko

Abstract. National and international standards influence on functioning practically all spheres of activity of the state, because long ago the mankind has understood advantages of purposeful restriction – standardization, which provides uniformity in coding, information transfer and convenience of its decoding.

The leading Ukrainian scientists, for example, L. Bosak, M. Ginzburg, K. Gorodenskaya, N. Denisyuk, A. Dobrovolsky, S. Ermolenko, N. Klimenko, S. Kovalenko, I. Kochan, M. Kochergan, S. Litvinskaya, V. Morgunyuk, T. Panko, L.

Pshenichnaya, B. Rytsar, R. Rozhankivsky, L. Simonenko, S. Harchenko, M. Hoynatsky, V. Chinkov, etc. focus society's attention on current issues during creation, functioning of standards.

The purpose of this research is to analyse features of functioning of national terminological standards and to establish the existing problems of their functioning (on the example of terminological standards of the Information and Documentation series).

The following problems are highlighted:

Problem of harmonization of national standards with international ones.

National standards of the Information and Documentation series are mainly based on the international standards (ISO) of this series; they have different degrees of conformity to international ones: identical (DSTU ISO 30300: 2015) modified (DSTU 4032-2001, DSTU 4419-2005, DSTU 4309: 2004 (ISO 2384: 1977); not equivalent DSTU 2398-94 (ISO 5127-6: 1983).

Problem of inadequate attention to standards of this series from the state.

Activity in the sphere of standardization in Ukraine was carried out on the state program of standardization, last of which was covered 2006-2010. Now they are carried out on the basis of annual programs of works on national standardization. Since 2011 only one terminological standard - DSTU 7448: 2013 has been issued. Also preparation of the draft of the terminological standard isn't planned for 2017 for TK144.

Problem of obsolescence of national standards.

From the national terminological standards of the Information and Documentation series that exist today only three are developed, approved and put into operation after 2009 and it's consequently, the principles of a term creation are considered in them which are regulated by State Standard 3966:2009. Other standards of this series demand updating.

Problem of lack of language expertise of national standards.

Unfortunately, the existing standards contain language errors, gaps. The attentive relation to language registration has to become one of obligatory requirements to the normative document for the approval. In Ukraine a special series of standards - terminological work functions, terminological standards of all other series have to be based on it to provide Ukrainian-language high-quality scientific communication. State standards of the Terminological Work series are harmonized with the corresponding international standards.

Problem of limited access for the existing national standards.

State policy has to promote expansion of opportunities of obtaining information for all social groups, including also physically disabled people, for creation of information filling, qualitative content.

The considered important issues demand a complex study by both theorists and research practitioners to define the priority of directions of development of standards of this series conjointly. The state has to play the leading role in the solution of problematic aspects of functioning of terminological standards of the Information and Documentation series. Also the personal responsibility of developers of standards is important for conformity of the accepted terms to all requirements, which are imposed for terms, in particular observance of requirements of State Standards 3966: 2009.

Keywords: *standardization, national standard, information, documentation*

ЗАПОЗИЧЕННЯ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

С. З. БУЛИК-ВЕРХОЛА, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

E-mail: sofibw@ukr.net
orcid.org/ 0000-0002-4593-3571

Ю. В. ТЕГЛІВЕЦЬ, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

E-mail: yul4uklv@ukr.net
orcid.org/ 0000-0002-7221-7554

Анотація. Статтю присвячено проблемі запозичень з німецької мови в українській музичній термінології. Актуальність дослідження зумовлено потребою вивчення лексичних, граматичних і орфографічних особливостей засвоєння запозичених з німецької мови термінів в українській музичній термінології.

Метою статті є тематичний аналіз німецькомовних запозичень, простеження способів їх адаптації до норм сучасної української мови.

Описано тематичні групи, у яких наявні німецькомовні запозичення: назви музичних інструментів та їх деталей, назви професій, спеціальностей, ампула, назви музичних жанрів та окремих творів, назви процесів, метроритмічних понять властивостей звуків, музичних систем, назви мелодичних прикрас та ін.

Під час запозичення музичних термінів відбуваються такі зміни: виникає звуження семантики (аура, гриф, цуг), адже запозичується лише термінне значення; змінюється структура терміна (валторна, мундштук); запозичені терміни узгоджуються з фонетичними та орфографічними нормами української мови (форшлаг, мінезингер, хормейстер); змінюється їх граматичне оформлення (гастроль – гастролі); німецькомовні терміни беруть участь в українському термінотворенні (мундштукові музичні інструменти). Основними способами адаптації німецькомовних запозичень є лексичний переклад, граматичне пристосування та орфографічне оформлення лексем.

Ключові слова: запозичення з німецької мови, музичний термін, українська музична термінологія

Сучасна українська музична термінологія неоднорідна за своїм походженням. Значну її частину становлять терміни, запозичені з різних мов, проте основою є власне українські номінації.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення лексичних, граматичних і орфографічних особливостей засвоєння запозичених з німецької мови термінів в українській музичній термінології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Музична термінологія української мови була предметом наукового зацікавлення лінгвістів. У праці «З історії української церковно-музичної термінології» О. Горбач проаналізував музичну лексику, зафіксовану в писемних джерелах XI – XVIII ст.; у центрі зацікавлень З. Булика була діалектна музична лексика; окремі аспекти музичної

термінології фрагментарно висвітлювали М. Шекера, В. Ярмак, Н. Пишна; спостереження про музичну термінологію наведено у колективній монографії

Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк «Українське термінознавство»; комплексне синхронно-діахронне дослідження здійснила співавтор цієї статті, захистивши кандидатську дисертацію на тему: «Формування і розвиток української музичної термінології». Проте німецькомовних запозичень в українській музичній термінології ще не досліджено.

Метою дослідження є тематичний аналіз німецькомовних запозичень, простеження способів їх адаптації до норм сучасної української мови.

Для досягнення мети використано такі **методи та прийоми дослідження**: описовий і типологічний (для виявлення та систематизації німецькомовних запозичень), метод аналізу словникової дефініції (для з'ясування семантичної структури), прийом зіставлення (для виявлення специфіки аналізованих одиниць), метод кількісних підрахунків (для чисельної характеристики німецькомовних запозичень).

Джерельною базою дослідження слугувала лексикографічна праця Юрія Юцевича «Музика. Словник-довідник» [9], для порівняння використано також «Словник музичної термінології» (Проект) [7], «Музичний словник Зиновія Лиська» [5] та Словник української мови в 11-ти томах [8].

Результати дослідження та їх обговорення. Більшість запозичених музичних термінів [1, с. 252–254] входить у розряд інтернаціональних слів, вони «засвоєні більшістю мов світу з мови народу, що створив або ввів у загальний ужиток позначені ними предмети» [2, с. 96]. Тому терміни, які називають усі основні поняття музичної теорії і виконавства, є інтернаціональними. Вони становлять ядро музичної термінології кожної країни, де музика розвивається за європейським зразком. Під час запозичення інтернаціональних термінів їх значення не змінюється. Може відрізнятись лише транслітерація, фонетичний склад і граматичне оформлення згідно із законами мови, яка запозичує те чи інше слово.

В інтернаціональну скарбницю музичної термінології входять терміни, що походять з грецької, латинської, італійської, німецької, французької та англійської мов.

У музичній термінології української мови виявлено 65 термінів, запозичених з німецької мови. Вони представляють різні тематичні групи: назви музичних інструментів та їх деталей, найменування осіб, абстрактні номінації.

Найбільше німецькомовних запозичень є **назвами музичних інструментів**, а саме **духових**: *альтгорн*, *бюгельгорн* 'родина мідних мундштукових духових інструментів різних розмірів та діапазонів' [9, с. 33], *аура* 'щипковий язичковий інструмент, що складається з декількох варганів, закріплених на металевому диску' [9, с. 17], *блокфлейта* 'різновид повздовжньої флейти, циліндрична трубка з дзьобоподібним мундштуком, сімома ігровими отворами на лицьовому та одним – на спідньому боці' [9, с. 29], *валторна* 'мідний духовий мундштуковий інструмент з м'яким, теплим тембром звуку' [9, с. 34], *гекельфон* 'дерев'яний духовий музичний інструмент, баритоновий гобой' [9, с. 50], *горн* 'духовий мідний мундштуковий музичний інструмент з натуральним строем' [9, с. 56], *крумгорг* 'духовий дерев'яний музичний інструмент з витягнутим циліндричним стволем, гачкуватої форми, з 6-7-ма пальцевими отворами на прямій ділянці, поширений у країнах Європи у XI–XVIII ст..' [9, с. 130], *саксгорн* 'родина мідних духових мундштукових інструментів' [9, с. 232], *флюгельгорн* 'мідний духовий широкомензурний музичний інструмент, що зовні нагадує трубу або корнет-а-

пістон з трьома-чотирма вентилями' [9, с. 290], *цинк* 'старовинний духовий мундштуковий музичний інструмент з конічним стволем' [9, с. 309]; **струнно-клавішних:** *кільфлюгель* 'клавесин, старовинний струнний клавішно-щипковий інструмент з кількома клавіатурами – мануалами і регістрами' [9, с. 114–115], *клавір* 'загальна назва клавішних струнних музичних інструментів (клавикорд, клавесин, фортепіано тощо)' [9, с. 116], *панталеон* 'музичний інструмент, подібний до цимбалів; одна з назв жирафа (вертикального фортепіано) та інших клавішних інструментів з молоточками для видобування звуку' [9, с. 190], *флюгель* 'стара назва клавішних музичних інструментів з крилоподібним корпусом, в XVII ст. – назва різновидів клавесина, з XVIII ст. – різновидів фортепіано' [9, с. 290]; **струнних:** *трумшайт* 'старовинний струнний смичковий інструмент' [9, с. 278]; **механічних:** *оркестріон* 'автоматичний механічний інструмент, призначений для імітації звучання інструментів оркестру різного складу; маленький орган із чотирма мануалами, педаллю і регістрами' [9, с. 186].

Значна кількість термінів, запозичених з німецької мови, позначає **деталі музичних інструментів та пристрої:** *блокфлейта* 'органний регістр лабіальної групи родини флейтових' [9, с. 29], *вальці* 'додатковий пристрій механізму органа для включення та виключення регістрів, зміни динаміки звучання' [9, с. 35], *вентиль* 'основний механічний пристрій, призначений для змінювання довжини каналу мундштукового мідного духового інструмента' [9, с. 37], *гриф* 'у струнних інструментів – спеціальна пластинка з дерева або пластмаси, над якою натягнуті струни; у баяна, гармоніки, акордеона – деталь корпуса, до якої прикріплена клавіатура для гри правою рукою; у мідних духових мундштукових інструментів – вузол вентиляного механізму; в електромузичних інструментів – контактна планка, на яку виконавець натискає пальцями і видобуває звуки різної висоти' [9, с. 58], *дека* 'частина корпуса струнних музичних інструментів, призначена для створення резонансу звучання натягнутих над нею струн' [9, с. 62], *демпфер* 'механічний пристрій у багатострунних музичних інструментах, призначений для обмеження коливань струн та їх заглушування' [9, с. 63], *камертон* 'прилад, що є еталоном висоти певного звука і застосовується для настроювання музичних інструментів та при співі' [9, с. 104], *клавіатура* 'система важелів для видобування звука на фортепіано, органі, акордеоні, клавесині, клавикорді, баяні та інших клавішних інструментах' [9, с. 116], *клавір* 'мануальна клавіатура, мануал' [9, с. 116], *клапан* 'деталь механізму духових і пневматичних інструментів, призначена для зміни висоти звука шляхом відкривання та закривання отворів у корпусі інструмента для змінювання довжини каналу' [9, с. 116], *крона* 'спеціальна висувна трубка U-подібної форми, яка подовжує стовп повітря в мідних духових інструментах, змінюючи їх стрій' [9, с. 130], *мундштук* 'деталь духових інструментів, що сприяє звукоутворенню' [9, с. 169], *панталеон* 'на старовинних фортепіано – важіль для підняття демпфера (як права педаль)' [9, с. 190], *пульт* 'підставка для нот' [9, с. 214], *хольфльоте* 'лабіальний відкритий регістр органа, належить до родини флейтових і складається з труб циліндричної форми' [9, с. 303], *цуг* 'висувне коліно духового музичного інструмента' [9, с. 310].

Для **називання осіб за професією, спеціальністю, амплуа** у галузі музики теж використовують запозичення з німецької мови: *балетмейстер* 'автор-режисер-хореограф, постановник балетів, танців і хореографічних сцен в операх, оперетах, драматичних виставах та концертах' [9, с. 20], *вундеркінд* 'дитина з надзвичайними музичними здібностями' [9, с. 56], *капельмейстер* 'керівник і диригент хору, оркестру' [9, с. 109], *концертмейстер* 'перший скипаль – соліст

симфонічного оркестру, який у разі потреби може виконати функції диригента; музикант, який очолює одну з груп симфонічного або оперного оркестру; піаніст, який співпрацює з індивідуальними або ансамблевими виконавцями в процесі розучування і виконання партій та концертних творів' [9, с. 126], *мейстерзингер* 'співець-поет з цехових ремісників у Німеччині XIV–XVI ст.' [9, с. 150], *мінезингер* 'в Австрії та Німеччині XII–XIV ст. – поет-співак, актор і виконавець творів рицарської лірики' [9, с. 158], *музикант* 'фахівець, який професійно володіє музичною спеціальністю; людина, яка може грати на музичному інструменті, співати, брати участь у самодіяльному колективі, хорі, оркестрі тощо' [9, с. 163], *хормейстер* 'керівник хорового колективу, диригент хору' [9, с. 304], *шпільман* 'середньовічний мандрівний актор-музикант в німецькомовних країнах, те саме, що жонглер, вагант, скоморох; німецька назва групи барабанників та сурмачів у військових оркестрах' [9, с. 318].

Представлено також **назви музичних творів і жанрів:** *касація* 'інструментальний ансамблевий твір типу сюїти для виконання просто неба, подібний на дивертисмент або серенаду' [9, с. 110], *концертштюк* 'одночастинний концертний твір для соліста й оркестру; віртуозний сольний твір великої форми для концертного виконання' [9, с. 127], *лендлер* 'австрійський і німецький селянський парний танець, попередник вальсу' [9, с. 138], *лід* 'німецька сольна або масова пісня' [9, с. 139], *тірольєн* 'жвава тридольна пісня-танець, подібна до лендлера чи вальсу; назва балетних номерів та п'єс, що імітують танці альпійських горців' [9, с. 271], *туш* 'коротка п'єса урочистого характеру, що складається з одного музичного речення' [9, с. 280], *шлягер* 'розважальна танцювальна пісня, характерне явище в поп-музиці; особливо популярна пісня, підпорядкована музичній моді; будь-який музичний твір, що має особливу популярність, незважаючи на невисокий мистецький та професійно-художній рівень' [9, с. 318], *штірієн* 'назва салонного танцю, що походить з австрійської землі Штірія і набув поширення у XIX ст.' [9, с. 319].

Наявні також **назви процесів, метроритмічних понять, властивостей звуків і музичних систем:** *ауфтакт* 'попередній диригентський жест, замах перед вступом, вдихом, зміною динаміки, агогічними нюансами, початком і зняттям звуку' [9, с. 17], *гастроль* 'виступ артиста або колективу в місті чи країні, де вони постійно не працюють' [9, с. 50], *генерал-бас* 'те саме, що й цифровий бас, у музиці XVII–XVIII ст. – партія органа (клавесина) з нотацією басового голосу та цифрами, що вказують, які акорди виконавцю слід брати одночасно з написаними нотами; система правил та способів гри за цифровим басом' [9, с. 51], *клавір, клавірусцуг* 'перекладення партитури вокально-симфонічного твору (опера, ораторія, кантата), а також балету, симфонії, концерту тощо для фортепіано на 2, 4, 8 рук' [9, с. 116], *контрапункт* 'те саме, що й поліфонія; мелодія, що звучить одночасно з темою, інакше – проти складення; одночасне поєднання двох або кількох самостійних голосів; назва твору, де переважає складна поліфонічна техніка – перетворення та перестановки тем; у середньовічній співацькій практиці та музичній теорії – позначення колективної імпровізації на основі одного занотованого голосу; розділ навчального курсу поліфонії' [9, с. 124], *лейтмотив* 'музична тема, пов'язана з певним образом, ідеєю, явищем, яка неодноразово повторюється в опері, балеті, симфонії і т.д.' [9, с. 137], *люфтпауза* 'коротка перерва в звучанні музики, не передбачена нотописом, що виділяє початок нового розділу' [9, с. 143], *обертони* 'тризвуки, що входять до спектру музичного звука, збагачуючи основний тон' [9, с. 180], *унтертони* 'послідовність часткових тонів, розташованих нижче від основного

тону вібратора, дзеркальне відбиття натурального звукоряду' [9, с. 283], *штрих* 'прийоми звуковидобування на музичних інструментах' [9, с. 319], *шульверк* 'система музичного виховання дітей, запропонована німецьким композитором, музикознавцем і педагогом К.Орфом, а також посібники до неї' [9, с. 319].

Із німецької мови запозичено також **назви мелодичних прикрас**: *форшлаг* 'назва мелодичної прикраси, що складається з одного або кількох звуків, передують основному звуку мелодії' [9, с. 294], *шлейфер* 'мелодична прикраса, форшлаг з двох або кількох нот, які розташовані поступенево і виконуються підкреслено' [9, с. 318]; **назву напрому**: *дойч-рок* 'музика року, яка поширилась у Німеччині в 1980-х роках' [9, с. 74]; **назву колективу**: *труппа* 'творчий колектив, весь склад театру' [9, с. 279].

Деякі з запозичених термінів є термінологізованими словами загальнолітературної мови. Проте в українську мову переходять тільки термінні значення, тому мотивація, внутрішня форма цих слів губиться, і ми розглядаємо їх поза тими явищами, які лягли в основу появи термінного значення. У німецькій мові мотивація залишається: *аура* 'подих повітря, вітерець', *горн* 'ріг, ріжок', *гриф* 'ручка, держак', *дека* 'покришка', *цуг* 'поїзд, процесія, протяг' та ін. Нетермінні значення цих слів залишилися поза межами української мови, а термінні ввійшли в українську музичну термінологію. Первісне значення цих слів можна встановити лише після етимологічного аналізу, термінне ж значення, наявне в українській мові, не викликає асоціацій з їх первісними значеннями.

Іноколи під час запозичення втрачається похідний характер основи, і термін в українській мові розглядається як такий, що має непохідну основу. Похідний характер основи таких термінів можна визначити лише після розгляду етимології слова: *гастроль* (нім. Gast – гість і Rolle – роль), *валторна* (нім. Wald – ліс і Horn – ріг), *клавіатура* (нім. Klaviatur, від лат. clavis – ключ), *мундштук* (нім. Mund – рот, Stück – шматок).

Запозичений з німецької мови термін *саксгорн* має однією зі складових частин власну назву (нім. saxhorn, від horn – ріг), адже цей інструмент сконструював і запатентував бельгійський майстер Сакс у 1845 році.

Процес орфографічної адаптації німецькомовних запозичень гальмує недосконалість чинного правопису. «Невпорядкований понад 20 років правопис спричиняє приниження статусу основного націотвірного складника – мови, є руйнівним демотиватором виховання, освіти й науки, а розхитування мовних норм – це реальна загроза розчинення національної ідентичности» [3, с. 5].

Орфографічні проблеми зводяться до таких основних моментів:

1. Передавання звука [g]. В «Українському правописі» 1993 року відновлено літеру ґ, проте відсутність повного переліку слів, у яких відповідно до мови-оригіналу треба писати цю букву, є причиною різного написання слів. Наприклад, у «Словнику музичної термінології» (1930), який укладено за правописом 1929 року, та у «Музичному словнику Зиновія Лиська (1933) науковці послідовно використовують літеру ґ, транслітеруючи німецьку g: *бюгельгорн* [7, с. 77], *генерал-бас* [5, с. 61], *майстерзінґер* [5, с. 88], *флюгельгорн* [7, с. 130], *форшляґ* [7, с. 131]. Натомість у Словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003) деякі терміни написано з літерою г (*гекельфон* [9, с. 50], *гриф* [9, с. 58], *кільфлюгель* [9, с. 114], *клавірауцуг* [9, с. 116], *мінезінґер* [9, с. 158], *флюгель* [9, с. 290], *флюгельгорн* [9, с. 290]), а деякі – з ґ (*цуг* [9, с. 310], *форшлаг* [9, с. 294]).

2. Написання німецького дифтонга [ei]. Такі сполуки варто передавати найближче до звучання в мові-джерелі. Тому згідно з вимогами «Українського правопису» 1929 року у «Словнику музичної термінології» (1930) та у «Музичному

словнику Зиновія Лиська (1933) послідовно використовують написання **ай**: *капельмайстер* [7, с. 94], *концертмайстер* [7, с. 96], *ляйтмотив* [7, с. 98], *майстерзінгер* [5, с. 88]. Порівняємо зі словом *майстер* 'фахівець з якого-небудь ремесла; керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості' [8, IV, с. 599] та похідними *майстерка*, *майстерний*, *майстерник*, *майстерність*, *майстерня*, *майстриня*, *майстрова*, *майстровий*, які давно побутують в українській мові. Отже, і музичні терміни варто було б записувати аналогічно. Проте сучасні словники не зберігають однакового графічного оформлення споріднених слів і фіксують суголосні з російськими варіантами терміни *балетмейстер*, *капельмейстер*, *концертмейстер*, *мейстерзінгер*, *хормейстер*.

3. Дотримання «правила дев'ятки» – написання **и** після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**. Спостерігаємо тенденцію до дотримання цього правила у словнику Юрія Юцевича: *мейстерзінгер* [9, с. 150], *мінезінгер* [9, с. 158], *цинк* [9, с. 309]. Натомість Зиновій Лисько записує такі терміни зі збереженням німецької вимови: *майстерзінгер* [5, с. 88], *мінезінгер* [5, с. 90], *цінк* [5, с. 164].

4. Написання разом або через дефіс. Спостерігаємо різнобій у записуванні німецьких термінів *Generalbass* – загальний бас та *Blockflöte* – флейта з блоком. У «Словнику музичної термінології» (1930) *генералбас* [7, с. 82] написано разом, а у Словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003) – через дефіс: *генерал-бас* [9, с. 50]. Оскільки в мотиваційній базі міститься підрядне словосполучення (загальний бас), цей термін варто писати разом. Термін *блокфлейта* пишуть переважно разом, адже частинка *блок* має значення 'з блоком'. А через дефіс пишуть частинку *блок*, якщо вона означає 'у вигляді блока': *блок-схема*, *блок-апарат*, *блок-механізм*.

Грамотичне оформлення деяких термінів потребує уточнення. Зокрема, Юрій Юцевич фіксує лише *гастроль* [9, с. 50], хоча більш поширеним є термін *гастролі* 'виступи, вистави приїжджого мистецького колективу або одного артиста' [8, II, с. 40].

Терміни, запозичені з німецької мови, беруть участь в українському термінотворенні. Утворено значну кількість складених термінів (*мундштуковий музичний інструмент*, *гриф акордеона*, *клавіатура фортепіано*, *лейтмотив п'єси*, *театральна трупа*, *короткий форшлаг* та ін.).

Актуальним є питання, чи всі іншомовні терміни є доречними і вкрай необхідними. Ще у середині XIX ст. з приводу співвідношення національних та іншомовних елементів у термінології велись тривалі дискусії. Зокрема, М. Левченко, І. Верхратський та інші були прихильниками національної традиції, хоча у своїх термінологічних розвідках не могли повністю уникнути запозичень. Натомість В. Левицький та С. Рудницький широко використовували іншомовні терміни. Т. Секунда надавав перевагу власне українським термінам, хоча визнавав, що без запозичень також обійтись не можна. Учений розрізняв інтернаціональні та чужомовні терміни: «За інтернаціональні можна вважати ті терміни, що їх уживають із тим самим значенням у більшості європейських мов, особливо «висококультурних», «за чужомовні» терміни в ширшому значенні можна вважати ті терміни, що їх увібрала в себе дана мова з якоїсь чужої, при цьому терміни поділяються на дві групи (слова засвоєні і чужі)» [6, с. 12].

Погоджуємось з думкою І. Кочан, що «наявність іншомовних термінів в українській мові не можна розцінювати як негативне явище, оскільки такі терміни, навпаки, полегшують міжнародні контакти на науковому, технічному рівнях» [4, с. 134]. Проте деякі запозичення у музичній термінології, на нашу думку, варто було

б замінити українськими відповідниками: *ауфтакт* – *затакт* [9, с. 17; 5, с. 18; 7, с. 89], *демпфер* – *глушник* [8, с. 82; 9, с. 63], *мундштук* – *губник* [5, с. 94].

Висновки і перспективи. Українська музична термінологія засвоїла значну кількість німецькомовних термінів-інтернаціоналізмів. Вони називають важливі поняття музикознавства. Під час запозичення музичних термінів відбуваються такі зміни: виникає звуження семантики, адже запозичується лише термінне значення; змінюється структура терміна; запозичені терміни узгоджуються з фонетичними та орфографічними нормами української мови; змінюється їх граматичне оформлення; німецькомовні терміни беруть участь в українському термінотворенні. Основними способами адаптації німецькомовних запозичень є лексичний переклад, граматичне пристосування, орфографічне та фонетичне оформлення цих лексем.

Список використаних джерел

1. Булик-Верхола, С. З. Запозичення в українській музичній термінології / Софія Булик-Верхола [Текст] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Проблеми української термінології». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. – № 559. – 312 с. – С. 252–254.

2. Ганич, Д. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Дмитро Ганич, Іван Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с. – С. 96.

3. Зубков, М. До проблеми унормування запозичень [Текст] / Микола Зубков // Проблеми української термінології: міжнародна наукова конференція, 27–29 вересня 2012 р.: збірник наукових праць – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 3–5.

4. Кочан, І. Іншомовні слова в сучасній технічній термінології [Текст] / Ірина Кочан // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення: матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994–1995 років / ред. О. Купчинський. – Л.: [б.в.], 1996. – 161 с. – С. 129–134.

5. Лисько, З. Музичний словник [Текст] / Зиновій Лисько. – Стрий: Видавництво Музичного Товариства ім. М. Лисенка, філія в Стрию, 1933. – 165 с.

6. Секунда, Т. Принципи складання української технічної термінології [Текст] / Тадей Секунда // Вісник Інституту української наукової мови. – К., 1930. – Вип. 2. – С. 11–21.

7. Словник музичної термінології (Проект) [Текст]. – Харків – Київ: Державне видавництво України, 1930. – 135 с.

8. Словник української мови: В 11-ти томах. [Текст] – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

9. Юцевич, Ю. Музика. Словник-довідник [Текст] / Юрій Юцевич. – Тернопіль: Богдан, 2003. – 352 с.

References

1. Bulyk-Verkhola, S. Z. (2006). Zapozychennia v ukrainskii muzychnii terminolohii [Borrowings in the Ukrainian musical terminology] // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: «Problemy ukrainskoi terminolohii». – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, № 559, 252–254.

2. Hanych, D., Oliinyk I. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [The linguistic terms dictionary]. – K.: Vyshcha shkola, 96.

3. Zubkov, M. (2012). Do problemy unormuvannia zapozychen [To the issue of the borrowings standardization] // Problemy ukrainskoi terminolohii: zb. nauk. pr. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 3–5.

4.Kochan, I. (1996). Inshomovni slova v suchasni tekhnichnii terminolohii [Foreign languages words in the contemporary technical terminology] // Ukrainskyi pravopys i naukova terminolohiia: istoriia, kontseptsii ta realii sohodennia: materialy zasidan Movoznavchoi komisii ta Komisii vsesvitnoi literatury NTSh u Lvovi 1994–1995 rokiv / red. O. Kupchynskiy. – L.: [b.v.], 129–134.

5.Lysko, Z. (1930). Muzychnyi slovnyk [The musical dictionary]. – Stryi: Vydavnytstvo Muzychnoho Tovarystva im. M. Lysenka, filii v Stryiu, 1933, 165.

6.Sekunda, T. (1930). Pryntsypy skladannia ukrainskoi tekhnichnoi terminolohii [The principles of the Ukrainian technical terminology composition] // Visnyk Instytutu ukrainskoi naukovoï movy. – K., 1930, Vyp. 2, 11–21.

7.Slovnyk muzychnoi terminolohii (Proiekt). (1930). [The musical terminology dictionary (Project)]. – Kharkiv – Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930, 135.

8.Slovnyk ukrainskoi movy: V 11-ty tomakh. (1970–1980). [The dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.]. – K.: Naukova dumka, T. I–XI.

9.Yutsevykh, Iu. (2003). Muzyka. Slovnyk-dovidnyk [Music. Dictionary-Reference Book]. – Ternopil: Bohdan, 352.

ЗАИМСТВОВАНИЯ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В УКРАИНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

С. З. Булык-Верхола, Ю. В. Тегливец

Аннотация. *Статья посвящена проблеме заимствований из немецкого языка в украинской музыкальной терминологии. Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения лексических, грамматических и орфографических особенностей усвоения заимствованных из немецкого языка терминов в украинской музыкальной терминологии.*

Цель статьи – тематически проанализировать немецкоязычные заимствования, проследить способы их адаптации к нормам современного украинского языка.

Описаны тематические группы, в которых имеются немецкоязычные заимствования: названия музыкальных инструментов и их деталей, названия профессий, специальностей, амплуа, названия музыкальных жанров и отдельных произведений, названия процессов, метроритмических понятий свойств звуков, музыкальных систем, названия мелодических украшений и др.

Во время заимствования музыкальных терминов происходят следующие изменения: возникает сужение семантики (аура, гриф, цуг), ведь заимствуется только терминологическое значение; меняется структура термина (валторна, мундштук); заимствованные термины согласуются с фонетическими и орфографическими нормами украинского языка (форшлаг, миннезингер, хормейстер); меняется их грамматическое оформление (гастроль – гастроли); немецкоязычные термины участвуют в украинском терминообразовании (мундштучные музыкальные инструменты). Основные способы адаптации немецкоязычных заимствований – это лексический перевод, грамматическое приспособление и орфографические оформления лексем.

Ключевые слова: *заимствования из немецкого языка, музыкальный термин, украинская музыкальная терминология.*

GERMAN BORROWINGS IN THE UKRAINIAN MUSICAL TERMINOLOGY

S. Z. Bulyk-Verkhola, Y.V. Tehlivets

Abstract. *The article is dedicated to the issue of the German language borrowings in the Ukrainian musical terminology. The research actuality is caused by the need of*

studying the peculiarities of lexical, grammatical and spelling adoption of the terms borrowed from the German language in the Ukrainian musical terminology.

The aim of the article is the thematic analysis of the German borrowings, tracing the ways of their adaptation to the contemporary Ukrainian language standards.

The following research methods and modes have been used to achieve this aim: descriptive and typological (for the German language borrowings detection and systematization), the dictionary definition analysis method (for the semantic structure clarification), the comparison mode (for detecting the specific features of the analyzed units), the quantitative calculations methods (for the German language borrowings numeric characteristics).

There has been the following research source basis: the lexicographical work by Yuriy Yutsevych "Music. Dictionary-Reference Book, the «Dictionary of the musical terminology» (Project, «The musical dictionary by Zynoviy Lys'ko" and the Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes have also been used for comparison.

65 terms borrowed from the German language have been detected in the musical terminology of the Ukrainian language. They represent different thematic groups: the musical instruments names (al'thorn (althorn), byuhel'horn (bugelhorn), aura (aura) sakshorn (saxhorn), flyuhelhorn (flugelhorn) etc.), the musical instruments details and devices names (blokflейta (block flute), val'tsi (rollers), ventyl' (mute), hryf (finger board) etc.), the professions, occupations, roles names (baletmeyster (ballet-master), wunderkind (child prodigy), kapelmeister (bandmaster), kontsertmeyster (accompanist) etc.), the musical pieces and genres names (kasatsiya (reversion), kontsertstyuk (konzerstuck), ländler (landler), lid (lead), tirol'yen (Tyrolienne), tush (flourish) etc.), the processes, metrical rhythmical notions, sounds and musical systems properties names (auftakt (upbeat), hastrol' (concert tour), heneral-bas (general bass), klavir (clavier) etc.), the melody decorations names (forshlag (grace note), shleyfer (appoggiatur), the directions names (doych-rok (German rock)), the groups names (trupa (troupe)).

The following changes occur during the musical terms borrowings:

1. The semantics narrowing occur. Only terminological meanings are transferred into the Ukrainian language, whereas the internal shape of these words is lost.

2. The term structure is changed. The derivative character of such terms bases can be defined only after examining the word etymology.

3. The borrowed terms are adapted to the phonetic and spelling standards of the Ukrainian language.

4. The grammar form of the German language borrowing changes.

5. The terms borrowed from the German language take part in the Ukrainian terms formation. A significant number of the compound terms has been formed.

In our opinion some borrowings from the German language should be replaced with their Ukrainian counterparts: auftakt (upbeat) – zatakt, dämpfer (damper) – hlushnyk, mundstuck (mouthpiece) – hubnyk.

Thus, the Ukrainian musical terminology have adopted the considerable number of the German terms – international terms. They nominate the important notions of the musical science. The main ways of the German language borrowings adaptation are the following: lexical translation, grammatical adjustment, spelling and phonetic arrangement of these lexemes.

Keywords: German language borrowings, musical term, Ukrainian musical terminology

СИСТЕМАТИКА РОСЛИН ЯК СКЛADOVA МІЖНАРОДНОЇ БОТАНІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ І ПРОТОТИП СТАНДАРТИЗАЦІЇ*

І. І. ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vakulyk@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4812-7719

О. В. ШИНКАРУК, кандидат юридичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: aleksandra.shyn5@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5494-1370

Анотація. Наукова термінологія розглядається як цілісна функціональна система, котра допомагає формувати образи сприйняття, дешифрувати мовні коди. Визначаючи термін як частину термінологічної матриці відповідної сфери знань, автори заглиблюються у проблему появи прототипу стандартизації, презентовану систематикою рослинного царства. У такий спосіб доводять, що існуючі термінологічні стандарти на державному й міжнародному рівнях не виникли самі по собі, вони поступово формувалися у банках даних упродовж багатьох століть, уніфікуючи тогочасні уявлення про рослинний світ. Так на науковій арені з'явилася систематика рослин, завданням якої було описати і позначити всі існуючі та вимерлі організми, а також класифікувати їх за різними рангами. Відбувалося поступове формування теоретичних підходів до унормування термінологічної системи.

Ключові слова: уніфікація, стандартизація, терміносистема, цінні рослини, ботанічна номенклатура

Актуальність. У сучасній лінгвістиці існує нагальна потреба упорядкування терміносистем, приведення їх до єдиного стандарту та ґрунтового аналізу (компонентного, дистрибутивного, етимологічного, інтерпретаційного) національних та міжнародних рекомендацій щодо стандартизації. Кодування інформації передбачає обов'язкову її систематизацію і класифікацію [4; 9]. У галузі стандартизації використовується класифікаційний метод, заснований на системі класифікації об'єктів техніко-економічної інформації [8, с. 83].

Аналіз публікацій. У вітчизняному і зарубіжному мовознавстві термінологічна систематизація, починаючи з ХІХ ст. пов'язана з іменами Л.Земенгофа, Дж.Пеано, Е.Вюстера, В.Шмідта, Е.Дрезена, В.Жирмунського, М.Юшманова, Д.Хеллера, Д.Свенсона, В.Флуда, К.Бакка, Е.Сепіра, О.Єсперсена, А.Мартіне, К.Вернера, Ф.Тонелло, В.Ертля, В.Акуленка [6]. Однак і на межі ХХ-ХХІ ст. Ф.Нікітіна, М.Дрозд, М.Гінзбург, Т.Кияк, Т.Панько, А.Ткач, В.Шинкарук, С.Харченко, І.Кочан, С.Булик-Верхола, Г.Наконечна, Ю.Теглівець неодноразово висловлювали думку про специфіку формування кожної термінологічної системи.

* Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

Мета дослідження полягає у виявленні граней дотичностей понять «систематика», «номенклатура» і «стандарт» у контексті ботанічної номенклатури.

Матеріали і методи дослідження. У роботі використано як загальні методи наукових досліджень, котрі ґрунтуються на порівнянні, узагальненні й синтезі, так і власне лінгвістичні (парадигмальні і комбіновані). Робота здійснювалась у рамках проекту № 110/551-пр «Створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів».

Результати дослідження та їх обговорення. Німецька мова презентувала у користування усьому людству термін *стандарт* (*Standard*) 1) «нормативно-технічний документ, розроблений на основі консенсусу і затверджений визнаним органом»; 2) «прийнятий тип виробів, що відповідає певним вимогам»; 3) «золотий стандарт – система грошового обігу» (пор.: англ. *standard act, standard of servise, standard time*). Якщо переглянути ланцюжок походження, то нім. *Standard* m < фр. *standard* < лат. *sterno, stravi, stratum, sternere* «робити рівним». Стандарт як нормативно-технічний документ встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації [11]. Відтак у новітні часи з'явилося поняття «стандартизації». Стандартизація – діяльність, сутність якої – у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних або можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усунення бар'єрів у торгівлі і сприяння науково-технічному співробітництву [8, с. 82]. При стандартизації широке розповсюдження знайшли такі методи: спрощення (симпліфікація); упорядкування (систематизація та класифікація) об'єктів стандартизації; параметрична стандартизація; уніфікація; агрегування; типізація. Упорядкування об'єктів стандартизації є універсальним методом у галузі стандартизації продукції, процесів та послуг. Упорядкування як керування різноманіттям пов'язано насамперед із зменшенням цього різноманіття. До нього входять систематизація та класифікація [5]. Систематизація полягає в розташуванні у певному порядку та послідовності, зручної для користування. Найбільш простою формою систематизації є розташування матеріалу, що систематизується, у алфавітному порядку (у довідниках, бібліографіях та ін.). У техніці широко застосовують цифрову систематизацію по порядку номерів або у хронологічній послідовності [7, с. 96-97].

Систематика – це та частина зоології і ботаніки, яка охоплює опис і вивчення органічних форм, що нині живуть на земній поверхні. Систематика як наука передбачає практичний і теоретичний шляхи вивчення. Практичний полягає у тому, щоб відрізняти всі існуючі на землі види тварин і рослин, дати кожному із них особливу назву і, по можливості, точний і зрозумілий опис (діагноз), який не дозволяв би змішувати різні види поміж собою. Теоретичний ракурс висвітлення має дві складові: перша залежить від зовнішніх умов, географічного поширення тощо органічних форм із погляду їх сталості або мінливості; друга підпорядкована генеалогії – вивчають організми за схожістю. Пояснюючи розмаїття органічних форм, представники різних наукових шкіл упродовж століть підходили до проблеми теорії еволюції, яка залежить від розподілу на класи або групи вищого порядку.

Зважаючи на ракурси висвітлення заявленої проблематики, у науковому обігові існувало дві системи – штучна та природна. Штучна система не узгоджувалася із природною спорідненістю організмів; вона розподіляла їх за

довільними, але, по можливості, зрозумілими і постійними ознаками. Штучні системи відігравали значну роль у ботаніці, особливо система Ліннея, запропонована у 1735 р. (панувала в науці майже 100 років). Що ж стосується природної системи, то вона виокремлювала певну «суму ознак», тобто головною рисою була спорідненість. Були навіть спроби застосувати числовий спосіб вимірювання суми ознак (Алансон), але вони виявилися невдалими. Над розробкою систематики рослин працювало багато поколінь вчених. Два століття тому ботаніки, описуючи рослинні форми, говорили про спорідненість організмів, однак на той час і мови не могло бути про походження. Лінней вважав природну систему вінцем природознавства. Гете ставився до цього іронічно і називав природну систему як таку, яка «сама собі суперечить». Кюв'є говорив, що природна система є «переклад думок Творця на мову людей». А із виходом у світ знаменного твору Дарвіна «Походження видів» (1859 р.) власне генеалогічна система ілюструвала ймовірний перебіг розвитку органічних форм.

Перші спроби поділу рослин на класи, які ми знаходимо у стародавніх письменників (Теофраст і Діоскорид), не мали вагомого значення, оскільки рослинне царство оцінювалося за значеннєвою функцією – їх харчовими і, особливо, цілющими властивостями. Відповідно здійснювався і поділ на групи, без жодного урахування морфологічної будови рослин. Така точка зору була презентована у «Природній історії» Плінія, який зібрав у своїй праці все, що напрацювали попередники.

У 37 книгах «*Historia Naturalis*» відбито тогочасні відомості з найрізноманітніших галузей знань. Використавши близько двох тисяч книг грецьких і римських письменників, у тому числі твір Цельса, на який він неодноразово посилається, за словами автора, наведено 20 тисяч фактів із метою дати опис природи у всій її сукупності. Плінієм було здійснено детальний аналіз найменувань рослин. Класифікація на групи здійснювалася за мотивованими ознаками. Так, на думку автора, *Rubus* походить від латинського прикметника *ruber* – «червоний», а назва присвоєна рослині за кольором плодів. Пліній перелічував безліч корисних властивостей малини. Читаємо також про чотири сорти горобини. Четвертий сорт називають *torminalis* – «той, який лікує болі в шлунку». *Amygdalus* походить, ймовірно, від грецького іменника *αμυγδαλος*, запозиченого із Азії, оскільки він має спільний корінь із перським словом *tunga* «гіркий». Назва флоролексеми *Olea* – від назви дерева *elaia* (ελαία). Пліній називав оливкову олію ліками від головного болю. Автор згадував про цілющі властивості *Chelidonium* (були виявлені у спостереженнях над ластівками, які лікували хвороби очей своїх пташенят). Серед хвойних дерев дуже цінним був ялівець – *Juniperus*.

Після Плінія упродовж чотирнадцяти сторіч ботаніка не мала такого шаленого вибуху спроб обґрунтування та упорядкування ботанічної системи, а також її уніфікації. Епоха Відродження ознаменувалася докладним вивченням античних джерел, у яких згадувалися ботанічні назви, а також пожвавився інтерес до опису цінних, на думку авторів-укладачів, дерев. О.Брунфельс («*Herbarum vivae icones ad naturae imitationem summa cum diligentia et artificio effigatae*»; родина Solanaceae - Пасльонових названа на його честь), І. Бок («*New Kreuterbuch von Unterscheidt, Würckung und Namen der Kreuter, so in teutschen Landen wachsen*»), К.Геснер (заклав Ботанічний сад, а також заснував перший природно-історичний музей; велика родина ряду Lamiales носить його ім'я – Gesneriaceae), Л.Фукс («*De Historia Stirpium comentarii insignes*» та перекладена німецькою «*New Kreüterbuch*», що є найбільш раннім із відомих словників ботанічних термінів)

стали ретельніше вивчати і описувати рослини своїх рідних країн (Німеччина, Швейцарія, Баварія). До творів почали долучатися таблиці і малюнки, які допомагали розпізнавати рослинний світ при недосконалості тодішніх методів опису.

Це був новий напрямок у науці. Поступово з'являлися ботанічні описи рослинного царства, що давали посилання на середовище існування, період цвітіння, цілющі властивості. Хоча не використовувалися такі терміни, як *рід* або *родина*, укладачам було відомо про спорідненість між схожими рослинами. Про темпи наукового «зростання» ботанічної системи свідчить факт: К.Геснер, «батько ботаніки», у творі «*Plantarum Historia*» називає 800 рослин, відомих в його час, а К.Боен, «систематик рослин», у 1596 р. працею «*Phytopinax*» презентував уже 6000 видів. На той період часу основи класифікації ботанічної термінології ще не були вироблені, вчені ще не могли позбутися «тягара» практичного застосування рослин. У працях Р.Додунса (Нідерланди) наведено детальні описи та малюнки тубільних рослин, а також покращено класифікацію рослин, поділивши їх на 6 груп; двотомній «*Historia generalis plantarum*» Ж.Далешана (Франція) описано ботанічні відкриття зі спостережень під час подорожей Альпами; і навіть пізніше у Ж.Боена (Ізраїль) ми зустрічаємо поряд, напр., зонтичні і городні рослини або пахучі, отруйні [1].

Але основоположником дійсно наукової сучасної систематики вважають вченого-натураліста К. Ліннея (Швеція) завдяки праці «*Systema Naturae*». На його честь у систематиці зафіксовано індиферентні назви: рід *Linnaea* (релікт льодовикового періоду, занесений до Червоних книг України і Польщі, Червоного списку Великої Британії); *Equisetum arvense* L.. Він класифікував рослини за кількістю і розташуванням тичинок, маточок і плодолистиків (репродуктивних структур квітки). Така «статева» система завдяки своїй простоті і легкості отримала широке визнання [2, с. 153-154].

Сьогодні, вживаючи термін «біологічна номенклатура», розуміють систему наукових назв для позначення груп організмів, які пов'язані тим чи іншим ступенем спорідненості – таксонів [6, с. 190-202]. Часто терміни «систематика», «класифікація» і «таксономія» вживають як синоніми. Але таксономія розробляє теоретичні основи класифікації організмів, а систематика позначає й описує упорядковані і класифіковані біологічні об'єкти та створює на цій основі їхні системи. До основних таксономічних категорій належать: вид, рід, родина, порядок (у рослин) / ряд (у тварин), клас, відділ (у рослин) / тип (у тварин), царство [2, с.43-44].

Висновки і перспективи. Ми ставимося до знань так, неначе б то вони схожі на маленькі краплі води, котрі несподівано з'являються з різних місць і за якими потрібно весь час полювати, аби наповнити ємність. Будь-яка існуюча ситуація часто виступає грою Простору, Часу і Знань. І сенс їх у тім, що це не фіксований «набір» термінів або детермінована система понять, а своєрідні провідники до розкриття проблем безмежного буття. Їх багатовимірність стимулює до пошуку нових інсайтів і шляхів поціновування досвіду [10]. Власне тому у нашому дослідженні поставлено на один щабель відповідності «систематика», «номенклатура» і «стандарт». Оперуючи різними вербальними кодами, вони вибудовують множинність всесвіту, у якому «рольові ігри» чітко прогнозовані: вироблення еталонів і пошук класифікаторів, унормування і універсалізм, семантична мотивованість і аналогія, мовна економія і асиметричний дуалізм мовного знака. А побудова схем утворення (назва, скорочена форма, не рекомендований синонім, родові й видові поняття, еквіваленти англійською,

німецькою, французькою мовами, дефініції) чи укладання алгоритму (гіперогіпонімічні розмежування, вибірковість з певної галузі, поділ на групи, синонімічний ряд) допомагають візуалізувати їхній статус.

Таким чином, можна стверджувати, що глобалізаційні процеси із надзвичайною швидкістю віддзеркалюються на всіх етапах наукового поступу. «Кожній культурній людині необхідно хоча б у загальних рисах уявляти, як влаштований світ, в якому вона живе, як «функціонують» в ньому закони природи. Розуміння людиною навколишньої дійсності ґрунтується на сприйнятті наукової картини світу, що дає змогу адекватно аналізувати інформацію і бути виваженішим у прийнятті відповідальних рішень щодо оточуючої реальності. Наукова картина світу також має підґрунтя: базується на синтезі дійсних у певному історичному періоді наукових знань і частково передається кожній особистості» [3].

Список використаних джерел

1. Mo'atsah ha-mada'it le-Yisra'el? (1960) Weizmann Science Press of Israel., Bulletin: Geo-sciences. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=X2UPAAAAIAAJ&dq>
2. Балалаєва, О. Ю., Вакулик, І. І. (2013) Латинська мова та основи біологічної систематики [Текст]: навч. посібник / О. Ю. Балалаєва, І. І. Вакулик. – К. : Фітосоціоцентр, 2013. – 324 с.
3. Вакулик, І. І. (2012) Наукове мислення та його вплив на становлення наукової картини світу [Текст] / І. І. Вакулик., Г. М. Ільченко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. – Вип. 3. – С. 145-154.
4. Вакулик, І. І. (2015) Робота над термінологією і фахова мова / І. І. Вакулик // Науковий вісник НУБіП. – 215. – Ч. 1. – Серія «Філологічні науки». – С. 303-307.
5. Вакулик, І. І. (2015). Системність у вивченні латинської мови на шляху формування сучасних універсальних знань [Текст] / Ірина Вакулик // Науковий вісник НУБіП. Серія «Філологічні науки». – Вип. 215. – Ч. 1. – С. 159-166.
6. Вакулик, І. І. (2015) Лінгвістичні аспекти наукової комунікації у синхронії та діахронії [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic] : монографія / І. І. Вакулик. – К. : ДП Прінт Сервіс», 2015. – 280 с.
7. Корсун, В. І. (2011) Метрологія, стандартизація, сертифікація, акредитація [Текст]: навч. посібник / В. І. Корсун, В. Т. Белан, Н. В. Глухова. – Донецьк : Національний гірничий університет, 2011. – 147 с.
8. Полякова, Н. О. (2015) Метрологія і стандартизація [Текст]: навч. посібник / Н.О. Полякова – К. : ПП «Фітосоціоцентр», 2015. – 214 с.
9. Ткач, А. (2010). Словотвірна ідентичність української термінології: [монографія] / А. Ткач, В. Шинкарук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 196 с.
10. Тулку, Т. (1994) Время, пространство и знание. Новое видение реальности [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ereading.club/bookreader.php/112160/Tulku_Tartang_Vremya_prostranstvo_i_znanie.html
11. Харченко, С. В. (2013) Проблемні аспекти функціонування національних стандартів серії «Інформація та документація» [Текст] / С. В. Харченко, С. В. Литвинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – № 1. – С. 8–16.

References

1. Mo'atsah ha-mada'it le-Yiśra'el? (1960). Weizmann Science Press of Israel., Bulletin: Geo-sciences. Available at : <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=X2UPAAAAIAAJ&dq>
2. Balalajeva, O. Ju., Vakulyk, I. I. (2013). Latyns'ka mova ta osnovy biolohičnoji systematyky [Latin systematics and foundations]. Kiev: Fitosociocentr, 2013, 324.
3. Vakulyk, I. I. (2012). Naukove myslennja ta joho vplyv na stanovlennja naukovoji kartyny svitu [Scientific thinking and its influence on the formation of a scientific world]. Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelja, Vyp. 3, 145-154.
4. Vakulyk, I. I. (2015). Robota nad terminolohijeju i faxova mova [Work on terminology and language for specific purposes]. Naukovyj visnyk NUBiP, Č. 1. Serija «Filolohični nauky», 303-307.
5. Vakulyk, I. I. (2015). Systemnist u vyvchenni latynskoi movy na shliakhu formuvannja suchasnykh universalnykh znan [Consistency in learning the latin language on the way to the formation of present pansophy]. Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Philology, 215, 1, 159-166.
6. Vakulyk, I. I. (2015). Linhvistyčni aspekty naukovoji komunikaciji u synhroniji ta diaxroniji [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic]. Print Servis, 280.
7. Korsun, V. I., Bjelan V. T., Hluxova N. V. (2011). Metrolohija, standartyzacija, sertyfikacija, akredytacija [Metrology, standardization, certification, accreditation]. Donets'k : Nacional'nyj hirnyčyj universytet, 147.
8. Poljakova, N. O. (2015). Metrolohija i standartyzacija [Metrology and Standardization]. Fitosociocentr, 214.
9. Tkach, A., Shynkaruk, V. D. (2010). Slovotvirna identychnist ukrainskoji terminolohii [Word-forming Identity of the Ukrainian Terminology]. Chernivtsi: ChNU, 196.
10. Tulku, T. (1994). is Time, space and knowledge. New vision of reality. Available at: http://www.ereading.club/bookreader.php/112160/Tulku_Tartang_Vremya_prostranstvo_I_znanie.html
11. Xarčenko, S. V. (2013). Problemni aspekty funkcionuvannja nacional'nyx standartiv seriji «Informacija ta dokumentacija» [Outstanding aspects of the national standards of the series «Information and documentation»] Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohija, 1, 8–16.

СИСТЕМАТИКА РАСТЕНИЙ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ БОТАНИЧЕСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ И ПРОТОТИП СТАНДАРТИЗАЦИИ

И.И.Вакулик, А.В.Шинкарук

Аннотация. Научная терминология рассматривается как целостная функциональная система, которая помогает формировать образы восприятия, дешифровать языковые коды. Определяя термин как часть терминологической матрицы соответствующей области знаний, авторы углубляются в проблему появления прототипа стандартизации, представленную систематикой растительного царства. Таким образом доказывают, что существующие терминологические стандарты на государственном и международном уровнях не возникли сами по себе, они постепенно формировались в банках данных на протяжении многих веков, унифицируя тогдашние представления о

растительном мире. Так на научной арене появилась систематика растений, задачей которой было описать и обозначить все существующие и вымершие организмы, а также классифицировать их по разным рангам. Происходило постепенное формирование теоретических подходов к нормированию терминологической системы.

Ключевые слова: унификация, стандартизация, терминосистема, ценные растения, ботаническая номенклатура

SYSTEMATIC CHARACTER OF THE PLANTS AS A CONSTITUENT OF THE INTERNATIONAL BOTANICAL NOMENCLATURE AND A STANDARDIZATION PROTOTYPE

I. I. Vakulyk, O. V. Shynkaruk

Abstract. Current globalization processes extremely impact not only external and internal economy of the states at any level of their development and gross national product, but also are reflected in direct proportion in the mechanisms of social and economic policy in general, the ways of environmental management and sustainable development; they are the indicators of common values and relations transformation at all stages of scientific development. Every cultured person needs to know at least in general terms how the world works, how laws of nature "function" in it. Human's understanding of reality is based on the perception of scientific worldview, which makes it possible to adequately analyze the information and be more prudent in making critical decisions about the surrounding reality.

Scientific terminology is viewed as an integral functional system that helps form images of perception, and decrypt language codes. When defining the term as a part of terminological matrix according to knowledge areas, the authors go deep into the issue of standardization prototype appearance, presented by the systematics of plant kingdom. Thus, they prove that the existing terminological standards at national and international levels have not emerged by themselves, they have been gradually formed in the data banks for many centuries, unifying the then ideas about flora. In such a way, the plant systematics occurred on the scientific arena, which task was to describe and designate all the existing and extinct organisms and classify them according to different ranks. The gradual formation of theoretical approaches for standardization the terminological system took place.

As Charles Bally aptly put it, words never exist independently, and the new word must face with synonyms. Synonymy, existing in Latin names of plants families, is a rare phenomenon. Although, based on the term definition, synonymy is undesirable for any modern terminology, the analysis of the origin and functioning of current botanical terms shows that this semantic process is not only being developed but is also seen as a features qualifier of modern terms. There is no point in denying synonymy as its manifestations are present at both syntagmatics level (when each of the term options is perceived in a particular speech act), and at paradigmatics level (when we talk about the term system as a whole). The terms «systematic», «classification» and «taxonomy» in the scientific speech are used as synonyms: taxonomy develops the theoretical basis of organisms classification, and systematics designates and describes the ordered and classified biological objects, and creates their systems on this basis.

Keywords: unification, standardization, terminological system, valuable plants, botanical nomenclature

ЛІНГВІСТИЧНЕ ОПИСУВАННЯ НАЗВ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ*

М. І. ЛИЧУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
orcid.org/0000 0002 8046 7414

О. В. ЗАХУЦЬКА, PhD: доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства,
старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: oksana.zov@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-9766-0683

Анотація. Статтю присвячено проблемам дослідження наукових термінів в сучасній лінгвоукраїністиці. Розглянуто теоретичні засади до термінологічної національної мови, зокрема вибір дефініції терміна, що ідентифікує це поняття в певній галузі знань, тлумачення поняття "термінологія", визначення основних ознак термінів. Простежено шлях поняття "термін" в українському і зарубіжному мовознавстві. Проаналізовано погляди зарубіжних і українських вчених.

Ключові слова: лінгвістичне описування, термін, наукова термінологія, впорядкування термінів, дефініція терміна, спеціальне професійне поняття, метамова, номінативна функція, дефінітивна функція

Актуальність. На сьогодні питання регламентації мовних процесів у галузі термінології, вироблення та розширення метамов викликає особливе зацікавлення в мовознавців. Для здійснення лінгвістичного опису термінів та у процесі досліджень щодо впорядкування термінів певної галузі знань актуальними є питання дефініції термінів для цієї галузі знань, визначення їхніх ознак і функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх десятиріч проблеми української термінології досліджували Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, Р. Іваницький, Г. Наконечна, О. Сербенська, Л. Симоненко та ін.

Мета статті – простежити шлях появи поняття "термін" в українському та зарубіжному мовознавстві, схарактеризувати найважливіші визначення термінології, терміна та його ознак.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: узагальнення, аналізу, синтезу, системний та описовий.

Результати. Термінологія як невід'ємний компонент наукової мови засвідчує напрацювання кожної галузі знань на певному етапі історії народу-носія мови і відображає перспективи подальшого розвитку мови загалом і конкретної наукової сфери зокрема.

Термінологія є обов'язковим складником багатогранної людської діяльності, активно впливає на зростання ролі лінгвістики в житті суспільства. Спеціалізована лінгвістична діяльність об'єднує низку різноаспектних термінологічних проблем,

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

бо все, що пов'язане із з'ясуванням поняття “термін”, наближує лінгвістику не тільки до різних галузей знань, але й до різних сфер виробничої практики, професійної діяльності [7, с. 3–10].

Однією з істотних ознак термінології є те, що вона найбільше піддається свідомому творенню у процесі подальшого розвитку термінологічного фонду літературних мов, удосконалення якого набуває більшої ваги.

Кожна природно сформована термінологічна система розвивається за законами спадковості. Наукове мислення породжує поняття у формі абстракції єдності, позбавлене всього суб'єктивного, чуттєвого у відображенні. Терміни, фіксуючи цю сутність, закріплюють результати пізнавальної діяльності, тому термінологія стає певним завершальним етапом у науковому дослідженні реальних об'єктів [10, с. 16–17].

Визначення принципів уточнення наукових термінів має як філософську (гносеологічну) основу, так і важливе значення для подальшого розвитку самої теорії пізнання об'єктивної дійсності, що доводить такий постулат: термінологія істотно впливає не тільки на досягнення певної науки, техніки, але й на науки, які виокремлюються чи починають формуватися [10, с. 16; 6, с. 71]. Усвідомлене вживання людьми, зайнятих у виробництві, спеціальної лексики у комунікативному аспекті позитивно впливає на розвиток науки, техніки, мистецтва та ін.

Деякі дослідники (Л. Є. Азарова, А. В. Костюк та ін.) вважають, що вивчення лінгвістичних питань термінології підвищує можливості пізнання загальних закономірностей розвитку мови [1, с. 67].

Будь-яка проблема наукової термінології потребує насамперед з'ясування сутності основних понять, зокрема терміна, термінології та ін., окреслення ознак термінів та їхніх функцій.

Важливою проблемою дослідження термінології є дефініція її основного поняття – терміна. Слово “*термін*” прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало “межу, рубіж”, а в середньовічні часи змінило значення на “визначення, позначення”.

В Україні слово “*термін*” поширюється з XVIII ст. Український філософ Г. Кониський розробив концепцію терміна, підґрунтям якої є потрактування терміна як “зображення певної речі або поняття” у сприйнятті мовця.

Теоретичні засади дослідження терміна знаходимо в наукових розвідках членів Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т. Секунда зазначає, що термін: 1) легко зрозумілий; 2) точно відповідає суті наукового об'єкта; 3) недвозначний (з кожним терміном має бути пов'язане тільки одне значення); 4) гнучкий, тобто дає змогу легко творити від нього похідні терміни; 5) «доброзвучний» [див. 14, с. 145].

У зарубіжній лінгвістиці історія дослідження терміна зароджується лише на початку XX ст. Учені трактують поняття “термін” неоднозначно. Німецький дослідник Л. Дьодерлайн запропонував таке тлумачення терміна: *Finis* “кінець” (*das Ende*) — це межа, як ознака кінця; а *Terminus* — це штучно встановлена межа, як щось закінчене. Англійські вчені Гринаф та Катридж (1901) порівняли термін з математичними знаками та формулами, що не входять до словникового складу мови. Німецький учений А. Ширмер уперше зіставив загальнонавчання і спеціальну лексику (1913). Французький дослідник Ж. Вандрієс (1925) та англійський учений Й. Сміт (1937) ототожнили терміни з жаргонами. Французький учений Е. Жильбер. номінував терміни елементами особливої наукової мови, яким не властива чіткість та логічність, ототожнюючи їх з символами та

символічними знаками хімії і математики (1945). Такі наукові ідеї сприяли розгляду термінології кожної науки під певним кутом зору, напрямом думки.

Важливою працею з термінології є стаття Г. Винокура “О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии” (1939). Номінуючи терміни як “слова в особливій функції”, дослідник визначив їхню функцію на основі диференційної ознаки – реалізація спеціального професійного поняття. О. Реформатський виділив дефінітивну функцію, оскільки термін трактується як одиниця термінологічного поля, в якому він моносемічний, точний, позбавлений експресії, стилістично нейтральний.

Наукове визначення терміна як поняття певної галузі знань є досить дискусійним. Проблема лише у виборі правильної дефініції терміна для конкретної галузі знань. Дефініції терміна присвячені наукові розвідки Е. Скороходька, Т. Кияка, Н. Непийводи, Т. Радзівської, А. Крижанівської, Л. Симоненко та ін. У науці поєднані логічний і лінгвістичний аспекти теорії дефініцій, що не зовсім є виправданим. Конкретна мета роботи (впорядкування термінів певної галузі знань, їх практичний опис та аналіз, укладання словників та ін.) зумовлює вибір того або того типу дефінування.

З відомих видів (родо-видова, партитивна, квазіродова, операціональна та ін.) [4, с. 86], в термінологічній практиці найчастіше використовується родо-видова дефініція [3, с. 72], що опирається на два складники: 1) вказівка на найближчий рід; 2) вказівка на видову відмінність. Обрані дефініції термінів певної галузі науки за цим принципом уможливають точність та однозначність термінів, оскільки термін входить до термінологічної системи за умови дефініції “через найближчий рід і видову відмінність”.

На сьогодні термін тлумачать як: 1) деякі групи лексики; 2) групи лексики, пов'язані з професією людини, крім науки і техніки; 3) суспільну лексику промислів та ремесел; 4) спеціальну лексику науки, техніки; 5) наукові терміни (тобто власне-терміни).

Така дефініційна невпорядкованість створює плутанину й утруднює аналіз термінів певної галузі знань.

Сучасні методичні і лексикографічні джерела по-різному визначають термін. М. Жовтобрюх і Б. Кулик запропонували визначення *терміна*: “спеціальне слово, що вживається для точного найменування головного поняття з якої-небудь галузі знання” [11, с. 65]. Автори “Словника лінгвістичних термінів” визначили *термін* як “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя” [8, с. 306].

М. Зарицький номінував терміни інструментами наукового мислення і зазначив, що це основна структурна одиниця, що втілює результати теоретико-пізнавальної діяльності людини [див. 14, с. 16]. А. Крижанівська та Л. Симоненко кваліфікували *терміни* “як номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови та їх відображення у виробництві, суспільному житті чи їх окремих сферах; причому кожний термін в конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення” [13, с. 15; 14]. Дослідники акцентували на основній функції терміна – здатності виражати наукове поняття, вказуючи також і на інші його ознаки, що є оптимальними для функціонування терміна в термінологічній системі [9, с. 16]. Обираємо визначення терміна за авторством А. Крижанівської та Л. Симоненко за основне у своєму дослідженні.

Узагальнивши напрацювання дослідників, виокремлюємо такі основні ознаки терміна: 1) термін однозначний (Р. Будагов, Т. Секунда); має тенденцію до однозначності (В. Даниленко), однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько); 2) термін точний та не залежить від контексту (Т. Секунда, О. Толикіна); 3) значення терміна дорівнює поняттю в обсязі пізнаного (О. Вюстер, А. Дрезен); 4) термін стилістично нейтральний (О. Реформатський); 5) термін системний (Р. Будагов, О. Реформатський, І. Ковалик, В. Даниленко, Н. Овчаренко); 6) наявність у терміна чіткої дефініції; 7) відсутність синонімів чи омонімів; 8) лаконічність (стислість) у плані вираження.

Р. Іваницький виділив такі ознаки термінів: 1) тенденція до однозначності; 2) точність семантики; 3) стилістична нейтральність та відсутність експресивності; 4) номінативність; 5) наявність дефініції; 6) системність [12, с. 13–14].

Дискусійним також є поняття “термінологія”. Термінології — це лексичні підсистеми всередині лексичної системи певної мови, зокрема й української. Австрійський дослідник Р.-А. де Богранд запропонував такі тлумачення термінології: 1) термінологія є спеціалізованим лексичним складом; 2) термінологія — інструмент для втручання у звичайне спілкування; 3) термінологія дає ключові слова для розширення меж спеціалізованих знань про певну галузь; 4) термінологія претендує на дозвіл, тобто на думку автора; 5) термінологія є системою сигналів для того, щоб відрізнити “своїх” від “чужих”; 6) термінологія є організаційним і педагогічним інститутом для пропонування чи одержання компетентності та досвіду в певній галузі; 7) термінологія називає контрольні центри в межах специфічних знань у певній галузі [5, с. 29]. О. Ахманова пояснила термінологію як сукупність термінів певної галузі виробництва, діяльності, знання, що утворює особливий пласт лексики, який найлегше піддається упорядкуванню [2, с. 474]. Т. Панько, І. Кочан та Г. Мацюк вважають термінологію не системою, а сукупністю термінів, що входять у певну термінологічну систему [14, с. 148].

Лінгвісти вважають терміносистему сукупністю термінів, співвідносних один з одним на поняттєвому, дериваційному, семантичному та граматичному рівнях [9, с. 270]. Це пояснення вважаємо важливим для свого дослідження.

Висновки і перспективи.

У процесі свого формування термінологічна лексика поступово віддаляється від загальноновживаної, хоча має такі ж якості й закономірності, які детерміновані головним чином її внутрішньою структурою.

Істотним для нас виявилось визначення терміна, запропоноване А. Крижанівською та Л. Симоненко, оскільки його змістове наповнення уможливорює саме ним послуговуватися під час лінгвістичного опису саме біологічних термінів. Упорядковано список основних ознак термінів в українській науковій мові.

Терміни виконують дві функції: номінативну, тобто називання поняття, і функцію відображення змісту понять.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у комплексному дослідженні ботанічних термінів під час створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва.

Список використаних джерел

1. Антонович, М. М. Роль асиндетичних субстантивних словосполучень типу NNN у стилістичному маркуванні англійського газетного тексту[Текст]/ М. М. Антонович // Іноземна філологія. – 1987. – Вип. 88. – С. 63–68.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст]/ О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Белецкий, А. А. Лексикология и теория языкознания (Ономастика) [Текст] / Белецкий А. А. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1972. – 209 с.
4. Билиця, Я. Т. Надслівні термінологічні сполучення – джерело формування політичної фразеології німецької мови[Текст] / Билиця Я. Т. // Іноземна філологія. – 1988. – Вип. 90. – С. 64–70.
5. Богранд, Р. де. Міжнародна термінологія: перспективи для нового порядку денного [Текст] / Богранд Р. де // Науково-технічне слово. – 1993. – №1. – С. 23–34.
6. Вакулик, І. І. Наукова термінологія як фактор формування наукової компетенції [Текст] / І. І. Вакулик // SCIENTERISE. – PC «Technology center». – Vol.9/1 (14). – 2015. – С. 71–74.
7. Ванрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования[Текст] /У. Ванрайх. – К. : Вища шк., 1979. – 246 с.
8. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. Пособие[Текст] / Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. – М. : Высшая шк., 1987. – 103 с.
10. ДСТУ 3966:2009 “Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять”[Текст]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 35 с.
11. Жовтобрюх, М. А. Курс сучасної української літературної мови: Ч. I [Текст] / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1965. – 423 с.
12. Іваницький, Р. В. Лексикографічні аспекти нормалізації термінів (на матеріалі німецьких, англійських, українських та російських термінологічних одиниць): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» [Текст] / Руслан Вікторович Іваницький. – Чернівці, 1995. – 184 с.
13. Крижанівська, А. Г. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології[Текст] / Крижанівська А. Г., Симоненко Л. О. – К., 1987. – 163 с.
14. Панько, Т. І. Українське термінознавство [Текст] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Т. П. Мацюк. – Львів, 1994. – 216 с.
15. Симоненко, Л. Формування української біологічної термінології [Текст] / Л. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.
16. Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии [Текст] / Г. М. Яворская. – К. : Наука, 1998. – 112 с.

References

1. Antonovych, M. M. (1987). Rol' asyndetychnykh substantyvnykh slovospoluchen' typu NNN u stylistychnomu markuvanni anhlivs'koho hazetnoho tekstu [Asyndetychnykh substantive role phrases such NNN stylistic labeling in English newspaper text]. Inozemna filolohiya, Vyp. 88, 63–68.
2. Akhmanova, O. S. (1969). Slovar' lynchvystycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms]. Sov. entsyklopedyya, 607.
3. Beletskyy, A. A. (1972). Leksykologhyia y teoryya yazykoznanyya (Onomastyka) [Lexicology and the theory of linguistics (Onomastics)]. Yzdatelstvo Kyev. universiteta, 209.

4. Bylytsya, Ya. T. (1988). Nadslivni terminolohichni spoluchennya – dzherelo formuvannya politychnoyi frazeolohiyi nimets'koyi movy [Nadslivni terminological communication - source of political phraseology German]. Inozemna filolohiya, Vyp. 90, 64–70.
5. Bohrand, R. de. (1993). Mizhnarodna terminolohiya: perspektyvy dlya novoho poriadku dennoho [International terminology: Prospects for a new agenda]. Naukovo–tekhnichne slovo, №1, 23–34.
6. Vakulyk, I. I. (2015). Naukova terminolohiya yak faktor formuvannya naukovoyi kompetentsiyi [The scientific terminology as a factor in the formation of scientific competence]. PC «Technology center», Vol.9/1 (14), 71–74.
7. Vanraykh, U. (1979). Yazykovyje kontakty: Sostoyanye y problemy jssledovanyya [Language contacts: Status and problems of the study]. Vyshcha shkola, 246.
8. Hanych, D. I., Olijnyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]. Vyshcha shkola, 360.
9. Holovyn, B. N. (1987). Lynhvystycheskye osnovy uchenyya o termynakh [The linguistic basis of the doctrine of terms]. Vysshaya shkola, 103.
10. (2010). DSTU 3966:2009 “Zasady i pravyla rozroblennya standartiv na terminy ta vyznachennya ponyat” [ISO 3966: 2009 "Principles and rules for developing standards for terms and definitions". Derzhspozhyvstandart Ukrayiny, 35.
11. Zhovtobryukh, M. A., Kulyk, B. M. (1965). Kurs suchacnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Course suchacnoyi Ukrainian language]. Ch. I Radian'ska. shkola, 423.
12. Ivanyts'kyi, R. V. (1995). Leksykohrafichni aspekty normalizatsiyi terminiv (na materialy nimets'kykh, anhliys'kykh, ukrayins'kykh ta rosiys'kykh terminolohichnykh odynyts') [Lexicographic aspects of normalization of terms (based on German, British, Russian and Ukrainian terminological units)]. Chernivtsi, 184s.
13. Kryzhanivs'ka, A. H., Symonenko, L. O. (1987). Aktual'ni problemy uporyadkuvannya naukovoyi terminolohiyi [Actual problems of organizing scientific terminology]. Vyshcha shkola, 163.
14. Pan'ko T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, T. P. (1994). Ukrayins'ke terminoznavstvo [Ukrainian terminology]. Svit, 216.
15. Symonenko L. (1991). Formuvannya ukrayins'koyi biolohichnoyi terminolohiyi [Formation of the Ukrainian Biological Terminology]. Naukova dumka, 151.
16. Yavorskaya, H. M. (1998). Leksyko-semantycheskaya typolohyya v synkhronyy y dyakhronyy [Lexico-semantic typology in synchrony and diachrony]. Nauka, 112.

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ НАЗВАНИЙ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ: ПРОБЛЕМНЫЙ АСПЕКТ

М. И. Лычук, О. В. Захуцкая

Аннотация. *Статья посвящена проблемам исследования научных терминов в современной лингвоукраинистике. Рассмотрены теоретические основы терминологического национального языка, в частности выбор дефиниции термина, что идентифицирует это понятие в определенной области знаний, толкование понятия "терминология", определение основных признаков терминов. Прослежено становление понятия "термин" в украинском и зарубежном языкознании. Проанализированы взгляды зарубежных и украинских ученых.*

Ключевые слова: лингвистическое описание, термин, научная терминология, дефиниция термина, упорядочение терминов, специальное профессиональное понятие, метаязык, номинативная функция, дефинитивная функция

LINGUISTIC DESCRIPTION OF NAMES OF GREEN PLANTS: THE PROBLEMATIC ASPECT

M. I. Lychuk, O. V. Zakhutska

Abstract. *Currently the issues of the regulation of language processes in the field of terminology, emergence and enlargement of metalanguages are of particular interest to linguists.*

Specialized linguistic functioning unites a range of multiaspect terminology issues as everything connected with clarifying the concept 'term' takes linguistics closer not only to different fields of knowledge but to different areas of professional practice, activities as well.

The objectives of the article are to monitor the way the concept 'term' appeared in Ukrainian and foreign linguistics and to point out key definitions of terminology, term and its characteristics.

The definition of the key concept 'term' is considered to be an important issue.

In Ukraine the word 'term' dates back to the eighteenth century. Ukrainian philosopher G. Konysky developed the concept of the term. In foreign linguistics the study of the term emerged only in the early twentieth century. The definition of the term was commented on by the following scholars: L. Doederlein, Greenough, Cartridge, A. Shimmer, J. Vendryes, I. Smith, E. Gilbert.

One of the important works on the terminology is the article of G. Vinokur 'About certain word formation phenomena in Russian technical terminology' (1939).

Among existing definitions of the term in academic literature we have chosen the one suggested by A. Kryzhanivska and N. Simonenko which is based on the major function and implies the ability to express a scientific concept. On summarizing scholars' works eight key term peculiarities have been distinguished.

We consider the definition of terminology by B. Golovin and R. Kobrin which implies a spectrum of terms correlating on conceptual, derivational, semantic and grammatical levels to be important.

Terms perform two functions – the nominative one that is to nominate notions and the one reflecting the content of the notion.

Consequently, the regulation of different definitions of the notions 'term' and 'terminology', distinguishment of key term characteristics will dispel confusion with linguistic studies on the issues of terminology and will make the examination of terms of certain fields of knowledge more understandable and accessible.

Keywords: *linguistic description, term, scientific terminology, definition of term, ordering of terms, special professional concept, metalanguage, nominative function, definitive function*

ЛАТИНСЬКІ КОМПОЗИТНІ ПРИКМЕТНИКИ У МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

М. М. ТЕЛЕКИ, кандидат філологічних наук, доцент,
Вищий державний навчальний заклад України
„**Буковинський державний медичний університет**”
E-mail: mariateleki@ukr.net
orcid.org/ 0000-0003-4161-4386

Анотація. *Словотвірна специфіка міжкомпонентних відношень, типи творення, оформлення і різноманіття морфологічних структур латинських композитних прикметників, що функціонують у сучасній медичній термінології, визначили і обумовили актуальність розвідки.*

У результаті дослідження схарактеризовано латинські композитні прикметники, утворені способами чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією. Зазначено, що в однослівній лексичній одиниці останній компонент є опорним прикметником, який зачисляє її у відповідний граматичний клас і оформляє слово у граматичному відношенні. На фонетичному рівні композитні прикметники є складними словами, основний наголос яких фіксується на останньому компоненті утвореного слова. Виявлено словотвірні типи композитних прикметників, з'ясовано продуктивність типів, уточнено зв'язки між компонентами. Зауважено, що у середині словотвірних процесів прикметника з'являються нові словотворчі одиниці, названі терміноелементами. З'ясовано, що специфіка утворення складних прикметників медичної термінології полягає у змішуванні латинських і грецьких терміноелементів.

Розвідка підтверджує висновки дослідників про те, що словотвір складних прикметників у латинській мові є явищем, характерним для сучасних процесів творення композитних прикметників, що функціонують у медичній термінології.

Особливості словотвору складних прикметників на основі поєднання кількох слів або словоформ в одному складному слові – ще один напрямок вивчення частиномовної природи латинського прикметника.

Ключові слова: *словотвір, композитні прикметники, основоскладання, словоскладання, словотвірний тип, терміноелемент*

Актуальність. У сьогочасному мовознавстві продовжують точитися дискусії про місце словотвору у граматичній системі, його зміст і завдання. Витлумачення словотвору як окремого самостійного рівня мови з властивими йому одиницями [1, с. 3] заперечується твердженням про те, що функції словотвірних елементів полягають у творенні лексичних знаків, тобто для забезпечення процесу номінації [6, с. 283-284]. Проміжний статус словотворення, «поєднання ним якостей кількох суміжних мовних рівнів, кумуляцію характерних ознак різнопорядкових мовних одиниць» [7, с. 355] спонукає дослідників до глибшого вивчення поняття словотвірних типів, висвітлення способів і словотворчих засобів творення слів з урахуванням належності їх до частин мови. У плані виявлення словотворчих типів уявляється актуальним аналіз словотвірних зв'язків складних прикметників на матеріалі латинської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Втративши комунікативну

функцію внаслідок історичних обставин, латинська мова залишається джерелом вивчення сутнісних характеристик словотвірних процесів через закритість її словотвірних рядів [5, с. 396]. Особливості латинського словотвору висвітлювали у своїй праці зарубіжні мовознавці J. Marouzeau (1920), M. Leumann (1944), H. Marchand. (1950), A. Ерн (1950), M. Dokulil (1968), E. A. Juret (1974), E. Burgschmidfe (1977), E. Kurschildgen (1983). Проблеми латинського словотвору вивчали також дослідники А. А. Грушка (1900, 1906), М. М. Поповский (1902), Э. Ф. Молина (1960), Ю. И. Суслова (1963), Л. Т. Леушина (1978), С. С. Панько (1979), Е. А. Мякиш. (1980), В. П. Казанскене (1980), А. С. Мах (1983), В. Г. Синиця (1985). Новітні дослідження представлені розвідками С. А. Шведова (2004), В. Ф. Новодранової (2008), В. Д. Шинкарука (2011), Г. М. Шпинти (2014).

До способів творення складних слів поєднанням двох або більше основ чи цілих слів або їх скорочень належить складання. Утворені у такий спосіб слова називають ще композитами (*від лат. compositus* – складний), термін, який кваліфікується як складне слово (О. С. Ахманова 2004), що має особливий тип словотвірного значення, яке притаманне усім словам зі складною мотивуючою базою: це з'єднувальне значення [4, с. 160]. Термін 'композит' широко вживаний у дослідженнях латинської мови.

Значний внесок у розбудову теоретичних і прикладних досліджень композитної лексики внесли у загальне та часткове мовознавство дослідники індоєвропейських мов Н. Marchand (1966), Н. V. Adams (1973), A. Lehmann, F. Martin-Berhtet (1998), R. Benczes (2006), О. Д. Мешков (1980), Н. Ortner (1984), О. С. Кубрякова (1985), Н. Ф. Клименко (1988), Л. Ф. Омельченко (1989), Д. В. Харчіладзе (1999), Л. Є. Азарова (2002), М. Я. Плющ (2005).

Система словоскладання у латинській медичній термінології, за спостереженнями В. Ф. Новодранової [8], зазнала ряд істотних змін. Функціонування певних моделей складних слів подібні до тих, що існували в латинській мові. Однак зміни відбулися у сфері впливу типових зразків з частотними компонентами, за якими створюються відповідні термінологічні одиниці.

Дослідниці латинської мови О. Ю. Балалаєва, І. І. Вакулик (2010) означили п'ять моделей складання основ у біологічній термінології. Спробу визначити місце дериваційного моделювання у системі латинських іменників-композитів здійснила К. В. Третьякова (2011). Описавши моделі їхнього утворення, дійшла висновку, що «композитотворення в латинській мові є формальним перетворенням різночастиномовних одиниць в цілісну граматичному оформлену лексему» [10, с. 64]. Г. М. Воскобойник (2010) схарактеризувала функціонування, значення композитів з компонентами грецького походження у латиномовній зоологічній номенклатурі, зазначивши при цьому, що частиномовна належність складних слів однаково відображається у словах і латинського, і грецького походження. Однак вивчення особливостей творення складних прикметників латинської мови у медичній термінології рідко піддавалися системному опису.

Мета статті полягає у виявленні типів творення складних прикметників шляхом чистого основокладання і словоскладання, ускладненого суфіксацією.

Для досягнення мети сформульовані наступні завдання: виявити корпус композитних прикметників у медичній термінології латинської мови; описати їхні структурно-типологічні і графічні особливості.

Методи дослідження. У дослідженні використано методи: суцільної вибірки, спостереження, описовий.

Джерело фактичного матеріалу – Українсько-російсько-латинсько-

англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я (укладачі: Л. І. Петрух, І. М. Головка) [11].

Результати дослідження та їх обговорення. Виникнення складних слів зумовлено потребою об'єднати два або більше понять для передачі узагальненого, спільного для певного лексико-семантичного розряду слів значення в одній структурній одиниці.

Морфологічними критеріями визначення складного слова є поєднання його компонентів у єдине ціле, що має одну парадигму. Саме цілісність оформлення і «характер синтаксичних зв'язків» [2, с. 105], функціональна неподільність відрізняє складне слово від словосполучення. Між синтаксичною базою і словом-комполитом виникає дистанція, оскільки утворюються «дві різноструктурні одиниці з різними функціями в системі мови» [2, с. 13].

Складним словам притаманна відповідна структура, яка виявляється у певній послідовності, має єдиний основний наголос [4, с. 341], що особливо виразно виявляється у складних прикметниках.

Комполитні прикметники латинської мови творяться двома способами: шляхом чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією. При чистому основоскладанні опорним компонентом виступає самостійний прикметник, що уводить комполит у граматичний клас прикметників і оформляє його у граматичному відношенні, як-от: *fibromucósus* волокнисто-слизовий: перший компонент складання < *fibr(o)-* + опорний прикметник *mucosus* слизовий (*fibromucósus*, а, *um* прикметник першої відміни); *vesicoureterális* везікоуретерний: перший компонент < *vesic(o)-* + опорний прикметник *ureteralis* сечовивідний (*vesicoureterális*, е прикметник третьої відміни). Варто зауважити, що складні прикметники найбільш широко вживані в анатомічній номенклатурі. Однак первісних слів, утворених основоскладанням у сучасних анатомічних найменуваннях надзвичайно мало. Прикметникові як і іменникові складні утворення з'явилася пізніше, у постантичні часи. Серед так званих штучних комполитів є утворення: 1) першою частиною яких основа латинського слова, друга – латинського, як-от: *pontocerebelláris* мосто-мозочковий: < *pont(o)-* (від лат. *pons*, *pontis m* міст) + лат. *cerebellaris* мозочковий; 2) першою частиною яких основа латинського слова, друга – грецького, як-от: *spinothalámicus* спиноталамічний, стососовно до спинного мозку і зорового горба: перший компонент < *spin(o)-* (від лат. *spina*, ае, *f* ость) + другий компонент (від грец. *thalamus*, *i m* зоровий горб); 3) перша частина – основа грецького слова, друга – латинський прикметник, як-от: *thoracolumbális* попереково-грудний: < *thorac(o)-* (від грец. *thorax*, *ícis m* грудна клітка) + лат. *lumbalis* поперековий. Другий компонент прикметника уточнює поняття, що закладене у першій частині слова.

У процесі творення складних слів використовуються різні типи основоскладання. Словотвірний тип тлумачать як засіб класифікації словотвірних лексем, як клас однотипних дериватів, що мають загальну частиномовну належність і характеризуються ідентичними словотвірними властивостями [3, с. 429]. Класифікація складних слів за типами аналізується за неоднаковими принципами. Морфологічний підхід розглядає класифікацію за типом структури і з'єднувальним елементом [13, с. 146], інший – за частиномовною належністю, за кількістю основ, за структурною моделлю. Дослідження складних слів можливе за семантичними і синтаксичними ознаками. Тип складного слова може визначатись за кількістю компонентів, які утворюють слово, типом зв'язку між компонентами, природою смислових та характером синтаксичного відношень [10, с. 62]. Різноманітність підходів вказує на першорядне значення словотвору як сфери

мовної дійсності, системи семантичних і формальних показників якої забезпечує поповнення словникового складу мови.

У дослідженні прикметникових композитів, що функціонують у медичній термінології, використаємо частиномовний підхід з використанням інших принципів аналізу складних слів.

Складні прикметники, утворені шляхом чистого основоскладання, поділяються на такі типи:

✓ утворені на основі іменниково-прикметникового сполучення (*substantivum* + *aljectivum*: S + A), як-от:

adenocorticális аденовірусний < *aden(o)-* (*aden, is m* залоза) + *corticalis* кірковий;

temporomandibuláris скронево-щелепний < *tempor(o)-* (*tempus, oris n* скроня) + *mandibularis* нижньощелепний;

acidobásicus, a, um кислотно-основний < *acid(o)-* (*acidum, i n* кислота) + *basicus* основний.

Компоненти поєднанні між собою підрядною залежністю, складені з однієї основи та опорного прикметника, сполучаються інтерфіксом -o-. Тип продуктивний.

✓ утворені сполученням двох основ іменника та опорного прикметника (S + S + A), як-от:

cervicognathofaciális шийно-щелепно-лицевий < *cervic(o)-* (від *cervix, ícis f* шия) + *gnath(o)-* (від *gnathion, i n* щелепа) + *facialis* лицевий;

olivopontocerebelláris оливо-мостово-мозочковий < *oliv(o)-* (від *oliva, ae f* оливка) + *pont(o)-* (*pons, pontis m* міст) + *cerebellaris* мозочковий.

Залежність між компонентами – підрядна, поєднані значенням належності до того, що названо твірними основами. Сполучені з'єднувальним голосним -o-. Тип малопродуктивний.

✓ утворені поєднанням основ іменника, прикметника та опорного прикметника (S + A + A), як-от:

cerebelorubrospínális церебелоруброспинальний < *cerebel(o)-* (*cerebellum, i n* мозочок) + *rubr(o)-* (*ruber, bra, brum* червоний) + *spinalis*, е спиномозковий.

Залежність між частинами підрядна, поєднані інтерфіксом -o-. Тип непродуктивний.

✓ утворені поєднанням основи прикметника та опорним прикметником (A + A):

necroticoulcerásus некротично-виразковий < *necrotic(o)-* (*necroticus, a, um* уражений некрозом, змертвілий) + *ulcerosus* виразковий;

gravimétricus гравіметричний < *grav(i)-* (*gravis, e* важкий) + *metricus, a, um* той, що відноситься до розміру (< грец. *metreo* міряти). Компоненти з'єднуються за допомогою інтерфіксів -o- та -i-.

✓ композити, утворені з основи прикметника та опорного прикметника (A + A), поєднаних значенням якостей та їх додаткових відтінків, або відтінку того кольору, який позначено другою частиною композитного прикметника, як-от:

acidodúlcis який має кисло-солодкий смак < *acid(o)-* (*acidus, a, um* кислий) + *dulcis* солодкий;

erythrophílicus який фарбується у червоний колір < *erythr(o)-* (гр. *erythros* червоний) + *philicus* (< грец. *phyleo* любити);

claricelluláris світлоклітинний < *clar(i)-* (*clarus, a, um* світлий) + *cellularis* клітинний. Залежність між частинами сурядна або підрядна. Поєднанні інтерфіксами -o- або -i-.

✓ утворені поєднаннями основи прислівника з опорним прикметником (Adv. + A), як-от:

plurinucleáris багатоядерний < *plur(i)-* (*plures* багато) + *nuclearis* ядерний;

multilineáris багаторядний < *mult(i)-* (*multum* багато) + *linearis*, той, що складається з ліній. Залежність підрядна, сполучені інтерфіксом -i-. Тип малопродуктивний.

✓ композити, утворені поєднаннями основи дієприкметника з опорним прикметником (Part. + A), як-от:

mixtocelluláris змішано-клітинний *mixt(o)-* (*mixtus* змішаний) + *cellularis*, е клітинний. Тип непродуктивний. Поєднані частини інтерфіксом -o-. Тип непродуктивний.

✓ складні прикметники, першим компонентом яких є числівник, другим – опорний прикметник (Num. + A), як-от:

quadrivocális чотириголосий < *quadr(i)-* (*quattuor* чотири) + *vocalis* голосовий;

trichromáticus трихроматичний (спроможність розрізняти три основні кольори світла (червоний, синій і зелений) < *tri-* (*tres, tria* три) + *chromaticus* хроматичний. Компоненти поєднуються між собою без інтерфікса або з'єднувальною -i- .

✓ композити, першою частиною яких є займенник, друга – опорний прикметник (Prop. + A), як-от:

egocéntricus проїнятий егоцентризмом < *ego* (*ego* я) + *centricus* центральний. Залежність між компонентами підрядна. Тип непродуктивний.

Складні прикметники утворюються внаслідок словоскладання шляхом сполучення в одній лексемі слів, основ слів або частин основ слів. У медичній термінології функціонує невелика група прикметників-юстапозитів, утворених складанням на базі сурядної сполуки, які графічно з'єднуються дефісом. Структура юстапозита складається з двох повнозначних слів, першим компонентом яких є іменник, другим – прикметник. Стрижневим компонентом утвореної одиниці є перша частина, що висвітлює семантику прикметника. Такі композитні прикметники мають тенденцію до розвитку аналітизму, економії [9, с. 7] і використовуються замість описових конструкцій, як-от:

ferrum-conjunctivus залізов'язувальний < *Ferrum, i n* залізо + *conjunctivus* зв'язувальний, з'єднувальний;

ion-radicális іон-радикальний < *ion, ii n* той, що йде, рухається (від грец. *eimi* йти, ходити) + *radicalis* корінний, основний.

Система латинського словоскладання зазнала суттєвих змін. За дослідженнями В. Ф. Новодранової, у сучасному термінологічному словоскладанні все частіше послуговуються частотними компонентами грецького походження. Для медичної термінології характерне змішування латинських і грецьких елементів у одній складній одиниці. Під впливом грецьких зразків словотвору для поєднання повнозначних основ використовують з'єднувальний голосний -o- навіть у латинських моделях, який стає показником композита як такого [8], наприклад: *cerebrospínális* спинномозковий: < *cerebrum, i n* великий мозок + *spínalis* той, що відноситься до хребта. У середині системи словотвору з'являються нові словотворчі одиниці, які називають терміноелементами – частини слів, що регулярно повторюються і займають певне місце у структурі терміна та передають достатньо стабільне узагальнююче значення [8]. Композитні прикметники, утворені за допомогою терміноелементів, відображають загальні типові принципи словоскладання, як-от:

scleroatrophicus склероатрофічний < *scler(o)-* (від грец. *skleros*) – частина слова, що означає 1) твердий, щільний 2) стосовно до склери) + *a-* не + *troph-* (від грец. *trophe* живлення, їжа) + суфікс *-ic-*;

dermatopathicus дерматопатичний < *dermat(o)-* (від грец. *derma*) – частина слова, що означає шкіра + *path-* (від грец. *pathos*) – частина слова, що означає хвороба + суфікс *-ic-*.

Висновки і перспективи. Утворені прикметникові композити способами чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією, є цілісно оформлені лексичні одиниці, що мають у семантичному і граматичному плані нове значення. У однослівній лексичній одиниці останній компонент є опорним прикметником, який зачисляє її у відповідний граматичний клас і оформляє слово у граматичному відношенні. На фонетичному рівні прикметникові композити – складні слова з наголосом на останньому компоненті. Для творення складних прикметників використовуються різні основи частин мови. Плідними типами основоскладання є іменниково-прикметникове та прикметниково-прикметникове сполучення. Складники поєднуються між собою інтерфіксами частіше з *-o-*, рідше – з *-i-*, композиційно є переважно двокомпонентними. Залежність між компонентами підрядна і сурядна.

Прикметники широко вживані у сучасній медичній термінології. Мовознавчий інтерес являють собою композитні прикметники, утворені поєднанням двох або більше слів чи слівформ в одному складному слові, дослідження яких збагатять наші знання про частиномовну природу латинського прикметника.

Список використаних джерел

1. Вихованець, І.Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови [Текст] / І.Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського : Зб. наук. праць. Серія: філологія. – Вінниця, 2000. – Вип. 2. – С. 3-6.
2. Горбач, О. Словоскладання як інноваційне явище сучасної лінгвістики [Текст] / О. Горбач // The international academic congress «European research area: status, problems and prospects» 01-02 September. – Riga, LSA, 2016 – С.105-107.
3. Дударова, Л.М. Словообразовательный тип как единица классификации производных слов [Текст] / Л.М. Дударова // Фундаментальные исследования. – Москва : Изд-во РАЕН, 2015, № 2. – С.429-432.
4. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов [Текст] / Т.В. Жеребило // Изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.
5. Иваненко, Н.В. Модели словосложения в латинском языке [Текст] / Н.В. Иваненко Н.В. // Достижения фундаментальной, клинической медицины и фармации. Материалы 69-ой научной сессии сотрудников университета. 29-30 января 2014 года. – Витебск : УО «Витебский государственный медицинский университет», 2014. – С. 396-397.
6. Кочерган, М.П. Загальне мовознавство: Підручник. [Текст] / М.П. Кочерган // Видання 2-ге, виправлене і доповнене: – Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с. (Альма-матер).
7. Кульчицький, В.І. Особливі випадки словоскладання та їх номінативні властивості (на матеріалі німецької мови) [Текст] / В.І. Кульчицький // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. Праць. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2010. – №32. – С. 354-360.
8. Новодранова, В. Ф. Латинские основы медицинской терминологии: (именное словообразование) [Текст] : дис. на соискание уч. степени докт.

филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» // [Электронный ресурс] / Валентина Федоровна Новодранова. – Москва : Ин-т языкознания, 1990. – 501 с. <http://www.dissercat.com/content/latinskie-osnovy-meditsinskoi-terminologii-imennoe-slovoobrazovanie>

9. Радомська, Л. А. Семантичні відношення в термінологічних іменниках-юктапозитах [Текст] : / Л. А. Радомська, Л. Є. Азарова // Монографія. – Вінниця, 2016. – 196 с.

10. Третьякова, К.В. Дериваційні моделі іменників-комполітів латинської мови [Текст] / К.В. Третьякова // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Том 24 (63), №4. Часть 2. – С.61-64.

11. Українсько-російсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я [укладачі: Л.І. Петрух, І.М. Головка]. – Київ : ВСВ «Медицина», 2015. – 968 с.

12. Харчіладзе, Д. В. Формально-семантичні особливості комполітів вн-структури у сучасній італійській мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : Спеціальність 10.02.05 – романські мови / Д. В. Харчіладзе. – Київ: Київський ун-т имени Тараса Шевченка, 1999. – 25 с. <http://referatus.com.ua/download/disertaciyi-avtoreferati/formalno-semantichni-osoblivosti-kompozitiv-vn-str/>

13. Шинкарук, В.Д. Латинська мова для юристів [Текст] = Lingua Latina iuridicalis : підручник / В. Д. Шинкарук. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – 576 с.

References

1. Vy`xovanecz`, I.R. (2000). Teorety`chni zasady` kategorijnoyi gramaty`ky` ukrayins`koyi movy` [Theoretical principles of categorical grammar in Ukrainian]. Naukovi zapu`sky` Vinny`cz`kogo derzh. ped. un-tu imeni My`xajla Kocyuby`ns` kogo : 3b. nauk. pracz`. Seriya: filologiya. – Vinny`cya. – Vy`p. 2. P. 3-6.

2. Gorbach, O. (2016). Slovoskladannya yak innovacijne yavy`shhe suchasnoyi lingvisty`ky` [Word building as an innovative phenomenon of modern linguistics]. The international academic congress «European research area: status, problems and prospects». – Riga, LSA, P.105-107.

3. Dudarova, L.M. (2015). Slovoobrazovatel'niy typ kak edynytsa klassyfykatsyy proyzvodnykh slov [The word-formation type as a unit of classification of derived words]. Fundamental'nye yssledovanyya. – Moskva : Yzd-vo RAEN, № 2, P.429-432.

4. Zherybylo, T.V. (2010). Slovar' lynchvystycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms]. – Nazran': OOO «Pylyhrym», 486 p.

5. Yvanenko, N.V. (2014). Modely slovoslozhenyya v latynskom yazyke [Models of composition in Latin]. Vytebsk, P. 396-397.

6. Kochergan, M.P. (2006). Zagal`ne movoznavstvo: Pidruchny`k. [General Linguistics: textbook]. Ky`yiv: Vy`davny`chy`j centr «Akademiya», 464 p. (Al`ma-mater).

7. Kul`chy`cz`ky`j ,V.I. (2010). Osobly`vi vy`padky` slovoskladannya ta yix nominaty`vni vlasty`vosti (na materialy nimecz`koyi movy`) [Special cases of composition and their nominative properties (based on the German language)]. Movni i konceptual`ni karty`ny` svitu : zb. nauk. Pracz`. – K. : Vy`d. Dim Dmy`tra Burago, №32, P. 354-360.

8. Novodranova, V. F. (1990). Latynskye osnovy medytsynskoy termynolohyy: (ymenne slovoobrazovanye) [Latin bases of medical terminology :(nominal word-

formation)]. Moskva: Yn-t yazykoznan'ya, 501 p. <http://www.dissercat.com/content/latinskie-osnovy-meditsinskoi-terminologii-imennoe-slovoobrazovanie>

9. Radoms'ka, L. A., L. Ye. Azarova (2016). Semanty`chni vidnoshennya v terminologichny`x imenny`kax-yukstapozy`ax: Monografiya [Semantic relations are in terminological in nouns-yuxtaposed]. Vinny`cya, 196 p.

10. Tret'yakova, K.V. (2011). Deryvatsiyni modeli imennykiv-kompozytiv latyns'koyi movy [Derivative models of nouns - composites in Latin]. Uchenye zapysky Tavrycheskoho nats. un-ta ym. V.Y. Vernadskoho. Seryya «Fylolohyya. Sotsyal'nye kommunykatsyy». Tom 24 (63), №4. Chast' 2, 61-64.

11. Ukrayins`ko-rosijs`ko-latyns`ko-anglijs`ky`j medy`chny`j ency`klopedy`chny`j slovny`k: A-Ya (2015). [Ukrainian-Russian-Latin-English Medical Encyclopedic Dictionary, A- Z.] [ykladachi: L.I. Petrux, I.M. Golovko]. – Ky`ev : VSV «Medy`cy`na», 968 p.

12. Xarchiladze, D. V. (1999). Formal`no-semanty`chni osobly`vosti kompozy`tiv vn-struktury` u suchasnij italijs`kij movi [Formal semantic features of vn-composite structure in modern Italian]. Ky`ev: Ky`evsky`j un-t y`meny` Tarasa Shevchenko, 25 p. <http://referatus.com.ua/download/disertaciyi-avtoreferati/formalno-semantichni-osoblivosti-kompozitiv-vn-str/>

13. Shy`nkaruk, V.D. (2011). Latyns`ka mova dlya yury`stiv = Lingua Latina juridicialis : pidruchny`k [Latin for Lawyers]. Chernivci, Chernivecz`ky`j nacz. un-t, 576 p.

ЛАТИНСКИЕ КОМПОЗИТНЫЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

М. М. Телеки

Аннотация. В результате исследования охарактеризованы латинские композитные прилагательные, образованные способами чистого основосложения и словосложения, осложненного суффиксацией. Отмечено, что в однословной лексической единице последний компонент является опорным прилагательным, который причисляет ее в соответствующий грамматический класс и оформляет слово в грамматическом отношении. На фонетическом уровне композитные прилагательные являются сложными словами, основное ударение которых фиксируется на последнем компоненте образованного слова. Описано словообразовательные типы композитных прилагательных, установлена продуктивность типов, уточнены связи между компонентами. Замечено, что внутри словообразовательных процессов прилагательного появляются новые словообразовательные единицы, названные терминологическими. Установлено, что специфика образования сложных прилагательных медицинской терминологии заключается в смешивании латинских и греческих терминологических элементов.

Исследование подтверждает выводы лингвистов о том, что словообразование сложных прилагательных в латинском языке – явление, характерное для современных процессов образования композитных прилагательных, функционирующих в медицинской терминологии.

Особенности словообразования сложных прилагательных на основе сочетания нескольких слов или словоформ в одном сложном слове – еще одно направление изучения частиречной природы латинского прилагательного.

Ключевые слова: словообразование, композитные прилагательные, основосложение, словосложение, словообразовательный тип, терминологический элемент

LATIN COMPOSITE ADJECTIVES IN MEDICAL TERMINOLOGY

M. M. Teleky

Abstract. *Introduction.* The adjective belongs to the largest lexical and grammatical class of words in Latin. The word building of composite adjectives, physical means of expression, methods and types of formation are still completely unsolved. The subject of the research is the word building of Latin composite adjectives by which the potential of modern medical terminology is implemented.

Purpose. The purpose of the article is to identify the types of composite adjectives formation by methods of word building and compositional formation, complicated by suffixation. To achieve the above mentioned purpose of the research, the following objectives were formulated: to identify the composite adjectives in Latin medical terminology; to describe their structural, typological and graphic features.

Results. Morphological criteria for the definition of a compound word are combination of its components in a single unit with a single paradigm. It is the integrity of the design and the nature of syntactic relations, functional indivisibility that distinguishes compound word from the phrase. Compound words have an inherent corresponding structure, which turns out to be in a certain sequence and has the only main stress. (T.V. Zhrebilo, 2010). It is found in compound adjectives.

Adjective composites of Latin adjectives are formed in two ways; by word building and stem building, complicated by suffixes. As the base of the word building the main component is the independent adjective that introduces the composite into the grammar class of adjectives and depicts it in grammatical respect, such as: *fibromucósus*: *fibro* – *mucous*: the first component is *fibr(o)-* + reference adjective *mucosus* *mucous* *fibromucósus* (*fibromucósus* is the adjective of the first declension); *vesicoureterális* *vesicoureteral*: the first component is *< vesic(o)-* + reference adjective *ureteralis* *urinary* (*vesicoureterális* the adjective of the third declension). The second component of the adjective clarifies the notion of the word that is located in the first part of the word. In the research devoted to the existence of adjectival composites operating in modern medical terminology, different parts of the language approach with usage of different principles of analysis of complex words was used.

Compound adjectives, which were formed on the base of word - building, are divided into such subtypes: the adjectives that were formed on the basis of combination of a noun and an adjective (*substantivum* + *aljectivum*: S + A); by a combination of two stems of a noun and a reference adjective (S + S + A); by a combination of the stems of a noun, adjective and reference adjective (S + A + A); by a combination of the stem of the adjective and the reference adjective (A + A); by the stem of the adjective and reference adjective (A + A), which were combined by the value of the properties and their additional shades or the shades of the color, which marked the second part of the composite adjective; by combination of the stem of the adjective and reference adjective (Adv. + A); by a combination of the stem of the Participle and reference adjective (Part. + A); compound adjectives, the first component of which is Numeral, the second part is the reference adjective (Num. + A); by composites, the first part is Pronoun, the second is reference adjective (Pron. + A).

The system of word building has undergone significant changes. In modern terminological word building the structural units of Greek origin are used more often. Typical mixing of Latin and Greek elements in single compound unit is a characteristic feature for medical terminology.

Under the influence of Greek examples of word building to combine a completed stems of the words, even in Latin models, the single vowel, usually -o- is added to the end of the root (stem), that became the composite index by itself (V.F. Novodranova,

1999), for example, *cerebrospinalis spinal*: < *cerebrum*, i n big brain + *spinalis* which refers to the spine. In the middle of the system of the word building, new word units appear and they are called terminological elements. Composite adjectives that are formed by terminological elements reflect the general principles of common word compounding, such as: *dermatopáthicus dermatopatic* < *dermat(o)-* (from Greek *derma*) – a part of the word, that means “skin” + *path-* (from Greek *pathos*) – a part of the word that means “disease”.

Originality. The types of word building of composite adjectives of morphological motivation that has characteristic features for modern medical terminology are defined in the following article.

Conclusion. The above formed composite adjectives have new meaning in their semantic and grammatical aspect. In one-word lexical unit the last component is a reference adjective that enrolls it in the appropriate grammatical class and forms a word in grammatical respect. On the phonetic level the composite adjectives are the compound words with the stress on the last component. Different parts of speech are used for the creation of compound adjectives. Combinations of a noun – adjective and an adjective - adjective are the examples of fruitful types of word building. The components are combined together by interfix more often with letter -o-, at least - with letter -i-, by their composition they are preferably two-component.

Linguistic interest of composite adjectives are formed by a combination of two or more words or more words or word forms in a compound word, the study of which will enrich our knowledge about Latin adjective.

Keywords: word-building, composite adjectives, stem-building, word-building type, terminological element

УДК 378:81'373.423=030

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МІЖМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОМОНІМІВ

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
[orcid.org/ 0000-0001-9336-1259](https://orcid.org/0000-0001-9336-1259)

Ю. І. МАРКО, магістр гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: julmarko@ukr.net

Анотація. У статті розглядається поняття міжмовної омонімії, проблеми під час перекладу міжмовних омонімів, виокремлюються основні способи та специфіка їх перекладу на основі аналізу конкретних граматичних конструкцій, детально описуються особливості перекладу при врахуванні предметно-логічного, понятійного змісту, емоційно-експресивних слів та їх стилістичних характеристик, слів з негативним експресивним значенням, розглядаються такі перекладацькі прийоми як «нейтралізація», «згладжування», «нівелювання» стилістичних засобів, використаних у тексті оригіналу, використання коментарів про реалії, еквівалентний переклад (словникові відповідники та синонімічна заміна).

1999), for example, *cerebrospínalis spinal*: < *cerebrum*, i n big brain + *spinalis* which refers to the spine. In the middle of the system of the word building, new word units appear and they are called terminological elements. Composite adjectives that are formed by terminological elements reflect the general principles of common word compounding, such as: *dermatopáthicus* *dermatopatic* < *dermat(o)-* (from Greek *derma*) – a part of the word, that means “skin” + *path-* (from Greek *pathos*) – a part of the word that means “disease”.

Originality. The types of word building of composite adjectives of morphological motivation that has characteristic features for modern medical terminology are defined in the following article.

Conclusion. The above formed composite adjectives have new meaning in their semantic and grammatical aspect. In one-word lexical unit the last component is a reference adjective that enrolls it in the appropriate grammatical class and forms a word in grammatical respect. On the phonetic level the composite adjectives are the compound words with the stress on the last component. Different parts of speech are used for the creation of compound adjectives. Combinations of a noun – adjective and an adjective - adjective are the examples of fruitful types of word building. The components are combined together by interfix more often with letter -o-, at least - with letter -i-, by their composition they are preferably two-component.

Linguistic interest of composite adjectives are formed by a combination of two or more words or more words or word forms in a compound word, the study of which will enrich our knowledge about Latin adjective.

Keywords: word-building, composite adjectives, stem-building, word-building type, terminological element

УДК 378:81'373.423=030

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МІЖМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОМОНІМІВ

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
[orcid.org/ 0000-0001-9336-1259](https://orcid.org/0000-0001-9336-1259)

Ю. І. МАРКО, магістр гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: julmarko@ukr.net

Анотація. У статті розглядається поняття міжмовної омонімії, проблеми під час перекладу міжмовних омонімів, виокремлюються основні способи та специфіка їх перекладу на основі аналізу конкретних граматичних конструкцій, детально описуються особливості перекладу при врахуванні предметно-логічного, понятійного змісту, емоційно-експресивних слів та їх стилістичних характеристик, слів з негативним експресивним значенням, розглядаються такі перекладацькі прийоми як «нейтралізація», «згладжування», «нівелювання» стилістичних засобів, використаних у тексті оригіналу, використання коментарів про реалії, еквівалентний переклад (словникові відповідники та синонімічна заміна).

Ключові слова: міжмовна термінологічна омонімія, «хибні друзі перекладача», еквівалентний переклад, стилістична нейтралізація, терміносистеми омонімів

Міжмовна омонімія – це явище, що полягає у збігові зовнішньої форми слів двох різних мов, наприклад *agent* (англ., в перекладі «представник; посередник; довірена особа; хім. реагент») – *агент* (укр., «таємний співробітник органів розвідки якої-небудь держави, організації; шпигун»), *clay* (англ., в перекладі «глина; бруд») – *клей* (укр., «липка речовина, призначена для з'єднання чогось»), *creek* (англ., в перекладі «струмок, невелика затока чи річка») – крик (укр., «сильний різкий звук голосу; гамір; вигук»).

Актуальність теми. Останнім часом дослідження міжмовної омонімії набуло актуальності. Причиною такої активізації уваги стали нові культурні, наукові, економічні та освітні зв'язки між державами. На мовному рівні відбувається розширення сфер міжкультурної та міжособистісної комунікації, що призводить до виникнення нових взаємовідносин між мовними системами, і, відповідно, до міжмовної омонімії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання явища міжмовної омонімії, проблематики їх перекладу та термінографії аналізували у своїх працях О. Потебня, О. Демська, Й. Дзеленківський, В. Дубічинський, С. Кійко, Л. Конопляник, М. Кочерган, К. Краснов, Ю. Купрієнко, Г. Куцак, Г. Чуба, О. Шаблій, Б. Шуневич, В. Шинкарук та ін.[6;7;9] Проблематика міжмовної енантіосемії у слов'янських мовах у контрастивній лінгвістиці описана в наукових працях О. Бабенко [1, с.11-16].

Незважаючи на постійну зацікавленість науковців теоретичними і практичними аспектами міжмовної омонімії, констатуємо, що до цього часу немає однастайності у визначенні поняття омонімії, її обсягу, причин її появи тощо, а отже, ця тема досі актуальна.

Мета пропонованої розвідки – дослідити явище міжмовної термінологічної омонімії англійської та української мови та визначити принципи укладання англійсько-українського словника.

В обох мовах налічують декілька тисяч міжмовних омонімів, що мають різне морфологічне вираження. Це можуть бути й іменники, і прикметники, і дієслова.

Методи. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація

Результати. Поняття «міжмовна омонімія» тлумачать по-різному (напр., Л. В. Малаховський, Р. О. Будагов, О. О. Потебня, Л. В. Щерба, О. А. Шаблій). Вважаємо, що найточніше дефініювала поняття «міжмовний омонім» О. А. Шаблій: «Міжмовні термінологічні омоніми – це семантично та функціонально нееквівалентні терміни, які є представниками аналогічних частин мови, і мають інтерферентно-схоже фонетичне і/або графічне оформлення (за варіативності у межах аналогічних фонем, національного графічного представлення, за можливої наявності питомих афіксів)» [10, с. 5]. Окрім цього, на думку науковця, термін «хибні друзі перекладача»¹⁸ необхідно застосовувати у перекладознавстві, а в перекладному термінознавстві та термінографії краще використовувати термін «міжмовні омоніми».

¹⁸ Звернемо увагу на те, що українською мовою краще називати загальновідоме явище під назвою «хибні друзі перекладача» – псевдодрузями перекладача. Запропонований термін відповідає практично всім вимогам, що їх висувають до термінів.

Часто ці слова не мають суттєвих розбіжностей у значенні, оскільки у певному контексті вони не викликають неправильне уявлення, лише надають інший відтінок. Відмінність також може бути зумовлена реаліями, стилістикою та лексико-граматичними можливостями слів або поєднанням цих чинників.

Для прикладу розглянемо слова «*alternative*» і «*альтернативний*». Поза контекстом прикметники семантично збігаються майже повністю, але, поєднуючись з іншими словами, вони експлікують інші лексичні значення: *alternative life style* – нетрадиційний стиль життя, *alternative energy sources* – нетрадиційні джерела енергії, *alternative current* – змінний струм, *the alternative road* – інша дорога. При цьому міжмовні омоніми можуть мати хоча б один еквівалентний переклад [12].

Неправильний переклад міжмовних омонімів призводить до порушення норм лексичної сполучуваності; він є причиною невиправданого семантичного калькування, неправильного використання значення слова, що перекладається, та стилістичної неадекватності під час перекладу українською мовою.

Для того, щоб уникнути помилок, варто пам'ятати, що слово може мати різні значення, і перекладаючи, із низки зафіксованих у відповідних словниках значень обираємо те, що найбільше корелює із ситуацією мовлення або відображає предметно-логічні зв'язки. Інакше, потрібно брати до уваги загальний зміст речення, жанр, стиль та ідею тексту, що перекладається [8, с. 527-529]. Міжмовні омоніми не становлять перешкод для перекладача, якщо їхні значення настільки розходяться зі значеннями подібних іноземних слів, що найближчий контекст усуває будь-яку можливість неправильного розуміння, а, отже, і перекладу. Нікому не спаде на думку перекладати *to read a magazine* як *читати магазин* або *to lay smb. under an obligation* як *покласти кого-небудь під облігацію*. Будь-який учень, що володіє на певному рівні комунікативною іншомовною компетенцією, сам або за допомогою словника перекладе ці словосполучення як *читати журнал* і *зобов'язати кого-небудь*, бо вони мають усталене, фразеологізоване, значення.

Поєднуючись зі словами, слово набуває інших значень, аж до термінологічних: *protein concentration* перекладаємо як *вміст білка*, а не як *концентрація білка*. Термін *correlation* в математичних задачах – не перекладають як «кореляція», а як «співвідношення». Лексема *solenoid* в електротехніці – зовсім не «соленоїд», а «електромагніт» [2, с. 67].

Важливо звертати увагу і на різні норми сполучуваності в обох мовах. Наприклад, якщо *U.S. administration* перекладають як *адміністрація США*, то *coalition administration* як *коаліційний уряд*. Це пов'язано з тим, що в українських та англійських реаліях є конкретні державні системи управління, які мають офіційну назву. Перекладач повинен дотримуватись цих норм і під час перекладу.

Використання подібних стійких поєднань надає перекладові природність звучання і певною мірою компенсує можливі стилістичні втрати в інших частинах тексту.

Досвідчені перекладачі ніколи не нехтують можливістю уточнити значення слів у перекладних словниках. Це можливо лише у тому разі, коли вони добре обізнані з усіма випадками слововживання міжмовних омонімів. Перекладачі усвідомлюють, що слова в оригінальному тексті можуть приховувати небезпеку неправильного перекладу через оманливу подібність до певних слів мови перекладу. Непрофесіонали через брак часу або самовпевненість більше ризикують неадекватно перекласти міжмовні омоніми. Розглянемо приклад:

Incorporation the right techniques

Втілення належних методів

Термін *incorporation* має такі словникові варіантні відповідники: 1) включення; 2) об'єднання; 3) реєстрація як корпорації або юридичної особи 4) лінгв. інкорпорування 5) втілення; 6) тех. вбудовування. У словосполученні термін стосується слова *techniques* (методів). Проаналізувавши семантичні складові лексеми, використаної в реченні, можна дійти висновку, що в цьому випадку йдеться про початок використання нових технологій. Отже, з-поміж усіх можливих варіантів перекладу терміна *incorporation*, коректне, адекватне значення – *втілення*.

Для кожної мови характерна своя особлива, національна картина світу, тобто своєрідне бачення властивостей предметів та явищ у світі, відношень між ними, що під час перекладу іншою мовою неправильно ототожнюються через розбіжності у предметно-логічному змісті.

Розуміння предметно-логічного зв'язку дозволяє встановити системні зв'язки між схожими за поняттями, проте різними за змістом, словами. Наприклад, слова «роман», «повість» та «розповідь» позначають прозовий твір різного обсягу. Англійське слово «*romance*» означає оповідання героїчно-пригодницького або романтичного характеру, на противагу *novel* – прозаїчному реалістичному творові на побутову тему (відмінність полягає у ступені реалістичності сюжету) [7, с. 43-48].

Дуже часто розбіжності в предметно-логічному змісті «псевдодрузів перекладача» в англійській та українській мовах залежать від реалій та усталених соціальних норм в житті людини. У цьому випадку потрібні коментарі про реалії, передача значення у плані ширшого контексту, оскільки без нього передача поняття буде не повноцінною.

Істотну роль відіграють правила слововживання, що відображають національну мовну картину світу і потребують, з поміж іншого, пильної уваги перекладача. Наприклад, слово «професор» в Україні позначає вчене звання людини, що викладає у ВНЗ, і посаду викладача вищого навчального закладу або наукового співробітника науково-дослідної установи, тоді як у Великій Британії зокрема та в англomовному середовищі загалом так звертаються до будь-якого викладача, що читає лекції в університеті.

Окрім предметно-логічного, понятійного змісту, перекладачам варто не забувати і про конотативні значення слів, емоційно-експресивну лексику та її стилістичну приналежність. Не можна адекватно зрозуміти слововживання, не знаючи сфер і ситуацій, в яких доцільно вживати слово. Стилiстичні відмінності ілюструють слова на взірець *anecdote* (історичний анекдот, розповідь про конкретну подію) та *anecdote* (жарт), де перше є класичним поетизмом, а друге стилістично нейтральне. Тож урахувавши різне стилістичне забарвлення, багато слів під час перекладу є абсолютно незамінними. Однак для термінологічної лексики не характерне емоційне забарвлення, експресивні значення, що певною мірою полегшує перекладацьку працю.

Щоб уникнути помилкових асоціацій в перекладі нерідко відмовляються від зовні схожої відповідності і використовують позначення, очевидне і недвозначне для читачів (у разі, якщо ми говоримо про часткові міжмовні омоніми):

Але в іншому контексті слово *revolution* реалізує своє інше негативне значення:

The Revolution in Chile was headed by Pinochet. Переворот в Чилі очолив Піночет.

The American Revolution was, in truth, a close parallel to the wars of national liberation that have erupted in the colonial and semi-colonial regions of the present.

Війна за незалежність в Америці насправді була прямим прототипом національно-визвольних воєн в колоніальних і напівколоніальних країнах в час

Мабуть, не кожному читачеві буде зрозуміло, що таке «період реконструкції» (Reconstruction period), хоча в спеціальній історичній літературі це поєднання перекладається саме так. Тут краще використати описовий спосіб перекладу, де читач отримає необхідний для розуміння обсяг інформації.

Міжмовні омоніми не можна перекладати транскодуючи. Варто завжди відшукувати словникові відповідники. Перекладач повинен знайти в словникові варіантні відповідники і вирішити, який один адекватний еквівалент можна використати в конкретному контексті з кількох поданих. Правильним вважатиметься переклад точно визначеного лексико-семантичного варіанта слова. Визначити це можна завдяки інформації про сферу використання тексту, змісту всього тексту, речення, яке перекладається, та семантичну узгодженість лексичних елементів даного речення [5, с. 94]. Наприклад, *accent* – вимова, наголос, знак наголосу, апостроф (правильний переклад треба вибирати, посилаючись на контекст) [4].

Іноді лексичне значення полісемічного слова можна встановити на рівні словосполучення: *classified methods* – систематизовані методи, *classified document* – секретний документ, *classified catalog* – систематичний каталог [11;12].

Як уже відомо, особливістю часткових міжмовних омонімів є те, що вони в одних значеннях подібні, а в інших відмінні. Тому в конкретному випадку, перекладачі вдаються до так званої синонімічної заміни:

The blast furnace has been the principal unit for the production of hot metal from iron ore for over 600 years [3].
Більше 600 років доменна піч є основним агрегатом для виробництва рідкого металу із залізної руди.

Висновки і перспективи. Отже, переклад міжмовних омонімів вимагає підвищеної уваги перекладача. Потрібно ретельно проаналізувати вузький та широкий контексти, а також використовувати словники та енциклопедії, які можуть убезпечити від помилок під час перекладу. Перекладаючи міжмовні омоніми, потрібно пам'ятати про предметно-логічний, понятійний зміст, емоційно-експресивні слова та їх стилістичні характеристики. Міжмовні термінологічні омоніми вимагають від перекладача підвищеної уваги, глибшого знання української та англійської мов конкретної галузі знань та врахування того, що терміни перекладають, ураховуючи яке поняття ним позначено і відшукуючи в мові перекладу адекватний відповідник.

Список використаних джерел

1. Бабенко, О. В. Проблематика міжмовної енантіосемії у слов'янських мовах [Текст] / О. В. Бабенко // Філологічні студії: науковий вісник Криворізького національного університету. — Вип. 9. — 2013. — С. 11–16.
2. Борисова, Л. И. Ложные друзья переводчика: Общенаучная лексика: Английский язык : уч. пособ. по научно-техническому переводу [Текст] / Л. И. Борисова. — М. : НВИ-Тезаурус, 2002. — С. 67.
3. Корунець, І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник [Текст] / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — С. 29

4. Краснов, К. В. Англо-русский словарь «ложных друзей переводчика» =English Russian Dictionary of «False Friends» by K. V. Krasnov [Текст] / К. В. Краснов. – М. : ЭРА (издательское содружество А. Богатых и Э. Ракитской), 2004. – 80 с.
5. Виноградов, В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) [Текст] / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
6. Мирошниченко, В. М. Проблеми перекладу «хибних друзів перекладача» з англійської мови на українську [Текст] / В. М. Мирошниченко // Восточно-Европейский журнал передових технологій. – 2011. – № 2/10 (50). – С. 43–48.
7. Пономаренко, В. В. Особенности перевода ложных друзей переводчика лексико-семантического поля «туризм» [Текст] / В. В. Пономаренко // Молодой ученый. – 2015. – № 18. – С. 527–529.
8. Шаблій, О. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 [Текст] / Олена Шаблій. – К., 2002. – 17 с.
9. Шинкарук, В. Д. Словотвірна ідентичність української термінології: монографія [Текст] / В. Д. Шинкарук. А. В. Ткач. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 200 с.
10. Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]: онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. – Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/>
11. Онлайн-словник. АBBYY Lingvo-Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
12. Словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dic.academic.ru>

References

1. Babenko, O.V. (2013). Problematyka mizhmovnoi enantiosemy u slovianskykh movakh [Issues of of interlingual enantiosemy in Slavic languages]. *Philological Studios: Scientific Herald of Kryvyi Rih National University*, 9, 11-16.
2. Borisova, L. I. (2002). Lozhnye druzya perevodchika: Obschenauchnaya leksika: Angliyskiy yazik : uch. posob. po nauchno-tehnicheskomu perevodu [False friends of the translator: General scientific lexicon. English: workbook on scientific and technical translation]. *NVI-Thesaurus*, 67.
3. Korunets, I. V. (2001). Teoriya i praktika perekladu (aspektnyi pereklad): pidruchnyk [Theory and practice of translation (aspectual translation): Tutorial]. *Nova Kniha*, 29.
4. Krasnov, K. V. (2004) Anglo-russkiy slovar «lozhnykh druzey perevodchika» [English Russian Dictionary of «False Friends»]. *ERA*, 80.
5. Vinogradov, V. S. (2001). Vvedenie v perevodovedenie (obschie i leksicheskie voprosy) [Introduction to translation studies (general and lexical questions)]. *Izdatelstvo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO*, 224.
6. Miroshnychenko, V. M. (2011). Problemy perekladu «hybnykh druziv perekladacha» z angliyskoyi movy na ukrayinsku [Problems of translation of "false friends of translator" from English into Ukrainian] *East European Journal of advanced technologies*, 2/10 (50), 43.
7. Ponomarenko, V. V. (2015). Osobennosti perevoda lozhnykh druzey perevodchika leksiko-semanticheskogo polya «turizm» [Peculiarities of translation of the false friends of translator of the "tourism" lexical-semantic field] *Molodoy uchenyy*, #18, 527.
8. Shabliy, O. (2016). Mizhmovna terminologichna omonimiya yak problema terminografiyi i perekladu (na materialy nimetskoji ta ukrayinskoji yuridichnih terminosystem) [Interlingual terminological homonymy as a problem of terminological lexicography and translation (based on German and Ukrainian terminological systems)]. *Kiev* – 17 s.

9. Shynkaruk, V. D., Tkach A. V. (2010). Slovothvorna identychnist ukrainskoi terminolohii: monohrafiia [Word-Identity of Ukrainian Terminology: Monograph] / V.D.Shynkaruk.. – Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t. – 200 s.
10. Academic Definition Dictionary (1970-1980). Available at: <http://www.sum.in.ua/>
11. Online-Dictionary. ABBYY Lingvo-Online). Available at: <http://www.lingvo.ua/uk>
12. Dictionaries and encyclopedias on Academic. Available at: <https://dic.academic.ru>

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ ОМОНИМОВ

С. В. Харченко, Ю.И. Марко

Аннотация. В статье рассматривается понятие межъязыковой омонимии, проблемы перевода межъязыковых омонимов, выделяются основные способы и специфика их перевода на основе анализа конкретных грамматических конструкций, подробно описываются особенности перевода при учете предметно-логического, смыслового содержания, эмоционально-экспрессивных слов и их стилистических характеристик, слов с негативным экспрессивным значением, рассматриваются такие переводческие приемы, как «нейтрализация», «сглаживание», «нивелирование» стилистических средств, использованных в тексте оригинала, использование комментариев о реалиях, эквивалентный перевод (словарные соответствия) и синонимическая замена.

Ключові слова: *межъязыковая терминологическая омонимия, «ложные друзья переводчика», эквивалентный перевод, стилистическая нейтрализация, терминосистемы омонимов*

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF INTERLINGUAL TERMINOLOGICAL HOMONYMS

S. V. Kharchenko, Yu. I. Marko

Abstract. The article deals with the concept of interlingual homonymy, the problems of translation of interlingual homonyms, distinguishes the basic translation methods and procedures relying on the analysis of particular grammatical constructions., details the features of translation with relation to the subject-logical, semantic content, emotional-expressive words and their stylistic characteristics, words with negative expressive meaning, considers such translation techniques as "neutralization", "smoothing", "leveling" of stylistic means, used in the original text, the use of comments on lacunas, equivalent translation (dictionary matches) and synonymous replacement.

The article investigates, from the point of view of second language acquisition and translation, intra- and extralinguistic discrepancy of English and Ukrainian terms. Metaphorically such units are called "false friends of translators". This paper highlights that the studies of terminological systems in both languages demand these lexemes to be included in dictionaries of interlingual terminological homonymy with regard to their semantic and extralinguistic discrepancies. The studies highlighted problems caused for translation and second language acquisition by interlingual terminological homonymy of the terms. The article offers a range of new approaches to this phenomenon in terminological systems of other social sciences as well as new principles of composing two-language terminological dictionaries. The study made possible to draw theoretical conclusions about the essence of interlingual homonymy of the terms and to outline numerous perspectives of this approach to the problem.

Ключові слова: *interlingual terminological homonymy, false friends of an interpreter, equivalent translation, stylistic neutralization, systems of terminology of homonyms*

ПРАВОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМИ ЇЇ УПОРЯДКУВАННЯ**С. О. ШЕСТАКОВА**, кандидат філологічних наук, доцент,**Сумський національний аграрний університет**

E-mail: sshestakova1@ukr.net

orcid.org/ 0000-0003-4640-0379

Анотація. У статті розглядається проблема критеріїв уніфікації сучасної української правової термінології та її упорядкування. Актуальність статті зумовлена поживанням інтересом до лексичних, граматичних та прагматичних аспектів вивчення лексикології і термінології зокрема. Мета роботи – проаналізувати та дати оцінку уніфікації української правової термінології на сучасному етапі. У статті проаналізовано основні дослідження останнього часу, присвячені уніфікації та стандартизації сучасної правової термінології в українській мові. Відзначено, що проблема недостатнього дослідження мови законодавства полягає в тому, що вітчизняні законодавці не повною мірою послуговуються правовою термінологією, а мовознавці недостатньо досліджують проблеми мови законодавства як особливого функціонального стилю української літературної мови. Також виокремлено два етапи уніфікації української правової термінології. На підготовчому етапі відбувається вибірка термінів, що підлягають уніфікації. Зазвичай вибірку отримують шляхом аналізу актуальних нормативно-правових актів. Під час другого етапу необхідно здійснити облік всіх україномовних позначень певної правової реалії. Важливим також є усунення архаїзмів та лексичних одиниць, які знаходяться поза нормативною базою мови, а саме сленгу, аргю, вульгаризмів тощо. На останньому, фінальному етапі уніфікації української правової термінології аналізуємо терміни, які залишились у вибірці з позиції стійкості їх вживання у законодавчих та нормативно-правових актах. Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі розвитку лінгвістичних досліджень у зазначеній галузі.

Ключові слова: термін, термінологічна система, уніфікація, правова термінологія, юридичний термін, упорядкування термінології, етапи уніфікації, функції

Актуальність. Унаслідок тенденції сучасного суспільства до інтеграції в усіх царинах людських відносин виникає потреба уніфікації термінологічного апарату у сфері права та законодавства, що, у свою чергу, полегшить правові взаємини між суб'єктами в різних країнах, що з часом можуть належати до єдиного правового та законодавчого простору. У даній статті запропоновано поняття уніфікації української правової термінології, її цілі, етапи здійснення уніфікації, характеристика основних функцій уніфікації сучасної української правової термінології. Проаналізовано актуальні дослідження з проблематики визначення поняття «уніфікація», а також запропоновано вектор подальших досліджень проблематики уніфікації правової фахової лексики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняному та закордонному мовознавстві проблема уніфікації правової термінології представлена численними науковими працями.

Так, наприклад, мовознавці О. Карпінська, С. Магомедов та О. Ширяєва вважають упорядкування основною складовою роботи з уніфікації термінології з кінцевим результатом у вигляді укладеного нормативного словника [3, с. 208], [5, с. 150].

У праці В. Даниленка розглянуто три терміни, а разом з тим напрями роботи з фаховою лексикою: упорядкування, уніфікація і стандартизація термінології [1, с. 9].

Дослідниця А. Крижанівська дослідила розвиток внутрішньої уніфікації термінології однієї літературної мови і зовнішньої уніфікації термінології, яка відбувається шляхом узгодження з міжнародною фаховою лексикою [4, с. 3-4].

Натомість Т. Рахманіна не проводить чіткого розмежування між термінами «упорядкування правової термінології» та «уніфікація правової термінології», що, у свою чергу, створює простір для подальшої дискусії та дослідження [7, с. 23-33].

Таким чином, незважаючи на значну кількість наукових праць, які присвячені уніфікації та стандартизації сучасної правової термінології, зазначена царина потребує глибшого аналізу та пошуку нових, ймовірно, більш успішних вирішень проблеми.

Мета статті полягає в аналізі та оцінці критеріїв уніфікації правової термінології в українській мові, а також у створенні алгоритму уніфікації правових термінів та визначенні основних функцій уніфікації правової термінології.

Методи і матеріали дослідження. Сучасна правова термінологія в українській мові – складне і неоднорідне явище. У ній проявляються і власне термінологічні тенденції (більша порівняно з системою загальнонародного мови словотворча впорядкованість; прагнення до диференціації понять, функціональне розмежування галузевої багатозначності, і загальні тенденції, які виражаються у різних видах варіативності, а саме багатозначності, словотвірних можливостях, лексичній синонімії. Варіативність свідчить про недостатню впорядкованість правової термінології, що, у свою чергу, створює поле для подальших досліджень.

Найважливішою вимогою до вдосконалення законодавчих та інших нормативних правових актів науковці вважають єдність вживання правової термінології не тільки в межах окремо взятого закону, але й у всій галузі законодавства. Основою для структурування нормативних приписів є термінологічна лексика, що міститься в усіх видах законодавчих актів. Для забезпечення єдиного правового простору на всій території країни та за її межами особливо важливого значення набуває уніфіковане формування правотворчої системи законодавства.

На сьогодні в Україні щодня приймають безліч нормативно-правових актів, але все частіше можна зіткнутися з проблемою якості їхнього тлумачення. У зв'язку з цим для забезпечення цілісного правового простору на території нашої країни особливо важливим стає уніфіковане формування правотворчої системи законодавства.

У правознавстві питання використання правової термінології та її систематизації, а також уніфікації є особливо актуальним і його вивчають у межах дослідження основних правових реалій.

Проблема недостатнього дослідження мови законодавства полягає в тому, що вітчизняні законодавці не повною мірою послуговуються правовою термінологією, а мовознавці недостатньо досліджують проблеми мови законодавства як особливого функціонального стилю української літературної мови.

Удосконалення і розробка та адекватне оптимальне використання правової термінології є одним з найважливіших напрямів впливу теорії права на юридичну практику. Обов'язковою вимогою такого вдосконалення є єдність вживання юридичної термінології та реального законодавства [1, с. 23].

У той же час прагнення уніфікувати правову термінологію та зробити її більш доступною не повинно негативно впливати на точність і повноту тлумачення нормативних правових актів.

Застосування уніфікації нормативно-правової термінології актуальне в тому разі, якщо різні варіанти вираження однієї юридичної реальної мають ідентичний юридичний зміст і їхнє ідентичне застосування не може спричинити негативних правових наслідків.

Метою уніфікації є досягнення однакового застосування правової термінології, усунення синонімії, суперечностей і розбіжностей у значенні і написанні правових термінів.

У юридичній літературі поняття уніфікації трактують по-різному:

- вимога до мови законодавства,
- напрям термінологічної роботи, який спрямований на забезпечення єдності правової термінології та усунення суперечностей у вживанні термінів [5, с. 208]

На думку С. К. Магомедова, уніфікація – це діяльність компетентних органів, що включає в себе всю сукупність прийомів і засобів юридичної техніки у правотворчому процесі, спрямовану на досягнення однакового застосування правових термінів, які використовують для словесного позначення законодавчої реалії. З іншого боку, науковець визначає уніфікацію як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на досягнення смислової однозначності термінів у межах певної термінологічної системи, а також на усунення її логічних суперечностей при формулюванні норми права, однакового і раціонального застосування термінів, однакового функціонування в усіх сферах правової діяльності.

Таким чином, уніфікація правової термінології – це сукупність прийомів і засобів, які спрямовані на досягнення єдності правової термінології, її однозначності, а також задля на усунення синонімії, суперечностей і різночитань у значенні та написанні термінів [5, с. 24].

У своєму дослідженні ми виокремлюємо два етапи уніфікації сучасної української правової термінології. На підготовчому етапі відбувається вибірка термінів, що підлягають уніфікації. Зазвичай вибірку отримують шляхом аналізу актуальних нормативно-правових актів. Під час другого етапу необхідно здійснити облік всіх україномовних позначень певної правової реалії. Важливим також є усунення архаїзмів та лексичних одиниць, які знаходяться поза нормативною базою мови, а саме сленгу, аргі, вульгаризмів тощо. На останньому, фінальному етапі уніфікації сучасної української правової термінології аналізуємо терміни, які залишились у вибірці з позиції стійкості їх вживання у законодавчих та нормативно-правових актах.

Виокремимо функції уніфікації правової термінології:

Таблиця 1

Функції уніфікації правової термінології

Пізнавальна	полягає у вивченні та засвоєнні знань, необхідних для досягнення цілей і завдань уніфікації правової термінології в сучасній українській мові
Практична	полягає в застосуванні на практиці знань в області

	вдосконалення правової термінології сучасної української мови
Ідеологічна	визначається тим, що ефективність дії правових норм та правил, а також затребуваність нормативних правових актів при регулюванні суспільних відносин залежать від оцінки їх адресатами
Комунікативна	проявляється в поліпшенні та вдосконаленні сприйняття і збереження інформації завдяки уніфікованій правовій термінології сучасної української мови
Прогностична	полягає в аналізі тенденції подальшого розвитку правової термінології сучасної української мови, а також у можливих змінах у правовій системі суспільства в результаті проведеної уніфікації та гармонізації сучасних правових термінів
Регулятивна	спрямована на організацію та забезпечення стабільного узгодженого та ефективного функціонування всіх елементів правової системи сучасної України
Контрольна	перевірка дотримання розробниками проекту правил та норм застосування термінологічних одиниць – елементів сучасної української правової термінології
Превентивна	полягає у попередженні і нейтралізації причин потенційних загроз стабільності та впорядкованості суспільних відносин на основі якісних нормативних правових актів, а також в можливості попередження помилок та неточностей у використанні тих, чи інших термінологічних одиниць, які використовуються на позначення сучасних правових реалій, понять та явищ

Проте існують проблеми, пов'язані з уніфікацією правової термінології, а саме недостатня вивченість мови законодавства, а також зловживання запозиченнями з іноземної термінології українським законодавством для визначення та трактування реалій вітчизняної правової дійсності.

Уніфікація сучасної української правової термінології необхідна, але незважаючи на це, вона поширюється не на всю правову термінологію, а тільки на спеціальні правові реалії-терміни, що набувають у нормативному акті більш вузького значення.

Важливе місце в уніфікації правової термінології має поділ термінів залежно від способу позначення правової реалії. Терміни точного значення і

оціночні терміни, які відображають очевидні зв'язки об'єктивної дійсності, повинні використовуватися згідно з їх конкретним призначенням в межах певної термінології [11].

Сьогодні в юридичних текстах нерідко можна помітити використання аббревіатур. Проте зрозуміло, що уніфікація аббревіатур вимагає більшої та ґрунтовнішої роботи, оскільки досягти цілісності у цій сфері важче – у кожній мовній системі аббревіатурам можуть відповідати різні правові реалії. Такі стійкі скорочення необхідно розглядати як складову частину правової термінології, яка також підлягає уніфікації. Тобто підсумком уніфікації є створення несуперечливої системи нормативної правової термінології, яка встановить у впорядкованому

вигляді всі правові терміни, які використовуються в законодавстві на сучасному етапі, а також допоможе гармонізувати використання тих чи інших правових та законодавчих реалій на практиці.

Висновки і перспективи. Таким чином, проаналізувавши проблеми уніфікації та гармонізації сучасної української правової термінології, поняття функцій і етапів нормативної правової уніфікації, можна зробити висновок про її кінцеву мету, якою є абсолютна гармонізація, а також адекватне використання та застосування правових термінологічних одиниць на практиці. Перспектива наступних досліджень у зазначеній проблематиці полягає в аналізі розвитку лінгвістичних досліджень сучасної української правової термінології, а також у можливості використання отриманих результатів під час вивчення лексикології, граматики, прагматики сучасної української мови. Іншим важливим аспектом є можливість створення нових правових термінологічних одиниць на вже наявній термінологічній правовій базі.

Список використаних джерел

1. Даниленко, В. П. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии [Текст] / В. П. Даниленко, Л. И. Скворцов // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 7–16.
2. Казьмин, И. Ф. Унификация и стандартизация юридических терминов [Текст] / И. Ф. Казьмин, Е. А. Прянишников, Е. М. Сморгунова // Язык закона. – М. : Юридическая литература, 1990.
3. Карпинская, Е. В. Унификация, стандартизация, кодификация терминов. Понятие о гармонизации терминов и терминосистем [Текст] / Е. В. Карпинская. – М. : НОРМА, 2003. – С. 207-213.
4. Крыжановская, А. В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков: проблемы унификации и интеграции [Текст] / А. В. Крыжановская. – К. : Наукова думка, 1985. – 202 с.
5. Магомедов, С. К. Унификация терминологии нормативных правовых актов Российской Федерации [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. К. Магомедов. – М., 2004. – 154 с.
6. Пиголкин, А. С. Язык советского закона и юридическая терминология [Текст] / А. С. Пиголкин // Правоведение – 1968. – № 5. – С. 45-51.
7. Рахманина, Т. Н. Вопросы унификации терминологии нормативно-правовых актов (по материалам Свода законов СССР) [Текст] / Т. Н. Рахманина // Проблемы совершенствования советского законодательства. – М. : ВНИИСЗ, 1986. – Т. 34. – С. 23-33.
8. Туранин, В. Ю. Проблемы и перспективы унификации терминологии [Текст] / В. Ю. Туранин // Журнал российского права. – 2002. – № 11. – С. 46-48.
9. Фомина, Л. Ю. Унификация нормативной правовой терминологии [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Ю. Фомина. – Саранск, 2006. – 187 с.
10. Фомина, Л. Ю. Значение унификации нормативной правовой терминологии для профилактики конфликтов в правовой сфере [Текст] / Л. Ю. Фомина, М. М. Васягина // Вестник Мордовского университета. – 2006. – №1. – С. 134-143.
11. Цыбульник, Ю. В. Терминологические недостатки предпринимательского законодательства: причины и способы преодоления [Электронный ресурс] / Ю. В. Цыбульник // Безопасность бизнеса – 2012. – №1. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/>

References

1. Danilenko, V. P., Skvortsov L. I. (1981). Lingvisticheskie problemy uporyadocheniya nauchno-tehnicheskoy terminologii [Linguistic problems of the ordering of scientific-technical terminology]. Voprosy yazykoznaniya, 1981, no 1, pp.7-16.
2. Kazmin, I. F., Pryanishnikov E. A., Smorgunova E. M. (1990). Unifikatsiya i standartizatsiya yuridicheskikh terminov [Unification and standardization of legal terms]. Yazyk zakona, Moscow, Yuridicheskaya literatura, 1990.
3. Karpinskaya, E. V. (2003). Unifikatsiya, standartizatsiya, kodifikatsiya terminov. Ponyatie o garmonizatsii terminov i terminosistem [Unification, standardization, codification of terms. The concept of harmonization of terms and terminosistemy]. Moscow, NORMA, 2003, pp. 207-213.
4. Kryizhanovskaya, A. V. (1985). Sopostavitelnoe issledovanie terminologii sovremennykh russkogo i ukrainskogo yazykov: problemy unifikatsii i integratsii [A comparative study of the terminology of modern Russian and Ukrainian languages: problems of unification and integration]. Kiev, Naukova dumka, 1985, 202.
5. Magomedov, S. K. (2004). Unifikatsiya terminologii normativnykh pravovykh aktov Rossiyskoy Federatsii [Unification of the terminology of normative legal acts of the Russian Federation]. Moscow, 154.
6. Pigolkin, A. S. (1968). Yazyk sovetskogo zakona i yuridicheskaya terminologiya [The language of the Soviet law and legal terminology]. Pravovedenie, 1968, no. 5, p.p. 45-51.
7. Rahmanina, T. N. (1986). Voprosy unifikatsii terminologii normativno-pravovykh aktov (po materialam Svoda zakonov SSSR) [The harmonization of terminology of legal acts (according to the code of laws of the USSR)]. Problemy sovershenstvovaniya sovetskogo zakonodatelstva, Moscow, VNIISZ, 1986, vol. 34, pp. 23-33.
8. Turanin, V. Yu. (2002). Problemy i perspektivy unifikatsii terminologii [Problems and prospects of unification of terminology]. Zhurnal rossiyskogo prava, 2002, no. 11., pp. 46-48.
9. Fomina, L. Yu. (2006). Unifikatsiya normativnoy pravovoy terminologii. [Unitization of normative legal terminology]. Saransk, 187.
10. Fomina, L. Yu., Vasyagina, M. M. (2006). Znachenie unifikatsii normativnoy pravovoy terminologii dlya profilaktiki konfliktov v pravovoy sfere [The importance of the unification of legal terminology for the prevention of conflicts in the legal field]. Vestnik Mordovskogo universiteta, 2006, no. 1, pp. 134-143.
11. Tsybulnik, Yu. V. (2012). Terminologicheskie nedostatki predprinimatelskogo zakonodatelstva: prichiny i sposoby preodoleniya [Terminological shortcomings of business law: causes and ways of overcoming]. Bezopasnost biznesa, 2012, no. 1, Available at: <http://www.consultant.ru/>

ПРАВОВАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ УПОРЯДОЧЕНИЯ

С. А. Шестакова

Аннотация. В статье рассматривается проблема критериев унификации современной украинской правовой терминологии и ее упорядочение. Актуальность статьи обусловлена оживленным интересом к лексическим, грамматическим и прагматическим аспектам изучения лексикологии и терминологии в частности. Цель работы – проанализировать и дать оценку унификации украинской правовой терминологии на современном этапе. Перспектива дальнейших исследований состоит в анализе развития лингвистических исследований в указанной области.

Ключевые слова: термин, терминологическая система, унификация, правовая терминология, юридический термин, упорядочение терминологии, этапы унификации, функции

LEGAL TERMINOLOGY AND ITS ORDERING PROBLEMS

S. O. Shestakova

Abstract. *In the given article the problem of unification and standardization of the legal terminology in the modern Ukrainian language is considered. The topicality of the article is due to the lively interest to lexical, grammatical and pragmatic aspects of studying the Ukrainian legal terminology. The goal of the article is in the analysis and rating of legal terminology in the Ukrainian language unification criteria, and also in making an algorithm of the legal terminology unification and in determination the main functions of the legal terminology unification. In the article the main recent researches are analyzed which were dedicated to the unification and standardization of modern legal terminology in the Ukrainian language. It was pointed that the problem of the insufficient research of legal language consists in the problem that the domestic legislators use the legal terminology not in full measures and the linguists not enough investigate the problems of the legal language as the peculiar functional style of the literary language.*

It was found out that the legal terminology unification is the totality of acceptances and means which were focused on getting legal terminology unity, its uniqueness and for the prevention synonyms, contradictions and discrepancies in meaning and writing the terms.

Also two stages of the Ukrainian legal terminology unification were distinguished. On the preparatory stage the terminology selection which is subjects to be unified is occurred. As a rule the selection is got after analysis of actual regulatory legal acts. During the second stage is necessary to make an accounting of all Ukrainian denotations of the certain legal reality. The important point is the elimination of archaisms and some lexical units which are out of the normative language base especially slang, argot, vulgarisms, etc. On the last, final stage of the Ukrainian legal terminology unification we analyze the terms which are the rest in the selection from the point of their stability of using in legislative and regulatory legal acts.

The main functions of legal terminology unification were distinguished, in particular, cognitive, practical, ideological, communicative, prognostic, regulative, control, preventive.

It was identified that the unification of abbreviation needs more thoroughly work because to get integrity in this sphere is harder, in any language system different legal reality can be response to different abbreviations. Such steady reductions are necessary to study as a part of legal terminology which is also to be unified.

It was proved that the result of any unification is making a consistent system of regulatory legal terminology which will keep in right order all legal terms which are used in legislation on the current stage and will help to organize to harmonize using this or that legal and legislative realities in present day life.

It is noted that the perspective of further researches in this question consists in the analysis of developing the linguistic investigations in the sphere of legal terminology and also in possibilities of using received results during studying lexicology, grammar, pragmatics of the modern Ukrainian language.

Keywords: *term, terminological system, harmonization, legal terminology, legal term, streamlining terminology, the stages of the unification function*

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

263

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

**SCIENTIFIC HERALD OF
NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND
ENVIRONMENTAL SCIENCES OF UKRAINE**

Series: Philological Sciences

Київ–2017

Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки, Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences/ Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 263. – 216 с.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради НУБіП України, протокол № 9 від 22.03.2017 р.

У збірнику вміщено статті науковців, викладачів, докторантів та аспірантів з актуальних питань сучасного, порівняльно-історичного і типологічного мовознавства, літературознавства, термінознавства, соціальних комунікацій, лінгвосинергетики, теорії і методики навчання іноземних мов. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних та літературознавчих явищ. Дослідження виконано з урахуванням сучасних досягнень філологічної науки.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, учителів середніх шкіл, студентів.

Scientific Herald includes articles of scholars, lecturers, Grand PhD and PhD students on current issues of modern, comparative-historical and typological linguistics, literary, terminology studies, social communication, lingual synergetics, theory and methods of teaching foreign languages. Traditional and non-traditional approaches to study various linguistic and literary phenomena are considered. The researches are carried out taking into account the modern achievements of philological science.

Scientific Herald is for scholars, lecturers of higher educational institutions, teachers of secondary schools, students.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ніколаєнко С. М., д-р пед. наук, проф. (відп. редактор); **Ібатуллін І. І.**, академік НААН України, д-р с.-г. наук, проф. (заст. відп. редактора); **Шинкарук В. Д.**, д-р філол. наук, проф. (заст. відп. редактора); **Кирилюк В. І.**, канд. с.-г. наук, доцент (відп. секретар); **Харченко С. В.**, канд. філол. наук, доц. (заст. відп. секретаря); **Бабенко О. В.**, канд. філол. наук, доц.; **Амеліна С. М.**, д-р пед. наук, проф.; **Буніятова І. Р.**, д-р філол. наук, проф.; **Бялик В. Д.**, д-р філол. наук, проф.; **Гамзюк М. В.**, д-р філол. наук, проф.; **Городенська К. Г.**, д-р філол. наук, проф.; **Журавльова Є. О.**, д-р філол. наук, проф. (Казахстан); **Калита А. А.**, д-р філол. наук, проф.; **Карабан В. І.**, д-р філол. наук, проф.; **Кияк Т. Р.**, д-р філол. наук, проф.; **Кіраль С. С.**, д-р філол. наук, проф.; **Костриця Н. М.**, д-р пед. наук, проф.; **Кудрицька М. І.**, д-р філософії, доц. (Казахстан); **Леськів А.**, д-р філософії, доц. (Польща); **Марія де лос Анджелес Гомес Гонсалес**, д-р філософії, проф. (Іспанія); **Мушинка М. І.**, д-р філол. наук, проф. (Словаччина); **Нефьодова Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Росія); **Ожоган В. М.**, д-р філол. наук, проф.; **Олійник О. Б.**, д-р філол. наук, проф.; **Райхель М.**, д-р філософії, доц. (Німеччина); **Степаненко М. І.**, д-р філол. наук, проф.; **Церцвадзе М. Г.**, д-р філол. наук, проф. (Грузія); **Чарота І. О.**, д-р філол. наук, проф. (Білорусь).

Відповідальна за випуск О.В. Бабенко

Серія «Філологічні науки» входить до переліку **фахових видань** (філологічні науки), затверджених МОН України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Серію «Філологічні науки» зареєстровано в таких міжнародних інформаційних та наукометричних базах: РІНЦ, Polska Bibliografia Naukowa, Bielefeld Academic Search Engine, Research Bible, Leibniz Information Centre for LifeSciences, Google Академія, Wissenschaftskolleg zu Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Universitätsbibliothek Leipzig, Electronic Journals Library, Journalindex.net. Має **імпакт-фактор** в Index Copernicus, Global Impact Factor.

Адреса редколегії: 03041, м. Київ, вул. Генерала Родінцева, 19, навч. корпус. № 1, ауд. 22,
тел.: (044) 527-85-95

Засновник

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 22395-12295 ПР від 04.10.2016

Статті подано в авторській редакції.

Редакція залишає за собою право на літературне та технічне редагування.

Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу,
за правильне цитування джерел, покликання на них та інших відомостей.

Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Безпаленко А. М., Тепла О. М. Вітрук Н. Л.	Принципи взаємодії фону і фігури у гештальті змісту слова	6
Кочерга Г.В.	Лексико-семантичні особливості односкладних речень апеляції	13
Пастернак Т. А.	Мотиваційне і словотвірне вираження суфіксації відіменних дієслівних одиниць в східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст.	19
Сидорук Г.І.	Методика дослідження спонукального дискурсу на прикладі навчальних інструкцій	28
Стежко Ю. Г.	Семантико-прагматичні характеристики пасивних конструкцій	36
Христюк С. Б.	Репрезентація ідіоматичності в перекладах фразеологізмів	42
	Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю	50

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Шинкарук В. Д., Харченко С. В.	Державні термінологічні стандарти України в науковому дискурсі: проблемні питання	56
Булик-Верхола С.З., Теглівець Ю. В.	Запозичення з німецької мови в українській музичній термінології	65
Вакулик І. І., Шинкарук О.В.	Систематика рослин як складова міжнародної ботанічної номенклатури і прототип стандартизації	74
Личук М. І., Захуцька О.В.	Лінгвістичне описування назв зелених насаджень: проблемний аспект	81
Ріба-Гринишин О.М. Телеки М.М.	Лінгвістичні особливості німецької термінології геодезії	88
	Латинські композитні прикметники у медичній термінології	94
Харченко С. В., Марко Ю. І.	Особливості перекладу міжмовних термінологічних омонімів	103
Шестакова С. О.	Правова термінологія і проблеми її упорядкування	110

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Шинкарук В. Д., Балалаєва О. Ю.	Підготовка аграрних журналістів: перспективи та завдання	117
Дядечко Л. А.	Реклама в масовій свідомості українського суспільства	125

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Горбонос О. В.	Жанр літературної казки як діалектична єдність літературних та фольклорних традицій	134
Кирилова Т. А.	Моделі національної історії у романістиці німецьких письменниць 1990- 2000 рр.	141
Павленко Ю. Ю.	Мнемографія фікційного суб'єкта французького роману кінця XX ст. (на матеріалі роману П. Кін'єра «Салон у Вюртемберзі»)	149
Узлова О. В.	Хвороба як результат взаємодії індивіда і соціуму в романах Д. Лоджа кінця XX-початку XXI ст.	157

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Вікторова Л. В.,	Система іншомовної підготовки дорослих в умовах	165
Захуцька О.В.	глобалізації освіти	
Коротун О.О.	Сучасні підходи до іншомовної підготовки різних	172
	категорій дорослих у процесі неформальної освіти	
Максимчук В. С.	Мовно-дидактичні основи навчання німецької мови	179
Степаненко О. І.,	Smart-технології у викладанні іноземної мови у	186
Зеліковська О. О.	професійній сфері	

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Бабенко О. В.,	Системний характер перекладу як синергетичного	194
Шостак Н.А.	процесу	
Білоус Н. В.,	Перекладацькі трансформації у сільськогосподарських	201
Зайцева М. Ю.	текстах (на матеріалі німецько-українських перекладів)	
Козуб Л.С.,	Особливості використання експресивних засобів у	208
Дмитренко Ю. М.	англомовних текстах малої форми	

CONTENTS

LINGUISTIC AND TRANSLATION STUDIES

Bezpalenko A. M.,	Principles of the background and figures interaction in the	6
Тепла О. М.	gestalt content	
Vitruk N. L.	Lexical-semantic peculiarities of the composite sentences	13
	of appeal	
Kocherga G.V.	Motivation and word building expression of the	19
	denominative verbal units suffixation in the East Slavic	
	monuments of XIV - XVII century	
Pasternak T. A.	Research methods of imperative discourse on examples	28
	of teaching instructions	
Sydooruk G.I.	Semantic and pragmatic characteristics of English passive	36
	constructions	
Stezhko Yu.G.	Representation of idiomaticity in the translation of	42
	phraseological units	
Khrystiuk S.B.	Diplomatic peculiarities as a variety of official and business	50
	style.	

TERMINOLOGY STUDIES

Shynkaruk V. D.,	State terminological standards of Ukraine in the scientific	56
Kharchenko S. V.	discourse: current issues	
Bulyk-Verkhola S. Z.,	German borrowings in the Ukrainian musical terminology	65
Tehlivets Yu.V.		
Vakulyk I. I.,	Systematic character of the plants as a constituent of the	74
Shynkaruk O.V.	international botanical nomenclature and standardization	
Lychuk M. I.,	prototype	
Zakhutska O. V.	Linguistic description of names of green plants:	81
	the problematic aspect	

Riba-Hrynyshyn O.M.	Linguistic features of German terminology of geodesy	88
Teleky M. M.	Latin composite adjectives in medical terminology	94
Kharchenko S. V.,	Peculiarities of translation of interlingual terminological	103
Marko Yu. I.	homonyms	
Shestakova S.O.	Legal terminology and its ordering problems	110

SOCIAL COMMUNICATION

Shynkaruk V. D.,	Training of agrarian journalists: prospects and goals	117
Balalaieva O. Yu.	Advertising in the mass consciousness	125
Dyadechko L. A.	of the Ukrainian society	

LITERATURE STUDIES

Gorbonos O.V.	The literary tale's genre as the dialectical unity of literary and folk traditions	134
Kyrylova T. A.	Models of national history in novels of German female authors 1990- 2000	141
Pavlenko U. U.	Mnemography of the fictional subject in French novel of the late XX-th century (on the material of Quignard's "The salon in Württemberg")	149
Uzlova O.V.	Illness as result of interaction between person and society in David Lodge's novels of the end of XX – the beginning of the XXI century	157

ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Viktorova L. V.,	Foreign language education of adults in the context of educational globalization	165
Zakhutska O. V.	New approaches to foreign language training of different categories of adults within non-formal education	172
Korotun O. O.	Language and didactic basis of teaching German	179
Maksymchuk V.S.	Smart technologies in the foreign language for specific purposes teaching	186
Stepanenko O. I.,		
Zelikovska O. O.		

YOUNG SCIENTISTS' RESEARCHES

Babenko O.V.,	System-based nature of translation as a synergetic process	194
Shostak N.A.	Translation transformations in the agricultural texts (on the material of German-Ukrainian)	201
Bilous N. V.,		208
Zaitseva M. Yu.		
Kozub L. S.,	Peculiarities of the expressive means use in English small texts	
Dmytrenko Yu. M.		

**ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ФОНУ І ФІГУРИ У ГЕШТАЛЬТІ
ЗМІСТУ СЛОВА***

А. М. БЕЗПАЛЕНКО, доктор філологічних наук, професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
E-mail: bezpalenkoanat@bigmir.net

О. М. ТЕПЛА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tomoxana071@bigmir.net
orcid.org/0000-0002-0582-4741

Анотація. Установлено причини змін у розвитку семантики слова крізь призму категорій фону-фігури. Описано експеримент, що ілюструє психічну і мисленнєву природу семантичних поворотів. Визначено чотири принципи, на яких базується виділення фігури на фоні: принцип післядії фігури та фону, або принцип константності сприйняття "картинки у вікні", принцип впливу очікувань та передбачень, принцип незберігання незмінної, часто повторюваної інформації, принцип осмисленості сприйняття.

Ключові слова: гештальт, семантика слова, фон, фігура

Актуальність. Проблема мінливості, варіативності мовних одиниць, зокрема слова, завжди привертала увагу дослідників, і це закономірно, оскільки вона є, власне, "центральною перехрестям" науки про мову. Однак, не зважаючи на значну кількість вагомих відкриттів, ідей, поглядів, які накопичено в історії мовознавчої науки, все ж універсальної відповіді на питання про те, який саме психічний механізм лежить в основі мінливості плану вираження і плану змісту слова немає.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Означене питання досліджували вчені різних шкіл і напрямів (І. Бодуен де Куртене, Л. Щерба, О. Реформатський, В. Звегінцев, О. Лосєв, Л. Зіндер, В. Іванов, Ю. Степанов, О. Кубрякова, О. Леонтьєв, А. Білецький, С. Семчинський, Ф. Нікітіна, Л. Скалозуб, О. Снитко, К. Тищенко, І. Голубовська, Г. Яворська, О. Тищенко, В. Жайворонок, С. С. Єрмоленко). Зарубіжні лінгвісти також приділяли велику увагу цій проблемі (Ф. де Сосюр, Є. Курилович, Н. Хомський, А. Вежбицька, Ю. Шевельов, Е. Косеріу, G. Miller, C. Fries, A. Nida, J. Dees, Ch. Morris, J. Bruner, A. Cicourel, H. Putnam, Ch. Fillmore, S. Fleischmann, G. Lakoff, R. Jackendoff, M. Hiraga, J. Taylor, K. Pike, E. Swadesh та інші).

Мета статті – пояснити причини змін у розвитку семантики слова крізь призму категорій фону-фігури і визначити принципи, на яких базується виділення

* Статтю підготовлено в межах виконання фундаментального наукового дослідження "Дослідження феномену сенсорного маскування і його проекції у мові (гештальттеоретичний аспект)" (номер державної реєстрації 0114U003277)

фігури на фоні. **Методи дослідження** – у статті використано методи лінгвістичного опису, ґештальт аналізу.

Результати. Центральним пунктом ґештальтпсихологічної концепції є твердження, що первинними і основними елементами психіки є цілісні образи певної ділянки дійсності – ґештальти. Причому елементи цієї ділянки схоплені у єдине і неповторне ціле часовою зв'язкою і пов'язані "спільною долею". Проілюструвати це положення можна так: у свідомості людини існує набір "фотографій" ділянок дійсності, причому під фотографією тут потрібно розуміти не лише візуальний, а й будь-який чуттєвий відбиток – слуховий, смаковий, тактильний, ароматичний, а також і різноманітні комбінації цих відбитків. Інакше кажучи, подивившись услід за М. Вертгеймером у вікно, ми можемо побачити "картинку", елементами якої є, наприклад, *будинок (1), тополя (2), автомобіль (3), клумба (4) із мальвами (5), собака (6), що біжить (7), коза (8), що щипає (9) траву (10)*. Сюди може бути додано також безліч і суб'єктивних елементів, наприклад *настрій (11)*, того, хто цю картинку у цей момент бачить, *запах кави (12)* із філіжанки, що стоїть у цей час на підвіконні, *музика (13)*, яка лунає із *програвача (14)*, що висить на стовпі тощо. Образи усіх цих чотирнадцяти елементів становлять єдине ціле, що неповторно об'єднується у свідомості мовця часовою зв'язкою ("спільною долею") у єдиний надобраз – ґештальт.

Проекція категорії ґештальту на мову може бути цінною, оскільки проливає світло на психічну природу деяких явищ, а саме – на розвиток внутрішньої форми слова, формування його значень, загалом його змісту.

Якщо описану вище картинку у вікні у якійсь мові назвати словом **Х**, а кожен із чотирнадцяти її елементів словами **а, б, в, г тощо**, то у певний історичний період у певній ґештальтситуації можуть бути такі варіанти відношень між словами, що постійно проявляються у живому мовленні: 1) одне слово **а** може стати одним із значень або синонімом слова **Х**; 2) усі слова **а, б, в, г** можуть стати окремими значеннями або синонімами слова **Х**; 3) слово **а** може стати одним із значень або синонімом слів **б, в, г**.

Отже, ґештальтпсихологічний погляд допомагає розкрити природу психічного механізму, що зумовлює виникнення змістовної алоемії (варіантності), а саме – таких її проявів, як метафора, метонімія, полісемія, омонімія та синонімія.

Психічну і мисленнєву природу семантичних поворотів можна проілюструвати таким експериментом. Студентам-нефілологам було запропоновано так звану гру в перехідність: для заздалегідь підібраних пар іменників, які видаються далекими один від одного за лексичним значенням, потрібно було швидко, на замислюючись, дібрати третій іменник чи іменникове словосполучення, яке б за змістом їх поєднувало. Усього було дібрано 10 пар іменників. Кожна пара записувалася на аркуші паперу і пред'являлася один раз у 5 групах із 10 студентів різних нефілологічних факультетів. Студентам пропонувалося впродовж 1 хвилини у цілковитому мовчанні записати іменник, який би поєднував пари і, згорнувши аркуш удвоє, здати його. Отже, для кожної пари було отримано 50 слів-поєднувачів (деякі повторювалися у різних групах). Щоб студентам-нефілологам була зрозумілою суть експерименту, перед його початком проводився спеціальний усний тренінг з іншими спонтанно названими парами, наприклад: *швидко назвіть іменник, який би мав щось спільне із словами "дерево" і "небо"!* Після деяких роздумів студенти називали такі слова, як *точка росту* (із мотивацією *піднімається в небо*), *перпендикуляр* (*з'єднує землю і небо*), *дощ* (*падає з неба на дерево*). Після цього було роздано аркуші паперу із заздалегідь підібраними та записаними парами слів. Потім кожному студенту

було запропоновано пояснити, чому підібрано те чи інше слово. Пояснення записували на тому самому аркуші паперу, після чого аркуші паперу потрібно було здати. Експеримент показав значну тенденційність у виборі спільного слова та у мотивації цього вибору, зумовлену фахом та спеціальністю, за якою навчаються студенти. Наприклад, для пари **стіна – зуб** у групі студентів-ветеринарів серед інших іменників перехідним було названо слово *цемент* (із мотивацією *"і в стіні цемент, і зуб із дентину"*), а також слово *фундамент* (єдиний рефлекс серед усіх із мотивацією *"і під стіною, і під зубом є фундамент"*), а у групі юристів – іменник *бюрократизм* (єдиний серед усіх із мотивацією *"створює стіну нерозуміння, об яку зламав зуби не один юрист"*); для пари **лампа – вода** у групі за спеціальністю "Водні біоресурси" серед інших було названо слова *"дайвінг"* (із мотивацією *"без освітлення нічого не побачиш у підводному царстві"*) та *"нічна риболовля"* (із мотивацією *"на світло йде риба"*), а у групі інженерів-електриків – слово *гідроелектростанція* (із мотивацією *"вода дає світло"*) та словосполучення *"коротке замикання"* (із мотивацією *"лампа у воді може лопнути і вийде КЗ"*) тощо.

Для деяких пар, наприклад, таких, як **суглоб – бензин, вільха – тюлень**, не було підібрано жодного слова-поєднувача з мотивацією *"неможливо підібрати одне слово, яке б їх пов'язувало, потрібно кілька слів"*. Щоправда, у групі агрохіміків знайшовся студент, який запропонував універсальні слова-поєднувачі для всіх пар слів, що називають неабстрактні речі – це слова *атом, молекула, волога, кисень* (із мотивацією *"все складається із цього"*).

На основі описаного експерименту можна дійти таких висновків: 1) під тиском професійних знань, набутих за допомогою термінів, у свідомості різних фахівців сформовано неоднакові фігури, що зумовлюють відмінне бачення природи однієї і тієї самої речі (фону), або ж різні відношення цієї речі з іншими (теж різні фігури), а отже, і різне її називання [8]. Експеримент дає можливість "бути присутнім при народженні" (вислів Ф.Сосюра стосовно появи так званих "плавних коефіцієнтів" [7, с. 311]) першого мікроскопічного зсуву у змісті слів у бік полісемії, а в подальшому, можливо, омонімії і синонімії, оскільки ж відбувається неймовірна річ – номінації *цемент, фундамент, бюрократизм, риболовля* та *коротке замикання* починають синонімізуватися. (Якщо відношення *стіна – фундамент – зуб* і *стіна – бюрократизм – зуб* еквівалентні, то *фундамент = бюрократизм*?). Аналогічне розуміння синонімізації, в основі якого лежить "реактивна теорія значення" знаходимо у Ч. Осгуда [6, с. 160]. Справа лише у контексті та часі. Доречна аналогія із постулатом Бодуена де Куртене: між синонімічними фонемами *К'* і *Ч* лежить великий проміжок у часі і ціла низка "непомітних мікроскопічних коливань та змін" [2, с. 204]; 2) не зважаючи на те, що експеримент демонструє штучне зближення концептів, оскільки створюється штучний, не зумовлений комунікацією ґештальт ситуації, однак він дає можливість бути присутнім при самому акті семантичного руху і тим самим яскраво демонструє психічний процес номінації, психічну природу семантики. Штучність експерименту тут ніяк не повинна знецінювати саме дослідження: будь-яке називання за своєю природою є штучним, договірним, адже сама мова умовна, а вмотивованість мовного знака вторинна.

Отже, ґештальтпсихологічний погляд допомагає пояснити такі випадкові і непередбачувані стрибки у розвиткові семантики слова через призму категорій фону-фігури: нове значення набувається у момент перенесення уваги (за І. Павловим, переведення "променя свідомості", чи, за Ф. Кріком, "прожектора свідомості" [4, с. 192 – 193] з уже набутих значень, які по суті є фоном ґештальту,

на новий елемент чи нову його рису або нове відношення до інших елементів, тобто нову фігуру. Усе залежить від того, як мовець бачить номінований предмет у певний момент часу або у суміжності з якими елементами фону виділяється фігура.

Аналіз взаємодії фону і фігури дає підстави психологам визначити чотири принципи, на яких базується виділення фігури на фоні [1, с. 104 – 110]. Ці принципи незримо присутні у мовленні, у будь-якому акті номінації, і вони лежать в основі формування лексичного значення слова.

1. Принцип післядії фігури та фону, або принцип константності сприйняття "картинки у вікні": якщо людина одного разу сприйняла предмет як фігуру, то у її свідомості і надалі зберігатиметься тенденція повторного виділення цього предмета як фігури, а те, що було сприйняте як фон, і надалі зберігатиме тенденцію виділятися як фон, іншими словами, людина завжди сприймає знайомі ділянки дійсності як незмінні. Саме через дію цього принципу відбувається формування постійних значень слова. Наприклад, такий стан психіки, як *ейфорія*, що *тимчасово руйнує особистість*, вперше була номінована якимось мовцем-тинеїджером фігурою **плющить** у другій половині 80-х як найбільш маркованою у ґештальті *руйнування* на фоні інших – *руйнує*, *трощить*, *ламає* (пор.: Мене **плющить** від цього музону). Ця фігура найсильніше передає руйнування, оскільки пов'язана зі словом *плаский*, тобто *робити пласким, ліквідовувати в об'ємі*. Вибір фігури у мові корелює тут із вибором фігури із ряду психічних (суміжних) станів. Так цей емоційний стан закріпився у свідомості як фігура із сленговою позначкою **плющить** на фоні інших емоційних станів, наприклад, *кайфую*, *балдію*, *тащуся* чи просто *насолоджуюся*. На основі принципу післядії фігури та фону ґрунтується такий різновид ґештальту, як аналогія на усіх ділянках мови: виділивши одного разу фігуру у ґештальті одного слова, ми виділяємо її в іншому. На ділянці словотвору це добре показано у монографії Ф.Нікітіної [5, с. 3 – 45].

2. Принцип впливу очікувань та передбачень: людина сприймає предмети залежно від того, що очікує побачити в "картинці з вікна". Звідси обмануті очікування призводять до помилок у сприйнятті елементів картинки. Наприклад, під час експерименту на етимологічний здогад, коли студентам ветеринарного факультету було запропоновано здогадатися, від якого слова походить слово **випендрюватися**, відповідь була – *від слова віп-персона*. Це слово, очевидно, прийшло у російську та українську мови із польської *wypudrować* (*напудрювати*). Аналогічно слово *лекало* етимологізувалось студентами від *лякати*, а не від дукр. *лукати* (що означало *згинати*, звідки *лук*). Саме впливом очікувань та передбачень пояснюється наявність у кожній мові так званих фальшивих друзів перекладача. Англійське дієслово *to pretend* під впливом українськомовних очікувань часто помилково перекладається як *претендувати*, тоді як воно може означати ще й *прикинутися*, *прикидатися*. С.В.Семчинський у своїх лекціях наводив такий приклад: у фразі Коробочки, зверненій до Чичикова "*Хорош у тебе ящик, отец мой! – Чай, в Москве купил его?*", слово **чай** одним французьким перекладачем передано словом **thè** у значенні "*сухі листя чайного куща*". Такий переклад теж є результатом обманутих очікувань, зумовлених тиском більш частотного із двох російських омонімів. Принагідно зауважимо, що виникнення поширеного сьогодні терміна "мовні картини світу" [3] (акцентуємо увагу на слові картини, пам'ятаючи картину із вікна М. Вертгеймера) може бути пояснено 1) різними ґештальтами, що сформувалися у різних соціумах; 2) виділенням на однаковому фоні різних фігур у різних соціумах.

3. Принцип незберігання незмінної, часто повторюваної інформації:

незмінність, повторюваність елементів "картинки" у вікні перестає бути сенсаційною, тому легко стає очікуваною. Через те свідомість, навіть усупереч нашим бажанням, не утримує її. Проявом цього є відчуття втрати смислу слів, речень через часту їх повторюваність: сприйняття написів типу *"надмірне вживання алкоголю шкідливе для здоров'я"* притупилося настільки, що його ніхто не читає.

4. Принцип осмисленості сприйняття: людина у всьому намагається знайти смисл, або ж надати чомусь смисл, навіть якщо його там немає. З одного боку, знайомі, осмислені слова ідентифікуються набагато швидше і точніше, ніж неупорядкований набір букв чи звуків, а з іншого – незнайомим словам надається псевдозначення, що зумовлено різноманітними чинниками: **а)** звуковим образом незнайомого слова: дівчині Русі із однойменного оповідання І. Буніна при слові **козерог** ввижався страшний звір, що ходить нічним лісом; **б)** паронімією: Дж. Буш 2006 р. в одній із своїх промов сплутав **Австралію** із **Австрією**, а дехто із політиків **біл-борд** часто субститує **біг-бордом** через більший психічний тиск англ. слова **big** (великий) через його більшу частотність у порівнянні зі словом **bill** (розвішувати плакати); **в)** псевдоетимологізацією (**випендрюватися** пов'язується із **віп-персоною**) та іншими чинниками.

Гносеологічно всі ці принципи можуть діяти одночасно або ж у комбінації, і лише у кожному окремому випадку на передній план виходить чи виділяється якийсь один. Тут теж діє категорія фону-фігури: все залежить від того, який принцип ми бачимо у певний момент. Наприклад, принцип осмисленості сприйняття діє одночасно із принципом константності сприйняття. Так, топонім **Кулія** нормально усвідомлюється як **місто у гирлі Дунаю** (принцип константності сприйняття), причому інше відсікається, але якщо у форму та зміст цього слова вдумався лінгвіст, то під тиском професійних ґештальтів він зближить це слово із іншими – побачить тут лат. **celula**, англ. **cell** (клітина), інтернаціональні **целюлоза, целюліт, целібат**, а також укр. **цілий, цілуватися, келія** – усі поєднані семою **"оточене, обмежене з усіх боків"** (принцип осмисленості сприйняття). Принцип осмисленості сприйняття висувається на передній план у свідомості лінгвіста-етимолога, який виступає тут у ролі дешифрувальника, що намагається розшифрувати певні знаки – сила аналітизму дешифрувальника повинна перевершувати хитрість шифрувальника.

Зауважимо, що фігура завжди буває незмінною на фоні лише у свідомості неосвіченого індивіда із нерозвиненою уявою, який звук константно сприймати ґештальт тієї чи іншої ділянки дійсності. (Чим більш розвинена у людини уява, тим більше фігур на фоні вона здатна виділити). Принцип константності сприйняття у свідомості таких індивідів частіше домінує, бо вони звикли сприймати світ незмінним, тому і мова їхня бідна, необразна, неяскрава, слова у їхньому мовленні мають тенденцію до гіперполісемії, бо ж одним словом вони, як і онук Дарвіна, позначають усе.

Висновки та перспективи. Вищенаведене дає змогу дійти висновку, що суспільне сприйняття певної ділянки дійсності створює базу фігур у її ґештальті, а значить і базу фігур у ґештальті мовного знака, який з нею було співвіднесено, і тим самим формує депо можливих значень і конотацій, іншими словами – передумову майбутньої полісемії і синонімії. Кожна фігура може прорости окремим значенням і таки проростає. Усі ці фігури-значення перебувають у

ґештальті у відношеннях суміжності і можуть легко заміщати одна одну. Отже, ґештальт і така його центральна структурна якість, як суміжність його фігур, забезпечують базу для їх заміщення або нерозрізнення. Перспективним напрямом подальшого дослідження є питання: як же відбуваються процеси такого заміщення, нерозрізнення чи субституції фігур у ґештальтах? Очевидно, ці процеси не можуть відбуватися довільно, а лише у певних ґештальтситуаціях, які виступають каталізаторами семантичних змін.

Список використаних джерел

1. Аллахвердов, В. М. Сознание и познавательные процессы [Текст] / В. М. Аллахвердов // Психология. Учебник. / Под ред. докт. психол. наук А.А.Крылова. – М.: "Проспект", 1999. – С. 94 – 132.
2. Бодуэн де Куртенэ, И.А. Опыт теории фонетических альтернатив [Текст] / Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: АН СССР, 1963, Т. 1. – С. 265 – 347.
3. Єрмоленко, С.Я. Мінлива стійкість мовної картини світу [Текст] / С.Я.Єрмоленко // Мовознавство. – 2009. – №3–4. – С. 94–32.
4. Иваницкий, А.М. Психофизиология сознания [Текст] / А.М. Иваницкий // Психофизиология: Учебник для вузов / Под ред. Ю.И. Александрова. – 3-е изд. доп и перераб. – СПб.: Питер, 2006. – С. 191 – 206.
5. Никитина, Ф.А. Влияние аналогии на словообразование [Текст] / Феонилла Алексеевна Никитина. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1973. – 197 с.
6. Слобин, Д. Психолингвистика [Текст] / Ден Слобин, Джудит Грин / Под ред. А.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1976. – 350 с.
7. Соссюр, Ф. Труды по языкознанию [Текст] / Фердинанд де Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
8. Lakoff, G. Experiential factors in linguistics [Text] / G.Lakoff // Simon T.W., Scholes R.J. (eds.). Language, Mind, and Brain. – Hillsdale, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1982. – P. 145 – 156.

References

1. Allahverdov, V.M. (1999). Soznaniye i poznavatel'nyye protsessy [Consciousness and cognitive processes]. Psychology.Textbook. Prospekt, 94-132.
2. Baudouin de Courtenay, I.A. (1963). Opyt teorii foneticheskikh al'ternatsiy [Experience of the phonetic alternatives theory], 265 - 347.
3. Ermolenko, S.Ya (2009). Mínliva stíykíst' movnoí kartini svítu [Variable stability of the linguistic picture of the world]. Linguistics, 3-4, 94-32 (in Ukr.)
4. Ivanitsky, A.M. Psychophysiology of consciousness (2006). Psychophysiology: A Textbook for High Schools. Piter, 191 - 206.
5. Nikitina, F.A. (1973). Vliyaniye analogii na slovoobrazovaniye [The influence of analogy on word formation]. Izd-vo Kiyev. un-ta, 197 (in Rus.)
6. Slobin, D., Green Ju.(1976). Psikholingvistika [Psycholinguistics]. Moscow, Russia: Progress, 350.
7. Saussure, F. (1977). Trudy po yazykoznaniiyu [Works on Linguistics]. Progress, 695.
8. Lakoff, G. (1982). Experiential factors in linguistics. Language, Mind, and Brain. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 145-156.

ПРИНЦИПЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ФОНА И ФИГУРЫ В ГЕШТАЛЬТЕ СМЫСЛА СЛОВА

А. М. Безпаленко, О. Н. Теплая

Аннотация. Определены причины изменений в развитии семантики слова посредством категорий фона-фигуры. Описан эксперимент, который иллюстрирует психическую и мыслительную природу семантических поворотов. Установлены четыре принципа, на которых базируется выделение фигуры на фоне: принцип последствия фигуры и фона, или принцип константности восприятия «картинки в окне», принцип влияния ожиданий и предсказаний, принцип несохранения часто повторяющейся информации, принцип осмысленности восприятия.

Ключевые слова: гештальт, семантика слова, фон, фигура

PRINCIPLES OF THE BACKGROUND AND FIGURES INTERACTION IN THE GESTALT CONTENT

A. M. Bezpalenko, O. M. Tepla

Abstract. The causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background-figure are established. An experiment that illustrates the psychological and mental nature of semantic twists is described. There are four principles on which the selection of a figure in the background is based.

Introduction. The problem of linguistic units variability, in particular words, has always attracted the attention of researchers. Gestalt linguistic helps to reveal the nature of the mental mechanism that causes the emergence of meaningful alomemia (variability), in particular, its manifestations, such as metaphor, metonymy, polysemy, homonymy and synonymy.

The purpose of the article is to explain the causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background- figure and to determine the principles on which the selection of the figure on the background. is based.

Methods. In this article linguistic description, method of gesthalt analyze were used.

Results. The causes of changes in the development of the word semantics through the categories of background-figure are determined. The figure is an element of a gestalt that is understood clearly, whereas the background is an indistinct, amorphous, unstructured set of elements of a gestalt. Through the correlations between the categories of the background and the figure, the reasons for changes in the semantics of the word are more clearly traced: the new meaning is acquired at the moment of transfer of attention, the translation of the "ray of consciousness" (I. Pavlov) from already acquired values, which, in essence, is the background of the gestalt, on a new element or a new one of its rice, which becomes a new figure. There are four principles of the interaction of the background and the figure, each of which imprints on the formation of the semantics of the word: the principle of the aftereffect of the figure and background, or the principle of constancy of perception of "pictures in the window", the principle of the influence of expectations and predictions, the principle of non-preservation of unchanging, often repetitive information, the principle of comprehension perception.

Conclusions. The public perception of a certain area of reality creates a base of figures in its gesture, and hence the base of figures in the gestalt of the linguistic sign that was correlated with it, thereby forming a depot of possible meanings and connotations, in other words, the premise of the future polysemy and synonymy.

Keywords: gestalt, semantics of the word, background, figure

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ АПЕЛЯЦІЇ

Н. Л. ВІТРУК, кандидат філологічних наук, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

E-mail: n.l.vitruk@gmail.com
orcid.org/ 0000-0003-1000-3427

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичного наповнення односкладних речень апеляції в сучасній українській літературній мові. Особливу увагу приділено виокремленню основних семантичних груп, головний член речення яких вжитий у прямому значенні. З'ясовано, що найчастіше речення-звертання містять назви осіб (як власні, так і загальні), до яких з тих чи тих причин спрямоване мовлення співбесідника, рідше – це назви об'єктів флори й фауни, а також назви неістот (персоніфікованих предметів і явищ доволішньої дійсності). Виявлено безпосередній вплив мовних та позамовних чинників на вибір форм звертання, від яких суттєво залежить семантика односкладних речень апеляції.

Ключові слова: односкладні іменні речення, односкладні речення апеляції, головний член речення, семантична структура речення, лексико-семантичне наповнення

Постановка проблеми. Структурні компоненти будь-якої синтаксичної одиниці й односкладних речень апеляції зокрема, завжди скомпоновані так, щоб точно й вдало передати зміст задуманого, іншими словами, значеннєво пов'язані між собою, адже саме вони відтворюють семантичний зміст речення. Семантика і елементарних, і неелементарних за будовою вокативних конструкцій є складною і синкретичною: в одному реченні поєднано кілька значень, які в комплексі утворюють емоційно забарвлену номінацію адресата мовлення. Основним значеннєвим компонентом семантики речень апеляції є, звичайно, ім'я, власна назва або загальна назва особи, значно рідше це може бути назва персоніфікованого предмета, явища чи будь-якого абстрактного поняття. На основне значення постійно нашаровано додаткові відтінки значень (зазвичай, це різне емоційне ставлення до оточення, їх характеристика, оцінка тощо), з допомогою яких вокативні синтаксичні конструкції диференціюють на функційно-семантичні різновиди. Однак запропоновані мовознавцями класифікації не охоплюють усіх значеннєвих виявів односкладних речень апеляції в українській мові, що й визначає **актуальність** нашого дослідження [5,6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремленню функційно-семантичних різновидів присвячено більшість досліджень мовознавців (Б. Кулик, О. Попов, К. Шульжук, А. Кулагин, А. Печніков, В. Бабайцева, П. Дудик, В.Шинкарук та ін.), у яких визначальною семантичною ознакою вокативних речень названо семантику прохання, наказу чи заклику. На думку Л. Корновенко, семантика вокативних графем більш унікальна, оскільки вона поєднує прагматичну інтенцію мовця і параметри адресата. Дослідниця зазначає: „З одного боку, звертання служить для називання Адресата-об'єкта, до якого звертаються з промовою, з

другого боку, воно ж є суб'єктом, який реагує, сприймає і може виконати волю Мовця" [1, с. 77].

Складність семантики аналізованих речень апеляції полягає також у тому, що вже при називанні адресата-об'єкта мовець попередньо обміркував смислову наповненість звертання, залучивши при цьому всі свої знання про співбесідника, відому чи доступну інформацію про нього. Ці знання В. Райлянова назвала прагматичними пресуппозиціями і визначила основні з них: „Пресуппозиція знайомства (адресат знайомий, малознайомий чи незнайомий з мовцем), пресуппозиція віку (адресат – одноліток мовця, старший, або молодший від нього), пресуппозиція соціального статусу (адресат вищий чи нижчий від мовця щодо суспільної ієрархії), пресуппозиція характеру спілкування (офіційність або неофіційність умов комунікації) та ін.” [2, с. 7]. Чинників впливу на вибір форми звертання, як бачимо, може бути чимало, від них залежить семантика вокативних синтаксичних конструкцій.

Враховуючи досліджені ученими аспекти звертань, ми у подальших розвідках маємо на меті охарактеризувати групи лексико-семантичного наповнення головного члена речень апеляції сучасної української мови, окреслити їх можливу значеннєву „місткість” (тобто здатність охопити найрізноманітніші назви). **Методика** дослідження односкладних речень апеляції спрямована насамперед на опис підграматики апеляції (звернення), з'ясуванню її особливостей на противагу підграматики репрезентації (представлення). Досягнути цього вдається завдяки використанню таких **методів** наукового пізнання як спостереження, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Звертання як соціально-лінгвістичне явище, з одного боку, і як засіб встановлення комунікативного контакту та продовження комунікації, з другого боку, тісно пов'язане з людиною, основним об'єктом-співбесідником, її діяльністю. Конкретним мовним представленням звертання, його формою, є іменники-антропоніми або загальні іменники (рідше слова інших іменних частин мови у цій функції), якими названо слухача. Інколи цим „слухачем” можуть бути інші живі організми, а подекуди навіть неістоти. Тому логічно буде, на нашу думку, виокремити групи лексичної реалізації головного члена односкладних іменних речень апеляції в такому порядку: 1) назви осіб, до яких з тих чи тих причин спрямоване звертання; 2) назви об'єктів флори та фауни; 3) назви неістот (предметів, явищ навколишньої дійсності та ін.).

Перша лексико-семантична група за численністю називань особи, до якої звертаються, є, мабуть, найуживанішою. Слова, вжиті у ролі головного члена цієї групи, охоплюють загалом такі найменування:

1) власні назви (імена, прізвища, прізвиська та ін.), напр.: – **Мотре, Марку, Надю!** – ще з порога (Є. Гуцало); **О любий Холоденко, далекий брате мій, зарубаний в бою!..** (В. Сосюра); ... **гукнула на все горло: – Павле Захаровичу!** (В. Кучер); **Кобзарю наш!** (О. Пчілка); **Прометею, Прометею!** **Одлетів твій коршак хижий ...** (М. Рильський);

2) назви за суспільно-соціальним статусом, напр.:

– назви за національністю (належністю до певного народу, етнографічної групи), напр.: **О мій зашарпаний зулусе!..** (В. Сосюра); – **Татарине, ой, сидий, бородатий!** (Нар. тв.); **Слов'яни! Синочки... Мужайтесь...** (Б. Олійник); **О мій збентежений гуцуле!** (Д. Павличко);

– за соціальним статусом, напр.: **Ех, громадяни мої дорогі!** (Є. Плужник); – **Газдо Василю,** – **звернувся Михайловий нічний гість до вуйка ...** (М. Матіос);

Пане мій, господарю мій! королю мій, царю мій! Даруй днів ... (Ю. Федькович);
Ти, рекруте зелений! Ти чого мене не слухаєш? (С. Пушик);

– назви за родинними стосунками, напр.: **Далекий, жаданий мій муже!** (А. Малишко); **Дружинонько мила!** (О. Пчілка); **О мамо-мамо! ... Батьку-батьку рідний!..** (М. Кропивницький); **Моя бабусю, старша моя мамо!** (Л. Костенко); **Дядьку мій!** (М. Рильський); – **Кумо швагрова! – благає ...** (І. Франко);

– назви за віком та статтю, напр.: **Гей ти, проклятий стариганю!** (І. Котляревський); **О жінко далека, вколисана сном опівнічним!** (Д. Кремінь); – **Хлопче мій!** (Леся Українка); **Правнуче мій!** (М. Рильський);

– назви за професією, напр.: **Вчителю шановний!** (Леся Українка); – **Гей ти, попе! – закричав він різким голосом** (М. Старицький); – **Ех, прикажчику, прикажчику, – зневажливо посміхнувся Андріяка** (О. Гончар); – **Рибалки ж мої, риболовнички!** (Нар. тв.); **Куховарко! А всип мені ще галушок** (М. Кропивницький);

– назви за дружніми, товариськими відносинами, напр.: **Ах, друзі ви мої! Моє сердешне коло!** (А. Малишко); **Ох, братику! – товариш одмовляє** (О. Пчілка);

3) назви за особистими якостями людини:

– зовнішнім виглядом, напр.: **Красунчику! Хочеш, щоб ми завжди були разом?** (Л. Дашвар); **Любиш?.. Мила, вродливице моя!** (О. Пчілка); **Сини мої любі, мої чорноброві!** (Т. Шевченко);

– назви за вдачею, напр.: **П'янице, ледащо!** (І. Нечуй-Левицький); **Цокотухи! Становіться вже, буду грати** (П. Мирний);

– назви за типом поведінки та вчинками: позитивна характеристика, напр.: **Мудрий! Ну, ходімо** (М. Кропивницький); **Лицарю мій непереможний...** (С. Васильченко); **Марусю! моя пораднице! Порадь мені ...** (П. Мирний) або негативна характеристика особи, напр.: **У, катюго, сибірний!..** (М. Кропивницький); – **Гяуре, вигнаний батьком!** (М. Коцюбинський);

– назви за внутрішнім станом, настроєм, напр.: **Бідний, сердешний страднику! Печальники мої, кричальники щоденні** (П. Мовчан); – **Бідна моя, самотня, безпорадна** (З. Тулуб).

Називання осіб при звертанні звичайно ж необмежені переліченими тематичними групами. Їх кількість легко збільшуватиметься при виокремленні додаткових семантичних підгруп, які охоплюватимуть не загальні, а конкретніші лексичні значення, наприклад назви осіб за світосприйняттям чи за місцем проживання: **Ге-ей! Побожний! Ге-ей!..** (С. Пушик); **Ну, моя провінціалочко!** (М. Кропивницький).

Не менш яскравими представлені в художній літературі образи осіб, позитивні чи негативні риси яких виражено з допомогою означень, при цьому головний член речення вжито у прямому значенні, проте загалом вокативна конструкція оцінно й метафорично забарвлена, напр.: **Золотий мій зятю!** (Ю. Федькович); **Свята, свята душе!..** (М. Кропивницький); – **Хазяїне солодкий, господарю медовий!** (М. Стельмах); **А ти за того дитину мені з путя збивати? Вороже тяжкий! Але жди!** (Ю. Федькович); **Вернися, жоно. Дебри мої глибокі, таїни мої мовчазні** (Р. Федорів).

Другу лексико-семантичну групу утворюють вокативні речення, головний член яких апелює до тварин та рослин. Виокремлюємо такі підгрупи:

1) назви об'єктів фауни (тварин, птахів), напр.: – **Вороний коню! Грай ти підмною** (Нар. тв.); – **Гей! гей! гнідко! гнідко! – гукає Яким** (П. Мирний); **Агей, бики. Не підведіть, бики** (Б. Олійник); **Гой, стадо моє!** (Ю. Федькович);

Зозулі ж мої сивенькі, **А соловейки** маленькі! **Та ви високо літаєте** (Нар. тв.); **Біла птице!** Недосвіт білий! **Біле щастя, побудь у мене!** (А. Малишко);

2) назви об'єктів флори (дерев, квітів, трав тощо), напр.: **Ой липо, липо, рясен цвіте, Ой молодосте польова!** (М. Рильський); **Ох, мій дубе!** **Я згадаю знов неповторне; Мій рідний саду!** (А. Малишко); **Ліси мої, гаї мої священні!** (Л. Костенко); **Гаю, гаю, темний гаю, Тихесенький Дунаю!** (Т. Шевченко); **Ой квітко листопадова! Живу, неначе згадую ...; Осоко ж моя, ой домашечко!** (П. Мовчан); **Ой зелена рUTO, Жовті піски мої!** (М. Рильський).

Третя лексико-семантична група об'єднує ті односкладні речення апеляції, головний член яких називає неістоти, неживі об'єкти довколишньої дійсності: предмети, речі, явища природи, її закономірності, різні їх якості та властивості тощо. Поняття неістот охоплює також низку абстрактних назв, до яких за потреби може звернутись мовець. Виокремлюємо наступні тематичні підгрупи персоніфікованих назв:

1) назви явищ природи, напр.: **Vimpe! Vimru! Ще не доволі леліять на морі** (Ю. Федькович); **Осене і весно! Зимо й літо! ... Ляпавице й громе!; О ноче зрадна! Буде ж день!** (М. Рильський); **Опівноче! Прости її таку** (Д. Кремінь); **О дальні ранки над Дінцем, о саяво днів гаряче!** (В. Сосюра);

2) назви небесних тіл, напр.: **Прабога син! Сонечко світле! Пресвітлий наш святе!** (Ю. Федькович); **Гей ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..** (В. Сосюра); **Гей, зоре, зоре!** (П. Мовчан);

3) назви земної поверхні:

– назви краю, сторони, напр.: **О рідна стороно! Бувай здорова** (В. Стус); **Краю рідний! Серце рветься** (О. Пчілка); **Чужино дальня! Вітер люто свище** (А. Малишко);

– назви країн, напр.: **Волинь незабутня, країно славутня!** (О. Пчілка); **Зелена моя Буковино, сині мої гори, холодні мої ізвори!** (Ю. Федькович); **Панська Європо!** (Д. Павличко); **Ах, Німеччино, Німеччино!** (М. Хвильовий);

– назви окремих земельних ділянок, напр.: **Степе, степе...** **Чорний ворон кряче** (Д. Кремінь); **Гей ви, гони мої, моя муко!** (В. Сосюра); **О чорноземле, тванна, глейкувата** (П. Мовчан);

– назви гірських та водних поверхонь, напр.: **Ви, Звезеля скелі, узгір'я веселі!** (О. Пчілка); **О річко!** (Д. Кремінь); **Дунаю мій!** (Ю. Федькович); – **Гей, ти, Дніпре! Гей, ти, сивий!** (М. Хвильовий);

4) назви об'єктів навколишнього середовища (житла, побутових речей, одягу, їжі, музичних інструментів тощо), напр.: **Ясна оселе!** (М. Бажан); **Збаночку мій!.. Мій ти збаночку!..** (Ю. Федькович); **Моя весільна вишита кошуле!** (М. Бажан); **Ех, рясо!** (М. Старицький); **Мій хлібе рідний!** (А. Малишко); **Скрипко моя дубовая, Струни мої шовкові!** (Нар. тв.);

5) абстрактні поняття з різним значенням, напр.: **О вічний світе!; Часе мій!; О юносте, далека й полум'яна!** (Д. Кремінь); **Ех, доле, доле щербата!** (М. Коцюбинський); **О безпомічна воле, позбавлена сил!; Моя Любове, світла і пречиста!** (П. Мовчан); **О недосяжне щастя!** (В. Стус); **Ах, душе моя стократа!** (А. Малишко); **Безсмертна мово!** (Л. Костенко); **О болю мій, гірка розпуко, Скорбото матері свята!** (М. Рильський).

З допомогою вокативів, зарахованих до групи неістот, утворено також чимало порівняльних конструкцій, у яких одухотворено конкретні явища й поняття та прирівняно їх до людини, наприклад: **Свіжий вітерець на вас подихає. О легкокрилий брате!** (П. Мирний); **Вечоре мій, побратиме милий!**

(М. Рильський); **Вкраїно!.. Квіте мій!..** (В. Сосюра); **Місяченьку, місяченьку, Друже мій, голубку!** (Ю. Федькович).

Варто також зазначити, що саме у прямому значенні як у художньому, так і у богословському стилях головний член вокативних речень звертається до біблійних образів та персонажів (див. детальніше – [1, с. 93–95]).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, лексичне наповнення головного члена односкладних речень апеляції, вжитого у прямому значенні, охоплює чимало власних назв людей (імена, по батькові, прізвища, прізвиська), історичних осіб, міфічних героїв і географічних назв (територіальних поселень, річок, гір тощо) та, як підтверджує думку М. Скаб, „практично безмежне поле загальних назв особи” [4, с. 69]. Не менш об’ємними, на нашу думку, будуть лексико-семантичні групи, головний член яких апелює до об’єктів ірреальної дійсності, що визначає перспективу подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Вітрук, Н. Л. Стилiстичнi параметри використання односкладних речень репрезентації та апеляції у біблійних текстах [Текст] / Надія Вітрук // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 506–508 : Слов’янська філологія. – С. 90–96.
2. Корновенко, Л. В. Обращение в прагмалингвистическом аспекте [Текст] / Л. В. Корновенко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / [відп. ред. проф. Лисиченко Л. А.]. – Харків, 2006. – Вип. 18. – С. 75–80.
3. Райлянова, В. Е. Семантичний простір звертання в сучасній російській мові [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 „Російська мова” / Райлянова Вікторія Едуардівна ; Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2001. – 17 с.
4. Скаб, М. С. Граматика апеляції в українській мові [Текст] : монографія / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
5. Харченко, С. В. Варіантність факультативних елементів семантико-синтаксичної структури речень [Текст] / С. В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 215, Ч.1. – С. 33–39.
6. Шинкарук, В.Д. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізованих речень закритого типу з релігійним компонентом[Текст]/ В.Д. Шинкарук // Біблія і культура: Збірник наукових статей.– Чернівці: Рута, 2001.– Вип. 3.– С.297–299.

References

- 1.Vitruk, N.L. (2010). Stylistic parameters of usage of composite sentences of representation and appeal in biblical texts/ Nadia Vitruk // Scientific Bulletin of Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych: Coll. Science. Works / Science. Ed. Bunchuk B.I. – Chernivtsi: Chernivtsi nat. University Press. – Vol. 506–508: Slavic philology. – P. 90–96.
- 2.Kornovenko, L.V. (2006). Appeal in pragmalinguistical aspect / L.V. Kornovenko// Linguistic research: Coll. Science. Works. – Kharkiv. – Vol. 18. – P. 75-80.
3. Railianova, V.E. (2001). Semantic space of appeal in modern Russian language: autoref.dis. for achieving the Philology Candidate's title: spec 10.02.02 "Russian language" / Railianova Victory Eduardovna; Dnepropetrovsk nat. un-ty. – Dnepropetrovsk. – 17 p.

4. Skab, M.S. (2002). Grammar of appeal in Ukrainian language : monography / M.S. Skab. – Chernivtsi : Misto, 2002. – 272 p.

5. Kharchenko, S. V. (2015). Variantnist fakultatyvnykh elementiv semantiko-syntaksychnoi struktury rechen [Variation of optional elements of semantic and syntactic structure of sentences]. Scientific Herald of National university of life and environmental sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences, 215, 33-39.

6. Shynkaruk, V .D. (2001). Funktsionalno-stylistychni osoblyvosti frazeologizmov rechen zakrytoho typu z relihiinym komponentom [Functional and stylistic features of phraseological sentences of a closed with a religious component] Bibliia i kultura: Zbirnyk naukovykh statei [Bible and Culture: Scientific Bulletin]. Chernivtsi: Ruta, – Vyp. 3.– P.297–299.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ АПЕЛЛЯЦИИ

Н. Л. Витрук

Аннотация. Статья посвящена исследованию лексико-семантического наполнения односоставных предложений апелляции в современном украинском литературном языке. Особое внимание уделено выделению основных семантических групп, главный член предложения которых употреблен в прямом смысле. Выяснено, что чаще всего предложения-обращения содержат названия лиц (как собственные, так и общие), к которым по тем или иным причинам направлено речи собеседника, реже – это названия объектов флоры и фауны, а также названия неодушевленные (персонифицированных предметов и явлений окружающей действительности). Выявлено непосредственное влияние языковых и внеязыковых факторов на выбор формы обращения, от которых существенно зависит семантика односоставных предложений апелляции.

Ключевые слова: односложные именные предложения, односоставные предложения апелляции, главный член предложения, семантическая структура предложения, лексико-семантическое наполнение

LEXICAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF THE COMPOSITE SENTENCES OF APPEAL

N. L. Vitruk

Abstract. Introduction. In modern Ukrainian and foreign linguistics many scientific works are devoted to multidimensional research of composite sentences of appeal. Certain attention is also paid to clarification of semantic peculiarities of the mentioned syntactic units. However, the scientists limited their research only by emphasizing of separate functional-semantic groups the main peculiarities of which are mainly semantics of request, order or appeal. Actuality of our study consists in determination of the lexico-semantic content of the main member of the composite sentences of appeal in the literal sense in modern Ukrainian literary language.

Purpose. The goal of the scientific article is to characterize the groups of lexico-semantic filling of the main member of the sentences of appeal of modern Ukrainian language, to outline their meaning abilities, that is their ability to embrace different names.

Methods. The main method of research of composite sentences of appeal is descriptive, aimed primarily to characterise the subgrammar of appeal (appeal), to clarify its features.

Results. Simple and complex composite sentences of appeal have complex and syncretic semantics: the main member concentrates in itself several meanings, which generally create emotionally vivid nomination of the recipient speech. The main meaning,

as usually, is naming someone or something when appealing, and additional meaning may be different emotional attitude to the environment, its characteristics, evaluation etc.

The results of our research that the most commonly used are the sentences of appeal, which contain names of people. A person may be addressed by calling its: 1) name, surname or nickname; 2) social status (according to nationality, sex, age, family affiliation, profession); 3) personal characteristics (according to appearance, character, type of behaviour or actions (positive / negative characteristics), inner state, mood). Less used are composite sentences of appeal, the main member of which names the objects of flora (animals, birds) and fauna (trees, bushes, grasses, flowers).

Many composite sentences of appeal contain names of inanimate objects of surrounding reality, that is personalized names: objects, things, phenomena of nature, its laws, different properties, geographic concepts etc. This lexico-semantic group covers also various abstract names, which the speaker can refer to, if needed.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is that for the first time in Ukrainian linguistics there was made an attempt to define possibilities of lexico-semantic content of the main member of the composite sentences of appeal.

Conclusion. Lexical meanings, expressed by the main member of the composite sentences of appeal, are extremely different. The speaker, depending on the communicative situation, can apply to both individuals and to any object of reality. This makes it possible to affirm that vocative sentences, as well as nominative, belong to composite nominative sentences.

Keywords: composite nominative sentences, composite sentences of appeal, the main member of the sentence, semantic structure of the sentence, lexical-semantic content

УДК 811. 161. 2'

МОТИВАЦІЙНЕ І СЛОВОТВІРНЕ ВИРАЖЕННЯ СУФІКСАЦІЇ ВІДІМЕННИХ ДІЄСЛІВНИХ ОДИНИЦЬ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XIV – XVII СТ.

Г. В. КОЧЕРГА, кандидат філологічних наук, доцент,
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

E-mail: kocherga_galina@ukr.net

orcid.org/ 0000-0003-1000-3427

Анотація. У статті з'ясовано когнітивне дослідження відіменних дієслівних одиниць, що дозволяє виявити специфіку відмінностей між мовами, і віддзеркалює особливості у сприйнятті їх носіями навколишнього світу. Історичній суфіксальній семантиці належить якнайважливіша роль у номінативному процесі, що віддзеркалює особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду мовних контактів східнослов'янських етносів у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. Аспекти когнітивної концепції словотворчої мотивації узагальнені О. Селівановою. Дослідниця підкреслює, що однією з актуальних проблем сучасного словотвору та теорії номінації є дослідження мотиваційних механізмів, що на вербальному рівні виявляються у структурно-семантичних зв'язках між похідними та твірними одиницями мовної системи, а на когнітивному рівні є способом мовної репрезентації концептуальних реляцій синергетичної системи етносвідомості. Типологізацію мотиваційних зв'язків відіменних дієслівних

одиниць у східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст. установлюємо відповідно до статусу концептуального фрагмента, обраного мотиваційною базою, що й визначає **постановку проблеми**.

Ключові слова: когнітивна концепція, ономасіологічний аналіз, семантика, суфіксація, ментальність, словотворча мотивація, історична деривація, відіменні дієслова

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка дослідників, зокрема, В. Виноградов, О. Пешковський, Ф. Буслаєв, В. Гумбольдт, Ф. Фортунатов, К. Аксаков, О. Потебня та ін. розглядали проблему функціональності граматичних форм, граматичних категорій, граматичної структури мови, проблему взаємовідношення мови і мислення, в контексті загальнофілософської концепції мовної картини світу.

Наукова концепція О. Потебні є актуальною сьогодні, дослідник намагався наблизитись до еволюції елементів людської думки у дослідженні історії частин мови. Мовознавець багато наукових розвідок присвятив дослідженню історії слов'янського дієслова в контексті інших самостійних частин мови. «Слово на початку розвитку думки, – писав він, – ще не має для думки значення якості і може бути тільки вказівкою на чуттєвий образ, у якому не має ні дії, ні якості, ні предмета, взятих окремо, але все це у неподільній єдності... Утворення дієслова, імені та ін. є вже такий розклад і видозміна чуттєвого образу, які передбачають інші, простіші явища, які йдуть за створенням слова» [8]. На думку дослідника, диференціація чуттєвих образів почалася з утворення таких слів, де функції майбутніх головних частин мови – імені та дієслова, ще не розчленовані. Це так звані первісні дієприкметники. Первісний дієприкметник втілював у собі два протилежних начала – імені і дієслова, з яких ім'я було сильнішим і виразнішим, а дієслово слабкішим, позбавленим таких істотних дієслівних ознак, як час і стан. Первісний дієприкметник нагадував більше іменник тим, що, як і сучасний дієприкметник, зображав ознаку, наслідок діяльності предмета, але так, що вона виключала думку про цю діяльність, – ознака поставала нібито готовою, даною. Приблизно те саме Потебня вбачав і в сучасному іменнику, але в останньому немає навіть гадки про діяльність, яка породила ознаку. І все-таки дієприкметнику не належить першість у творенні граматичних форм у людській мові – вона належить вигукові. У дієприкметнику, який з'явився слідом за вигуком, у своїй найдавнішій формі, простежується напрям похідності сучасних частин мови, указаний розвитком структури первісного прикметника. Він у своєму розвитку найбільш був схожий на ім'я, ніж на дієслово, і насамперед виокремились з первісного дієприкметника граматичні категорії імені, тобто субстанції, і це був час, коли людській думці світ уявлявся сукупністю виготовлених за людським образом і подобою, одухотворених речей, внутрішньо статичних, але одночасно зв'язаних з реальним світом та таких, що впливають на нього. Людина в усьому звикла бачити субстантивність, але в процесі історичного розвитку, в міру поступового занепаду субстанціональності, мотивація змінюється і у мисленні з'являється нове спостереження, що лежить в основі явищ об'єктивної дійсності, таким чином, виникає нова категорія думки – дієслівність. Вона утворилась з первісного дієприкметника не пізніше іменника (гіпотетично), що послугувало утворенню інфінітива (спочатку був іменником, а потім набув ознак дієслова). Складні процеси абстрагування і ускладнення людської думки дають можливість розвитку глибшої граматики дієслова, що спонукало дієслово, крім стадії інфінітива, виробити таку форму, яка б прив'язала дію до особи, до моменту

мовлення, до її виконавця і об'єкта, іншими словами – зв'язувала її з дійсністю. Такою формою був індикатив, або дійсний спосіб, який мав здатність виражати відтінки дії за допомогою своїх категорій особи, стану, часу, що було простежено О. Потебнею на матеріалі східнослов'янських і споріднених з ними мов [8].

Спираючись на погляди В. Гумбольдта і Г. Штейнталя, дослідник створив своєрідну філософсько-лінгвістичну теорію дієслівності, яка стала важливою основою його вчення про історичний розвиток головних категорій мови і мислення. У лінгвістичній концепції О. Потебні дієслово виступає як найвища, найбільш абстрактна і гнучка, конструктивна і постійно прогресуюча категорія людської мови. Процес виникнення і формування дієслова, що відображав важливий етап в інтелектуальному розвитку людини, відбувся одночасно з переходом від давньої іменної структури речення до дієслівної. Набираючи сили та міцно вкорінюючись у семантичну і синтаксичну системи мови, дієслово поступово і невідворотно розвиває категорію абстрактності. Означаючи дію, процес, дієслово виокремлюється із синкретизму первісного слова вже після іменника і прикметника і, пройшовши через стадію дієприкметника й інфінітива, як проміжних ланок між іменем і дієсловом, виробляє в собі категорії особи, виду, часу, способу, стану. Дієслово починає витісняти імена із своїх основних граматичних позицій, підкоряючи собі інші категорії, сприяючи зростанню дієслівних типів речення за рахунок номінативних, іменних. Дія, процес, втілені у дієслові, поступово руйнують сферу субстанціональності імені. Граматичний вплив дієслова поширюється на ті групи слів, які колись були зв'язані з іменником – антитезою дієслова підкреслює О.І. Білодід [8], що було сприйняте Д.М. Овсянико-Куликовським та О.М. Пешковським.

Слово як засіб аперцепції у моделюванні словотвірної мовної картини світу за вченням О. Потебні [7, с.122 – 144] мало продовження у дослідженнях О. Селіванової, за науковою концепцією якої слідуємо і ми у своєму дослідженні [10]. Когнітивний підхід до мови ставить перед вивченням словотвору слов'янських мов нові завдання і відкриває нові перспективи. Мотивоване значення похідного слова репрезентує істотні для пізнання світу й комунікації в певній лінгвокультурній спільноті концепти розчленовано, як комплекс структурованих смислів. Когнітивне дослідження похідних слів і словотвірних моделей дозволяє виявити специфіку відмінностей між мовами, що віддзеркалює особливості у сприйнятті їх носіями навколишнього світу [6]. Вивчення дериваційних процесів дозволяє осмислити пізнавальну й інтерпретаційну діяльність людини [3, с. 1].

Мета нашої статті – характеристика типів і різновидів мотиваційних процесів з огляду на зв'язок ономасіологічних структур найменувань, семантики та концептуального підґрунтя відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст.

З метою аналізу фактичного матеріалу застосовано **методологічний апарат** когнітивної лінгвістики, ономасіології та словотвору.

Виклад основного матеріалу. Дослідження семасіології словесного знака на основі логічних термінів денотата та сигніфіката, на думку дослідника Л. Полюги, слід пам'ятати, що «позначувані знаком матеріальні об'єкти (денотати), так і відповідні ідеальні утворення, з якими він співвідноситься (сигніфікати), перебувають повністю за його межами. Знакове відношення між матеріальною субстанцією знака (в тому числі слова) і позначуваними ним сутностями – денотатами і сигніфікатами – найзручніше називати значенням знака (в тому числі слова), не плутаючи семантики цього терміна з семантикою терміна

сигніфікат, як це нерідко трапляється» [5, с. 10]. Семантичний аспект словотвору, як підкреслювала О.С. Кубрякова, – «важлива частина принципів організації всієї системи словотворення і опису його функцій» [4, с. 3].

Одним з найефективніших способів поповнення лексичного мовного фонду досліджуваного періоду XIV – XVII ст. є суфіксальне словотворення. Словотворення визначається як система чи підсистема загальної мовної системи і складається із сукупності словотвірних класів, словотвірних типів, словотвірних моделей [9 с. 29 – 38; 12, с. 20; 13, с. 85 – 91]. Починаючи з XVI ст., коли жанрова різноманітність українських писемних пам'яток зростає і тим самим розширюється функціонування української літературної мови, « зростає її словниковий склад, збільшується кількість дієслівних коренів» [2, с. 90].

Найбільш поширеним типом мотивації серед відіменних дієслівних одиниць у східнослов'янських пам'ятках XIV – XVII ст. є пропозиційно-диктумна, що ґрунтується на виборі мотиваційної бази дієслова із фрагмента істинних, об'єктивних знань про позначуване, вербалізованих у знаках із прямими значеннями. Цей фрагмент у структурі ментально-психонетичного комплексу кваліфікується як диктум пропозиції, тобто мисленнєвий аналог, який фіксує зв'язки між елементами певної ситуації, що позначається синтаксичною структурою, ізоморфною до речення. Відіменникове дієслово, мотивоване пропозиційно, є знаком центральної події ситуації, а його мотиватор – певним її аргументом [10]. Наприклад: **Експерієнтіє** як носій психічної діяльності: **Вчеловечитися** дзеясл. зв. Увасобіцца ў чаловека. Нас ради челоуѣк и нашего спасеніа ради сішедшего сі небесіу, и віплотившагос# ѡт дѣха сѣта, и Маріа дѣвы вічлвѣчшас# (Будны, 119) [ГСБМ, 5, с. 64];

Вымордовати дзеясл. Замадраваць, замучыць, вааса... коли царство вал вымордовал вес дом иеровоамов не оставил [ГСБМ, 5, с. 2U4]; **Блазнитися** дзеясл., зв. ад блазнити. не блазнитес# мысляю вашею (Чэцця, 436) [ГСБМ, 2, с. 49]; **ЖОЛОДЪКОВАТИСЯ** дієсл. недок. (стп. żołądkować się) (о шо) хвилюватися, турбуватися (чим): Певне и въ томъ, яко ся годило, сумненъя своего не завели. Нехай ся о то не жолодъкують! (Вільна, 1599 *Ант.* 703) [СУМ, Вип. 9, с. 175]; **БАЛАМУТИТИ** дієсл. недок. 1. (кого, ким і без додатка) (обдурювати, збивати з пантелику, крутити) баламутити: инъшие мудърей баламутятъ, бо часъ псвъного не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); **БАНКЕТОВАТИ** дієсл. недок. Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... а́дама вѣсело в ро́скоша(х) ра́йскіхъ банкетова́ли, ѡто спридка вѣтръ грѣха ѡ(т) пѣкла повста́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); [СУМ, Вип. 2, с. 17]; **БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ** дієсл. недок. (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствувати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)же ѡного ѡкроу(т)ного сеннахерима, ктѡрый добыва́ючи мѣста іер(с)лима блюзни(л) ѡма бжї(є) (Львів, 1585 *УЄ* N° 6, 5 (на полях); [СУМ, Вип. 2, с. 127]; **БЪСИТИСЯ, БЕСЕТИСА, БИСИТИСЕ, БЪСИТИСА** дієсл. недок. 1. (діяти під впливом нечистої сили) біситиса, шаленіти: которые нечистымъ дхѡ(м) беселиса ис тыхъ бѣси выбѣгли (1489 *Чет.* 106).

Трансгресив як результат каузації перетворення: **Бесурманитися, бесурмянитися** дзеясл. Прымаць басурманскую веру. наУка божа# У нихіу згинУла, злость велика# и незбожность межы ихіу се ихіу много тУрчить и бесУрм#нить, незгода и васнь межы ними така# (Бер. саб., 556) [ГСБМ, 1, с. 290]; **Бермовати** дзеясл. Выконваць абрад мірапамазанія. оур#діу Діакона естї... в небытности іере# крестити, але не бѣрмовати, причащати, и ховати людеи

оумерлыху (36. Вып., 53)[ГСБМ, 1, с. 102]; **ЖИДОВСТВОВАТИ, ЖЫДОВСТВОВАТИ** дієсл. недок. (цсл. жидовствовать) визнавати іудейське віровчення, іудаїзм: Ныне вже римляне писмо преслушали, и набожества их ново позмышляли. Уже бо жидовствуют з своими органы, любо плясаныи в бога поруганы (к. XVI ст. *Укр.п.* 76) [СУМ, Вип. 9, с. 162]; **Анафематствовати** дзеясл. Аддаваць анафеме. у ниху литоргисаючи, иныху же анафематствуючи (АЗР, ІМ, 20, 1589) [ГСБМ, 1, с.114]; **Банитовати** дзеясл. Караць пазбаўленнем грамадзянских правоу і выгнаннем з країны. Попову и проповѣдникову братскиху и тыху, хто бы иху слухали и до церкви братской ходили, митрополиту апостата выклинали, а король банитуеу (АЗР, ІV, 193, 1599) [ГСБМ, 1, с.187]; **Закреснетися** дзеясл. *Зачырванеца, пачырванець*. Бово # покраснелъ болшеи ніж рожа (Бава, 137) [ГСБМ, 10,с. 257]; **Заматерети** дзеясл. *Састарыцца*. Дочка фаноуилова... заматерѣлав о днехъ своих (Чэцця,138) [ГСБМ, 10, с. 285]; **Голубѣти** дієсл. недок. (мати голубий колір) голубіти: голубѣю columbesco (Уж. 1645, 60 зв.) [СУЛМ XVI – XVII ст, 7, с.11].

Колектива як збірна субстанція: **Громадити** дієсл. нелок. 1. (збирати, складати що-небудь до купи) громадити: аггеро громадити (I пол. XVII ст. Сем. 18) [СУЛМ XVI – XVII ст, 7, с. 94].

Делібератив як об'єкт мовно-мисленнєвих дій: **ЕКЗАМЕНОВАТИ, ЕКЗАМИНОВАТИ, ЕГЗАМИНОВАТИ, ЕКГЗАМИНОВАТИ** дієсл. недок. (стп. *egzaminować, лат. exāminare*) 2) (кого, що) Перевіряти, переглядати: На такое то безчиніе рядъ церкве руское пришолъ, же епископовъ и писма ихъ не епископове, але священники экзаменуютъ тые оныхъ и декретуютъ (Дерманъ, 1628 *КМГМ* I, дод. 319) [СУМ, Вип. 9, с.]; **ЕКЗЕКВОВАТИ, ЕКЗЕКВОВАТИ, ЕКЗЕКОВАТИ, ЕКЗЕКОВАТИ** дієсл. недок. (стп. *egzekwować, лат. exsequi*) (що) виконувати вирок, присуд: наминамы и росказеы ва(м) абы е(с)те его не сидили и жа(д)ного сказа(н)а пра(в)ного не чинили ани е(к)зековали (Вільна, 1581 *ЖКК* I, 202) [СУМ, Вип. 9, с. 28]; **Законити** дзеясл. Устанаўліваць закони. Вси посполите тако Сную речъ толкуютъ іакобы Хсѣ вѣтхаго закона заповѣди на сторону Сѣткладахъ, а свои новые заповѣди законилъ (Будны, 216) [ГСБМ, 10,с. 245].

Релятив як суб'єкт певного соціального відношення: **ЕПИСКОПСТВОВАТИ, ЕПИСКОПСТВОВАТИ** дієсл. недок. Займати посаду єпископа, бути єпископом: а жадною // мѣрою канонне и пристойне епископствовать и священствовать немогучого чловѣка, за жадного епископа, яко тежъ и помененного нѣкогось Афанасія невѣдомого намъ патріархи, за патріарха скwapливe немаючи, и мѣти не смѣючи и не важичися, а нѣпослушенства и данины жадное его мил, пану Попелеви не отдавали (Київ, 1634 *КМГМ* I, дод. 556-557) [СУМ, Вип. 9, с. 97].

Інструментив – знаряддя та засіб дії: **БУБНИТИ** дієсл. недок. (грати на бубні) бубнити: Южемъ, Аде, послалъ по Ісѣ слугъ своихъ вѣрнихъ, Венѣру и Трубая... А гди будутъ бубнити, в той часть души его будутъ провадити (I пол. XVII ст. *Сл. о. аѣ.* 20) [СУМ, Вип. 3, с. 82]; **БОРОНОВАТИ** дієсл. недок. Боронувати, волочити: Бороную. Оссо. Subigo glebas (1650 *ЛК* 430). [СУМ, Вип. 3, с. 36]; **БЫЧОВАТИ** дієсл. недок. (кого) Бичувати, бити, шмагати: По(м)поину(с).. пиши(т), и(ж) ся міщанина ри(м)ского бычовати икрыгы не годило, которы(м) ся право(м) и павѣ(л)... кгда е(ст) бы(л) каза(л) привязати до сто(л)па и бычовати ѡборони(л) (1582 *Кр. Стр.* 85); [СУМ, Вип. 3, с. 138].

Об'єкт, позначений зазвичай спеціалізованою формою знахідного відмінка іменника: **ВЕЛИКОДНОВАТИ** дієсл. недок. Святкувати Великдень: и повѣдѣ(л) и(м) то іудода иже оу домоу зѣведѣвѣ маѣ(т) великодновати (Смотрич, II пол. XVI

ст. *Проп. Д.* 4 зв.); [СУМ, Вип. 3, с. 216]; **Грунтовати, крунтовати** дзеєсл. недок. (сmn. gruntowac.grundendet) 1.(що кому) Забезпечувати (що), закладати фундамент (під що), засновувати (що): ро(з)ширювати страны сво(и) Устави(ч)ными ви(и) поко(и) собѣ потом(м)ко(м) свои(м) та(м) кгрU(н)тую(чи) ры(м)скую и ко(н)стя(н)тинопо(л)скую столицU до кгрU(н)ту зва(л)чили (1582 Крю.Стр.94) [СУЛМ XVI-XVII ст, 7 с. 144]; **БУРИТИ, БУРИТЬ, БУРЫТИ** дієсл. недок. (стч. bouřiti, стл. burzyé) 1. (кого, що) Руйнувати, нищити, спустошувати, плюндрувати: естли бы межи ними и тые были, которые Очаковъ бурили, ты бы ихъ ва то приводиль (Рудники, 1561 АЮЗР II, 156).

Медіатив як допоміжний матеріал або непрямий засіб дії: **Белити** дзеєсл. 1) Адбельваць. ѣхсú...шмывает нас. Чисте снага бѣлить (Чэцця, 1246) [ГСБМ, 1, с. 267]; 2) Фарбаваць у белы колер. Цвѣты иншіи бѣлитú, иншіи чорнитú, дрUгиі пстрит, а нѣкаторіи чирвонитú (Каліст, I, 1346) [ГСБМ, 1, с. 267]; **ЗАБРУКАТИСЯ** дієсл. док. (стл. zabrukać się) забруднитися: ѡдѣн'ѧ ихъ, гдѣсьѧ забрикают', нѣшмыва́ют'ся водо́ю, ѧле ѡгнѣмъ, и ставѧют'ся чистѣйшіи и свѣтлѣйшіи (Вільна, 1627 Дух.б. 122) [СУМ, Вип. 9, с. 207 – 208]. Пропозиційно-диктумна мотивація відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. є поширеним явищем і підтверджує концепцію синтаксичної природи деривації, адже мотиватори дієслів обираються зі сфери предикатно-аргументної структури (диктуму) концепту і мають прямі значення. За загальним механізмом цей тип мотивації є метонімічним, оскільки дія позначається на підставі суміжності з відповідною субстанцією. За дослідженнями Г. Хірта всі первинні дієслова мали відіменникове походження [1, с. 13].

Висновки та перспективи дослідження. Ономасіологічний аналіз відіменних дієслівних одиниць у писемних пам'ятках XIV – XVII ст. продемонстрував залежність похідності у словотворенні слів від ономасіологічної структури мовних одиниць та від когнітивних зв'язків у свідомості мовців. Мотивацію і словотвірне вираження відіменних дієслівних одиниць варто досліджувати на підставі моделей концептів та зв'язків між концептуальними сферами, що дає можливість установити психоментальне підґрунтя формування їхніх номінативних структур з огляду на спосіб та причину вибору певних мотиваторів зі структур знань про позначуване. Аналіз мотиваційних закономірностей номінативних одиниць відображає особливості концептуальної системи, етнічної інтеріоризації дійсності народів, що знаходилися у тривалих мовних контактах певної історичної епохи. У подальших наукових студіях буде досліджено асоціативно-термінальну мотивацію відіменних дієслів у писемних пам'ятках XIV – XVII ст.

Список використаних джерел

1. Бенвенист, Э. Индоевропейское именное словообразование [Текст] / Э. Бенвенист / [Перевод с франц. Н.Д. Андреева]. – Изд-во: Иностран. литерат. – М., 1955. – С. 13.
2. Русанівський, В.М. Структура українського дієслова [Текст] / В.М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 90.
3. Ерофеева, И.В. Именное словообразование в языке русских летописей [Текст]: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / И. В. Ерофеева. – Казанский (Приволжский) федеральный университет. – Казань, 2010. – 20 с.
4. Кубрякова, Е.С. Типы языковых значений: Семантика производного слова [Текст] / Е.С. Кубрякова – М.: Наука, 1981. – С. 3.

5. Мельничук, О.С. Методологічні проблеми аналізу співвідношень ідеального і матеріального в сфері мови / О.С. Мельничук // Мовознавство. – 1987. – № 1. – С. 10.

6.Петрухина, Е.В. Когнитивные аспекты изучения производного слова в славянских языках [Электронный ресурс] / Е.В. Петрухина.–Режим доступа: <http://www.seelrc.org/glossos/issues/3/petrukhina.pdf>.

7.Потебня, А.А. Эстетика и поэтика [Текст] / А.А. Потебня. – Москва: «Искусство», 1976. – 614 с.

8. Потебнянські читання [Текст]: зб. наук. пр. / Ін-тут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. – Київ «Наукова думка», 1981. – 183 с.

9.Словотвір сучасної української літературної мови [Текст]. – К.: Наукова думка, 1979. – 406 с.

10. Селиванова, Е.А. Когнитивная ономазиология (монография) [Текст] / Е.А. Селиванова – К.: Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.

11.Селіванова, О.О. Когнітивна концепція словотвірної мотивації / О.О. Селіванова [Електронний ресурс].– Режим доступа: http://selivanova.net/downloads/Cognitivna_conceptia...pdf

12.Хохлачева, В.Н. К истории отглагольного словообразования существительных в русском литературном языке нового времени [Текст] / В.Н. Хохлачева. – М.: Наука, 1963. – 152 с.

13.Dokulil, M. Ke koncepcii porovnavaci charakteristiky slovanskych jazyky v oblast «tvoreni slov» [Text] / M. Dokulil // Slovo a slovesnost. – 1963. – № 24. – S. 85 – 91.

References

1.Benveniste, E. (1955). Indoeuropejskoe imennoe sloobrazovanie [Indo-European Nominal Formation] Translation from the French. N.D. Andreev, Foreign. Literat, 13.

2.Rusanivsky, V. M. (1971). Struktura ukrains'kogo dieslova [The structure of the ukrainian verb]. Naukova dumka, 90.

3.Yerofeyeva, I. V. (2010). Imennoe slovoobrazovanie v jazyke russkih letopisej [Nominal derivation in the language of Russian chronicles]. Kazan (Volga) Federal University, 20.

4.Kubryakova, E. S. (1981). Tipy jazykovyh znachenij: Semantika proizvodnogo slova [Types of the linguistic meanings: Semantics of the derivative words]. Nauka, P. 3.

5.Melnychuk, O. S. (1987). Metodologichni problem analizu spivvidnoshen' ideal'nogo i materialnogo v sferi movy [Methodological problems in analyzing correlations of ideal and material in the field of language] Linguistics, 1, 10.

6.Petrukhina, E.V. Cognitive aspects of the study of a derivative word in Slavic languages. Available at: <http://www.seelrc.org/glossos/issues/3/petrukhina.pdf>.

7.Potebnja, A. A. (1976). Estetika i poetika [Aesthetics and Poetics]. Art, 614.

8.Potebnjans'ki chytannja (1981). [Potebnya's Readings] Institute of Linguistics named after O.O. Potebnya of the Academy of Sciences of the USSR. Naukova dumka, 183.

9.Slovotvir suchasnoi ukrains'koi movy (1979). [Word formation of the modern Ukrainian language]. Naukova dumka, 406.

10.Selivanova, E. A. (2000). Kognitivnaja onomasilogija [Cognitive onomasiology]. Publishing House of the Ukrainian Phytosociological Center, 248.

11.Selivanova, O. O. The Cognitive Concept of the Word-Formation Motivation. Available at: selivanova.net/downloads/Cognitivna koncepcia...

12.Khokhlacheva, V. N. (1963). K istorii otglagol'nogo slovoobrazovaniya sushchestvitel'nyh v russkom literaturnom jazyke novogo vremeni [On the history of verbal word formation of nouns in Russian literary language of modern times] Nauka, 152.

13.Dokulil, M. (1963). A Comparison Concept of the Slavic Languages Features in the Field of «Word formation». Slovo a slovesnost, № 24, 85 – 91.

МОТИВАЦИЯ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ СУФФИКСАЦИИ ОТЫМЕННЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ПАМЯТНИКАХ XIV – XVII ВВ.

Г. В. Кочерга

Аннотация. В статье объяснено когнитивное исследование отыменных глагольных единиц, что позволяет выявить специфику различий между языками, и отражает особенности в восприятии их носителями окружающего мира. Исторической суффиксальной семантике принадлежит важнейшая роль в номинативном процессе, что отражает особенности человеческого мировосприятия, специфику культурно-исторического опыта языковых контактов восточнославянских этносов в письменных памятниках XIV – XVII вв. Аспекты когнитивной концепции словообразовательной мотивации обобщены Е. Селивановой. Исследовательница подчеркивает, что одной из актуальных проблем современного словообразования и теории номинации является исследование мотивационных механизмов, на вербальном уровне проявляются в структурно-семантических связях между производными и образующими единицами языковой системы, а на когнитивном уровне являются способом языковой репрезентации концептуальных реляций синергетической системы этносвидомости. Типологизацию мотивационных связей отыменных глагольных единиц в восточнославянских памятниках XIV – XVII вв. устанавливаем в соответствии со статусом концептуального фрагмента, избранного мотивационной базой, что определяет постановку проблемы.

Ключевые слова: когнитивная концепция, ономазиологический анализ, семантика, суффиксация, ментальность, словообразовательная мотивация, историческая деривация, отыменные глаголы

MOTIVATION AND WORD BUILDING EXPRESSION OF THE DENOMINATIVE VERBAL UNITS SUFFIXATION IN THE EAST SLAVIC MONUMENTS OF XIV - XVII CENTURY

G. V. Kocherga

Abstract. The article reveals cognitive research of the denominative verbal units that can detect the specific differences between languages and reflects the peculiarities of perception of the world media. Historic suffix semantics plays the most important role in the nominative process, that reflects the peculiarities of human perception of the world, specific cultural and historical experience of language contacts of the East Slavic ethnic groups in written monuments of XIV – XVII century. O.Selivanova generalized the cognitive aspects of word-formation motivation concept. The researcher stresses that one of the urgent problems of the modern theory of derivation and the nomination is to study of the motivational mechanisms on a verbal level found in structural and semantic relationships between derivatives and generating units of the language system, and the cognitive level is a way of representing conceptual language communiques of the synergetic system of ethnic consciousness

[11]. The typology of the motivational relations of the denominative verbal units in the East Slavic monuments of XIV – XVII cent. is set according to the status of the conceptual piece, chosen by the motivational base, which defines the problem formulation.

The purpose of the article is the description of types and varieties of motivational processes from the point of view of the relationship of the onomasiological name structures, semantics and conceptual basis of the denominative verbal items in written monuments of XIV - XVII century.

One of the most effective ways of enriching the lexical linguistic fund of the investigated period XIV - XVII century is the suffixation word formation. Since the XVI century, when the genre diversity of Ukrainian written records increases, thereby expanding the use of the Ukrainian literary language, "its vocabulary grows, the number of verbal roots increases" [2, p. 90].

The most common type of motivation among the denominative verbal units in East Slavic monuments of XIV - XVII century is the propositional dictum motivation based on the selection of motivational verb base from the fragment of the true, objective knowledge about the denoted, verbalized in signs with direct values. This fragment in the structure of mental-psychonetic complex is qualified as a propositional dictum, that is a mental analogue that captures the relationship between elements of a situation that affects syntactic structure, isomorphic to the sentence. A denominative verb propositionally motivated, is a sign of the central events of the situation, and his motivator is an argument. [10] For example: an Experientive as a carrier of psychic activity: *Вчеловечитися дзеясл. зв. Увасоби́цца ў чалавека. Нас ради чело́вѣк и нашого спасенія ради сѹшедшого сѹ небесѹ, и вѹплотившагосѹ вѹм ѿ ѿха сѹма, и Марія ѿ ѿвы вѹчлѹчшасѹ* (Будны, 119) [ГСБМ, 5, с. 64]. The propositional dictum motivation of the denominative verbal units in written monuments XIV - XVII century is common and confirms the concept of the syntactic derivation nature, as verb motivators are selected from the scope of predicate-argument structure (dictum) of the concept and have direct meanings. According to the general mechanism this type of motivation is metonymic, as an action is indicated on the basis of adjacency with the relevant substance. According to H. Hirt's research all primary verbs had denominative origin [1, p. 13].

Conclusions and research prospects. Onomasiological analysis of the denominative verbal units in written monuments XIV - XVII century demonstrated the dependence of the derivation in the word formation from the onomasiological structure of language units and the cognitive connections in the minds of speakers. Motivation and the denominative verbal units word-building expression should be explored on the basis of the concept models and the connections between the conceptual areas, that allows to set a psycho-mental ground of forming their nominative structures due to the manner and cause of selecting certain motivators out of the knowledge structure about the denoted. The analysis of the motivational patterns of the nominative units reflects the features of the conceptual system, ethnic peoples interiorization of reality, that were in long language contacts during a particular historical era. In further scientific studies the associative-terminal motivation of the denominative verbs in written monuments XIV - XVII century will be studied.

Keywords: a cognitive concept, an onomasiological analysis, the semantics, a suffixation, a mentality, a derivational motivation, a historical derivation, a denominative verb

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СПОНУКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ІНСТРУКЦІЙ

Т. А. ПАСТЕРНАК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tanya.pasternak@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0589-6881

Анотація. У статті розглянуто спонукальний дискурс як джерело для виявлення механізмів успішної комунікації між учасниками процесу навчання. Встановлено конститутивні характеристики інструкції як спонукального дискурсу. Проаналізовано зразки інструкцій до виконання вправ у ракурсі інференційно-прагматичної методики аналізу дискурсу.

Ключові слова: процес навчання, спонукальний дискурс, інструкція, інференційно-прагматична методика

Актуальність. Початок XXI століття ознаменований переходом до нової парадигми освіти, що, передусім, фокусується на навчанні протягом усього життя (lifelong learning). Велика кількість доступних ресурсів, в тому числі відео презентацій, лекцій, занять по Skype, авторських мультимедійних програм тощо, значно розширила можливості для навчання, змістивши, таким чином, роль вчителя з основного носія професійних знань і вмінь на консультанта-провідника у безмежному та хаотичному морі інформації, засобів та способів навчання. Саме педагогам належить ключова роль у навчанні вчитися, створенні нового ставлення до знань, що полягає у постійному самовдосконаленні не лише у професійній сфері, а й у загальнолюдському аспекті [13].

На етапі формування мотивації до навчання протягом життя викладачі-наставники стикаються з одним з найсерйозніших викликів: як сформулювати *правильні інструкції* для таких вибагливих та рафінованих учнів. М'яке, ненав'язливе спонукання чи, навпаки, жорстке, безапеляційне інструктування сприятиме ефективній мотивації в умовах сьогодення? Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми, спонукальний дискурс стає предметом дослідження, перш за все, лінгвістів, оскільки представляє великий потенціал для виявлення механізмів успішної комунікації між учасниками процесу навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спонукальний дискурс як цілісне комунікативне утворення розглядався ученими з різних дослідницьких позицій. С. Л. Голошук досліджував спонукання та спонукальний дискурс з точки зору когнітивно-комунікативної парадигми знань, визначивши спонукальний дискурс як стратегічне утворення, де внутрішні процеси мовленнєвої діяльності впливають на його реалізацію [2]. О. Б. Франко охарактеризував семантичні та прагматичні засоби спонукального діалогічного дискурсу на матеріалі німецькомовних художніх творів XX ст., встановивши лінгвальні та нелінгвальні чинники успішності спонукання [15].

О. С. Шутова вивчала комунікативно-прагматичні та жанрові особливості спонукання у повчальному дискурсі, виокремивши та охарактеризувавши прагматичні підтипи повчальних жанрів мовлення: інструктивні (наставляння,

напучення, інструкції), сугестивні (пораду, рекомендацію), прескриптивно-сугестивні (наказ) та моральні (повчання, мораль, нотацію) [18]. Т. А. Вецкур дослідила стратегії і тактики комунікантів у моралістичному, інструктивному та фатичному видах повчального дискурсу [1].

Серед дослідників дидактичного потенціалу інструкцій варто згадати В. Редько, котра проаналізувала інструкції, вміщені в підручниках, як засоби навчання продуктивних і рецептивних видів іншомовного спілкування.

Однак серед дослідників інструкцій як прагматичної реалізації спонукування спостерігається певна розбіжність у визначенні типу дискурсу, до якого вони відносять інструкції. Так, О. Мощанская та Г. Киндеркнехт [9] розглядають інструкції по експлуатації як жанр *директивного дискурсу*, що актуалізує у свідомості реципієнта певну фреймову конфігурацію. Типовою організацією директивного дискурсу є модель каузації поведінки адресата (реципієнта) шляхом насадження йому певних алгоритмів поведінки і базових смислових елементів (концептів) цільового застосування, способу дії, тощо.

Розглядаючи структурні та мовні особливості технічних, косметичних, медичних та кулінарних інструкцій, О. Кондрашкіна [6] ототожнює їх з *інструктивним дискурсом*, який, за визначенням Н. Формановської [14, 40-41], є «тематично та граматично цілісним утворенням, що задовольняє умови зв'язності послідовних речень-висловлень, в яких знаходять вирішення комунікативні цілі та інтенціональні замисли автора». На формування інструкцій, на думку О. Кондрашкіної, впливають прагматичні фактори, а мовні засоби слугують способом досягнення мети [6]. С. Канащук вважає інструкцію соціально-орієнтованим дискурсивним жанром, що виконує не лише прагматичні функції, а й впливає на емоційний стан адресата, мотивує до дії [5].

Досліджуючи типологію дискурсу, Н. Назмеєва виокремлює *методичний дискурс* і визначає його як такий, що передбачає двосторонню взаємодію викладача та студента через письмове чи усне завдання (у вузькому значенні). Центральним поняттям методичного дискурсу авторка визначає мікротекст – інструкцію, на якій зосереджені навчально-пізнавальні потреби студентів, цілі, задачі викладання, теоретичні дослідження в рамках комунікативної лінгвістики (у широкому значенні) [10].

Інші варіанти найменувань зазначеного дискурсу включають: *повчальний дискурс* з інструктивним підтипом (О. Шутова); *спонукальний* (С. Голощук; О. Франко); *повчально-інструктивний* (Т. Вецкур).

Мета наукової статті – узагальнити дослідницькі позиції щодо спонукального дискурсу; виявити конститутивні характеристики інструкції як спонукального дискурсу; проаналізувати зразки інструкцій до виконання вправ у ракурсі інференційно-прагматичної методики аналізу дискурсу.

Методи. У дослідженні застосовано інференційно-прагматичну методику дослідження розмовного дискурсу в ракурсі теорії релевантності.

Результати. Узагальнивши сучасні позиції щодо конститутивних характеристик інструкцій, ми відносимо останні до спонукального дискурсу, оскільки спонукування як лінгвопрагматична категорія [3] пов'язана із впливом одного мовця на іншого з метою здійснити певні (не)комунікативні дії, змінити переконання, (не)погодитися з мовцем, висловити ставлення, тощо. За своєю ілокутивною силою спонукальні висловлення поділяються на висловлення вимоги, наказу, заборони, настанови, попередження, заохочення, заклику, прохання тощо. Дослідники категорії спонукальності розрізняють три типи спонукування з погляду інтенсивності волевиявлення: категоричне, пом'якшене й

нейтральне [11]. До категоричного спонукання відносяться мовленнєві акти вимоги, наказу, заборони; до пом'якшеного – прохання; до нейтрального – пропозиції, заклику, поради, рекомендації. До категоричного спонукання вдаються мовці, наділені відповідними владними повноваженнями (директор, лікар, суддя); менш категоричні висловлення спонукання притаманні мовцям з нижчим соціальним та рольовим статусом, що мають намір м'яко «переконати» або «вмовити» співбесідника (вчитель, однокласник, тренер).

Враховуючи специфіку спонукального дискурсу, сферою застосування якого є в тому числі інструкції до виконання різних типів вправ, ми вважаємо, що такі інструкції належать до актів нейтрального спонукання, що зумовлено прагматичною доцільністю точного виконання інструкцій, ненав'язливим запрошенням та мінімально достатньою кількістю пресупозицій, необхідних адресатам для усвідомлення інструктивного змісту.

У цій статті будуть проаналізовані зразки спонукального дискурсу (навчальні інструкції) із застосуванням інференційно-прагматичної методики дослідження розмовного дискурсу, розробленою в ракурсі теорії релевантності [7;16;17]. Авторами зазначеної теорії є французькі дослідники Дейдра Вілсон та Дан Спербер [21], а основою теорії стали роботи Г. П. Грайса [19; 20], що фокусуються на універсалиях раціональної мовленнєвої поведінки, упорядкованої принципом кооперації, на вивченні імплікованого значення мовця і правилах його виведення / інференції слухачем [8, с. 215-216]. Згідно теорії релевантності, передача інформації забезпечується двома моделями – кодовою та інференційною. Через кодову модель мовець кодує своє повідомлення у вигляді сигналу, який розшифровується слухачем ідентичним, як у мовця, кодом. Через інференційну модель мовець передає певне значення у повідомленні через мовні та немовні засоби, яке виводиться слухачем шляхом логічних умовиводів (інференцій) на основі очевидності. Процес інференції автоматично створює певні очікування (пресупозиції), котрі допомагають або заважають вивести інтензоване значення повідомлення. В процесі інтерпретації слухач повинен вибрати з цих пресупозицій ті, які «задовольняють» когнітивний контекст, тобто у форматі яких висловлення мовця стає для слухача осмисленим.

Важливим методологічним аспектом для прагматичного аналізу в розрізі теорії релевантності є розмежування експлікатури та імплікатури. Експлікатура – це зміст, що передається у висловленні за допомогою мовного коду, і який є розвитком логічної форми, імплікатура – це те, що мається на увазі, прихований зміст.

Методика дослідження спонукального дискурсу на прикладі навчальних інструкцій передбачає такі етапи аналізу:

- визначення структурних особливостей інструкції (в тому числі на основі теорії мовних актів);
- виявлення експлікованих смислів;
- виявлення пресупозицій, можливих варіантів імплікованих смислів;
- визначення прагматичного ефекту інструкції.

Проілюструємо приклад аналізу інструкцій до вправ для вивчення англійської мови із застосуванням інференційно-прагматичної методики дослідження дискурсу.

Complete the extract below from a talk by a communication expert with the verbs from the box [4].

За типом мовленнєвого акту інструкція (1) до вправи на доповнення є прямим директивом у формі наказового способу, з ілокутивною силою пропозиції. Мовець

«пропонує» заповнити уривок (вказано його точне місцезнаходження) певними, обмеженими в кількості дієсловами (вказано їх місцезнаходження). Пресупозиціями, необхідними для вилучення зазначеної ілокуції, є (а) «у фрагменті тексту пропущені дієслова, наведені у рамці, і їх потрібно вставити на свої місця»; (б) «фрагмент тексту є промовою і належить експерту з комунікацій». Виведений з інструкції (б) інференційний смисл є суттєвим для більш точного виконання вправи, оскільки може бути прагматично доцільним для розуміння контексту вживання дієслів, запропонованих для заповнення лакун. Нейтральність спонукання, тобто імперсональність звертання до слухача, відсутність ввічливого маркера (please) дозволяє зекономити час на інтерпретацію інструкції і зосередитися лише на виконанні.

(1) *Check what the law in your country says about employment and equal opportunities. How do these affect disabled people? Write a brief report [4].*

Інструкція до вправи на навчання писемного зв'язного мовлення (2) містить декілька типів мовленнєвих актів: прямі директиви у формі наказового способу (*Check what the law in your country says...; Write a brief report.*) та квеситив з пом'якшеною силою директиву (*How do these affect disabled people?*). Експліковані смисли інструкції: мовець рекомендує знайти конкретну інформацію про закон, що стосується працевлаштування й рівні права у своїй країні, доповнити її питанням про людей з обмеженими можливостями та підготувати коротке письмове повідомлення. Кількість пресупозицій буде значно більшою: напр., (а) «у країні мовця є закон про працевлаштування й рівні права»; (б) «закон про працевлаштування й рівні права містить статтю про людей з обмеженими можливостями»; (в) «закон про працевлаштування й рівні права впливає на людей з обмеженими можливостями»; (г) «необхідна інформація для короткого письмового повідомлення міститься у законі про працевлаштування й рівні права». Закладена імплікатура передбачає доступність і зрозумілість такого роду інформації для інтерпретації лише студентами-юристами.

Висновки і перспективи. Виведені інференції слугують алгоритмом дій для виконання інструкції слухачем, а імплікатура прочитується «цільовою аудиторією». Таким чином, інструкції містять достатню кількість додаткової інформації, тому є прагматично виправданими й доцільними.

Спонування в інструкціях виражені переважно директивами та квеситивами з пом'якшеною силою директивів, що змушують мовця виконувати комунікативні/некомунікативні дії з максимальною точністю, а імпліковані смисли слугують вторинним джерелом інформації для виконання вправ.

Отже, методика дослідження спонукального дискурсу на основі інференційно-прагматичної моделі дозволяє виявити варіанти смислової інтерпретації інструкції, встановити її оптимальну інференцію, що узгоджується з імплікованим смислом і, таким чином, забезпечити прагматичний ефект інструкції. Останній полягає в оптимальній зрозумілості виконання інструкції.

Список використаних джерел

1. Вецкур, Т. А. Секвенційний характер інструктивного повчального дискурсу (на матеріалі англійської мови) [Текст] / Т. А. Вецкур // Нова філологія. – 2011. – № 44. – С. 23-28.
2. Голощук, С. Л. Когнітивно-комунікативні особливості спонукального дискурсу [Текст] / С. Л. Голощук // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – Львів, 2007. – № 586. – С. 56-59.

3. Голощук С. Л. Лінгвопрагматичні особливості спонукального дискурсу в англomовній прозі (на матеріалі художніх творів другої половини ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. Л. Голощук. – Львів, 2011. – 20 с.
4. Гуманова Ю. Л. Just English. Английский для юристов: Учебное пособие [Текст] / Ю.Л.Гуманова В.А.Королева М.Л.Свешникова Е.В.Тихомирова; Под ред. Т.Н.Шишкиной. – М.: Гуманитарное знание, ТЕИС, 1998. – 198 с.
5. Канащук, С. А. Инструктивный дискурс IT корпораций: социолингвистический аспект [Текст]: дис... канд. филол. наук. 10.02.01 / С. А. Канащук – Томск, 2012. – 227 с.
6. Кондрашкина, Е. Ю. Прагмалингвистическая характеристика инструкции на материале русского и сербского языков [Текст] / Е. Ю. Кондрашкина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2015. – Ч. I. – № 9 (51). – С. 85-91.
7. Кравченко, Н. К. Методика исследования разговорного дискурса в ракурсе теории релевантности (инференционно-прагматическая модель) [Текст] / Н. К. Кравченко, Т. А. Пастернак // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2016. – Вип. 8. – С. 40-43.
8. Кравченко, Н. К. Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия [Текст] / Н. К. Кравченко – Киев: «Интерсервис». – 2017. – 286 с.
9. Мощанская, Е. Ю. Инструкция по эксплуатации как жанр директивного дискурса: предпереводческий анализ [Текст] / Е. Ю. Мощанская, А. С. Киндеркнехт // Филологические науки. Вопросы теории и практики – Тамбов: Грамота, 2013. – Ч. I. – № 7 (25). – С. 134-137.
10. Назмеева, Н. А. Методичний дискурс як лінгвістичний феномен у сучасній дискурсивній парадигмі [Текст] / Н. А. Назмеева // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2011. Вип. 20. – С. 150-155.
11. Нарушевич-Васильєва, О. В. Засоби вираження функції прохання ФСП спонукальності (на матеріалі текстів художнього стилю) [Текст] / О. В. Нарушевич-Васильєва // Записки з українського мовознавства. – Одеса: Астропринт, 1999. – Вип. 8. – С. 86 – 94.
12. Носова, Л. Н. Коммуникативно-прагматический потенциал инструкции по применению лекарственных средств в фармацевтическом дискурсе [Текст]: автореф. дис... канд. филол. наук. 10.02.19 / Л. Н. Носова – Москва, 2013. – 24 с.
13. Пастернак, Т. А. Інтенсифікація процесу вивчення іноземних мов [Текст] / Т. А. Пастернак // зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2016 р. – Київ: Міленіум, 2016. – С. 181-182.
14. Формановская, Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения [Текст] / Н. И. Формановская. – Москва: Институт русского языка им. А.С. Пушкина, 1998. – 293 с.
15. Франко, О. Б. Семантичні та прагматичні параметри спонукального дискурсу (на матеріалі німецькомовних художніх творів ХХ ст.) [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. Б. Франко. – Київ, 2007. – 19 с.
16. Харченко, С. В. Варіантність факультативних елементів семантико-синтаксичної структури речень [Текст] / С. В. Харченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки». – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 215, Ч.1. – С. 33–39.
17. Шинкарук, В.Д. Дискурсивне висловлювання як функціонально-мовленнєва одиниця [Текст]/ В.Д. Шинкарук // Збірник “Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті”. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С.180-192.

18. Шутова, О. О. Повчальний дискурс: комунікативно-прагматичні та жанрові особливості (на матеріалі українських, російських, англійських та французьких фольклорних дидактичних текстів) [Текст]: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. О. Шутова. – Донецьк, 2011. – 20 с.
19. Grice, H. P. Logic and conversation / H. P. Grice. // Syntax and semantics. – NY: Academic Press, 1975. – V. 3 – P. 41-58.
20. Grice, H. P. Studies in the way of words. / H. P. Grice. – Cambridge, Mass: Harvard University Press; 1989. – Essays 1-7, 14, 18; Retrospective Epilogue – 406 p.
21. Sperber, D. Relevance: Communication and Cognition. / D. Sperber, D. Wilson – 2nd ed. – Oxford: Cambridge MA, 1995. – 203 p.

References

1. Vetskur, T. A. (2011). Sekventsiynyi kharakter instruktivnogo povchalnogo diskursu (na materialii angliysyskoi movi) [Sequential character of instructive didactic discourse] Nova filologiya. № 44. 23-28.
2. Holoshchuk, S. L (2007). Kohnityvno-komunikativni osoblyvosti sponukalnoho diskursu [Cognitive communicative features of causative discourse] Visn. Nats. un-tu "Lviv. Politekhnik". № 586. Lviv, 56-59.
3. Holoshchuk, S. L. (2011). Linhvoprahmatychni osoblyvosti sponukalnoho diskursu v anhlomovniy prozi (na materialii khudozhnikh tvoriv druhoyi polovyny XX st.) [Pragmalinguistic features of causative discourse in English prose]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Lviv, 20.
4. Holoshchuk, S. L. (2011). Linhvoprahmatychni osoblyvosti sponukalnoho diskursu v anhlomovniy prozi (na materialii khudozhnikh tvoriv druhoyi polovyny XX st.) [Pragmalinguistic features of causative discourse in English prose]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Lviv, 20.
5. Kanashchuk, S. A. (2012). Instruktivnyi diskurs IT korporatsyi: sotsyolynhvystycheskyy aspekt [Instructive discourse of IT corporations: socio linguistic aspect]: dys... kand. filol. nauk. 10.02.01. Tomsk, 227.
6. Kondrashkina, E. Y. (2015). Prahmalynhvystycheskaya kharakterystyka instruktsyi na materiale russkoho y serbskoho yazykov [Pragmalinguistic characteristic of an instruction on the materials of Russian and Serbian languages] Filolohicheskiye nauki. Voprosy teorii y praktiki. Ch. I. № 9 (51). Tambov: Hramota, 85-91.
7. Kravchenko, N. K., Pasternak, T. A. (2016). Metodyka issledovaniya razhovornogo diskursa v rakurse teorii relevantnostiy (inferentsionno-prahmaticheskaya model) [Research methods of colloquial discourse in terms of relevance theory (inferential-pragmatic model)]. Odeskyi linhvistychnyy visnyk. Vyp. 8. Odesa, 40-43.
8. Kravchenko, N. K. (2017). Diskurs y diskurs-analiz: kratkaya entsyklopediya [Discourse and discourse analysis: brief encyclopedia] Kyev: Interservys, 286.
9. Moshchanskaya, E. Y. (2013). Instruktziya po ekspluatatsiyi kak zhanr dyrektyvnogo diskursa: predperevodcheskiy analiz [Service instructions as a genre of causative discourse: pre translation analysis]. Filolohycheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki. Ch. I. № 7 (25). Tambov: Hramota, 134-137.
10. Nazmeeva, N. A. (2011). Metodychnyi diskurs iak linhvistychnyi fenomen u suchasniy diskursyvniy paradyhmi [Methodological discourse as a linguistic phenomenon in modern discursive paradigm] Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozhka akademiya». Vyp. 20. 150-155.
11. Narushevych-Vasylyeva, O. V. (1999). Zasoby vyrazhennya funktsiyi prokhannya FSP sponukalnosti (na materialii tekstiv khudozhnoho stylyu) [Ways to

express request function of FSP causation (based on materials of literary style)] *Zapysky z ukrayinskoho movoznavstva*. Vyp. 8. Odesa: Astroprynt, 86 – 94.

12. Nosova, L. N. (2013). *Kommunykativno-prahmatycheskiy potentsial instruktсии po prymereniyu lekarstvennykh sredstv v farmatsevticheskom diskurse* [Pragma communicative potential of a summary of product characteristics in pharmaceutical discourse]: avtoref. dys... kand. filol. nauk. 10.02.19. Moskva, 24.

13. Pasternak, T. A. (2016). *Intensyfikatsiya protsesu vyvchennya inozemnykh mov* [Intensification of the process of learning foreign languages]. *Zb. materialiv II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 25-26 lyutoho. Kyiv: Milenium, 181-182.

14. Formanovskaya, N. Y. (1998). *Kommunykativno-prahmatycheskiye aspekty edinits obshcheniya* [Pragma communicative aspects of communication units] Moskva: Ynstytut russkoho yazyka ym. A.S. Pushkina, 293.

15. Franko, O. B. (2007). *Semantychni ta prahmatychni parametry sponukalnoho dyskursu (na materiali nimetskomovnykh khudozhnikh tvoriv XX st.)* [Semantic and pragmatic parameters of causative discourse (based on materials of German fiction of XX century)]: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyiv, 19.

16. Kharchenko, S. V. (2015). *Variantnist fakultatyvnykh elementiv semantyko-syntaksychnoi struktury rechen* [Variation of optional elements of semantic and syntactic structure of sentences]. *Scientific Herald of National university of life and environmental sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences*, 215, 33-39

17. Shynkaruk, V.D. *Dyskursyvne vyslovliuvannia yak funktsionalno-movlennieva odynytsia* (1996). [Discursive statement as functionally-speech unit]. *Zbirnyk "Struktura ta semantyka movnykh odynyts u funktsionalnomu aspekti"* [Bulletin The structure and semantics of language units in the functional aspect]/ . – Chernivtsi: ChDU, 1996. – S.180-192.

18. Shutova, O. O. (2011). *Povchalnyi dyskurs: komunikativno-prahmatychni ta zhanrovi osoblyvosti (na materiali ukrayinskykh, rosiyskykh, anhliyskykh ta frantsuzkykh folklornykh dydaktychnykh tekstiv)* [Instructive discourse, pragmatic communicative and genre features (based on Ukrainian, Russian, English and French folk didactic texts)]: avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.15. Donetsk, 20.

19. Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation. Syntax and semantics*. V. 3. NY: Academic Press, 41-58.

20. Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words. Essays 1-7, 14, 18; Retrospective Epilogue*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

21. Sperber, D., Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Cambridge MA.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ПОБУДИТЕЛЬНОГО ДИСКУРСА НА ПРИМЕРЕ УЧЕБНЫХ ИНСТРУКЦИЙ

Т.А. Пастернак

Аннотация. В статье рассматривается побудительный дискурс как источник для выявления механизмов успешной коммуникации между участниками процесса обучения. Определены конститутивные характеристики инструкции как побудительного дискурса. Проанализированы образцы инструкций к выполнению упражнений в ракурсе инференционно-прагматической методики анализа дискурса.

Ключевые слова: процесс обучения, побудительный дискурс, инструкция, инференционно-прагматическая методика

RESEARCH METHODS OF IMPERATIVE DISCOURSE ON EXAMPLES OF TEACHING INSTRUCTIONS

T. A. Pasternak

Abstract. *Introduction.* The article is devoted to imperative discourse as the source for discovering the mechanisms of successful communication among participants of learning process. The early XXI century is marked by the transition to a new learning paradigm that focuses on lifelong learning. Plenty of available resources such as video lessons, Skype lessons, original multimedia courses, etc. increased greatly the opportunities for learning, shifting the teacher's role from the main bearer of professional knowledge and skills to the advisor in the immense pool of learning methods and approaches. For that matter the teacher directs and motivates students for self education and lifelong learning.

On the motivation stage the teacher faces one of the most complicated challenges: how to articulate the right instructions for such demanding and sophisticated students. Lenient, nonintrusive encouragement or tough, dictatorial compulsion will lead to effective motivation nowadays? This dilemma is of current interest, so causative discourse is becoming the subject of research, first of all, for linguists.

The findings of recent research showed that causative discourse has a great potential for eliciting new effective mechanisms for successful communication among participants of learning process.

Purpose. The aim of the article is to summarize research positions concerning causative discourse; outline constitutive features of an instruction as causative discourse; analyze samples of instructions for doing exercises applying inferential pragmatic research methods.

Results. We refer instructions, as a language pragmatic category, to causative discourse as they are associated with the impact of one communicator to another with the aim to perform some (non)communicative actions, change viewpoint, (dis)agree with the opponent, express opinion, etc. Learning instructions belong to neutral imperative acts, that is caused by their pragmatic purpose: to follow instructions willingly, no intrusively, with sufficient amount of presuppositions enough for an addressee to realize and carry out them properly.

In this article we have analyzed some samples of instructive discourse (learning instructions) applying inferential pragmatic research methods, based on the Relevance theory by G. P. Grice and developed by D. Sperber and D. Wilson. The offered research method focuses on the universals of rational language behavior, regularized by Cooperative principle; on learning the Speaker's implicated meaning and the rules of its reference by the Hearer.

Conclusion. Research methods of causative discourse, based on inferential pragmatic research model, let identify some possible variants of semantic interpretations of an instruction, elicit its most suitable inference that correlates with implicated meaning and this way guarantee the pragmatic effect of an instruction.

Keywords: learning process, imperative discourse, an instruction, inferential pragmatic research methods

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: seagalina@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0850-0352

Анотація. У статті досліджено типи пасивних конструкцій та причини їх використання в фахових текстах, а також способи та труднощі їх перекладу українською мовою. Розглянуто семантико-прагматичні характеристики медіопасивних конструкцій та пасивних конструкцій з локативним прийменником, що не визначається дієсловом. Проаналізовано конструкції з інфінітивом у функції визначення, в якому може нейтралізуватися опозиція актив/пасив, а також типові англійські конструкції зі статичним та динамічним пасивним станом дієслівних виразів. Вказано, що пасивні конструкції застосовуються з метою переформатування суб'єктно-об'єктних відношень у реченні, а отже і членування на тему/рему. В пасивних конструкціях з локативним прийменником дієслівний вираз вказує або на істотну властивість або на зміну в цій суттєвій властивості суб'єкта-референта. В інших видах пасивних конструкцій виокремлюється потужна імпліцитна модальна складова необхідності або можливості виконання дії, а також складова завершеності чи незавершеності дії.

Ключові слова: пасивні конструкції, синтетичні мови, аналітичні мови, об'єкт дії, способи перекладу

Галузеві тексти відрізняються від інших видів великим арсеналом допоміжних знакових систем (схем, креслень), логічністю, об'єктивністю та компактністю викладу. Їх пишуть згідно із чіткими правилами, й у різних авторів, що пишуть на одну й ту саму тему, можна побачити однакові синтаксичні й морфологічні структури, звороти, один стиль. Розбіжності є лише в частотності вживання слів і виразів та складності викладу. Домінантність перекладу, що забезпечує інваріантність тексту, – це терміни, загальнонаукова лексика, дієслівні форми теперішнього часу, пасивні дієслівні конструкції, складні слова, скорочення, цифри, формули. схеми. Вони потребують додаткових пошуків під час перекладу, кропіткої праці й уважності перекладача. Характерною особливістю англійських галузевих текстів є висока частотність вживання пасивних зворотів, тоді як в українській пасивний стан вживається значно рідше.

Актуальність теми зумовлена тим, що пасивні конструкції можуть створювати певну складність при перекладі навіть для досвідчених перекладачів. Стан дієслова напряду встановлює зв'язок між дією, або станом, що передаються дієсловом, і учасниками, що визначаються його суб'єктом та об'єктом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якщо суб'єкт виступає агентом (діючою особою) дієслова, тоді дієслово вживається в активному стані. Якщо суб'єкт є об'єктом впливу, метою чи досліджуванням, таким, що зазнає дії, використовується дієслово в пасивному стані. В перекладі слід зважати на ті

зміни, які відбуваються в актуальному членуванні речення, в його тематичних та рематичних компонентах. Дослідженням англійських та українських пасивних конструкцій займалися Я. І. Рецкер, І. А. Зражевська, Л. М. Беляєва, М. А. Аполлова, О. А. Сербенська, Г. І. Сидорук та інші.

Метою дослідження є аналіз англійських пасивних конструкцій та дослідження особливостей їх перекладу з огляду на порядок слів в пасивних реченнях, який впливає на актуальне членування речення.

Методи. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, контекстно-ситуативний аналіз дискурсу.

Результати. Граматична категорія стану виражає різний напрям дії по відношенню до носія дії. Але носієм дії може бути особа (предмет), яка виконує дію (*I send*) і особа (предмет), на яку направлена дія (*I am sent*). Активний стан означає, що дія виконується особою – носієм дії. Пасивний стан означає, що дія направлена на носія дії. В реченнях пасивного стану виконавець дії невідомий, а вся увага приділяється суб'єкту. Там, де це необхідно, виконавець дії може бути уточнений мовними одиницями на позначення часу і місця виконання дії. Аби звернути увагу на суб'єкт, в фахових україномовних текстах використовуються прості безособові речення: 1. Означено-особові речення, присудок яких виражений дієсловом у формі першої або другої особи однини чи множини. Підмет такому реченню не потрібний, оскільки закінчення дієслова дозволяє безпомилково встановити суб'єкт. Цей тип речень широко вживають у науково-навчальних та науково-публіцистичних текстах [4, с. 170]: *Проведемо дослід. Надайте приклади, що ілюструють концентрацію чорнозему в ґрунтах.* У науковому стилі форма першої особи множини позначає автора (викладача) [7, с. 381, 503], а форма другої особи позначає читача, виконавця інструкцій; – неозначено-особове речення, присудок якого, виражений формою дієслова множини минулого, третьої особи множини теперішнього та майбутнього часу, указує на дію неозначених осіб чи особи: *Визначають відношення.* У фахових текстах такі речення вживаються, коли з різних причин не хочуть називати особу чи в цьому немає потреби (її зазначено в попередніх реченнях), і коли сама особа невідома, але відома її дія; 2. Узагальнено-особове речення, у якому дію, стан чи ознаку, окреслену присудком переважно у третій особі множини, сприймають як властиву завжди чи зазвичай [4, с. 170]: *Обмеження на ввезення добрив не вводять.* У фахових текстах такими реченнями висловлюють узагальнені судження – правила, висновки, а неназваною особою може бути будь-хто з широкого кола людей.

Рецкер Я.І. наголошує на тому, що в англійській мові речення у пасивному стані вживаються значно частіше, ніж в слов'янських, оскільки в першій в пасивному стані вживаються не лише перехідні, а й багато неперехідних дієслів. Підметом такого речення в оригіналі може бути прямий, непрямий, а також приєдниковий додатки речення активного стану [3, с. 92]. Також про цю особливість зазначають в своїй книжці Венкель Т.В., і Валь О.Д [1, с. 46]. У реченні з дієсловом в активному стані: *He lent me the screwdriver – Він позичив мені викрутку*, де *the screwdriver* – прямий додаток, а *me* – непрямий додаток, відповідають два речення пасивного стану *The screwdriver was lent to me*, та *I was lent the screwdriver (Мені позичили викрутку)*. У першому з них підмет відповідає прямому додатку речення активно стану, а в другому – непрямому. Пасивний стан застосовують тоді, коли в центрі уваги є особа або предмет, на які спрямована дія (об'єкт дії). Тоді суб'єкт дії зазвичай не вказують. У пасивних реченнях об'єкт дії виражено підметом, а суб'єкт дії або зовсім не згадується, або

виражений прийменниковим додатком з прийменниками *by* або *with*. Наведемо речення з дієсловом у формі пасивного стану, в яких суб'єкт дії не виражений: *The journalists were told that all the facilities in use there had been made in Iraq since the Gulf War* (Як повідомили журналістів, усе устаткування в Аль-Хакамі вироблене в Іраку після війни в Перській затоці). Таким реченням в перекладі відповідають безособові речення або речення з дієсловом у формі пасивного стану, в яких суб'єкт дії виражений прийменниковим додатком з прийменниками *by* або *with*: *Forests are destroyed by logging and forest fires* (Ліси знищуються через вирубки і лісові пожежі). *Rivers and lakes are clogged and polluted with the waste of logging and mining* (Річки й озера забруднюються відходами від лісорозробок і гірничої промисловості).

Розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій становлять основні труднощі для перекладача. Згідно з А.В.Федоровим, можна виділити три основні типи граматичних розбіжностей між мовою оригіналу та мовою перекладу [7]. Перший випадок – коли в мові оригіналу зустрічається елемент, якому немає формально – граматичної відповідності в мові перекладу. Другий випадок – коли в мові перекладу є елементи, що не мають формальної відповідності у вихідній мові, а тим часом неминуче застосовуються у текстах будь – якого виду. Третій випадок – коли в мові перекладу є елементи, що формально відповідають елементам вихідної мови, але відрізняються від них по виконуваним функціям. Українською мовою дієслова в пасивному стані перекладаються:

а) дієсловом з часткою -ся (-сь): *As animals **are** often **kept** there in bad conditions.* — Тому що тварини часто утримуються там у поганих умовах

б) сполученням дієслова бути з дієслівними формами -но, -то в безособових реченнях: *They believe the more whisky **is drunk**, the happier is the journey.* — Там вірять, що чим більше буде випито віскі, тим радіснішою буде подорож.

в) сполученням дієслова «бути» з дієприкметником пасивного стану минулого часу: *Only producers of fertilizers **were located** in proximity to consuming agrarian regions.* — Лише підприємства-виробники добрив **були наближені** до споживачів — розміщені в аграрних регіонах.

г) дієсловом в активному стані в безособових реченнях: *This approach is very much spoken about.* — Про цей підхід багато говорять.

д) якщо в реченні з дієсловом у пасивному стані вказано суб'єкт дії, його можна перекласти особовим реченням з дієсловом в активному стані. При перекладі можна або зберегти пасивну форму, або замінити її активною, зважаючи на обумовленість вживання пасиву в оригіналі. В англійській мові пасивні конструкції зустрічаються набагато частіше, ніж в українській, що пов'язано з низкою особливостей, головна з яких полягає в тому, що в першій можна перетворити в пасивну конструкцію речення з дієсловом в активному стані з прямим додатком, що означає об'єкт, на який безпосередньо переходить дія, або предмет, який виникає як наслідок відповідної дії, чи конкретизує значення пояснюваного дієслова і виражений знахідним відмінком без прийменника, а також родовим при перехідних дієсловах із запереченням [2, с. 70] або прийменниковим додатком, вираженим іменником з прийменником [2, с. 70], що в другій неможливе: *Confusion is however not easily described. The face expression has not been identified yet. One would say that the elephant has been cloned. Even though the evolution of the human hair has not been analyzed that much... When this condition is met... One can be driven to important conclusions.* В прийменниковому пасивному стані локативний прийменник не визначений дієсловом: *My hat has*

been sat on. The bridge has already been flown under twice with. Sundays were never worked on. The fog was set out despite. Порівняймо: *We never worked on Sundays. They set out despite the fog.* Місцевий відмінок зазнає прагматичних обмежень, які виключають такі приклади, як *The tree had been died near.* Розглянемо прагматичні обмеження, що застосовуються до подібних пасивних конструкцій: *This bed has been slept in,* в яких міститься локативний прийменник, не визначений дієсловом. Пасиви такого роду є вдалими тільки тоді, коли дієслівний вираз вказує або на істотну властивість або на зміну в цій суттєвій властивості суб'єкта-референта: *This bed was slept in by George Washington. The valley could be marched through in less than two hours. My new hat has been sat on. The river was slept beside. The village hall could be met in. The roof has been sat on all day.* Той факт, що Джордж Вашингтон спав в ліжку, викликає деякий історичний інтерес, тож задовольняє обмеження. Якщо долину можна пройти за менш ніж дві години, то це дає істотну інформацію про її довжину і саму місцевість. Хтось сидів на моєму новому капелюсі, який зазнав деформації, тож, очевидно, відбудуться значні зміни в самій якості капелюха.

Стосовно першого прикладу: *This bed has been slept in,* можна сказати, що сон в ліжку призводить до важливих змін, бо воно стало зім'яте, а простирadlo – брудне, і ніхто більше в такому ліжку не спатиме. Жодний з факторів не пояснює використання пасиву в наступних трьох реченнях, хоча відповідний активний стан цілком прийнятний тут: *We slept beside the river; We could meet in the village hall; The protesters have sat on the roof all day.* Сон на березі річки не впливає на неї, а сама вона нічим істотно від інших річок не відрізняється. Сільські зали зазвичай використовуються для зустрічей, і нічого визначного в цьому немає. А просте сидіння на даху жодним чином на нього не впливає. В цих реченнях дієслівний вираз не вказує ні на суттєву властивість, ні на зміну в такій властивості суб'єкта-референта.

Наступний граматичний стан поєднує в собі значення і середнього і пасивного станів: *the book reads well; the trousers wash easily; ripe oranges peel well; the book was not selling.* Таку саму нейтралізацію опозицій спостерігаємо в конструкціях з атрибутивним інфінітивом: *The book to read → The book to be read. The nature to protect → The nature to be protected. The animals to feed. → The animals to be fed. The stars to open. → The stars to be opened. The fortress to destroy. → The fortress to be destroyed.*

Динамічні та статичні пасивні конструкції є типовими для англійської мови та вказують на доконаність/недоконаність дії: *It was stolen. – It got stolen (її вкralи); He was pure. – He became pure (Він був бідним – Він став бідним); The door is closed. – The door comes closed (Двері зачинені).*

Висновки і перспективи. В англійській мові речення у пасивному стані вживаються значно частіше, ніж в українській, оскільки в англійській мові в пасивному стані вживаються не лише перехідні, а й багато неперехідних дієслів, що у випадку з українською мовою може звучати неприродно і неадекватно. Для адекватного перекладу необхідно вміти правильно аналізувати граматичну будову англійських речень, правильно визначати семантико-прагматичні та граматичні труднощі перекладу й конструювати речення відповідно до норм мови і жанру перекладу.

Список використаних джерел

1. Венкель, Т. В., Валь, О. Д. Вдосконалюйте вашу розмовну англійську [Текст] / Т.В. Венкель, О.Д. Валь. – Чернівці : Рута, 2003. – 295 с.

2. Ганич, Д. І., Олійник, І. С. Словник лінгвістичних термінів [Текст] / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика [Текст] / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 2001. – 240 с.
4. Сербенська, О. А. Дієслівні конструкції в українському науково-технічному мовленні [Текст] / О. А. Сербенська. – Проблеми української науково-технічної термінології. Тези доповідей 4-ї Міжн. наук. конференції. – Львів: Львівська політехніка, 1996. – С. 36.
5. Сидорук, Г. І. Вступ до перекладознавства [Текст] / Г. І. Сидорук. – К. : Інтерсервіс, 2016. – 328 с.
6. Сидорук, Г. І. Аспектний переклад аграрних текстів [Текст] / Г. І. Сидорук. – К.: Інтерсервіс, 2016. – 496 с.
7. Федоров А.В. Основы общей теории перевода [Текст] / А.В. Федоров. – М.: Филология ТРИ, 2002. – 416 с.

References

1. Venkel, T. V., Val, O. D. (2003). Vdoskonalyuite vashu rozmovnu anhlijsku [Improve your spoken English]. Ruta, 295.
2. Hanych, D. I., Olijnyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]. Vyshcha shkola, 360.
3. Retsker, Y.I. (2001). Teoriia perevoda i perevodcheskaya praktika [Theory of translation and translation practice]. Mezhdunarodnye otnosheniia, 240.
4. Serbenska, O. A. (1996). Dieslivni konstruksii v ukrayinskomu naukovu-tekhnichnomu movlenni [Verbal constructions in the Ukrainian scientific and technical speech]. – Problemy ukrainskoi naukovu-tekhnichnoi terminolohii. Tezy dopovidey 4-I Mizhnarodnoi naukovo konferentsii. –Lvivska politekhnik, 36.
5. Sydoryk, G. I. (2016). Vstup do perekladoznavstva [Basics of translation theory]. Interservis, 328.
6. Sydoruk, G. I. (2016). Aspektnyi pereklad ahrarnykh tekstiv [Aspect translation of agrarian texts]. Interservis, 496.
7. Fyodorov, A. V. (2002). Osnovy obshchei teorii perevoda [Basics of general theory of translation]. Filologiya TRI, 416.

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛИЙСКИХ ПАССИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ

Г. И. Сидорук

Аннотация. В статье исследованы типы пассивных конструкций и причины их использования в профессиональных текстах, а также способы и трудности их перевода на украинский язык. Рассмотрены семантико-прагматические характеристики медиопассивных конструкций и пассивных конструкций с локативным предлогом, не определяющимся глаголом. Проанализированы конструкции с инфинитивом в функции определения с возможностью нейтрализации оппозиция актив/пассив, а также типичные английские конструкции со статическим и динамическим пассивом глагольных выражений. Указано, что пассивные конструкции применяются с целью переформатирования субъектно-объектных отношений в предложении, то есть членения на тему/рему. В пассивных конструкциях с локативным предлогом глагольное выражение указывает или на существенное свойство

или на изменения в этом свойстве субъекта-референта. В других видах пассивных конструкций выделяется мощная имплицитная модальная составляющая необходимости или возможности выполнения действия, а также составляющая завершенности или незавершенности действия.

Ключевые слова: пассивные конструкции, синтетические языки, аналитические языки, объект действия, способы перевода

SEMANTIC AND PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH PASSIVE CONSTRUCTIONS

G.I. Sydoruk

Abstract. *This article informs about typology of English passive constructions compared with Ukrainian ones. Passive constructions are more typical for English than for Ukrainian. Therefore, specific problems arise in translating English passive constructions into Ukrainian. One can find out that this peculiarity proceeds from languages belonging to different groups: analytic (English) and synthetic (Ukrainian). Passive constructions are used in order to emphasize rather an object of the action, than a subject. Ukrainian language also has passive constructions, but they are not widely used in Ukrainian professional texts.*

The article also provides the information about types of mistakes that occur in translation, as well as the correct ways of translation. There are five common types of translating English passive constructions into Ukrainian. Translator should be very careful due to a fact that passive constructions are used in the manuals, covering letters and other technical papers. Semantic and pragmatic characteristics of passive constructions with locative preposition and mediopassive constructions have also been considered. Semantic and pragmatic characteristics of mediopassive constructions as well as those with locative preposition, with a verb being not defined have been considered. The Attributive Infinitive in the function of definition, undergoing neutralization of opposition active/passive and typical English constructions with static and dynamic passive verbal expressions of perfective/imperfective aspect have been analyzed. It has been concluded that passive constructions are applied to reformatting subject-object relations in the sentence, and therefore the division on theme/rheme. Passive constructions with locative preposition a verb phrase indicate a significant property or the change in this property of subject-referent. In other types of passive constructions strong implicit modal component of obligation or possibility of action and component of completeness or incompleteness of action are singled out.

Keywords: *passive constructions, synthetic language, analytic language, the object of action, methods of translation*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІДІОМАТИЧНОСТІ В ПЕРЕКЛАДАХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Ю. Г. СТЕЖКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: stezhko@mail.ru
orcid.org/ 0000-0002-0226-8081

Анотація. У статті висвітлюється проблемність перекладу фразеологізмів, яка обумовлена міжмовною ідіоматичністю, труднощами передачі усього конотативного забарвлення. Підґрунтям перекладності є спільний для усіх народів логічний спосіб мислення, який забезпечує універсальність семантичного поля. Наводяться основні методи перекладу фразеологізму. На підставі зіставного аналізу ідіоматичності відшукується еквівалент зі збереженням чи без збереження базового образу. Значна увага у статті приділяється аналізу впливу культури постмодернізму на практику художнього перекладу.

На завершення робиться висновок про особливий вияв єдності мови, мислення, культури в ідіоматичності, про обумовленість перекладу фразеологізмів, з одного боку, об'єктивністю, заданою імперативами пануючої культури, а з іншого – суб'єктивністю – тезаурусом перекладача.

Ключові слова: фразеологізм, ідіоматичність, художній переклад, культура, мислення

Актуальність. Вагому роль у входженні України у світовий культурний простір відіграє художній переклад, який забезпечує діалог культур, обмін національними надбаннями літературної творчості. Вищою формою мовного творення картини світу є фразеологізми як національно-культурні маркери, як джерело знань про ментальність нації та історичну добу. У фразеологізмах найбільш виразно виявляється зв'язок мови народу з національною культурою та способом осягнення дійсності. Ідіоматичність фразеологізмів надає твору художньої цінності та водночас створює інколи нездоланні перепони для передачі іншою мовою не стільки денотативного, скільки конотативного наповнення. Тож переклад фразеологізмів посідає чільне місце в дослідженнях з проблем художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З досить чисельних праць з художнього перекладу окремо маємо відзначити дослідження з перекладу фразеологізмів та їх ужитку у мовній картині світу таких видатних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, теоретиків перекладу як Ю.Д.Апресян, Н.Д.Арутюнова, Л.С.Бархударов, Р.П.Зорівчак, В.І.Карабан, М.П.Кочерган, К.І.Мізін, В.В.Морковін, О.Б.Новосадська, Г.В.Колшанський, Л.А.Лисиченко, В.М.Манакін, Т.Г.Нікітіна, М.В.Піменова, Г.В.Рамішвілі, Ж.П.Соколовська, Н.В.Уфімцева, М.В.Цюрупа, О.Д.Швейцер та інші. Утім, говорити про вичерпаність теми наразі не доводиться. Як на нас, бракує уваги дослідженням художнього перекладу як феномену взаємообумовленості мови, мислення та культури, що і обумовило наші прагнення заповнити до певної міри прогалини в експлікації перекладності фразеологізмів мисленнєвими установками, втіленими у концептуальну та мовну картини світу як відбиток національної культури та креативу перекладача.

Мета статті – аналіз підходів до розуміння категорії “мовна картина світу”, дослідження взаємозв’язку мови, мислення та культури в контексті іншомовного відтворення семантики та конотації фразеологізмів у художніх творах, оцінка мотиваційних установок вибору методів художнього перекладу.

Методи та методологія дослідження. За основні методи маємо зіставний аналіз, методи аналогії, сходження від абстрактного до конкретного. За методологічну основу маємо ідею антропоцентричності мови, теоретичне обґрунтування її обумовленості культурою в працях В. фон Гумбольдта, О.О.Потебні, неогумбольдтіанців, а також синергетичне бачення лінгвосистеми з урахуванням постмодерністських культурних трансформацій.

Вихідним пунктом нашої розвідки маємо бачення перекладу фразеологізмів, обумовлене, з одного боку, об’єктивністю, задану імперативами пануючої культури, а з іншого – суб’єктивністю – характеристиками перекладача.

Особливої складності художньому перекладу надає той факт, що фразеологізми (фраземи), які є найбільш поширеними ідіоматичними засобами художнього вираження мовної картини, являють собою такі стійкі словосполучення, семантика яких не впливає зі значення кожного зі слів. Скажімо, значення словосполучення “собаку з’їв”, “шукати вітра в полі” в послівному перекладі не має смислу, є безглуздя. Тож і саме фразеотворення, і переклад фразеологізмів потребують мисленнєвих зусиль - аналізу, суджень - на порядок вищих, ніж простий переклад.

Зіткнувшись у тексті з ідіоматичністю, перекладач має глибоко проаналізувати контекст ужитку фразеологізму, зіставити потенційний відповідник з уже відомими випадками художніх перекладів творів мовою оригіналу з тим, щоб остаточно утвердитися у його еквівалентності. На загальному рівні “роль мислення у процесі фразеотворення полягає в тому, щоб із множини ознак порівнюваних денотатів ... відібрати ознаки найсуттєвіші й значущі в певному мовному соціумі відповідно до загальнолюдських та національно-культурних ціннісних стереотипів” [4, с.77]. Щодо об’єктивних чинників впливу - “загальнолюдських та національно-культурних ціннісних стереотипів”, то маємо констатувати, що сучасні дискусії щодо стратегії перекладу фразеологізмів вийшли за межі теорії неперекладності часів модерну, проте і не принесли остаточних результатів. Перекладацькі “невирішуваності” з “теорії неперекладності” доби модерну наразі доповнилися імперативами культури постмодерну. Полеміка перейшла у площину доцільності дотримання авторських інтенцій, потреби у збереженні ідіостилу, національно-культурної автентичності першотвору та навіть відтворення смислу авторської мовної картини.

Наразі думки розійшлися - від повного заперечення можливості збереження ідіоматичного значення фразеологізму, його конотації, естетики до поміркованого оптимізму. Ми солідарні з думкою, що в постмодернізмі “непереводимість дефінується прежде всего как “трудность перевода”, заставляющая вновь и вновь возвращаться к определенному фрагменту текста, причем такие усилия никогда не прекращаются” [1, с.53], - що методологічно орієнтує на визнання безумовної перекладності, проте з певними застереженнями на кшталт “невозможно, по крайней мере в большинстве случаев, приблизиться к оригиналу сразу во всех измерениях” [2, с.166]. Під цими “измерениями” мається на увазі конотативне забарвлення фразеологізмів. А перекладність/неперекладність є більше предметом установки перекладача на рівні теоретичного мислення, ніж наслідком розбіжностей значень фразеологічної одиниці. Відтак тема збереження авторського ідіостилу та автентичності мовної картини світу першотвору у

перекладі бачиться предметом індивідуальної свідомості, її архітектоніки та, власне, досвіду перекладача. І перше, що спадає на думку перекладачу, виходячи з економії мислення, це вдатися до спрощення перекладу, “зняти” ідіоматичність, виразити фразеологізм одним словом - семантичним відповідником. Скажімо, словосполучення “прикусити язика” можна замінити словом “промовчати”, але ж за такої заміни губиться не лише художня цінність, а й національний колорит та глибина смислу першотвору. Так само і в разі буквализму в перекладі є небезпека зіткнутися з нерозумінням читачем смислу фразеологізму. Отже, є підстави вбачати проблемність міжмовної ідіоматики фразеологізму не у неперекладності, а радше у фаховості перекладача.

Усе зазначене, гадаємо, становить достатні підстави для постулювання безумовної перекладності фразеологізмів - підґрунтя для зіставного аналізу міжмовної ідіоматичності. Відтак надалі будемо говорити лише про методи та мотивації щодо перекладу фразеологізмів, про міру відтворення усього конотативного багатства оригіналу в перекладі та про неминучість “неперекладного залишку” навіть за усієї ретельності добору відповідника.

Безумовно, незаперечність перекладності ще не означає безпроблемності. Істотна перепона в досягненні еквівалентності відповідника криється у культурних, ментальних відмінностях народів, та способах осягнення дійсності - як об'єктивних, так і суб'єктивних – психотипом перекладача, його жанрово-стилістичними вподобаннями, відданістю культурним запитам читача. Проте, якщо “нормативные установки, задаваемые культурой” (О.Д.Швейцер), становлять непідвладні перекладачеві чинники об'єктивної детермінації стратегії перекладу, то суб'єктивні знаходяться цілком у сфері можливостей активного самовираження перекладача - це його мотиви, інтенції тощо. Погодьмося, що “все переводческие трансформации чем-то мотивированы” (Л.К.Латишев). Такою мотивацією має бути якомога повне вираження концептуальної картини мовними засобами. В концептуалізації знань про світ проглядається незримий зв'язок автора з перекладачем на рівні мисленнєвої характеристики денотату. Мовна картина становить лише стилістичний засіб експлікації континууму знань, зорганізованих у цілісну концептосферу. Отже, ланкою, що інтенційно пов'язує автора та перекладача у творенні мовної картини, є мислення (ratio), на ґрунті якого концепти стають доступними для вираження різними мовами.

Знання, на тлі яких досягається порозуміння автора та перекладача (бодай в основних семантичних та конотативних значеннях фразеологізмів), А.В.Федоров визначає як “фонові знання”, тобто знання, спільні для міжмовних комунікантів. Теза про фонові знання проливає світло на існування “універсальної семантичної основи світу” [4, с.73], дозволяє говорити про спільність засадничих принципів логічного мислення у фразеотворенні. Погодьмося, що з усього розмаїття форм осягнення дійсності (раціональних та ірраціональних) універсальною формою щодо фонових знань залишається формально-логічне мислення. Воно породжує семантичні універсалиї мов, а отже і умови взаємоперекладності фразеологізмів.

До семантичних універсалиї на ґрунті збігу способів мислення варто віднести загальнозрозумілі інтернаціоналізми, біблеїзми, міфологізми на кшталт “as white as snow”, “rot wie ein Krebs”, “finita la commedia”, “time is money”, “cherchez la femme”, “Sodom and Gomorrah” тощо. Іншомовне відтворення ідіоматичності фразеологізмів ґрунтується на спільному осмисленні їх значень, тож зводиться до безпосереднього послівного перекладу, калькування. В перспективі глобалізаційні процеси лише розширяють спільне семантичне поле, а отже і можливості застосування методу калькування.

Однак така простота перекладу не завжди є доступною, а на близькі перспективи процесу подолання семантичних розходжень в мові наразі не варто покладатися. Як і не варто зосереджуватися лише на спільності мислення, знань та існуванні “концепції універсального семантичного простору взагалі” [там само]. Образність, предметна значимість, зміст фразеологізмів не завжди є очевидними, навіть за умов збігу способів мислення. Переклад є, передусім, діалогом культур, тож без належної обізнаності в галузі культури народів (історії, літератури, релігії тощо) говорити про обізнаність на значеннях фразеологізмів доводиться із застереженнями. Найвищий ефект відтворення семантики та конотації оригінального фразеологізму у перекладі досягається спільністю або принаймні зближенням тезаурусу автора та перекладача.

Проте, говорячи про спільність способів мислення комунікантів, семантичну універсальність фразеологізмів, маємо бути свідомими того, що кожній мові притаманні як універсальність, тобто спільний спосіб концептуалізації дійсності та її мовної експлікації, так і відмінний, суто національний мовностилістичний вираз. Загальновідомо, що “язык есть орган, образующий мысль” (В. фон Гумбольдт), але чи завжди між думкою та словом панує однозначна обумовленість, чи має одна й та ж фразема за різних культур одне й те ж значення, чи породжує ті ж самі емоції, оцінки, асоціації? Відповідь - ні, а відтак виникає і інше питання - чи є в такому разі метод калькування універсальним, бездоганим з точки зору передачі семантики та конотативного наповнення фразеологізму іншою мовою? Як свідчить практика перекладу, відповідь також - ні. Так, українська лексема “зозуля” може позначати як птаха сімейства *Cuculus canorus*, так і набувати образу недбайливої матері. У дослівному перекладі (скажімо, на англійську мову ця образність втрачається, значення спотворюється. Тож у таких випадках варто віднайти український фразеологічний відповідник зі збереженням, бодай в основному, значення та конотації. Таким чином, доцільність застосування дослівного перекладу визначається можливою полісемантичністю фразеологізму у відповідному культурному середовищі, контекстуальністю ужитку, а в підсумку фаховістю, вдачею перекладача.

Окрім семантичної неоднозначності, перекладачу доводиться стикатися з ситуацією, коли “фразеологізми, пов’язані з однією темою, можуть нести різну конотацію, наприклад, фразеологізми на тему смерті “дати дуба” та “відійти до кращого світу” мають одне й те саме денотативне значення “померти”, але ж в першому випадку ФО несе відтінок зневаги, в той час як в другому – навпаки, значення поваги до померлої людини” [3, с. 80]. Відтак конотація, оціночне забарвлення фразеологізму мусить бути недвозначно закріпленим у перекладі на підставі змістовного аналізу ужитку фразеологізму, інтенцій автора тощо.

В цілому, застосування дослівного перекладу скорше є винятком, навіть за споріднених культур, мов, а за істотно відмінних й поготів. Попри уявну простоту та широку доступність калькування фразеологічний фонд “універсального семантичного простору” є доволі обмеженим щодо збереження образності. Якби підґрунтям “універсальності семантичного простору” була лише раціональність як спільний спосіб мислення, а мовна картина - її дзеркальним відображенням, то перекладач не мав би клопоту щодо іншомовного відтворення фразеологізму у всій палітрі емоцій, асоціацій, оцінок тощо. На практиці ж перекладачеві доводиться вдаватися до пошуку відповідника іншомовного фразеологізму зі збереженням, а то й зі зміною образності, наближеною до адекватного сприйняття українським читачем, звісно, із певними втратами автентичності твору.

Назагал, у своїй більшості, за відсутності відповідників у мові перекладу в різних джерелах пропонуються такі способи як фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, адекватний переклад, описовий метод, пошук варіативного відповідника і т.д., сутність яких, незалежно від термінологічного позначення, являє собою спробу віднайти семантичний відповідник зі збереженням базового образу, а у разі неможливості, то й із заміною його іншим, але з якомога меншими втратами конотативного наповнення. Скажімо, змістовно англійське словосполучення “don’t count your chickens before they are hatched” можна замінити українським відповідником зі збереженням базового образу - “курчат по осені рахують”, або з іншою, більш близькою українству образністю - “не кажи гоп, поки не перескочиш”. Перевага за фразеологізмом, який більше пасує контексту.

У більшості випадків за відсутності у мові перекладу аналога англійському фразеологізму, а дослівний переклад не є можливим, пропонується відмовитися від перекладу іншомовним фразеологізмом на користь описового методу – довільного пояснення значення, яке б робило написане автором зрозумілим іншомовному читачеві. Так, англійський фразеологізм “to cut off with a shilling” перекладається зрозумілим нефразеологізмом – “позбавити спадщини”. Відтак переклад фразеологізмів може здійснюватися як фразеологічними, так і нефразеологічними способами з коментарями чи без них.

В усіх випадках достеменно відтворення оригіналу в усіх вимірах мовою перекладу не є можливим в силу як об’єктивних чинників, так і, головню, суб’єктивних. Адже “переводчик, в особенности переводчик художественного текста, неизбежно привносит в процесс перевода свои собственные характеристики. Это сказывается и на этапе интерпретации исходного текста, и на этапе создания нового текста на языке перевода. К этим характеристикам относится верность переводчика определенной культурной, и в частности литературной, традиции, его собственное творческое и эстетическое кредо, его связь с собственной эпохой и, наконец, та конкретная задача, которую он сознательно или неосознанно ставит перед собой” [5, с.172]. Якщо мовна картина світу в першотворі є авторською інтерпретацією знань про світ, то іншомовне її відтворення становить уже інтерпретацію інтерпретації з позицій світоглядних установок та ціннісних вподобань перекладача. Чи може перекладач достеменно знати, який смисл вкладав автор і чи повинен неухильно його відтворювати? Тож правомірно говорити про виправданість семантичних, конотативних змін за рахунок вдалої заміни фразеологізму нефразеологічним виразом, як і навпаки, нефразеологізму фразеологічним відповідником. Той факт, що мовний вираз дійсності не є об’єктивно зумовленим такою мірою як концептуальний, надає перекладачу широку палітру можливостей мовно-стилістичного виразу картини. Інколи він може задля посилення художнього сприйняття тексту вдаватися до насичення перекладу фразеологізмами навіть за відсутності їх в оригіналі. “Наприклад, замість іспанського “Las miró alejarse”, що в дослівному перекладі виглядатиме: “він дивився, як вони віддалялися”, перекладач вжив українську ФО “проводжати очима”, яка має певну конотацію...” [3, с.82].

В гонитві за образністю перекладач може знехтувати авторською концептуалізацією дійсності, втіленою у мовну картину. І в цьому ми не вбачаємо якоїсь небезпеки. Художній переклад і сам першотвір не є і не мають бути достеменним відображенням дійсності; вони покликані творити реальність, задовольняючи культурні запити суспільства. Діє непорушний зв’язок – “кожна мова адекватно обслуговує свою культуру” (Р.Фрумкіна). Справа в тому, що в

ідіоматичності значення фразеологізмів закарбована суспільна свідомість, соціальна пам'ять як об'єктивна компонента мовної картини, а уже визначення стилістики твору, ужиток фразеологізмів віддані на відкуп авторським вподобанням, які не є імперативними для перекладача.

Особливим чином мовне "обслуговування культури" відбулося з утвердженням культури постмодернізму, котрий набув оцінки інтелектуальної течії (В.Г.Кремень). В заломленні на літературну творчість, інтелектуалізм постмодернізму проявився в широкій лібералізації художнього перекладу в дусі ідей Р.Рорті, Ж.Дерріди. В контексті нової парадигми культури перекладач не надто обтяжений неухильним збереженням автентичності твору, непорушністю авторського права на ідіостиль, творення смислу тощо. Він визнається вільним у виборі лексико-семантичних, фонетичних, стилістичних форм творчої самореалізації, вияву власної суб'єктивності. Деконструктивізм послаблює вимоги до об'єктивності знань на користь суб'єктивізму, а раціоналізм у мисленнєвій концептуалізації дійсності поступається ірраціоналізму. А отже і експлікація концептів у мовній картині не обтяжена логічністю мислення, внутрішньомовними закономірностями, а перекладач бачиться незалежним від авторських інтенцій у виборі стилістичних засобів, глибини трансформації першотвору у перекладі. Як результат, художні переклади дають нам зразки докорінного переосмислення твору, насичення сучасними ремінісценціями, тропами, лексикою глибокої доместикації та іншими новаціями за забаганкою перекладача. Привнесений таким чином момент суб'єктивності (якщо не суб'єктивізму) відбивається на стилістиці перекладу національною культурою, ментальністю, жанрово-стилістичними вподобаннями, рефлексією щодо власного перекладацького досвіду і т.і. Перекладач вимірює усі форми відображення буття мірками власного уявлення про художню цінність, ступенем володіння ідіоматичністю значень фразеологізмів. Міра творчого самовираження суб'єкта у міжмовній ідіоматиці визначається особистісним тезаурусом та національно обумовленим способом осягнення дійсності. Скажімо, раціоналізм, прагматизм, приманні англomовним націям, зробили мову неспроможною передати всю палітру конотацій фразеологізмів, усі тонкощі світобачення українців з їх чуттєво-емоційним, ірраціоналістичним способом осягнення дійсності. Відтак не варто покладатися на презумпцію семантичної спільності мов. Приміром, в англійській мові відсутня шаноблива форма звернення "ви", є лише одна форма - "you". Тож перекладач мусить вдаватися до семантичного та денотативного аналізу тексту задля того, щоб віднайти національно-маркований відповідник, який би був близьким за семантикою та разом з тим посилював конотацію англійського фразеологізму до рівня українського. Переклад не має бути формальним транслятором міжмовної ідіоматики фразеологізмів, він мусить задовольняти новочасні культурні запити суспільства, які спонукають перекладача не обтяжувати себе надмірними обмеженнями щодо особистісного самовираження в інтерпретаціях оригінального тексту, тлумачити його на догоду читачеві доступною для його розуміння лексикою. В багатьох випадках літературні новації перекладача у вигляді "преднамеренных искажений, фальсификаций" (А.В.Федоров) є виправданими та навіть більше - необхідними. Історія українського перекладу знає приклади, коли переклад якщо й не перевершував за художньою цінністю оригінал, то принаймні був співмірним йому. Погодьмося, що кожне покоління перекладачів має право обирати власну стратегію художніх перекладів відповідно до культурного рівня, ціннісних орієнтацій, художніх запитів читача.

Висновки і перспективи. Підсумовуючи, маємо констатувати, що міжмовна ідіоматичність не розглядається як абсолютна відтворюваність денотативного та конотативного багатства фразеологізму. У художньому перекладі взагалі та перекладах фразеологізмів зокрема особливим чином перетинаються усі компоненти перекладацької діяльності, такі як мова, культура, мислення, поєднуються як об'єктивні чинники детермінації, обумовлені культурою, суспільною свідомістю, так і суб'єктивні уявлення перекладача про дійсність, його національна ідентичність.

Сьогодні постмодернізм диктує доместикацію за стратегію перекладу. Проте, за прогнозами філософів, цивілізаційні перетворення не за горами, а за загальновідомими словами Е. Сепіра, "... історія мови й історія культури розвиваються паралельно". Тож найближчим часом теорію та практику перекладів спіткають нові парадигмальні зміни за новими культурними імперативами, що спричинить потребу поновлення досліджень з проблем художнього перекладу та фразеологізмів зокрема.

Список використаних джерел

- 1.Алексеева М.Л. Проблема непереводаемости в философских исследованиях начала XXI в. [Текст] / М.Л. Алексеева // Вопросы философии - 2016. - № 3. - С. 51-61.
2. Алексеева М.Л. Осмысление феномена непереводаемости философами XX столетия [Текст] / М.Л. Алексеева // Вопросы философии - 2014. - № 2. - С. 164-171.
- 3.Волошин Ф.М. Конотативний потенціал фразеологічних одиниць та його відтворення в художньому перекладі (на матеріалі роману А.Переса-Реверте "Шкіра для барабана") [Текст] / Ф.М. Волошин // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. - К.: Аграр Медіа Груп, 2016. - С. 78-83.
- 4.Мізін К.І. Когнітивне підґрунтя ономасіологічної структури компаративних фразеологізмів як мовної універсалії (на матеріалі німецької та української мов) [Текст] / К.І. Мізін // Мовознавство. - 2006. - №5. - С. 73-80.
- 5.Швейцер, А.Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). Серия: Из лингвистического наследия [Текст] / А.Д. Швейцер - М.: Либроком, 2012 - 216с.

References

1. Alekseeva M.L. (2016). Problema neperevodimosti v filosofskih issledovaniyah nachala XXI v [The problem of untranslatability in the philosophical research of the early 21st century]. Voprosyi filosofii, № 3, 51-61.
2. Alekseeva M.L. (2014). Osmyislenie fenomena neperevodimosti filosofami XX stoletiya [Comprehension of the phenomenon of untranslatability by the philosophers of the twentieth century]. Voprosy filosofii, № 2, 164-171.
- 3.Voloshyn F.M. (2016). Konotatyvnyi potentsial frazeolohichnykh odynyts' ta yoho vidtvorennya v khudozhn'omu perekladi (na materialy romanu A.Peresa-Reverte "Shkira dlya barabana") [Connotative potential of the phraseological units and reproduction it in the art translation (based on the material A. Peresa-Reverta "A leather for a drum")]. Fakhovyy ta khudozhniy pereklad: teoriya, metodolohiya, praktyka: zbirnyk naukovykh prats', 78-83.
- 4.Mizin K.I. (2006). Kohnityvne pidgruntya onomasiolohichnoyi struktury komparatyvnykh frazeolohizmiv yak movnoi universalii (na materialy nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov) [Cognitive foundation of the onomasiological structure of

comparative phraseological units as linguistic universal (based on German and Ukrainian languages)]. *Movoznavstvo*, №5, 73-80.

5. Shveytser, A.D. (2012). *Teoryya perevoda (status, problemy, aspekty)*. Seryya: Yz lynchvystycheskoho nasledyya [Translation theory (status, problems, aspects). Series: From the Linguistic Heritage]. Lybrom, 216.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ИДИОМАТИЧНОСТИ В ПЕРЕВОДАХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Ю. Г. Стежко

Аннотация. В статье освещается проблемность перевода фразеологизмов, которая обусловлена межъязыковой идиоматичностью. трудностями передачи всего конотативного богатства. Подоплекой переводимости является общий для всех народов логический способ мышления, который обеспечивает универсальность семантического поля. Раскрываются основные методы перевода фразеологизмов. Исходя из сопоставительного анализа идиоматичности отыскивается эквивалент с сохранением или без сохранения базового образа. Значительное внимание в статье уделяется анализу влияния культуры постмодернизма на практику художественного перевода.

В завершение делается вывод об особом проявлении единства языка, мышления, культуры в идиоматичности, об обусловленности перевода фразеологизмов, с одной стороны, объективностью, заданной императивами господствующей культуры, а с другой - субъективностью - тезаурусом переводчика.

Ключевые слова: фразеологизм, идиоматичность, художественный перевод, культура, мышление

REPRESENTATION OF IDIOMATICITY IN THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Yu.G. Stezhko

Abstract. The article highlights the problematic of translation and its phraseology, which is due to cross-language idiomatic difficulties with a translation of allphraseologisms abundance. The background for translatability is the logical way of thinking common to all peoples, which ensures the universality of the semantic field. Differences in language, in cultural and mental characteristics of nations are the reason the impossibility for transferring of the whole connotative coloring of phraseological units on a language of translation. The easiest and accessible method is the method of tracing that means the literal translation of phraseological units saving national coloring. By the absence of the source language idiom, corresponding to the original is offered on the basis of a comparative analysis of idiomaticity to find the equivalent of maintaining or not maintaining the base image, or use the descriptive method. The article pays much attention to the analysis of the impact of postmodernism on the practice of literary translation.

At the end, it is inferred that the special expression about the unity of a language, way of thinking, culture in idiomaticity, unity of the conditionality of the translation of phraseological units, on the one hand, the objectivity that is given by the imperatives of the dominant culture, and the other, - the subjectivity - by the thesaurus of a interpreter. According with the tasks what solving in the article, the main research methods were the comparative analysis, methods of analogy, a ascent from abstract to concrete but as the methodological basis is the theoretical statements W. von Humboldt, O. Potebni, their followers and a synergistic vision of the linguistic system considering postmodern transformations in culture.

Keywords: phraseological units, idiomaticity, literary translation, culture, thinking

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЯК РІЗНОВИДУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

С. Б. ХРИСТЮК, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: svitlana.khrystiuk@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4119-8562

Анотація. У статті досліджено стилістичні особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю з позицій сучасних досягнень комунікативної лінгвістики. Встановлено типи дипломатичних мовних жанрів та мовно-композиційних структур, мовних формул з цільовими настановами дипломатичної сфери. Доведено, що основними стилістичними особливостями дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю є неприпустимість двозначного тлумачення, чіткість формулювань, ухильність висловлювань, тональність вираження пошани, протокольні формули ввічливості, компліментарність, етикет, модальна тональність, усталені мовні звороти, стандартизація викладу, максимальна стислість, лаконічність, відсутність скорочень, «політичне мовлення».

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, стильові ознаки, підстиль, дипломатичні комунікації, дипломатична термінологія, політологічний дискурс

Актуальність. Важливим напрямом українського мовознавства є дослідження мови сфери дипломатичних відносин, її становлення та розвитку, формування суспільно-політичного словника, лексико-фразеологічних засобів офіційно-ділового стилю. Одним з важливих питань залишається дослідження стилістичних особливостей дипломатичного мовлення, оскільки міжнародні документи та дипломатична кореспонденція мають специфічну дипломатичну, міжнародно-правову, міжнародно-економічну термінологію, низку усталених

слів, словосполучень. Переклад тексту з дотриманням стильових ознак законодавчого, дипломатичного, політичного, економічного характеру є також однією з найважливіших проблем, що впливає в процесі перекладу тексту. А тому перекладач повинен навчитися читати текст у його внутрішній, мовній формі, щоб уміти виявляти автора в тексті, творця в “продукті”, розуміти зовнішній текст у його внутрішній діалогічній формі та здійснити адекватну реакцію.

Метою роботи є спроба дослідити та з'ясувати стилістичні особливості перекладу текстів з міжнародних відносин та дипломатичного дискурсу, розглянути основні аспекти дослідження під кутом стилістичного рівня мови на базі дослідження дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю, визначити співвідношення між оригіналом та перекладом, а також різноманітністю форм, за яких вони набувають повної змістової ідентичності.

Сучасне українське мовознавство виділяє кілька різновидів офіційно-ділового стилю: 1) власне офіційно-діловий (канцелярський); 2) юридичний (мова законів та наказів); 3) дипломатичний. Дипломатичний підстиль використовують у сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків у галузі політики, економіки, культури, він регламентує офіційно-ділові стосунки міжнародних організацій, структур, окремих громадян і реалізується в конвенціях (міжнародних угодах), комюніке

(повідомленнях), нотах (зверненнях), протоколах, меморандумах, договорах, заявах, ультиматумах. Саме дипломатичний різновид офіційно-ділового стилю як специфічний його підстиль потребує детального дослідження для дипломатії незалежної України, яка лише здобуває новий досвід дипломатичного спілкування, власне, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародні документи та дипломатична кореспонденція належать до офіційно-ділового стилю, властивості якого загалом не отримали належного висвітлення з позицій сучасних досягнень комунікативної лінгвістики. Окремі аспекти дипломатичного мовлення вивчали такі дослідники, як В. Калюжна («Стиль англomовних документів міжнародних організацій») [1], В. Євінтов («Міжнародне співтовариство і правопорядок: теоретико-правовий аналіз»), О. Лукашук («Право на участь в договорах»), С. Максимов («Усний двосторонній переклад»), А. Бєлова («Номінативні процеси в сучасній англійській мові як відображення еволюційного і інноваційного розвитку об'єктів»), О. Мацько («Функціонально-стилістичний аналіз мовних формул дипломатичного мовлення») [3], О. Пазинич («Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування») [4], О. Пономаренко («Лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі»), Т. Шинкаренко («Особливості творення й функціонування дипломатичних документів») [7], М.Телеки, В. Д.Шинкарук «Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: монографія» [5]. У даних дослідженнях трактується окремі аспекти цього типу текстів, а тому необхідно провести комплексний аналіз мови міжнародних документів, зокрема, договорів. Укладання рангового списку лексем та фразем, вивчення особливостей дискурсу документів міжнародного характеру дозволить глибше зрозуміти їх роль у підмові дипломатичної комунікації, що важливо для теорії інтерпретації, а також для практичних потреб укладання, реферування та перекладу текстів цієї категорії.

Методи. В процесі даного дослідження застосовано методи комплексного аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення та компонентного аналізу.

Результати. Дипломатичний підстиль, на думку О. М. Мацька, на загально-стильовому фоні офіційної діловитості «виділяється блоком своїх традиційних жанрів та мовно-композиційними структурами – мовними формулами з цільовими настановами дипломатичної сфери: над увічливості, встановлення і підтримання контакту, пошуку прямих і обхідних шляхів, виходу з прогнозованих і передбачених ситуацій» [3, с. 195].

Одна з найважливіших рис офіційно-ділового стилю нейтральний тон викладу змісту лише в прямому значенні, що означає неприпустимість двозначного тлумачення окремих слів чи фраз документа, вживання слів у їх прямому значенні. Дипломатичний стиль дотримується цієї вимоги: якщо лексичне значення слова у певному контексті можна трактувати по-різному, то таке слово слід замінити іншим [2, с. 123]. Найчастотнішими в дипломатичних текстах є мовні формули, в яких засвідчення поваги поєднується з повідомленням або із вишуканою формою прохання: посольство Сполучених Штатів Америки засвідчує свою повагу міністерству закордонних справ України і має за честь повідомити.... (звернутися з проханням...) [6, с. 25].

E.g. - The Embassy of the United States of America presents its compliments to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and has the honour to inform (request) the letter...

- Her Majesty's Principle Secretary of States for Foreign and Commonwealth Affairs presents his compliments to Their Excellencies and Messieurs the Heads of

Diplomatic Missions of and has the honour to bring to their attention the following matters...

Отож зауважуємо, що дипломатичний підстиль може залучати до свого використання слова в переносному значенні.

На відміну від нейтральної тональності офіційно-ділового стилю, дипломатичне мовлення характеризується тональністю вираження пошани. Адже виражаючи прохання чи подяку, висловлюючи невдоволення чи здивування, звертаючись зі словами вітання чи співчуття, неможливо говорити неемоційно, стиль дипломатичного документа не може бути в'ялим чи монотонним. Діапазон протокольних формул ввічливості надзвичайно широкий і за його допомогою можна підкреслити суворіший тон або більшу теплоту офіційного документа. Дипломатичне мовлення досить часто може послуговуватися обов'язковими з погляду дипломатичного етикету виразами компліментів, які виконують досить специфічну комунікативну функцію – підкреслюють ввічливість, шанобливість, пошану. Компліментарна лексика (протокольні офіційні формули дипломатичної ввічливості) створює особливу тональність дипломатичного документа: засвідчуючи високу пошану, прийміть запевнення у глибокій повазі, маємо за честь повідомити. Відсутність компліменту в дипломатичних документах може бути лише у разі вираження протесту, пов'язаного з діями співробітників посольств або держави, які трактуються як незаконна діяльність чи грубе порушення норм поведінки, а також у нотах про оголошення трауру в країні, в нотах із висловлюванням співчуття.

Крім того, актуальними для дипломатичних текстів є прикметники, що характеризують ставлення до адресата як до людини поважної і шанованої: високоповажний, високодостойний, вельмишановний, високошановний тощо; якісні прикметники в ролі епітетів на кшталт «прикрий інцидент», «добрі взаємини», «глибока повага», «щира вдячність» або прислівники з подібним значенням: «прикро довідатися», «щиро вдячні», «глибоко вражені» тощо.

E.g. - Your Excellency; My Lord; Your Lordship; My Lord Marquis; My Dear Madam Ambassador; very truly yours; accept, Excellency, the assurances of my highest consideration; I have the honour to be with the highest consideration; your Excellency's obedient Servant; I'm with great truth and respect; I have the honour to be with the highest respect; Your Majesty; Your Royal Highness.

- I am very sorry to read reports about; I should be grateful if you would be so kind to transmit the attached message of sympathy to; I'm happy to note that I remain, Dear Mr. Ambassador; yours sincerely; in forwarding this resolution; I wish to draw your attention to [7].

Однією з найважливіших ознак дипломатичного мовлення, що є його відмінною особливістю, вважається етикетність, що являє собою особливу категорію модальної тональності дипломатичних текстів, яка відрізняє їх від інших текстів офіційно-ділового стилю, яким у певних випадках може бути притаманна категоричність, строгість, навіть певною мірою загроза і виражається через спеціальні етикетні мовні формули. Скажімо, у таких видах дипломатичного листування, як особиста або підписна нота, лист, особисте послання, телеграма, важливу роль відіграють формули звертання. Дипломатичний протокол вимагає ретельного добору формули звертання, оскільки саме за звертанням, яким починається нота і лист, можна визначити тональність документа.

Вимога чіткості формулювань у дипломатичному мовленні часто замінюється на ухильність висловлювань, адже автори дипломатичних документів завжди дотримуються вимог англійського прислів'я «Дипломатія – це вміння висловити

найбільш неприємні речі в приємних висловах». Залежно від мети ухильність може бути як бажаною, так і небажаною для однієї зі сторін комунікації чи водночас для обох, залишаючись складовою мови та мовлення, їх властивим елементом. Дипломати часто застосовують стратегію ухильності – загальну лінію вмотивованої мовленнєвої поведінки, особливістю якої є навмисне використання сукупності ухильних комунікативних тактик, націлених на неточний виклад думки, відхід від чіткої номінації, захист іміджу. Аналогами заперечення у дипломатичних текстах активно функціонують непрямі мовні формули відмови: «Сумніваюся, що це можливо = це не можливо»; «Це було б можливо, якби = Отже, зараз це не можливо»; «Якщо б це зробили, то... = це не зробили».

Дотримання максимальної стислості, лаконізму покладено в основу дипломатичного мовлення, але дещо своєрідно. Дипломати, як вже наголошувалося попередньо, мусять подбати про тональність пошани викладу інформації, а це іноді змушує їх висловлюватися багатослівно, наприклад, вживати безособові конструкції замість активних для пом'якшення вислову: «державою вжито ряд заходів для...», «урядом розроблено систему важелів впливу на...», «запропоновано виробити єдиний план...». Це дещо ускладнює сприймання змісту, однак згладжує можливу гостроту формулювань, притаманну активним конструкціям.

На відміну від всіх ділових документів, дипломатичні тексти не допускають жодних скорочень.

Дипломатичний підстиль офіційно-ділового стилю характеризується наявністю усталених мовних зворотів, стандартизацією викладу. На рівні лексики це є високий рівень насиченості текстів дипломатичною термінологією і термінологією міжнародного права, а також стандартизованими мовними зворотами. До спеціальної лексики можна зарахувати назви дипломатичних установ, органів, процедур, посадових осіб, дипломатичних документів та їх частин тощо. Наперед заданий параметр дипломатичного тексту складають мовні формули, завдяки яким текст дипломатичного документа є по суті закритою мовленнєвою підсистемою, що працює за усталеними правилами і вкладається в дозволені форми, не допускаючи індивідуальних особливостей мовлення суб'єктів дії. Багатогранність мовних формул, широка палітра різноманітних нюансів мовної етики дає змогу змінювати тон дипломатичного мовлення від найвишуканішої люб'язності до стриманого ввічливого невдоволення від ситуації, мети і типу документа.

Найпоказовішим типом дипломатичних мовних жанрів є дипломатичне листування (особисті ноти, вербальні ноти, пам'ятні записки, меморандуми, приватні листи напівофіційного характеру, декларації, звернення, виступи, заяви глав держав, урядів, міністрів закордонних справ, законодавчих органів держав із питань міжнародних відносин). Жанри дипломатичного листування можна вважати найдавнішими, питомими дипломатичними жанрами, в них найповніше проявляються всі особливості дипломатичного мовлення [4, с. 8].

До розряду важливих взірців дипломатичного підстилю належать дипломатичні тексти виразно суб'єктної стратегії (авторські): відповіді керівних діячів держав на звернення або запитання представників громадських організацій, кореспондентів газет, промови представників держав на міжнародних форумах, зборах громадськості. Вищезазначені тексти мають здатність відображати ознаки мовної особистості політика-дипломата – вони практично втрачають ознаку шаблонності офіційно-ділового стилю мовлення, наближені до політичної публіцистики, характеризуються широким використанням образів,

порівнянь, асоціацій, ідіоматичних виразів. Ці приклади часто називають термінами «мова політиків», «мова політики», «політичний жаргон», «політичне мовлення», «дискурс політичної комунікації», «політична комунікація», «політологічний дискурс», зазначаючи таким чином, що форма чи спосіб спілкування політиків-дипломатів відрізняється від інших узусів [2, с. 127].

Висновки і перспективи. Отже, основними особливостями дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю є неприпустимість двозначного тлумачення, чіткість формулювань, ухильність висловлювань, тональність вираження пошани, протокольні формули ввічливості, компліментарність, етикет, модальна тональність, усталені мовні звороти, стандартизація викладу, максимальна стислість, лаконічність, відсутність скорочень, «політичне мовлення».

Список використаних джерел

1. Калюжная В. В. Стиль англоязычных документов международных организаций [Текст] / В. В. Калюжная. – К. : Наук. думка, 1982. – 122 с.
2. Куньч З. Особливості дипломатичного мовлення як різновиду офіційно-ділового стилю / З. Куньч, М. Куньч [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24521/1/21-121-127.pdf>
3. Мацько О. М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз) [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / О. М. Мацько. – К., 2001. – 19 с.
4. Пазинич О. М. Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.15 / О. М. Пазинич. – К., 2001. – 16 с.
5. Телеки, М. М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : монографія [Текст] / М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук.. – К.–Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 176 с.
6. Шинкаренко Т. І. Мова дипломатичних документів [Текст] : навчальний посібник / Т. І. Шинкаренко, А. Г. Гуменюк, О. Ю. Ковтун. – К. : ВНЦ «Київський університет», 2009. – 112 с.
7. Borisenko I. I. English in International Documents and Diplomatic Correspondence [Text] / I. I. Borisenko, L. I. Yevtushenko, V. V. Daineko. – Kyiv : Logos, 1999. – 343 p.

References

1. Kaliuzhnaia, V. V. (1982). Stil angloiazychnykh dokumentov mezhdunarodnykh orhanyzatsyi [International organizations English-language documents style]. Kyiv : Naukova dumka, 122.
2. Kunch, Z. (2014). Osoblyvosti dyplomatychnoho movlennia iak riznovydu ofitsiino-dilovoho styliu [Diplomatic peculiarities as the official style]. Available at <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24521/1/21-121-127.pdf>
3. Matsko, O. M. (2001). Movni formuly u dyplomatychnykh tekstakh suchasnoi ukrainskoi movy (funksionalno-stylistychnyi analiz) [Diplomatic language formulas in modern Ukrainian language: functional and stylistic analysis]. Kyiv, 19.
4. Pazynych, O. M. (2001). Funktsionalno-strukturni osoblyvosti tekstiv dyplomatychnoho lystuvannia [Functional and stylistic peculiarities of diplomatic correspondence]. Kyiv, 16.
5. Teleky, M. M., Shynkaruk, V. D. Sotsialni katehorii modusu v tekstakh epistoliarного zhanru : monohrafiia [Social categories of modus in the texts of the epistolary genre].– Kyiv-Mykolaiv : Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 2007. – 176 s.
6. Shynkarenko, T. I., Humeniuk A. H., Kovtun O. Ju. (2009). Mova dyplomatychnykh dokumentiv [Language of diplomatic documents]. Kyiv : Kyivskyi universytet, 112.

7. Borisenko I. I., Yevtushenko L. I., Daineko V. V. (1999). English in International Documents and Diplomatic Correspondence. Kyiv: Logos, 343.

ОСОБЕННОСТИ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ КАК РАЗНОВИДНОСТИ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОГО СТИЛЯ

С. Б. Христюк

Аннотация. В статье исследованы стилистические особенности дипломатической речи как разновидности официально-делового стиля в контексте современных достижений коммуникативной лингвистики. Установлены виды жанров дипломатического языка и языково-композиционных структур, языковых формул с целевыми установками в дипломатической сфере. Доказано, что основными стилистическими особенностями дипломатического подстиля официально-делового стиля являются: недопустимость двойного толкование, четкость формулировки, уклончивость высказываний, тональность выражения уважения, протокольные формулы вежливости, комплиментарность, этикет, модальная тональность, устоявшиеся обороты, стандартизация изложения, краткость, лаконичность, отсутствие сокращений, «политическое вещание».

Ключевые слова: официально-деловой стиль, стилевые признаки, подстиль, дипломатические коммуникации, дипломатическая терминология, политический дискурс

DIPLOMATIC PECULIARITIES AS A VARIETY OF OFFICIAL AND BUSINESS STYLE

S. B. Khrystiuk

Abstract. This article contains the analysis of major aspects of International Relations and Diplomatic Intercourse language, its specific stylistic peculiarities as the official style in the context of Communicative Linguistics modern achievements. It proves the fact that the relevant direction of Ukrainian Linguistics is the study of the diplomatic relations language, its formation and development, creation of its social and political dictionary, lexical and phraseological units of the official style. Diplomatic stylistic peculiarities research is one of the key point since international documents and diplomatic correspondence have specific diplomatic, international law and international economic terminology, a number of well-established words and word combinations. Text translation with the observance of the main stylistic features of legislative, diplomatic, political and economic character is also one of the most important problems arising in the text translating process.

The aim of the article is to investigate and find out the stylistic peculiarities of the International Relations and Diplomatic Discourse text translation, consider the main aspects of the research according to the language stylistics rules on the basis of the diplomatic substyle study, define the correlation between the original text and the final product of translation, as well as the variety of forms needed to acquire the full contextual identity.

Diplomatic substyle of the official style is generally used in the field of interstate official relations in politics, economy, culture, it regulates the official-relationships of international organizations, institutions, individual citizens and is implemented in conventions (international agreements), communiqué (messages), diplomatic exchanges (requests), protocols, memorandums, agreements, statements, ultimatum. The most notable and frequently used type of diplomatic language genres is diplomatic correspondence (personal notes, verbal notes, memorable notes, memoranda, etc)

The article proves that the major diplomatic stylistic peculiarities are language clarity, evasive statements, expressions of respect, protocol courtesy formulas, etiquette, modal tonality, stable expressions, standardized presentation, maximum brevity, succinctness, no cuts, "political discourse".

Keywords: official style, stylistic peculiarities, substyle, diplomatic communication, diplomatic terminology, political discourse

УДК 811.124:712:63(062.21)

**ДЕРЖАВНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ
ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ***

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vashyn2010@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9081-2667

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9336-1259

Анотація. У статті визначено на прикладі національних стандартів України серії «Інформація та документація», виявлено й проаналізовано низку проблемних питань їх функціонування на сучасному етапі: гармонізування національних термінологічних стандартів з міжнародними; застарілості національних стандартів; відсутності мовної експертизи національних стандартів; обмеженого доступу до чинних національних стандартів; недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави.

Ключові слова: стандартизація, національний стандарт, інформація, документація

Із моменту свого виникнення стандартизація як вид людської діяльності перебуває в полі зору як науковців, практиків, так і держави. Адже одне з основних завдань, які стоять перед стандартизаторами, – створити системи нормативної документації, які визначають актуальні вимоги до внутрішньо- і зовнішньоспрямованої продукції (у якнайширшому розумінні цього слова), до її розроблення, виготовлення і застосування, а також забезпечують контроль за правильністю використання цієї документації. Результати діяльності – національні та міжнародні стандарти – впливають на функціонування практично всіх сфер життєдіяльності держави, бо людство давно зрозуміло переваги цілеспрямованого обмеження – стандартування, що забезпечує однаковість у кодуванні, транслюванні тощо інформації та зручність її декодування.

Діяльність зі стандартизації в Україні ґрунтується на правових нормах Закону України «Про стандартизацію», Декрету КМУ «Про стандартизацію та сертифікацію», інших нормативних актах у цій сфері, з урахуванням принципів і положень міжнародних організацій зі стандартизації.

На проблемних питаннях під час створення, функціонування стандартів (міжгалузеві неузгодженості, вживання застарілих, вузькорегіональних термінів, недосконалість формул дефініцій, порушення сучасної словотвірної, граматичної та правописної норм української мови тощо) акцентують увагу суспільства

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

провідні українські науковці, наприклад, Л. Босак, М. Гінзбург, К. Городенська, Н. Денисюк, О. Добровольський, С. Єрмоленко, Н. Клименко, С. Коваленко, І. Кочан, М. Кочерган, С. Литвинська, В. Моргунюк, Т. Панько, Л. Пшенична, Б. Рицар, Р. Рожанківський, Л. Симоненко, С. Харченко, М. Хойнацький, В. Чинков та ін.

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати особливості функціонування національних термінологічних стандартів і встановити наявні проблеми їх функціонування (на прикладі серії «Інформація і документація»).

Мова являє собою специфічну поліфункціональну природну знакову систему, складний вербальний код, який обслуговує соціум для здійснення, насамперед, основних операцій з інформацією: її створення, зберігання, трансляції, опрацювання, трансформації тощо. Носієм фахової інформації є передусім певна сукупність термінів – галузева терміносистема. Кінцевим етапом опрацювання термінології є її стандартизування.

На сьогодні згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163-р Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (далі – ДП «УкрНДНЦ»), утворене постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2003 року № 1337, виконує функції національного органу стандартизації [7]. Перед тим таким уповноваженим органом був Держспоживстандарт.

Стандартизацію термінології різних галузей здійснює Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології (далі – ТК СНТТ), що його організовано 1992 року. На початках діяльність комітету була надактивною. «Завдяки самовідданій праці цих фахівців і за участю вчених філологів-експертів став можливим безпрецедентний факт розроблення за період 1992–1996 рр. понад 600 Державних стандартів України на терміни та визначення понять» [6]. Зрозуміло, що усунення протягом 20 років з науки української мови відобразилося на якості термінологічних стандартів. Саме тому в наступні роки ТК СНТТ працював над випрацюванням концепції та основних засад термінотворення, унормування та стандартування термінології. Результатом стало видання ДСТУ 3966-2000 «Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», що 2009 року отримав нову редакцію. Окрім розроблення стандартів [6], ТК СНТТ, експертує проекти стандартів на системність понять і дотримання вимог ДСТУ 3966-2009, а також на дотримання норм автентичної української мови та тенденцій розвитку української термінології і фахової мови.

В Україні функціонує три стандарти серії «Термінологічна робота», що повинні бути основою для розроблення термінологічних стандартів усіх галузей знань, щоб забезпечити українськомовну якісну наукову комунікацію: ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять; ДСТУ ISO 860-99. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів; ДСТУ ISO 1087-1:2007 Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання.

На разі до національних стандартів України серії «Інформація та документація» належать 38 чинних стандартів, що їх розробив ТК 144 «Інформація та документація», з-поміж яких сім стандартизують термінологію, а два – укладання тезаурусів:

– ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення;

- ДСТУ 2394-94. Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення;
- ДСТУ 2398-94 (ISO 5127-6:1983NEQ). Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення;
- ДСТУ 4419:2005. Інформація і документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять;
- ДСТУ ISO 5127:2007. Інформація і документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT);
- ДСТУ ISO 30300:2015 (ISO 30300:2011, IDT) Інформація та документація. Системи керування документами. Основні положення і словник термінів;
- ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять»;
- ДСТУ 4031-2001 (ISO 5964:1985) «Інформація та документація. Багатомовний тезаурус. Методика розроблення»;
- ДСТУ 4032-2001 (ISO 2788:1986) «Інформація і документація. Одномовний тезаурус. Методика розроблення».

Наявні національні стандарти, на жаль, не покривають усі потреби документно-інформаційної сфери життєдіяльності суспільства. Це пов'язано з кількома аспектами функціонування ДСТУ серії «Інформація та документація».

Аналіз чинних на сьогодні національних термінологічних стандартів уможливив виявлення низки актуальних проблем, які потребують свого вирішення. Це такі проблеми як:

- гармонізування національних термінологічних стандартів з міжнародними;
- застарілості національних стандартів;
- відсутності мовної експертизи національних стандартів;
- обмеженого доступу до чинних національних стандартів;
- недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави

Проблема гармонізування національних стандартів з міжнародними.

Національні стандарти серії «Інформація і документація» переважно базуються на міжнародних стандартах (ISO) цієї серії.

Дослідивши українські та міжнародні стандарти серії «Інформація та документація», констатуємо, що всі вони мають свої особливості, створені з дотриманням установлених норм і правил, зафіксованих на матеріальних носіях, і мають свій ступінь відповідності, а саме:

- *ідентичні* (такі національні стандарти повторюють технічний зміст, структуру, виклад, вони є тотожним перекладом міжнародних [1, с. 3]; ступінь гармонізованості позначають IDT): ДСТУ ISO 30300:2015 (ISO 30300:2011, IDT) Інформація та документація. Системи керування документами. Основні положення і словник термінів;
- *модифіковані* (такі стандарти мають технічні відхилення, які точно визначено і пояснено, відтворюють структуру міжнародного стандарту [1, с. 3]; ступінь гармонізованості позначають MOD): ДСТУ 4032-2001 «Інформація та документація. Одномовний тезаурус. Методика розроблення» – міжнародному стандарту ISO 2788:1986 «Documentation – Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri» (Документація. Настанови щодо побудови та розроблення одномовних тезаурусів); ДСТУ 4419-2005 «Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять»; ДСТУ

4309:2004 (ISO 2384:1977) «Інформація та документація. Оформлення перекладів»;

– *нееквівалентні* (тобто не гармонізовані з міжнародними, позначають NEQ): ДСТУ 2398-94 (ISO 5127-6:1983) «Інформація та документація. Інформаційні мови. Терміни та визначення».

Зауважимо, що стандарти, які регламентують термінологічну роботу, гармонізовані з відповідними міжнародними: ДСТУ ISO 860–99 «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів» і ДСТУ ISO 1087-1:2007 «Термінологічна робота. Словник термінів. Частина 1. Теорія та використання» мають рівень відповідності – ідентичний, а ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» – нееквівалентний, хоча відповідає ISO 704:2000 Terminology work – Principles and methods (Термінологічна робота. Засади та методи) у частині «Вимоги до терміна» і «Вимоги до визначення поняття» (додатки Г і Д) [2, с. II].

Проте сьогодні чинними є також і стандарти ДСТУ, які не гармонізовані з міжнародними стандартами ISO серії «Інформація та документація» і навіть не містять покликання на ці стандарти. Це, наприклад, такий, як ДСТУ 4419-2005 «Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять».

Отже, теоретично національна система стандартизації України базується на принципах міжнародної та європейської стандартизації: використання сучасних досягнень, науки, техніки і практичного досвіду, участь в розробленні стандартів усіх зацікавлених сторін і прийняття їх на засадах обопільної згоди. Практичний бік цієї надзвичайно важливої справи не настільки оптимістичний, хоча й зроблено певні кроки.

Проблема недостатньої уваги до стандартів цієї серії з боку держави.

Вважається, що основою державної політики України у сфері стандартизації на сучасному етапі є пріоритетність впровадження міжнародних та європейських стандартів, а це дозволить використати досвід та досягнення розвинутих країн у національній економіці, сприятиме виходу українських товарів на світовий ринок, пришвидшить інтегрування України в єдиний економічний, інформаційних тощо європейський простір. З цією метою у 2006 році Кабінет Міністрів України затвердив (постанова КМУ від 1 березня 2006 року № 229) «Державну програму стандартизації на 2006–2010 роки».

Між пріоритетними напрямками виконання Програми було названо й ті, які безпосередньо стосуються документознавчої галузі, а саме: удосконалити інформаційне забезпечення, зокрема створити бібліографічні й повнотекстові бази даних національних стандартів, легалізувати електронні копії нормативних документів, забезпечити розвиток та ефективне функціонування Національного інформаційного центру міжнародної інформаційної мережі (ISONET); оптимізувати фонд нормативних документів; удосконалити стандарти з науково-технічної термінології; переглянути або скасувати республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР. Проте не виокремлено завдання щодо вдосконалення, розвитку термінології цієї галузі.

Згідно з цією Програмою планувалося забезпечити упровадження міжнародних та європейських стандартів з метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС; створення фондів нормативних документів в усіх галузях національної економіки, які відповідатимуть її потребам; використання результатів стандартизації тощо.

Після завершення терміну дії Програми отримано такі результати.

Завдання *створити бібліографічні і повнотекстові бази даних національних стандартів*. Можемо припустити, що повнотекстову базу фахівці ще створюють, оскільки можна знайти перелік (хоча й неповний і без належного бібліографічного опису) національних стандартів серії «Інформація та документація». Позитивно, що до наявних електронних версій державних стандартів України вже надано вільний доступ для ознайомлення.

Завдання *удосконалити стандарти з науково-технічної термінології*. У вільному доступі є інформація тільки про стандарти, які кодифікують термінологію, два з них належать до серії «Інформація та документація»: ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація і документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT)», ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Чекає на схвалення остаточної версії і проект стандарту «Транслітерування українських текстів з кирилиці на латиницю», який розробили ще 2008 року Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України, Національний університет імені Тараса Шевченка; Національний університет «Києво-Могилянська академія», Державна (нині – Національна) академія керівних кадрів культури і мистецтв.

Завдання *переглянути або скасування республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР*: жоден зі стандартів колишнього СРСР, який має відношення до документознавства, не переглянуто і не скасовано.

Завдання *оптимізувати фонд нормативних документів*: на сьогодні розроблено і затверджено такі стандарти розглядуваної серії: ДСТУ 3582. Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень в українській мові. Загальні вимоги та і правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ); ДСТУ 7343:2013 Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація нотних видань (ISO 10957:2009, NEQ); ДСТУ 3814:2013. Інформація та документація. Видання. Міжнародна нумерація книг (ISO 2108:2005, NEQ); ДСТУ 7342:2013. Інформація та документація. Видавнича анотація. Правила складання і подання у виданнях.

Завдання *упровадження міжнародних та європейських стандартів*: інформації про впровадження міжнародних та європейських стандартів серії «Інформація та документація» як національних протягом 2006–2010 рр. немає. Зрештою для цієї серії стандартів у програмі місця не знайшлося.

Отже, «Державна програма стандартизації на 2006–2010 роки», на жаль, не дала очікуваних результатів в повному обсязі. Залишилася низка проблем, які потребують негайного вирішення.

Так, національної програми стандартизації на наступні роки ми не виявили. Натомість наявна «Програма робіт з національної стандартизації на 2017 рік» [7]. Щорічний план формують відповідно до ст. 7 Закону України «Про стандартизацію», ст. 9 Закону України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», постанови Кабінету Міністрів України від 04.02.2009 р. № 77 «Про затвердження Порядку координації робіт із стандартизації, які виконуються центральними органами виконавчої влади за кошти державного бюджету» та ДСТУ 3250-95 «Порядок розроблення Плану державної стандартизації» на основі пропозицій зацікавлених сторін (ТК та інших суб'єктів стандартизації) з урахуванням суспільної потреби у стандартах та державних пріоритетів. Але програма на 2017 рік не передбачає роботу над термінологічними стандартами цієї серії [5].

Між 2010–2016 рр. також технічні комітети працювали на річними планами. Однак протягом п'яти років видано тільки один стандарт – ДСТУ 7448:2013 «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Від 2012 року триває праця над проектом національного стандарту на заміну ГОСТ 7.0-84 «Інформація та документація. Бібліографічна діяльність. Терміни та визначення понять». Як бачимо, дещо на державному рівні для розвитку стандартизації у сфері «Інформація та документація» все ж таки роблять, проте цього занадто мало, аби вирішити хоча б окремі з наявних актуальних проблем.

Проблема застарілості національних стандартів. Із чинних сьогодні національних термінологічних стандартів серії «Інформація та документація» тільки три розроблені, затверджені і введені в дію після 2009 р., а отже, у них враховано засади термінотворення, регламентовані ДСТУ 3966:2009. Інші стандарти цієї серії, видані до 2000 року, потребують оновлення і/або створення нових.

Проблема відсутності мовної експертизи національних стандартів. На жаль, чинні стандарти містять мовні огріхи, недоліки, які призводять до зниження загальної культури видання, ускладнюють сприйняття змісту як стандарту загалом, так і його окремих частин зокрема. Зразковому мовному оформленню не сприяє й планування зі стандартизації. Згідно із «Програмою робіт з національної стандартизації на 2017 рік» технічні комітети (без урахування 12 стандартів ТК 19) повинні розробити 94 стандарти, що в них передбачено зафіксувати терміни і визначення понять, проте в жодному з них у співрозробниках не зазначений ТК 19.

Усього цього можна уникнути, якби розробники державних стандартів а) дотримувалися «Положення про Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології» (одним із співзасновників цього комітету є Інститут української мови НАН України) [3], на який покладено такі обов'язки, як організація, планування та координація розроблення й експертизи, а також готування змін і доповнень, рекомендацій щодо перегляду, скасування, заміни, затвердження та впровадження державних термінологічних стандартів, б) дотримувалися засад термінотворення, викладених у ДСТУ 3966: 2009, і в) співпрацювали з термінологами, що аналізують, систематизують та класифікують поняття і на підставі цього визначають, наскільки наявні терміни відповідають позначуванню поняттям та іншим вимогам (і мовним, і семіотичним тощо), яким має задовольняти кожен термін як член певної терміносистеми.

Співпраця із кваліфікованими фахівцями-мовниками убезпечить розробників стандартів від помилок і текстів стандартів, і їх назвах. Наприклад, у розроблюваному стандарті «Дистанційне зондування Землі з космосу. Калібрування засобів і валідація даних. Терміни та визначення понять» (ТК 117) назва з помилкою в слові «даних», у «Системи діагностики in vitro. Культуральні середовища в мікробіології. Терміни та визначення понять» (ТК 160) – у слові «діагностики» [5].

Уважне ставлення до мовного оформлення повинно стати однією із облігаторних вимог до нормативного документа для його схвалення.

Проблема обмеженого доступу до чинних національних стандартів, особливо, коли йдеться про ДСТУ, затверджені протягом останніх років, або які регламентують процеси, пов'язані з електронними технологіями. Проте в умовах інформаційного суспільства громадяни повинні мати доступ до інформації та знань. З-поміж принципів, що на них базується державна політика у сфері

стандартизації відповідно до Закону України «Про стандартизацію» названо принцип доступності національних стандартів та кодексів усталеної практики, а також інформації про них для користувачів [4]. Проте в п. 4 ст. 24 Закону зазначено, що Інформаційні послуги національний орган стандартизації надає на договірних засадах [4]. Відкрита інформація – основа дієвого та прозорого процесу прийняття рішень, а також передумова для розвитку демократичного суспільства. Державна політика має сприяти розширенню можливостей отримання інформації для всіх верств населення, враховуючи і людей із обмеженими можливостями, створенню інформаційного наповнення, якісного контенту.

Отже, названі актуальні проблеми потребують комплексного вивчення як теоретиками, так і практиками, щоб консолідовано визначити пріоритетні напрями розвитку стандартів цієї серії. Для цього потрібно публічно обговорювати проблемні питання стандартизації термінології різних галузей на наукових конференціях, семінарах, форумах тощо, а ухвали подавати на розгляд у Департамент технічного регулювання Мінекономрозвитку України. Крім того, провідну роль у вирішенні проблемних аспектів функціонування термінологічних стандартів серії «Інформація й документація» має відігравати держава. Важливе значення має й особиста відповідальність розробників стандартів за відповідність вжитих термінів усім вимогам, що висувають до термінів, зокрема дотримання вимог ДСТУ 3966:2009.

Список використаних джерел

1. ДСТУ 1.7-2001. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів [Текст]. – Чинний від 2001-07-01. – К. : Держстандарт України, 2001. – 28 с.
2. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять [Текст]. – На заміну ДСТУ 3966–2000. – Чинний від 01.04.2010. – К. : Держспоживстандарт, 2009. – 35 с.
3. Положення про Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології. – Режим доступу : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5
4. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>
5. Програма робіт з національної стандартизації на 2017 рік [Електронний ресурс] – <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/programa-robit/>
6. Рицар Б. Технічному комітетові стандартизації науково-технічної термінології – 20 років: діяльність у фактах та цифрах [Текст]/ Богдан Рицар, Роман Мисак, Ольга Мацейовська // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології» – 2012. – № 733. – С. 239–254.
7. Українське Агентство зі Стандартизації. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» [Заголовок з екрану] – <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrndnts/>

References

1. DSTU 1.7-2001.(2001). Pravyla I metody pryiniattia ta zastosuvannia mizhnarodnykh I rehionalnykh standartiv [The rules and methods of accepting and implementation of international and regional standards]. Valid from 2001-07-01. – Kyiv: Derzhstandart Ukrainy, 2001, 28.

2. DSTU 3966:2009. (2009). Terminology work. Zasady I pravyla rozroblennia standartiv na terminy ta vyznachennia poniat [Principles and rules for the development of standards for terms and definitions]. For replacement of DSTU 3966-2000. – Valid from 01.04.2010. – Kyiv: Derzhspozhyvstandart, 35.

3. Polozhennia pro tekhnichniy komitet standartyzatsii naukovo-technichnoi terminilohii [Regulations on the Technical Committee standardization of Scientific and Technical Terminology]. – Access mode: : http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5

4. About standardization: Laws of Ukraine dated from 05.06.2014 № 1315 - VII [Electronic resource]. Access mode: http://lp.edu.ua/tc.terminology/TK_structure.htm#Sect5

5. The program of works on national standardization in 2017 [Electronic resource] – <http://uas.org.ua/ua/services/standartizatsiya/progra..>

6. Rytsar B., Roman Mysak, Olha Matseiovskaya (2012). Technichnomu komitetovi standartyzatsii naukovo-technichnoi terminilohii – 20 rokiv: diialnist u faktakh ta tsufrakh. Visnyk Natsionalnoho Un-tu “Lvivska politehnika” : Seriya “Problemu uktainskoi terminilohii”. № 733, 239-254.

7. Ukrainske Ahenstvo zi standartyzatsii. Derzhavne pidpruiemstvo “Ukrainskyi naukovo-doslidnyi I navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti” [Ukrainian Agency for Standardization. State Enterprise "Ukrainian Research and Training Center of Standardization, Certification and Quality"] [Tittle screen] – <http://uas.org.ua/ua/zagalni-vidomosti-pro-dp-ukrndnts/>

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ СТАНДАРТЫ УКРАИНЫ В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ

В. Д. Шинкарук, С. В. Харченко

Аннотация. В статье рассмотрены национальные стандарты Украины на примере серии «Информация и документация», поднят и проанализирован ряд проблемных вопросов их функционирования на современном этапе: гармонизация национальных терминологических стандартов с международными; устарелость национальных стандартов; отсутствие языковой экспертизы национальных стандартов; ограниченный доступ к действующим национальным стандартам; недостаточное внимание к стандартам этой серии со стороны государства.

Ключевые слова: стандартизация, национальный стандарт, информация, документация

STATE TERMINOLOGICAL STANDARDS OF UKRAINE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE: CURRENT ISSUES

V. D. Shynkaruk, S. V. Kharchenko

Abstract. National and international standards influence on functioning practically all spheres of activity of the state, because long ago the mankind has understood advantages of purposeful restriction – standardization, which provides uniformity in coding, information transfer and convenience of its decoding.

The leading Ukrainian scientists, for example, L. Bosak, M. Ginzburg, K. Gorodenskaya, N. Denisyuk, A. Dobrovolsky, S. Ermolenko, N. Klimenko, S. Kovalenko, I. Kochan, M. Kochergan, S. Litvinskaya, V. Morgunyuk, T. Panko, L.

Pshenichnaya, B. Rytsar, R. Rozhankivsky, L. Simonenko, S. Harchenko, M. Hoynatsky, V. Chinkov, etc. focus society's attention on current issues during creation, functioning of standards.

The purpose of this research is to analyse features of functioning of national terminological standards and to establish the existing problems of their functioning (on the example of terminological standards of the Information and Documentation series).

The following problems are highlighted:

Problem of harmonization of national standards with international ones.

National standards of the Information and Documentation series are mainly based on the international standards (ISO) of this series; they have different degrees of conformity to international ones: identical (DSTU ISO 30300: 2015) modified (DSTU 4032-2001, DSTU 4419-2005, DSTU 4309: 2004 (ISO 2384: 1977); not equivalent DSTU 2398-94 (ISO 5127-6: 1983).

Problem of inadequate attention to standards of this series from the state.

Activity in the sphere of standardization in Ukraine was carried out on the state program of standardization, last of which was covered 2006-2010. Now they are carried out on the basis of annual programs of works on national standardization. Since 2011 only one terminological standard - DSTU 7448: 2013 has been issued. Also preparation of the draft of the terminological standard isn't planned for 2017 for TK144.

Problem of obsolescence of national standards.

From the national terminological standards of the Information and Documentation series that exist today only three are developed, approved and put into operation after 2009 and it's consequently, the principles of a term creation are considered in them which are regulated by State Standard 3966:2009. Other standards of this series demand updating.

Problem of lack of language expertise of national standards.

Unfortunately, the existing standards contain language errors, gaps. The attentive relation to language registration has to become one of obligatory requirements to the normative document for the approval. In Ukraine a special series of standards - terminological work functions, terminological standards of all other series have to be based on it to provide Ukrainian-language high-quality scientific communication. State standards of the Terminological Work series are harmonized with the corresponding international standards.

Problem of limited access for the existing national standards.

State policy has to promote expansion of opportunities of obtaining information for all social groups, including also physically disabled people, for creation of information filling, qualitative content.

The considered important issues demand a complex study by both theorists and research practitioners to define the priority of directions of development of standards of this series conjointly. The state has to play the leading role in the solution of problematic aspects of functioning of terminological standards of the Information and Documentation series. Also the personal responsibility of developers of standards is important for conformity of the accepted terms to all requirements, which are imposed for terms, in particular observance of requirements of State Standards 3966: 2009.

Keywords: *standardization, national standard, information, documentation*

ЗАПОЗИЧЕННЯ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

С. З. БУЛИК-ВЕРХОЛА, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

E-mail: sofibw@ukr.net
orcid.org/ 0000-0002-4593-3571

Ю. В. ТЕГЛІВЕЦЬ, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

E-mail: yul4uklv@ukr.net
orcid.org/ 0000-0002-7221-7554

Анотація. Статтю присвячено проблемі запозичень з німецької мови в українській музичній термінології. Актуальність дослідження зумовлено потребою вивчення лексичних, граматичних і орфографічних особливостей засвоєння запозичених з німецької мови термінів в українській музичній термінології.

Метою статті є тематичний аналіз німецькомовних запозичень, простеження способів їх адаптації до норм сучасної української мови.

Описано тематичні групи, у яких наявні німецькомовні запозичення: назви музичних інструментів та їх деталей, назви професій, спеціальностей, ампула, назви музичних жанрів та окремих творів, назви процесів, метроритмічних понять властивостей звуків, музичних систем, назви мелодичних прикрас та ін.

Під час запозичення музичних термінів відбуваються такі зміни: виникає звуження семантики (аура, гриф, цуг), адже запозичується лише термінне значення; змінюється структура терміна (валторна, мундштук); запозичені терміни узгоджуються з фонетичними та орфографічними нормами української мови (форшлаг, мінезингер, хормейстер); змінюється їх граматичне оформлення (гастроль – гастролі); німецькомовні терміни беруть участь в українському термінотворенні (мундштукові музичні інструменти). Основними способами адаптації німецькомовних запозичень є лексичний переклад, граматичне пристосування та орфографічне оформлення лексем.

Ключові слова: запозичення з німецької мови, музичний термін, українська музична термінологія

Сучасна українська музична термінологія неоднорідна за своїм походженням. Значну її частину становлять терміни, запозичені з різних мов, проте основою є власне українські номінації.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення лексичних, граматичних і орфографічних особливостей засвоєння запозичених з німецької мови термінів в українській музичній термінології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Музична термінологія української мови була предметом наукового зацікавлення лінгвістів. У праці «З історії української церковно-музичної термінології» О. Горбач проаналізував музичну лексику, зафіксовану в писемних джерелах XI – XVIII ст.; у центрі зацікавлень З. Булика була діалектна музична лексика; окремі аспекти музичної

термінології фрагментарно висвітлювали М. Шекера, В. Ярмак, Н. Пишна; спостереження про музичну термінологію наведено у колективній монографії

Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк «Українське термінознавство»; комплексне синхронно-діахронне дослідження здійснила співавтор цієї статті, захистивши кандидатську дисертацію на тему: «Формування і розвиток української музичної термінології». Проте німецькомовних запозичень в українській музичній термінології ще не досліджено.

Метою дослідження є тематичний аналіз німецькомовних запозичень, простеження способів їх адаптації до норм сучасної української мови.

Для досягнення мети використано такі **методи та прийоми дослідження**: описовий і типологічний (для виявлення та систематизації німецькомовних запозичень), метод аналізу словникової дефініції (для з'ясування семантичної структури), прийом зіставлення (для виявлення специфіки аналізованих одиниць), метод кількісних підрахунків (для чисельної характеристики німецькомовних запозичень).

Джерельною базою дослідження слугувала лексикографічна праця Юрія Юцевича «Музика. Словник-довідник» [9], для порівняння використано також «Словник музичної термінології» (Проект) [7], «Музичний словник Зиновія Лиська» [5] та Словник української мови в 11-ти томах [8].

Результати дослідження та їх обговорення. Більшість запозичених музичних термінів [1, с. 252–254] входить у розряд інтернаціональних слів, вони «засвоєні більшістю мов світу з мови народу, що створив або ввів у загальний ужиток позначені ними предмети» [2, с. 96]. Тому терміни, які називають усі основні поняття музичної теорії і виконавства, є інтернаціональними. Вони становлять ядро музичної термінології кожної країни, де музика розвивається за європейським зразком. Під час запозичення інтернаціональних термінів їх значення не змінюється. Може відрізнятись лише транслітерація, фонетичний склад і граматичне оформлення згідно із законами мови, яка запозичує те чи інше слово.

В інтернаціональну скарбницю музичної термінології входять терміни, що походять з грецької, латинської, італійської, німецької, французької та англійської мов.

У музичній термінології української мови виявлено 65 термінів, запозичених з німецької мови. Вони представляють різні тематичні групи: назви музичних інструментів та їх деталей, найменування осіб, абстрактні номінації.

Найбільше німецькомовних запозичень є **назвами музичних інструментів**, а саме **духових**: *альтгорн*, *бюгельгорн* 'родина мідних мундштукових духових інструментів різних розмірів та діапазонів' [9, с. 33], *аура* 'щипковий язичковий інструмент, що складається з декількох варганів, закріплених на металевому диску' [9, с. 17], *блокфлейта* 'різновид повздовжньої флейти, циліндрична трубка з дзьобоподібним мундштуком, сімома ігровими отворами на лицьовому та одним – на спідньому боці' [9, с. 29], *валторна* 'мідний духовий мундштуковий інструмент з м'яким, теплим тембром звуку' [9, с. 34], *гекельфон* 'дерев'яний духовий музичний інструмент, баритоновий гобой' [9, с. 50], *горн* 'духовий мідний мундштуковий музичний інструмент з натуральним строем' [9, с. 56], *крумгорг* 'духовий дерев'яний музичний інструмент з витягнутим циліндричним стволем, гачкуватої форми, з 6-7-ма пальцевими отворами на прямій ділянці, поширений у країнах Європи у XI–XVIII ст..' [9, с. 130], *саксгорн* 'родина мідних духових мундштукових інструментів' [9, с. 232], *флюгельгорн* 'мідний духовий широкомензурний музичний інструмент, що зовні нагадує трубу або корнет-а-

пістон з трьома-чотирма вентилями' [9, с. 290], *цинк* 'старовинний духовий мундштуковий музичний інструмент з конічним стволем' [9, с. 309]; **струнно-клавішних:** *кільфлюгель* 'клавесин, старовинний струнний клавішно-щипковий інструмент з кількома клавіатурами – мануалами і регістрами' [9, с. 114–115], *клавір* 'загальна назва клавішних струнних музичних інструментів (клавикорд, клавесин, фортепіано тощо)' [9, с. 116], *панталеон* 'музичний інструмент, подібний до цимбалів; одна з назв жирафа (вертикального фортепіано) та інших клавішних інструментів з молоточками для видобування звуку' [9, с. 190], *флюгель* 'стара назва клавішних музичних інструментів з крилоподібним корпусом, в XVII ст. – назва різновидів клавесина, з XVIII ст. – різновидів фортепіано' [9, с. 290]; **струнних:** *трумшайт* 'старовинний струнний смичковий інструмент' [9, с. 278]; **механічних:** *оркестріон* 'автоматичний механічний інструмент, призначений для імітації звучання інструментів оркестру різного складу; маленький орган із чотирма мануалами, педаллю і регістрами' [9, с. 186].

Значна кількість термінів, запозичених з німецької мови, позначає **деталі музичних інструментів та пристрої:** *блокфлейта* 'органний регістр лабіальної групи родини флейтових' [9, с. 29], *вальці* 'додатковий пристрій механізму органа для включення та виключення регістрів, зміни динаміки звучання' [9, с. 35], *вентиль* 'основний механічний пристрій, призначений для змінювання довжини каналу мундштукового мідного духового інструмента' [9, с. 37], *гриф* 'у струнних інструментів – спеціальна пластинка з дерева або пластмаси, над якою натягнуті струни; у баяна, гармоніки, акордеона – деталь корпуса, до якої прикріплена клавіатура для гри правою рукою; у мідних духових мундштукових інструментів – вузол вентиляного механізму; в електромузичних інструментів – контактна планка, на яку виконавець натискає пальцями і видобуває звуки різної висоти' [9, с. 58], *дека* 'частина корпуса струнних музичних інструментів, призначена для створення резонансу звучання натягнутих над нею струн' [9, с. 62], *демпфер* 'механічний пристрій у багатострунних музичних інструментах, призначений для обмеження коливань струн та їх заглушування' [9, с. 63], *камертон* 'прилад, що є еталоном висоти певного звука і застосовується для настроювання музичних інструментів та при співі' [9, с. 104], *клавіатура* 'система важелів для видобування звука на фортепіано, органі, акордеоні, клавесині, клавикорді, баяні та інших клавішних інструментах' [9, с. 116], *клавір* 'мануальна клавіатура, мануал' [9, с. 116], *клапан* 'деталь механізму духових і пневматичних інструментів, призначена для зміни висоти звука шляхом відкривання та закривання отворів у корпусі інструмента для змінювання довжини каналу' [9, с. 116], *крона* 'спеціальна висувна трубка U-подібної форми, яка подовжує стовп повітря в мідних духових інструментах, змінюючи їх стрій' [9, с. 130], *мундштук* 'деталь духових інструментів, що сприяє звукоутворенню' [9, с. 169], *панталеон* 'на старовинних фортепіано – важіль для підняття демпфера (як права педаль)' [9, с. 190], *пульт* 'підставка для нот' [9, с. 214], *хольфльоте* 'лабіальний відкритий регістр органа, належить до родини флейтових і складається з труб циліндричної форми' [9, с. 303], *цуг* 'висувне коліно духового музичного інструмента' [9, с. 310].

Для **називання осіб за професією, спеціальністю, амплуа** у галузі музики теж використовують запозичення з німецької мови: *балетмейстер* 'автор-режисер-хореограф, постановник балетів, танців і хореографічних сцен в операх, оперетах, драматичних виставах та концертах' [9, с. 20], *вундеркінд* 'дитина з надзвичайними музичними здібностями' [9, с. 56], *капельмейстер* 'керівник і диригент хору, оркестру' [9, с. 109], *концертмейстер* 'перший скипаль – соліст

симфонічного оркестру, який у разі потреби може виконати функції диригента; музикант, який очолює одну з груп симфонічного або оперного оркестру; піаніст, який співпрацює з індивідуальними або ансамблевими виконавцями в процесі розучування і виконання партій та концертних творів' [9, с. 126], *мейстерзингер* 'співець-поет з цехових ремісників у Німеччині XIV–XVI ст.' [9, с. 150], *мінезингер* 'в Австрії та Німеччині XII–XIV ст. – поет-співак, актор і виконавець творів рицарської лірики' [9, с. 158], *музикант* 'фахівець, який професійно володіє музичною спеціальністю; людина, яка може грати на музичному інструменті, співати, брати участь у самодіяльному колективі, хорі, оркестрі тощо' [9, с. 163], *хормейстер* 'керівник хорового колективу, диригент хору' [9, с. 304], *шпільман* 'середньовічний мандрівний актор-музикант в німецькомовних країнах, те саме, що жонглер, вагант, скоморох; німецька назва групи барабанників та сурмачів у військових оркестрах' [9, с. 318].

Представлено також **назви музичних творів і жанрів:** *касація* 'інструментальний ансамблевий твір типу сюїти для виконання просто неба, подібний на дивертисмент або серенаду' [9, с. 110], *концертштюк* 'одночастинний концертний твір для соліста й оркестру; віртуозний сольний твір великої форми для концертного виконання' [9, с. 127], *лендлер* 'австрійський і німецький селянський парний танець, попередник вальсу' [9, с. 138], *лід* 'німецька сольна або масова пісня' [9, с. 139], *тірольєн* 'жвава тридольна пісня-танець, подібна до лендлера чи вальсу; назва балетних номерів та п'єс, що імітують танці альпійських горців' [9, с. 271], *туш* 'коротка п'єса урочистого характеру, що складається з одного музичного речення' [9, с. 280], *шлягер* 'розважальна танцювальна пісня, характерне явище в поп-музиці; особливо популярна пісня, підпорядкована музичній моді; будь-який музичний твір, що має особливу популярність, незважаючи на невисокий мистецький та професійно-художній рівень' [9, с. 318], *штірієн* 'назва салонного танцю, що походить з австрійської землі Штірія і набув поширення у XIX ст.' [9, с. 319].

Наявні також **назви процесів, метроритмічних понять, властивостей звуків і музичних систем:** *ауфтакт* 'попередній диригентський жест, замах перед вступом, вдихом, зміною динаміки, агогічними нюансами, початком і зняттям звуку' [9, с. 17], *гастроль* 'виступ артиста або колективу в місті чи країні, де вони постійно не працюють' [9, с. 50], *генерал-бас* 'те саме, що й цифровий бас, у музиці XVII–XVIII ст. – партія органа (клавесина) з нотацією басового голосу та цифрами, що вказують, які акорди виконавцю слід брати одночасно з написаними нотами; система правил та способів гри за цифровим басом' [9, с. 51], *клавір, клавірусцуг* 'перекладення партитури вокально-симфонічного твору (опера, ораторія, кантата), а також балету, симфонії, концерту тощо для фортепіано на 2, 4, 8 рук' [9, с. 116], *контрапункт* 'те саме, що й поліфонія; мелодія, що звучить одночасно з темою, інакше – проти складення; одночасне поєднання двох або кількох самостійних голосів; назва твору, де переважає складна поліфонічна техніка – перетворення та перестановки тем; у середньовічній співацькій практиці та музичній теорії – позначення колективної імпровізації на основі одного занотованого голосу; розділ навчального курсу поліфонії' [9, с. 124], *лейтмотив* 'музична тема, пов'язана з певним образом, ідеєю, явищем, яка неодноразово повторюється в опері, балеті, симфонії і т.д.' [9, с. 137], *люфтпауза* 'коротка перерва в звучанні музики, не передбачена нотописом, що виділяє початок нового розділу' [9, с. 143], *обертони* 'тризвуки, що входять до спектру музичного звука, збагачуючи основний тон' [9, с. 180], *унтертони* 'послідовність часткових тонів, розташованих нижче від основного

тону вібратора, дзеркальне відбиття натурального звукоряду' [9, с. 283], *штрих* 'прийоми звуковидобування на музичних інструментах' [9, с. 319], *шульверк* 'система музичного виховання дітей, запропонована німецьким композитором, музикознавцем і педагогом К.Орфом, а також посібники до неї' [9, с. 319].

Із німецької мови запозичено також **назви мелодичних прикрас**: *форшлаг* 'назва мелодичної прикраси, що складається з одного або кількох звуків, передують основному звуку мелодії' [9, с. 294], *шлейфер* 'мелодична прикраса, форшлаг з двох або кількох нот, які розташовані поступенево і виконуються підкреслено' [9, с. 318]; **назву напряду**: *дойч-рок* 'музика року, яка поширилась у Німеччині в 1980-х роках' [9, с. 74]; **назву колективу**: *труппа* 'творчий колектив, весь склад театру' [9, с. 279].

Деякі з запозичених термінів є термінологізованими словами загальнолітературної мови. Проте в українську мову переходять тільки термінні значення, тому мотивація, внутрішня форма цих слів губиться, і ми розглядаємо їх поза тими явищами, які лягли в основу появи термінного значення. У німецькій мові мотивація залишається: *аура* 'подих повітря, вітерець', *горн* 'ріг, ріжок', *гриф* 'ручка, держак', *дека* 'покришка', *цуг* 'поїзд, процесія, протяг' та ін. Нетермінні значення цих слів залишилися поза межами української мови, а термінні ввійшли в українську музичну термінологію. Первісне значення цих слів можна встановити лише після етимологічного аналізу, термінне ж значення, наявне в українській мові, не викликає асоціацій з їх первісними значеннями.

Іноколи під час запозичення втрачається похідний характер основи, і термін в українській мові розглядається як такий, що має непохідну основу. Похідний характер основи таких термінів можна визначити лише після розгляду етимології слова: *гастроль* (нім. Gast – гість і Rolle – роль), *валторна* (нім. Wald – ліс і Horn – ріг), *клавіатура* (нім. Klaviatur, від лат. clavis – ключ), *мундштук* (нім. Mund – рот, Stück – шматок).

Запозичений з німецької мови термін *саксгорн* має однією зі складових частин власну назву (нім. saxhorn, від horn – ріг), адже цей інструмент сконструював і запатентував бельгійський майстер Сакс у 1845 році.

Процес орфографічної адаптації німецькомовних запозичень гальмує недосконалість чинного правопису. «Невпорядкований понад 20 років правопис спричиняє приниження статусу основного націотвірного складника – мови, є руйнівним демотиватором виховання, освіти й науки, а розхитування мовних норм – це реальна загроза розчинення національної ідентичности» [3, с. 5].

Орфографічні проблеми зводяться до таких основних моментів:

1. Передавання звуку [g]. В «Українському правописі» 1993 року відновлено літеру ґ, проте відсутність повного переліку слів, у яких відповідно до мови-оригіналу треба писати цю букву, є причиною різного написання слів. Наприклад, у «Словнику музичної термінології» (1930), який укладено за правописом 1929 року, та у «Музичному словнику Зиновія Лиська (1933) науковці послідовно використовують літеру ґ, транслітеруючи німецьку g: *бюгельгорн* [7, с. 77], *генерал-бас* [5, с. 61], *майстерзінґер* [5, с. 88], *флюгельгорн* [7, с. 130], *форшляґ* [7, с. 131]. Натомість у Словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003) деякі терміни написано з літерою г (*гекельфон* [9, с. 50], *гриф* [9, с. 58], *кільфлюгель* [9, с. 114], *клавірауцуг* [9, с. 116], *мінезінґер* [9, с. 158], *флюгель* [9, с. 290], *флюгельгорн* [9, с. 290]), а деякі – з ґ (*цуг* [9, с. 310], *форшлаг* [9, с. 294]).

2. Написання німецького дифтонга [ei]. Такі сполуки варто передавати найближче до звучання в мові-джерелі. Тому згідно з вимогами «Українського правопису» 1929 року у «Словнику музичної термінології» (1930) та у «Музичному

словнику Зиновія Лиська (1933) послідовно використовують написання **ай**: *капельмайстер* [7, с. 94], *концертмайстер* [7, с. 96], *ляйтмотив* [7, с. 98], *майстерзінгер* [5, с. 88]. Порівняємо зі словом *майстер* 'фахівець з якого-небудь ремесла; керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості' [8, IV, с. 599] та похідними *майстерка*, *майстерний*, *майстерник*, *майстерність*, *майстерня*, *майстриня*, *майстрова*, *майстровий*, які давно побутують в українській мові. Отже, і музичні терміни варто було б записувати аналогічно. Проте сучасні словники не зберігають однакового графічного оформлення споріднених слів і фіксують суголосні з російськими варіантами терміни *балетмейстер*, *капельмейстер*, *концертмейстер*, *мейстерзінгер*, *хормейстер*.

3. Дотримання «правила дев'ятки» – написання **и** після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**. Спостерігаємо тенденцію до дотримання цього правила у словнику Юрія Юцевича: *мейстерзінгер* [9, с. 150], *мінезінгер* [9, с. 158], *цинк* [9, с. 309]. Натомість Зиновій Лисько записує такі терміни зі збереженням німецької вимови: *майстерзінгер* [5, с. 88], *мінезінгер* [5, с. 90], *цінк* [5, с. 164].

4. Написання разом або через дефіс. Спостерігаємо різнобій у записуванні німецьких термінів *Generalbass* – загальний бас та *Blockflöte* – флейта з блоком. У «Словнику музичної термінології» (1930) *генералбас* [7, с. 82] написано разом, а у Словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003) – через дефіс: *генерал-бас* [9, с. 50]. Оскільки в мотиваційній базі міститься підрядне словосполучення (загальний бас), цей термін варто писати разом. Термін *блокфлейта* пишуть переважно разом, адже частинка *блок* має значення 'з блоком'. А через дефіс пишуть частинку *блок*, якщо вона означає 'у вигляді блока': *блок-схема*, *блок-апарат*, *блок-механізм*.

Грамотичне оформлення деяких термінів потребує уточнення. Зокрема, Юрій Юцевич фіксує лише *гастроль* [9, с. 50], хоча більш поширеним є термін *гастролі* 'виступи, вистави приїжджого мистецького колективу або одного артиста' [8, II, с. 40].

Терміни, запозичені з німецької мови, беруть участь в українському термінотворенні. Утворено значну кількість складених термінів (*мундштуковий музичний інструмент*, *гриф акордеона*, *клавіатура фортепіано*, *лейтмотив п'єси*, *театральна трупа*, *короткий форшлаг* та ін.).

Актуальним є питання, чи всі іншомовні терміни є доречними і вкрай необхідними. Ще у середині XIX ст. з приводу співвідношення національних та іншомовних елементів у термінології велись тривалі дискусії. Зокрема, М. Левченко, І. Верхратський та інші були прихильниками національної традиції, хоча у своїх термінологічних розвідках не могли повністю уникнути запозичень. Натомість В. Левицький та С. Рудницький широко використовували іншомовні терміни. Т. Секунда надавав перевагу власне українським термінам, хоча визнавав, що без запозичень також обійтись не можна. Учений розрізняв інтернаціональні та чужомовні терміни: «За інтернаціональні можна вважати ті терміни, що їх уживають із тим самим значенням у більшості європейських мов, особливо «висококультурних», «за чужомовні» терміни в ширшому значенні можна вважати ті терміни, що їх увібрала в себе дана мова з якоїсь чужої, при цьому терміни поділяються на дві групи (слова засвоєні і чужі)» [6, с. 12].

Погоджуємось з думкою І. Кочан, що «наявність іншомовних термінів в українській мові не можна розцінювати як негативне явище, оскільки такі терміни, навпаки, полегшують міжнародні контакти на науковому, технічному рівнях» [4, с. 134]. Проте деякі запозичення у музичній термінології, на нашу думку, варто було

б замінити українськими відповідниками: *ауфтакт* – *затакт* [9, с. 17; 5, с. 18; 7, с. 89], *демпфер* – *глушник* [8, с. 82; 9, с. 63], *мундштук* – *губник* [5, с. 94].

Висновки і перспективи. Українська музична термінологія засвоїла значну кількість німецькомовних термінів-інтернаціоналізмів. Вони називають важливі поняття музикознавства. Під час запозичення музичних термінів відбуваються такі зміни: виникає звуження семантики, адже запозичується лише термінне значення; змінюється структура терміна; запозичені терміни узгоджуються з фонетичними та орфографічними нормами української мови; змінюється їх граматичне оформлення; німецькомовні терміни беруть участь в українському термінотворенні. Основними способами адаптації німецькомовних запозичень є лексичний переклад, граматичне пристосування, орфографічне та фонетичне оформлення цих лексем.

Список використаних джерел

1.Булик-Верхола, С. З. Запозичення в українській музичній термінології / Софія Булик-Верхола [Текст] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Проблеми української термінології». – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. – № 559. – 312 с. – С. 252–254.

2.Ганич, Д. Словник лінгвістичних термінів[Текст] / Дмитро Ганич, Іван Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с. – С. 96.

3.Зубков, М. До проблеми унормування запозичень [Текст] / Микола Зубков // Проблеми української термінології: міжнародна наукова конференція, 27–29 вересня 2012 р.: збірник наукових праць – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 3–5.

4.Кочан, І. Іншомовні слова в сучасній технічній термінології [Текст] / Ірина Кочан // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення: матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994–1995 років / ред. О. Купчинський. – Л.: [б.в.], 1996. – 161 с. – С. 129–134.

5. Лисько, З. Музичний словник [Текст] / Зиновій Лисько. – Стрий: Видавництво Музичного Товариства ім. М. Лисенка, філія в Стрию, 1933. – 165 с.

6. Секунда, Т. Принципи складання української технічної термінології [Текст] / Тадей Секунда // Вісник Інституту української наукової мови. – К., 1930. – Вип. 2. – С. 11–21.

7.Словник музичної термінології (Проект) [Текст]. – Харків – Київ: Державне видавництво України, 1930. – 135 с.

8. Словник української мови: В 11-ти томах. [Текст] – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

9. Юцевич, Ю. Музика. Словник-довідник [Текст] / Юрій Юцевич. – Тернопіль: Богдан, 2003. – 352 с.

References

1.Bulyk-Verkhola, S. Z. (2006). Zapozychennia v ukrainskii muzychnii terminolohii [Borrowings in the Ukrainian musical terminology] // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: «Problemy ukrainskoi terminolohii». – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, № 559, 252–254.

2.Hanych, D., Oliinyk I. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [The linguistic terms dictionary]. – K.: Vyshcha shkola, 96.

3.Zubkov, M. (2012). Do problemy unormuvannia zapozychen [To the issue of the borrowings standardization] // Problemy ukrainskoi terminolohii: zb. nauk. pr. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 3–5.

4.Kochan, I. (1996). Inshomovni slova v suchasni tekhnichnii terminolohii [Foreign languages words in the contemporary technical terminology] // Ukrainskyi pravopys i naukova terminolohiia: istoriia, kontseptsii ta realii sohodennia: materialy zasidan Movoznavchoi komisii ta Komisii vsesvitnoi literatury NTSh u Lvovi 1994–1995 rokiv / red. O. Kupchynskiy. – L.: [b.v.], 129–134.

5.Lysko, Z. (1930). Muzychnyi slovnyk [The musical dictionary]. – Stryi: Vydavnytstvo Muzychnoho Tovarystva im. M. Lysenka, filii v Stryiu, 1933, 165.

6.Sekunda, T. (1930). Pryntsypy skladannia ukrainskoi tekhnichnoi terminolohii [The principles of the Ukrainian technical terminology composition] // Visnyk Instytutu ukrainskoi naukovoï movy. – K., 1930, Vyp. 2, 11–21.

7.Slovnyk muzychnoi terminolohii (Proiekt). (1930). [The musical terminology dictionary (Project)]. – Kharkiv – Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930, 135.

8.Slovnyk ukrainskoi movy: V 11-ty tomakh. (1970–1980). [The dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.]. – K.: Naukova dumka, T. I–XI.

9.Yutsevykh, Iu. (2003). Muzyka. Slovnyk-dovidnyk [Music. Dictionary-Reference Book]. – Ternopil: Bohdan, 352.

ЗАИМСТВОВАНИЯ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В УКРАИНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

С. З. Булык-Верхола, Ю. В. Тегливец

Аннотация. *Статья посвящена проблеме заимствований из немецкого языка в украинской музыкальной терминологии. Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения лексических, грамматических и орфографических особенностей усвоения заимствованных из немецкого языка терминов в украинской музыкальной терминологии.*

Цель статьи – тематически проанализировать немецкоязычные заимствования, проследить способы их адаптации к нормам современного украинского языка.

Описаны тематические группы, в которых имеются немецкоязычные заимствования: названия музыкальных инструментов и их деталей, названия профессий, специальностей, амплуа, названия музыкальных жанров и отдельных произведений, названия процессов, метроритмических понятий свойств звуков, музыкальных систем, названия мелодических украшений и др.

Во время заимствования музыкальных терминов происходят следующие изменения: возникает сужение семантики (аура, гриф, цуг), ведь заимствуется только терминологическое значение; меняется структура термина (валторна, мундштук); заимствованные термины согласуются с фонетическими и орфографическими нормами украинского языка (форшлаг, миннезингер, хормейстер); меняется их грамматическое оформление (гастроль – гастроли); немецкоязычные термины участвуют в украинском терминообразовании (мундштучные музыкальные инструменты). Основные способы адаптации немецкоязычных заимствований – это лексический перевод, грамматическое приспособление и орфографические оформления лексем.

Ключевые слова: *заимствования из немецкого языка, музыкальный термин, украинская музыкальная терминология.*

GERMAN BORROWINGS IN THE UKRAINIAN MUSICAL TERMINOLOGY

S. Z. Bulyk-Verkhola, Y.V. Tehlivets

Abstract. *The article is dedicated to the issue of the German language borrowings in the Ukrainian musical terminology. The research actuality is caused by the need of*

studying the peculiarities of lexical, grammatical and spelling adoption of the terms borrowed from the German language in the Ukrainian musical terminology.

The aim of the article is the thematic analysis of the German borrowings, tracing the ways of their adaptation to the contemporary Ukrainian language standards.

The following research methods and modes have been used to achieve this aim: descriptive and typological (for the German language borrowings detection and systematization), the dictionary definition analysis method (for the semantic structure clarification), the comparison mode (for detecting the specific features of the analyzed units), the quantitative calculations methods (for the German language borrowings numeric characteristics).

There has been the following research source basis: the lexicographical work by Yuriy Yutsevych "Music. Dictionary-Reference Book, the «Dictionary of the musical terminology» (Project, «The musical dictionary by Zynoviy Lys'ko" and the Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes have also been used for comparison.

65 terms borrowed from the German language have been detected in the musical terminology of the Ukrainian language. They represent different thematic groups: the musical instruments names (al'thorn (althorn), byuhel'horn (bugelhorn), aura (aura) sakshorn (saxhorn), flyuhelhorn (flugelhorn) etc.), the musical instruments details and devices names (blokflейta (block flute), val'tsi (rollers), ventyl' (mute), hryf (finger board) etc.), the professions, occupations, roles names (baletmeyster (ballet-master), wunderkind (child prodigy), kapelmeister (bandmaster), kontsertmeyster (accompanist) etc.), the musical pieces and genres names (kasatsiya (reversion), kontsertstyuk (konzerstuck), ländler (landler), lid (lead), tirol'yen (Tyrolienne), tush (flourish) etc.), the processes, metrical rhythmical notions, sounds and musical systems properties names (auftakt (upbeat), hastrol' (concert tour), heneral-bas (general bass), klavir (clavier) etc.), the melody decorations names (forshlag (grace note), shleyfer (appoggiatur), the directions names (doych-rok (German rock)), the groups names (trupa (troupe)).

The following changes occur during the musical terms borrowings:

1. The semantics narrowing occur. Only terminological meanings are transferred into the Ukrainian language, whereas the internal shape of these words is lost.

2. The term structure is changed. The derivative character of such terms bases can be defined only after examining the word etymology.

3. The borrowed terms are adapted to the phonetic and spelling standards of the Ukrainian language.

4. The grammar form of the German language borrowing changes.

5. The terms borrowed from the German language take part in the Ukrainian terms formation. A significant number of the compound terms has been formed.

In our opinion some borrowings from the German language should be replaced with their Ukrainian counterparts: auftakt (upbeat) – zatakt, dämpfer (damper) – hlushnyk, mundstuck (mouthpiece) – hubnyk.

Thus, the Ukrainian musical terminology have adopted the considerable number of the German terms – international terms. They nominate the important notions of the musical science. The main ways of the German language borrowings adaptation are the following: lexical translation, grammatical adjustment, spelling and phonetic arrangement of these lexemes.

Keywords: German language borrowings, musical term, Ukrainian musical terminology

СИСТЕМАТИКА РОСЛИН ЯК СКЛADOVA МІЖНАРОДНОЇ БОТАНІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ І ПРОТОТИП СТАНДАРТИЗАЦІЇ*

І. І. ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vakulyk@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4812-7719

О. В. ШИНКАРУК, кандидат юридичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: aleksandra.shyn5@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5494-1370

Анотація. Наукова термінологія розглядається як цілісна функціональна система, котра допомагає формувати образи сприйняття, дешифрувати мовні коди. Визначаючи термін як частину термінологічної матриці відповідної сфери знань, автори заглиблюються у проблему появи прототипу стандартизації, презентовану систематикою рослинного царства. У такий спосіб доводять, що існуючі термінологічні стандарти на державному й міжнародному рівнях не виникли самі по собі, вони поступово формувалися у банках даних упродовж багатьох століть, уніфікуючи тогочасні уявлення про рослинний світ. Так на науковій арені з'явилася систематика рослин, завданням якої було описати і позначити всі існуючі та вимерлі організми, а також класифікувати їх за різними рангами. Відбувалося поступове формування теоретичних підходів до унормування термінологічної системи.

Ключові слова: уніфікація, стандартизація, терміносистема, цінні рослини, ботанічна номенклатура

Актуальність. У сучасній лінгвістиці існує нагальна потреба упорядкування терміносистем, приведення їх до єдиного стандарту та ґрунтового аналізу (компонентного, дистрибутивного, етимологічного, інтерпретаційного) національних та міжнародних рекомендацій щодо стандартизації. Кодування інформації передбачає обов'язкову її систематизацію і класифікацію [4; 9]. У галузі стандартизації використовується класифікаційний метод, заснований на системі класифікації об'єктів техніко-економічної інформації [8, с. 83].

Аналіз публікацій. У вітчизняному і зарубіжному мовознавстві термінологічна систематизація, починаючи з ХІХ ст. пов'язана з іменами Л.Земенгофа, Дж.Пеано, Е.Вюстера, В.Шмідта, Е.Дрезена, В.Жирмунського, М.Юшманова, Д.Хеллера, Д.Свенсона, В.Флуда, К.Бакка, Е.Сепіра, О.Єсперсена, А.Мартіне, К.Вернера, Ф.Тонелло, В.Ертля, В.Акуленка [6]. Однак і на межі ХХ-ХХІ ст. Ф.Нікітіна, М.Дрозд, М.Гінзбург, Т.Кияк, Т.Панько, А.Ткач, В.Шинкарук, С.Харченко, І.Кочан, С.Булик-Верхола, Г.Наконечна, Ю.Теглівець неодноразово висловлювали думку про специфіку формування кожної термінологічної системи.

* Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

© І. І. Вакулик, О. В. Шинкарук, 2017

Мета дослідження полягає у виявленні граней дотичностей понять «систематика», «номенклатура» і «стандарт» у контексті ботанічної номенклатури.

Матеріали і методи дослідження. У роботі використано як загальні методи наукових досліджень, котрі ґрунтуються на порівнянні, узагальненні й синтезі, так і власне лінгвістичні (парадигмальні і комбіновані). Робота здійснювалась у рамках проекту № 110/551-пр «Створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів».

Результати дослідження та їх обговорення. Німецька мова презентувала у користування усьому людству термін *стандарт* (*Standard*) 1) «нормативно-технічний документ, розроблений на основі консенсусу і затверджений визнаним органом»; 2) «прийнятий тип виробів, що відповідає певним вимогам»; 3) «золотий стандарт – система грошового обігу» (пор.: англ. *standard act, standard of servise, standard time*). Якщо переглянути ланцюжок походження, то нім. *Standard* m < фр. *standard* < лат. *sterno, stravi, stratum, sternere* «робити рівним». Стандарт як нормативно-технічний документ встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації [11]. Відтак у новітні часи з'явилося поняття «стандартизації». Стандартизація – діяльність, сутність якої – у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних або можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усунення бар'єрів у торгівлі і сприяння науково-технічному співробітництву [8, с. 82]. При стандартизації широке розповсюдження знайшли такі методи: спрощення (симпліфікація); упорядкування (систематизація та класифікація) об'єктів стандартизації; параметрична стандартизація; уніфікація; агрегування; типізація. Упорядкування об'єктів стандартизації є універсальним методом у галузі стандартизації продукції, процесів та послуг. Упорядкування як керування різноманіттям пов'язано насамперед із зменшенням цього різноманіття. До нього входять систематизація та класифікація [5]. Систематизація полягає в розташуванні у певному порядку та послідовності, зручній для користування. Найбільш простою формою систематизації є розташування матеріалу, що систематизується, у алфавітному порядку (у довідниках, бібліографіях та ін.). У техніці широко застосовують цифрову систематизацію по порядку номерів або у хронологічній послідовності [7, с. 96-97].

Систематика – це та частина зоології і ботаніки, яка охоплює опис і вивчення органічних форм, що нині живуть на земній поверхні. Систематика як наука передбачає практичний і теоретичний шляхи вивчення. Практичний полягає у тому, щоб відрізняти всі існуючі на землі види тварин і рослин, дати кожному із них особливу назву і, по можливості, точний і зрозумілий опис (діагноз), який не дозволяв би змішувати різні види поміж собою. Теоретичний ракурс висвітлення має дві складові: перша залежить від зовнішніх умов, географічного поширення тощо органічних форм із погляду їх сталості або мінливості; друга підпорядкована генеалогії – вивчають організми за схожістю. Пояснюючи розмаїття органічних форм, представники різних наукових шкіл упродовж століть підходили до проблеми теорії еволюції, яка залежить від розподілу на класи або групи вищого порядку.

Зважаючи на ракурси висвітлення заявленої проблематики, у науковому обігові існувало дві системи – штучна та природна. Штучна система не узгоджувалася із природною спорідненістю організмів; вона розподіляла їх за

довільними, але, по можливості, зрозумілими і постійними ознаками. Штучні системи відігравали значну роль у ботаніці, особливо система Ліннея, запропонована у 1735 р. (панувала в науці майже 100 років). Що ж стосується природної системи, то вона виокремлювала певну «суму ознак», тобто головною рисою була спорідненість. Були навіть спроби застосувати числовий спосіб вимірювання суми ознак (Алансон), але вони виявилися невдалими. Над розробкою систематики рослин працювало багато поколінь вчених. Два століття тому ботаніки, описуючи рослинні форми, говорили про спорідненість організмів, однак на той час і мови не могло бути про походження. Лінней вважав природну систему вінцем природознавства. Гете ставився до цього іронічно і називав природну систему як таку, яка «сама собі суперечить». Кюв'є говорив, що природна система є «переклад думок Творця на мову людей». А із виходом у світ знаменного твору Дарвіна «Походження видів» (1859 р.) власне генеалогічна система ілюструвала ймовірний перебіг розвитку органічних форм.

Перші спроби поділу рослин на класи, які ми знаходимо у стародавніх письменників (Теофраст і Діоскорид), не мали вагомого значення, оскільки рослинне царство оцінювалося за значеннєвою функцією – їх харчовими і, особливо, цілющими властивостями. Відповідно здійснювався і поділ на групи, без жодного урахування морфологічної будови рослин. Така точка зору була презентована у «Природній історії» Плінія, який зібрав у своїй праці все, що напрацювали попередники.

У 37 книгах «*Historia Naturalis*» відбито тогочасні відомості з найрізноманітніших галузей знань. Використавши близько двох тисяч книг грецьких і римських письменників, у тому числі твір Цельса, на який він неодноразово посилається, за словами автора, наведено 20 тисяч фактів із метою дати опис природи у всій її сукупності. Плінієм було здійснено детальний аналіз найменувань рослин. Класифікація на групи здійснювалася за мотивованими ознаками. Так, на думку автора, *Rubus* походить від латинського прикметника *ruber* – «червоний», а назва присвоєна рослині за кольором плодів. Пліній перелічував безліч корисних властивостей малини. Читаємо також про чотири сорти горобини. Четвертий сорт називають *torminalis* – «той, який лікує болі в шлунку». *Amygdalus* походить, ймовірно, від грецького іменника *αμυγδαλος*, запозиченого із Азії, оскільки він має спільний корінь із перським словом *tunga* «гіркий». Назва флоролексеми *Olea* – від назви дерева *elaia* (ελαία). Пліній називав оливкову олію ліками від головного болю. Автор згадував про цілющі властивості *Chelidonium* (були виявлені у спостереженнях над ластівками, які лікували хвороби очей своїх пташенят). Серед хвойних дерев дуже цінним був ялівець – *Juniperus*.

Після Плінія упродовж чотирнадцяти сторіч ботаніка не мала такого шаленого вибуху спроб обґрунтування та упорядкування ботанічної системи, а також її уніфікації. Епоха Відродження ознаменувалася докладним вивченням античних джерел, у яких згадувалися ботанічні назви, а також пожвавився інтерес до опису цінних, на думку авторів-укладачів, дерев. О.Брунфельс («*Herbarum vivae icones ad naturae imitationem summa cum diligentia et artificio effigatae*»; родина Solanaceae - Пасльонових названа на його честь), І. Бок («*New Kreuterbuch von Unterscheidt, Würckung und Namen der Kreuter, so in teutschen Landen wachsen*»), К.Геснер (заклав Ботанічний сад, а також заснував перший природно-історичний музей; велика родина ряду Lamiales носить його ім'я – Gesneriaceae), Л.Фукс («*De Historia Stirpium comentarii insignes*» та перекладена німецькою «*New Kreüterbuch*», що є найбільш раннім із відомих словників ботанічних термінів)

стали ретельніше вивчати і описувати рослини своїх рідних країн (Німеччина, Швейцарія, Баварія). До творів почали долучатися таблиці і малюнки, які допомагали розпізнавати рослинний світ при недосконалості тодішніх методів опису.

Це був новий напрямок у науці. Поступово з'являлися ботанічні описи рослинного царства, що давали посилання на середовище існування, період цвітіння, цілющі властивості. Хоча не використовувалися такі терміни, як *рід* або *родина*, укладачам було відомо про спорідненість між схожими рослинами. Про темпи наукового «зростання» ботанічної системи свідчить факт: К.Геснер, «батько ботаніки», у творі «*Plantarum Historia*» називає 800 рослин, відомих в його час, а К.Боен, «систематик рослин», у 1596 р. працею «*Phytopinax*» презентував уже 6000 видів. На той період часу основи класифікації ботанічної термінології ще не були вироблені, вчені ще не могли позбутися «тягара» практичного застосування рослин. У працях Р.Додунса (Нідерланди) наведено детальні описи та малюнки тубільних рослин, а також покращено класифікацію рослин, поділивши їх на 6 груп; двотомній «*Historia generalis plantarum*» Ж.Далешана (Франція) описано ботанічні відкриття зі спостережень під час подорожей Альпами; і навіть пізніше у Ж.Боена (Ізраїль) ми зустрічаємо поряд, напр., зонтичні і городні рослини або пахучі, отруйні [1].

Але основоположником дійсно наукової сучасної систематики вважають вченого-натураліста К. Ліннея (Швеція) завдяки праці «*Systema Naturae*». На його честь у систематиці зафіксовано індиферентні назви: рід *Linnaea* (релікт льодовикового періоду, занесений до Червоних книг України і Польщі, Червоного списку Великої Британії); *Equisetum arvense* L.. Він класифікував рослини за кількістю і розташуванням тичинок, маточок і плодолистиків (репродуктивних структур квітки). Така «статева» система завдяки своїй простоті і легкості отримала широке визнання [2, с. 153-154].

Сьогодні, вживаючи термін «біологічна номенклатура», розуміють систему наукових назв для позначення груп організмів, які пов'язані тим чи іншим ступенем спорідненості – таксонів [6, с. 190-202]. Часто терміни «систематика», «класифікація» і «таксономія» вживають як синоніми. Але таксономія розробляє теоретичні основи класифікації організмів, а систематика позначає й описує упорядковані і класифіковані біологічні об'єкти та створює на цій основі їхні системи. До основних таксономічних категорій належать: вид, рід, родина, порядок (у рослин) / ряд (у тварин), клас, відділ (у рослин) / тип (у тварин), царство [2, с.43-44].

Висновки і перспективи. Ми ставимося до знань так, неначе б то вони схожі на маленькі краплі води, котрі несподівано з'являються з різних місць і за якими потрібно весь час полювати, аби наповнити ємність. Будь-яка існуюча ситуація часто виступає грою Простору, Часу і Знань. І сенс їх у тім, що це не фіксований «набір» термінів або детермінована система понять, а своєрідні провідники до розкриття проблем безмежного буття. Їх багатовимірність стимулює до пошуку нових інсайтів і шляхів поціновування досвіду [10]. Власне тому у нашому дослідженні поставлено на один щабель відповідності «систематика», «номенклатура» і «стандарт». Оперуючи різними вербальними кодами, вони вибудовують множинність всесвіту, у якому «рольові ігри» чітко прогнозовані: вироблення еталонів і пошук класифікаторів, унормування і універсалізм, семантична мотивованість і аналогія, мовна економія і асиметричний дуалізм мовного знака. А побудова схем утворення (назва, скорочена форма, не рекомендований синонім, родові й видові поняття, еквіваленти англійською,

німецькою, французькою мовами, дефініції) чи укладання алгоритму (гіперогіпонімічні розмежування, вибірковість з певної галузі, поділ на групи, синонімічний ряд) допомагають візуалізувати їхній статус.

Таким чином, можна стверджувати, що глобалізаційні процеси із надзвичайною швидкістю віддзеркалюються на всіх етапах наукового поступу. «Кожній культурній людині необхідно хоча б у загальних рисах уявляти, як влаштований світ, в якому вона живе, як «функціонують» в ньому закони природи. Розуміння людиною навколишньої дійсності ґрунтується на сприйнятті наукової картини світу, що дає змогу адекватно аналізувати інформацію і бути виваженішим у прийнятті відповідальних рішень щодо оточуючої реальності. Наукова картина світу також має підґрунтя: базується на синтезі дійсних у певному історичному періоді наукових знань і частково передається кожній особистості» [3].

Список використаних джерел

1. Mo'atsah ha-mada'it le-Yisra'el? (1960) Weizmann Science Press of Israel., Bulletin: Geo-sciences. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=X2UPAAAAIAAJ&dq>
2. Балалаєва, О. Ю., Вакулик, І. І. (2013) Латинська мова та основи біологічної систематики [Текст]: навч. посібник / О. Ю. Балалаєва, І. І. Вакулик. – К. : Фітосоціоцентр, 2013. – 324 с.
3. Вакулик, І. І. (2012) Наукове мислення та його вплив на становлення наукової картини світу [Текст] / І. І. Вакулик., Г. М. Ільченко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. – Вип. 3. – С. 145-154.
4. Вакулик, І. І. (2015) Робота над термінологією і фахова мова / І. І. Вакулик // Науковий вісник НУБіП. – 215. – Ч. 1. – Серія «Філологічні науки». – С. 303-307.
5. Вакулик, І. І. (2015). Системність у вивченні латинської мови на шляху формування сучасних універсальних знань [Текст] / Ірина Вакулик // Науковий вісник НУБіП. Серія «Філологічні науки». – Вип. 215. – Ч. 1. – С. 159-166.
6. Вакулик, І. І. (2015) Лінгвістичні аспекти наукової комунікації у синхронії та діахронії [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic] : монографія / І. І. Вакулик. – К. : ДП Прінт Сервіс», 2015. – 280 с.
7. Корсун, В. І. (2011) Метрологія, стандартизація, сертифікація, акредитація [Текст]: навч. посібник / В. І. Корсун, В. Т. Белан, Н. В. Глухова. – Донецьк : Національний гірничий університет, 2011. – 147 с.
8. Полякова, Н. О. (2015) Метрологія і стандартизація [Текст]: навч. посібник / Н.О. Полякова – К. : ПП «Фітосоціоцентр», 2015. – 214 с.
9. Ткач, А. (2010). Словотвірна ідентичність української термінології: [монографія] / А. Ткач, В. Шинкарук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 196 с.
10. Тулку, Т. (1994) Время, пространство и знание. Новое видение реальности [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ereading.club/bookreader.php/112160/Tulku_Tartang_Vremya_prostranstvo_i_znanie.html
11. Харченко, С. В. (2013) Проблемні аспекти функціонування національних стандартів серії «Інформація та документація» [Текст] / С. В. Харченко, С. В. Литвинська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – № 1. – С. 8–16.

References

1. Mo'atsah ha-mada'it le-Yiśra'el? (1960). Weizmann Science Press of Israel., Bulletin: Geo-sciences. Available at : <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&id=X2UPAAAAIAAJ&dq>
2. Balalajeva, O. Ju., Vakulyk, I. I. (2013). Latyns'ka mova ta osnovy biolohičnoji systematyky [Latin systematics and foundations]. Kiev: Fitosociocentr, 2013, 324.
3. Vakulyk, I. I. (2012). Naukove myslennja ta joho vplyv na stanovlennja naukovoji kartyny svitu [Scientific thinking and its influence on the formation of a scientific world]. Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelja, Vyp. 3, 145-154.
4. Vakulyk, I. I. (2015). Robota nad terminolohijeju i faxova mova [Work on terminology and language for specific purposes]. Naukovyj visnyk NUBiP, Č. 1. Serija «Filolohični nauky», 303-307.
5. Vakulyk, I. I. (2015). Systemnist u vyvchenni latynskoi movy na shliakhu formuvannja suchasnykh universalnykh znan [Consistency in learning the latin language on the way to the formation of present pansophy]. Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Philology, 215, 1, 159-166.
6. Vakulyk, I. I. (2015). Linhvistyčni aspekty naukovoji komunikaciji u synhroniji ta diaxroniji [Linguistic aspects of scientific communication in synchrony and diachronic]. Print Servis, 280.
7. Korsun, V. I., Bjelan V. T., Hluxova N. V. (2011). Metrolohija, standartyzacija, sertyfikacija, akredytacija [Metrology, standardization, certification, accreditation]. Donets'k : Nacional'nyj hirnyčyj universytet, 147.
8. Poljakova, N. O. (2015). Metrolohija i standartyzacija [Metrology and Standardization]. Fitosociocentr, 214.
9. Tkach, A., Shynkaruk, V. D. (2010). Slovotvirna identychnist ukrainskoji terminolohii [Word-forming Identity of the Ukrainian Terminology]. Chernivtsi: ChNU, 196.
10. Tulku, T. (1994). is Time, space and knowledge. New vision of reality. Available at: http://www.ereading.club/bookreader.php/112160/Tulku_Tartang_Vremya_prostranstvo_I_znanie.html
11. Xarčenko, S. V. (2013). Problemni aspekty funkcionuvannja nacional'nyx standartiv seriji «Informacija ta dokumentacija» [Outstanding aspects of the national standards of the series «Information and documentation»] Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohija, 1, 8–16.

СИСТЕМАТИКА РАСТЕНИЙ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ БОТАНИЧЕСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ И ПРОТОТИП СТАНДАРТИЗАЦИИ

И.И.Вакулик, А.В.Шинкарук

Аннотация. Научная терминология рассматривается как целостная функциональная система, которая помогает формировать образы восприятия, дешифровать языковые коды. Определяя термин как часть терминологической матрицы соответствующей области знаний, авторы углубляются в проблему появления прототипа стандартизации, представленную систематикой растительного царства. Таким образом доказывают, что существующие терминологические стандарты на государственном и международном уровнях не возникли сами по себе, они постепенно формировались в банках данных на протяжении многих веков, унифицируя тогдашние представления о

растительном мире. Так на научной арене появилась систематика растений, задачей которой было описать и обозначить все существующие и вымершие организмы, а также классифицировать их по разным рангам. Происходило постепенное формирование теоретических подходов к нормированию терминологической системы.

Ключевые слова: унификация, стандартизация, терминосистема, ценные растения, ботаническая номенклатура

SYSTEMATIC CHARACTER OF THE PLANTS AS A CONSTITUENT OF THE INTERNATIONAL BOTANICAL NOMENCLATURE AND A STANDARDIZATION PROTOTYPE

I. I. Vakulyk, O. V. Shynkaruk

Abstract. *Current globalization processes extremely impact not only external and internal economy of the states at any level of their development and gross national product, but also are reflected in direct proportion in the mechanisms of social and economic policy in general, the ways of environmental management and sustainable development; they are the indicators of common values and relations transformation at all stages of scientific development. Every cultured person needs to know at least in general terms how the world works, how laws of nature "function" in it. Human's understanding of reality is based on the perception of scientific worldview, which makes it possible to adequately analyze the information and be more prudent in making critical decisions about the surrounding reality.*

Scientific terminology is viewed as an integral functional system that helps form images of perception, and decrypt language codes. When defining the term as a part of terminological matrix according to knowledge areas, the authors go deep into the issue of standardization prototype appearance, presented by the systematics of plant kingdom. Thus, they prove that the existing terminological standards at national and international levels have not emerged by themselves, they have been gradually formed in the data banks for many centuries, unifying the then ideas about flora. In such a way, the plant systematics occurred on the scientific arena, which task was to describe and designate all the existing and extinct organisms and classify them according to different ranks. The gradual formation of theoretical approaches for standardization the terminological system took place.

As Charles Bally aptly put it, words never exist independently, and the new word must face with synonyms. Synonymy, existing in Latin names of plants families, is a rare phenomenon. Although, based on the term definition, synonymy is undesirable for any modern terminology, the analysis of the origin and functioning of current botanical terms shows that this semantic process is not only being developed but is also seen as a features qualifier of modern terms. There is no point in denying synonymy as its manifestations are present at both syntagmatics level (when each of the term options is perceived in a particular speech act), and at paradigmatics level (when we talk about the term system as a whole). The terms «systematic», «classification» and «taxonomy» in the scientific speech are used as synonyms: taxonomy develops the theoretical basis of organisms classification, and systematics designates and describes the ordered and classified biological objects, and creates their systems on this basis.

Keywords: *unification, standardization, terminological system, valuable plants, botanical nomenclature*

ЛІНГВІСТИЧНЕ ОПИСУВАННЯ НАЗВ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ*

М. І. ЛИЧУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
orcid.org/0000 0002 8046 7414

О. В. ЗАХУЦЬКА, PhD: доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства,
старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: oksana.zov@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-9766-0683

Анотація. Статтю присвячено проблемам дослідження наукових термінів в сучасній лінгвоукраїністиці. Розглянуто теоретичні засади до термінологічної національної мови, зокрема вибір дефініції терміна, що ідентифікує це поняття в певній галузі знань, тлумачення поняття "термінологія", визначення основних ознак термінів. Простежено шлях поняття "термін" в українському і зарубіжному мовознавстві. Проаналізовано погляди зарубіжних і українських вчених.

Ключові слова: лінгвістичне описування, термін, наукова термінологія, впорядкування термінів, дефініція терміна, спеціальне професійне поняття, метамова, номінативна функція, дефінітивна функція

Актуальність. На сьогодні питання регламентації мовних процесів у галузі термінології, вироблення та розширення метамов викликає особливе зацікавлення в мовознавців. Для здійснення лінгвістичного опису термінів та у процесі досліджень щодо впорядкування термінів певної галузі знань актуальними є питання дефініції термінів для цієї галузі знань, визначення їхніх ознак і функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх десятиріч проблеми української термінології досліджували Т. Кияк, І. Кочан, Т. Панько, Р. Іваницький, Г. Наконечна, О. Сербенська, Л. Симоненко та ін.

Мета статті – простежити шлях появи поняття "термін" в українському та зарубіжному мовознавстві, схарактеризувати найважливіші визначення термінології, терміна та його ознак.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: узагальнення, аналізу, синтезу, системний та описовий.

Результати. Термінологія як невід'ємний компонент наукової мови засвідчує напрацювання кожної галузі знань на певному етапі історії народу-носія мови і відображає перспективи подальшого розвитку мови загалом і конкретної наукової сфери зокрема.

Термінологія є обов'язковим складником багатогранної людської діяльності, активно впливає на зростання ролі лінгвістики в житті суспільства. Спеціалізована лінгвістична діяльність об'єднує низку різноаспектних термінологічних проблем,

*Статтю підготовлено в межах виконання проекту № 110/551-пр "Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів"

бо все, що пов'язане із з'ясуванням поняття “термін”, наближує лінгвістику не тільки до різних галузей знань, але й до різних сфер виробничої практики, професійної діяльності [7, с. 3–10].

Однією з істотних ознак термінології є те, що вона найбільше піддається свідомому творенню у процесі подальшого розвитку термінологічного фонду літературних мов, удосконалення якого набуває більшої ваги.

Кожна природно сформована термінологічна система розвивається за законами спадковості. Наукове мислення породжує поняття у формі абстракції єдності, позбавлене всього суб'єктивного, чуттєвого у відображенні. Терміни, фіксуючи цю сутність, закріплюють результати пізнавальної діяльності, тому термінологія стає певним завершальним етапом у науковому дослідженні реальних об'єктів [10, с. 16–17].

Визначення принципів уточнення наукових термінів має як філософську (гносеологічну) основу, так і важливе значення для подальшого розвитку самої теорії пізнання об'єктивної дійсності, що доводить такий постулат: термінологія істотно впливає не тільки на досягнення певної науки, техніки, але й на науки, які виокремлюються чи починають формуватися [10, с. 16; 6, с. 71]. Усвідомлене вживання людьми, зайнятих у виробництві, спеціальної лексики у комунікативному аспекті позитивно впливає на розвиток науки, техніки, мистецтва та ін.

Деякі дослідники (Л. Є. Азарова, А. В. Костюк та ін.) вважають, що вивчення лінгвістичних питань термінології підвищує можливості пізнання загальних закономірностей розвитку мови [1, с. 67].

Будь-яка проблема наукової термінології потребує насамперед з'ясування сутності основних понять, зокрема терміна, термінології та ін., окреслення ознак термінів та їхніх функцій.

Важливою проблемою дослідження термінології є дефініція її основного поняття – терміна. Слово “*термін*” прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало “межу, рубіж”, а в середньовічні часи змінило значення на “визначення, позначення”.

В Україні слово “*термін*” поширюється з XVIII ст. Український філософ Г. Кониський розробив концепцію терміна, підґрунтям якої є потрактування терміна як “зображення певної речі або поняття” у сприйнятті мовця.

Теоретичні засади дослідження терміна знаходимо в наукових розвідках членів Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т. Секунда зазначає, що термін: 1) легко зрозумілий; 2) точно відповідає суті наукового об'єкта; 3) недвозначний (з кожним терміном має бути пов'язане тільки одне значення); 4) гнучкий, тобто дає змогу легко творити від нього похідні терміни; 5) «доброзвучний» [див. 14, с. 145].

У зарубіжній лінгвістиці історія дослідження терміна зароджується лише на початку XX ст. Учені трактують поняття “термін” неоднозначно. Німецький дослідник Л. Дьодерлайн запропонував таке тлумачення терміна: *Finis* “кінець” (*das Ende*) — це межа, як ознака кінця; а *Terminus* — це штучно встановлена межа, як щось закінчене. Англійські вчені Гринаф та Катридж (1901) порівняли термін з математичними знаками та формулами, що не входять до словникового складу мови. Німецький учений А. Ширмер уперше зіставив загальнонавчання і спеціальну лексику (1913). Французький дослідник Ж. Вандрієс (1925) та англійський учений Й. Сміт (1937) ототожнили терміни з жаргонами. Французький учений Е. Жильбер. номінував терміни елементами особливої наукової мови, яким не властива чіткість та логічність, ототожнюючи їх з символами та

символічними знаками хімії і математики (1945). Такі наукові ідеї сприяли розгляду термінології кожної науки під певним кутом зору, напрямом думки.

Важливою працею з термінології є стаття Г. Винокура “О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии” (1939). Номінуючи терміни як “слова в особливій функції”, дослідник визначив їхню функцію на основі диференційної ознаки – реалізація спеціального професійного поняття. О. Реформатський виділив дефінітивну функцію, оскільки термін трактується як одиниця термінологічного поля, в якому він моносемічний, точний, позбавлений експресії, стилістично нейтральний.

Наукове визначення терміна як поняття певної галузі знань є досить дискусійним. Проблема лише у виборі правильної дефініції терміна для конкретної галузі знань. Дефініції терміна присвячені наукові розвідки Е. Скороходька, Т. Кияка, Н. Непийводи, Т. Радзівської, А. Крижанівської, Л. Симоненко та ін. У науці поєднані логічний і лінгвістичний аспекти теорії дефініцій, що не зовсім є виправданим. Конкретна мета роботи (впорядкування термінів певної галузі знань, їх практичний опис та аналіз, укладання словників та ін.) зумовлює вибір того або того типу дефінування.

З відомих видів (родо-видова, партитивна, квазіродова, операціональна та ін.) [4, с. 86], в термінологічній практиці найчастіше використовується родо-видова дефініція [3, с. 72], що опирається на два складники: 1) вказівка на найближчий рід; 2) вказівка на видову відмінність. Обрані дефініції термінів певної галузі науки за цим принципом уможливають точність та однозначність термінів, оскільки термін входить до термінологічної системи за умови дефініції “через найближчий рід і видову відмінність”.

На сьогодні термін тлумачать як: 1) деякі групи лексики; 2) групи лексики, пов'язані з професією людини, крім науки і техніки; 3) суспільну лексику промислів та ремесел; 4) спеціальну лексику науки, техніки; 5) наукові терміни (тобто власне-терміни).

Така дефініційна невпорядкованість створює плутанину й утруднює аналіз термінів певної галузі знань.

Сучасні методичні і лексикографічні джерела по-різному визначають термін. М. Жовтобрюх і Б. Кулик запропонували визначення *терміна*: “спеціальне слово, що вживається для точного найменування головного поняття з якої-небудь галузі знання” [11, с. 65]. Автори “Словника лінгвістичних термінів” визначили *термін* як “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя” [8, с. 306].

М. Зарицький номінував терміни інструментами наукового мислення і зазначив, що це основна структурна одиниця, що втілює результати теоретико-пізнавальної діяльності людини [див. 14, с. 16]. А. Крижанівська та Л. Симоненко кваліфікували *терміни* “як номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови та їх відображення у виробництві, суспільному житті чи їх окремих сферах; причому кожний термін в конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення” [13, с. 15; 14]. Дослідники акцентували на основній функції терміна – здатності виражати наукове поняття, вказуючи також і на інші його ознаки, що є оптимальними для функціонування терміна в термінологічній системі [9, с. 16]. Обираємо визначення терміна за авторством А. Крижанівської та Л. Симоненко за основне у своєму дослідженні.

Узагальнивши напрацювання дослідників, виокремлюємо такі основні ознаки терміна: 1) термін однозначний (Р. Будагов, Т. Секунда); має тенденцію до однозначності (В. Даниленко), однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько); 2) термін точний та не залежить від контексту (Т. Секунда, О. Толикіна); 3) значення терміна дорівнює поняттю в обсязі пізнаного (О. Вюстер, А. Дрезен); 4) термін стилістично нейтральний (О. Реформатський); 5) термін системний (Р. Будагов, О. Реформатський, І. Ковалик, В. Даниленко, Н. Овчаренко); 6) наявність у терміна чіткої дефініції; 7) відсутність синонімів чи омонімів; 8) лаконічність (стислість) у плані вираження.

Р. Іваницький виділив такі ознаки термінів: 1) тенденція до однозначності; 2) точність семантики; 3) стилістична нейтральність та відсутність експресивності; 4) номінативність; 5) наявність дефініції; 6) системність [12, с. 13–14].

Дискусійним також є поняття “термінологія”. Термінології — це лексичні підсистеми всередині лексичної системи певної мови, зокрема й української. Австрійський дослідник Р.-А. де Богранд запропонував такі тлумачення термінології: 1) термінологія є спеціалізованим лексичним складом; 2) термінологія — інструмент для втручання у звичайне спілкування; 3) термінологія дає ключові слова для розширення меж спеціалізованих знань про певну галузь; 4) термінологія претендує на дозвіл, тобто на думку автора; 5) термінологія є системою сигналів для того, щоб відрізнити “своїх” від “чужих”; 6) термінологія є організаційним і педагогічним інститутом для пропонування чи одержання компетентності та досвіду в певній галузі; 7) термінологія називає контрольні центри в межах специфічних знань у певній галузі [5, с. 29]. О. Ахманова пояснила термінологію як сукупність термінів певної галузі виробництва, діяльності, знання, що утворює особливий пласт лексики, який найлегше піддається упорядкуванню [2, с. 474]. Т. Панько, І. Кочан та Г. Мацюк вважають термінологію не системою, а сукупністю термінів, що входять у певну термінологічну систему [14, с. 148].

Лінгвісти вважають терміносистему сукупністю термінів, співвідносних один з одним на поняттєвому, дериваційному, семантичному та граматичному рівнях [9, с. 270]. Це пояснення вважаємо важливим для свого дослідження.

Висновки і перспективи.

У процесі свого формування термінологічна лексика поступово віддаляється від загальноновживаної, хоча має такі ж якості й закономірності, які детерміновані головним чином її внутрішньою структурою.

Істотним для нас виявилось визначення терміна, запропоноване А. Крижанівською та Л. Симоненко, оскільки його змістове наповнення уможливорює саме ним послуговуватися під час лінгвістичного опису саме біологічних термінів. Упорядковано список основних ознак термінів в українській науковій мові.

Терміни виконують дві функції: номінативну, тобто називання поняття, і функцію відображення змісту понять.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у комплексному дослідженні ботанічних термінів під час створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва.

Список використаних джерел

1. Антонович, М. М. Роль асиндетичних субстантивних словосполучень типу NNN у стилістичному маркуванні англійського газетного тексту[Текст]/ М. М. Антонович // Іноземна філологія. – 1987. – Вип. 88. – С. 63–68.
2. Ахманова, О. С. Словарь лингвистических терминов [Текст]/ О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Белецкий, А. А. Лексикология и теория языкознания (Ономастика) [Текст] / Белецкий А. А. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1972. – 209 с.
4. Билиця, Я. Т. Надслівні термінологічні сполучення – джерело формування політичної фразеології німецької мови[Текст] / Билиця Я. Т. // Іноземна філологія. – 1988. – Вип. 90. – С. 64–70.
5. Богранд, Р. де. Міжнародна термінологія: перспективи для нового порядку денного [Текст] / Богранд Р. де // Науково-технічне слово. – 1993. – №1. – С. 23–34.
6. Вакулик, І. І. Наукова термінологія як фактор формування наукової компетенції [Текст] / І. І. Вакулик // SCIENTERISE. – PC «Technology center». – Vol.9/1 (14). – 2015. – С. 71–74.
7. Ванрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования[Текст] /У. Ванрайх. – К. : Вища шк., 1979. – 246 с.
8. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. Пособие[Текст] / Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. – М. : Высшая шк., 1987. – 103 с.
10. ДСТУ 3966:2009 “Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять”[Текст]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 35 с.
11. Жовтобрюх, М. А. Курс сучасної української літературної мови: Ч. I [Текст] / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1965. – 423 с.
12. Іваницький, Р. В. Лексикографічні аспекти нормалізації термінів (на матеріалі німецьких, англійських, українських та російських термінологічних одиниць): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» [Текст] / Руслан Вікторович Іваницький. – Чернівці, 1995. – 184 с.
13. Крижанівська, А. Г. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології[Текст] / Крижанівська А. Г., Симоненко Л. О. – К., 1987. – 163 с.
14. Панько, Т. І. Українське термінознавство [Текст] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Т. П. Мацюк. – Львів, 1994. – 216 с.
15. Симоненко, Л. Формування української біологічної термінології [Текст] / Л. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.
16. Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии [Текст] / Г. М. Яворская. – К. : Наука, 1998. – 112 с.

References

1. Antonovych, M. M. (1987). Rol' asyndetychnykh substantyvnykh slovospoluchen' typu NNN u stylistychnomu markuvanni anhlivs'koho hazetnoho tekstu [Asyndetychnykh substantive role phrases such NNN stylistic labeling in English newspaper text]. Inozemna filolohiya, Vyp. 88, 63–68.
2. Akhmanova, O. S. (1969). Slovar' lynchvystycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms]. Sov. entsyklopedyya, 607.
3. Beletskyy, A. A. (1972). Leksykologhyia y teoryya yazykoznanyya (Onomastyka) [Lexicology and the theory of linguistics (Onomastics)]. Yzdatelstvo Kyev. universiteta, 209.

4. Bylytsya, Ya. T. (1988). Nadslivni terminolohichni spoluchennya – dzherelo formuvannya politychnoyi frazeolohiyi nimets'koyi movy [Nadslivni terminological communication - source of political phraseology German]. Inozemna filolohiya, Vyp. 90, 64–70.
5. Bohrand, R. de. (1993). Mizhnarodna terminolohiya: perspektyvy dlya novoho porядku dennoho [International terminology: Prospects for a new agenda]. Naukovo–tekhnichne slovo, №1, 23–34.
6. Vakulyk, I. I. (2015). Naukova terminolohiya yak faktor formuvannya naukovoyi kompetentsiyi [The scientific terminology as a factor in the formation of scientific competence]. PC «Technology center», Vol.9/1 (14), 71–74.
7. Vanraykh, U. (1979). Yazykovyje kontakty: Sostoyanye y problemy jssledovanyya [Language contacts: Status and problems of the study]. Vyshcha shkola, 246.
8. Hanych, D. I., Olijnyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]. Vyshcha shkola, 360.
9. Holovyn, B. N. (1987). Lynhvystycheskye osnovy uchenyya o termynakh [The linguistic basis of the doctrine of terms]. Vysshaya shkola, 103.
10. (2010). DSTU 3966:2009 “Zasady i pravyla rozroblennya standartiv na terminy ta vyznachennya ponyat” [ISO 3966: 2009 "Principles and rules for developing standards for terms and definitions". Derzhspozhyvstandart Ukrayiny, 35.
11. Zhovtobryukh, M. A., Kulyk, B. M. (1965). Kurs suchacnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Course suchacnoyi Ukrainian language]. Ch. I Radian'ska. shkola, 423.
12. Ivanyts'kyi, R. V. (1995). Leksykohrafichni aspekty normalizatsiyi terminiv (na materialy nimets'kykh, anhliys'kykh, ukrayins'kykh ta rosiys'kykh terminolohichnykh odynyts') [Lexicographic aspects of normalization of terms (based on German, British, Russian and Ukrainian terminological units)]. Chernivtsi, 184s.
13. Kryzhanivs'ka, A. H., Symonenko, L. O. (1987). Aktual'ni problemy uporyadkuvannya naukovoyi terminolohiyi [Actual problems of organizing scientific terminology]. Vyshcha shkola, 163.
14. Pan'ko T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, T. P. (1994). Ukrayins'ke terminoznavstvo [Ukrainian terminology]. Svit, 216.
15. Symonenko L. (1991). Formuvannya ukrayins'koyi biolohichnoyi terminolohiyi [Formation of the Ukrainian Biological Terminology]. Naukova dumka, 151.
16. Yavorskaya, H. M. (1998). Leksyko-semantycheskaya typolohyya v synkhronyy y dyakhronyy [Lexico-semantic typology in synchrony and diachrony]. Nauka, 112.

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ НАЗВАНИЙ ЗЕЛЕННЫХ НАСАЖДЕНИЙ: ПРОБЛЕМНЫЙ АСПЕКТ

М. И. Лычук, О. В. Захуцкая

Аннотация. *Статья посвящена проблемам исследования научных терминов в современной лингвоукраинистике. Рассмотрены теоретические основы терминологического национального языка, в частности выбор дефиниции термина, что идентифицирует это понятие в определенной области знаний, толкование понятия "терминология", определение основных признаков терминов. Прослежено становление понятия "термин" в украинском и зарубежном языкознании. Проанализированы взгляды зарубежных и украинских ученых.*

Ключевые слова: лингвистическое описание, термин, научная терминология, дефиниция термина, упорядочение терминов, специальное профессиональное понятие, метаязык, номинативная функция, дефинитивная функция

LINGUISTIC DESCRIPTION OF NAMES OF GREEN PLANTS: THE PROBLEMATIC ASPECT

M. I. Lychuk, O. V. Zakhutska

Abstract. *Currently the issues of the regulation of language processes in the field of terminology, emergence and enlargement of metalanguages are of particular interest to linguists.*

Specialized linguistic functioning unites a range of multiaspect terminology issues as everything connected with clarifying the concept 'term' takes linguistics closer not only to different fields of knowledge but to different areas of professional practice, activities as well.

The objectives of the article are to monitor the way the concept 'term' appeared in Ukrainian and foreign linguistics and to point out key definitions of terminology, term and its characteristics.

The definition of the key concept 'term' is considered to be an important issue.

In Ukraine the word 'term' dates back to the eighteenth century. Ukrainian philosopher G. Konysky developed the concept of the term. In foreign linguistics the study of the term emerged only in the early twentieth century. The definition of the term was commented on by the following scholars: L. Doederlein, Greenough, Cartridge, A. Shimmer, J. Vendryes, I. Smith, E. Gilbert.

One of the important works on the terminology is the article of G. Vinokur 'About certain word formation phenomena in Russian technical terminology' (1939).

Among existing definitions of the term in academic literature we have chosen the one suggested by A. Kryzhanivska and N. Simonenko which is based on the major function and implies the ability to express a scientific concept. On summarizing scholars' works eight key term peculiarities have been distinguished.

We consider the definition of terminology by B. Golovin and R. Kobrin which implies a spectrum of terms correlating on conceptual, derivational, semantic and grammatical levels to be important.

Terms perform two functions – the nominative one that is to nominate notions and the one reflecting the content of the notion.

Consequently, the regulation of different definitions of the notions 'term' and 'terminology', distinguishment of key term characteristics will dispel confusion with linguistic studies on the issues of terminology and will make the examination of terms of certain fields of knowledge more understandable and accessible.

Keywords: *linguistic description, term, scientific terminology, definition of term, ordering of terms, special professional concept, metalanguage, nominative function, definitive function*

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГЕОДЕЗІЇ

О. М. РІБА-ГРИНИШИН, кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

E-mail: rhoksanka@gmail.com

orcid.org/ 0000-0002-7579-0903

Анотація. У статті розглядаються лінгвістичні особливості німецької термінології геодезії. Терміни геодезії за своєю формальною структурою не відрізняються від інших слів (лексичних одиниць), але водночас це складні лексичні одиниці досліджуваної фахової мови. Вони володіють всіма семантичними і формальними ознаками слів і словосполучень мови, проте фігурують в лексиці мови для спеціальних цілей, а не в лексиці німецької мови в цілому. Мета даної статті полягає в комплексному структурно-семантичному аналізі сучасної німецької термінології геодезії, висвітленні закономірностей функціонування даних термінологічних одиниць. Геодезичні терміни позначають спеціальні поняття, характеризуються високою інформативністю, точністю та вступають в системні відношення з іншими технічними термінами. Геодезичні дослідження по праву визнані важливою складовою управління основних галузей господарської діяльності людини, безпосередньо пов'язані з вимірами, які можуть проводитися як на поверхні землі, так і під землею. Запропонований підхід до лінгвістичного аналізу німецькомовної геодезичної термінології можна використати для стандартизації та виявлення структурно-семантичних і функціональних особливостей інших терміносистем, збагачуючи водночас процеси формування професійної лексики.

Ключові слова: термін, термінологія, термінологічне поле, семантичне поле, фахова мова, геодезична термінологія

Актуальність. Сучасний розвиток науки і техніки зумовлює активізацію термінологічних досліджень. Багато галузей промисловості залежить безпосередньо від енергоносіїв, поклади яких знаходяться глибоко у земній корі і їхні дослідження з метою подальшого видобутку та переробки пов'язані безпосередньо з геодезичним моніторингом, прогнозуванням та відповідними

замірами. Аналіз та систематизація німецької термінології геодезії становить певний теоретичний інтерес, а також є складовою практики перекладу оригінальної німецькомовної фахової літератури.

Концептуальним підґрунтям дослідження стали праці В. Даниленко, Т. Кияка, О. Кубрякової, В. Лейчика, А. Суперанської, В. Татарінова, L. Hoffmann, T. Roelcke та інших вчених. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню термінологічної лексики, термінологія багатьох, зокрема технічних галузей, залишається недослідженою. Становлення української стандартизованої науково-технічної термінології – це складний, багатоаспектний і доволі тривалий процес, пов'язаний із багатьма об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

Мета дослідження передбачає комплексний структурно-семантичний аналіз сучасної німецької термінології геодезії, висвітлення закономірностей функціонування даних термінологічних одиниць. Дослідження проводилось на

основі німецьких геодезичних термінів, отриманих шляхом суцільної вибірки з німецько-українських технічних словників та німецькомовних тлумачних словників

Важливість і актуальність проведення в нашій державі геодезичних досліджень визначається, по-перше, збільшенням також кількості нафтових, газових і газоконденсатних родовищ, що знаходяться в розробці досить довго, а також наявністю довгострокової циклічної експлуатації підземних сховищ газу, що розширює географію можливого виникнення надзвичайних геодинамічних явищ природно-техногенного генезису. По-друге, все більше конкретизується спектр потенційних геодинамічних явищ на вуглеводневих родовищах, що розробляються, це віддзеркалює і характеризує реальний рівень і масштаби впливу природно-техногенних геодинамічних явищ на природно-технічні системи нафтогазового комплексу. Ці явища можуть бути досить суттєвими, різноманітними за своїми виявленнями і небезпечними для природно-технічних систем нафтогазового комплексу [3].

Специфіка даної галузі науки і техніки визначає ознаки її термінології: обсяг сукупностей термінів, складність їх структури, перевага конкретних чи абстрактних понять, наявність чи відсутність єдиної теорії (концепції), якій підпорядковується процес відбору лексичних одиниць. Залежно від завдань, що вирішуються, геодезія поділяється на ряд самостійних дисциплін: вища геодезія (астрономічна геодезія, космічна геодезія, гравіметрія); інженерна геодезія; маркшейдерія; топографія; гідрографія; фотограмметрія; картографія.

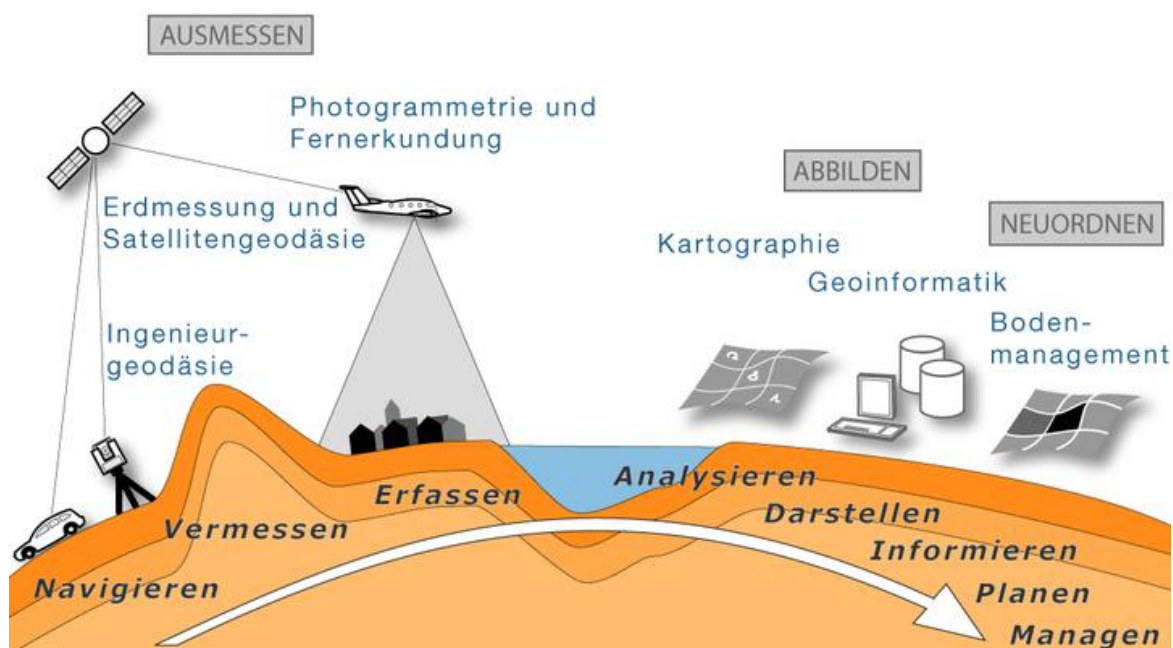

Рисунок 1. Галузі геодезії

Терміни геодезії формують свою особливу термінологію, і значення кожного терміна розкривається повністю в системі.

Термінологія для терміна – „поле”, яке дає йому точність та однозначність і поза яким слово втрачає свою характеристику терміна. Термінологічне поле замінює йому контекст і виступає найсуттєвішою ознакою, яка відрізняє терміни-слова від звичайних слів. Поле – це своєрідний простір існування терміна, всередині якого він володіє всіма ознаками, які характеризують його [5, с. 111].

Дослідження явищ в галузі спеціальної геодезичної лексики слід здійснювати з урахуванням структурних закономірностей та системних відносин всередині терміносистеми. Проте не слід бути категоричним у твердженні, що лише у своєму полі даний термін точний та однозначний, а за його межами втрачає властивості терміна. Адже семантичні поля (в тому числі і термінологічні) – це класи, які перетинаються. Не існує єдиного поділу словника на семантичні поля, з будь-якого семантичного поля через певний ланцюжок опосередкованих ланок можна потрапити в інше поле [1, с. 251].

Геодезія тісно пов'язана з фізикою, геофізикою, радіоелектронікою, радіотехнікою, астрономією, математикою, географією, геоморфологією.

Вивчення процесів взаємодії у термінологічному полі повинно ґрунтуватися на визнанні того факту, що поле відбиває стратифікаційну структуру термінології, тобто її наповненість та розподіл термінологічних понять за шарами ієрархії.

Завдання терміна полягає у відтворенні у свідомості людини уявлення про даний об'єкт (поняття) зі всіма його особливостями. Одного факту існування терміна ще недостатньо, потрібно щоб з даним терміном була пов'язана чітка і досить вичерпна уява про відповідний об'єкт, поняття. Добрий той термін, який виражає дане поняття, поганий той, який імплікує його зміст [6, с. 105]. За допомогою понять відбувається генералізація людського досвіду, пов'язаного з конкретними об'єктами, які класифікуються в певну систему, оскільки володіють загальною функцією [2, с. 8]. Поняття, нерозривно пов'язане з терміном, вступає у певні системні відносини з іншими поняттями, що належать до однієї чи суміжних областей знання, та в сукупності з іншими поняттями формує понятійну систему.

Одна і та ж лексична одиниця може позначати декілька понять, які відносяться до однієї чи декількох терміносистем, чи декілька термінів служать засобом позначення одного і того ж поняття. Чіткість поняття може бути подана у відповідній класифікації.

Наприклад, розрізняють різні методи геодезичних вимірювань: *astronomische Ortsbestimmung; digitale Bildverarbeitung; Fernerkundung; freie Standpunktwahl oder freie Stationierung; relative und absolute Gravimetrie; GNSS (Global Navigation Satellite System): Differential-GPS (DGPS); Gradiometrie; Laserscanning; Netzmessung; Nivellement; Polarpunktaufnahme; Polygonierung (Polygonzug); Photogrammetrie; Profilaufnahme; Schnittmethoden: Geradenschnitt (Kreuzpeilung), Rückwärtsschnitt, Vorwärtsschnitt, Bogenschnitt (Bogensschlag); SLR (Satellite Laser Ranging); SST (Satellite to Satellite Tracking); Spiegeln, Staffeln; Triangulation (Geodäsie), Trilateration.*

Терміну властива двояка системність: як одиниці даної термінології, і як одиниці лексичного фонду мови взагалі.

Німецькі терміни геодезії творяться семантичним, синтаксичним, морфологічним способами та запозиченням. Продуктивність цих способів для досліджуваних термінів зумовлено насамперед тим, що вони найбільш поширені і для слів загальнонавчальної мови. Афіксація представлена в основному префіксально-суфіксальним різновидами: *die Ausmessung, die Abbildung*. Аналіз термінів-комполітів свідчить про те, що вони утворюються переважно з двох основ: *die Netzmessung, die Photogrammetrie, die Bildverarbeitung, die Satellitengeodäsie*. Як показало дослідження, одним з продуктивних способів утворення термінів є також словосполучення. Це однозначні терміни вузької спеціалізації, оскільки вони використовуються, головним чином, у геодезії і зазвичай не мають омонімів: *höhere Geodäsie, digitale Geländemodelle*.

В німецькій термінології геодезії можна виділити ланцюжки термінів, послідовність яких зумовлена системністю понять даної конкретної галузі, наприклад: *vermessen – die Vermessenheit – der Vermesser – die Vermessung*.

Висновки і перспективи. Терміни геодезії за своєю формальною структурою не відрізняються від інших слів (лексичних одиниць), але водночас це складні лексичні одиниці тієї чи іншої мови для спеціальних цілей. Вони володіють всіма семантичними і формальними ознаками слів і словосполучень мови, проте фігурують в лексиці мови для спеціальних цілей, а не в лексиці тієї чи іншої мови в цілому. В лексиці мови для спеціальних цілей терміни служать в якості засобів позначення спеціальних понять – результату когніції в спеціальних сферах знань і діяльності. Терміни функціонують як елементи терміносистем певних теорій, якими описуються спеціальні сфери – об'єкти мови для спеціальних цілей. Запропонований підхід до лінгвістичного аналізу німецькомовної геодезичної термінології можна використати для стандартизації та виявлення структурно-семантичних і функціональних особливостей інших терміносистем, збагачуючи водночас процеси формування професійної лексики.

Список використаних джерел

1. Апресян, Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка [Текст]/ Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367с.
2. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) [Текст]/ / М. Н. Володина. – М. : МГУ, 2000. – 128 с.
3. Мазницький А.С. Геодезичний моніторинг і прогнозування техногенної геодинаміки на родовищах нафти і газу: автореф. дис... д-ра техн. наук: 05.24.01 [Текст]/ / А.С. Мазницький; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. — К., 2003. — 33 с.
4. Сорока, Л. Г. Німецько-український та українсько-німецький термінологічний міні-словник-довідник : геодезія, картографія, землеустрій[Текст]/ / Л. Г. Сорока. - Івано-Франківськ : Полум'я, 2008. - 112 с.
5. Суперанская, А. В. Общая терминология: вопросы теории. [Текст]/ / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – 2-е изд. стер. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
6. Татарinov, В. А. История отечественного терминоведения. Классики терминоведения: очерк и хрестоматия[Текст]/ / В. А. Татарinov. – М. : Московский Лицей, 1994. – 408 с.
7. Benennungen und Definitionen im deutschen Vermessungswesen: Fachwörterbuch. - Frankfurt/Main: Institut für Angewandte Geodäsie, 2010
8. Langenscheids Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Berlin ; München ;Wien ; Zürich ; New York : Langenscheids, 2003. – 1216 s.

References

1. Apresyan, Yu. D.(1974). Leksicheskaya semantika. Sinonimicheskie sredstva yazyka [Lexical semantics. Synonymic means of the language]. Moscow : Nauka, 367.
2. Volodina, M. N.(2000). Kognitivno-informatsionnaya priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoy informatsii)[Cognitive-informational nature of the term (On the material of the terminology of the mass media)]. Moscow : MGU,128 s.
3. Maznits'kiy, A.S.(2003). Geodezichniy monitoring i prognozuvannya tekhnogennoï geodinamiki na rodovishchakh nafti i gazu [Geodetic monitoring and

forecasting of technogenic geodynamics in oil and gas fields]: avtoref. dis... d-ra tekhn. nauk: 05.24.01; Kiïv. nats. un-t bud-va i arkhiv. Kyiv, 33.

4. Soroka, L. G. (2008). Nimets'ko-ukraïns'kiy ta ukraïns'ko-nimets'kiy terminologichniy mini-slovník-dovidnik : geodeziya, kartografiya, zemleustriy [German-Ukrainian and Ukrainian-German terminology

mini-dictionary-reference book, geodesy, cartography, land management]. Ivano-Frankivs'k : Polum'ya. 112 s.

5. Superanskaya, A. V. Obshchaya terminologiya: voprosy teorii [General terminology: theoretical issues]. – 2-e izd. ster. Moscow : Nauka, 1989, 246.

6. Tatarinov, V. A. Istoriya otechestvennogo terminovedeniya. Klasiki terminovedeniya: ocherk i khrestomatiya [History of domestic terminology. Classics of Terminology: Essay and Reader]. – Moscow : Moskovskiy Litsey, 1994, 408.

7. Benennungen und Definitionen im deutschen Vermessungswesen: Fachwörterbuch. [Names and Definitions in German Surveying: Dictionary. -] Frankfurt/Main: Institut für Angewandte Geodäsie, 2010.

8. Langenscheids Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache [Langenscheid's Dictionary of German as a foreign language] (2003) – Berlin ; München ; Wien ; Zürich ; New York : Langenscheids, 1216.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ГЕОДЕЗИИ

О. М. Риб-Гринишин

Аннотация. В статье рассматриваются лингвистические особенности немецкой терминологии геодезии. Термины геодезии по своей формальной структуре не отличаются от других слов (лексических единиц), но в то же время это сложные лексические единицы изучаемой профессиональной речи. Они обладают всеми семантическими и формальными признаками слов и словосочетаний языка, однако фигурируют в лексике языка для специальных целей, а не в лексике немецкого языка в целом. Цель данной статьи состоит в комплексном структурно-семантическом анализе современной немецкой терминологии геодезии, освещении закономерностей функционирования данных терминологических единиц в профессиональных текстах. Геодезические термины обозначают специальные понятия, характеризуются высокой информативностью, точностью и вступают в системные отношения с другими техническими терминами. Геодезические изыскания по праву признаны важной составляющей управления основных отраслей хозяйственной деятельности человека, непосредственно связанные с измерениями, которые могут проводиться как на поверхности земли, так и под землей. Предложенный подход к лингвистическому анализу немецкоязычной геодезической терминологии можно использовать для стандартизации и выявления структурно-семантических и функциональных особенностей других терминосистем, обогащая одновременно процессы формирования профессиональной лексики.

Ключевые слова: термин, терминология, терминологическое поле, семантическое поле, профессиональная речь, геодезическая терминология

LINGUISTIC FEATURES OF GERMAN TERMINOLOGY OF GEODESY

O. M. Riba-Hrynshyn

Abstract. *The terminology of geodesy in its formal structure is not different from other words (lexical units), but at the same time it is a system of complex lexical units of professional language. They have all the semantic and formal features of words and phrases of the language, however, appear in the lexicon of language for specific purposes, not in the vocabulary of the German language in general.*

The aim of this article is to carry out a complex structural-semantic analysis of modern German terminology of geodesy, and highlight the patterns of the functioning of these terminological units. Geodetic terms refer to a special concept, are characterized by high information content, accuracy and enter into systemic relations with other technical terms.

The study was conducted on the basis of the German geodetic terms, obtained by continuous sampling of the German-Ukrainian technical dictionaries and German dictionaries. We may argue that the German terms of geodesy are created by semantic, syntactic, morphological methods and borrowing. The performance of these methods for the study of terms is primarily due to the fact that they are the most common words of popular language. Affixation is represented mainly prefixal-suffixal varieties. Analysis of terms-composites suggests that they are formed mainly from two stems. The study showed that word combination is one of the productive ways of formation of terms. Unambiguous terms of narrow specialization, which are primarily used only in geodesy and usually have no homonyms, are formed in this way.

Study of any phenomenon in the field of special geodetic vocabulary should be based on structural regularities and the system of relations within term system. However, we should not be categorical in the statement that a term is accurate and unambiguous only in its field of usage, and loses the properties of the term outside of it. Semantic fields (including the terminology) are classes that overlap. There is no division of vocabulary into semantic fields. From any semantic field through a chain of indirect links you can get to another field.

Geodesy is closely connected with physics, geophysics, electronics, radio technology, astronomy, mathematics, geography, and geomorphology.

The study of the processes of interaction in the field of terminology must be based on recognition of the fact that the field reflects stratification structure of the terminology, that is, its fullness and distribution of terminological notions according to the layers of the hierarchy.

Geodetic research is rightly recognized as an important component of the management of the main branches of human activities. It is directly related to the measurements that can be performed on the surface of the earth, and underground.

The proposed approach to the linguistic analysis of German geodetic terminology can be used for standardization and identification of structural-semantic and functional features of other term systems, enriching at the same time, the processes of formation of professional vocabulary.

Keywords: *term, terminology, terminological field, semantic field, professional language, geodetic terminology*

ЛАТИНСЬКІ КОМПОЗИТНІ ПРИКМЕТНИКИ У МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

М. М. ТЕЛЕКИ, кандидат філологічних наук, доцент,
Вищий державний навчальний заклад України
„**Буковинський державний медичний університет**”
E-mail: mariateleki@ukr.net
orcid.org/ 0000-0003-4161-4386

Анотація. *Словотвірна специфіка міжкомпонентних відношень, типи творення, оформлення і різноманіття морфологічних структур латинських композитних прикметників, що функціонують у сучасній медичній термінології, визначили і обумовили актуальність розвідки.*

У результаті дослідження схарактеризовано латинські композитні прикметники, утворені способами чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією. Зазначено, що в однослівній лексичній одиниці останній компонент є опорним прикметником, який зачисляє її у відповідний граматичний клас і оформляє слово у граматичному відношенні. На фонетичному рівні композитні прикметники є складними словами, основний наголос яких фіксується на останньому компоненті утвореного слова. Виявлено словотвірні типи композитних прикметників, з'ясовано продуктивність типів, уточнено зв'язки між компонентами. Зауважено, що у середині словотвірних процесів прикметника з'являються нові словотворчі одиниці, названі терміноелементами. З'ясовано, що специфіка утворення складних прикметників медичної термінології полягає у змішуванні латинських і грецьких терміноелементів.

Розвідка підтверджує висновки дослідників про те, що словотвір складних прикметників у латинській мові є явищем, характерним для сучасних процесів творення композитних прикметників, що функціонують у медичній термінології.

Особливості словотвору складних прикметників на основі поєднання кількох слів або слів форм в одному складному слові – ще один напрямок вивчення частиномовної природи латинського прикметника.

Ключові слова: *словотвір, композитні прикметники, основоскладання, словоскладання, словотвірний тип, терміноелемент*

Актуальність. У сьогочасному мовознавстві продовжують точитися дискусії про місце словотвору у граматичній системі, його зміст і завдання. Витлумачення словотвору як окремого самостійного рівня мови з властивими йому одиницями [1, с. 3] заперечується твердженням про те, що функції словотвірних елементів полягають у творенні лексичних знаків, тобто для забезпечення процесу номінації [6, с. 283-284]. Проміжний статус словотворення, «поєднання ним якостей кількох суміжних мовних рівнів, кумуляцію характерних ознак різнопорядкових мовних одиниць» [7, с. 355] спонукає дослідників до глибшого вивчення поняття словотвірних типів, висвітлення способів і словотворчих засобів творення слів з урахуванням належності їх до частин мови. У плані виявлення словотворчих типів уявляється актуальним аналіз словотвірних зв'язків складних прикметників на матеріалі латинської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Втративши комунікативну

функцію внаслідок історичних обставин, латинська мова залишається джерелом вивчення сутнісних характеристик словотвірних процесів через закритість її словотвірних рядів [5, с. 396]. Особливості латинського словотвору висвітлювали у своїй праці зарубіжні мовознавці J. Marouzeau (1920), M. Leumann (1944), H. Marchand. (1950), A. Ерн (1950), M. Dokulil (1968), E. A. Juret (1974), E. Burgschmidfe (1977), E. Kurschildgen (1983). Проблеми латинського словотвору вивчали також дослідники А. А. Грушка (1900, 1906), М. М. Поповский (1902), Э. Ф. Молина (1960), Ю. И. Суслова (1963), Л. Т. Леушина (1978), С. С. Панько (1979), Е. А. Мякиш. (1980), В. П. Казанскене (1980), А. С. Мах (1983), В. Г. Синиця (1985). Новітні дослідження представлені розвідками С. А. Шведова (2004), В. Ф. Новодранової (2008), В. Д. Шинкарука (2011), Г. М. Шпинти (2014).

До способів творення складних слів поєднанням двох або більше основ чи цілих слів або їх скорочень належить складання. Утворені у такий спосіб слова називають ще композитами (*від лат. compositus* – складний), термін, який кваліфікується як складне слово (О. С. Ахманова 2004), що має особливий тип словотвірного значення, яке притаманне усім словам зі складною мотивуючою базою: це з'єднувальне значення [4, с. 160]. Термін 'композит' широко вживаний у дослідженнях латинської мови.

Значний внесок у розбудову теоретичних і прикладних досліджень композитної лексики внесли у загальне та часткове мовознавство дослідники індоєвропейських мов Н. Marchand (1966), Н. V. Adams (1973), A. Lehmann, F. Martin-Berhtet (1998), R. Benczes (2006), О. Д. Мешков (1980), Н. Ortner (1984), О. С. Кубрякова (1985), Н. Ф. Клименко (1988), Л. Ф. Омельченко (1989), Д. В. Харчіладзе (1999), Л. Є. Азарова (2002), М. Я. Плющ (2005).

Система словоскладання у латинській медичній термінології, за спостереженнями В. Ф. Новодранової [8], зазнала ряд істотних змін. Функціонування певних моделей складних слів подібні до тих, що існували в латинській мові. Однак зміни відбулися у сфері впливу типових зразків з частотними компонентами, за якими створюються відповідні термінологічні одиниці.

Дослідниці латинської мови О. Ю. Балалаєва, І. І. Вакулик (2010) означили п'ять моделей складання основ у біологічній термінології. Спробу визначити місце дериваційного моделювання у системі латинських іменників-композитів здійснила К. В. Третьякова (2011). Описавши моделі їхнього утворення, дійшла висновку, що «композитотворення в латинській мові є формальним перетворенням різночастиномовних одиниць в цілісну граматичному оформлену лексему» [10, с. 64]. Г. М. Воскобойник (2010) схарактеризувала функціонування, значення композитів з компонентами грецького походження у латиномовній зоологічній номенклатурі, зазначивши при цьому, що частиномовна належність складних слів однаково відображається у словах і латинського, і грецького походження. Однак вивчення особливостей творення складних прикметників латинської мови у медичній термінології рідко піддавалися системному опису.

Мета статті полягає у виявленні типів творення складних прикметників шляхом чистого основокладання і словоскладання, ускладненого суфіксацією.

Для досягнення мети сформульовані наступні завдання: виявити корпус композитних прикметників у медичній термінології латинської мови; описати їхні структурно-типологічні і графічні особливості.

Методи дослідження. У дослідженні використано методи: суцільної вибірки, спостереження, описовий.

Джерело фактичного матеріалу – Українсько-російсько-латинсько-

англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я (укладачі: Л. І. Петрух, І. М. Головка) [11].

Результати дослідження та їх обговорення. Виникнення складних слів зумовлено потребою об'єднати два або більше понять для передачі узагальненого, спільного для певного лексико-семантичного розряду слів значення в одній структурній одиниці.

Морфологічними критеріями визначення складного слова є поєднання його компонентів у єдине ціле, що має одну парадигму. Саме цілісність оформлення і «характер синтаксичних зв'язків» [2, с. 105], функціональна неподільність відрізняє складне слово від словосполучення. Між синтаксичною базою і словом-комполитом виникає дистанція, оскільки утворюються «дві різноструктурні одиниці з різними функціями в системі мови» [2, с. 13].

Складним словам притаманна відповідна структура, яка виявляється у певній послідовності, має єдиний основний наголос [4, с. 341], що особливо виразно виявляється у складних прикметниках.

Комполитні прикметники латинської мови творяться двома способами: шляхом чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією. При чистому основоскладанні опорним компонентом виступає самостійний прикметник, що уводить комполит у граматичний клас прикметників і оформляє його у граматичному відношенні, як-от: *fibromucósus* волокнисто-слизовий: перший компонент складання < *fibr(o)-* + опорний прикметник *mucosus* слизовий (*fibromucósus*, а, *um* прикметник першої відміни); *vesicoureterális* везікоуретерний: перший компонент < *vesic(o)-* + опорний прикметник *ureteralis* сечовивідний (*vesicoureterális*, е прикметник третьої відміни). Варто зауважити, що складні прикметники найбільш широко вживані в анатомічній номенклатурі. Однак первісних слів, утворених основоскладанням у сучасних анатомічних найменуваннях надзвичайно мало. Прикметникові як і іменникові складні утворення з'явилися пізніше, у постантичні часи. Серед так званих штучних комполитів є утворення: 1) першою частиною яких основа латинського слова, друга – латинського, як-от: *pontocerebelláris* мосто-мозочковий: < *pont(o)-* (від лат. *pons*, *pontis m* міст) + лат. *cerebellaris* мозочковий; 2) першою частиною яких основа латинського слова, друга – грецького, як-от: *spinothalámicus* спиноталамічний, стососовно до спинного мозку і зорового горба: перший компонент < *spin(o)-* (від лат. *spina*, ае, *f* ость) + другий компонент (від грец. *thalamus*, *i m* зоровий горб); 3) перша частина – основа грецького слова, друга – латинський прикметник, як-от: *thoracolumbális* попереково-грудний: < *thorac(o)-* (від грец. *thorax*, *ícis m* грудна клітка) + лат. *lumbalis* поперековий. Другий компонент прикметника уточнює поняття, що закладене у першій частині слова.

У процесі творення складних слів використовуються різні типи основоскладання. Словотвірний тип тлумачать як засіб класифікації словотвірних лексем, як клас однотипних дериватів, що мають загальну частиномовну належність і характеризуються ідентичними словотвірними властивостями [3, с. 429]. Класифікація складних слів за типами аналізується за неоднаковими принципами. Морфологічний підхід розглядає класифікацію за типом структури і з'єднувальним елементом [13, с. 146], інший – за частиномовною належністю, за кількістю основ, за структурною моделлю. Дослідження складних слів можливе за семантичними і синтаксичними ознаками. Тип складного слова може визначатись за кількістю компонентів, які утворюють слово, типом зв'язку між компонентами, природою смислових та характером синтаксичного відношень [10, с. 62]. Різноманітність підходів вказує на першорядне значення словотвору як сфери

мовної дійсності, системи семантичних і формальних показників якої забезпечує поповнення словникового складу мови.

У дослідженні прикметникових композитів, що функціонують у медичній термінології, використаємо частиномовний підхід з використанням інших принципів аналізу складних слів.

Складні прикметники, утворені шляхом чистого основоскладання, поділяються на такі типи:

✓ утворені на основі іменниково-прикметникового сполучення (*substantivum* + *aljectivum*: S + A), як-от:

adenocorticális аденовірусний < *aden(o)-* (*aden, is m* залоза) + *corticalis* кірковий;

temporomandibuláris скронево-щелепний < *tempor(o)-* (*tempus, oris n* скроня) + *mandibularis* нижньощелепний;

acidobásicus, a, um кислотно-основний < *acid(o)-* (*acidum, i n* кислота) + *basicus* основний.

Компоненти поєднанні між собою підрядною залежністю, складені з однієї основи та опорного прикметника, сполучаються інтерфіксом -o-. Тип продуктивний.

✓ утворені сполученням двох основ іменника та опорного прикметника (S + S + A), як-от:

cervicognathofaciális шийно-щелепно-лицевий < *cervic(o)-* (від *cervix, ícis f* шия) + *gnath(o)-* (від *gnathion, i n* щелепа) + *facialis* лицевий;

olivopontocerebelláris оливо-мостово-мозочковий < *oliv(o)-* (від *oliva, ae f* оливка) + *pont(o)-* (*pons, pontis m* міст) + *cerebellaris* мозочковий.

Залежність між компонентами – підрядна, поєднані значенням належності до того, що названо твірними основами. Сполучені з'єднувальним голосним -o-. Тип малопродуктивний.

✓ утворені поєднанням основ іменника, прикметника та опорного прикметника (S + A + A), як-от:

cerebelorubrospínális церебелоруброспинальний < *cerebel(o)-* (*cerebellum, i n* мозочок) + *rubr(o)-* (*ruber, bra, brum* червоний) + *spinalis*, е спиномозковий.

Залежність між частинами підрядна, поєднані інтерфіксом -o-. Тип непродуктивний.

✓ утворені поєднанням основи прикметника та опорним прикметником (A + A):

necroticoulcerásus некротично-виразковий < *necrotic(o)-* (*necroticus, a, um* уражений некрозом, змертвілий) + *ulcerosus* виразковий;

gravimétricus гравіметричний < *grav(i)-* (*gravis, e* важкий) + *metricus, a, um* той, що відноситься до розміру (< грец. *metreo* міряти). Компоненти з'єднуються за допомогою інтерфіксів -o- та -i-.

✓ композити, утворені з основи прикметника та опорного прикметника (A + A), поєднаних значенням якостей та їх додаткових відтінків, або відтінку того кольору, який позначено другою частиною композитного прикметника, як-от:

acidodúlcis який має кисло-солодкий смак < *acid(o)-* (*acidus, a, um* кислий) + *dulcis* солодкий;

erythrophílicus який фарбується у червоний колір < *erythr(o)-* (гр. *erythros* червоний) + *philicus* (< грец. *phyleo* любити);

claricelluláris світлоклітинний < *clar(i)-* (*clarus, a, um* світлий) + *cellularis* клітинний. Залежність між частинами сурядна або підрядна. Поєднанні інтерфіксами -o- або -i-.

✓ утворені поєднаннями основи прислівника з опорним прикметником (Adv. + A), як-от:

plurinucleáris багатоядерний < *plur(i)-* (*plures* багато) + *nuclearis* ядерний;

multilineáris багаторядний < *mult(i)-* (*multum* багато) + *linearis*, той, що складається з ліній. Залежність підрядна, сполучені інтерфіксом -i-. Тип малопродуктивний.

✓ композити, утворені поєднаннями основи дієприкметника з опорним прикметником (Part. + A), як-от:

mixtocelluláris змішано-клітинний *mixt(o)-* (*mixtus* змішаний) + *cellularis*, е клітинний. Тип непродуктивний. Поєднані частини інтерфіксом -o-. Тип непродуктивний.

✓ складні прикметники, першим компонентом яких є числівник, другим – опорний прикметник (Num. + A), як-от:

quadrivocális чотириголосий < *quadr(i)-* (*quattuor* чотири) + *vocalis* голосовий;

trichromáticus трихроматичний (спроможність розрізняти три основні кольори світла (червоний, синій і зелений) < *tri-* (*tres, tria* три) + *chromaticus* хроматичний. Компоненти поєднуються між собою без інтерфікса або з'єднувальною -i- .

✓ композити, першою частиною яких є займенник, друга – опорний прикметник (Prop. + A), як-от:

egocéntricus проїнятий егоцентризмом < *ego* (*ego* я) + *centricus* центральний. Залежність між компонентами підрядна. Тип непродуктивний.

Складні прикметники утворюються внаслідок словоскладання шляхом сполучення в одній лексемі слів, основ слів або частин основ слів. У медичній термінології функціонує невелика група прикметників-юстапозитів, утворених складанням на базі сурядної сполуки, які графічно з'єднуються дефісом. Структура юстапозита складається з двох повнозначних слів, першим компонентом яких є іменник, другим – прикметник. Стрижневим компонентом утвореної одиниці є перша частина, що висвітлює семантику прикметника. Такі композитні прикметники мають тенденцію до розвитку аналітизму, економії [9, с. 7] і використовуються замість описових конструкцій, як-от:

ferrum-conjunctivus залізов'язувальний < *Ferrum, i n* залізо + *conjunctivus* зв'язувальний, з'єднувальний;

ion-radicális іон-радикальний < *ion, ii n* той, що йде, рухається (від грец. *eimi* йти, ходити) + *radicalis* корінний, основний.

Система латинського словоскладання зазнала суттєвих змін. За дослідженнями В. Ф. Новодранової, у сучасному термінологічному словоскладанні все частіше послуговуються частотними компонентами грецького походження. Для медичної термінології характерне змішування латинських і грецьких елементів у одній складній одиниці. Під впливом грецьких зразків словотвору для поєднання повнозначних основ використовують з'єднувальний голосний -o- навіть у латинських моделях, який стає показником композита як такого [8], наприклад: *cerebrospínális* спинномозковий: < *cerebrum, i n* великий мозок + *spínalis* той, що відноситься до хребта. У середині системи словотвору з'являються нові словотворчі одиниці, які називають терміноелементами – частини слів, що регулярно повторюються і займають певне місце у структурі терміна та передають достатньо стабільне узагальнююче значення [8]. Композитні прикметники, утворені за допомогою терміноелементів, відображають загальні типові принципи словоскладання, як-от:

scleroatrophicus склероатрофічний < *scler(o)-* (від грец. *skleros*) – частина слова, що означає 1) твердий, щільний 2) стосовно до склери) + *a-* не + *troph-* (від грец. *trophe* живлення, їжа) + суфікс *-ic-*;

dermatopathicus дерматопатичний < *dermat(o)-* (від грец. *derma*) – частина слова, що означає шкіра + *path-* (від грец. *pathos*) – частина слова, що означає хвороба + суфікс *-ic-*.

Висновки і перспективи. Утворені прикметникові композити способами чистого основоскладання та словоскладання, ускладненого суфіксацією, є цілісно оформлені лексичні одиниці, що мають у семантичному і граматичному плані нове значення. У однослівній лексичній одиниці останній компонент є опорним прикметником, який зачисляє її у відповідний граматичний клас і оформляє слово у граматичному відношенні. На фонетичному рівні прикметникові композити – складні слова з наголосом на останньому компоненті. Для творення складних прикметників використовуються різні основи частин мови. Плідними типами основоскладання є іменниково-прикметникове та прикметниково-прикметникове сполучення. Складники поєднуються між собою інтерфіксами частіше з *-o-*, рідше – з *-i-*, композиційно є переважно двокомпонентними. Залежність між компонентами підрядна і сурядна.

Прикметники широко вживані у сучасній медичній термінології. Мовознавчий інтерес являють собою композитні прикметники, утворені поєднанням двох або більше слів чи слівформ в одному складному слові, дослідження яких збагатять наші знання про частиномовну природу латинського прикметника.

Список використаних джерел

1. Вихованець, І.Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови [Текст] / І.Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського : Зб. наук. праць. Серія: філологія. – Вінниця, 2000. – Вип. 2. – С. 3-6.
2. Горбач, О. Словоскладання як інноваційне явище сучасної лінгвістики [Текст] / О. Горбач // The international academic congress «European research area: status, problems and prospects» 01-02 September. – Riga, LSA, 2016 – С.105-107.
3. Дударова, Л.М. Словообразовательный тип как единица классификации производных слов [Текст] / Л.М. Дударова // Фундаментальные исследования. – Москва : Изд-во РАЕН, 2015, № 2. – С.429-432.
4. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов [Текст] / Т.В. Жеребило // Изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.
5. Иваненко, Н.В. Модели словосложения в латинском языке [Текст] / Н.В. Иваненко Н.В. // Достижения фундаментальной, клинической медицины и фармации. Материалы 69-ой научной сессии сотрудников университета. 29-30 января 2014 года. – Витебск : УО «Витебский государственный медицинский университет», 2014. – С. 396-397.
6. Кочерган, М.П. Загальне мовознавство: Підручник. [Текст] / М.П. Кочерган // Видання 2-ге, виправлене і доповнене: – Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с. (Альма-матер).
7. Кульчицький, В.І. Особливі випадки словоскладання та їх номінативні властивості (на матеріалі німецької мови) [Текст] / В.І. Кульчицький // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. Праць. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2010. – №32. – С. 354-360.
8. Новодранова, В. Ф. Латинские основы медицинской терминологии: (именное словообразование) [Текст] : дис. на соискание уч. степени докт.

филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» // [Электронный ресурс] / Валентина Федоровна Новодранова. – Москва : Ин-т языкознания, 1990. – 501 с. <http://www.dissercat.com/content/latinskie-osnovy-meditsinskoi-terminologii-imennoe-slovoobrazovanie>

9. Радомська, Л. А. Семантичні відношення в термінологічних іменниках-юктапозитах [Текст] : / Л. А. Радомська, Л. Є. Азарова // Монографія. – Вінниця, 2016. – 196 с.

10. Третьякова, К.В. Дериваційні моделі іменників-комполітів латинської мови [Текст] / К.В. Третьякова // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Том 24 (63), №4. Часть 2. – С.61-64.

11. Українсько-російсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: А-Я [укладачі: Л.І. Петрух, І.М. Головка]. – Київ : ВСВ «Медицина», 2015. – 968 с.

12. Харчіладзе, Д. В. Формально-семантичні особливості комполітів вн-структури у сучасній італійській мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : Спеціальність 10.02.05 – романські мови / Д. В. Харчіладзе. – Київ: Київський ун-т имени Тараса Шевченка, 1999. – 25 с. <http://referatus.com.ua/download/disertaciyi-avtoreferati/formalno-semantichni-osoblivosti-kompozitiv-vn-str/>

13. Шинкарук, В.Д. Латинська мова для юристів [Текст] = Lingua Latina iuridicalis : підручник / В. Д. Шинкарук. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – 576 с.

References

1. Vy`xovanecz`, I.R. (2000). Teorety`chni zasady` kategorijnoyi gramaty`ky` ukrayins`koyi movy` [Theoretical principles of categorical grammar in Ukrainian]. Naukovi zapu`sky` Vinny`cz`kogo derzh. ped. un-tu imeni My`xajla Kocyuby`ns` kogo : 3b. nauk. pracz`. Seriya: filologiya. – Vinny`cya. – Vy`p. 2. P. 3-6.

2. Gorbach, O. (2016). Slovoskladannya yak innovacijne yavy`shhe suchasnoyi lingvisty`ky` [Word building as an innovative phenomenon of modern linguistics]. The international academic congress «European research area: status, problems and prospects». – Riga, LSA, P.105-107.

3. Dudarova, L.M. (2015). Slovoobrazovatel'niy typ kak edynytsa klassyfykatsyy proyzvodnykh slov [The word-formation type as a unit of classification of derived words]. Fundamental'nye yssledovanyya. – Moskva : Yzd-vo RAEN, № 2, P.429-432.

4. Zherybylo, T.V. (2010). Slovar' linyhvystrycheskykh termynov [Dictionary of linguistic terms]. – Nazran': OOO «Pylyhrym», 486 p.

5. Yvanenko, N.V. (2014). Modely slovoslozhenyya v latynskom yazyke [Models of composition in Latin]. Vytebsk, P. 396-397.

6. Kochergan, M.P. (2006). Zagal`ne movoznavstvo: Pidruchny`k. [General Linguistics: textbook]. Ky`yiv: Vy`davny`chy`j centr «Akademiya», 464 p. (Al`ma-mater).

7. Kul`chy`cz`ky`j ,V.I. (2010). Osobly`vi vy`padky` slovoskladannya ta yix nominaty`vni vlasty`vosti (na materialy nimecz`koyi movy`) [Special cases of composition and their nominative properties (based on the German language)]. Movni i konceptual`ni karty`ny` svitu : zb. nauk. Pracz`. – K. : Vy`d. Dim Dmy`tra Burago, №32, P. 354-360.

8. Novodranova, V. F. (1990). Latynsky`e osnovy medytsynskoy termynolohyy: (ymennoe slovoobrazovanye) [Latin bases of medical terminology :(nominal word-

formation)]. Moskva: Yn-t yazykoznanyya, 501 p. <http://www.dissercat.com/content/latinskie-osnovy-meditsinskoi-terminologii-imennoe-slovoobrazovanie>

9. Radoms`ka, L. A., L. Ye. Azarova (2016). Semanty`chni vidnoshennya v terminologichny`x imenny`kax-yukstapozy`ax: Monografiya [Semantic relations are in terminological in nouns-yuxtaposed]. Vinny`cya, 196 p.

10. Tret'yakova, K.V. (2011). Deryvatsiyni modeli imennykiv-kompozytiv latyns'koyi movy [Derivative models of nouns - composites in Latin]. Uchenye zapysky Tavrycheskoho nats. un-ta ym. V.Y. Vernadskoho. Seryya «Fylolohyya. Sotsyal'nye kommunykatsyy». Tom 24 (63), №4. Chast' 2, 61-64.

11. Ukrayins`ko-rosijs`ko-laty`ns`ko-anglijs`ky`j medy`chny`j ency`klopedy`chny`j slovny`k: A-Ya (2015). [Ukrainian-Russian-Latin-English Medical Encyclopedic Dictionary, A- Z.] [ykladachi: L.I. Petrux, I.M. Golovko]. – Ky`ev : VSV «Medy`cy`na», 968 p.

12. Xarchiladze, D. V. (1999). Formal`no-semanty`chni osobly`vosti kompozy`tiv vn-struktury` u suchasnij italijs`kij movi [Formal semantic features of vn-composite structure in modern Italian]. Ky`ev: Ky`evsky`j un-t y`meny` Tarasa Shevchenko, 25 p. [http://referatus.com.ua/download/ disertaciyi-avtoreferati/ formalno-semantichni-osoblivosti-kompozitiv-vn-str/](http://referatus.com.ua/download/disertaciyi-avtoreferati/formalno-semantichni-osoblivosti-kompozitiv-vn-str/)

13. Shy`nkaruk, V.D. (2011). Laty`ns`ka mova dlya yury`stiv = Lingua Latina juridicialis : pidruchny`k [Latin for Lawyers]. Chernivci, Chernivecz`ky`j nacz. un-t, 576 p.

ЛАТИНСКИЕ КОМПОЗИТНЫЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ В МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

М. М. Телеки

Аннотация. В результате исследования охарактеризованы латинские композитные прилагательные, образованные способами чистого основосложения и словосложения, осложненного суффиксацией. Отмечено, что в однословной лексической единице последний компонент является опорным прилагательным, который причисляет ее в соответствующий грамматический класс и оформляет слово в грамматическом отношении. На фонетическом уровне композитные прилагательные являются сложными словами, основное ударение которых фиксируется на последнем компоненте образованного слова. Описано словообразовательные типы композитных прилагательных, установлена продуктивность типов, уточнены связи между компонентами. Замечено, что внутри словообразовательных процессов прилагательного появляются новые словообразовательные единицы, названные терминологическими. Установлено, что специфика образования сложных прилагательных медицинской терминологии заключается в смешивании латинских и греческих терминологических элементов.

Исследование подтверждает выводы лингвистов о том, что словообразование сложных прилагательных в латинском языке – явление, характерное для современных процессов образования композитных прилагательных, функционирующих в медицинской терминологии.

Особенности словообразования сложных прилагательных на основе сочетания нескольких слов или словоформ в одном сложном слове – еще одно направление изучения частиречной природы латинского прилагательного.

Ключевые слова: словообразование, композитные прилагательные, основосложение, словосложение, словообразовательный тип, терминологический элемент

LATIN COMPOSITE ADJECTIVES IN MEDICAL TERMINOLOGY

M. M. Teleky

Abstract. *Introduction.* The adjective belongs to the largest lexical and grammatical class of words in Latin. The word building of composite adjectives, physical means of expression, methods and types of formation are still completely unsolved. The subject of the research is the word building of Latin composite adjectives by which the potential of modern medical terminology is implemented.

Purpose. The purpose of the article is to identify the types of composite adjectives formation by methods of word building and compositional formation, complicated by suffixation. To achieve the above mentioned purpose of the research, the following objectives were formulated: to identify the composite adjectives in Latin medical terminology; to describe their structural, typological and graphic features.

Results. Morphological criteria for the definition of a compound word are combination of its components in a single unit with a single paradigm. It is the integrity of the design and the nature of syntactic relations, functional indivisibility that distinguishes compound word from the phrase. Compound words have an inherent corresponding structure, which turns out to be in a certain sequence and has the only main stress. (T.V. Zhrebilo, 2010). It is found in compound adjectives.

Adjective composites of Latin adjectives are formed in two ways; by word building and stem building, complicated by suffixes. As the base of the word building the main component is the independent adjective that introduces the composite into the grammar class of adjectives and depicts it in grammatical respect, such as: *fibromucósus*: *fibro* – *mucous*: the first component is *fibr(o)-* + reference adjective *mucosus* *mucous* *fibromucósus* (*fibromucósus* is the adjective of the first declension); *vesicoureterális* *vesicoureteral*: the first component is *< vesic(o)-* + reference adjective *ureteralis* *urinary* (*vesicoureterális* the adjective of the third declension). The second component of the adjective clarifies the notion of the word that is located in the first part of the word. In the research devoted to the existence of adjectival composites operating in modern medical terminology, different parts of the language approach with usage of different principles of analysis of complex words was used.

Compound adjectives, which were formed on the base of word - building, are divided into such subtypes: the adjectives that were formed on the basis of combination of a noun and an adjective (*substantivum* + *aljectivum*: S + A); by a combination of two stems of a noun and a reference adjective (S + S + A); by a combination of the stems of a noun, adjective and reference adjective (S + A + A); by a combination of the stem of the adjective and the reference adjective (A + A); by the stem of the adjective and reference adjective (A + A), which were combined by the value of the properties and their additional shades or the shades of the color, which marked the second part of the composite adjective; by combination of the stem of the adjective and reference adjective (Adv. + A); by a combination of the stem of the Participle and reference adjective (Part. + A); compound adjectives, the first component of which is Numeral, the second part is the reference adjective (Num. + A); by composites, the first part is Pronoun, the second is reference adjective (Pron. + A).

The system of word building has undergone significant changes. In modern terminological word building the structural units of Greek origin are used more often. Typical mixing of Latin and Greek elements in single compound unit is a characteristic feature for medical terminology.

Under the influence of Greek examples of word building to combine a completed stems of the words, even in Latin models, the single vowel, usually -o- is added to the end of the root (stem), that became the composite index by itself (V.F. Novodranova,

1999), for example, *cerebrospinalis spinal*: < *cerebrum*, i n big brain + *spinalis* which refers to the spine. In the middle of the system of the word building, new word units appear and they are called terminological elements. Composite adjectives that are formed by terminological elements reflect the general principles of common word compounding, such as: *dermatopáthicus dermatopatic* < *dermat(o)-* (from Greek *derma*) – a part of the word, that means “skin” + *path-* (from Greek *pathos*) – a part of the word that means “disease”.

Originality. The types of word building of composite adjectives of morphological motivation that has characteristic features for modern medical terminology are defined in the following article.

Conclusion. The above formed composite adjectives have new meaning in their semantic and grammatical aspect. In one-word lexical unit the last component is a reference adjective that enrolls it in the appropriate grammatical class and forms a word in grammatical respect. On the phonetic level the composite adjectives are the compound words with the stress on the last component. Different parts of speech are used for the creation of compound adjectives. Combinations of a noun – adjective and an adjective - adjective are the examples of fruitful types of word building. The components are combined together by interfix more often with letter -o-, at least - with letter -i-, by their composition they are preferably two-component.

Linguistic interest of composite adjectives are formed by a combination of two or more words or more words or word forms in a compound word, the study of which will enrich our knowledge about Latin adjective.

Keywords: word-building, composite adjectives, stem-building, word-building type, terminological element

УДК 378:81'373.423=030

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МІЖМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОМОНІМІВ

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
[orcid.org/ 0000-0001-9336-1259](https://orcid.org/0000-0001-9336-1259)

Ю. І. МАРКО, магістр гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: julmarko@ukr.net

Анотація. У статті розглядається поняття міжмовної омонімії, проблеми під час перекладу міжмовних омонімів, виокремлюються основні способи та специфіка їх перекладу на основі аналізу конкретних граматичних конструкцій, детально описуються особливості перекладу при врахуванні предметно-логічного, понятійного змісту, емоційно-експресивних слів та їх стилістичних характеристик, слів з негативним експресивним значенням, розглядаються такі перекладацькі прийоми як «нейтралізація», «згладжування», «нівелювання» стилістичних засобів, використаних у тексті оригіналу, використання коментарів про реалії, еквівалентний переклад (словникові відповідники та синонімічна заміна).

Ключові слова: міжмовна термінологічна омонімія, «хибні друзі перекладача», еквівалентний переклад, стилістична нейтралізація, терміносистеми омонімів

Міжмовна омонімія – це явище, що полягає у збігові зовнішньої форми слів двох різних мов, наприклад *agent* (англ., в перекладі «представник; посередник; довірена особа; хім. реагент») – *агент* (укр., «таємний співробітник органів розвідки якої-небудь держави, організації; шпигун»), *clay* (англ., в перекладі «глина; бруд») – *клей* (укр., «липка речовина, призначена для з'єднання чогось»), *creek* (англ., в перекладі «струмок, невелика затока чи річка») – крик (укр., «сильний різкий звук голосу; гамір; вигук»).

Актуальність теми. Останнім часом дослідження міжмовної омонімії набуло актуальності. Причиною такої активізації уваги стали нові культурні, наукові, економічні та освітні зв'язки між державами. На мовному рівні відбувається розширення сфер міжкультурної та міжособистісної комунікації, що призводить до виникнення нових взаємовідносин між мовними системами, і, відповідно, до міжмовної омонімії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання явища міжмовної омонімії, проблематики їх перекладу та термінографії аналізували у своїх працях О. Потебня, О. Демська, Й. Дзеленківський, В. Дубічинський, С. Кійко, Л. Конопляник, М. Кочерган, К. Краснов, Ю. Купрієнко, Г. Куцак, Г. Чуба, О. Шаблій, Б. Шуневич, В. Шинкарук та ін.[6;7;9] Проблематика міжмовної енантіосемії у слов'янських мовах у контрастивній лінгвістиці описана в наукових працях О. Бабенко [1, с.11-16].

Незважаючи на постійну зацікавленість науковців теоретичними і практичними аспектами міжмовної омонімії, констатуємо, що до цього часу немає однастайності у визначенні поняття омонімії, її обсягу, причин її появи тощо, а отже, ця тема досі актуальна.

Мета пропонованої розвідки – дослідити явище міжмовної термінологічної омонімії англійської та української мови та визначити принципи укладання англійсько-українського словника.

В обох мовах налічують декілька тисяч міжмовних омонімів, що мають різне морфологічне вираження. Це можуть бути й іменники, і прикметники, і дієслова.

Методи. У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація

Результати. Поняття «міжмовна омонімія» тлумачать по-різному (напр., Л. В. Малаховський, Р. О. Будагов, О. О. Потебня, Л. В. Щерба, О. А. Шаблій). Вважаємо, що найточніше дефініювала поняття «міжмовний омонім» О. А. Шаблій: «Міжмовні термінологічні омоніми – це семантично та функціонально нееквівалентні терміни, які є представниками аналогічних частин мови, і мають інтерферентно-схоже фонетичне і/або графічне оформлення (за варіативності у межах аналогічних фонем, національного графічного представлення, за можливої наявності питомих афіксів)» [10, с. 5]. Окрім цього, на думку науковця, термін «хибні друзі перекладача¹⁸» необхідно застосовувати у перекладознавстві, а в перекладному термінознавстві та термінографії краще використовувати термін «міжмовні омоніми».

¹⁸ Звернемо увагу на те, що українською мовою краще називати загальновідоме явище під назвою «хибні друзі перекладача» – псевдодрузями перекладача. Запропонований термін відповідає практично всім вимогам, що їх висувають до термінів.

Часто ці слова не мають суттєвих розбіжностей у значенні, оскільки у певному контексті вони не викликають неправильне уявлення, лише надають інший відтінок. Відмінність також може бути зумовлена реаліями, стилістикою та лексико-граматичними можливостями слів або поєднанням цих чинників.

Для прикладу розглянемо слова «*alternative*» і «*альтернативний*». Поза контекстом прикметники семантично збігаються майже повністю, але, поєднуючись з іншими словами, вони експлікують інші лексичні значення: *alternative life style* – нетрадиційний стиль життя, *alternative energy sources* – нетрадиційні джерела енергії, *alternative current* – змінний струм, *the alternative road* – інша дорога. При цьому міжмовні омоніми можуть мати хоча б один еквівалентний переклад [12].

Неправильний переклад міжмовних омонімів призводить до порушення норм лексичної сполучуваності; він є причиною невиправданого семантичного калькування, неправильного використання значення слова, що перекладається, та стилістичної неадекватності під час перекладу українською мовою.

Для того, щоб уникнути помилок, варто пам'ятати, що слово може мати різні значення, і перекладаючи, із низки зафіксованих у відповідних словниках значень обираємо те, що найбільше корелює із ситуацією мовлення або відображає предметно-логічні зв'язки. Інакше, потрібно брати до уваги загальний зміст речення, жанр, стиль та ідею тексту, що перекладається [8, с. 527-529]. Міжмовні омоніми не становлять перешкод для перекладача, якщо їхні значення настільки розходяться зі значеннями подібних іноземних слів, що найближчий контекст усуває будь-яку можливість неправильного розуміння, а, отже, і перекладу. Нікому не спаде на думку перекладати *to read a magazine* як *читати магазин* або *to lay smb. under an obligation* як *покласти кого-небудь під облігацію*. Будь-який учень, що володіє на певному рівні комунікативною іншомовною компетенцією, сам або за допомогою словника перекладе ці словосполучення як *читати журнал* і *зобов'язати кого-небудь*, бо вони мають усталене, фразеологізоване, значення.

Поєднуючись зі словами, слово набуває інших значень, аж до термінологічних: *protein concentration* перекладаємо як *вміст білка*, а не як *концентрація білка*. Термін *correlation* в математичних задачах – не перекладають як «кореляція», а як «співвідношення». Лексема *solenoid* в електротехніці – зовсім не «соленоїд», а «електромагніт» [2, с. 67].

Важливо звертати увагу і на різні норми сполучуваності в обох мовах. Наприклад, якщо *U.S. administration* перекладають як *адміністрація США*, то *coalition administration* як *коаліційний уряд*. Це пов'язано з тим, що в українських та англійських реаліях є конкретні державні системи управління, які мають офіційну назву. Перекладач повинен дотримуватись цих норм і під час перекладу.

Використання подібних стійких поєднань надає перекладові природність звучання і певною мірою компенсує можливі стилістичні втрати в інших частинах тексту.

Досвідчені перекладачі ніколи не нехтують можливістю уточнити значення слів у перекладних словниках. Це можливо лише у тому разі, коли вони добре обізнані з усіма випадками слововживання міжмовних омонімів. Перекладачі усвідомлюють, що слова в оригінальному тексті можуть приховувати небезпеку неправильного перекладу через оманливу подібність до певних слів мови перекладу. Непрофесіонали через брак часу або самовпевненість більше ризикують неадекватно перекласти міжмовні омоніми. Розглянемо приклад:

Incorporation the right techniques

Втілення належних методів

Термін *incorporation* має такі словникові варіантні відповідники: 1) включення; 2) об'єднання; 3) реєстрація як корпорації або юридичної особи 4) лінгв. інкорпорування 5) втілення; 6) тех. вбудовування. У словосполученні термін стосується слова *techniques* (методів). Проаналізувавши семантичні складові лексеми, використаної в реченні, можна дійти висновку, що в цьому випадку йдеться про початок використання нових технологій. Отже, з-поміж усіх можливих варіантів перекладу терміна *incorporation*, коректне, адекватне значення – *втілення*.

Для кожної мови характерна своя особлива, національна картина світу, тобто своєрідне бачення властивостей предметів та явищ у світі, відношень між ними, що під час перекладу іншою мовою неправильно ототожнюються через розбіжності у предметно-логічному змісті.

Розуміння предметно-логічного зв'язку дозволяє встановити системні зв'язки між схожими за поняттями, проте різними за змістом, словами. Наприклад, слова «роман», «повість» та «розповідь» позначають прозовий твір різного обсягу. Англійське слово «*romance*» означає оповідання героїчно-пригодницького або романтичного характеру, на противагу *novel* – прозаїчному реалістичному творові на побутову тему (відмінність полягає у ступені реалістичності сюжету) [7, с. 43-48].

Дуже часто розбіжності в предметно-логічному змісті «псевдодрузів перекладача» в англійській та українській мовах залежать від реалій та усталених соціальних норм в житті людини. У цьому випадку потрібні коментарі про реалії, передача значення у плані ширшого контексту, оскільки без нього передача поняття буде не повноцінною.

Істотну роль відіграють правила слововживання, що відображають національну мовну картину світу і потребують, з поміж іншого, пильної уваги перекладача. Наприклад, слово «професор» в Україні позначає вчене звання людини, що викладає у ВНЗ, і посаду викладача вищого навчального закладу або наукового співробітника науково-дослідної установи, тоді як у Великій Британії зокрема та в англomовному середовищі загалом так звертаються до будь-якого викладача, що читає лекції в університеті.

Окрім предметно-логічного, понятійного змісту, перекладачам варто не забувати і про конотативні значення слів, емоційно-експресивну лексику та її стилістичну приналежність. Не можна адекватно зрозуміти слововживання, не знаючи сфер і ситуацій, в яких доцільно вживати слово. Стилiстичні відмінності ілюструють слова на взірець *anecdote* (історичний анекдот, розповідь про конкретну подію) та *anecdote* (жарт), де перше є класичним поетизмом, а друге стилістично нейтральне. Тож урахувуючи різне стилістичне забарвлення, багато слів під час перекладу є абсолютно незамінними. Однак для термінологічної лексики не характерне емоційне забарвлення, експресивні значення, що певною мірою полегшує перекладацьку працю.

Щоб уникнути помилкових асоціацій в перекладі нерідко відмовляються від зовні схожої відповідності і використовують позначення, очевидне і недвозначне для читачів (у разі, якщо ми говоримо про часткові міжмовні омоніми):

Але в іншому контексті слово *revolution* реалізує своє інше негативне значення:

The Revolution in Chile was headed by Pinochet. Переворот в Чилі очолив Піночет.

The American Revolution was, in truth, a close parallel to the wars of national liberation that have erupted in the colonial and semi-colonial regions of the present.

Війна за незалежність в Америці насправді була прямим прототипом національно-визвольних воєн в колоніальних і напівколоніальних країнах в час

Мабуть, не кожному читачеві буде зрозуміло, що таке «період реконструкції» (Reconstruction period), хоча в спеціальній історичній літературі це поєднання перекладається саме так. Тут краще використати описовий спосіб перекладу, де читач отримає необхідний для розуміння обсяг інформації.

Міжмовні омоніми не можна перекладати транскодуючи. Варто завжди відшукувати словникові відповідники. Перекладач повинен знайти в словникові варіантні відповідники і вирішити, який один адекватний еквівалент можна використати в конкретному контексті з кількох поданих. Правильним вважатиметься переклад точно визначеного лексико-семантичного варіанта слова. Визначити це можна завдяки інформації про сферу використання тексту, змісту всього тексту, речення, яке перекладається, та семантичну узгодженість лексичних елементів даного речення [5, с. 94]. Наприклад, *accent* – вимова, наголос, знак наголосу, апостроф (правильний переклад треба вибирати, посилаючись на контекст) [4].

Іноді лексичне значення полісемічного слова можна встановити на рівні словосполучення: *classified methods* – систематизовані методи, *classified document* – секретний документ, *classified catalog* – систематичний каталог [11;12].

Як уже відомо, особливістю часткових міжмовних омонімів є те, що вони в одних значеннях подібні, а в інших відмінні. Тому в конкретному випадку, перекладачі вдаються до так званої синонімічної заміни:

The blast furnace has been the principal unit for the production of hot metal from iron ore for over 600 years [3]. Більше 600 років доменна піч є основним агрегатом для виробництва рідкого металу із залізної руди.

Висновки і перспективи. Отже, переклад міжмовних омонімів вимагає підвищеної уваги перекладача. Потрібно ретельно проаналізувати вузький та широкий контексти, а також використовувати словники та енциклопедії, які можуть убезпечити від помилок під час перекладу. Перекладаючи міжмовні омоніми, потрібно пам'ятати про предметно-логічний, понятійний зміст, емоційно-експресивні слова та їх стилістичні характеристики. Міжмовні термінологічні омоніми вимагають від перекладача підвищеної уваги, глибшого знання української та англійської мов конкретної галузі знань та врахування того, що терміни перекладають, ураховуючи яке поняття ним позначено і відшукуючи в мові перекладу адекватний відповідник.

Список використаних джерел

1. Бабенко, О. В. Проблематика міжмовної енантіосемії у слов'янських мовах [Текст] / О. В. Бабенко // Філологічні студії: науковий вісник Криворізького національного університету. — Вип. 9. — 2013. — С. 11–16.
2. Борисова, Л. И. Ложные друзья переводчика: Общенаучная лексика: Английский язык : уч. пособ. по научно-техническому переводу [Текст] / Л. И. Борисова. — М. : НВИ-Тезаурис, 2002. — С. 67.
3. Корунець, І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник [Текст] / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — С. 29

4. Краснов, К. В. Англо-русский словарь «ложных друзей переводчика» =English Russian Dictionary of «False Friends» by K. V. Krasnov [Текст] / К. В. Краснов. – М. : ЭРА (издательское содружество А. Богатых и Э. Ракитской), 2004. – 80 с.
5. Виноградов, В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) [Текст] / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
6. Мирошниченко, В. М. Проблеми перекладу «хибних друзів перекладача» з англійської мови на українську [Текст] / В. М. Мирошниченко // Восточно-Европейский журнал передових технологій. – 2011. – № 2/10 (50). – С. 43–48.
7. Пономаренко, В. В. Особенности перевода ложных друзей переводчика лексико-семантического поля «туризм» [Текст] / В. В. Пономаренко // Молодой ученый. – 2015. – № 18. – С. 527–529.
8. Шаблій, О. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 [Текст] / Олена Шаблій. – К., 2002. – 17 с.
9. Шинкарук, В. Д. Словотвірна ідентичність української термінології: монографія [Текст] / В. Д. Шинкарук. А. В. Ткач. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 200 с.
10. Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]: онлайн-версія «Словника української мови» в 11 томах. – Режим доступу: <http://www.sum.in.ua/>
11. Онлайн-словник. ABBYY Lingvo-Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
12. Словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dic.academic.ru>

References

1. Babenko, O.V. (2013). Problematyka mizhmovnoi enantiosemy u slovianskykh movakh [Issues of of interlingual enantiosemy in Slavic languages]. *Philological Studios: Scientific Herald of Kryvyi Rih National University*, 9, 11-16.
2. Borisova, L. I. (2002). Lozhnye druzya perevodchika: Obschenauchnaya leksika: Angliyskiy yazik : uch. posob. po nauchno-tehnicheskomu perevodu [False friends of the translator: General scientific lexicon. English: workbook on scientific and technical translation]. *NVI-Thesaurus*, 67.
3. Korunets, I. V. (2001). Teoriya i praktika perekladu (aspektnyi pereklad): pidruchnyk [Theory and practice of translation (aspectual translation): Tutorial]. *Nova Kniha*, 29.
4. Krasnov, K. V. (2004) Anglo-russkiy slovar «lozhnykh druzey perevodchika» [English Russian Dictionary of «False Friends»]. *ERA*, 80.
5. Vinogradov, V. S. (2001). Vvedenie v perevodovedenie (obschie i leksicheskie voprosy) [Introduction to translation studies (general and lexical questions)]. *Izdatelstvo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO*, 224.
6. Miroshnychenko, V. M. (2011). Problemy perekladu «hybnykh druziv perekladacha» z angliyskoyi movy na ukrayinsku [Problems of translation of "false friends of translator" from English into Ukrainian] *East European Journal of advanced technologies*, 2/10 (50), 43.
7. Ponomarenko, V. V. (2015). Osobennosti perevoda lozhnykh druzey perevodchika leksiko-semanticheskogo polya «turizm» [Peculiarities of translation of the false friends of translator of the "tourism" lexical-semantic field] *Molodoy uchenyy*, #18, 527.
8. Shabliy, O. (2016). Mizhmovna terminologichna omonimiya yak problema terminografiyi i perekladu (na materialy nimetskoji ta ukrayinskoji yuridichnih terminosystem) [Interlingual terminological homonymy as a problem of terminological lexicography and translation (based on German and Ukrainian terminological systems)]. *Kiev* – 17 s.

9. Shynkaruk, V. D., Tkach A. V. (2010). Slovothvorna identychnist ukrainskoi terminolohii: monohrafiia [Word-Identity of Ukrainian Terminology: Monograph] / V.D.Shynkaruk.. – Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t. – 200 s.
10. Academic Definition Dictionary (1970-1980). Available at: <http://www.sum.in.ua/>
11. Online-Dictionary. ABBYY Lingvo-Online). Available at: <http://www.lingvo.ua/uk>
12. Dictionaries and encyclopedias on Academic. Available at: <https://dic.academic.ru>

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ ОМОНИМОВ

С. В. Харченко, Ю.И. Марко

Аннотация. В статье рассматривается понятие межъязыковой омонимии, проблемы перевода межъязыковых омонимов, выделяются основные способы и специфика их перевода на основе анализа конкретных грамматических конструкций, подробно описываются особенности перевода при учете предметно-логического, смыслового содержания, эмоционально-экспрессивных слов и их стилистических характеристик, слов с негативным экспрессивным значением, рассматриваются такие переводческие приемы, как «нейтрализация», «сглаживание», «нивелирование» стилистических средств, использованных в тексте оригинала, использование комментариев о реалиях, эквивалентный перевод (словарные соответствия) и синонимическая замена.

Ключові слова: *межъязыковая терминологическая омонимия, «ложные друзья переводчика», эквивалентный перевод, стилистическая нейтрализация, терминосистемы омонимов*

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF INTERLINGUAL TERMINOLOGICAL HOMONYMS

S. V. Kharchenko, Yu. I. Marko

Abstract. *The article deals with the concept of interlingual homonymy, the problems of translation of interlingual homonyms, distinguishes the basic translation methods and procedures relying on the analysis of particular grammatical constructions., details the features of translation with relation to the subject-logical, semantic content, emotional-expressive words and their stylistic characteristics, words with negative expressive meaning, considers such translation techniques as "neutralization", "smoothing", "leveling" of stylistic means, used in the original text, the use of comments on lacunas, equivalent translation (dictionary matches) and synonymous replacement.*

The article investigates, from the point of view of second language acquisition and translation, intra- and extralinguistic discrepancy of English and Ukrainian terms. Metaphorically such units are called "false friends of translators". This paper highlights that the studies of terminological systems in both languages demand these lexemes to be included in dictionaries of interlingual terminological homonymy with regard to their semantic and extralinguistic discrepancies. The studies highlighted problems caused for translation and second language acquisition by interlingual terminological homonymy of the terms. The article offers a range of new approaches to this phenomenon in terminological systems of other social sciences as well as new principles of composing two-language terminological dictionaries. The study made possible to draw theoretical conclusions about the essence of interlingual homonymy of the terms and to outline numerous perspectives of this approach to the problem.

Ключові слова: *interlingual terminological homonymy, false friends of an interpreter, equivalent translation, stylistic neutralization, systems of terminology of homonyms*

ПРАВОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ І ПРОБЛЕМИ ЇЇ УПОРЯДКУВАННЯ**С. О. ШЕСТАКОВА**, кандидат філологічних наук, доцент,**Сумський національний аграрний університет**

E-mail: sshestakova1@ukr.net

orcid.org/ 0000-0003-4640-0379

Анотація. У статті розглядається проблема критеріїв уніфікації сучасної української правової термінології та її упорядкування. Актуальність статті зумовлена поживанням інтересом до лексичних, граматичних та прагматичних аспектів вивчення лексикології і термінології зокрема. Мета роботи – проаналізувати та дати оцінку уніфікації української правової термінології на сучасному етапі. У статті проаналізовано основні дослідження останнього часу, присвячені уніфікації та стандартизації сучасної правової термінології в українській мові. Відзначено, що проблема недостатнього дослідження мови законодавства полягає в тому, що вітчизняні законодавці не повною мірою послуговуються правовою термінологією, а мовознавці недостатньо досліджують проблеми мови законодавства як особливого функціонального стилю української літературної мови. Також виокремлено два етапи уніфікації української правової термінології. На підготовчому етапі відбувається вибірка термінів, що підлягають уніфікації. Зазвичай вибірку отримують шляхом аналізу актуальних нормативно-правових актів. Під час другого етапу необхідно здійснити облік всіх україномовних позначень певної правової реалії. Важливим також є усунення архаїзмів та лексичних одиниць, які знаходяться поза нормативною базою мови, а саме сленгу, аргю, вульгаризмів тощо. На останньому, фінальному етапі уніфікації української правової термінології аналізуємо терміни, які залишились у вибірці з позиції стійкості їх вживання у законодавчих та нормативно-правових актах. Перспектива подальших досліджень полягає в аналізі розвитку лінгвістичних досліджень у зазначеній галузі.

Ключові слова: термін, термінологічна система, уніфікація, правова термінологія, юридичний термін, упорядкування термінології, етапи уніфікації, функції

Актуальність. Унаслідок тенденції сучасного суспільства до інтеграції в усіх царинах людських відносин виникає потреба уніфікації термінологічного апарату у сфері права та законодавства, що, у свою чергу, полегшить правові взаємини між суб'єктами в різних країнах, що з часом можуть належати до єдиного правового та законодавчого простору. У даній статті запропоновано поняття уніфікації української правової термінології, її цілі, етапи здійснення уніфікації, характеристика основних функцій уніфікації сучасної української правової термінології. Проаналізовано актуальні дослідження з проблематики визначення поняття «уніфікація», а також запропоновано вектор подальших досліджень проблематики уніфікації правової фахової лексики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняному та закордонному мовознавстві проблема уніфікації правової термінології представлена численними науковими працями.

Так, наприклад, мовознавці О. Карпінська, С. Магомедов та О. Ширяєва вважають упорядкування основною складовою роботи з уніфікації термінології з кінцевим результатом у вигляді укладеного нормативного словника [3, с. 208], [5, с. 150].

У праці В. Даниленка розглянуто три терміни, а разом з тим напрями роботи з фаховою лексикою: упорядкування, уніфікація і стандартизація термінології [1, с. 9].

Дослідниця А. Крижанівська дослідила розвиток внутрішньої уніфікації термінології однієї літературної мови і зовнішньої уніфікації термінології, яка відбувається шляхом узгодження з міжнародною фаховою лексикою [4, с. 3-4].

Натомість Т. Рахманіна не проводить чіткого розмежування між термінами «упорядкування правової термінології» та «уніфікація правової термінології», що, у свою чергу, створює простір для подальшої дискусії та дослідження [7, с. 23-33].

Таким чином, незважаючи на значну кількість наукових праць, які присвячені уніфікації та стандартизації сучасної правової термінології, зазначена царина потребує глибшого аналізу та пошуку нових, ймовірно, більш успішних вирішень проблеми.

Мета статті полягає в аналізі та оцінці критеріїв уніфікації правової термінології в українській мові, а також у створенні алгоритму уніфікації правових термінів та визначенні основних функцій уніфікації правової термінології.

Методи і матеріали дослідження. Сучасна правова термінологія в українській мові – складне і неоднорідне явище. У ній проявляються і власне термінологічні тенденції (більша порівняно з системою загальнонародного мови словотворча впорядкованість; прагнення до диференціації понять, функціональне розмежування галузевої багатозначності, і загальні тенденції, які виражаються у різних видах варіативності, а саме багатозначності, словотвірних можливостях, лексичній синонімії. Варіативність свідчить про недостатню впорядкованість правової термінології, що, у свою чергу, створює поле для подальших досліджень.

Найважливішою вимогою до вдосконалення законодавчих та інших нормативних правових актів науковці вважають єдність вживання правової термінології не тільки в межах окремо взятого закону, але й у всій галузі законодавства. Основою для структурування нормативних приписів є термінологічна лексика, що міститься в усіх видах законодавчих актів. Для забезпечення єдиного правового простору на всій території країни та за її межами особливо важливого значення набуває уніфіковане формування правотворчої системи законодавства.

На сьогодні в Україні щодня приймають безліч нормативно-правових актів, але все частіше можна зіткнутися з проблемою якості їхнього тлумачення. У зв'язку з цим для забезпечення цілісного правового простору на території нашої країни особливо важливим стає уніфіковане формування правотворчої системи законодавства.

У правознавстві питання використання правової термінології та її систематизації, а також уніфікації є особливо актуальним і його вивчають у межах дослідження основних правових реалій.

Проблема недостатнього дослідження мови законодавства полягає в тому, що вітчизняні законодавці не повною мірою послуговуються правовою термінологією, а мовознавці недостатньо досліджують проблеми мови законодавства як особливого функціонального стилю української літературної мови.

Удосконалення і розробка та адекватне оптимальне використання правової термінології є одним з найважливіших напрямів впливу теорії права на юридичну практику. Обов'язковою вимогою такого вдосконалення є єдність вживання юридичної термінології та реального законодавства [1, с. 23].

У той же час прагнення уніфікувати правову термінологію та зробити її більш доступною не повинно негативно впливати на точність і повноту тлумачення нормативних правових актів.

Застосування уніфікації нормативно-правової термінології актуальне в тому разі, якщо різні варіанти вираження однієї юридичної реальної мають ідентичний юридичний зміст і їхнє ідентичне застосування не може спричинити негативних правових наслідків.

Метою уніфікації є досягнення однакового застосування правової термінології, усунення синонімії, суперечностей і розбіжностей у значенні і написанні правових термінів.

У юридичній літературі поняття уніфікації трактують по-різному:

- вимога до мови законодавства,
- напрям термінологічної роботи, який спрямований на забезпечення єдності правової термінології та усунення суперечностей у вживанні термінів [5, с. 208]

На думку С. К. Магомедова, уніфікація – це діяльність компетентних органів, що включає в себе всю сукупність прийомів і засобів юридичної техніки у правотворчому процесі, спрямовану на досягнення однакового застосування правових термінів, які використовують для словесного позначення законодавчої реалії. З іншого боку, науковець визначає уніфікацію як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на досягнення смислової однозначності термінів у межах певної термінологічної системи, а також на усунення її логічних суперечностей при формулюванні норми права, однакового і раціонального застосування термінів, однакового функціонування в усіх сферах правової діяльності.

Таким чином, уніфікація правової термінології – це сукупність прийомів і засобів, які спрямовані на досягнення єдності правової термінології, її однозначності, а також задля на усунення синонімії, суперечностей і різночитань у значенні та написанні термінів [5, с. 24].

У своєму дослідженні ми виокремлюємо два етапи уніфікації сучасної української правової термінології. На підготовчому етапі відбувається вибірка термінів, що підлягають уніфікації. Зазвичай вибірку отримують шляхом аналізу актуальних нормативно-правових актів. Під час другого етапу необхідно здійснити облік всіх україномовних позначень певної правової реалії. Важливим також є усунення архаїзмів та лексичних одиниць, які знаходяться поза нормативною базою мови, а саме сленгу, аргю, вульгаризмів тощо. На останньому, фінальному етапі уніфікації сучасної української правової термінології аналізуємо терміни, які залишились у вибірці з позиції стійкості їх вживання у законодавчих та нормативно-правових актах.

Виокремимо функції уніфікації правової термінології:

Таблиця 1

Функції уніфікації правової термінології

Пізнавальна	полягає у вивченні та засвоєнні знань, необхідних для досягнення цілей і завдань уніфікації правової термінології в сучасній українській мові
Практична	полягає в застосуванні на практиці знань в області

	вдосконалення правової термінології сучасної української мови
Ідеологічна	визначається тим, що ефективність дії правових норм та правил, а також затребуваність нормативних правових актів при регулюванні суспільних відносин залежать від оцінки їх адресатами
Комунікативна	проявляється в поліпшенні та вдосконаленні сприйняття і збереження інформації завдяки уніфікованій правовій термінології сучасної української мови
Прогностична	полягає в аналізі тенденції подальшого розвитку правової термінології сучасної української мови, а також у можливих змінах у правовій системі суспільства в результаті проведеної уніфікації та гармонізації сучасних правових термінів
Регулятивна	спрямована на організацію та забезпечення стабільного узгодженого та ефективного функціонування всіх елементів правової системи сучасної України
Контрольна	перевірка дотримання розробниками проекту правил та норм застосування термінологічних одиниць – елементів сучасної української правової термінології
Превентивна	полягає у попередженні і нейтралізації причин потенційних загроз стабільності та впорядкованості суспільних відносин на основі якісних нормативних правових актів, а також в можливості попередження помилок та неточностей у використанні тих, чи інших термінологічних одиниць, які використовуються на позначення сучасних правових реалій, понять та явищ

Проте існують проблеми, пов'язані з уніфікацією правової термінології, а саме недостатня вивченість мови законодавства, а також зловживання запозиченнями з іноземної термінології українським законодавством для визначення та трактування реалій вітчизняної правової дійсності.

Уніфікація сучасної української правової термінології необхідна, але незважаючи на це, вона поширюється не на всю правову термінологію, а тільки на спеціальні правові реалії-терміни, що набувають у нормативному акті більш вузького значення.

Важливе місце в уніфікації правової термінології має поділ термінів залежно від способу позначення правової реалії. Терміни точного значення і

оціночні терміни, які відображають очевидні зв'язки об'єктивної дійсності, повинні використовуватися згідно з їх конкретним призначенням в межах певної термінології [11].

Сьогодні в юридичних текстах нерідко можна помітити використання аббревіатур. Проте зрозуміло, що уніфікація аббревіатур вимагає більшої та ґрунтовнішої роботи, оскільки досягти цілісності у цій сфері важче – у кожній мовній системі аббревіатурам можуть відповідати різні правові реалії. Такі стійкі скорочення необхідно розглядати як складову частину правової термінології, яка також підлягає уніфікації. Тобто підсумком уніфікації є створення несуперечливої системи нормативної правової термінології, яка встановить у впорядкованому

вигляді всі правові терміни, які використовуються в законодавстві на сучасному етапі, а також допоможе гармонізувати використання тих чи інших правових та законодавчих реалій на практиці.

Висновки і перспективи. Таким чином, проаналізувавши проблеми уніфікації та гармонізації сучасної української правової термінології, поняття функцій і етапів нормативної правової уніфікації, можна зробити висновок про її кінцеву мету, якою є абсолютна гармонізація, а також адекватне використання та застосування правових термінологічних одиниць на практиці. Перспектива наступних досліджень у зазначеній проблематиці полягає в аналізі розвитку лінгвістичних досліджень сучасної української правової термінології, а також у можливості використання отриманих результатів під час вивчення лексикології, граматики, прагматики сучасної української мови. Іншим важливим аспектом є можливість створення нових правових термінологічних одиниць на вже наявній термінологічній правовій базі.

Список використаних джерел

1. Даниленко, В. П. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии [Текст] / В. П. Даниленко, Л. И. Скворцов // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 7–16.
2. Казьмин, И. Ф. Унификация и стандартизация юридических терминов [Текст] / И. Ф. Казьмин, Е. А. Прянишников, Е. М. Сморгунова // Язык закона. – М. : Юридическая литература, 1990.
3. Карпинская, Е. В. Унификация, стандартизация, кодификация терминов. Понятие о гармонизации терминов и терминосистем [Текст] / Е. В. Карпинская. – М. : НОРМА, 2003. – С. 207-213.
4. Крыжановская, А. В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков: проблемы унификации и интеграции [Текст] / А. В. Крыжановская. – К. : Наукова думка, 1985. – 202 с.
5. Магомедов, С. К. Унификация терминологии нормативных правовых актов Российской Федерации [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. К. Магомедов. – М., 2004. – 154 с.
6. Пиголкин, А. С. Язык советского закона и юридическая терминология [Текст] / А. С. Пиголкин // Правоведение – 1968. – № 5. – С. 45-51.
7. Рахманина, Т. Н. Вопросы унификации терминологии нормативно-правовых актов (по материалам Свода законов СССР) [Текст] / Т. Н. Рахманина // Проблемы совершенствования советского законодательства. – М. : ВНИИСЗ, 1986. – Т. 34. – С. 23-33.
8. Туранин, В. Ю. Проблемы и перспективы унификации терминологии [Текст] / В.Ю.Туранин // Журнал российского права. – 2002. – № 11. – С. 46-48.
9. Фомина, Л. Ю. Унификация нормативной правовой терминологии [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л. Ю. Фомина. – Саранск, 2006. – 187 с.
10. Фомина, Л. Ю. Значение унификации нормативной правовой терминологии для профилактики конфликтов в правовой сфере [Текст] / Л. Ю. Фомина, М. М. Васягина // Вестник Мордовского университета. – 2006. – №1. – С. 134-143.
11. Цыбульник, Ю. В. Терминологические недостатки предпринимательского законодательства: причины и способы преодоления [Электронный ресурс] / Ю. В. Цыбульник // Безопасность бизнеса – 2012. – №1. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/>

References

1. Danilenko, V. P., Skvortsov L. I. (1981). Lingvisticheskie problemy uporyadocheniya nauchno-tehnicheskoy terminologii [Linguistic problems of the ordering of scientific-technical terminology]. Voprosy yazykoznaniya, 1981, no 1, pp.7-16.
2. Kazmin, I. F., Pryanishnikov E. A., Smorgunova E. M. (1990). Unifikatsiya i standartizatsiya yuridicheskikh terminov [Unification and standardization of legal terms]. Yazyk zakona, Moscow, Yuridicheskaya literatura, 1990.
3. Karpinskaya, E. V. (2003). Unifikatsiya, standartizatsiya, kodifikatsiya terminov. Ponyatie o garmonizatsii terminov i terminosistem [Unification, standardization, codification of terms. The concept of harmonization of terms and terminosistemy]. Moscow, NORMA, 2003, pp. 207-213.
4. Kryizhanovskaya, A. V. (1985). Sopostavitelnoe issledovanie terminologii sovremennykh russkogo i ukrainskogo yazykov: problemy unifikatsii i integratsii [A comparative study of the terminology of modern Russian and Ukrainian languages: problems of unification and integration]. Kiev, Naukova dumka, 1985, 202.
5. Magomedov, S. K. (2004). Unifikatsiya terminologii normativnykh pravovykh aktov Rossiyskoy Federatsii [Unification of the terminology of normative legal acts of the Russian Federation]. Moscow, 154.
6. Pigolkin, A. S. (1968). Yazyk sovetskogo zakona i yuridicheskaya terminologiya [The language of the Soviet law and legal terminology]. Pravovedenie, 1968, no. 5, p.p. 45-51.
7. Rahmanina, T. N. (1986). Voprosy unifikatsii terminologii normativno-pravovykh aktov (po materialam Svoda zakonov SSSR) [The harmonization of terminology of legal acts (according to the code of laws of the USSR)]. Problemy sovershenstvovaniya sovetskogo zakonodatelstva, Moscow, VNIISZ, 1986, vol. 34, pp. 23-33.
8. Turanin, V. Yu. (2002). Problemy i perspektivy unifikatsii terminologii [Problems and prospects of unification of terminology]. Zhurnal rossiyskogo prava, 2002, no. 11., pp. 46-48.
9. Fomina, L. Yu. (2006). Unifikatsiya normativnoy pravovoy terminologii. [Unitization of normative legal terminology]. Saransk, 187.
10. Fomina, L. Yu., Vasyagina, M. M. (2006). Znachenie unifikatsii normativnoy pravovoy terminologii dlya profilaktiki konfliktov v pravovoy sfere [The importance of the unification of legal terminology for the prevention of conflicts in the legal field]. Vestnik Mordovskogo universiteta, 2006, no. 1, pp. 134-143.
11. Tsybulnik, Yu. V. (2012). Terminologicheskie nedostatki predprinimatelskogo zakonodatelstva: prichiny i sposoby preodoleniya [Terminological shortcomings of business law: causes and ways of overcoming]. Bezopasnost biznesa, 2012, no. 1, Available at: <http://www.consultant.ru//>

ПРАВОВАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ УПОРЯДОЧЕНИЯ

С. А. Шестакова

Аннотация. В статье рассматривается проблема критериев унификации современной украинской правовой терминологии и ее упорядочение. Актуальность статьи обусловлена оживленным интересом к лексическим, грамматическим и прагматическим аспектам изучения лексикологии и терминологии в частности. Цель работы – проанализировать и дать оценку унификации украинской правовой терминологии на современном этапе. Перспектива дальнейших исследований состоит в анализе развития лингвистических исследований в указанной области.

Ключевые слова: термин, терминологическая система, унификация, правовая терминология, юридический термин, упорядочение терминологии, этапы унификации, функции

LEGAL TERMINOLOGY AND ITS ORDERING PROBLEMS

S. O. Shestakova

Abstract. *In the given article the problem of unification and standardization of the legal terminology in the modern Ukrainian language is considered. The topicality of the article is due to the lively interest to lexical, grammatical and pragmatic aspects of studying the Ukrainian legal terminology. The goal of the article is in the analysis and rating of legal terminology in the Ukrainian language unification criteria, and also in making an algorithm of the legal terminology unification and in determination the main functions of the legal terminology unification. In the article the main recent researches are analyzed which were dedicated to the unification and standardization of modern legal terminology in the Ukrainian language. It was pointed that the problem of the insufficient research of legal language consists in the problem that the domestic legislators use the legal terminology not in full measures and the linguists not enough investigate the problems of the legal language as the peculiar functional style of the literary language.*

It was found out that the legal terminology unification is the totality of acceptances and means which were focused on getting legal terminology unity, its uniqueness and for the prevention synonyms, contradictions and discrepancies in meaning and writing the terms.

Also two stages of the Ukrainian legal terminology unification were distinguished. On the preparatory stage the terminology selection which is subjects to be unified is occurred. As a rule the selection is got after analysis of actual regulatory legal acts. During the second stage is necessary to make an accounting of all Ukrainian denotations of the certain legal reality. The important point is the elimination of archaisms and some lexical units which are out of the normative language base especially slang, argot, vulgarisms, etc. On the last, final stage of the Ukrainian legal terminology unification we analyze the terms which are the rest in the selection from the point of their stability of using in legislative and regulatory legal acts.

The main functions of legal terminology unification were distinguished, in particular, cognitive, practical, ideological, communicative, prognostic, regulative, control, preventive.

It was identified that the unification of abbreviation needs more thoroughly work because to get integrity in this sphere is harder, in any language system different legal reality can be response to different abbreviations. Such steady reductions are necessary to study as a part of legal terminology which is also to be unified.

It was proved that the result of any unification is making a consistent system of regulatory legal terminology which will keep in right order all legal terms which are used in legislation on the current stage and will help to organize to harmonize using this or that legal and legislative realities in present day life.

It is noted that the perspective of further researches in this question consists in the analysis of developing the linguistic investigations in the sphere of legal terminology and also in possibilities of using received results during studying lexicology, grammar, pragmatics of the modern Ukrainian language.

Keywords: *term, terminological system, harmonization, legal terminology, legal term, streamlining terminology, the stages of the unification function*

**ПІДГОТОВКА АГРАРНИХ ЖУРНАЛІСТІВ:
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАВДАННЯ**

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vashyn2010@ukr.net
orcid.org/ 0000-0001-8589-4995

О. Ю. БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, старший викладач
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: olena.balalaeva@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-2675-5554

Анотація. У статті обґрунтовано доцільність підготовки фахівців зі спеціальності «Журналістика» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, зумовлену потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих журналістах нової формації, які володіють високою гуманітарною культурою і спеціальними знаннями в галузі аграрних наук, мають креативне мислення, мотивовані до сталого професійного розвитку, здатні коректно та об'єктивно опрацьовувати, інтерпретувати і поширювати інформацію про події, проблеми, тенденції розвитку сільського господарства в Україні та за кордоном. На засадах компетентнісного підходу розкрито змістові аспекти підготовки журналістів у НУБіП, окреслено її специфіку, перспективи та завдання.

Ключові слова: журналістика, спеціальність, стандарт вищої освіти, професійний стандарт, компетентність

Актуальність. Зміцнення позицій України як незалежної держави у світовому співтоваристві потребує її широкої інформаційної присутності в різних регіонах світу, створення належного кадрового потенціалу для забезпечення відповідної діяльності. В умовах інтеграції України до світової спільноти актуалізується потреба суспільства у висококваліфікованих журналістах, які володіють високою гуманітарною культурою і спеціальними знаннями в галузі аграрних наук, адже на світових теренах Україна позиціонується передусім як потужна аграрна держава.

Сучасні науковці наголошують, що сьогодні гостро постає необхідність підготовки не просто висококваліфікованого фахівця, який має сформовані професійні знання, уміння та навички, але високоосвіченої людини, патріота своєї Батьківщини, гуманіста (людини толерантної, яка з повагою ставиться до інших людей, незалежно від їхніх поглядів, національності, мови, релігійних переконань) [13, с. 327].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальна проблема підготовки кваліфікованих кадрів для аграрної журналістики неодноразово порушувалася сучасними дослідниками та експертами.

За словами І. Слободяника, аграрна журналістика перебуває на стику двох професій – аграрної економіки та журналістики. І сьогодні існує величезна

потреба в якісних журналістських матеріалах, які б сприймалися не тільки широким загалом, але й професіоналами, які працюють в аграрній галузі [1].

Головний редактор журналу «Агробізнес-Україна» Ю. Михайлов звертає увагу на те, що Україна – це єдина потужна аграрна держава, в якій немає підготовки аграрних журналістів [7]. Ю. Михайлов підкреслює, що в нас жоден вищий навчальний заклад не готує аграрних журналістів. У найкращому разі в аграрну журналістику йдуть випускники факультетів журналістики університетів. Вони чудово розуміються на журналістських технологіях (як взяти інтерв'ю, як підготувати репортаж тощо), але не обізнані із сільським господарством. Другий шлях в аграрну журналістику – перекваліфікація фахівця (агронома, ветеринара тощо) у журналіста. Позитивним тут є знання предмету, а от недоліком – брак журналістської майстерності. Третій шлях – прихід в аграрну журналістику людей, які до сільського господарства або журналістики взагалі не причетні [4].

Звертає увагу на цю проблему і Р. Корінець, президент Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України, член Міжнародної спілки аграрних журналістів, за словами якого: «У нас немає системи підготовки аграрних журналістів. У багатьох країнах аграрна журналістика викладається окремо в університетах, тому що аграрна галузь багатогранна і потрібно знати не лише, як писати правильно з точки зору журналістики, а знати ще й специфіку і предмет. Дуже б хотілося, щоб в наших університетах була аграрна журналістика як окремий напрям» [7].

Мета статті – окреслити перспективи та завдання підготовки фахівців зі спеціальності «Журналістика» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

У дослідженні застосовано такі **методи**: аналіз наукових та нормативних джерел, узагальнення, систематизація.

Результати. За словами В.Різуна, на «навчальні заклади, що готують інформаційну еліту, лягає велика відповідальність... Але якщо відповідальність педагогів за своїх вихованців можна пом'якшити за рахунок впливу на виховання зовнішніх чинників, то до рівня освіти не повинно бути ніяких поступок: освіта завжди має прагнути до відображення на рівні свого змісту реального стану речей в галузі» [9].

Належна підготовка фахівців у галузі журналістики, які здатні кваліфіковано аналізувати та висвітлювати інформацію про навколишнє природне середовище, використання біоресурсів наземних і водних екосистем, запровадження новітніх природоохоронних біотехнологій, здійснення контролю за дотриманням стандартів, якістю і безпекою сільськогосподарської продукції може здійснюватися в спеціалізованих аграрних університетах, серед яких Національний університет біоресурсів і природокористування України є одним із провідних. НУБіП концентрує зусилля на науковому забезпеченні ефективного розвитку аграрного сектору, галузей наук про життя, підвищенні конкурентоспроможності вітчизняної освіти, інтеграції системи української освіти в єдиний європейський освітній простір, має необхідний досвід підготовки фахівців філологічних спеціальностей, зокрема перекладачів науково-технічної літератури та документації агробіологічного, лісогосподарського, екологічного спрямування, якості та безпеки продукції, ветсанекспертизи, агробізнесу, аграрної економіки тощо. Якісна підготовка фахівців забезпечується завдяки досвідченому професорсько-викладацькому колективу, сучасній матеріально-технічній базі, широкому застосуванню новітніх інформаційних технологій.

У вимірі Національного університету біоресурсів і природокористування України «як могутнього навчально-науково-виробничого комплексу дослідницького типу, категоричною відповіддю на виклики сьогодення має стати розвиток гуманітарної освіти, як важливої складової підготовки фахівців професій типу «людина-природа», «людина-людина» [13, с. 325]. Ця тенденція підкреслюється у працях багатьох сучасних дослідників, які зауважують, що зміни парадигми в аграрній освіті пов'язані з удосконаленням її гуманітарної складової, взаємопроникненням природних, технічних і суспільних наук [2, с. 261].

Тому з ініціативи колективу гуманітарно-педагогічного факультету на чолі з деканом В. Шинкаруком розпочато роботу з підготовки до відкриття в НУБіП спеціальності 061 «Журналістика».

На сучасному етапі нові стандарти вищої освіти для більшості спеціальностей мають статус проекту. Основою для розроблення освітньо-професійної програми, метою якої є підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі журналістики шляхом опанування відповідними базовими та додатковими знаннями і навичками, здійснення наукових розвідок та отримання практично спрямованих результатів, слугував проект стандарту вищої освіти для підготовки бакалаврів спеціальності 061 «Журналістика» [11]. Як зазначається у проекті, теоретичний зміст предметної сфери навчання охоплює загальні знання про суспільство, види суспільної діяльності, політику, економіку, культуру, знання з теорії комунікації взагалі та масової зокрема, теорії діяльності в галузі спеціалізації, історії професійної діяльності, її методів і засобів, професійних стандартів [6].

Оскільки нові стандарти вищої освіти [3] базуються на компетентнісному підході і поділяють філософію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та міжнародного Проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe) [14], велику увагу в них надано чіткому визначенню загальних та спеціальних компетентностей, якими повинен оволодіти здобувач певного освітнього ступеня конкретної спеціальності.

До загальних належать універсальні компетентності, що не залежать від предметної сфери, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку [3]. Рекомендованим є вибір загальних компетентностей (від 5 до 15) з переліку проекту TUNING [14]. Бакалавр журналістики повинен оволодіти такими загальними компетентностями, як: здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях, спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, спілкуватися іноземною мовою, опановувати знання і розуміти предметну сферу та професійну діяльність, спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності), діяти соціально відповідально та свідомо, поважати та цінувати культурне різноманіття, працювати в міжнародному контексті, засвоювати і реалізовувати наукові та культурні досягнення світової цивілізації, а також здатності до міжособистісної взаємодії, пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел, використання інформаційних і комунікаційних технологій.

До спеціальних належать компетентності, що залежать від предметної сфери та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю; їх перелік (від 10 до 20) корелює з описом відповідного кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій [3].

Бакалавр журналістики повинен оволодіти такими спеціальними компетентностями, як: здатність застосовувати знання зі сфери соціальних

комунікацій у професійній діяльності, орієнтуватися в тенденціях світової та вітчизняної журналістики, аналізувати їх в історичному контексті; формувати інформаційний контент; аналізувати, критично оцінювати, редагувати, готувати авторські матеріали для різних засобів масової інформації; користуватися широким спектром стилів і жанрів відповідно до потреб професії; застосовувати методологію наукових досліджень у галузі журналістики, коректно провадити журналістичнознавче дослідження; створювати та ефективно просувати інформаційний продукт; аналізувати та критично оцінювати медіапродукт на основі критеріїв та принципів медіакритики; коректно тлумачити та застосовувати норми чинного законодавства щодо регулювання мас-медійної діяльності, оцінювати правову захищеність власної діяльності; аналізувати технології комунікації щодо їхньої ефективності та обирати оптимальну модель у конкретній професійній ситуації; діяти на основі етичних міркувань, керуватися міжнародними журналістськими стандартами, принципами журналістської етики.

Важливим орієнтиром підготовки фахівців у галузі журналістики є також професійні стандарти, або «паспорти професій», які являють собою опис вимог роботодавця до певної професії та містять перелік знань, умінь і навичок, якими має володіти фахівець для виконання своїх посадових обов'язків. Цей документ є незамінною складовою для налагодження взаємодії між роботодавцями та системою освіти. Саме в професійному стандарті встановлюються критерії якості підготовки кадрів [6, с. 5].

У галузі журналістики нині розроблено лише два професійні стандарти: журналіста і редактора мультимедійних видань ЗМІ, що зумовлено реальними потребами сучасної журналістики. Адже, як зауважує В. Різун, перші десятиліття ХХІ ст. яскраво засвідчили, що журналістика як суспільний феномен надзвичайно швидко трансформується й при цьому активно використовує новітній технічний інструментарій. Новітні електронні ЗМІ мають такі колосальні можливості передачі будь-якої інформації до реципієнтів і здатні чинити на них такий вплив, що вже й самі поняття «медіа», «соціально-масова комунікація» набувають нового змісту та смислу. Сучасна журналістика – це перш за все якісно інший, модерний вид інформаційного простору, який вимагає від науковців не лише ґрунтовних теоретичних знань, але й добрих практичних умінь [10, с. 3].

У паспорті професії серед основних вимог, що їх висувують сучасні ЗМІ до журналіста, зазначено такі: мобільність, креативність, компетентність, здатність до аналітики та системного опрацювання матеріалу. Сучасний журналіст має володіти сучасним мультимедійним устаткуванням та програмами, вміти користуватися соціальними мережами [6, с. 6].

Заявою Національної ради соціальних досліджень (National Council for the Social Studies) декларується: «ми живемо в часи мультимедіа, коли більша частина інформації, яку люди отримують, надходить все менше з друкованих джерел, а все більше зі складних конструйованих візуальних образів, складних сукупностей звуків і численних медійних форматів. Епоха мультимедіа вимагає нових навичок задля доступу, аналізу, оцінювання, створення та розповсюдження меседжів у цифровому, глобальному, демократичному суспільстві» [12, с. 42].

Б. Потятиник, аналізуючи ієрархію мультимедійних форматів, найважливішим медіумом називає текст (доповнений графікою або фото) [8, с. 47]. Уміння працювати з текстом є вимогою, фіксованою й у професійному стандарті: «журналіст має створювати цікаві й доступні статті для широкого кола читачів, обирати яскраві заголовки і форму подання матеріалу. Професія журналіста також передбачає володіння нормами рідної мови, а також знання іноземних мов,

аби користуватися альтернативними джерелами інформації та розширювати власний кругозір. Ще одне завдання для професіонала в сфері журналістики – креативне. Він має додавати в матеріали свою особистість, підтримувати та винаходити інновації щодо подання матеріалу, мови, стилістики, цікавитися сучасними тенденціями в професії тощо» [6, с. 6].

У пункті 4.1.3 «Оперативне редагування тексту відповідно до мовних норм» паспорту професії зазначено, що «журналіст має узгоджувати матеріал зі стилістикою власного видання, своєчасно доставляти відредагований текст. Журналіст застосовує знання з граматики, орфографії, пунктуації, а також правильні термінологію, формат, стиль і композицію, вміє увиразнювати текст і користується документальними джерелами» [6, с. 10].

Тому велика увага у навчанні журналістів має надаватися мовній підготовці, що забезпечується курсами «Сучасна українська мова», «Техніка усного мовлення», «Культура ефірного мовлення», «Культура писемного мовлення», «Практична стилістика», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Латинська мова», «Літературне редагування», «Теорія твору і тексту», «Прецедентні тексти в кросмедійній комунікації» та ін.

У фокусі освітньо-професійної програми знаходиться підготовка кваліфікованого журналіста, озброєного не лише загальними фаховими, а й спеціальними знаннями й уміннями, здатного працювати в міжнародному контексті та сприяти формуванню позитивного іміджу держави в міжнародному інформаційному просторі. Майбутній фахівець повинен розумітися на особливостях аграрного дискурсу як тексту, створеного в результаті мовної діяльності представників аграрної спільноти у сукупності його екстралінгвістичних параметрів і соціокультурного контексту, на загальних проблемах розвитку аграрного сектору та аграрної політики в Україні та світі, знати провідні українські та міжнародні ЗМІ, що спеціалізуються на аграрній проблематиці, провадити аналіз діяльності міжнародних інституцій і організацій аграрного профілю, створювати різножанрові матеріали з аграрної проблематики, а також цілісно розуміти тенденції розвитку вітчизняної та зарубіжної журналістики в історичному контексті, орієнтуватися в інформаційних потоках, що функціонують на території України, у професійній діяльності сприяти поширенню інформаційної присутності України у світі.

Зазначені вимоги становлять далеко не повний перелік орієнтирів, на які варто зважати у підготовці кадрів для сучасної журналістики. Узагальнити його можна словами відомого німецького журналіста Г. Носке, який аналізуючи питання, чого сьогодні потребує журналістика, стверджує: «Журналістика також потребує структури, постави, поваги та дистанції. Вона потребує особистостей... Журналіст, який займається виключно тим, що пише, фотографує, говорить або виходить в ефір, являє собою застарілу модель, що вже знята з виробництва» [5, с. 20-21].

Висновки та перспективи. Актуальність і доцільність підготовки фахівців зі спеціальності «Журналістика» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України зумовлені потребами сучасного суспільства у висококваліфікованих журналістах, які володіють високою гуманітарною культурою і спеціальними знаннями в галузі аграрних наук, мають креативне мислення, мотивовані до сталого професійного розвитку, здатні коректно та об'єктивно опрацьовувати, інтерпретувати, поширювати інформацію про події, новини, проблеми й тенденції розвитку агропромислового комплексу та сільського господарства в Україні та за кордоном. Підготовка журналістів є актуальним і

перспективним напрямом роботи університету загалом і гуманітарно-педагогічного факультету зокрема та потребує наукового обґрунтування теоретичних і практичних аспектів аграрної журналістики, розроблення належного науково-методичного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Аграрна журналістика «під прицілом» : вітання експертів до Дня журналіста [Електронний ресурс] // AgroPolit.com. – 2016. – Режим доступу : <https://agropolit.com/spetsproekty/117-agrarna-jurnalistika-pid-pritsilom--vitannya-ekspertiv-do-dnya-jurnalista>.

2. Костриця, Н. М. Гуманітаризація аграрної освіти в контексті освітніх змін [Текст] / Н. М. Костриця // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 256 – 262.

3. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Електронний ресурс] / [уклад.: І. Балуба та ін.] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – 2016. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555->.

4. Михайлов, Ю. Підвищення кваліфікації аграрних журналістів [Електронний ресурс] / Ю. Михайлов // Пропозиція. – 2008. – Режим доступу : <http://propozitsiya.com/ua/pidvishchennya-kvalifikaciyi-agrarnih-zhurnalistiv>.

5. Носке, Г. Журналістика: що треба знати та вміти : книжка для читання та підручник [Текст] / Г. Носке. – К. : Академія вільної преси, 2017. – 312 с.

6. Паспорт професії «Журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації». Професійний стандарт: скорочена версія [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/zhurnalist_multimediynih_vidan.pdf.

7. Поздравляем аграрных журналистов с профессиональным праздником! [Електронний ресурс] / підгот. Н. Ключникова // AgroNews. – 2015. – Режим доступу : <http://agronews.ua/node/54269>.

8. Потятиник, Б. Інтернет-журналістика : навч. посіб. [Текст] / Б. Потятиник. – Львів : ПАІС, 2010. – 244 с.

9. Різун, В. Журналістська освіта в Україні [Електронний ресурс] / В. Різун // Українське журналістознавство. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 43–48. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1096>.

10. Різун, В. В. Модерна журналістика потребує нової науки про неї / В. В. Різун // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. / за ред. В. В. Різун ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – Т. 56. – С. 3.

11. Стандарт вищої освіти України з підготовки бакалаврів за спеціальністю 061 «Журналістика» галузі знань 06 «Журналістика» : проект [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – 2016. Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>.

12. Шейбе, С. Медіаграмотність. Критичне мислення у медійному світі : підручник [Текст] / С. Шейбе, Ф. Рогоу / Перекл. з англ. С. Дьома ; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – К. : Академія вільної преси, 2017. – 319 с.

13. Шинкарук, В. Д. Пріоритети роботи гуманітарно-педагогічного факультету у системі професійної підготовки фахівців НУБіП України / В. Д. Шинкарук [Текст] // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2015. – Вип. 1 (64). – С. 324–335.

14. Universities' contribution to the Bologna Process. An introduction [Електронний ресурс] / Ed. by Ju. Gonzalez, R. Wagenaar // Tuning Educational Structures in Europe. – 2008. – Режим доступу : <http://www.unideusto.org/tuningeu/home.html>.

References

1. Ahrarna zhurnalistyka «pid prysilom»: vitannia ekspertiv do Dnia zhurnalista [Agricultural journalism "under the gun": experts greetings to the Journalist Day]. (2016). AgroPolit.com. – access modes: <https://agropolit.com/spetsproekty/117-agrarna-jurnalistika-pid-pritsilom--vitannya-ekspertiv-do-dnya-jurnalista>.

2. Kostytsia, N. (2009). Humanitaryzatsiia ahrarnoi osvity v konteksti osvitnikh zmin [Humanitarization of agricultural education in the context of educational change]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna (Herald of Lviv University. Pedagogical Series). Vyp. 25(1), 256–262.

3. Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity [Guidelines on the development of higher education standards]. (2016). Ofitsiyni veb-sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – access modes: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555->.

4. Mykhailov, Iu. (2008). Pidvyshchennia kvalifikatsii ahrarnykh zhurnalistiv [Advanced training of agricultural journalists]. Propozytsiia (Proposition). – access modes: <http://propozitsiya.com/ua/pidvyshchennia-kvalifikatsii-agrarnih-zhurnalistiv>.

5. Noscke, H. (2017). Zhurnalistyka: shcho treba znaty ta vmity : knyzhka dlia chytannia ta pidruchnyk [Journalism: What you need to know and be able to do]. Kyiv: Akademiia vilnoi presy, 319.

6. Pasport profesii «Zhurnalist multymediinykh vydan zasobiv masovoi informatsii». Profesiyni standart: skorochena versiia [Passport of profession "Journalist of media editions". Professional standard : abridged version]. (2013). – access modes: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/zhurnalist_multymediynih_vidan.pdf.

7. Pozdravljaem agrarnykh zhurnalistov s professional'nym prazdnikom! [Congratulations to agricultural journalists on their professional holiday]. (2015). pidhot. N. Kliuchnykova. (2015). AgroNews. – access modes: <http://agronews.ua/node/54269>.

8. Potiatynyk, B. (2010). Internet-zhurnalistyka [Online journalism]. Lviv: PAIS, 244.

9. Rizun, V. (2001). Zhurnalistyska osvita v Ukraini [Journalism education in Ukraine]. Ukrainske zhurnalistykoznavstvo (Ukrainian Journalistic Science). Vyp. 2, 43–48. – access modes: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1096>.

10. Rizun, V. V. (2014). Moderna zhurnalistyka potrebuie novoi nauky pro nei [Modern journalism needs a new science of it]. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky (Scientific Notes of the Institute of Journalism) / Ed. by V. V. Rizun. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. Vol. 56, 3.

11. Standart vyshchoi osvity Ukrainy z pidhotovky bakalavriv za spetsialnistiu 061 «Zhurnalistyka» haluzi znan 06 «Zhurnalistyka»: proekt [Standard of Higher Education of Ukraine for training bachelors specialty 061 "Journalism" area of expertise 06 "Journalism": project] (2016). Ofitsiyni veb-sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – access modes: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>.

12. Scheibe, C., Rogow, F. (2017). Mediahramotnist. Krytychne myslennia u mediinomu sviti [Media Literacy: Critical Thinking in a Multimedia World]. Kyiv: Akademiia vilnoi presy, 319.

13. Shynkaruk, V. D. (2015). *Priorytety roboty humanitarno-pedahohichnoho fakultetu u systemi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv NUBiP Ukrainy* [Priorities of work of faculty of humanities and pedagogy in the system of professional training of specialists in NULES of Ukraine]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka* (Spirituality of a Personality: Methodology, Theory and Practice). Vyp. 1 (64), 324–335.

14. Universities' contribution to the Bologna Process. An introduction. (2008). Ed. by Ju. Gonzalez, R. Wagenaar. *Tuning Educational Structures in Europe*. – access modes: <http://www.unideusto.org/tuningeu/home.html>.

ПОДГОТОВКА АГРАРНЫХ ЖУРНАЛИСТОВ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ЗАДАЧИ

В. Д. Шинкарук, О. Ю. Балалаева

Аннотация. В статье обоснована целесообразность подготовки специалистов по специальности «Журналистика» в Национальном университете биоресурсов и природопользования Украины, обусловленная потребностью современного общества в высококвалифицированных журналистах новой формации, обладающих высокой гуманитарной культурой и специальными знаниями в области аграрных наук, имеющих креативное мышление, мотивированных к устойчивому профессиональному развитию, способных корректно и объективно обрабатывать, интерпретировать и распространять информацию о событиях, проблемах, тенденциях развития сельского хозяйства в Украине и за рубежом. На основе компетентностного подхода раскрыты содержательные аспекты подготовки журналистов в НУБиП, определены ее специфика, перспективы и задачи.

Ключевые слова: журналистика, специальность, стандарт высшего образования, профессиональный стандарт, компетентность

TRAINING OF AGRARIAN JOURNALISTS: PROSPECTS AND GOALS

V. D. Shynkaruk, O. Yu. Balalaieva

Abstract. Strengthening the position of Ukraine as an independent state in the world community requires its broad information presence in different regions of the world, creating adequate human resources to ensure relevant activities. Under conditions of Ukraine's integration into the world community a society needs for highly qualified journalists who have special knowledge in the field of agricultural sciences are actualized, because Ukraine is positioned as powerful agrarian state in the world.

The purpose of the article is to describe the prospects and goals of training specialists in the specialty "Journalism" at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

Bachelor of Journalism should master both general competences (capacity for applying knowledge in practice, grounding of basic knowledge of the profession, oral and written communication in native language, knowledge of foreign language, appreciation of diversity and multiculturalism, interpersonal skills etc.) and specific ones (to know trends in global and native journalism, capacity for analyze them in historical context; to form information content; to create and promote effective information products; to analyze, critically evaluate, edit, prepare material for different media; to use a wide range of styles and genres in accordance with the requirements of the profession; to apply the methodology of research in the field of journalism etc.).

The opening of new specialty "Journalism" at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine is determined by needs of contemporary society for qualified journalists who have a high humanitarian culture, special knowledge in the field

of agricultural sciences and creative thinking, are motivated to sustainable professional development, able to correctly and objectively analyze, interpret and disseminate information about current events, issues, trends in the development of agriculture in Ukraine and abroad.

Keywords: *journalism, specialty, higher education standard, professional standard, competence*

УДК 658.1.1 : 811.11

ADVERTISING IN THE MASS CONSCIOUSNESS OF THE UKRAINIAN SOCIETY

L. A. DYADECHKO, senior lecturer,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: luda_dyadechko@mail.ru

orcid.org/ 0000-0002-6936-3833

Abstract. *This scientific article presents the data obtained as a result of socio-linguistic studies, which were directed on the determination of the peculiarities dealing with advertisement influence on verbal tastes of the modern Ukrainian society communicants. The trends, which have been formed in the senses of the Ukrainian speech carriers under the influence of the advertisement, are revealed. The conclusions are made as follows: at the early of the XXI – st century the advertisement has become a loaded indicator of social processes occurred in the modern society and national communicative culture component.*

Keywords: *advertising, advertising texts, verbal tastes, psychological impact, mass consciousness*

Introduction. Nowadays, advertisements are considered to be a part of the national culture which reflect country's economic development, as well as consciousness and valuable orientation point of native consumers. It should be mentioned that at the end of the XX-th century linguists mainly showed their attention to investigation of advertisement text content. Modern researchers do extremely require scientific research work dealing with pragmatic peculiarities of an advertisement. The necessity of this scientific work is caused by the fact that any advertisement is usually developed for common people, and it's a new reality for the Ukrainian society. It also affects man's behavior, and helps form new ideals and change the concept of the world.

Linguistic analysts, sociologists, psychologists, and philosophers actively study various advertisement aspects and advertisement texts: the phenomenon of advertisement was studied by such famous foreign scientists as I. Arens, K. Bove, A. Deyan, D. Ogilvy, R. Riwez, K. Rotzolla; The advertisement and its socio-cultural aspect was investigated by such Western researchers in the sphere of sociology as J. Bodriyar, A. Mol, G. Huber; Ukrainian sociologists and professionals in the sphere of culture such as N. M. Lisitsa, O. Yu. Olenina, N. S. Udrys; Ukrainian advertisement texts and its psycholinguistic aspects were investigated by T. Yu. Kovalevska, A. V. Kovalevska, S. V. Formanova; its cultural aspects were introduced by L. Khavkina; advertisement discourse was performed by V. L. Musikant, E. V. Romat, O. A. Semenyuk, I. A. Morozova, Yu. S. Bernadska, O. V. Balakinskii, R. I. Mokshentsev,

of agricultural sciences and creative thinking, are motivated to sustainable professional development, able to correctly and objectively analyze, interpret and disseminate information about current events, issues, trends in the development of agriculture in Ukraine and abroad.

Keywords: *journalism, specialty, higher education standard, professional standard, competence*

УДК 658.1.1 : 811.11

ADVERTISING IN THE MASS CONSCIOUSNESS OF THE UKRAINIAN SOCIETY

L. A. DYADECHKO, senior lecturer,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: luda_dyadechko@mail.ru

orcid.org/ 0000-0002-6936-3833

Abstract. *This scientific article presents the data obtained as a result of socio-linguistic studies, which were directed on the determination of the peculiarities dealing with advertisement influence on verbal tastes of the modern Ukrainian society communicants. The trends, which have been formed in the senses of the Ukrainian speech carriers under the influence of the advertisement, are revealed. The conclusions are made as follows: at the early of the XXI – st century the advertisement has become a loaded indicator of social processes occurred in the modern society and national communicative culture component.*

Keywords: *advertising, advertising texts, verbal tastes, psychological impact, mass consciousness*

Introduction. Nowadays, advertisements are considered to be a part of the national culture which reflect country's economic development, as well as consciousness and valuable orientation point of native consumers. It should be mentioned that at the end of the XX-th century linguists mainly showed their attention to investigation of advertisement text content. Modern researchers do extremely require scientific research work dealing with pragmatic peculiarities of an advertisement. The necessity of this scientific work is caused by the fact that any advertisement is usually developed for common people, and it's a new reality for the Ukrainian society. It also affects man's behavior, and helps form new ideals and change the concept of the world.

Linguistic analysts, sociologists, psychologists, and philosophers actively study various advertisement aspects and advertisement texts: the phenomenon of advertisement was studied by such famous foreign scientists as I. Arens, K. Bove, A. Deyan, D. Ogilvy, R. Riwez, K. Rotzolla; The advertisement and its socio-cultural aspect was investigated by such Western researchers in the sphere of sociology as J. Bodriyar, A. Mol, G. Huber; Ukrainian sociologists and professionals in the sphere of culture such as N. M. Lisitsa, O. Yu. Olenina, N. S. Udrys; Ukrainian advertisement texts and its psycholinguistic aspects were investigated by T. Yu. Kovalevska, A. V. Kovalevska, S. V. Formanova; its cultural aspects were introduced by L. Khavkina; advertisement discourse was performed by V. L. Musikant, E. V. Romat, O. A. Semenyuk, I. A. Morozova, Yu. S. Bernadska, O. V. Balakinskii, R. I. Mokshentsev,

A. N. Matantsev, M. G. Staroletov, O. E. Tkachuk-Miroshnichenko, O. V. Medvedeva, A. Miller; argumentation as the means of influence on consumers mind and reasoning was studied by M. G. Dudina, N. A. Kravchenko, N. S. Lisa; manipulative games, which are applied in the advertisement were investigated by O. V. Dmitruk, O. L. Dotsenko, V. V. Zirka, S. G. Kara-Murza, Yu. V. Rozhdestvenskii, M. Yu. Kochkin, Yu. B. Pikulyeva, A. S. Plokhinova, L. I. Ryumshina, E. S. Popova, G. Shiller; psychological aspects of developing and interpreting of advertisement texts were studied by R. Atkinson, U. James, E. Plessy, A. R. Luria, A. A. Smirnov, and others.

There is a great amount of scientific research works in the fields of linguistics, sociology, and psychology, which are directed onto a comprehensive investigation of advertisements. Unfortunately, at the present moment linguists feel deficiency in fundamental scientific works dealing with, advertisement influence on mass consciousness of Ukrainian consumers. Therefore, our research work proves the actuality of the mentioned topic which is presented.

The object of this scientific work is to inquire into advertisement texts; **its subject** is word phrases rising from advertisement origin and they are produced by Ukrainians in various communication situations. **Its purpose** is to reveal the influence of advertisement texts on communicative behavior of Ukrainians. The study is aimed on denoting methods, which are applied by the advertisement makers, in order to affect the mass consciousness of Ukrainian consumers. The achievement of the defined purpose encourages the solution of the following problems: denote word phrases and define the aim of their functioning; study the influence of advertisement on men's behavior code and denote changes occurred in their verbal tastes. During our researching the following methods of investigation were applied. They are as follows: method of questionnaire and observation dealing with communicator's speaking language; methods of psychological effect on the consumer's mind which could help define the pragmatic potential of the advertisement texts; discovering the factors which help change man's mentality and priorities, behavior codes, and at last, the state of mass consciousness of modern society under the influence of various advertisements.

Results. The author has conducted a psycholinguistic experiment, in order to define the associations, which the word "advertisement" provokes among respondents nowadays. During the experiment 248 respondents received questionnaires. There were of both sexes: men and women from 16 to 59 years old. They had to denote their reaction on lexeme-stimulus "advertisement" [2, p. 54]. The reactions were quite different. Some of them denoted "advertisement" as "show", 'PR', 'business', 'boredom', 'football', 'top-models', 'coffee', 'linen', 'youth', 'scurf', 'shampoo', etc. It's important to stress that a number of received reactions were associated with the semantics "television" or "entertainment" (29.8%), there were some reactions, which denoted the subject of advertizing (1%), for example, coffee, beer, chocolate, etc. or sport games such as basket-ball, football, hockey. The remainders (14.9%) had negative connotations. It was mentioned in "The concise associative dictionary of the advertisement vocabulary" edited in 2001 that the reactions with the negative connotations on the stimulus "advertisement" amounted to 24.1% [7, p. 51]. Many investigators underline that some years ago many common people considered advertisement to be boring, annoyance and even aggressive, but nowadays, most of them have changed their opinions and denote that modern advertisements become more interesting, bright, original, and even filled with humorous-satirical sense. People have accustomed these phenomena and sometimes accept it as something workaday or simply entertaining.

Today, under the market conditions, every advertisement company requires large capital investments, so, advertisement makers have to apply maximally active methods, in order to attract consumers' attention to their services and goods. They try to do their best and create the most famous brand which could differ from many others.

Eric du Plessy, a top manager of world-known English Research Company Millward Brown in his monograph "Psychology of Advertisement Effect" has introduced the methods applied for monitoring influence upon consumers' mind, reasoning and behavior. He also made a deep analysis of marketologists and scientists investigations dealing with mentioned problems occurred at the early part of XXI century [9].

The author of this scientific work used to indicate that emotions influence on people's behaviors, at the same time, form their consciousness. We remember the unusual and bright things and after a certain period of time our attention might be attracted to something we had already seen before. Therefore, the following activity occurs: our reasoning and memory interact and influence on our consciousness. It should be mentioned that emotions play the key role in monitoring man's mind, memory and attention. So, an advertisement task is to give birth to emotions, which should be positive (every person is "designed" to receive only positive emotion) [10, p. 30].

The advertisement is "the compacted image of the modernity, it has accumulated the feelings and experience of a certain society" [6, p. 29] and gradually changes man's consciousness: new concepts, norms, and values come into our life. Every advertisement tries to interpret the world, create, devise and rebuild it according to its own rules and requirements. The new world has been constructed and called as "society of a play". People know that they live among the invented characters; they obey and follow the laws of this world [6, p. 29]. The S. Freud's student Ernst Dichter noted that the major goods value for a consumer is to feel satisfaction when he (or she) possesses things he (or she) needs. Usually this satisfaction is deeply hidden in sub-consciousness of his secret wishes or desires, about which consumer had never guessed before. The scientists underline that the world famous advertisement agencies in U.S. became the pioneer laboratories of psychology. They used to develop new methodic and technologies which were applied for manipulating of a man's mind and make business more profitable, because people start to buy goods which they were not ready to buy an hour ago [5, p. 72].

The major task of any advertisement, according to opinions of many marketologists, is to make everyone feel oneself happy even for a short period of time when he or she does shopping. The advertisement makes us buy an image, but not the products, goods or service. We don't buy a product, but the result of applying of the mentioned product. For example: we don't buy a soap powder, but perfectly clean linen; not a bottle of beer, but pleasantly beguiled time with our friends; not a cream, but beauty and youth [6, p. 30]. Sometimes it seems to be absurd that furniture, car, or chocolate on TV programs are often advertised by finery-breast, long-legs and slim models. It can be quite easily taken into account, because they propose not the goods, but "all-time comfort", "life at a rate and without problems", "paradise delight", etc. Be sure, such symbols appeal to our sub-consciousness and man's hidden instincts. The advertisers speculate on the fact that people often dream, but unfortunately don't have possibilities to implement their dreams into reality or their everyday life. So, they have to make people buy symbols of their dreams, so to say products and goods, which are professionally packed into pleasant patterns [6, p. 30]. The women of a model exterior mainly advertise the goods, which are usually bought by men. Such approaches are considered to be manipulation with human consciousness.

It goes without saying, - the major purpose of any advertisement is to sell goods or services which could satisfy certain human needs. Advertisement makers realize that each person gets a great deal of information every day which could not be completely accepted. Therefore, this information has to be enjoyable and pleasant and always attracts attention of a potential consumer. It means that the information could be interesting for the consumers. Besides, our investigations presented the following: advertisement text attracts people's attention if it contains humor or joke. We spread questionnaires among respondents who belonged to various age groups (from 16 to 59 years old) and 89% of them agreed with the affirmation about advertisement texts containing humor and joke. [2, p. 115].

The positive emotions create positive and organic grounds in "collaboration" with man's knowledge and obtained skills and abilities. We should remember that advertisement video line could not equally impress emotional sphere of people who belong to various age groups, sex and status but we insist that emotional influence depends on a great number of factors, which are tightly interconnected. It's still worth to separate the general trends. The youth more actively react on the sources of the suggestive influence, they often identify themselves with cheer and successful heroes of the advertisement lines. This phenomenon is called by the psychologists as "a phenomenon of identification". Scientists denote that advertisement character is chosen rather isomorphously by a consumer and it means: a real person adopts his behavior according to advertisement character which is introduced [6, p. 53]. In real life, a person often adopts his behavior code and starts acting like a hero of a TV line, and this phenomenon occurs on subliminal level. Behavior stereotype of many people in our society adopted due to advertisements. Nowadays, this type of behavior is not considered to be something special and usually accepted as routine one. At early part of XX1 century a bright example of mentioned above phenomenon could be the fact that Ukrainian women were not ashamed to speak about "their critical days", linked them up with the means of personal hygiene or contraception, which they started to use. Representatives of older generation remember that 25-30 years ago intimate things like those were "taboo" in Ukrainian communicative space.

Another bright example of the advertisement influence on the mass consciousness is the advertisement of beer. Here, we have worth mentioning gender separation concerning its influence. Our investigation has presented the following - the advertisement of beer is accepted very positively by many young people. Young people who drink a large amount of beer in a friendly society usually have a careless and cheerful life. It should be mentioned that this advertisement declares nothing about advantages and quality of beer. Youth must remember if they drink beer they do have a lot of friends. This is a perfect example of advertisement video lines which introduce both a beverage and a definite behavior model grounded on new ideals.

The influence on the consumer's mind is occurred to be explicit and implicit simultaneously. Most scientists denote that it could be achieved by application of non-verbal and verbal means. The advertisement uses creolized texts, i.e., such ones, in which an interaction of spoken and icon means (graphs, drawings, photographs, etc.) are applied. The speech of advertisement video rolls touts its stereotypes because it performs the suggestive strategies. The recipient at once "reads out" the information from the advertisement announcement which he had already memorized before. A bright sample of this statement is advertisement text which introduces alcohol drinks: "You have been always taught that men never wear adornment, men never change their decisions and never keep the regulations". Male sponsor of the show: "Man is He (Nemirov)" This is advertisement of vodka "Nemirov": a handsome man in an

expensive car is shown; "in heat and cold, closing the teeth, men rotate the Earth". Until men rotate the Earth, all important things are kept in their strong and credible hands. "To those who rotate the Earth, the Earth is rotating until it's rotated by men" (advertisement of the vodka "Bread donation"), is often shown in a video clip, how brave and powerful men are building a bridge, melting metal in furnaces, coning a ship). "There are no unattainable tops for real men, they exist for being subdued". The men never capitulate on the soil and water. "For those who have strong soul" (advertisement of beer) "descent" (the video clip shows the men who cross a mountain river and then like real alpinists they rise on the head of a mountain, and at last, late in the evening they drink beer in a friendly company). We could only imagine that the heroes of this video line, in which the mentioned texts sounded, are successful, handsome and slim, besides, they are bread makers in their family. They work hard and even have "hard relaxation" because they have to cross a mountain river, or climb a mountain head. It goes without saying that target auditorium of alcohol advertisement are predominantly men. Advertisement makers couldn't but use video line of a strong and smart man, so to say - a real man who drinks strong alcohol, and this is a good example of manipulative technologies applied by advertisement makers.

The suggestive advertisement texts can be targeted onto the cultural and historic values, which are known as those which are appreciated by many representatives of Ukrainian society. In particular, the theme dealing with Cossack community was and still remains a topical one. It is a well known fact and it has been known for ages that Cossacks were fearless will-rich people who devotedly defended our motherland. The expression "You are the real Cossack" is a compliment for any Ukrainian man. The TV advertisement of alcohol "Cossack council" is directed onto the cultural and historic memory of many people, and is accompanied with the text "The Cossacks stopped wearing a cowlick, but it's in each heart" (in the video line a strong and handsome man is shown who tills the soil with a plough). A hint on the heroic past of Ukraine sounds in this advertisement. According to the advertiser's plans, those who use the advertised alcohol drinks will subconsciously join something great and heroic. Advertisement like this one for sure affects the emotional sphere of human feelings, defines the scheme of his thoughts by forming a stereotype model of behavior and stereotype of reasoning and thought. The application of this method is not right; it's unstable, because it's impossible to explain advantages of strong drinks from the rational point of view.

Advertisement makers dealing with chocolate, chips, and sweet drinks realize that their target auditorium is predominantly young people. Therefore they address their products exclusively to that audience using popular phrases and slang in their texts and creating plots, which could be attractive and preferable to any teenager. TV advertisement of goods mentioned above addressed consumers' mind and emotions, because it's a well known fact that those goods are dangerous for man's health. TV advertisement of "Pepsi-Cola" performs a luxurious recreation of young people who have a rest near expensive villa with a swimming pool and a voice behind the frame announces "Heat, nothing but Heat". So, check it: "You need Pepsi! Pepsi is with you".

Advertisement makers never produce goods; they produce nothing but man's feeling of luxury life standards, about which most of Ukrainians could only dream. Cheerful, full of joy and entertainments bright life of young people are also demonstrated in advertisement of chips "Lays": "Friends and feast humor for the whole summer! It's lovely and bright there, where's "Lays"".

In a video line of a chocolate advertisement "Lion" a young man is coming into supermarket, where anyone could find all in a tumble. The boy has muddled hair and he is dressed untidy (nowadays, it's typical behavior among young people). A saleslady,

a woman of a middle age, gives him a piece of chocolate and growls like a lion. The hero of the advertisement buys the chocolate and starts eating with appetite and growling like a lion, and this is accompanied by the following words: "Lion. Again lion". "Catch fragile, really caramel, wild like nobody. Overcome your wild nature".

We have already noticed that many young people while talking often start "growling" copying advertisement hero's behavior. A similar advertisement was also created for a piece "partying", which had the following text: "Try "partying", it is a perfectly tasty disorder". Advertisement of this type reflects definite behavior code of young people, even more - actualize and implement new ones.

The stereotypes of Ukrainian and Western women substantially distinguished from each other. For example: in France a madam is a real beauty, in America - a business lady, in Ukraine – a woman is always a busy hostess. However, advertisements at the early of XXI century transformed valuable dominants in our country. Therefore, a woman-hostess, as the Ukrainian archetype, had been already pushed out, and modern advertisements constructed a habit to introduce a beautiful, well-dressed, smart woman with a slim figure. It should be mention that in our native advertisements lady-heroes are predominantly young, because an old woman never associated in people's mind and reasoning with an idea of success and luxury, but still reminds everyone about diseases and approaching death.

We could find in our advertisements ladies who mainly belong to "evening of life" and present a cream for teeth prostheses, various ads, medicines or detergents. The greatest surprise for Ukrainian customers was the advertisement of teeth prostheses (Korega, 2012), where a famous singer Nina Matvienko was introduced. Our people were surprised: rather successful beautiful woman does not possess her own teeth, and she doesn't feel shame to announce it. It means that Ukrainian society has changed its values: there is nothing to be ashamed of speaking about. Nowadays people could discuss problem like this without any shame.

The Ukrainian advertisement market is younger than that in most European and other highly developed countries. Our market implicitly substantially differs from the Western one, because economic situation in our country is terrible, and most people get miserable salary. The Ukrainians often refuse to have rest somewhere abroad; they do it not far from their dwellings. They are not able to make both ends meet and very often they could not afford to buy many goods for everyday use, which are not expensive at all. There are many goods and services which are for common European people are accessible, for the most Ukrainians these goods and services are considered to be of luxury class. This is the reason that the advertisement communication in Ukraine is mainly directed to the consumer's mind, memory, values, wish, desire, hope, dreams, and tendencies. Ukrainian advertisement has no eager to perform advantages of a definite brand or goods, as it happens in European and other developed countries. The advertisers realize that it's not worth spending much money in order to introduce consumer goods qualities. Most of them realize that it would be better to propose them a world of new ideals, where everyone would enjoy to live, work, go in for sports and have rest. Therefore, a customer buys chocolates, "Fanta", etc. It means that he doesn't buy a chocolate, but he possesses "a paradise delight" (a slogan from the advertisement of chocolate "Bounty", which became a popular expression) and he would like to find himself somewhere in a nice corner of the Earth; he has no wish to drink "Fanta", but "accepts adventures" (a slogan from the advertisement of free alcohol drinks, in which an occasional lexeme is used),. We should stress that advertisement merges definite social characteristics with drinks, chocolate, coffee, furniture, etc. Thus, nowadays advertisement makers developed

their product which is built on generally accepted values and it proposes goods, which automatically possesses valuable characteristics. The advertisement directed onto consumers mind, reasoning and emotions occurred four times more frequently than rational ones.

It is a well-known fact that a recipient never makes any special efforts to learn information proposed by advertisement, and one should remember: an advertisement announcement might be always very short. Advertisement makers know that its influence could be strong; if people listen to it or watch it many times.

The Russian psychologist S. V. Orlov stresses that every next advertisement announcement repetition leaves a deep trace in man's mind and memory creating a basis for its deeper acceptance in the nearest future.

O. V. Medvedeva in her monograph "Advertisement Communication" indicates that "The level of the advertisement announcement complicity should be by 10 points lower than the average IQ (the level of intelligence) of those people for whom it is designed" [9, p. 72]. The Ukrainian advertisements, to our mind, follow mentioned requirements. It often occurs that attention is accented on quotidian truths, and advertisement texts are rapidly accepted and remembered. We should point out, and it has been already proved with our studies, they do enter the cognitive grounds of Ukrainians. We could not listen to advertisement text attentively, but we do accept it sub-consciously.

TV advertisement greatly affects the formation of stereotypes, because its frequent production registers the subjects proposed by the advertisers in the human memory. Just the frequency of using definite speech forms, behavior models, and the exterior of advertisement heroes, video clips also affect the consciousness and sub-consciousness of people, even if they don't have wish to be affected. Just imaging, we are watching a beloved TV program or an interesting film; it is usually interrupted by an advertisement. Often people only listen to what is transmitted by TV doing their everyday routine work without watching the screen, when suddenly an advertisement announcement sounds, in which a sweet voice several times is singing: "white-white snippets are tasty gimmicks ..." (the advertisement of hardtacks) or "the feast is coming, the feast is coming ..." (the advertisement of "Coca-Cola"), "I love this" (the advertisement slogan of fast food of Mc. Donald's"). People are not able to hear the text, but subconsciously accept it. After several days, the text of such an advertisement may "sounds in his/her mind" of a spoken personality or he simply sings it (this can be compared with the case, when a person sings some beloved melody). As a result of such an advertisement action, a precedent text appears which is cited in a certain communicative situation or singed without any matter. Today, this phenomenon in the communicative space of Ukraine is rather often met [2, p. 116].

The advertisement texts possess a powerful psychological influence on the society, and they could not but integrate into active communicative processes, which precede our society, they become components of spoken personality pragmatism. Famous French philosopher and sociologist, researcher of the "Advertisement Phenomenon" Jan Bodriyar noted: "The advertisement does not participate in manufacturing goods or products and it never makes use any thing, but nevertheless it is directly included into the system and it is considered to be consumption. Besides, it sometimes turns into the subject of consumption" [1, p. 177]. Today, ever more often, it is possible to hear in a verbal-spoken communication the citations from the advertisement texts, which could keep the semantic source, or even completely change it.

In the process of our investigation we have found out that advertisements in the Ukrainian society had created a great amount of popular phrases, so to say, winged declarations, such as follows: "have shoed and forgot; feel the beauty on tip;

everything will be in chocolate; everything will be coca-cola; drown the thirst; hot stunt; two in one; add drive; live on the full; the life is a fantastic thing, but not to spin; life becomes more interesting; charge the brain; go to haiku; sometimes it is better to chew than chat; from me - "Rogan"; image is nothing, thirst is everything; every cat knows: it cannot be more tasty; critical days; love screwed, for friendship has to be forgotten; not brake, - snicker; not simply purely, but spick and span; never dry himself; let the whole world be waiting; mistake, but not halt; paradise delight; movement without pain; hi, friend beaver!; a desirable taste; delicious like in childhood; sweet pair; three in one; aunt Assay has came down; be sure while breathing – have no doubt, be sure; everything for woman joy; success is there, where you are and others". The winged declarations having advertisement origin in all their diversity are the powerful idiomatic expressions of the definite culture period. They accumulate psychological, spiritual, and socio cultural climate of the epoch. This presents the ground to assert that the advertisement affects the communicative behavior of many people, their speech tastes, and the spoken picture of the whole world.

Investigations dealing with problems of advertisement influence on mass consciousness of Ukrainians give possibility to conclude that the major function of any advertisement is to create in man's mind positive emotions, which he wants to possess. Advertisements usually form a stereotype in behavior of a number of Ukrainians but nevertheless, investigations of many scientists denote that people perform various characteristics which have been introduced with advertisement. They are as follows; annoyance, aggressiveness, and vociferousness.

Nowadays methods which are applied by advertisers, address to man's mind and emotions and help provide subjective-personal perception of information. Besides, they produce great wish to follow high standards of life samples filled with success and property [3, p. 117]. Advertisements always try to dip consumers into the world of illusions affecting the mass consciousness of the Ukrainian society. The advertisement makers never propose the product itself, but only luxury life standards about which most Ukrainians could only dream about considering economic stagnation.

Conclusion. It should be mentioned that advertisement texts possess a great power of psychological effect. Therefore, they integrate into communicative processes, and become components of a pragmatic person and created a great number of popular expressions, declarations and idiomatic expressions in the sphere of linguistic culture. Scientists underline that any advertisement powerfully affects the vocabulary picture of the world. Linguistic investigations in this sphere are of great concern to many linguists and philologists. But as for the author's opinion, it would be rather useful to study and compare the ways foreign advertisement texts affect vocabulary and conceptual pictures of the Western society world.

References

1. Bodryyyar, Zh.(1999) Systema veshchey: per. s frants / Zhan Bodryyyar [System of things]. – M.: Rudomyno. – 236 s.
2. Dyadechko, L. A. (2016)Vplyv reklamy na verbal'ni smaky ukrayintiv / L. A. Dyadechko [Flooding with advertisements for verbal greasings of Ukrainians] // Sotsial'ni komunikatsiyi: teoriya i praktyka : nauk. zhurnal [nauk. i lit. red. H. YA. Kholod, O. M. Kholod]. – T. 3. – K. – S. 53 – 57.
3. Dyadechko, L. A. (2016)Markery ekspresyvnosti suchasnoho reklamnoho dyskursu / L. A. Dyadechko [Markers expressive contemporary advertising discourse] // Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. – K.: Milenium. – Seriya «Filolohichni nauky». – 245. – S. 112 – 118.

4. Zyrka, V.V. (2005) Yazykovaya paradyhma manypulyatyvnoy yhry v reklame: dyss. na soyskanye uchen. stepeny dok. filol. nauk: spets. 10.02.02 «Russky yazyk» [Language paradigm of manipulative game in advertising] / Zyrka Vera Vasyl'evna. – Dnepropetrovsk. – 450 s.
5. Kara-Murza, S. H. (2003) Manypulyatsyya soznanyem [Manipulation of consciousness] / S. H. Kara-Murza. – M.: Ėksmo. – 832 s.
6. Karpenko, O. (2007) Troyans'ki koni telereklamy: Movni manipulyatsiyi. [Trojan horses commercials: Language manipulation] / Olena Karpenko. – K.: Smoloskyp. – 114 s.
7. Kovalevs'ka T.YU. Asotsiatyvnyy slovnyk ukrayins'koyi reklamnoyi leksyky [Associative Dictionary Ukrainian advertising vocabulary] / uporyad.: T.YU. Kovalevs'ka, H.D. Solohub, O.V. Stavchenko / [vidp. red. YU.O. Karpenko]. – Odesa: Astroprynt, 2001. – 116 s.
8. Lebedev-Lyubymov, A. N. (2003) Psykholohyya reklamy [Psychology of advertising] / A. N. Lebedev-Lyubymov. – SPb: Pyter. – 368 s.
9. Medvedeva, E.V. (2008) Reklamnaya kommunykatsyya: monohrafyya [Advertising communication: monograph] / E. V. Medvedeva. – M.: Yzdatel'stvo LKY. – 280 s.
10. Plessy, Ė. (2007) Psykholohyya reklamnoho vlyyanyya. Kak éffektivno vozdeystvovat' na potrebytelya [Psychology of advertising influence. How to effectively influence the consumer] / Ėryk dyu Plessy. / Per. s anhl. pod red. L. Bohomolovoy. – SPb.: Pyter. – 272 s.

РЕКЛАМА В МАСОВІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Л. А. Дядечко

Анотація. У науковому дослідженні представлено дані, отримані в результаті соціолінгвістичного експерименту, який було скеровано на визначення особливостей впливу реклами на вербальні смаки комунікантів сучасного українського суспільства. Виявлено тенденції, що сформувались у свідомості сучасних носіїв української мови під впливом реклами. Зроблено висновки, що на початку ХХІ століття реклама стала вагомим чинником не лише суспільних процесів, а й складовою національної комунікативної культури.

Ключові слова: реклама, рекламні тексти, вербальні смаки, психологічний вплив, масова свідомість

РЕКЛАМА В МАССОВОМ СОЗНАНИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Л. А. Дядечко

Аннотация. В научном труде представлены данные, полученные в результате социолингвистического исследования, которое было направлено на определение особенностей влияния рекламы на вербальные вкусы людей современного украинского общества. Выявлены тенденции, которые сформировались в сознании современных носителей украинского языка под воздействием рекламы. Сделаны выводы, что в начале ХХІ века реклама стала важным фактором не только общественных процессов, но и составляющей национальной коммуникативной культуры.

Ключевые слова: реклама, рекламные тексты, вербальные вкусы, психологическое влияние, массовое сознание

**ЖАНР ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ ЯК ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНИХ
ТА ФОЛЬКЛОРНИХ ТРАДИЦІЙ**

О. В. ГОРБОНОС, кандидат філологічних наук, доцент,

Херсонський державний університет

E-mail: annabelan77.ab@gmail.com

orcid.org/0000-0001-7268-9116

Анотація. Дослідження присвячене аналізу наукових поглядів на теоретичний концепт жанрової парадигми літературної казки як геноодиниці вітчизняного літературного процесу, зокрема проблеми синтезу її провідних функціональних структурних елементів: індивідуально-авторського начала та поетики народної казки, що і зумовлює генологічний потенціал даного жанру. Спираючись на конкретні наукові дослідження літературної казки, поєднуючи теоретичний та історико-літературний аспекти дослідження, у статті розкриваються передумови, специфіка та неповторність дифузійного синтезу домінантних структурних елементів даної геноодиниці. Зазначаємо, що саме їх діалектична єдність і сприяє ефективному процесу формування та функціонування усіх жанрових різновидів літературної казки у світовому та вітчизняному літературному просторі. Базис даного художнього феномену – наявність суб'єктивності даної геноодиниці та звернення у процесі її творення до поетичної системи народної казки та їх синтез у жанровій матриці літературної казки.

Ключові слова: народна казка, літературна казка, міф, синтез, суб'єктивність, аналіз-порівняння, жанрові різновиди

Актуальність теми. Літературна казка як геноформа, базис виникнення якої – народно-казковий епос, – явище оригінальне, самобутнє та унікальне у світовій літературній традиції в цілому. Письменникам-казкарям вдалося зробити неможливе, – залишаючись митцями свого часу, вірними вимогам своєї епохи, вони створюють образи, які живуть у віках, сюжети, які не втомлюється перечитувати різновікова мільйонна аудиторія. Маленьких читачів вона вабить незвичайними ситуаціями та героями, фантастичними пригодами, стрімким та динамічним сюжетом, а для дорослого адресата цікава у першу чергу міфологічним підтекстом, архетипним змістом, філософічністю, символічністю.

У термінах сучасного літературознавства казка є нічим іншим як прикладом *подвійного кодування* (термін Ч. Дженкса), тобто її текст закодований на різні рівні прочитання, залежно від «горизонтів очікування» читача, його інтерпретаційних спроможностей. А відтак казки є гіперрецептивними творами, доступними для різновікової аудиторії – “практично всіх поколінь людей, суспільних верств, етносів, цивілізацій” [10, с. 42]. Лонгітюдний творчий потенціал літературної казки зумовлює і постійний інтерес науковців до вивчення особливостей її жанрової парадигми, який посилюється в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний дискурс з'ясування жанрової природи літературних казок відзначається дискусійністю. Частина

науковців розглядає літературну казку як результат прямого використання автором жанрової схеми народної казки (Л. Брауде, Ю. Ярмиш, М. Люті). Інші дослідники, визнаючи за нею роль жанрової першооснови, говорять про поступове віддалення літературної казки від свого фольклорного коріння у процесі розвитку (Д. Нагішкін, Н. Тихолоз, М. Липовецький, А. Карельський, Н. Будур та ін.). На визначення домінантних ознак жанру літературної казки у своїх роботах звертали увагу Л. Брауде, Ю. Ярмиш, І. Лупанова, Т. Леонова, Дж. Зайпс та ін.

Тезаурус зазначених досліджень містить науково-теоретичний потенціал для праць цілісного і системного характеру, що зумовлює і *мету нашого дослідження* – комплексне проникнення в закономірності функціонування у літературній казці домінантного начала автора та фольклорно-казкового первня як перманентного атрибуту своєрідності даної жанрової одиниці в діяхронії.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: узагальнення, аналізу, синтезу, системний та описовий.

Результати. Науковий інтерес до казки (як фольклорної, так і літературної) прокидається тільки в ХІХ ст. Дослідження цього жанру мають різносторонній характер, проте максимальну увагу зосереджено на питанні його походження та історичного розвитку. Актуальність цієї проблеми пояснює Дж. Р. Р. Толкін: “Історія ...казок, можливо, складніша, ніж історія людства, і, принаймні, така ж складна, як історія людської мови” [11, с. 238].

Зазначимо, що у сучасному літературознавстві найбільш прийнятною є така теорія розвитку казкового жанру: **міф** → **фольклорна казка** → **літературна казка**. Так, за Н. Фраєм, казка стала першим жанром, який ознаменував перехід від міфологічної свідомості до власне літературної: міф втратив свій світоглядний синкретизм та сакрально-магічний ареол і трансформувався у казку, покликану не впливати на космічний універсум, а розважати реципієнта. Генетичний зв'язок казки із міфом обґрунтовує і Є. Мелетинський: “відміна специфічних обмежень на розповідання міфу, допущення в коло слухачів невтаємничених (жінок та дітей) тягнуло за собою мимовільну настанову оповідача на вигадку, підкреслення розважального моменту й неминуче – ослаблення віри в достовірність розповіді... Первісна суворості достовірності поступається місцем несуворій, що сприяє дедалі більш усвідомленому вільному вимислу” [7, с. 441].

Не викликає сумнівів факт, що міф присутній у казці як *генотип* (термін Я. Славінського) – історично сформований надіндивідуальний код, який вводить твір до системи норм традиції, - що врешті-решт дозволяє їй досягнути повної автономії і повноправно утвердитися серед інших фольклорних жанрів, а згодом активно розвиватися і у формі авторської літературної творчості. Пояснення знаходимо у дослідженні Н. Тихолоз: “протягом тисячоліть фольклор і література розвивалися паралельно, синхронно – як дві взаємопов'язані підсистеми художньої словесності, її онтологічні форми, кожна з яких жила своїм життям, а проте обидві вони існували не ізольовано, а в повсякчасній взаємодії. У руслі цієї співдії перебувала й казка: займаючи міцні позиції у фольклорі, цей жанр поступово почав просочуватися у літературу” [10, с. 46].

На думку науковців, літературна казка постає з народної в основному двома шляхами:

- 1) через вільну інтерпретацію її сталих фабульних тем;
- 2) на основі оригінальної фабули, в яку широко вводяться чарівно-фантастичні елементи [2, с. 283].

Механізм «переходу» народної казки в літературну детально описав американський дослідник Дж. Д. Зайпс, порівнявши останню із мімом. Мім – біологічний термін Р. Докінза, що означає поведінковий чи культурний стереотип, який передається від покоління до покоління не генетично, а шляхом імітації [3, с. 7]. Спроектуювши цей термін у площину літератури, Дж. Д. Зайпс наповнив його новим змістом: літературна казка-мім є носієм певної інформаційної моделі, що генерується фольклорною казкою; основне її призначення – донести цю нову інформацію до суспільства. Термін інформація у даному контексті розпадається на дві категорії: загальна інформація – вірування та уявлення про реальний (матеріальний) та надприродний (духовний) світи, а також часткова інформація – актуальні для реципієнтів суспільні проблеми, конфлікти, протиріччя тощо.

Літературна казка-мім проходить чотири етапи формування:

1. асиміляція інформації індивідом (письменником);
2. збереження новоутвореного комплексу інформації у пам'яті;
3. вербалізація літературної казки-міма, вираження у формі, що може бути сприйнята іншими (наприклад, книга);
4. передача інформації суспільству.

На думку автора, головна функція літературної казки – соціалізуюча, що полягає у донесенні соціально значущої та естетично оформленої інформації іншим, які, отримавши її, формують мікросуспільство, об'єднане довкола спільного розуміння тексту-міма (за основу взята концепція мовного суспільства Б. Стока) [13, с. 21–23].

Отже, за Дж. Д. Зайпсом, літературні казки беруть свій початок із народних, поступово їх адаптують і в один момент «відриваються», починаючи самостійне існування.

У цьому контексті доцільно згадати теорію М. Бахтіна, у термінах якої літературна казка – *вторинний* (складний, ідеологічний) жанр, що виникає “в умовах більш складного і відносно розвиненого та організованого культурного спілкування (переважно письмового)” [1, с. 239] на основі *первинного* (простого) жанру – народної казки, – вбираючи і переробляючи суттєві його ознаки. Дослідник зазначає, що “різниця між первинними та вторинними жанрами надзвичайно велика та принципова” [1, с. 239].

Отже, прообразом, першоосною, внутрішньою формою літературної казки є казка народна, від якої вона перейняла головні принципи структурної організації, певні схеми моделювання сюжету, образи тощо. За нашим твердим переконанням, саме взаємодія народно-казкових і авторсько-творчих елементів у архітектоніці літературної казки зумовлює перманентний розвиток її жанрової матриці. Саме тому історичне становлення літературної казки цілковито зумовлене її взаємодією із казкою народною. Беручи це до уваги, Н. Тихолоз, систематизуючи погляди своїх попередників – Ю. Ярмиша, Т. Леонової та Д. Нагішкіна, виділяє наступні еволюційні етапи її розвитку:

1. **Фольклористична казка** (термін Л. Брауде) або **літературний переказ** – писемна форма побутування народної казки, її стилістична модифікація, при якій її внутрішня форма та зміст залишаються сталими, змінюється тільки зовнішня форма.

2. **Літературна обробка** – народно-розмовну стихію витісняє книжна манера оповіді, домінує авторський індивідуальний первень, змінюється не тільки зовнішня форма, але і частково зміст. Письменник дотримується сюжету, послідовності подій і кола персонажів народної казки, однак, орієнтуючись на свій смак та естетичне чуття, передає це літературно-художньою формою.

Письменник-казкар художньо збагачує фольклорну казку, оскільки автор вводить у її структуру описи природи, ліричні відступи, портрети та деталізацію переживань героїв, психологічну мотивацію їх вчинків, насичення дії побутовими деталями тощо. Крім того, переказуючи, письменник надає традиційним, усім добре відомим сюжетам нового емоційного забарвлення, смислового навантаження, що наближує їх до сучасності.

Сюжет, манера оповіді, смислове навантаження казки абсолютно залежать від волі автора, який, не пориваючи з народною традицією, все ж таки має достатньо творчої волі в інтерпретації матеріалу, підкорює його своїм творчим та естетичним цілям. М. Ярмиш пропонує у даному випадку термін *казка за фольклорними мотивами* [12, с. 51].

3. **Літературна казка із суто авторською сюжетно-образною системою** (пропонуємо назву **власне-літературна казка**): головний акцент на оригінальному авторському сюжеті, цілковитий відхід від зовнішньої форми та змісту фольклорного жанру [10, с 49–51].

Відтак, жанрова матриця літературної казки знаходиться у постійній динаміці, зумовленої складною взаємодією народно-казкової традиції та авторського вимислу. Зокрема, серед ознак фольклорної казки, які переносяться у літературну без змін чи модифікуються відповідно до замислу письменника, дослідники називають епічність, оповідний характер: в основу казок покладено розповідь про вигадані, фантастичні події і явища, які сприймаються як реальні. Фольклорні казки також характеризуються традиційністю структури і композиційних елементів (зачини, кінцівки), контрастним групуванням дійових осіб, відсутністю розгорнутих описів природи і побуту. Їхні сюжети багатоепізодні, з драматичним розвитком подій, дія зосереджена на героєві і щасливому закінченні – перемозі добра над злом. Важливою ознакою народної казки є і її багатофункціональність, зокрема у літературознавчому словнику-довіднику зазначено: “функціональна палітра казок надзвичайно розмаїта: її естетичні функції доповнюються з пізнавальними, морально-етичними, соціально-виховними, розважальними та ін.” [6, с. 321].

Генеza власне літературної казки розпадається на два етапи: передісторія (середина XVII ст. у Франції та Італії) та власне історія, що починається із творчості німецьких романтиків.

У XVII ст. у Франції виникає специфічний тип культури, осередком якої був салон, що породжував особливий літературний побут зі своєю мовою, галантною та іронічною, своїми правилами поведінки, літературними масками та іменами. Керували такими салонами жінки, у цьому було їх суспільне призначення – створювати атмосферу вишуканості, що уможливлювала тонке сприйняття, оцінку та створення нових витворів мистецтва. Квінтесенцією салонної культури стає усна бесіда, що розгортається за чітко прописаними законами: особливий склад гостей, кількість яких не мала перевищувати восьми, дотримання правил ведення полеміки, основне завдання якої не наблизитися до істини, а показати свою ерудованість, уміння власниці салону диригувати бесідою, неначе оркестром, змінюючи теми та звучання промов. Задля спільного приємного проведення часу, салони починають культивувати малі «несерйозні» жанри – епіграми, мадригали, послання, новели, казки. А оскільки останні за своєю природою орієнтовані на усну розповідь, на імпровізацію і дають широкий простір фантазії при досить чіткому сюжетному каноні, то одразу ж стають ідеальним жанром для салонного літературного дозвілля. Дж. Д. Зайпс засвідчує, що казки були одним із різновидів мовної гри, яка мала на меті засвідчити освіченість та ерудованість аристократок. Вони були «десертом» для слухачів, використовувалися, щоб задовольнити

примхливу публіку, розважити її. З часом акцент із відтворення зміщується у площину імпровізації та експерименту з відомим фольклорним сюжетом. У 90-х роках XVII ст. салонні казки стають настільки популярними, що аристократи (як жінки, так і чоловіки) починають записувати їх і публікувати [13, с. 20–21]. Зазначимо, що ці твори були розраховані суто на дорослого слухача. Тільки у 20-х роках XVIII ст. з'являються дешеві видання казок для незаможного населення – і дорослих, і дітей. У результаті казка змінює свою функцію: вона покликана не розважати, а вчити, розважаючи. З часом казки навіть стають однією з форм навчання привілейованих дітей. На цьому етапі вони мали відповідати наступним принципам:

1. виконувати дидактичну мету;
2. бути невеликими за обсягом, щоб дитина могла легко їх запам'ятати та відтворити;
3. обов'язково пройти цензуру дорослих [13, с. 57].

Власне ж історія літературної казки починається з творчості європейських романтиків, зокрема і вітчизняного романтизму, як результат зацікавлення всім національним, і, відповідно, звернення до традицій фольклору та їх переосмислення. Адже казка відповідала романтичним уявленням про свободу творчості митця, його праву на вільний політ фантазії, а разом із тим – почуттю моральної відповідальності за те, як ця свобода використовується. Відкривався простір для дослідження загальнолюдського, вічних цінностей і спільних для всіх людей вад, що поєднувався із розкриттям національного і локального. “Жанр казки дозволяв ставити глобальні проблеми, звертатись до вічного і потойбічного і розкривати його взаємодію з суто земним, дочасним” [4, с. 87]. Зростання інтересу до казки зумовлювалося ще й тим, що вона вже не розглядалася як щось несерйозне, «низьке», «простонародне», а стала поціновуватися як вияв генію народу, «духу нації», у якому відкривався загальнолюдський чи навіть Божественний дух. Романтик, який писав казки, тим самим прагнув зрівнятися з цим духом, намагаючись вознестися до народного генію завдяки генію індивідуальному. Тому не випадково казка, як фольклорна, так і літературна, одразу ж зайняла одне із перших місць в ієрархії жанрової системи романтизму, вагомо вплинувши на всю систему розвитку даного жанру.

Незважаючи на те, що літературна казка унезалежнилась від народної у плані змісту й зовнішньої форми, усе ж її архітекстуальний зв'язок з фольклорною казкою зберігається на рівні форми внутрішньої. Підтвердження знаходимо і в Ю. Ярмиша: “Літературна казка є дітищем казки народної, від якої вона походить” [12, с. 10].

Комплексний підхід до вирішення даної проблеми представлений Д. Нагішкіним у літературознавчому дослідженні “Казка та життя: листи про казку”. Автор поділяє жанротворчі ознаки казкового жанру на дві групи: перша група – постійні, незмінні, обов'язкові ознаки, які виконують функцію законів жанру та визначають форму казки як жанрового поняття; друга група ознак – факультативні, що формуються народною традицією і виражають прагнення та мрії народу. Порушення ознак першої групи – законів жанру – знищує казку як таку, а трансформація ознак другої групи – народної традиції – спричиняє виникнення літературної казки. До законів жанру Д. Нагішкін зараховує такі особливості казки як оживлення предметів і явищ природи, представників флори і фауни; чудесні перетворення; втілення понять, явищ та уявлень у реальні чи фантастичні образи; гіперболізацію тощо. До народної традиції науковець відносить людяність, гуманістичне начало, оптимізм, національну основу сюжету

та образів, вираження уявлень народу, незмінну перемогу добра над злом у соціальному розумінні, вираження ідеалів народу і розмовну живу мову [8, с. 27–29].

Схожою є концепція О. Веселовського, згідно з якою, народна казка – один із найбільш яскравих, активних та життєздатних *жанрових архетипів*, що характеризується діалектичною єдністю стійкості та гнучкості, формальності та “внутрішнього збагачення змісту” [7, с. 247]. Тобто, у самій структурі народної казки, яка є відкритою по відношенню до реальності, закладені різноманітні способи та канали контакту з дійсністю. Саме тому, літературна казка, містячи новий “життєвий зміст” [7, с. 247], не руйнує основну конструкцію казкового художнього світу, а вступає з нею у взаємодію, діалогічні стосунки. На думку дослідника, літературна казка не несе нового змісту, а по-новому тлумачить *формулу* фольклорної казки – “перетворює її значення, розширює смисл, видозмінює її” [7, с. 247].

Висновки і перспективи. Доречною є думка Є. Неєлова: “фольклорний жанр, зіштовхуючись із літературою, засвоюється і перероблюється останньою, так би мовити, не тільки «по частинам», але і як жанрова цілісність...” [9, с. 51], що є і констатацією-підсумком розглянутої у цьому дослідженні наукової проблеми.

Список використаних джерел

1. Бахтин, М. М. Эстетика словесного творчества [Текст] / М. М. Бахтин. – М. : Наука, 1979. – 415 с.
2. Галич О. Теорія літератури [Текст] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
3. Докинз Р. Эгоистичный ген [Текст] / Р. Докинз. – М., 1993 – 204 с.
4. Копистянська Н. Х. Відмінність у хронотопі фольклорної і літературної казки [Текст] / Н. Х. Копистянська // Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. – Львів : ПАІС, 2005. – С. 87–92.
5. Липовецкий М. Н. Поэтика литературной сказки [Текст] / М. Н. Липовецкий. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1992. – 184 с.
6. Літературознавчий словник-довідник. [Текст]. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – С. 321–322.
7. Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2 т. – М. : Просвещение, 1992. – Т. 2. – 719 с.
8. Нагишкин Д. Сказка и жизнь: письма о сказке [Текст] / Д. Нагишкин. – М. : Детгиз, 1957. – 269 с.
9. Неелов Е. Н. Сказка, фантастика, современность [Текст] / Е. Н. Неелов. – Петрозаводск : ПГУ, 1987. – 275 с.
10. Тихолоз Н. Казкотворчість Івана Франка (генетичні аспекти) [Текст] / Н. Тихолоз. – Львів : ТзОВ «Поліграфія», 2005. – 316 с.
11. Толкин Дж. Р. Р. О волшебных сказках [Текст] / Дж. Р. Р. Толкин // Лист работы Мелкина и другие волшебные сказки. – М., 1991. – С. 225–247.
12. Ярмиш Ю. Ф. У світі казки [Текст] / Ю. Ф. Ярмиш. – К. : Рад. письменник, 1975. – 142 с.
13. Zipes J. D. When dreams comes true: classical fairy tales and their tradition. / J. D. Zipes. – NY., 1999. – 305 p.

References

1. Bakhtyn, M. M. (1979). Estetyka slovesnoho tvorчества [Aesthetics of verbal creativity]. Nauka, 415.
2. Halych, O., V. Nazarets, Ie. Vasyliiev (2001). Teoriiia literatury [Literature Theory]. Lybid, 488.
3. Dokynz, R. (1993). Ehoystychny hen [A selfish gene]. Nauky, 204.
4. Kopystianska, N. Kh. (2005). Vidminnist u khronotopi folklorno i literaturnoi kazky [The difference in the time-space folk and literary tales]. PAIS, 87–92.
5. Lypovetskyi, M.N. (1992). Poetyka lyteraturnoi skazky [Poetics of a literary fairy tale]. Yzdatelstvo Uralskoho unyversyteta, 184.
6. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk(2006). [Literary Dictionary Directory]. Akademiia, 321–322.
7. Myfy narodov myra: Entsyklopedyia(1992). [Myths of the peoples of the world: Encyclopedia]. 2 t. Prosveshchenye, 719.
8. Nahyshkyn, D. (1957). Skazka y zhyzn: pysma o skazke [Fairy-tale and life: letters about a fairy tale]. Dethyz, 269.
9. Neelov, E. N. (1987). Skazka, fantastyka, sovremennost [Fairy-tale, fantasy, modernity]. PHU, 275.
10. Tykholoz, N. (2005). Kazkotvorchist Ivana Franka (henolohichni aspekty) [Kazkotvorchist Franko (genealogic aspects)]. TzOV «Polihrafiia», 316.
11. Tolkyn, Dzh. P. P. (1991). O volshebnykh skazkakh [About fairy tales]. Prosveshcheniie, 225–247.
12. Iarmysh, Iu. F. (1975). U sviti kazky [In the world of fairy tales]. Rad. pismennyk, 142.
13. Zipes, J. D. (1999). When dreams comes true: classical fairy tales and their tradition. NY, 305.

ЖАНР ЛИТЕРАТУРНОЙ СКАЗКИ КАК ДИАЛЕКТИЧЕСКОЕ ЕДИНСТВО ЛИТЕРАТУРНЫХ И ФОЛЬКЛОРНЫХ ТРАДИЦИЙ

О. В. Горбонос

Аннотация. Исследование посвящено анализу научных взглядов на теоретический концепт жанровой парадигмы литературной сказки как геноединицы отечественного литературного процесса, в частности проблемы синтеза ее ведущих функциональных структурных элементов: индивидуально-авторского начала и поэтики народной сказки, что и обуславливает генологический потенциал данного жанра. Опираясь на конкретные научные исследования литературной сказки, сочетая теоретический и историко-литературный аспекты исследования, в статье раскрываются предпосылки, специфика и неповторимость диффузионного синтеза доминантных структурных элементов данной геноединицы. Отмечаем, что именно их диалектическое единство и способствует эффеkтивному процессу формирования и функционирования всех жанровых разновидностей литературной сказки в мировом и отечественном литературном пространстве. Базис данного художественного феномена - наличие субъективности данной геноединицы и обращения в процессе ее создания к поэтической системе народной сказки и их синтез в жанровой матрице литературной сказки.

Ключевые слова: народная сказка, литературная сказка, миф, синтез, субъективность, сравнительный анализ, жанровые разновидности

THE LITERARY TALE'S GENRE AS THE DIALECTAL UNITY OF LITERARY AND FOLK TRADITIONS

O.V. Gorbonos

Abstract. The article is devoted to the analysis of scientific views on the theoretical concept of genre paradigm of the literary tales as a phenomenon of the national literary process, in particular to the problem of synthesis of major functional structural elements: individual author principles and poetics of folk tales, which makes genealogic potential of this genre. Literary fairy tale as a genre, whose occurrence basis - national epic fairy - is an original, distinctive and unique phenomenon in the world of literary tradition in general. Writer and storyteller managed to do the impossible - remaining artists of his time, faithful to the requirements of his era, they create images of living for centuries, stories that never ceases to reread by the millionth audience. Little readers are attracted by the unusual situations and characters, fantastic adventures, rapid and dynamic storyline and for adult recipient it is interesting of primarily mythological overtones, archetypal meaning, philosophy, symbolism. Based on specific researches of the literary tales, combining theoretical, historical and literary aspects of research, the article reveals the prerequisites, the specificity and uniqueness of diffusion synthesis dominant structural elements of the genre. We note that their dialectical unity promotes effective process of formation and functioning of all kinds of literary fairy tales genre in the world and the domestic literary space. The basis of this artistic phenomenon - the presence of the subjectivity in the literary fairy tales and treatment in the process of its creating to the systems of the poetic folk tales and their synthesis in the matrix of the genre of literary fairy tale.

Keywords: folk tales, literary tale, myth, synthesis, subjectivity, comparative analysis, genre variety

УДК 821.112.2

МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ У РОМАНІСТИЦІ НІМЕЦЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ 1990-2000 рр.

Т. А. КИРИЛОВА, кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: tkirillowa@bigmir.net
orcid.org/ 0000-0001-7891-701X

Анотація. У статті розглядається актуальне для літературознавства, зокрема для германістики останніх двох десятиліть, питання діалектичних зв'язків пам'ять / історія в межах німецьких загальнонаціональних дискурсів об'єднання та подолання минулого. В опрацювання історії Німеччини література спогаду представляє художні версії національного минулого, об'єднуючи три ключові події ХХ ст.: націонал-соціалізм, соціалізм та реуніфікацію країни. При чому в жіночій прозі процес конструювання художніх версій історії особливо показовий. Хитка позиція жіночої статі в культурі зумовлює гостру реакцію жінки на травматичні моменти минулого.

Тому тексти авторок виявляють травми минулого, надаючи їм глибокого психологічного характеру, і, тим самим, дозволяють краще зрозуміти національний контекст. Зокрема репрезентативні романи Г. Мюллер, М. Марон та Дж. Ерпенбек виявляють всю складність діалектики пам'яті та історії. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати альтернативні моделі історії

THE LITERARY TALE'S GENRE AS THE DIALECTAL UNITY OF LITERARY AND FOLK TRADITIONS

O.V. Gorbonos

Abstract. The article is devoted to the analysis of scientific views on the theoretical concept of genre paradigm of the literary tales as a phenomenon of the national literary process, in particular to the problem of synthesis of major functional structural elements: individual author principles and poetics of folk tales, which makes genealogic potential of this genre. Literary fairy tale as a genre, whose occurrence basis - national epic fairy - is an original, distinctive and unique phenomenon in the world of literary tradition in general. Writer and storyteller managed to do the impossible - remaining artists of his time, faithful to the requirements of his era, they create images of living for centuries, stories that never ceases to reread by the millionth audience. Little readers are attracted by the unusual situations and characters, fantastic adventures, rapid and dynamic storyline and for adult recipient it is interesting of primarily mythological overtones, archetypal meaning, philosophy, symbolism. Based on specific researches of the literary tales, combining theoretical, historical and literary aspects of research, the article reveals the prerequisites, the specificity and uniqueness of diffusion synthesis dominant structural elements of the genre. We note that their dialectical unity promotes effective process of formation and functioning of all kinds of literary fairy tales genre in the world and the domestic literary space. The basis of this artistic phenomenon - the presence of the subjectivity in the literary fairy tales and treatment in the process of its creating to the systems of the poetic folk tales and their synthesis in the matrix of the genre of literary fairy tale.

Keywords: folk tales, literary tale, myth, synthesis, subjectivity, comparative analysis, genre variety

УДК 821.112.2

МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ У РОМАНІСТИЦІ НІМЕЦЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ 1990-2000 рр.

Т. А. КИРИЛОВА, кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: tkirillowa@bigmir.net
orcid.org/ 0000-0001-7891-701X

Анотація. У статті розглядається актуальне для літературознавства, зокрема для германістики останніх двох десятиліть, питання діалектичних зв'язків пам'ять / історія в межах німецьких загальнонаціональних дискурсів об'єднання та подолання минулого. В опрацювання історії Німеччини література спогаду представляє художні версії національного минулого, об'єднуючи три ключові події ХХ ст.: націонал-соціалізм, соціалізм та реуніфікацію країни. При чому в жіночій прозі процес конструювання художніх версій історії особливо показовий. Хитка позиція жіночої статі в культурі зумовлює гостру реакцію жінки на травматичні моменти минулого.

Тому тексти авторок виявляють травми минулого, надаючи їм глибокого психологічного характеру, і, тим самим, дозволяють краще зрозуміти національний контекст. Зокрема репрезентативні романи Г. Мюллер, М. Марон та Дж. Ерпенбек виявляють всю складність діалектики пам'яті та історії. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати альтернативні моделі історії

Німеччини, що утворюють множинні версії минулого завдяки художньому мисленню. Застосування комплексного підходу до аналізу текстів, зокрема елементів наратології, культурологічних та гендерних студій, дозволило встановити, що у представлених для розгляду романах текстуалізуються модель родини та модель наративізації жіночого тіла. Гендеризація погляду на минуле надає зазначеним моделям таких характеристик: емансипаційність, приватність, фемінність, субверсивність та катастрофічність. Як у родинній, так і в тілесній моделях національної історії взаємодіють та конкурують приватна жіноча та офіційна, усупільнена версії історії. У підсумку вони витворюють діалогічні структури, що у наративній площині реалізують мультиперспективне бачення минулого.

Ключові слова: пам'ять, історія, гендер, моделі національної історії

Актуальність. Фундаментальне значення для сучасної німецької літератури, зокрема для жіночої прози, має дискурс пам'яті, що становить точку перетину літературознавчих і культурологічних студій. Більшість новітніх романів виявляють всю складність діалектики історії та пам'яті в контексті *'літератури повороту'* (*'Wende-Literatur'*) [5, с. 71]. Падіння Берлінського муру в 1989 р. вносить радикальні зміни в життя обох частин об'єднаної Німеччини. Реуніфікація країни сформувала нагальну потребу у формуванні загальнонімецької ідентичності і спричинила глобальну ревізію минулого Німеччини. Тому в художньому дискурсі 1990-2000-х рр. запит на спільну національну історію на тлі краху НДР стимулював інтерес до розробки нових ідентичнісних проєктів, а отже й до створення нових моделей культурної пам'яті та до конструювання альтернативних версій минулого. З цією метою художньому опрацюванню підлягають три пріоритетні теми, що охоплюють стрижневі події німецької історії ХХ ст.: тягар націонал-соціалізму як тема 1945 р., соціалізму та ідеологеми возз'єднання нації після 1989 р. [10, с. 262]. Загалом мислення та історія після Аушвіца розпочинають нову епоху розуміння сенсу історії [7, с. 54]. Це проєкт постісторії травматичного спогаду (*'Postwende Erinnerung'*) з поступовим ослабленням історизму через занепад загальної історії та заміну її індивідуальними версіями постісторії. Художнє опрацювання німецької історії в жіночій прозі дозволяє встановити наративні моделі, направлені на (ре)/(де)конструювання минулого з позиції підпорядкованого жіночого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У німецькій германістиці останніх двох десятиліть активно досліджуються суперечливі взаємовідношення пам'яті та історії (*'Gedächtnis / Geschichte'*) на засадах плідного діалогу з культурологічними студіями. Фундаментальне дослідження взаємозалежності пам'яті й історії у річищі культурологічних студій представляє А. Ассманн [1]. Німецька вчена розглядає концепт пам'яті як надзвичайно широкий дискурсивний пласт міркувань, що включає історію, мистецтво, психологію та інші галузі. А. Ассманн окреслює три проблемні напрямки зазначеного контексту: спогад та ідентичність, спогад та історія, спогад та нація [1, с. 11–23]. Учена детально описує явище культурної пам'яті, що включає три компоненти: комунікативна, колективна та власне культурна пам'ять. Комунікативна пам'ять охоплює громадські ритуали та передбачає архівацію минулого. Колективна пам'ять займає проміжне місце між першими двома формами та визначає актуальний політичний інтерес до певних подій минулого. Власне культурна пам'ять відзначається відносною перманентністю та стабільністю. При цьому концепти пам'яті та історії одночасно поляризуються і зближуються. Історія тяжіє до завершеності, остаточності,

всезагальності і не зачіпає проблему ідентичності. Натомість пам'ять представляє індивідуальний досвід та досвід окремої групи людей, визначаючи їх ментальну своєрідність, окреслюючи спільне минуле [1, с. 131]. Культурологічний аспект німецького літературознавства із залученням елементів історії та психології представлений у роботах Е. Бронфен [2], А. Фукс [4], А. Нюннінга [10], З. Вайгель [11]. Гендерний аспект наративізації національного німецького минулого з позиції маргінального жіночого суб'єкта розкриває американська германістка Л. Марвен [7]. Гендерний аспект жіночої прози передбачає альтернативність жіночих моделей історії відносно так званої '*літератури батьків*' ('*Väterliteratur*'). Якщо в чоловічих текстах відбувається стабілізація Я, а приватна історія родини, тіла, стосунків між статями має другорядне значення, то в жіночих текстах центр уваги переноситься на приватну, навіть інтимну сферу жіночого тіла [7, с. 16].

Мета статті – на рівні наративної організації романів Г. Мюллер, М. Марон та Дж. Ерпенбек встановити і охарактеризувати субверсивні моделі німецької історії, що передбачають часову та гендерну дистанції.

Методи і матеріали дослідження: культурологічні та гендерні студії, наратологія, елементи психоаналізу травми.

Продуктивним для теоретизації художнього конструювання множинних версій німецької історії видається залучення нині актуальної для німецького літературознавства теорії пам'яті А. Ассманн. Так, у репрезентативних для періоду 1990-2000 рр. романах «*Краще б я сьогодні з собою не зустрілася*» Г. Мюллер, «*Animal Triste*» М. Марон та «*Оповідь про стару дитину*» Дж. Ерпенбек жіночий суб'єкт включений до національного контексту і виступає носієм як індивідуального досвіду, так і досвіду цілої гендерної групи та нації в цілому. Докладаючи теорію пам'яті А. Ассманн до жіночої романістики, можна стверджувати, що в процесі художньої самопрезентації жінки індивідуальний спогад розшаровується, формуючи колективний досвід. При цьому багатшарова модель тексту сприяє утвердженню альтернативних моделей національної історії, заснованих на приватному, навіть інтимізованому досвіді жіночого суб'єкта. З посиланням на теорію пам'яті А. Ассманн, в аналізованих романах можна виокремити три рівні концепту пам'яті, що формують культурну пам'ять нації, а саме, колективний, комунікативний та культурний рівні. Ретроспективні наративи вибудовують жіночі версії румунської та німецької історії з опертям на три ключові події ХХ ст.: націонал-соціалізм, соціалізм та реуніфікацію Німеччини. Значимість виокремлених в історії подій визначається колективною пам'яттю. Вони становлять об'єкт актуального інтересу при перегляді минулого та зумовлюють художню рецепцію, в якій індивідуальний жіночий спогад розгортається в колективний.

Комунікативний рівень передбачає архівацію спогадів на основі обмеженої кількості життєвих історій, представлених у текстах, через їх текстуальне кодування. Так, романи Г. Мюллер, М. Марон та Дж. Ерпенбек охоплюють приватні випадки життя героїнь та історії їх родин, об'єднуючи біографію трьох поколінь німців. Своєю чергою, культурна пам'ять з її колективною природою представляє досвід цілої групи у формі узагальнення минулого в певні спільні для всіх представників даної групи смисли.

Культурна пам'ять закріплює уявлення про німецьку етнічну меншину (роман Г. Мюллер) та німецьку націю (романи М. Марон та Дж. Ерпенбек). При цьому тексти деконструють національну ідентичність етнічних німців румунської меншини та східних німців, переводячи роль жертви у статус злочинця та розвінчуючи національний міф про жертв націонал-соціалізму. Аби полегшити

усвідомлення такої зміни ідентичність подається у формі констеляції жертва / злочинець. Суб'єктивний аспект пригадування не дозволяє встановити чіткого розмежування між пам'яттю та історією. Тому історія постає як динамічний потенціал (ре)(де)конструювання минулого [4, с. 170].

Аналізовані романи представляють наративні конфігурації минулого не тільки з часової, а й з гендерної дистанції. Так, у творах Г. Мюллер, М. Марон та Дж. Ерпенбек представлено альтернативні моделі історії, позначені специфікою статі. Ключові наративні конфігурації минулого становлять жіночі художні версії. Їх представляють маргіналізовані історії про становлення жінок від періоду дитинства до зрілості і навіть старіння. Вони детально розкривають інтимізовану для жінки сферу власного тіла. При цьому життя героїнь конструюється тільки як частина сімейного життя, окреслюючи коло родини. Вияскравлений приватний аспект яскраво відображає соціально-історичний і політичний контексти соціалістичної Румунії та Східної Німеччини.

Представлені тексти дозволяють виокремити дві альтернативні моделі історії: модель родини та модель наративізації жіночого тіла. Модель родини передбачає семантичний зсув текстів у бік текстуалізації історії родоvodu, як правило, трьох поколінь, коли національний спадок проглядає крізь буденність жіночої екзистенції. Модель наративізації жіночого тіла заміщує національне минуле історією про тіло та сексуальність, коли жіноче тіло стає знаком нації. За визначенням Л. Марвен, література жінок-авторок НДР представляє історію країни у формі *'тіл Східного Блоку'* (*'Eastern Bloc bodies'*) [7, с. 16]. Встановлені моделі не існують у досліджуваних романах в чистому вигляді, радше співіснують в межах одного тексту, взаємодоповнюючись. Крім того, вони характеризуються таким комплексом ознак.

Аналізовані романи представляють загальнонаціональне минуле у формі історії життя жінки та від імені безіменної жінки. Акцент на приватному жіночому досвіді як джерелі створення жіночого знання та фемінно маркований оповідач пояснюють емансипаційність і приватизованість проєктів минулого.

Другу характеристику жіночих моделей національної історії становить фемінність, яка полягає в розкритті історії Румунії та Німеччини через вибудування яскравих художніх аналогій до жіночої долі, що набуває виразних тілесних конотацій: насилля над жінкою, статеве дозрівання, старіння жінки, тілесний недуг, навіть статевий контакт. Категорія гендеру, що розкриває жіночу специфіку художнього моделювання національної історії, вказує ще й на систему національних підпорядкувань, коли Румунія та НДР мисляться другорядними стосовно домінуючого європейського Заходу, зокрема, Західної Німеччини.

Третя ознака полягає у субверсивності жіночих версій постісторії. Жіночий погляд на національне минуле носить виразно субверсивний характер стосовно офіційної історії. Романи Г. Мюллер, М. Марон та Дж. Ерпенбек завдяки стратегії субверсивності демонструють розщеплення оповідного дискурсу на викривально-іронічну неофіційну та офіційну версії минулого.

Крім того, множинності картин минулого сприяє наративізація травми, коли спогади про замовчані історією події структуруються за логікою пригадування / забування, де забування – це передумова пригадування, а пригадування своєю чергою продукує нову форму забуття. Гнучкість матеріалу, до якого щоразу додаються нові деталі та контексти, не дозволяє чітко розмежовувати пригадане і забуте. Пригадане не означає того, що воно незабуте, а забуте, навпаки, вказує на спогад, який стає пошуком смислу, а не встановленням факту. Тому в аналізованих романах історія припускається, обіграється, замовчується.

Остаточно нічого не стверджується, і сюжети не доводяться до логічного кінця, що сприяє варіативності проєктів минулого.

У делікатні жіночі спогади вбудовуються глибокі колективні нашарування історії. Художні версії національного минулого деконструюють та деміфологізують його, перетворюючи німецьку історію жертв на історію злочинців. При цьому у фіналах романів сюжети набувають катастрофічного характеру, увиразненого відчуттям кінця, краху, старіння, яким переймаються протагоністки, а також перспективою екстремальних змін, зокрема, ймовірного божевілля (героїня Г. Мюллер), фантазматичного перетворення на мавпу (героїня М. Марон), прискореного старіння дівчини-підлітка (героїня роману «*Оповідь про стару дитину*» Дж. Ерпенбек). При цьому самі героїні та їхні тіла набувають сюрреалістичних і гротескних ознак.

Катастрофічність та екстремальність сюжетів цих творів пояснюється тим, що націонал-соціалістичні злочини, соціалістична диктатура та розпад НДР в колективних уявленнях німців асоціюються з апокаліптичною ситуацією. Неприйняття провини першою генерацією в подальшому перетворюється на запізнілі в часі версії '*успадкованої травми*' [11, с. 72]. Аби полегшити усвідомлення травми, адаптувати неприємні моменти до свідомості, авторки метафоризують минуле.

Так, у романі «*Краще б я сьогодні з собою не зустрілася*» Г. Мюллер індивідуальний спогад героїні становить собою складний текстуальний конструкт, в якому домінуюча в тексті історія життя протагоністки, глибоко вкорінена в історію її родоводу трьох поколінь німців з румунської меншини, відображає національну ситуацію в тоталітарній Румунії. Опис режиму Чаушеску з жіночої перспективи та в обширі жіночої долі набуває особливо гострого звучання, адже політична система брутально втручається саме в приватну сферу людини, зокрема, зачіпає найпотаємнішу зону жінки, її тіло. Пропущена через жіноче сприйняття історія тоталітарної Румунії прописується як історія про тортури над жінкою: «*Майор Альбу піднімає мою руку та стискає мені нігті, аби я закричала*» [8, с. 9]. Диктатура контролює жінку передовсім через розповсюдження владного принципу в полі сексуальності. Тіло вилучається із приватної сфери та перетворюється на ділянку уписувань соціальних значень. Тому тіло жінки із Східного Блоку привласнюється політичною системою [9, с. 78].

Слід зазначити, що в тексті моделюється національна історія соціалістичної Румунії, а не Німеччини. Проте саме така модель виразно відображає німецьку історичну ситуацію. З одного боку, у романі Г. Мюллер, який водночас слугує документом епохи тоталітаризму, конструюється культурний образ етнічних німців або так званих '*інших німців*' ('*die anderen Deutschen*'), що підкреслює межову ідентичність авторки та її героїні [7, с. 7]. З іншого боку, викривальне зображення румунської диктатури гармонійно інтегрується в ідеологічно-політичний контекст НДР, утворюючи спільну історію Східного блоку і, зокрема, відображаючи історію НДР, до літературного канону якої входить творчість Г. Мюллер.

У романі М. Марон також представлені обидві субверсивні моделі національного минулого з акцентом на політичному акті об'єднання Німеччини. Проте, на відміну від Г. Мюллер, авторка сексуалізує історію Німеччини та надає їй значно гострішого іронічного звучання. Відверта сексуалізація минулого та критично-викривальний характер жіночого наративу у ставленні до історії помітні уже в назві твору, де у формі латинської сентенції підкреслюється акт злучення тварин, після якого вони стають сумними. Анімалістична метафора союзу

вияскравлює політичний акт реуніфікації Німеччини, яка в романі кодується любовною аферою між жінкою з НДР та чоловіком з ФРН. У художньому світі відбуваються одночасні антропоморфізація та анімалізація Німеччини («*Animal Triste*»). Попри відступи з описами дійсності Німеччини центральну сюжетну лінію роману все ж утворюють любовні стосунки між безіменною героїнею та Францем, що представляють гендерну матрицю Німеччини періоду 1989 р. Жінка, що втілює модель НДР, надає країні фемінного маркування. Чоловік, який втілює Західну Німеччину, увиразнює маскуліність ФРН. У східно-західних стосунках між статями тіло жінки зі Східної Німеччини вміщує конотації колонізації, коли Східні землі втілюють сексуальне бажання. При цьому історія жертви замінюється історією злочинниці. Центральними для моделювання історії злочинниці є мотив канібалізму. Бажання героїні твору «*Animal Triste*» поглинути коханця подається через екстремальну форму вираження любовного союзу, відсилаючи до твору Г. фон Кляйста «*Пентесілея*». Архаїчне варварство Пентесілеї, з якою себе порівнює оповідачка-героїня, яскраво проявляється у жорстокому вбивстві Ахіла. Провина німецького минулого в романі «*Animal Triste*» набуває іншої форми злочину. Підкреслена агресивність та ексцентричність героїні на початку роману завершується у фіналі твору смертю коханця, якого у своєму зізнанні вбиває сама протагоністка. Жіноча інстинктивність увиразнюється фінальними тілесними метаморфозами героїні, яка уподібнюється до мавпи [6, с. 237-238].

Калейдоскопічну картину великої історії, яка деконструє її та деміфологізує уявлення про НДР як жертву націонал-соціалізму, містить роман Дж. Ерпенбек. Викладена в її творі «*Оповідь про стару дитину*» історія чотирнадцятилітньої дівчинки-сироти метафоризує історію НДР. Непрояснене минуле дитини-сироти, яке вона забула, вразливе підліткове тіло, фінальне розкриття імітаційної поведінки дорослої жінки підкреслюють примарність НДР, яка за ідеологічними приписами характеризувалася видимою могутністю та насправді була хитким утворенням. Так, тіло дівчинки набуває гротескових форм. Воно значно збільшується в розмірах, починає смердіти, спричиняє глибокий психологічний розкол. Проте видима кремезність тіла лише маскує його слабкість [3, с. 8]. Гротескне тіло протагоністки підкреслює катастрофу та екстримальність фіналу роману, сюжет якого так і не сягає завершення. Тіло остаточно руйнується через недуг пришвидшеного старіння героїні, позначаючи метафору історичного феномену НДР. Тілесна метаморфоза, що відтворює сценарій жіночої істерії, сигналізує колапс соціальних та політичних структур [7, с. 49]. Процес руйнації країни увиразнюється у романі у мотиві сирітства, що позначає крах родини. А маргіналізація фігури батька свідчить про підкреслену в романі жіночу генеалогію зв'язків між поколіннями як встановлення генераційного конструкту мати / донька, акцентуючи фемінність моделі минулого.

Висновки і перспективи. На основі проведеного аналізу встановлено, що романи «*Краще б я сьогодні з собою не зустрілася*» Г. Мюллер, «*Animal Triste*» М. Марон та «*Оповідь про стару дитину*» Дж. Ерпенбек розкривають індивідуальні жіночі сценарії життя, відображаючи в них широкий національний контекст. Художнє опрацювання минулого завдяки представленим в аналізованих текстах діалектиці пам'яті з історією оформлюється у громіздкі текстуальні конструкти, в яких нашаровуються індивідуальні й колективні спогади. При цьому аналізовані тексти репрезентують дві узагальнені моделі національної історії з гендерної дистанції: модель родини та модель наративізації жіночого тіла. Гендеризація погляду на минуле включає емансипаційність, приватизованість, фемінність, субверсивність та катастрофічність сюжетів. При цьому

перспективним для літературознавства залишається методологічний синтез культурології, наратології та гендерних студій. Він дозволяє подальше дослідження наративних моделей, що утворюють нелінійні діалогічні структури.

References

1. Assmann, A. (1999). Erinnerungsräume : Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses [The Past in the Present: Dimensions and Dynamics of Cultural Memory]. Beck, 426.
2. Bronfen, E. (1999). Die Sprache der Hysterie : Eine hermeneutische Herausforderung [The Language of Hysterie : a Hermeneutik Challenge]. Böhlau Verlag, 149-172.
3. Erpenbeck, J. (1999). Geschichte vom alten Kind [The Old Child]. Eichborn, 106.
4. Fuchs, A. (2007). From "Vergangenheitsbewältigung" to Generational Memory Contests in Günter Grass, Monika Maron and Uwe Timm. Blackwell Publishers, 169-185.
5. Grub, F. T. (2003). "Wende" und "Einheit" im Spiegel der deutschsprachigen Literatur ["Wende" and "Einheit" in the Mirror of the German Literature]. Walter de Gruyter, 349.
6. Maron, M. (1996). Animal triste. Fischer Verlag, 238.
7. Marven, L. (2005). Body and Narrative in Contemporary Literatures in German : Herta Müller, Libuše Moníková, Kerstin Hensel. Oxford University Press, 282.
8. Müller, H. (1999). Heute wär ich mir lieber nicht begegnet [Today I Would Rather Not Have Encountered Myself]. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 239.
9. Müller, H. (1995). Hunger und Seide. Essays [Hunger and Silk. Essays]. Rowohlt Verlag, 172.
10. Nünning, A. (1995). Von historischer Fiktion zu historischen Metafiktion [Of Historical Fiction to Historical Metafiction]. WVT, 373.
11. Weigel, S. (1999). Télescopage im Unbewußten. Zum Verhältnis von Trauma, Geschichtsbegriff und Literatur [Télescopage in Unconsciousness. Toward the Trauma, Concept of History and Literature]. Böhlau Verlag, 51-76.

МОДЕЛИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИИ В РОМАНИСТИКЕ НЕМЕЦКИХ ПИСАТЕЛЬНИЦ 1990-2000 гг.

Т. А. Кирилова

Аннотация. В статье рассматривается актуальный для литературоведения, в том числе и для германистики последних двух десятилетий, вопрос диалектических связей памяти и истории в контексте немецких общенациональных дискурсов объединения и преодоления прошлого. Литература воспоминания представляет художественные версии национального прошлого, охватывая три ключевых события истории XX в.: национал-социализм, социализм и воссоединение Германии. В женской прозе процес конструирования художественных версий истории особенно показателен. Нестабильная позиция женщины в культуре приводит ее к крайне острой реакции на травматические события прошлого. Поэтому в текстах писательниц травмы прошлого изображены более ярко и психологизированно, тем самым позволяя лучше понять национальный контекст. Примером служат репрезентативные романы Г. Мюллер, М. Марон и Дж. Ерпенбек, в которых проявляется особая сложность связей памяти и истории. Цель статьи состоит в том, чтобы проанализировать альтернативные модели истории Германии, которые составляют результат

художественного мышления, а поэтому являются мультиперспективными. Использование нарратологии, культурологии и гендерных студий для анализа романов позволяет установить модель семьи и модель нарративизации женского тела. Гендерный взгляд на прошлое привносит в эти модели следующие характеристики: эмансипированность, приватность, феминность, субверсивность и катастрофичность. Семейная и телесная модели взаимодействуют, представляя частную женскую жизнь и официальную историю Германии. В результате образуются диалогические нарративные структуры с поливариативным видением прошлого.

Ключевые слова: память, история, гендер, модели национальной истории.

MODELS OF NATIONAL HISTORY IN NOVELS OF GERMAN FEMALE AUTHORS 1990-2000

T. A. Kyrylova

Abstract. *The article deals with the difficult correlation between memory and history. Over the last 20 years these concepts have become the most important issues for literary studies and, first of all, German studies. The reason is the contemporary German novel, which includes novels of female writers and represents two main national discourses of reunification and coming to terms with the past. The German 'literature of the turn' ('Wende-Literatur') contains artistic versions of national past focusing on national socialism, socialism and reunification. The construction of alternative versions of national past in the female novelistic prose is particularly representative. The novels of H. Müller, M. Maron and J. Erpenbeck illustrate the traumatic authentic experience of the women from Eastern Bloc (Romania and GDR) and depict not only difficulties of the female being and self-understanding, but also official history of Germany as alternative models of the past according to the categories of time and gender in the correlation memory / history.*

The purpose of the article is to analyze and to characterize literary models of German past in the female narration.

Due to the results of narrative analysis of the texts under consideration and analysis based on the methods of cultural and gender studies two subversive models of national history were defined. They are not isolated, but reflect each other. The female narration represents the family model as well as the model of narrative female body. The Romanian and German past takes a form of family chronic, violence against woman, age difficulties, illness and even sexual contact. The gendering of these flashbacks to the German past allows to specify such peculiar features of mentioned narrative models as emancipation, privacy, femininity, subversiveness and catastrophic determinacy. Consequently the female prose develops the multiple versions of the past in the double-voice discourse, where the female destiny reflects and deconstructs the official point of view on the national past.

The article draws upon a small part of contemporary German literature giving and tracing new perspectives of narrative turn, cultural and gender studies discovering a text as a construct.

Keywords: Memory, history, gender, models of national history

МНЕМОГРАФІЯ ФІКЦІЙНОГО СУБ'ЄКТА ФРАНЦУЗЬКОГО РОМАНУ КІНЦЯ ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. КІНЬЯРА «САЛОН У ВЮРТЕМБЕРЗІ»)

Ю. Ю. ПАВЛЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: pavlenkoyulia1@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4157-2550

Анотація. Актуальність дослідження визначена посиленням уваги до питання особистісного письма в сучасній гуманітарній науці. В умовах сучасного стану культури, коли питання ідентичності суб'єкта стоїть особливо гостро, письмо про Себе героя художнього твору виявляється плідним джерелом дослідження функціонального значення особистісного письма людини. Роман Паскаля Кіньяра «Салон у Вюртемберзі» («Le Salon du Wurtemberg») репрезентує письмо про Себе фікційного суб'єкта у варіанті мнемोगрафії. Мета статті полягає у аналізі поетикальної своєрідності та розкритті функціонального значення письма про Себе в процесі конструювання ідентичності суб'єкта в романі «Салон у Вюртемберзі».

Дослідження спирається на аналіз структури роману, нарації та функціонування топосу дому, що передбачало оперування структурним методом, метод феноменологічної метафори та методом накладання культурних полів. Маркери письма як модусу оповіді та естетичної роботи героя в романі П. Кіньяра розглядаються у порівнянні з іншим його романом «Carus, або той, хто дорогий своїм друзям», у якому форма щоденника не несе конструктивного значення. Мнемोगрафія героя тлумачиться як демаскування 'Я'. Через письмо реалізується робота пам'яті – письмо стає обхідною дорогою, на якій пам'ять-мука заміщується теплими спогадами про радісні моменти. У романі П. Кіньяра топос дому маркований оніризмом. Мнемोगрафія створює на письмі нове бачення героєм світу, в якому відсутній лінійний час, натомість з кадрів-складаночків можна постійно утворювати калейдоскоп історії свого життя. Робота письма, що стимулює розгортання пам'яті і трансформує оніричність спогадів (кожен герой його історії має власну версію кадрів минулого) у реалістичність, спонукає метаморфози топосу будинку в Бергхеймі — від нелюбого місця до свого дому для Карла. Тож письмо в романі «Салон у Вюртемберзі» виконує цілий комплекс завдань, спрямованих на пізнання героєм Себе та надає багатий метафорами матеріал для дослідження фігури *homo scribens*.

Ключові слова: французький роман, мнемोगрафія, письмо про Себе, фікційний суб'єкт, пам'ять, ідентичність

Актуальність. Виписування свого 'Я', вкладання у письмо пережитого виступає однією з форм піклування про себе, що знайшла широке та плідне вираження в історії французького роману. Актуальність дослідження визначена посиленням уваги до питання особистісного письма в сучасній гуманітарній науці. В умовах сучасного стану культури, коли питання ідентичності суб'єкта стоїть особливо гостро, письмо про Себе героя художнього твору виявляється плідним джерелом дослідження функціонального значення особистісного письма людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Увага дослідників до особистісного письма зросла наприкінці ХХ ст. і спростувала передбачення Мішеля Фуко про можливість зникнення людини з поля зору гуманітарних наук [5, с. 404]. Епістемологічна ситуація рубежу ХХ – ХХІ ст. знаменувалась культурним та лінгвістичним «поворотом», поверненням наративної історії після років домінування історії структур, переходом від макро до мікро історії. Усе більше науковців різних галузей (історії та теорії літератури, філософії, історіографії, соціології, культурології, лінгвістики, мистецтвознавства та психології) звертаються до текстів особистісного характеру. Вивчення зразків особистісного письма проектує дослідження цілого кола питань, серед яких головними постають екзистенційно - психологічні особливості письма про Себе, 'Я' автора та розповідь про пережите як мовні конвенції, особливості рефлексії суб'єкта письма, жанрова палітра его - документів, лексико - стилістична специфіка окремих форм письма. На сьогодні тема письма є однією з найбільш актуальних та розроблених у філософії та теорії літератури, проте далеко не вичерпаною. Праці провідних представників французького структуралізму (Р. Барт, М. Фуко) та деконструкції (Ж. Дерріда), що формують теоретичне підґрунтя теми письма в літературознавстві, присвячені розгляду різних аспектів вказаної теми з акцентом на суб'єкті письма як реальній особистості (письменник, автор художніх творів, людина, що пише) та письмі як синоніму літератури (Барт «Нульовий ступінь письма») чи тексту (Барт, Дерріда, Рікер).

У себе на батьківщині Паскаль Кіньяр дуже популярний, його творчість з кожним роком все частіше стає об'єктом наукових студій. Романи Кіньяра дозволяють підняти цілий комплекс важливих для антропології літератури питань [6; 10]. Тема пам'яті, глибоке культурологічне дно романів, інтелектуальна проза, що виходить з-під пера Кіньяра, дозволяють назвати його сучасним Прустом [9]. Творчість Паскаля Кіньяра поступово відкривається і для українського читача і дослідника. А. А. Мацюк віддала належне культурологічному пласту романістики французького письменника [3]. Зверталася дослідниця також і до роману «Салон у Вюртемберзі» в контексті інтермедіальності. Питання письмо про Себе фікційного суб'єкта в цьому романі залишається відкритим.

Мета дослідження – аналіз поетикальної своєрідності та функціонального значення письма про Себе в процесі конструювання ідентичності суб'єкта на метріалі роману «Салон у Вюртемберзі».

Методи і матеріали дослідження. Реалізація поставленої мети передбачає оперування структурним методом, методом феноменологічної метафори та методом накладання культурних полів. Слідуючи за думкою Дерріда: « *Форма зачаровує, коли бракує сили зрозуміти силу в її внутрішньому смислі*» [1, с. 10], – ми не вбачаємо в письмі про Себе фікційного суб'єкта виключно формальні характеристики роману (у вузькому розумінні). Прагнення зануритися в письмо як стихію передбачає оперування методом метафори за традицією тематичної критики [8]. Основою для наратологічного підходу є концепція рівнів оповіді, запропонована Ж. Женеттом [2]. Залучення елементів герменевтичного підходу до аналізу письма про Себе продиктований, перш за все, вектором інтерпретації в цієї роботі – рухатися від тексту. Роман «Салон у Вюртемберзі» пропонує долучити до репертуару аналізу особистісного письма накладання семантичних полів письма та дому.

Мнемографією героя у французькій літературі рубежу ХХ - ХХІ ст. виступають романи «Салон у Вюртемберзі» (1986 р.) Паскаля Кіньяра, «Ворота Леванта»

(1996 р.) Аміна Маалуфа, «Щоденник одного тіла» (2012 р.) Даніеля Пенака, «S, або Надія на життя» (2012) Александра Дієго Гарі.

За частотою експліцитних згадок про роботу письма героя роману Кіньяра можна поставити на перше місце у порівнянні з варіантами письма суб'єктів інших згаданих творів цього періоду. Для протиставлення у цьому аспекті можна згадати інший роман Кіньяра – «Carus, або той, хто дорогий своїм друзям», у якому форма щоденника не корелює з письмом про Себе героя. Від щоденника у цьому творі залишається лише датування. Герой-оповідач веде оповідь про хворобу свого товариша-музиканта. Звісно, певну інформацію про самого героя-оповідача читач все ж отримує, але уся вона пов'язана з головною тематичною лінією роману – хворобою музиканта. Не можна стверджувати, що герой-оповідач підкорює себе представленню образу свого друга, водночас текст не надає жодного аргументу для піднімання питання про самопізнання героя, що веде щоденник. Прикметно, що у романі відсутні будь-які згадки про роботу письма та топос щоденника – герої не рефлексують з цього приводу, і не відбувається включення щоденника в їхню історію (як у романі Пенака, де діарист передає свої щоденники доньці). За таких умов, щоденник в романі «Carus, або той, хто дорогий своїм друзям» виступає несправжнім, так само як і письмо. Інформація, яку наведену у ньому, дозволяє бути представленою іншими способами – від зв'язку з щоденниковим письмом вона не отримує додаткових смислів і не надає дослідженню теми особистісного письма істотних деталей. Щоденник у цьому романі Кіньяра використовується за аналогією до записок у Дюма «Записки Бальзаміно» і має такий зв'язок з письмом, як мемуари XVII ст.

Герой-оповідач «Салону у Вюртемберзі», навпаки, постійно підкреслює той факт, що його розповідь є письмом, навіть більше, без роботи письма ця розповідь була б неможлива. Кадри минулого не оформлені в письмове слово тануть. Спогад асоціюється саме з письмом – знайти слово, зізнатися самому собі, здійснити внутрішнє відкриття, пробудити голос в собі. Карл потребує перегляду історії свого життя, в якій були такі періоди, що змушують його вважати спогади «порчею» та «нечистю» [4, с. 21]. Він не може спокійно згадувати багато своїх вчинків, особливо пристрасть до жінки свого друга Флорана Сенесе, що призвела до втрати багатьох близьких людей. Бажання сповідатись не дає герою спокою, але зустріч з другом не приносить полегшення – і заглибитись у письмо виявляється для нього єдиним порятунком. Самотність суб'єкта, що перейнятий реконструкцією своєї пам'яті у письмі корелює з ситуацією, в якій герой Кіньяра почувається дуже комфортно – ситуація наодинці з самим собою, коли: *«можна знайти себе, здійснювати вчинки без свідків», а отже, «зняти маску»* [4, с. 403]. Мнемографія героя тлумачиться в романі Кіньяра як демаскування свого образу – як у минулому, так і в теперішньому.

Карл усвідомлює, що його надбанням є лише пам'ять: він береже образи усіх милих серцю людей. *«Моє життя, ці обличчя, ці короткі сценки – все безповоротно тоне в забутті, якщо я не пишу»* [4, с. 50]. Письмо стає для героя виконанням обітниці перед друзями та коханими, що полягає в збереженні пам'яті про них – розгортання клубка спогадів через письмо у свою чергу виступає покаранням себе, через яке уможливлується прощення. Письмо Карла надає життя картинах минулого та уявного, того, що було колись, та візіям героя. *«Написання цих сторінок, по суті справи, відволікає від печалі, що раптово охоплює мене, змушуючи перебирати спогади...»* [4, с. 468]. Через письмо реалізується робота пам'яті – письмо стає обхідною дорогою, на якій пам'ять-мука заміщується теплими спогадами про радісні моменти.

Письмо героя в романі «Салон у Вюртемберзі» вирізняється також просякненням звуками та кольорами, що утворюють цікаві фігури письма. Допомагають метафори також пояснити такі координати роботи героя як причина, спосіб реалізації та функціональне значення письма. Зокрема, знак відступництва в житті Карла стає імпульсом до письма. Карл керується думкою найближчого друга Флорана Сенесе: *«Якби ми вміли писати! – говорив він. – Але ми ніколи не навчимося. Уміли писати лише ті, хто володів пером півня, що залишився від часів, коли плакав Петро»* [4, с. 36-37]. Герой Кіньяра хотів би спрямувати рух свого письма на повернення в первісний стан безгрішності, але розуміючи неможливість цього, свідомо заглиблюється у лабіринт пам'яті, прирікаючи себе на вічне блукання.

Письмо дозволяє врівноважити минуле, що було реальним, та уявні картини, закарбовуючи їх поруч. Завдяки чому відбувається зустріч героя з часом, що реалізується через рух-повернення від картини гіпотетичного (віртуального) майбутнього до здійсненого в минулому. Смуток героя, що множиться від накладання спогаду на уявне, від створення на письмі сліду минулих тривог, від чого йому здається, що вони не минають, набуває ще й особливого модусу – ностальгії за майбутнім. В основі цього лежить зсув опозиційних часових категорій: минулого і майбутнього, реального (зовнішнього) та оніричного (внутрішнього). Сум за нездійсненим у майбутньому повертає Карла до розгляду основ минулого, в яких криються причини та пояснення неможливості прийдешнього.

Сім частин роману — різних періодів життя героя Кіньяра — прив'язані до будинку в Сен-Жермен-ан-Ле, будинку над Бормом, вілли в Сен-Мартен-ан-Ко, мисливському будиночку на берегах Луари, набережної Турнель та Бергхейму. Винесення топоніма в назву кожного розділу вказує на функцію будинків у письмі Карла, що зводиться до окреслення віх часу в спогадах героя. Усі будинки постають символічними центрами певного періоду життя Карла.

До двох будинків пам'ять Карла повертається найчастіше, навіть у частинах, розповідь в яких ведеться про періоди життя, коли він не мешкає в них. Це — будинок у Сен-Жермен-ан-Ле, де зосереджені усі щасливі миті життя Карла, та дім родини Карла в Бергхеймі. Відкривається простір письма героя Кіньяра саме описом кімнати та будинку мадмуазель Об'є в Сен-Жермен-ан-Ле, а закінчується перебуванням Карла в Бергхеймі, де він розгортає свою мнемографію. Рецепція будинку мадмуазель Об'є протягом розгортання усього процесу письма залишається незмінною. Для Карла це рай, що є єдиною можливим місцем, де він відчуває *«щастя жити, ніби народжуюсь заново кожен божий день»* [4, с. 56]. Саме тому він повертається у спогадах до нього як символу безхмарних днів, наповнених радістю від переживання справжньої дружби, коли гріх зради, що перенесе дім в Сен-Жермен-ан-Ле з реальної дійсності у оніричний простір пам'яті, був для Карла ще попереду. В результаті проходження простором письма героя читач може сформувати досить детальну картину цього будинку, але збирати інформація реципієнту доведеться з кадрів-спогадів, що розсіяні по письму. Виринання будинку мадмуазель Об'є в мнемографії героя то тут, то там закріплює цей топос на письмі (що в історії героя Кіньяра означає — надає достовірності спогадам) і промовляє про можливість відродження Карла як результат його роботи письма. *'Homo scribens'* роману «Салон у Вюртемберзі» до опису будинку в Сен-Жермен-ан-Ле підходить поступово, зображаючи його з різних сторін. Калейдоскопічність образу цього будинку, що стає можливим завдяки письму-пам'яті, є варіантом обхідного шляху до переживання Карлом

спогадів про нього як болю за втраченим раєм. Закріплення топосу будинку мадмуазель Об'є на письмі через складання окремих його складових елементів в одну картинку має безпосередній зв'язок з протягуванням цього топосу крізь час або виведенням його у позачасся: кадри-спогади, пов'язані з цим будинком, з'являються в усіх періодах історії Карла, не залежно від перебування героя в ньому фізично. Важливо підкреслити, що на письмі закріплюються не просто інтер'єр кімнати, приміщення, а їхнє наповнення, спосіб їх обживання, завдяки чому будинок оживає на папері: *«Варто мені зосередитися, щоб згадати дім в Сен-Жермен-ан-Ле, як я чую стрекотання швейної машинки мадмуазель Об'є»* [4, с. 51]. Наповнений життям будинок в Сен-Жермен-ан-Ле, позбавлений через калейдоскопічність письма про нього закріплення за конкретним часом, утверджує в просторі мнемोगрафії свої головні характеристики як оніричного дому Карла.

Будинок сім'ї Карла в Бергхеймі не був для героя домом у повному розумінні цього слова протягом всієї історії, про яку він дозволяє дізнатися читачу. Але письмо про будинки та згадки про різні міста промовляють більше, ніж визнає герой. Одна з перших згадок про будинок Сен-Жермен-ан-Ле пов'язана з розповіддю про вихідні, важливе місце в якій посідає саме паралель з серпневим Бергхеймом. У цьому спогаді-асоціації місто постає не своїм архітектурним образом чи мапою, а як метонімія настрою, враження, сприйняття часу і життя. І хоча Карл не часто їздить в будинок свого дитинства, саме Бергхейм набуває в просторі його письма найширшої топографії, при цьому місто і будинок виступають одним цілим завдяки метонімії як фігури письма. Поїздки до Бергхейму герой Кін'єра здійснює з метою набуття впевненості у своїх планах та рішеннях: *«Мені хотілося ... окреслити певний рубіж, перегорнути сторінку, здійснити паломництво, отримати благословення країни мого дитинства»* [4, с. 226]. Якщо взяти до уваги, що ці коментарі належать сфері свідомості Карла - *'homo scribens'*, то зміна у ставленні до будинку, в який колись не хотів повертатися, є обґрунтованою: місцем письма стає не той Бергхейм, з якого герой поїхав, з яким не пов'язано жодного щасливого спомину його дитинства, а той, який Карл викупив і заповідав Сенесе. *«В глибині душі я розумів, що купівля Бергхейма була подібна пошуку кохання, єдиного та неповторного»* [4, с. 354]. Спонтанна ідея заповісти батьківський дім Сенесе розкриває не лише бажання вибачитися, спокутувати гріх зради, а — головним чином — утверджує усвідомлення Карлом як цінностей свого життя природності, щирості, радості (складових концепту 'дитинства'). Смерть Сенесе не дозволить Карлу реалізувати заплановане, але визначить його дорогу додому. В Бергхеймі він вчить учнів та виписує своє минуле: *«Ось вони — найщасливіші дні»* [4, с. 468]. Випадок привів героя в будинок його дитинства, в якому тепер він відчуває пристрасне бажання згадувати.

Висновки і перспективи. Мнемोगрафія створює на письмі нове бачення героєм світу, в якому відсутній лінійний час, натомість з кадрів - складаночків можна постійно утворювати калейдоскоп історії свого життя. Робота письма, що стимулює розгортання пам'яті і трансформує оніричність спогадів (кожен герой його історії має власну версію кадрів минулого) у реалістичність, спричиняє для Карла метаморфози топосу будинку в Бергхеймі — від нелюбого місця до свого дому.

Тож письмо в романі «Салон у Вюртемберзі» виконує цілий комплекс завдань, спрямованих на пізнання героєм Себе та надає багатий метафорами матеріал для дослідження фігури *'homo scribens'*.

Список використаних джерел

1. Дерида, Ж. Письмо та відмінність [Текст] / Ж. Дерида. – К.: Основи, 2004. – 600 с.
2. Женетт, Ж. . Фигуры. В 2-х томах [Текст] /Ж. Женетт. – М.: Изд.-во им. Сабашниковых, 1998.— Т. 2. – 452 с.
3. Мацюк, А. Музичний код у романі Паскаля Кіньяра «Всі ранки світу»[Text] // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія» . – 2016. – № 74. – С. 308 – 313.
4. Киньяр П. Салон в Вюртенберге: Роман / П. Киньяр. – СПб.: «Азбука-классика», 2008. – 480 с.
5. Фуко, М. Слова и вещи: археология гуманитарных наук / М. Фуко. . – СПб.: «А - cad» АОЗТ «Талисман», 1994. – 406 с.
6. Froehlicher, C. À la recherche de l'origine : l'Écriture du souvenir dans *Le salon du Wurtemberg* de Pascal Quignard et le projet proustien [Text] // Relief - revue électronique de littérature française. – 2013. – 7(2). – P. 128–138. doi : <http://doi.org/10.18352/relief.880>
7. Quignard, P. Le Salon du Wurtemberg[Текст] / P. Quignard. – Paris: Gallimard, 1986. – 372 p.
8. Richard, J.-P. Pages Paysages. Microlectures II. – Paris, Éditions du Seuil, 1984. – 256 p.
9. Vuong, L. L'enfant fétiche dans l'œuvre de Pascal Quignard [Text] // Littératures. – 2013. – № 69. – P. 107-122. doi : 10.4000/litteratures.148
10. Pascal Quignard et l'amour [Text] // Littératures. – 2013. – № 69. – doi : 10.4000/litteratures.148

References

1. Deridda, Zh. (2004). Pysmo ta vidminnist [Writing and Difference]. Kyiv: Osnovy, 2004,600.
2. Zhenett, Zh. (1998). Fyhuryi. V 2-kh tomakh [Figures] /Zh. Zhenett. Moscow.: Yzd.-vo ym. Sabashnykovyikh, T. 2,452.
3. Matsiuk, A. (2016). Muzychnyi kod u romani Paskalia Kiniara «Vsi ranky svitu»[The music code in P. Quignard's novel «All the World's Mornings».] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia "Filolohiia . № 74,308 -313.
4. Kyniar P.(2008). Salon v Viurtenberhe: Roman [The salon in Württemberg] SPb.: «Azbuka-klassyka»,480.
5. Froehlicher, C. (2013). À la recherche de l'origine : l'Écriture du souvenir dans *Le salon du Wurtemberg* de Pascal Quignard et le projet proustien [In Search of Origin: writing of remembrance in “*The Salon of Württemberg*” by Pascal Quignard and the the Proust project]. Relief - revue électronique de littérature française,7(2),128–138. doi : <http://doi.org/10.18352/relief.880>
6. Quignard, P. Le Salon du Wurtemberg[The salon in Württemberg].Paris: Gallimard, 1986. 372 .
7. Richard, J.-P. Pages Paysages. Microlectures II. Paris, Éditions du Seuil, 1984, 256 p.
8. Vuong, L. (2013). L'enfant fétiche dans l'œuvre de Pascal Quignard [The child fetish in the work of Pascal Quignard] , № 69. P. 107-122. doi : 10.4000/litteratures.148
9. Pascal Quignard et l'amour [Pascal Quignard and love].Littératures. 2013,№ 69. – doi : 10.4000/litteratures.148

МНЕМОГРАФИЯ ФИКЦИОНАЛЬНОГО СУБЪЕКТА ФРАНЦУЗСКОГО РОМАНА КОНЦА XX СТ. (НА ОСНОВЕ РОМАНА П. КИНЬЯРА «САЛОН В ВЮРТЕМБЕРГЕ»)

Ю. Ю. Павленко

Аннотация. Актуальность исследования определена ростом внимания к вопросу личностного письма в современной гуманитарной науке. Роман Киньяра «Салон в Вюртемберге» («Le Salon du Wurtemberg») представляет письмо о Себе фиктивного субъекта в варианте мнемोगрафии. Цель статьи заключается в анализе особенностей поэтики и раскрытии функционального значения письма о Себе в процессе конструирования идентичности субъекта в романе «Салон в Вюртемберге». Исследование базируется на анализе структуры романа, наращения и функционировании топоса дома, что предусматривало использование структурного метода, метода феноменологической метафоры и метода наложения культурных полей. Маркеры письма как модуса повествования и эстетической работы героя в романе П. Киньяра рассматриваются в сравнении с другим его романом - «Carus, или тот, кто дорог своим друзьям», в котором форма дневника не имеет конструктивного значения. Мнемोगрафия героя становится демаскировкой 'Я'. Через письмо реализуется работа памяти - письмо становится обходным путем, на котором память-мука замещается теплыми воспоминаниями о радостных моментах. Мнемोगрафия создает на письме новое видение героем мира, в котором отсутствует линейное время, зато по кадрам-пазлам можно постоянно создавать калейдоскоп истории своей жизни. Работа письма стимулирует разворачивание памяти и трансформирует онтоичность воспоминаний в реалистичность рассказа, побуждает метаморфозы топоса дома в Бергхейме - от нелюбимого места в свой дом Карла. Поэтому письмо в романе «Салон в Вюртемберге» выполняет целый комплекс задач, направленных на познание героем Себя и предоставляет богатый метафорами материал для исследования фигуры homo scribens.

Ключевые слова: французский роман, мнемोगрафия, письмо о Себе, субъект фикции, память, идентичность

MNEMOGRAPHY OF THE FICTIONAL SUBJECT IN FRENCH NOVEL OF THE LATE XXth CENTURY (ON THE MATERIAL OF QUIGNARD'S "THE SALON IN WÜRTTEMBERG")

U. U. Pavlenko

Abstract. French novel broadly develops the discourse around fictional subject's Self-writing at the turn of the XX-XXI centuries. Individual memory becomes a main marker of fictional subject's Self-writing in French novel at the turn of the centuries. In the context of contemporary cultural situation, when the question of subject's identity is particularly actualized, the research in the field of Self-writing in a novel turns into a significant source of examination of personal writing functional role.

For the present moment the subject of writing is one of the most relevant and topical within the coordinates of philosophy and literary critics, but still it offers a lot of horizons. The works of the leading representatives of French structuralism (R. Barthes, M. Foucault) and deconstruction (J. Derrida), which form a theoretical basics of the subject of writing in literary critics, are dedicated to investigation of different aspects of the problem making a particular emphasis on a subject of writing as a real person (a writer, an author, a man who writes) and on writing as a synonym of a literature (Barthes «Writing Degree Zero») or of a text (Barthes, Derrida, Ricoeur). The

examination of the writing whose author is a fictional character is called to broaden associative fields of the metaphors, to add new thoughts into the discourse about writing as a social and cultural phenomenon, to broaden the discourse about writing as a trace of constructing self-identity of the subject who writes.

Pascal Quignard's novel «The Salon in Württemberg» («Le Salon du Wurtemberg») represents Self-writing of the fictional subject in the perspective of mnemography. The analysis of poetical particularities and functional role of writing in the process of constructing the identity of the subject in the novel «The Salon in Württemberg» previews the engagement of the structural method, the method of phenomenological metaphor and the method of cultural fields laying.

The comparison of different markers of writing in two Quignard's novels reveals a conditional character of using a diary form in "Carus" (the diegesis doesn't include any notifications about the work of writing) and intensifies the importance of the discourse about Self-writing in the novel «The Salon in Württemberg». The diary in the novel «Carus» is used by analogy with the notes in Dumas' «Notes of Balsamino» and possesses the same connection with writing as memoirs of the XVIIIth century possess.

The narrator in «The Salon in Württemberg» doesn't stop to emphasize the fact, that without the work of writing this work wouldn't be possible. The shots of the past, which are not framed by a written word, simply dwindle. The remembrance is associated straight with the writing – to find a word, to confess to oneself, to make inner discovering, to wake one's own voice up. Mnemography of the character in Quignard's novel is interpreted as a removal of a mask – both in the past and in the present. Writing becomes a form of keeping an oath before friends and beloved, of maintaining a memory about them – the unrolling of memories through writing becomes a form of self-punishment which makes possible the forgiveness. Carl's writing brings life to the pictures of the past and to the sphere of the imaginary, his visions. The work of the memory is realized through writing, which becomes a true way where a painful memory gets replaced by recollections of joyful moments.

Character's writing in the novel «The Salon in Württemberg» is also pierced by sounds and colors which form interesting figures of writing. Quignard's character would like to project the direction of his writing on the primary state of innocence, but realizing the impossibility of this project, he consciously deepens into the labyrinth of memory, condemning himself to eternal straying.

Mnemography creates character's new vision of the world within the boundaries of writing dimension. The linear time is absent in this dimension, instead it gets possible to create endlessly a kaleidoscope of one's life with the help of different frames. The work of writing which stimulates the memory and transforms the oneiric reminiscences into reality, also causes the metamorphoses of the topos of character's house – from unwanted space towards Carl's home.

As a conclusion, writing in the novel «The Salon in Württemberg» realizes a significant number of tasks, orientated towards character's self-cognition and offers a rich material to examine the figure of homo scribens.

Keywords: French novel, mnemography, Self-writing, fictional subject, memory, identity

ХВОРОБА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОДІЇ ІНДИВІДА І СОЦІУМУ В РОМАНАХ Д. ЛОДЖА КІНЦЯ ХХ-ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

О. В. УЗЛОВА, викладач,
Київський національний лінгвістичний університет
E-mail: uzlovafulvia@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-9530-8563

Анотація. У статті розглядаються особливості функціонування образів хворого тіла в творчості сучасного англійського письменника Д. Лоджа кінця ХХ–початку ХХІ ст., що проявляються у сукупності наративних, дискурсивних і естетичних параметрів, а також у глибинних семантичних структурах тексту. На підставі аналізу романів «Терапія», «Думає...», «Автора, автора», «Глухота як вирок» і «Людина багатьох талантів» стверджується, що хвороба у творчості Д. Лоджа має амбівалентний характер. З одного боку, вона виявляється ознакою невписаності людини з нетиповим станом здоров'я у гегемонію 'нормальності', яку пропагує суспільство. З іншого боку, саме хвороба часто робить індивіда невід'ємною частиною соціуму, що, своєю чергою, в текстах автора також нерідко наділяється симптомами недугів. Підкреслюється нерозривність зв'язків взаємної залежності між хворим тілом та соціокультурною матрицею, в якій воно існує. Субверсивний потенціал тіла розглядається, зокрема, як дзеркало суспільного життя. Доводиться, що в романах Д. Лоджа хвороба є щонайменше тривимірною, оскільки фігурує безпосередньо як прояв фізіологічного колапсу, як метафора домінуючої соціокультурної парадигми та як культурне явище на вищому символічному рівні.

Ключові слова: Д. Лодж, тіло, хвороба, соціум

Актуальність. У ХХ ст. відбувається перетворення людського тіла з анатомічної одиниці на невід'ємну складову дискурсивної матриці. Активізація процесів легітимізації тілесності як однієї з найактуальніших і найпопулярніших проблем гуманітаристики детермінована низкою чинників, серед яких варто відзначити, з одного боку, численні виклики, які кидає людській тілесності та її цілісності технічний прогрес і екологічна ситуація, а, з іншого боку, тілесно-візуальну спрямованість сучасної культури, невід'ємним атрибутом якої є здорове, доглянуте, сексуально привабливе тіло, що нерідко фетишизується медіа. Сьогодні в центрі як культурного, так і наукового дискурсу опиняється фігура 'Homo somaticos' – людини тілесної.

Наприкінці ХХ–на початку ХХІ ст. формуються радикально нові принципи тілесної аналітики, що є продуктом, насамперед, міждисциплінарної дифузії. Сьогодні людське тіло є точкою перетину соціогуманітарного та природничо-наукового знання, а їхня плідна взаємодія може стати запорукою зміни усталеного розуміння образу людини.

Соціокультурні процеси другої половини ХХ ст. великою мірою були орієнтовані на переосмислення поняття норми та подолання будь-яких проявів опозиції 'Я – Інший', що пояснює загострений інтерес як теоретиків, так і авторів художніх текстів до функціонування тіла у його межових проявах –старіння, травма, біль, інвалідність, хвороба, агонія чи смерть.

Різні соціальні механізми та культурні практики наділяють хворобу особливими значеннями, а ролі образів хворих варіюються залежно від культурного, політичного чи соціального значення здоров'я як морального обличчя суспільства. Протягом останніх півстоліття погляди на хворе тіло постійно змінюються. Ліберальна критика соціальної дискримінації, емансипаторні рухи початку 70-х рр. XX ст., а згодом політика мультикультуралізму перетворили хворе тіло на своєрідну метафору визволення, передусім від гніту панівного дискурсу. Ці процеси посприяли розвитку нової теорії сприйняття особливого тіла – теорії інвалідності (*disability studies*), що зародилася на перетині соціології, медицини, постструктуралістської критики влади, теорії марксизму, фемінізму, постколоніальних і квір студій.

Властиве соціальній моделі теорії інвалідності надмірне спекулювання ідеєю неможливості існування тіла поза межами дискурсу призводить до формування уявлення про хворобу та інвалідність як штучну категорію, породжену культурою і сконструйовану соціумом для підтримки усталеної владної гегемонії. Такий підхід видається абсолютизованим, а отже дещо обмеженим, оскільки нівелює як біологічну, так і індивідуально-суб'єктивну складову тілесного досвіду, позбавляючи його, зокрема, екзистенційного виміру. Як зауважує Т. Іглтон, «тіло – неймовірно популярна тема в американських культурних студіях, але це покірне тіло, що моделюється і конструюється соціумом, а не плоть, що хворіє чи помирає» [6, с. 186].

З іншого боку, тенденція до реполітизації мистецтва, що зародилася наприкінці XX ст., призводить до появи радикально протилежної точки зору, згідно якої особлива увага приділяється саме суб'єктивному тілесному досвіду і потребує залучення біографічної складової. Наслідком цього стало розмежування поняття 'мистецтво disability' (*disability art*) та ширшого за значенням поняття 'мистецтво, створене інвалідами та хворими', яке передбачає легітимізацію через мистецтво суб'єктивного досвіду хвороби чи інвалідності.

Дослідження функціонування хворого тіла безпосередньо в художніх текстах виявляється ще більш проблематичним. Якщо брати за основу розуміння тіла як штучного дискурсивного конструкту, породженого соціокультурними практиками, то з такої точки зору літературний твір слід розглядати передусім як документ епохи, що нівелює його художню цінність і виводить на один рівень з медичними та судовими документами, рекламними текстами, приватними листами тощо. Іншою можливою стратегією може бути сприйняття хворого тіла як основної теми твору чи предмета авторської рефлексії. Часто в процесі аналізу складної знакової системи та багатовимірності зв'язків між тілом і текстом відбувається спрощення ролі тіла та його зрівняння в правах з іншими мотивами творів.

Проблема функціонування хворого тіла в художніх текстах досі не розкрита повною мірою і потребує поступового заповнення існуючих лакун за допомогою залучення міждисциплінарного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри наявність численних досліджень творчого доробку Д. Лоджа, поетикальні особливості романів «Терапія» (1995), «Думає...» (2001), «Автора, автора» (2004), «Глухота як вирок» (2008), «Людина багатьох талантів» (2011) досі не осмислені повною мірою. Своєю чергою, художня репрезентація хворого тіла в текстах автора взагалі не ставала об'єктом наукового інтересу. Так, зарубіжні літературознавці (Б. Бергонзі, М. Тодд, М. Гох, Є. Бйорк, А. Квінн, Х. Ментел, Л. Ленер, Ф. Холмс, Дж. Меллорс) звертаються до творів автора, написаних у період 1960–1984 рр., розглядаючи їх як складний симбіоз художнього та літературно-критичного дискурсів. Об'єктом

дослідження більшості вітчизняних та російських науковців виявляються окремі аспекти поетики університетсько-філологічної трилогії письменника (О. Т. Бандровська, О. М. Люксембург, В. І. Новіков, Н. О. Соловйова, О. Ю. Масляєва, В. В. Хорольський, О. Г. Сидорова, О. А. Толстих) та деякі положення його історико-теоретичних праць, що розкривають стан західного літературного процесу останніх десятиліть ХХ ст. (І. П. Ільїн, Н. Г. Владімірова, І. В. Кабанова, В. В. Струков, Я. Ю. Муратова).

Мета дослідження – на матеріалі п'яти останніх опублікованих романів Д. Лоджа дослідити відношення взаємної кореляції та взаємообумовленості між хворим індивідом і соціокультурною організацією буття.

Методи. У статті традиційні академічні стратегії літературознавчого аналізу поєднуються з інтердисциплінарними методами соціології, теорії тілесності та теорії інвалідності.

Результати. Аналіз досліджуваних романів Д. Лоджа дозволяє виокремити низку хвороб, що в текстах автора виконують функцію 'нарративного протезу' [13, с. 7]. Характер хвороб, зображених у романах автора (рак, глухота чи сліпота, хронічний біль, депресія, аутизм, синдром Дауна, Альцгеймер), вказує на приналежність персонажів Д. Лоджа до так званого 'суспільства ремісії', тобто соціуму, в якому відсутня чітка демаркаційна межа між здоров'ям та хворобою, позаяк у структурі сучасних патологій переважають хронічні хвороби, остаточно вилікувати які неможливо [7, с. 9]. Людина постійно знаходиться у стані ремісії – своєрідній прикордонній зоні, наслідком перебування у якій стає проміжна ідентичність протагоністів досліджуваних творів.

У текстах британського письменника хворобливе розщеплення ідентичності персонажів відбувається в умовах існування у патологізованому чи агонізуючому соціумі. В романах автора проявляється симптом 'хворого тіла', який передбачає, що патологічні фізіологічні та психічні явища прямо відображають суспільні розлади, а соціальні хвороби, своєю чергою, призводять до тілесних проблем [2, с. 24].

Ця взаємозалежність експліцитно висвітлюється у романі «Людина багатьох талантів», протагоністом якого є письменник Герберт Уеллс. В сегментах нарративу, що підкреслюють політичні переконання персонажа, нерідко послаблюються причинно-наслідкові зв'язки між тілом і хворобою, ставлячи корпоральну складову недуги у пряму залежність від політичних, соціальних та економічних чинників. У романі, герой якого є прихильником соціалізму, демонструється вкоріненість хвороб в соціально-економічну систему капіталізму. Своєю чергою, образ соціальної системи, що детермінує досвід хвороби менш привілейованих прошарків населення, конструюється за допомогою корпоральної метафори («*arteriosclerotic social system*») [8, с. 45].

Хворобливою природою у романі «Людина багатьох талантів» наділяється не лише капіталістична система, але й суспільний лад, що будується на марксистському вченні. Політика більшовизму розглядається переважно у термінах, пов'язаних із тілесними девіаціями. Через занадто сильну прив'язаність до доктрин марксизму більшовики ототожнюються з людьми з обмеженими можливостями («*handicapped*») [8, с. 378]. Емблемою хворого більшовизму виступає образ Максима Горького, який в результаті скоєної в молодості невдалої спроби самогубства мав одну легеню.

Як у романі «Людина багатьох талантів», так і в працях прихильника євгеніки Г. Уеллса, що в творі Д. Лоджа часто виступають у ролі прототекстів, в основу риторики покладено метафору хвороби («*war, poverty, disease and all the other ills*

of human civilization; chronically poor, unemployed, sick»), яка потребує викорінення [8, с. 47]. Соціум позиціонується як хворе тіло, а його оздоровлення вимагає знищення «паразитів», ототожнення з якими повністю дегуманізує та деіндивідуалізує образ хворої людини [8, с. 47].

Винесене в художнє обрамлення роману повільне помирання Г. Уеллса від онкологічного захворювання відбувається на тлі Другої світової війни тоді, як війна в текстах персонажа-письменника ототожнюється з хворобою, що має знищити західну цивілізацію. Своєю чергою, у романі «Автора, автора» за допомогою паралельного монтажу смерть Генрі Джеймса протиставляється тисячам смертей звичайних солдат у Першій світовій війні [9, с. 3]. Проте, для другорядних персонажів, війна залишається фоновою подією, тоді як недуга і повільне помирання протагоніста набуває статусу індивідуального досвіду не лише для хворого, але й для його оточення. Через складні процеси взаємодії особистого та колективного досвіду в текстах Д. Лоджа відбувається розширення категорії суб'єктивності як дискурсивного утворення та конструюються діалектичні зв'язки з загальнолюдською історією. Так, у щоденнику протагоніста роману «Глухота як вирок» відбувається зрощення суб'єктивних особистих і колективних спогадів, встановлюючи художню кореляцію внутрішнього та зовнішнього світів: свічка на честь загиблих в Аушвіці зливається зі свічкою біля ліжка померлої від раку дружини героя, а смугаста форма полонених в концтаборі – зі смугастою лікарняною піжамою його батька. В останньому випадку простежується чітка тотожність між концтабором та лікарнею, яка, згідно теорії М. Фуко, також виконує функції режимної дисциплінарної установи.

У творах Д. Лоджа дисгармонійному соціуму, на відміну від окремих його представників, не завжди ставиться чіткий діагноз, що має більше полемічної конкретності. Збій у функціонуванні суспільного апарату чи криза моральних норм нерідко визначається загальним поняттям хвороби. Порушення балансу в соціальному устрої часто співпадають з психофізіологічним колапсом окремого індивіда. Так, під час перегляду репортажу про справу Джеймса Балджера герой роману «Терапія» раптово відчуває біль у коліні, що не має жодних фізіологічних причин. Хвороби «завжди використовувалися в ролі метафор для висунення звинувачень суспільству в зіпсутості та несправедливості» [4, с. 67]. В тексті суспільне середовище, у якому діти вбивають дворічного хлопчика, визначається як «хворе» [12, с. 72].

Ще одним варіантом підкреслення патологічного статусу порушень у роботі суспільних інститутів є проектування героями субверсивного потенціалу власного тіла на соціальне, економічне чи політичне тіло. В романі «Терапія» з цією метою використовуються симптоми захворювання, яке має підкреслено психосоматичну природу та не впливає на життєво важливі функції організму. «Суспільство, за визначенням, ніколи не хворіє на смертельні недуги» [4, с. 71]. Хірург діагностує у героя внутрішній розлад коліна («*Internal Derangement of the Knee – I.D.K.*»), що є водночас причиною і наслідком внутрішнього розладу душі («*Internal Derangement of Soul*») [12, с. 17]. Власний діагноз герой перманентно екстраполює на навколишнє середовище, пояснюючи будь-які явища внутрішніми розладами різного ґатунку: «*Внутрішній Розлад Гормонів*», «*Внутрішній Розлад Уряду*», «*Внутрішній Розлад Монархії*», «*Внутрішній Розлад Ринку Нерухомості*» тощо [12, с. 15; 83; 92; 104].

Герої всіх романів Д. Лоджа дізнаються про суспільні негаразди – війни, теракти, епідемії тощо – з медіа. Дивуючись, чому думка про існування набагато страшніших хвороб та катастроф не полегшує сприйняття власного болю в нозі,

протагоніст роману «Терапія» апелює до поняття 'втома від співчуття' [12, с. 5]. Це поняття використовується в тексті у значенні, яким його наділяють соціологічні дисципліни. Йдеться про реакцію мас на поширювану ЗМІ інформацію про катастрофічні події, фактичне збайдужіння, спровоковане надмірною кількістю трагічних новин. Формування у лоджевих персонажів індиферентного ставлення до повідомлень про соціальні негаразди значною мірою ілюструють бодрійярівську концепцію «поглинального екрану» [1, с. 27]. Отже, «маси, що нейтралізовані інформацією, виробили до неї нечутливість і нейтралізують історію, вони є своєрідним поглинальним екраном. Вони не мають історії, не мають почуття творення, не мають бажань» [1, с. 27].

У ХХ ст. негативними наслідками або компенсацією породженого капіталізмом феномену відчуження як хвороби особистості є всі форми депресії, від якої страждають протагоністи усіх досліджуваних романів Д. Лоджа, та ерозія ідентичності. Індивід з розщепленою ідентичністю не здатний бажати. Навіть якщо здається, що він чогось хоче, його бажання втрачають автентичність, перестаючи бути справжніми [5, с. 30].

Дж. де Грааф, Д. Ванн і Т. Нейлор, аналізуючи переформатування аксіологічної системи сучасного суспільства, виділяють так званий «синдром споживацтва – хворобливий, заразний стан перенасичення, обтяженості боргами, тривоги та спустошеності, що передається всередині суспільства» [3, с. 16]. Дослідники патологізують феномен споживання, розглядаючи його як суспільне захворювання епідеміологічного характеру, що має свої симптоми та походження і підлягає лікуванню. До симптомів цієї недуги належать стрес від непомірності, що, своєю чергою, супроводжується безпричинним болем, депресія, тривога, безсоння, роздратованість та агресія. Ці симптоми майже дослівно описують стан протагоніста роману «Терапія», який страждає від безпричинного болю у коліні, що супроводжується «депресією, тривожністю, нападами страху, безсонням» і хронічною нездатністю приймати рішення [12, с. 4]. Останній симптом є великою мірою наслідком відсутності у нього автентичних бажань.

Персонаж з дитинства переймає стиль життя інших і навіть бажання дорослого героя – це, за термінологією Р. Жерара, 'міметичні бажання'. Споживання стає одним зі способів конструювання ідентичності протагоніста. Виконуючи завдання психоаналітика, герой мусить зробити перелік позитивних та негативних аспектів свого життя. До позитивних складових персонаж відносить низку критеріїв, дотримання яких соціум вимагає від успішного індивіда. Проте, ці досягнення не приносять протагоністові сатисфакції. Невизначеність героя виражається через синдром «Я-не-знаю» («I-Don't-Know») і хронічну нездатність приймати рішення та змушує його постійно почуватися нещасливим. Симптоматично, що серед позитивних характеристик свого життя персонаж наводить гарний стан здоров'я, тоді як у перелік негативних аспектів включається біль у коліні. Психологічний дисбаланс маніфестується через безпричинний фізичний біль.

Тіло, що будь-якої миті може вийти з-під контролю – як це й стається з персонажами Д. Лоджа – перестало бути виключно об'єктом медичного дискурсу чи метафорою соціального устрою, перетворившись на поле соціального занепокоєння та соціокультурної політики. Герої Д. Лоджа представляють так зване 'соматичне суспільство', зосереджене на управлінні тілами [7, с. 12]. Вкорінена в масовій культурі одержимість молодістю, здоровим харчуванням, терапією, спеціальними режимами та дієтами, підкресленими проявами

маскулінності чи жіночності перетворює тіло не лише на об'єкт споживання, але й на «об'єкт спасіння» [1, с. 115].

Протагоніст роману «Терапія» стає споживачем лікувальних методик, присвячуючи кожний день тижня певному виду терапії, яку возвеличує до рівня своєрідного культу, пишучи назву кожного методу з великої літери. В романах Д. Лоджа тіло, особливо жіноче, нерідко виявляється продуктом соціально-економічної матриці і, будучи залежним від капіталістичних цілей, виконує роль реклами. Так, щоб приховати ознаки тілесного регресу внаслідок вікових змін, відповідати нав'язаним соціумом стандартам краси, що функціонують як імператив, чи налагодити важливі соціальні зв'язки дружини протагоністів романів «Терапія», «Думає...» і «Глухота як вирок» змінюють свою зовнішність і підкреслюють її маркерами економічної успішності. Тіла героїнь перестають існувати для задоволення їхніх автономних бажань і починають виконувати функцію соціального обміну. Тіло перетворюється на рекламу та індексується відповідно до кодів суспільства споживання. «Знак обрання на рівні тіла означає те саме, що й успіх на рівні справ» [1, с. 118]. Індивідуальне тіло перетворюється на форму капіталу, що потребує нарцисистичних інвестицій.

Відтак, хвороба у творах Д. Лоджа функціонує в трьох вимірах: суто соматичний вияв патологічного враження тіла, хвороба у її метафоричному значенні (недуга пояснюється її психологічною природою і нерідко стає символом соціального устрою чи окремої епохи) та хвороба як культурне явище на вищому символічному рівні.

Перспективами подальшого дослідження функціонування хворого тіла в художніх творах може стати визначення ідейного навантаження, яке хвороба отримує в текстах як класиків літератури, так і сучасних письменників, а також звільнення хворих індивідів від тиску негативних метафор, вкорінених в соціокультурній парадигмі.

Список використаних джерел

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления [Текст] / Ж. Бодрийяр. – М. : Республика, 2006. – 179 с.
2. Гундорова Т. Симптоматика «хворого тіла» [Текст] / Т. Гундорова // Критика. – Число 7–8 (№ 153–154). – К., 2010. – С. 24–26.
3. Грааф Дж. де. Потреблятство: Болезнь, угрожающая миру [Текст] / Дж. Де Грааф, Д. Ванн, Т. Х. Нэйлор. – Екатеринбург: Ультра. Культура, 2005. – 392 с.
4. Зонтаґ С. Хвороба як метафора. Снід та його метафори [Текст] / С. Зонтаґ. – К.: Видавництво Жупанського, 2012. – 162 с.
5. Фромм Э. По ту сторону порабощающих нас иллюзий: Как я столкнулся с Марксом и Фрейдом. Дзен-буддизм и психоанализ [Текст] / Э. Фромм. – Москва : АСТ, 2010. – 320 с.
6. Eagleton T. After Theory / T. Eagleton. – NY. : Basic Books, 2003. – P.186.
7. Frank A. W. The Wounded Storyteller : Body, Illness, and Ethics / A. W. Frank. – Chicago : University of Chicago Press, 1995. – 231 p.
8. Lodge D. A Man of Parts / D. Lodge. – NY : Penguin, 2011. – 436 p.
9. Lodge D. Author, Author / D. Lodge. – London : Secker and Warburg, 2004. – 389 p.
10. Lodge D. Consciousness and the Novel : Connected Essays / D. Lodge. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 2002. – 320 p.
11. Lodge D. Deaf Sentence / D. Lodge. – NY : Penguin, 2009. – 304 p.

12. Lodge D. Therapy / D. Lodge. – NY : Penguin, 1996. – 336 p.
13. Mitchell D. T. Narrative Prosthesis : Disability and the Dependencies of Discourse / D. T. Mitchell, Sh. L. Snyder. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 2000. – 228 p.

References

1. Bodriiar Zh. (2006). Obshchestvo potrebleniya [The Consumer Society]. Moscow: Respublica, 179.
2. Hundorova T. (2010). Symptomatyka 'khvoroho tila' [Symptoms of the Ill Body]. Krytyka, 7–8 (№ 153–154), 24–26.
3. Graaf J., Wann D., Naylor H. T. (2005). Potreblitsvo: Bolezn, uhrozhaiushchaia miru [Affluenza: The All-Consuming Epidemic]. Ekaterenburh: Ultra Kultura, 392.
4. Zontag S. (2012). Khvoroba yak metafora. Snid ta yoho metafory [Illness as Metaphor. AIDS and its Metaphors]. Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho, 162.
5. Fromm E. (2010). Po tu storonu poraboshchaiushchykh nas ylliuzyi: Kak ia stolknulsia s Marksom y Freidom. Dzen-buddyzm y psykhoanalyz [Beyond the Chains of Illusion: My Encounter with Marx & Freud. Zen Buddhism and Psychoanalysis]. Moscow: AST, 320.
6. Eagleton T. (2003). After Theory. NY. : Basic Books, 186.
7. Frank A. W. (1995). The Wounded Storyteller : Body, Illness, and Ethics. Chicago : University of Chicago Press, 231.
8. Lodge D. (2011). A Man of Parts. New York : Penguin, 436.
9. Lodge D. (2004). Author, Author. London : Secker and Warburg, 389.
10. Lodge D. (2002). Consciousness and the Novel : Connected Essays. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 320.
11. Lodge D. (2009). Deaf Sentence. New York : Penguin, 304.
12. Lodge D. (1996). Therapy. New York : Penguin, 336.
13. Mitchell D. T., Snyder Sh. L. (2000). Narrative Prosthesis : Disability and the Dependencies of Discourse. Ann Arbor : University of Michigan Press, 228.

БОЛЕЗНЬ КАК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ИНДИВИДА И СОЦИУМА В РОМАНАХ Д. ЛОДЖА КОНЦА XX – НАЧАЛА XXI ВВ.

О. В. Узлова

Аннотация. В статье рассматриваются особенности функционирования образов больного тела в творчестве современного английского писателя Д. Лоджа конца XX – начала XXI вв., проявляющиеся в совокупности нарративных, дискурсивных и эстетических параметров, а также в глубинных семантических структурах текста. На основании анализа романов «Терапия» «Думает...», «Автора, автора», «Глухота как приговор» и «Человек многих талантов» утверждается, что болезнь в произведениях писателя имеет амбивалентный характер. С одной стороны, она является признаком невописанности человека с нетипичным состоянием здоровья в гегемонию 'нормальности', которую пропагандирует общество. С другой стороны, именно болезнь часто делает человека неотъемлемой частью социума, который, в свою очередь, нередко приобретает в текстах писателя симптомы различных заболеваний. Подчеркивается неразрывность отношений взаимной зависимости между больным телом и социокультурной матрицей, в которой оно существует. Субверсивный потенциал тела рассматривается, в том числе, как зеркало социальной жизни. Доказывается,

что в романах Д. Лоджа болезнь функционирует как минимум на трех уровнях: непосредственно как проявление физиологического коллапса, как метафора доминирующей социокультурной парадигмы и как культурное явление на более высоком символическом уровне.

Ключевые слова: Д. Лодж, тело, болезнь, социум

ILLNESS AS RESULT OF INTERACTION BETWEEN PERSON AND SOCIETY IN DAVID LODGE'S NOVELS OF THE END OF XX – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

O. V. Uzlova

Abstract. *Scientific theories as well as fiction of the late 20th century show special attention to the problem of representation of ill and deviant bodies. In modernist texts body was a repository for I-consciousness and controversial desires, but in postmodernist fiction it is mostly regarded as performative and virtual. Ill body is often considered to be deviant while health is associated with moral performance.*

The common feature of D. Lodge's novels taken into consideration is their peculiar interest in such body and sociocultural experiences as ageing and illness.

The purpose of the paper is to explore the relations between ill individual and sociocultural situation depicted in the texts.

Traditional academic methods of literary studies have been combined with strategies of such interdisciplinary branches as sociology, body theory and disability studies.

Results. *Drawing upon the novels Therapy, Thinks..., Author, Author, Deaf Sentence and A Man of Parts it is argued that there exists a set of diseases (cancer, deafness, blindness, depression, chronic pain, autism, Alzheimer's, Down syndrome) that should be regarded as "narrative prosthesis" of the author's texts. On the one hand, the ambivalent nature of these diseases brings out the estrangement of ill person who is often marginalized in society. On the other hand, illness becomes the common bond that joins ill person and society in their shared vulnerability. In D. Lodge's novels illness often functions as a metaphor of social, cultural, political or moral collapse.*

Originality. *Despite the great number of works exploring D. Lodge's earlier texts, the functions of ill body in his novels have never been the focus of special academic research.*

Conclusion. *D. Lodge's five latest novels show at least three main aspects of illness. Firstly, it is represented as physical display of body transgression. Secondly, illness often becomes a metaphor of social and political situation or definite epoch. Thirdly, it can be regarded as cultural phenomenon which has special symbolic meaning.*

Further analysis of functions of ill body in literary texts can not only help to define the idiosyncratic dominants in works of classic and contemporary authors, but also to relieve the pressure of the negative metaphors of illness enrooted in sociocultural paradigm.

Keywords: D. Lodge, body, illness, society

FOREIGN LANGUAGE EDUCATION OF ADULTS
IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL GLOBALIZATION*

L. V. VIKTOROVA, Doctor of Pedagogy, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: viktorova17@ukr.net
orcid.org/ 0000-0002-4072-974X

O. V. ZAKHUTSKA, PhD: Doctor of Arts in Linguistics, Senior Lecturer,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: oksana.zov@gmail.com
orcid.org/ 0000-0002-9766-0683

Abstract. *The article deals with the content of foreign language education in different countries. There are presented the basic strategies, trends and forms of foreign language education of different categories of adults as well as the purpose and structure of language courses at specialized institutions. There are described peculiarities of language training centers for different categories of adults, special features of translation services functioning.*

Keywords: *foreign language education, learning strategies, foreign experience, foreign language, informal adult education*

Introduction. Foreign experience of studying the issue of non-formal adult education is rather broad and formalized, in particular it is worth to mention EU Law on adult education (2008), the Law on open public universities for lifelong learning (2011), Adult Education Strategy for 2010-2015, etc. The attention of foreign researchers is nowadays focused on the analysis of existing experience and advanced models of adult education, including foreign language teaching, statistic data and substantiation of foreign language teaching strategies. Available research papers of the foreign scientists should be adapted and empirically justified so that they can be used in the national non-formal education system, taking into consideration the differences in formalization of such education, population structure and categories, their needs, motivations and capabilities.

Studying the experience of foreign language education strategy reveals the interconnection between national and international educational processes, defines guidelines for the adaptation of educational policy of Ukraine and allows to determine the directions of education reform, based on the positive experience of other countries.

At the present stage of crucial importance is the fact that adults should master foreign language as a means of intercultural communication, which requires the explication of the notion "intercultural communication".

Analysis of recent researches and publications. The problem of searching for the ways to optimize foreign language teaching process has been recently attracting the attention of researchers in connection with entrance of countries into certain

*The publication has been prepared within the scientific research on subject 110/550-pr "Development of a modern concept of foreign language education of various categories of adults in the process of informal education."

supranational structures in terms of globalization as well as with the achievement of results of work of national educational systems in such meta-systems and evaluation of economic risks form inefficient foreign language education system. Critical analysis and development strategies of the American foreign language teaching system are presented in the publications of US Economic Development Department [1] and in the speech of ex-director of CIA, ex-secretary of defense, professor L. Panetti on the conference in Stanford University. Efficiency and barriers in implementing the provisions of EU foreign language education policy are discussed in the scientific research [2-4].

Purpose. The purpose of the article is an analysis of conceptions and tendencies in development of foreign language teaching of adults in the conditions of globalization that is realized via separate tasks: the definition of content of foreign language teaching of adults, the factors of influence that specify the principles of foreign language policy.

Methods. To solve these mentioned tasks the complex of methods is used: analysis, systematization, generalization of philosophical, psychological, educational, and methodical literature, conceptual and comparative analyses.

Results. CIA management in the sphere of intelligence activity linguistic support among the most efficient forms and methods of training of their specialists considers the following: conducting foreign language training together with secret clearance test (for new employees), stimulating self-studying and development of foreign language skills in off-duty time; on-line foreign language studying during working hours; language training abroad; specialized language teaching for those employees who need to develop foreign language communicative competence in the languages that are defined as the most important for the purposes of national security and defense. The number of US security service staff with the foreign language skills is being performed by recruiting highly qualified linguists – experts in the languages necessary for fulfilling the priority tasks [2].

Foreign language teaching of US security service staff is performed in two specialized educational institutions: The Defense Language Institute of the US Department of Defense (Monterey, California) and in the CIA University (Chantilly, Virginia). In these educational institutions the future intelligence specialists study more than 20 languages that are divided in categories according to their difficulty. The study time budget for learning this or that foreign language is defined according to the category of difficulty [5, 6]:

languages of the first category – close to English language (575–600 hrs., 23-24 weeks with 25 class hours per week) – French, Italian, Norwegian, Spanish, Portuguese, Swedish, Romanian, Danish, Dutch, German;

languages of the second category – with significant linguistic and / or cultural difference from the English language – Azerbaijani, Bulgarian, Georgian, Greek, Dari, Farsi, Russian, Ukrainian, Hindi, Urdu, Pashtu, Hebrew, Thai, Serbian, Croatian, Turkish, Czech, Hungarian, Mongolian, Polish, Vietnamese (1100 class hours, 44 weeks with 25 hrs. per week);

languages of the third category – only languages that are difficult for English native speakers (2200 hrs., 88 weeks with 25 class hours per week) – Arabic, Chinese, Japanese, Korean.

While classifying languages according to the category of difficulty it is necessary to consider how much colloquial form differs from standard language (diglossia phenomenon). In some languages, Arabian for example, modern standard Arabic has never been used by native speakers. Such situation is complicated for teachers as well

as for students [5]. Similar problems exist in the process of language studying depending on the usage of various graphics systems (Latin alphabet, Arabic script, hieroglyphic script etc.).

The main task of The Defense Language Institute is organization of foreign language training for the purposes of national security on the US territory and overseas; conducting research and scientific work in the sphere of linguistics to improve the process of studying; elaboration of testing and competence evaluation standards. Here the training is provided for different US armed forces, FBI, border guards, NASA, Drug Enforcement Agency personnel etc. Language teaching is performed according to the following stages: basic, advanced and specialized. In the Washington branch of the Institute representatives of various departments study on the contact basis. The institute can host over 3000-3200 students, its branch – up to 300 students. According to services of the armed forces the military staff is divided into: 40–45 % – land forces, 30 – air forces, 15 – BMC, 8–10 – Marine Corps [7].

Foreign language teaching of the military staff in US is based on the team (brigade) studying concept, i.e. a team of 6 teachers give classes in three groups, each up to 10 students. Most teachers (90%) are native speakers of the language they teach. In the educational institution there are usually no teachers that work part-time or hourly. Profession-oriented approach assumes that teachers and students should pay special attention to the development of the foreign language professional and communicative competence. Subject-matters of the lessons are: medical supply, counter-terrorism, social and political communication, maintaining the security of the armed forces, public access to the information, mass communications, communication in crisis situations.

The Institute itself is administratively divided into nine language schools. For example, Middle-East language school is responsible for training specialists for cryptologic service, military intelligence, and also for teaching civil experts for the Ministry of Defense and other institutions (FBI) modern Arabian language. This program includes basic, intermediate, advanced, final and also refreshment course. Each of them is based on the principles of intensive learning [5].

Except foreign language classes with advanced speech practice students also get intensive training in country studies: history, culture and actual problems of the countries which language is studied. In the branch of the Institute more than 50 languages are studied. The duration of training – from 4 to 63 weeks. The permanent teaching staff is over 1300 people, among them 300 are military personnel. Most of them teach their native languages. The institute has advanced scientific and research base: over 50 language laboratories and almost 10 computer classes; video library includes up to 5000 items, in the foreign literature library there are over 80 000 books in 40 languages [7].

The academic workload is rather intensive. Language training includes 7 class hrs and 34 hrs of self-studying per day. Periodically tests with the assessment of the achievements are conducted. According to the long-term experience, over 15% of students cannot resist the stress and are expelled at the different stages. Most of The Defense Language Institute graduates are directed to the intelligence service departments and research and information structures of different special services.

One more important component of the linguistic education for the US military department is teaching English for foreigners. English language center at the Ministry of Defense (ELCMD) located on the air force base in Lackland, San-Antonio (Texas) is responsible for its realization. ELCMD works in two directions. First one is teaching English for the military and civil staff that are obtaining technical or professional military education in the US.

Language proficiency level needed to enter a military educational establishment is set by the corresponding ministry and is defined by ECL test (English comprehension level) on the 1-100 scale. For example, to enter a course that gives profound technical knowledge or is connected with higher risk, ECL needs to be 65, 70 or 75. Foreign military staff can pass ECL in their countries before coming to US. Those whose language proficiency is not enough should improve it in ELCMD first.

Second direction of this center is the realization of all the overseas foreign language teaching programs approved by the military department – these are US military staff that come from another countries and also civil employees from the Ministry of Defense and their families for whom English is not native. Groups of English teachers work in universities and colleges of Puerto-Rico according to ROTC programs (Reserve Officer Training Corps), on ship repair yards of US navy in Japan (Yokosuka and Sasebo etc.).

ELCMD provides significant support for the state department in the country as well as abroad directing its experts for doing managing, consultative, translation or educational work to the post-graduate US Navy School (California), US Navy airbase Pensacola (Florida), Marshall Institute of European Studies, former Institute of Russian and East-European Studies (Garmishpartenkirchen, Germany), Asian-Pacific Center on Hawaiians, and also military schools in Romania, Slovakia, Slovenia and Switzerland. For the last ten years experts of the center have taken part in making contacts between representatives of US armed forces with their colleagues from Albania, Bosnia, Chili, Croatia, Georgia, Lithuania, Latvia, Jordan, Mali, Nicaragua and Ukraine [7].

CIA University provides indoor teaching of foreign languages necessary for the fulfillment of the given tasks. Beginning from 2009 CIA management emphasizes multilingualism of its employees. One of the efficient forms of maintaining high foreign language proficiency in the US special departments is the implementation of Language immersion Program that assumes certain isolation (1-3 days) from the native (English) as well as language training of the future specialists abroad.

According to some publications [7], intelligence services such as CIA and NSA possess a significant amount of documents that need to be translated; three of ten diplomats that work in foreign countries do not have enough experience in local dialects. In the countries where main languages are Arabic and Chinese this proportion is four to ten. According to famous american experts in the sphere of national security, US intelligence service is experiencing problems with recruiting specialist with fluent Arabic, Chinese and Turkish as well as Farsi, Hindi and Urdu. It is emphasized that modern informational technologies are not able to solve this problem. Though during the last years a number of good translation tools appeared, they can't catch the peculiarities of the speaker's intonation and also cannot use numerous Middle Eastern, African, Asian dialects.

In the Great Britain the linguistic teaching of the Ministry of Defense and other law-enforcement agencies is performed in The UK Defense School of Languages (DSL) that is a part of the department of studying and recruiting armed forces and is a leading educational institution that trains highly qualified specialists in linguistics. DSL is a teaching and guiding center for all the MD departments, where military staff study foreign languages. For the last years over 350 students graduated from it. Here they teach: Albanian, Arabic, Dutch, English (for foreigners), French, Hindi, Italian, Pashtu, Russian, Serbian, Spanish and Urdu. Education is performed according to several courses with different goals. Total amount of courses and number of students differ depending on operational environment. In cases when there is a need for several

uncommon-languages specialists DSL involves them from the specialized civil educational institutions. Thus, during 2002 over 80 students, proficient in 35 foreign languages, from civil educational institutions were involved in solving different tasks on behalf of MD [7].

From 2003 in this college special attention is paid to the Arabic language. Large number of military staff of different categories pass this training before coming to Iraq with British armed forces. Training time is one week (learning basis phrases, greetings etc.), six, nine and twelve months (to work as an interpreter and to fulfill intelligence tasks). Monthly courses, except intensive language training assume studying basic features of Arabic culture and Islam, for this purpose visits to Arabic cultural centers and short-term visits to Jordan and Oman are organized. According to the military management of the country, military stuff that is fluent in Arabic, play the leading part in the activity of the British armed forces in the Middle-East.

There is also a range of courses where military stuff and civil employees from overseas countries study English as a foreign language. Aim of creating such courses is to improve students' knowledge of military English and those of its aspects that can be useful for those who intend to work for NATO or UNO. Besides in case of necessity, short-term military English courses can be organized for those who will fulfill specific tasks, for example, take part in realization of explosives and armament utilization program. Except full-time and part-time education more and more popular becomes internet-training.

On the regular basis seminars for the representatives of foreign educational institutions (top managers, teachers, linguists-theorists) that deal with teaching languages on behalf of MD are organized. These seminars aim to discuss policy in the sphere of language teaching, improve teaching techniques, forms and criteria of testing academic progress during and after the training process, inter-academic cooperation etc. In spite of the balanced system of training foreign languages specialists for the military forces, in the UK Ministry of Defense admit a range of imperfections that prevent them from providing adequate reaction on the unexpected tasks that demand interlingua competence from the military staff [7].

Austrian Armed Forces have been supporting the united concept of organizing and implying linguistic preparation of the servicemen. Teresian military academy, Non-commissioned officers academy and English language express courses for ground forces operate on the regular basis. On the basis of these educational establishments there are held seminars, short term intensive courses for solving certain problems, preparation courses for foreign students. Significant attention is paid to developing teaching content: German-Albanian military phrasebook for Austrian military forces in Kosovo, similar phrasebook in Farsi/pushtu for the military forces in Afghanistan. The same phrasebooks were created for communication in Ukrainian, Slovenian and Slovak languages. Additionally, there have been developed a multilingual terminological database for machine translation.

Being a partner of the US in the "Five Eyes" intelligence alliance, UK has similar approaches to the formation and improvement of the foreign language training of its specialists. In case of necessity the employees of MI-6 (Secret Intelligence Service – SIS) [8] are given the possibility to study foreign languages on the language courses of the department and during Intelligence Officer's New Entry Course (IONEC). SIS Special agents often recruit talented spotters in premium universities and military academies. Young soldiers should first pass basic entrance examinations of the civil service before proceeding to a profound interview with a group of SIS officers. Training usually takes place in Fort Monkton, Portsmouth.

As it can be seen from language teaching report, that is a part of regular survey of military training of UK armed forces, the possibilities of further foreign language teaching are almost unlimited [9]. The primary directions of the language training development, according to the military management are: optimization of the teaching staff structure management and its usage; creation of a big “stock” of linguists mainly due to reservists in order to solve unexpected operative tasks; identification and recognition of all the existing linguistic forces and means; correction of plans for maintaining rotations of linguists, including stimulation projects for those who are in the process of studying; substantiation and establishment of the priority tasks for the linguistic training etc.

Discussion. Analysis of the foreign practice of language teaching of special and military departments personnel shows that in the world leading countries and in military (intelligence) blocks there is an active, complex and systematic policy in the sphere of linguistic maintain of the national security.

Urgent for the implementation and improvement of the departmental programs (concepts) of foreign language training considering the existing foreign experience are modernization and optimization of the educational model: involving and rational usage of the native speakers and highly-qualified linguists, systematic usage of forms and methods of competence, communicative and profession- and personal-oriented education (learning in small groups, training levels, penetration into the language environment, studying abroad etc); elaboration of standardized teaching methods and assessment of academic progress on the different levels of professional foreign language competence, financial and technical support of the departments that perform language training of the employees, introduction of new teaching services (courses, seminars, trainings) according to needs of practical departments.

Therefore, in order to improve the existing foreign language training concept on the basis of the world best practice the following provisions are considered to be urgent: modernization and optimization of professional foreign language communication learning model, development of standardized teaching methods and foreign language professional communicative competence assessment according to the international standard.

Список використаних джерел

1. Education for Global Leadership: The Importance of International Studies and Foreign Language Education for U.S. Economic and National Security [Електронний ресурс] / Gross P. W., Lewis W. W., Arnof I. [et al.]. – Committee for economic development. – Washington : USA, 2006. – 69 p. – Режим доступу: <https://www.ced.org/pdf/Education-for-Global-Leadership.pdf>. – Назва з екрану. – (05.04.2017).

2. Panetta L. E. Foreign Language Education: if ‘scandalous’ in the 20th Century, what will it be in the 21st Century? [Електронний ресурс]. – 1999. – Режим доступу: <https://web.stanford.edu/dept/lc/language/about/conferencepapers/panettapaper.pdf>. – Назва з екрану. – (05.04.2017).

3. Вікторова, Л. В. Організаційні засади та зміст фахової іншомовної підготовки у Франції [Текст] / Л. В. Вікторова // Педагогічні науки. – Харків, 2016. – Т. 2, Вип. LXIX. – С. 21–28. – Режим доступу:

[file:///C:/Users/Lesya/Downloads/znppn_2016_69\(2\)_6%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lesya/Downloads/znppn_2016_69(2)_6%20(1).pdf)

4. Вікторова, Л. В. Особливості іншомовної підготовки співробітників спеціальних відомств Німеччини [Текст] / Л. В. Вікторова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Іншомовна підготовка у світі

та Україні. Серія «Філологічна». – Вип. 62. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2016. – С. 64-67. – Режим доступу: file:///C:/Users/Lesya/Downloads/Nznuoaf_2016_62_24.pdf.

5.Мамчур, К. В. Зарубіжний досвід навчання військових фахівців арабській мові [Текст]/ К. В. Мамчур // Професійно-орієнтоване навчання іноземних мов як напрям європейської іншомовної освіти. – 2012. – № 2. – С. 61–67.

6.Мамчур, К. В. Урахування відносної складності іноземних мов у процесі формування іншомовної компетентності майбутніх фахівців управління у міжнародних відносинах [Текст]/ К. В. Мамчур // Креативна педагогіка. Наук.-метод. зб. / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2010. – Вип. 3. – С. 59–64.

7.Юрчук, И. Практика языковой подготовки в военных учебных заведениях иностранных государств [Текст] / И. Юрчук, А. Стрелецкий // Зарубежное военное обозрение. – 2009. – № 3. – С. 22–28.

8.The Secret Intelligence Service (SIS) | MI6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eliteukforces.info/mi6/>. – Назва з екрану. – (05.04.2017).

9.Viktorova, L. V. Organizational and methodical aspects of teaching foreign students [Текст] / L. Viktorova // ScienceRise : Pedagogical Education. – 2016. – № 7 (3). – P. 22-27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2016_7_6.

References

1. Education for Global Leadership: The Importance of International Studies and Foreign Language Education for U.S. Economic and National Security (2006), Washington.

2. Panetta, L. E. (2014), "Foreign language education : if "scandalous" in the 20th century, what will it be in the 21st century ? "

3. Duff, P. A. (2008), "Foreign Language Policies, Research, and Educational Possibilities", APEC Education Symposium Xi'an, China, p. 25.

4. Panetta, L. E. (2009), "Message from the Director: Strengthening Our Foreign Language Capability", <https://www.cia.gov/news-information/press-releases-statements/foreign-language-capability.html>

5. Mamchur, K. V. (2012), "Zarubizhnyy dosvid navchannya viys'kovykh fakhivtsiv arabs'kiy movi", Profesiyno-oriyentovane navchannya inozemnykh mov yak napryam yevropeys'koyi inshomovnoyi osvity, pp. 61-67.

6. Mamchur, K. V. (2010), "Urakhuvannya vidnosnoyi skladnosti inozemnykh mov u protsesi formuvannya inshomovnoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv viys'kovoho upravlinnya u mizhnarodnykh vidnosynakh", Akademiya mizhnarodnoho spivrobitnytstva z kreatyvnoyi pedahohiky, Vinnytsya, pp. 59-64

7. Yurchuk, Y. (2009), "Praktyka yazykovoy podhotovky v voennykh uchebnykh zavedenyyakh ynostrannykh hosudarstv", Zarubezhnoe voennoe obozrenye, pp. 22-28.

8. The Secret Intelligence Service, <http://www.eliteukforces.info/mi6/>

9. Viktorova, L. (2016), "Organizational and methodical aspects of teaching foreign students", ScienceRise : Pedagogical Education, pp. 22-27. - Access : http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2016_7_6.

СИСТЕМА ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Л. В. Вікторова, О. В. Захуцька

Анотація. У статті розглядаються питання змісту іншомовної підготовки в різних країнах світу. Висвітлено основні стратегії, тренди та форми іншомовної підготовки різних категорій дорослих, мету та структуру мовних курсів спеціальних відомств. Описані особливості роботи центрів лінгвістичної підготовки для різних категорій дорослих, особливості функціонування перекладацьких служб.

Ключові слова: іншомовна освіта, стратегії навчання, зарубіжний досвід, іноземна мова, неформальна освіта дорослих

СИСТЕМА ИНОЯЗЫЧНОЙ ПОДГОТОВКИ ВЗРОСЛЫХ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Л. В. Викторова, А. В. Захуцкая

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы содержания иноязычной подготовки в разных странах мира. Представлены основные стратегии, тренды и формы иноязычной подготовки различных категорий взрослых, цель и структура языковых курсов специальных ведомств. Описаны особенности работы центров лингвистической подготовки для различных категорий взрослых, особенности функционирования переводческих служб.

Ключевые слова: иноязычное образование, стратегии обучения, зарубежный опыт, иностранный язык, неформальное образование взрослых

УДК 811.411.21

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ДОРΟΣЛИХ У ПРОЦЕСІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

О. О. КОРОТУН, кандидат педагогічних наук, доцент,

Київський національний торговельно-економічний університет

E-mail: knteu@knteu.kiev.ua

orcid.org/0000-0001-9600-1849

Анотація. У статті розглядаються окремі питання особливостей та змісту іншомовної підготовки різних категорій дорослих у процесі неформальної освіти. Висвітлено зміст поняття «іншомовна освіта», основні стратегії, тренди та форми іншомовної підготовки різних категорій дорослих. Охарактеризовані програмні і нормативні документи ЄС та України, що визначають політику у сфері іншомовної підготовки дорослих в процесі неформальної освіти. Запропоновано напрями удосконалення моделі іншомовної підготовки в Україні з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: іншомовна освіта, неформальна освіта, іншомовна підготовка, стратегії навчання, підготовка різних категорій дорослих, зарубіжний досвід, іноземна мова

Актуальність. Формування Європейської спільноти відкрило кордони багатьох держав для вільного переміщення людей, капіталів і товарів.

Європейські столиці та великі міста стали інтенсивно змінювати свій вигляд завдяки появі в них представників різних культур і їхньому активному включенню в життєдіяльність цих міст. Сама практика актуалізувала проблему взаємного спілкування носіїв різних культур. На цьому фоні поступово формувався інтерес учених до проблеми міжкультурного спілкування, міжкультурної комунікації, перш за все до питань ціннісних орієнтацій, етнокультурної ідентичності, відчуття «чужорідності» в іншокультурному середовищі. З формуванням поняття «європейський вимір» і втіленням у життя концепції багатомовності, з виникненням необхідності збереження національної, культурної та мовної ідентичності серйозної теоретичної та практичної розробки набула проблема іншомовної підготовки.

Вивчаючи зарубіжних досвід, Л. Вікторова відзначає, що розбудова системи освіти різних категорій дорослих у провідних країнах світу є одним із вагомих механізмів досягнення стійкого економічного розвитку, гарантування громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя. Особливу роль за таких умов починає відігравати іншомовна підготовка, без якої неможливо розширювати спектр індивідуальних, соціальних, професійних та кар'єрних можливостей дорослих, встановлювати і розвивати міжособистісні, міжкультурні контакти та отримувати нові знання, навички і досвід [2, с. 6; 3]. Аналіз сучасних підходів до іншомовної підготовки різних категорій дорослих сприятиме вирішенню вказаних проблем суспільства шляхом активнішого залучення дорослого населення до освітніх процесів розвитку людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У останні роки проблемі розвитку неформальної освіти дорослих приділяється значна увага дослідників. Проте наявні публікації вітчизняних вчених [1-8; 11], як правило, обмежуються розглядом питань загальної взаємодії між трьома видами інституціональної освіти, значенням та історією формування поняття неформальної освіти, розвитком проблем її формалізації (законодавство і стратегії, критерії ефективності і діагностики), визначенням основних психолого-педагогічних та лінгвістичних чинників, що впливають на формування комунікативної компетентності та її складових тощо [1, с. 17; 5].

Зарубіжний досвід дослідження проблеми неформальної освіти дорослих є достатньо великим та формалізованим, зокрема слід відзначити на рівні ЄС Закон про освіту дорослих (2008), Закон про відкриті громадські університети для навчання упродовж життя (2011), Стратегію освіти дорослих на 2010-2015 рр. Увага зарубіжних дослідників зосереджена нині на аналізі існуючого досвіду і перспективних моделях навчання дорослих, у тому числі іноземної мови, на узагальненні статистичних даних та обґрунтуванні стратегії розвитку іншомовної підготовки [2-7].

Аналіз зарубіжного досвіду підготовки дорослих показує, що в європейських країнах наявна активна, комплексна і системна політика у сфері лінгвістичного забезпечення різних категорій дорослих. Вивчення вітчизняних досліджень останніх років свідчить [2-4; 7], що науковців цікавив широкий спектр теоретичних і практичних проблем іншомовної освіти дорослих. Зокрема, проаналізовано останні європейські та вітчизняні документи з мовної освіти; окреслено шляхи впровадження Рекомендацій Ради Європи в навчальний процес в рамках модернізації змісту, форм і методів навчання й оцінювання рівнів мовленнєвої компетентності різних категорій дорослих.

Системні дослідження проблем розвитку системи іншомовної освіти у різних країнах проведені Л. Вікторовою, Т. Десятковим, М. Дреєрманом, Л. Гульпою, О.

Кузнєцовою, О. Лазаренко, О. Максименко, Н. Махинею, М. Пархомчук, Л. Пуховською, М. Тадєєвою. Численні роботи вітчизняних мовознавців, педагогів і психологів доповнені останнім часом дослідженнями, в яких обґрунтовується нестабільний характер змісту іншомовної освіти та необхідність вивчення існуючих підходів до визначення змісту іншомовної освіти дорослих та розробки умов реформування системи іншомовної освіти.

Аналіз теоретичних положень та практики викладання іноземних мов різними категоріями дорослих дозволить виділити низку факторів, що знижують успішність реалізації цілей іншомовної підготовки та потребують розробки невирішених питань.

Мета дослідження. Метою досліджень є аналіз проблем і тенденцій розвитку іншомовної підготовки в Україні в умовах глобалізації, що реалізується через окремі завдання: визначення змісту іншомовної підготовки дорослих, факторів впливу, що обумовлюють принципи іншомовної політики, виокремлення тенденцій удосконалення іншомовної підготовки дорослих в рамках рекомендацій освітніх та мовних інститутів Ради Європи.

Методи. Для вирішення зазначених завдань використовується комплекс методів: аналіз, систематизація, узагальнення філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури, концептуально-порівняльний аналіз.

Результати. Поняття іншомовна освіта – це цілісний, організований процес навчання, виховання і розвитку майбутніх фахівців у межах дисципліни «іноземна мова», що сприяє становленню досвіду творчої діяльності, духовному розвитку особистості та формуванню культури з урахуванням напряму підготовки. Інакше кажучи, іншомовна освіта передбачає навчання і виховання слухачів змістом і засобами іноземної мови, які позитивно впливають на їхнє професійне і культурне збагачення та творчий розвиток.

Зміст іншомовної освіти повинен визначатися сучасними досягненнями в області лінгвістики, психології і психолінгвістики. Специфіка іншомовної освіти полягає в тому, що майбутній фахівець оволодіває не тільки мовою іншого народу, але й вивчає найцінніше – культуру, яка має великий виховний потенціал. Виховний аспект іншомовної освіти спрямований, таким чином, на духовне збагачення й удосконалення особистості на ґрунті діалогу власної та іноземної культури. Отже, процес іншомовної освіти, по суті, включає чотири процеси: пізнання, що направлене на оволодіння культурологічним змістом іншомовної культури, тобто культурою країни, фактами культури і мовою як частиною культури; розвиток, направлений на оволодіння психологічним змістом іншомовної культури (здібності, психічні функції тощо); виховання, що націлене на оволодіння педагогічним змістом іншомовної культури (етичний, моральний аспекти); навчання, націлене на оволодіння соціальним змістом іншомовної культури, тобто мовними вміннями, які засвоюються як засоби спілкування в соціумі.

Складовими системи навчання будь-якої галузі знання, у тому числі й системи навчання іноземної мови, є її цілі, зміст, принципи, методи, засоби та апарат контролю й оцінювання результативності її функціонування. Визначальною ланкою цієї системи, на думку провідних учених-дидактів (Ю. Бабанський, С. Гончаренко, В. Краєвський, І. Лернер, В. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Скаткін), є зумовлений соціальним замовленням суспільства зміст освіти, від суті та структурування якого залежить вибір методів, засобів, мотивів навчання та механізмів його засвоєння.

Для розвитку сучасної іншомовної освіти дорослих необхідна міжпредметна спеціалізація та багаторівневий підхід до вивчення іноземних мов, орієнтація на міжкультурний аспект володіння мовами. Ось чому детальний аналіз досвіду різних світових інституцій у реформуванні системи навчання іноземних мов важливий для добору найкращих його елементів для реформування іншомовної підготовки фахівців в Україні.

Незважаючи на те, що Рекомендації Ради Європи з мовної освіти впроваджувалися з однаковою інтенсивністю, основні реформи в Україні здійснювалися в таких сферах:

- перегляд структури освітньої системи у світлі необхідності впровадження навчання іноземних мов впродовж життя;

- реалізація у навчальних планах принципу CLIL (Content and Language Integrated Learning), який визначає викладання одного предмету різними мовами, приділяючи увагу як розвитку професійних знань, так і рівням володіння мовою;

- збільшення витрат на стажування викладачів іноземних мов і видавництво підручників;

- перегляд навчальних планів, екзаменів та сертифікатів з метою приєднання до загальноєвропейської шкали оцінки рівнів володіння іноземними мовами, запровадженої Радою Європи;

- участь в європейських програмах та заходах, що реалізуються Європейською Комісією та Радою Європи з метою огляду національних освітніх систем, розроблення необхідних для вивчення іноземних мов матеріалів і тестів.

Основними принципами сучасної парадигми освіти з іноземних мов в Україні вважається: 1) комунікативна спрямованість; 2) особистісно-орієнтований підхід; 3) автономія слухачів; 4) інтегроване навчання мовних і мовленнєвих умінь (аудіювання, говоріння, читання і письма) [8].

На основі цих принципів сучасної мовної педагогіки нині розробляються різні концепції розвитку іншомовної освіти в Україні.

На думку вчених, основними принципами відбору змісту матеріалу для навчання іноземних мов є такі: повторення попередньо вивченого і засвоєного матеріалу; поступове підвищення рівня складності матеріалу, що пропонується для вивчення; мотивація слухачів до навчання іноземної мови; урахування складності мови; урахування гендерних, андрагогічних, культурних, професійних, культурних та інших особливостей іншомовної підготовки дорослих [5].

Загальною стратегією іншомовної освіти в Україні вважаються потреби сучасного суспільства і рівень розвитку лінгвістичної, психологічної та педагогічної науки. Ця стратегія включає передусім комунікативно-компетентнісний підхід, який визначає практичну мету навчання і вивчення іноземної мови, тобто оволодіння іншомовною інтракультурною комунікацією засобами розвитку інтракультурної комунікативної компетентності та її компонентів [13].

На шляху інтеграції іншомовної та професійної підготовки зустрічається цілий ряд проблем: між цілями, змістом, формами організації, умовами навчальної діяльності дорослих; між орієнтацією навчання на «передачу» фрагментарних предметно-технологічних та іншомовних умінь і навичок, з одного боку, і необхідністю використання їхньої системи в процесі професійної діяльності – з іншого; між системністю, ситуативністю, міжпредметністю, надпредметністю, вмотивованістю використання загальних і професійних компетенцій фахівця та їхнім формуванням в рамках окремих навчальних курсів.

Під час вдосконалення іншомовної підготовки різних категорій дорослих слід враховувати різноманітні аспекти процесу засвоєння мови. Так, Л. Вікторова визначає [12, с. 11] для різних категорій дорослого населення певні організаційні й технологічні комунікативні обмеження, пов'язані із:

- змістово-організаційними особливостями (пов'язані з типом взаємодії (службові, позаслужбові), характеристиками суб'єкта (соціальної, національної або вікової групи) та єдністю продуктивної та репродуктивної складової, що зумовлюють застосування різних видів і типів спілкування;

- когнітивними особливостями (полягають у спрямованості на пізнання: розпізнавання, декодування, перевірка, обробка, аналіз, формалізація);

- комунікативно-емотивними особливостями (пов'язаними з обміном між суб'єктами взаємодії уявленнями, ідеями, інтересами, цілями, мотивами, потребами, почуттями, настановами тощо. Таке спілкування виявляється у рухах суб'єктів спілкування (невербальні засоби спілкування), їхніх діях, вчинках, поведінці, через них виражаються взаємні відносини, які стають своєрідним соціально-психологічним фоном взаємодії);

- лінгвістичними особливостями (характеризуються зв'язністю (володіння мовними засобами міжфразового зв'язку), тематичністю, інформативністю, контекстуальністю, безперервністю та розгорнутістю фраз, ситуативністю, використанням мовних кліше, реплік, лексичною еліптичністю, фразеологічністю, стилістичною диференційованістю).

Науковці відзначають, що у практиці навчання дорослих спостерігається переважно використання традиційних методів і намагання застосувати окремі інноваційні технології навчання іншомовного спілкування за відсутності методик засвоєння різних за складністю мов [13, с.26], стимуляції різних складових комунікативної компетентності [6].

Так, особливу увагу слід приділити удосконаленню різноманітних факторів, що сприяють ефективному розвитку іншомовної освіти дорослих: організаційні (правова і нормативна основа функціонування, структура управління, інформаційна забезпеченість) та власне педагогічні (мета, зміст, форми, методи і засоби навчання).

Висновки і перспективи. В рамках рекомендацій освітніх та мовних інститутів Ради Європи пріоритетними напрямками підвищення якості іншомовної підготовки різних категорій дорослих в Україні є оптимізація структури управління наявним педагогічним потенціалом і його використання; коригування планів для іншомовної підготовки різних категорій для різних цілей; системне використання методів і форм компетентнісного, комунікативного та професійно- й особистісно-орієнтованого навчання, розробка стандартизованих методів навчання й оцінювання різних видів іншомовної компетентності, фінансова й технічна підтримка відомств, що здійснюють іншомовну підготовку дорослого населення.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні принципів іншомовної підготовки різних категорій дорослих Європи, нормативної бази та можливостей її впровадження у світовій практиці освітньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Вікторова, Л. В. Критеріально-рівневий підхід до формування професійно-термінологічної компетентності у фаховій підготовці аграрників [Текст] / Л. В. Вікторова // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. – К. : ЛОГОС, 2007. – Вип. 5. – С. 16–27.

2. Вікторова, Л. В. Зарубіжний досвід іншомовної підготовки студентів [Текст] / Л. В. Вікторова // Монографія. – К. : Міленіум, 2016. – 365 с.
3. Вікторова, Л. В. Організаційні засади та зміст фахової іншомовної підготовки у Франції [Текст] / Л. В. Вікторова // Педагогічні науки. – Харків, 2016. – Т. 2, Вип. LXIX. – С. 21–28.
4. Вікторова, Л. В. Особливості іншомовної підготовки співробітників спеціальних відомств Німеччини [Текст] / Л. В. Вікторова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Іншомовна підготовка у світі та Україні. Серія «Філологічна». – Вип. 62. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2016. – С. 64–67.
5. Вікторова, Л. В. Діагностика сформованості іншомовної професійно-комунікативної компетентності [Текст] / Л. В. Вікторова // Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Сер. : Педагогічні та історичні науки. – 2013. – Вип. 113. – С. 35–43.
6. Гульпа, Л. Ю. Тенденції розвитку іншомовної освіти у середніх навчальних закладах Угорської республіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. Ю. Гульпа. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. у-т ім. В. Стефаника, 2007. – 20 с.
7. Закірова, Н. Ш. Іншомовна підготовка в системі неформальної освіти дорослих в Україні [Текст] / Н. Ш. Закірова // Андрогогічний вісник. – 2014. – Вип. 5. – С. 207–216.
8. Ніколаєва, С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу [Текст] / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. – № 1. – С. 11–17.
9. Редько, В. Г. Фактори впливу на функціонування сучасної системи навчання іноземних мов у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] / В. Г. Редько // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 3–4 (32–33). – С. 43–183.
10. Тадєєва, М. І. Досвід реформування шкільної іншомовної освіти в Україні [Текст] / М. І. Тадєєва // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – 2011. – Вип. 28. – С. 272–279.
11. Терьохіна, Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих [Текст] // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 6 (20). – С. 109–114.
12. Вікторова, Л. В. Професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів до професійної діяльності [Текст] / Л. В. Вікторова, Т. І. Ковальчук, О. Б. Кошук, С. О. Кубіцький, О. В. Лапа, П. Г. Лузан, О. В. Наконечна, О. М. Прохорчук, І. В. Сопівник, Р. В. Сопівник, Р. О. Тарасенко, Н. Т. Тверезовська // Колективна монографія. – К. : ЦП «Компринт», 2016. – 589 с.
13. Viktorova, L. V. Organizational and methodical aspects of teaching foreign students [Text] / L. V. Viktorova // ScienceRise. Pedagogical Education. – 2016. – № 7. – P. 22-27.

References

1. Viktorova, L. V. (2007) Kryterialno-rivnevyy pidhid do formuvannya profesiyno-terminologichnoyi kompetentnosti u fakhoviy pidhotovtsi ahrarnykyv [Criterion and level approach to the formation of professional and terminological competence in professional training of agrarians]. Visnyk pislyadyplomnoyi osvity : zb. nauk. pr. Kyiv, LOHOS, Vyp. 5, 16–27.
2. Viktorova, L. V. (2016) Zarubizhnyy dosvid inshomovnoyi pidhotovky studentiv [Foreign experience in a foreign language training of students]. Monografiya. Kyiv, Milenium, 365.

3.Viktorova, L. V. (2016) Orhanizatsijni zasady ta zmist fakhovoi inshomovnoi pidhotovky u Francii [Organizational principles and content of professional foreign language training in France]. Pedahohichni nauky. – Kharkiv, T. 2, Vyp. LXIX, 21–28.

4.Viktorova, L. V. (2016) Osoblyvosti inshomovnoi pidhotovky spivrobitnykiv specialnykh vidomstv Nimechchyny [Peculiarities of a foreign language training of specialized agencies workers in Germany]. Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Inshomovna pidhotovka u sviti ta Ukrayini. Seriya «Filolohichna». Vyp. 62. – Ostroh: Vyd-vo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya», 64–67.

5.Viktorova, L. V. (2013) Diahnostyka sformovanosti inshomovnoi profesiyno-komunikativnoi kompetentnosti [Diagnosis of formation of a foreign language professional and communicative competence]. Naukovi zapysky [Natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova]. Ser. : Pedahohichni ta istorychni nauky. Vyp. 113, 35–43.

6.Hul'pa, L. Yu. (2007) Tendentsiyi rozvytku inshomovnoi osvity u serednikh navchalnykh zakladakh Uhors'koyi respubliki [Progress trends in foreign language education in secondary schools in the Republic of Hungary] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 “Zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky” / L. Yu. Hul'pa. – Ivano-Frankivs'k : Prykarpatskyi nats. u-t im. V. Stefannyka, 20.

7.Zakirova, N. Sh. (2014) Inshomovna pidhotovka v systemi neformal'noi osvity doroslykh v Ukrayini [Foreign language training in the system of informal education of adults in Ukraine]. Androhohichni visnyk. Vyp. 5, 207–216.

8.Nikolayeva, S. Yu. (2010) Tsili navchannya inozemnykh mov v aspekti kompetentnogo pidkhodu [The objectives of teaching foreign languages in terms of competence approach]. Inozemni movy. № 1, 11–17.

9.Red'ko, V. H. (2001) Faktory vplyvu na funktsionuvannya suchasnoi systemy navchannya inozemnykh mov u zahal'noosvitnyomu navchal'nomu zakladi [Factors influencing the functioning of a modern system of teaching foreign languages in secondary schools]. Pedahohika i psykholohiya. № 3–4 (32–33), 43–183.

10.Tadeyeva, M. I. (2011) Dosvid reformuvannya shkil'noi inshomovnoi osvity v Ukrayini [Experience in reforming school foreign language education in Ukraine]. Naukovyy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky : realiyi ta perspektyvy. Vyp. 28, 272–279.

11.Teryokhina, N. (2014) Neformal'na osvita yak vazhlyva skladova systemy osvity doroslykh [Non-formal education as an important component of adult education] // Porivnyal'no-pedahohichni studiyi. № 6 (20), 109–114.

12.Viktorova, L. V. T. I. Koval'chuk, O. B. Koshuk, S. O. Kubitsky, O. V. Lapa, P. G. Luzan, O. V. Nakonechna, O. M. Prokhorchuk, I. V. Sopivnyk, R. V. Sopivnyk, R. O. Tarasenko, N. T. Tverezovs'ka (2016) Profesiyna pidhotovka sotsial'nykh pratsivnykiv / sotsial'nykh pedahohiv do profesiynoi diyal'nosti [Professional training of social workers / social teachers to the professional activity]. Kolektyvna monohrafiya. – K.: TsP «Kompynt», 589.

13.Viktorova, L. V. (2016) Organizational and methodical aspects of teaching foreign students .ScienceRise. Pedagogical Education. № 7, 22-27.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИНОЯЗЫЧНОЙ ПОДГОТОВКЕ РАЗЛИЧНЫХ КАТЕГОРИЙ ВЗРОСЛЫХ В ПРОЦЕССЕ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Е. А. Коротун

Аннотация. В статье рассматриваются отдельные вопросы особенностей и содержания иноязычной подготовки различных категорий взрослых в процессе неформального образования. Раскрыто содержание понятия «иноязычное образование», описаны основные стратегии, тренды и формы иноязычной подготовки различных категорий взрослых. Охарактеризованы программные и нормативные документы ЕС и Украины, определяющие политику в сфере иноязычной подготовки взрослых в процессе неформального образования. Предложены направления совершенствования модели иноязычной подготовки в Украине с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: иноязычное образование, неформальное образование, иноязычная подготовка, стратегии обучения, подготовка различных категорий взрослых, зарубежный опыт, иностранный язык

NEW APPROACHES TO A FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF DIFFERENT CATEGORIES OF ADULTS WITHIN NON-FORMAL EDUCATION

O. O. Korotun

Abstract. This article deals with some features and content of foreign language training of different categories of adults within the non-formal education. There is described the concept of "foreign language education", basic strategies, trends and forms of foreign language training of various categories of adults. We characterize the program and regulations of the EU and Ukraine, defining policy in the field of foreign language training of adults in the process of non-formal education. There are suggested directions of improving the model of foreign language training in Ukraine, in consideration of international experience.

Keywords: foreign language education, informal education, learning strategies, education of various categories of adults, foreign experience, foreign language

УДК № 37.026:811.112.2

МОВНО-ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

В. С. МАКСИМЧУК, кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: maks954@i.ua

orcid.org/ 0000-0003-3521-7114

Анотація. У статті проаналізовано сучасні погляди німецьких мовознавців щодо основ мовної дидактики, про основні вимоги до проведення навчального заняття з німецької мови, про зв'язок її з лінгвістикою, психологією і педагогікою. Розглянуто мовнодидактичні концепції і теорії, які розвивалися після 1945 р. і можуть становити інтерес для вітчизняних науковців.

Встановлено, що в ФРН мовна дидактика виокремилась, починаючи з 1970-х років у самостійну галузь науки.

Досліджено прогнози німецьких фахівців щодо перспектив розвитку і місця німецької мови у XXI ст. у Європі і в світі.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИНОЯЗЫЧНОЙ ПОДГОТОВКЕ РАЗЛИЧНЫХ КАТЕГОРИЙ ВЗРОСЛЫХ В ПРОЦЕССЕ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Е. А. Коротун

Аннотация. В статье рассматриваются отдельные вопросы особенностей и содержания иноязычной подготовки различных категорий взрослых в процессе неформального образования. Раскрыто содержание понятия «иноязычное образование», описаны основные стратегии, тренды и формы иноязычной подготовки различных категорий взрослых. Охарактеризованы программные и нормативные документы ЕС и Украины, определяющие политику в сфере иноязычной подготовки взрослых в процессе неформального образования. Предложены направления совершенствования модели иноязычной подготовки в Украине с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: иноязычное образование, неформальное образование, иноязычная подготовка, стратегии обучения, подготовка различных категорий взрослых, зарубежный опыт, иностранный язык

NEW APPROACHES TO A FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF DIFFERENT CATEGORIES OF ADULTS WITHIN NON-FORMAL EDUCATION

O. O. Korotun

Abstract. This article deals with some features and content of foreign language training of different categories of adults within the non-formal education. There is described the concept of "foreign language education", basic strategies, trends and forms of foreign language training of various categories of adults. We characterize the program and regulations of the EU and Ukraine, defining policy in the field of foreign language training of adults in the process of non-formal education. There are suggested directions of improving the model of foreign language training in Ukraine, in consideration of international experience.

Keywords: foreign language education, informal education, learning strategies, education of various categories of adults, foreign experience, foreign language

УДК № 37.026:811.112.2

МОВНО-ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

В. С. МАКСИМЧУК, кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: maks954@i.ua

orcid.org/ 0000-0003-3521-7114

Анотація. У статті проаналізовано сучасні погляди німецьких мовознавців щодо основ мовної дидактики, про основні вимоги до проведення навчального заняття з німецької мови, про зв'язок її з лінгвістикою, психологією і педагогікою. Розглянуто мовнодидактичні концепції і теорії, які розвивалися після 1945 р. і можуть становити інтерес для вітчизняних науковців.

Встановлено, що в ФРН мовна дидактика виокремилась, починаючи з 1970-х років у самостійну галузь науки.

Досліджено прогнози німецьких фахівців щодо перспектив розвитку і місця німецької мови у XXI ст. у Європі і в світі.

Проте, можна вважати, що мовній дидактиці ще не вдалося сформувати переконливі концепції навчального заняття з німецької мови, які відповідають різним мовним компетенціям.

Ключові слова: мовна дидактика, теорія виховуючого навчання, емпіричні дослідження, друга іноземна мова, багатомовне суспільство

Актуальність. Мова змінюється, у тому числі й німецька мова. Цікавими й актуальними є дослідження сучасних німецьких науковців про те, як відбуваються ці зміни, від чого вони залежать та що чекає на німецьку мову найближчим часом і через 30-50 років. Нормативний аспект – важливий і для лінгвістики, і для інших наук. Для дослідників завжди становить інтерес, коли мова стає стандартною, унормованою і яким критеріям вона повинна відповідати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням мовної дидактики, її концепціям і теоріям, місцю і ролі німецької мови в майбутньому значну увагу приділяли такі науковці як Г. Бартніцкі, Н. Гьор, К. Кьолер, Н. Гохштадт, А. Крафт, Р. Ользен, Р. Кьогнем, Е. Нойланд, К. Пешель, Я. Ознер, В. Ульріх та інші [2,3,4,5,6,7,8].

Цікавими і важливими є їх висновки про англійську мову як Lingua Franka і про витиснення нею латинської мови, про багатомовність у країнах Європи та які наслідки це буде мати для корінного населення.

Мета наукової статті: проаналізувати новітні дослідження німецьких мовознавців у сфері мовної дидактики, познайомити вітчизняних науковців з її концепціями і теоріями.

Методи. У дослідженні застосовано такі методи: аналізу, узагальнення, систематизації та описовий метод.

Результати. Справжній фахівець ніколи не зупиняється на досягнутому, переосмислює вже пізнане, збагачується досвідом колег. Ще А. Дістервег зазначав: «...Без прагнення до наукової роботи вчитель елементарної школи неминуче підпадає під владу трьох педагогічних демонів: механічності, рутинності, банальності. Він дерев'яніє, кам'яніє, опускається» [1, с. 10].

Дидактика (від гр. didaktikos – навчальний) – розділ педагогіки, який розробляє теорію освіти та навчання, тобто науково обґрунтовує їх зміст, досліджує закономірності, принципи, методи й організаційні форми. Слово «дидактика» першим використав у своїх творах німецький педагог В. Ратке (1571 - 1635). Уперше дидактику як цілісну систему розробив Я. Коменський у своїй праці «Велика дидактика», розглянув зміст освіти, дидактичні принципи та ін. На початку XIX ст. І. Герbart надав дидактиці статус цілісної теорії виховуючого навчання, що базується на теоретичних засадах етики й психології.

На думку більшості дослідників, перед сучасною дидактикою стоять такі завдання:

- Для чого вчити? (Визначення мети освіти й навчання);
- Що вчити? (Визначення змісту навчання);
- Як вчити? (Визначення форм, методів, організація навчальної діяльності);
- За допомогою чого вчити? (Розробка дидактичних засобів – підручників, ТЗН, наочності тощо);
- Загальні закони, тенденції у навчальному процесі, принципи і правила навчання » [1, с. 9].

Предметом мовної дидактики у вивченні іноземних мов є усне і писемне мовлення, тобто мовленнєва діяльність. Об'єктом методики викладання іноземних мов є навчання, а її предметом – метод навчання. Здатність учнів

спілкуватися іноземною мовою забезпечується формуванням у них іншомовної комунікативної компетенції, яка охоплює такі види компетенцій: мовна, мовленнєва та соціокультурна тощо. Мовна компетенція включає мовні знання (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні) і відповідні навички; мовленнєва компетенція містить чотири види компетенцій: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Поряд з комунікативною компетенцією виступає також і соціокультурна компетенція, що складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенції.

Завдання мовної дидактики полягає у теоретичному й емпіричному дослідженні мови і процесів учіння та навчання, у розвитку дидактичних моделей застосування мови на заняттях, а також у формуванні необхідних компетенцій. При цьому багато педагогів виходять з того, що німецька мова є об'єктом для навчання учнів, для яких вона є першою або материнською мовою. Але у Німеччині є багато учнів, які у своїх сім'ях розмовляють іншою мовою, наприклад, турецькою. Німецька для них є другою мовою. Тому у німецькій мові розрізняють німецьку мову як другу іноземну (DAF) і німецьку як другу іноземну (DAZ). У навчальних планах різних федеральних земель дисципліна «Німецька мова» складається з таких видів діяльності:

- Усне спілкування (говоріння);
- Робота з текстами (читання і говоріння);
- Мовні дослідження (рефлексія);
- Написання текстів (складання творів);
- Правопис;

Технічні засоби (Інтернет, телебачення, ЗМІ) » [2, с. 11].

Заняття з мови підтримує і сприяє розвитку мовлення молодих людей і намагається скерувати у тому напрямку, що співзвучний з мовною культурою суспільства. Тим самим урок виконує завдання мовного виховання. Учителі німецької мови сприяють також розвитку мовної культури в країні.

Заслужують на увагу міркування Ільріха В., що урок німецької мови повинен виконувати такі завдання:

- Допомогати дітям і підліткам висловлюватись залежно від ситуації, знаходити правильні слова для побудови діалогічного і монологічного мовлення;
- Передавати з почуттями уважно вислухану інформацію, її спрямованість, критично сприймати передачі ЗМІ (телепередачі, касети для дітей);
- Розвивати писемність і направляти дітей таким чином, щоб різноманітні тексти знаходили свого адресата, були нормованими і творчими;
- Давати експліцитні знання, що не обмежуються граматичними особливостями;
- Навчати молодих людей умінню ставати критичними громадянами, багатомовного суспільства та орієнтуватися між мовними нормами та відхиленнями від них» [8,с.17].

Мова є предметом навчального заняття. Але яка мова? Про яку мову і який мовний різновид має йти мова? Це має бути розмовна німецька мова чи писемна? Стандартна чи регіональна розмовна мова або діалект? Наскільки до уваги повинна братися мова ЗМІ: газет, радіо, телебачення, Інтернету? Мова постійно змінюється. Особливо чітко це спостерігається на прикладі англійської мови, вплив якої на німецьку мову постійно збільшується. Зміна відбувається також і в будові німецької мови. Вираз: «Sich komme morgen später, weil ich muss dann erst noch einkaufen» уже давно став звичним для розмовної мови, але в писемній мові ще не став прийнятим.

Учителі німецької мови змушені постійно приймати рішення про відповідність чи невідповідність, правильність або неправильність вжитих учнями слів, виразів, речень у контекстах і текстах. Як фахово обґрунтувати учителеві його рішення? Відповісти на ці запитання не завжди може лінгвістика, як спеціальна наука. Тому що лінгвісти бачать своє завдання у тому, щоб описувати мову і її вживання, як систему, але не оцінювати її. Лінгвістику вважають як описову, а не нормативну науку. Тому тут полягає важливе дослідницьке завдання для мовної дидактики: створювати науково обґрунтовані критерії для оцінювання письмових і усних виразів. Громадськість, економіка, батьки рухають урок німецької мови на виконання стандартів мови. На уроці діти повинні вивчати правильну німецьку мову, передусім писати без помилок. Це стосується не лише німецької мови, а й іноземних мов, що вивчаються у школі – англійської, французької, латинської та інших мов, які діти інших культур несуть до німецьких шкіл. Учитель німецької мови, як експерт, повинен вміти пояснити інтерференції, відхилення від норм, помилки або щонайменше висунуті обґрунтовані гіпотези їх виникнення. Для цього він повинен володіти теоретичними знаннями з лінгвістики.

З мовною дидактикою тісно пов'язані загальна дидактика, лінгвістика, психологія і педагогіка. Вчителі діють не лише з точки зору дидактики, але й завжди використовують засоби педагогічного впливу. І навпаки: мова завжди відіграє головну роль у подоланні таких негативних явищ як агресія, суперечки, ворожість до іноземців чи в розвитку ключових кваліфікацій як уміння працювати в команді [3,с.6].

На нашу думку, що стосується мовнодидактичних тенденцій і теорій, то навіть короткий погляд в історію мовної дидактики після 1945р. показує, наскільки вони залежні від певного відрізка часу. До середини 1960-х років тривала дискусія навколо концепції Лео Вайсбергера «Освіти рідною мовою». Розвиваючи вчення В.Гумбольдта про те, що рідна мова людини впливає на її мислення і вчинки, Вайсбергер хотів прищепити учням «внутрішню мовну освіту», щоб вони могли «зростати гідними і повноцінними членами німецької мовної спільноти. Заняття з німецької мови, він вважав, має природньому вrostанню дитини в свою рідну мову» [4,с.26].

Прикметно, що під кінець 60-х років XX ст. настав час нової освітньої політики, яку назвали «kommunikative Wende» («комунікативні зміни»). Замість класичної і «дуже цінної літератури» предметом уроку німецької мови ставали усі можливі інші тексти з буденного життя: газетні статті, передвиборні виступи, інструкції, комікси, тривіальна література, анекдоти, кулінарні рецепти, рекламні проспекти, прокламації. Тексти презентувалися вже не як мовні зразки, а як вираження мовного розмаїття, щоб у майбутньому учні могли кваліфіковано діяти в проблемних життєвих ситуаціях. «Das kulturelle Gedächtnis» («культурна пам'ять») суспільства відходила на задній план, а комунікація ставала центральним змістом мовнодидактичної діяльності.

У мовній дидактиці в ході емпіричних досліджень у 1972 р. виділилася «критична дидактика» («kritische Didaktik»), представники якої орієнтувалися на критичну теорію Франкфуртської школи і вимагали радикальних змін навчального заняття з німецької мови. Основними їх вимогами були комунікація, демократизація, емансипація, критика мови як частина суспільної критики. Засвоєння результатів емпіричних досліджень усного мовлення вела до посилення «наукової орієнтації мовної дидактики» (Wissenschaftsorientierung der Sprachdidaktik). У цей час робилися спроби побудувати адекватну дидактичну модель Генеративної трансформаційної граматики Н. Хомського, що

розглядалося як спроба застосувати найновіші наукові дані на уроці німецької мови та орієнтування на лінгвістику, як провідну науку.

У 1966 р. побачила світ Г. Гельмерса «Дидактика німецької мови – вступ до теорії рідномовної і літературної освіти». Цей проект відповідав освітньо-теоретичній дидактиці Вольганга Клафкі, за яким між дидактикою у вузькому значенні, як теорії змісту освіти та методикою як теорією ведення уроку є відмінності. При цьому існує «Primat der Didaktik» («Верховенство дидактики»). Це означає, що спершу і завжди мова повинна йти про вибір і обґрунтування змісту, яким повинні відповідати методичні міркування. Говоріння, письмо, читання і розуміння утворюють за Гельмерсом основні категорії навчального заняття з німецької мови.

У 1983 р. з початком правління уряду Гельмута Колд дискусії про рівність шансів, емансипацію і справедливе суспільство втратили свою актуальність. Відбувається відхід до приватного, індивідуального і суб'єктивного. Учні почали серйозно розглядати як суб'єктів, а також цікавитися навчальним процесом на всіх його стадіях. Це нове орієнтування назвали «когнітивними змінами» («kognitive Wende»). Теоретичну основу для нього становив передусім «радикальний конструктивізм» («radikale Konstruktivismus»), який можна назначити біологічною теорією пізнання. Ця теорія проголошує, що інформації й інструкції, які надходять ззовні, навіть від учителя до учня, навряд чи можуть прямо впливати на його мислення. Значно важливішим є досвід і процеси, які відбуваються в голові кожного індивідуума, незалежно від інформації, яка поступає до нього, і утворюють когнітивні структури. Мовнодидактична теорія повинна спочатку пояснити співвідношення між усним і писемним мовленням. Аналітично можна встановити різницю між ними на двох рівнях: медіальному і концептуальному. На медіальному рівні можна легко визначити: мова представлена звуками чи графічно. Отже індивідуум продукує мову мовленнєвим апаратом чи знаки своєю рукою і реципієнт може їх прослухати або прочитати. На концептуальному рівні немає «або-або», а лише «більше або менше». За приклад можна взяти телефонну розмову. Якщо хтось з кимось розмовляє по телефону, то медіально і концептуально він знаходиться в полі одного мовлення. Але якщо хтось змушений говорити на телефонний автовідповідач, він хоч і залишається в сфері усного мовлення, повинен інакше планувати і будувати текст як монолог [4, с. 32].

Що стосується проведення навчальних занять з німецької мови в Європі, то можна констатувати, що не лише кордони між державами стають прозорими, а й все більшим стає розмаїття мов і зростає багатомовність. Європейські держави вже не можуть так, як 30 років тому, визначатися зі своєю єдиною державною мовою. Швейцарія і Бельгія вважалися раніше як виняток, але вони ставали все більше і більше прототипами майбутньої Європи. Урок німецької мови принципово не може бути в багатомовному оточенні власне німецьким. Міграційні рухи призвели до суспільних і мовних змін, які до цього часу мало впливали на монологіальні основи німецького уроку.

Урок німецької мови виник з білінгвального уроку латинської, спрямованого на граматику і переклад і розвинувся до монологіального з мови і літератури, на якому граматика займає все ще значну частку, але не переклад. Така ситуація не повинна довго залишатися. Англійська мова сьогодні як Lingua Franca не лише в Європі, а й усьому світі витіснила латинську мову. Переклади й запозичення з англійської стали складовою наших буднів, передусім в економіці, у нових ЗМІ, а також в молодіжній культурі.

Англійські слова в більш-менш оригінальній вимові монтуються у німецькі. Як буде розвиватися суспільна багатомовність? Які усні і які писемні навички будуть затребувані?

Однак, очевидним є те, що люди в Європі у майбутньому будуть змушені володіти поряд з рідною мовою двома іноземними: англійською – мовою міжнародного спілкування та іншою європейською мовою. Для спільної Європи було б важливо, щоб також менші мови, такі як данська, нідерландська, польська і чеська чи світові мови, наприклад, іспанська, вивчалися як друга іноземна мова.

Двомовних учнів можна було б підтримувати, щоб зберегти мову їх походження (напр.. турецька) і, насамперед, на письмі розвивати надалі.

Поруч з цими європейськими і глобальними розмовними мовними перспективами не можна нехтувати регіональними розмовними мовами і місцевими діалектами. Молоді люди виховуватися європейцями і громадянами світу, але при цьому розвивати свої мовні і культурні надбання. У німецькому суспільстві панує першість молодих людей: у фільмах, на телебаченні, спорті, моді і музиці на передньому плані стоїть молодь та її мова. Передусім тут слід згадати молодіжну і сценічну мову зі сленговими виразами, англіцизмами і скороченнями. При такому впливові на молодь усе важче вдається передавати старі мовні форми і тексти. Колишні літературні тексти аж до написаних середньонімецькою, релігійна мова, ледве відомі прислів'я, а також розмови зі старшими людьми, ввічлива мова – ними нехтують усе більше на мовних заняттях.

Висновки і перспективи. Результатами досліджень, проведених німецькими фахівцями у галузі мовної дидактики, доводять, що розвиток науки неможливий без запозичення та адаптації новітнього зарубіжного досвіду. Методи навчання, що активно застосовуються у країнах Західної Європи є одним з найбільш перспективних у цьому напрямку.

Отже, починаючи з 1970-х років, поруч з літературною і медійною дидактикою, мовна дидактика виокремилась у самостійну галузь науки.

Дискусія про освітні стандарти дала поштовх мовній дидактиці більше займатися розвитком компетенцій на заняттях з німецької мови та їх перевіркою, розвивати для цього належні формати завдань і контролю.

Проте, можна вважати, що мовній дидактиці ще не вдалося сформувати переконливі концепції занять з німецької мови, які відповідали б різним мовним компетенціям одномовних і багатомовних учнів з вирази. Переклади робляться не лише з англійської, а й з інших мов. Варто згадати інструкції японських виробників приладів чи туристичні брошури з країн, де відпочивають німці. А це ігнорується на уроці німецької мови.

Значення мовної освіти в майбутньому у світі, що швидко змінюється, важко передбачити. Що очікуватимуть громадяни через 30-50 років від мовної освіти? Яку роль буде відігравати німецька мова у Європейському і міжнародному контексті? Яку роль взагалі будуть відігравати іноземні мови?

сімей емігрантів. У перспективі це могло б стати важливим предметом досліджень мовознавців.

Список використаних джерел

1. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром./Упорядники: Андреева В.М., Григораш В.В. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 352 с.

2. Bartnizky, Horst. (2014). Sprachunterricht heute. Sprachdidaktik, Unterrichtsbeispiele. Planungsmodelle/ Horst, Bartnizky. Frankfurt/M, 235.
3. Goer, Charis; Köller Katharina (2014). Fachdidaktik Deutsch. Grundlage der Sprach- und Literatur. Didaktik./ Charis, Goer. Stuttgart, 438 S.
4. Hochstadt, Christiane; Kraft, Andreas; Olsen, Ralph (2013). Deutschdidaktik. Konzeptionen für die Praxis/ Christiane, Hochstadt. Tübingen, Basel, 483.
5. Köhnen, Ralph (2011). Einführung in die Deutschdidaktik/ Ralph, Köhnen. Stuttgart, Weimar, 314.
6. Neuland, Eva; Peschel, Corinna (2013). Einführung in die Deutschdidaktik/ Eva, Neuland. Stuttgart, 367.
7. Ossner, Jakob (2008). Sprachdidaktik Deutsch. Eine Einführung/ Jakob, Ossner. Paderborn, 291.
8. Ulrich, Wienfried (2001). Didaktik der deutschen Sprache/ Wienfried, Ulrich. Stuttgart, 709.

References

1. Andrieieva V.M., Hryhorash V.V. (2006). Nastilna knyha pedahoha. Posipnyk dla tykh, khto khoche buty uchytelem-maistrom. X.: Vyd. Hrupa «Osnova», 352.
2. Bartnizky, Horst. (2014). Sprachunterricht heute. Sprachdidaktik, Unterrichtsbeispiele. Planungsmodelle. Frankfurt/M, 235.
3. Goer, Charis; Köller Katharina (2014). Fachdidaktik Deutsch. Grundlage der Sprach- und Literatur. Didaktik. Stuttgart, 438 S.
4. Hochstadt, Christiane; Kraft, Andreas; Olsen, Ralph (2013). Deutschdidaktik. Konzeptionen für die Praxis/ Christiane, Hochstadt. Tübingen, Basel, 483.
5. Köhnen, Ralph (2011). Einführung in die Deutschdidaktik. Stuttgart, Weimar, 314.
6. Neuland, Eva; Peschel, Corinna (2013). Einführung in die Deutschdidaktik. Stuttgart, 367.
7. Ossner, Jakob (2008). Sprachdidaktik Deutsch. Eine Einführung. Paderborn, 291.
8. Ulrich, Wienfried (2001). Didaktik der deutschen Sprache. Stuttgart, 709.

ЯЗЫКОВЫЕ ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В. С. Максимчук

Аннотация. В статье проанализированы современные научные взгляды немецких языковедов на основы языковой дидактики и основные требования к проведению урока немецкого языка, о связи ее с лингвистикой, психологией и педагогикой.

Рассмотрены языковые дидактические концепции и теории, которые были созданы после 1945 г. и могут представлять интерес для отечественных научных работников.

Установлено, что в ФРГ языковая дидактика наряду с литературной и медийной дидактикой выделилась, начиная с 1970-х годов в самостоятельную отрасль науки.

Исследованы прогнозы немецких специалистов о перспективах развития и роли немецкого языка в XXI в. в Европе и в мире.

Но можно считать, что языковой дидактике не удалось сформировать убедительные концепции урока немецкому языку, которые соответствовали бы разным языковым компетенциям.

Интересными и актуальными являются исследования немецких специалистов изменений немецкого языка и о том, что ожидает немецкий язык в ближайшем времени и через 30-50 лет.

Ключевые слова: языковая дидактика, теория воспитывающего обучения, эмпирические исследования, второй иностранный язык, многоязычное общество

LANGUAGE AND DIDACTIC BASIS OF TEACHING GERMAN

V.S. Maksymchuk

Abstract. *This article deals with the current views of German linguists on the basics of language didactics, the basic requirements for the German language educational studies and its connection with linguistics, psychology and pedagogy. This note considers linguistic and didactic concepts and theories that were developed after 1945 and could be of interest to native scientists.*

It is specially noted, that since the 1970s FRGs linguistic didactics was divided into independent branch of science.

There were made an analysis of German experts prognostication for the perspective and the role of German language in Europe and the whole world in XXI century.

However, it could be assumed, that language didactics has failed to form a strong concept of German language educational studies, which correspond to different linguistic competence.

The researches of the German specialists about German language changes and developing of German language in the near future and in 30-50 years about, are interesting and actual.

Keywords: *language/linguistic didactics, theory of educational learning, empirical investigations, a second foreign language, multi-lingual society.*

УДК 004.9: 811.111

SMART-ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СФЕРЕ

Е. И. СТЕПАНЕНКО, кандидат педагогических наук, доцент,
Национальная академия внутренних дел

E-mail: steplena777@gmail.com
[orcid.org/ 0000-0003-0598-6473](https://orcid.org/0000-0003-0598-6473)

Е. А. ЗЕЛИКОВСКАЯ, кандидат педагогических наук, доцент
Национальная академия внутренних дел

E-mail: zelikovska7@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6559-9101

Аннотация. *В статье рассмотрены вопросы преподавания иностранного языка студентами неязыковых вузов с помощью smart-технологий, а также предложены методологические подходы к внедрению компьютерных технологий для формирования профессиональных и коммуникативных компетенций. В качестве примера обучения при помощи облачных сервисов авторы предлагают комплекс задач, направленных на развитие навыков аудирования, письма, чтения и говорения, используя профессионально ориентированные лекции TED Talks. В*

Интересными и актуальными являются исследования немецких специалистов изменений немецкого языка и о том, что ожидает немецкий язык в ближайшем времени и через 30-50 лет.

Ключевые слова: языковая дидактика, теория воспитывающего обучения, эмпирические исследования, второй иностранный язык, многоязычное общество

LANGUAGE AND DIDACTIC BASIS OF TEACHING GERMAN

V.S. Maksymchuk

Abstract. *This article deals with the current views of German linguists on the basics of language didactics, the basic requirements for the German language educational studies and its connection with linguistics, psychology and pedagogy. This note considers linguistic and didactic concepts and theories that were developed after 1945 and could be of interest to native scientists.*

It is specially noted, that since the 1970s FRGs linguistic didactics was divided into independent branch of science.

There were made an analysis of German experts prognostication for the perspective and the role of German language in Europe and the whole world in XXI century.

However, it could be assumed, that language didactics has failed to form a strong concept of German language educational studies, which correspond to different linguistic competence.

The researches of the German specialists about German language changes and developing of German language in the near future and in 30-50 years about, are interesting and actual.

Keywords: *language/linguistic didactics, theory of educational learning, empirical investigations, a second foreign language, multi-lingual society.*

УДК 004.9: 811.111

SMART-ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СФЕРЕ

Е. И. СТЕПАНЕНКО, кандидат педагогических наук, доцент,
Национальная академия внутренних дел

E-mail: steplena777@gmail.com
[orcid.org/ 0000-0003-0598-6473](https://orcid.org/0000-0003-0598-6473)

Е. А. ЗЕЛИКОВСКАЯ, кандидат педагогических наук, доцент
Национальная академия внутренних дел

E-mail: zelikovska7@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6559-9101

Аннотация. *В статье рассмотрены вопросы преподавания иностранного языка студентами неязыковых вузов с помощью smart-технологий, а также предложены методологические подходы к внедрению компьютерных технологий для формирования профессиональных и коммуникативных компетенций. В качестве примера обучения при помощи облачных сервисов авторы предлагают комплекс задач, направленных на развитие навыков аудирования, письма, чтения и говорения, используя профессионально ориентированные лекции TED Talks. В*

методике преподавания письменное и устное коммуникативное взаимодействие студентов рассматривается как ключевой фактор повышения мотивации, интенсификации процесса преподавания и обучения. Проведенный эксперимент по организации самостоятельной работы студентов с привлечением smart-технологий подтверждает необходимость их эффективной интеграции в процесс обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: smart-технологии, самостоятельная работа студентов, инновационные компьютерные технологии, облачные сервисы, коммуникативная компетенция, преподавание иностранного языка для специальных целей

Актуальность. В течение последних 30 лет образовательные технологии претерпели огромные изменения. Интернет, социальные медиа, открытые онлайн курсы (MOOCs), сетевое обучение (connectivism), искусственный интеллект, открытые образовательные ресурсы становятся неотъемлемой частью образовательного и жизненного пространства современного человека. Большую роль начинает играть неформальное образование, когда студент сам определяет цели обучения, находит материал в открытых образовательных ресурсах, моделирует свой курс, и таким образом получает дополнительную специальность. Гибкость, способность принимать новые вызовы времени, качественные показатели, инновации – этим требованиям должны соответствовать современные университеты, чтобы успевать за происходящими изменениями и за растущими запросами студентов. Для развития современного образования важны не только качественные изменения в содержании, его методах и средствах, а необходимо обеспечить переход к smart обучению в целом [1].

Анализ последних исследований и публикаций. Само понятие smart предусматривает более быстрый ответ на требования мирового развития. Необходимо массово готовить студентов с высоким уровнем интеллектуальных и практических умений, что позволит им находить, анализировать, оценивать и применять знания соответствующим образом. Процесс обучения, который не может быть полностью автоматизирован, так как зависит от высокого качества взаимодействия между экспертами в определенной области знаний и учащимися, требует нового конструктивного подхода [2].

Безусловно, требования молодежи к процессу получения знаний изменились. По данным компании Dosebo, которая специализируется на услугах онлайн образования в корпоративном сегменте, объем рынка онлайн образования в 2016 году вырос на 25% и достиг 50 млрд долларов по сравнению с 2015 годом. [3]. 30% выпускников зарубежных вузов хотя бы один раз проходили электронный образовательный курс. Как следствие, компьютерные технологии способствуют реформированию системы образования на всех уровнях. При этом образовательные платформы в основном предоставляют качественные услуги и доступ к курсам по специальности, разработанным ведущими университетами мира, на английском языке.

Не отстает в использовании инновационных компьютерных технологий (ИКТ) и преподавание иностранных языков. Только за последние годы появились научные исследования по использованию методики смешанного обучения. О.В. Львовым, С.С. Хромовым были подняты вопросы о необходимости формирования профессиональной, коммуникационной и других компетенций студентов в условиях изменяющегося типа социализации молодежи, важные аргументы приведены С. Навасардян, Т.Р. Шаповаловой по организации

учебного процесса при общей информатизации образования. М.С. Коган, В.В. Шубин продолжают работу над созданием учебников "нового поколения" и модернизацией имеющихся учебников по иностранному языку с помощью электронных ресурсов. В фокусе исследований находятся вопросы повышения мотивации студентов с помощью ИКТ (А. В. Галигузова), а также возможности использования информационной системы в процессе повышения качества оценивания в высшем образовании (А. А. Коренев). Анализ последних исследований и публикаций показал, что использование smart-технологий в обучении является новым подходом, которая только начинает свое становление, в то время как за рубежом этой проблемой занимаются уже много лет (Т. Бейтс, М. Бренсфорд и Дж. Дуглас, Р. Эллис [4], С. Геддес и др.). Однако, исследования, связанные с использованием smart-технологий при обучении не только профессионально-ориентированному иностранному языку, но применительно к решению прикладных задач в профессиональной деятельности, начинают внедряться в практику только в последнее десятилетие.

С помощью smart-технологий преподаватели вносят разнообразие в домашние задания и самостоятельную работу студентов, и тем самым создают новые условия для самообразования и индивидуальной траектории обучения. Smart-технологии устраняют ограничения, которые имеют традиционные методы, выводя обучение и преподавание за пределы учебной аудитории, способствуют общению студентов друг с другом и с преподавателем посредством Интернета. Преподаватели и студенты могут вместе планировать и организовывать курс обучения, что позволяет последним влиять на выбор образовательного контента [5]. В целом, ИКТ продолжают приобретать все большее значение в качестве инструмента для оказания помощи преподавателям иностранных языков в организации изучения языка студентами.

Цель статьи – показать практическое применение smart-технологий в обучении иностранному языку для специальных целей при организации самостоятельной работы студентов, целью которой является формирование не только иноязычной коммуникативной компетенции, но и умений и навыков, необходимых для будущей профессиональной деятельности.

Методы и материалы исследования. Стремление к постоянному профессиональному самосовершенствованию, генерирование новых идей и знаний, умение принимать быстрые и часто неординарные решения, реализуемые в условиях сложившегося аналитического, критического, творческого, рефлексивного мышления, становятся неотъемлемым атрибутом молодого специалиста и приводят к повышению его конкурентоспособности на рынке труда. Однако существующая система преподавания, как правило, нацелена только на обеспечение студента формальными знаниями. В итоге, выпускник вуза оказывается ограниченным в своих возможностях понимания того, что выходит за пределы приобретенных за время обучения в вузе знаний [6]. Обучение иностранному языку должно быть преобразовано в комплексное умение студентов решать поставленные задачи, имитирующие их будущую профессиональную деятельность. По нашему мнению, использование smart-технологий помогает решать эту проблему.

Однако, следует помнить, что эффективность любого технологического инструмента зависит от знаний, опыта и квалификации педагога, который управляет этим процессом. Необходимо учитывать, во-первых, пробуждение интереса к профессиональной тематике, материалам, содержащим информацию о требованиях к выпускникам на рынке труда. Во-вторых, организовывать

самостоятельную работу студентов таким образом, чтобы они осуществляли поиск в Интернете информации по программной тематике. Особую практическую значимость при этом приобретают средства и сервисы ИКТ (облачные технологии, социальные сервисы Web 2.0), ориентированные на развитие надпредметных умений, связанных с организацией информационно-поисковой, аналитической и продуктивной деятельности на основе структурированного представления информации и коллективного сетевого взаимодействия студентов [7].

Самостоятельная работа студентов в курсах «Английский язык» и «Английский язык профессиональной направленности» моделируется с учетом формирования не только навыков владения иностранным языком, таких как понимание профессионально-ориентированных текстов визуально и на слух, нахождение ключевой информации, владение соответствующей лексикой, но и таких, как коммуникативное взаимодействие, умение работать в команде, осуществлять поиск и отбор релевантной информации, которые закладывают фундамент для будущей профессиональной деятельности.

Студентам предлагается присоединиться к сообществу людей, которые самостоятельно приобретают знания с помощью конференции TED. Они должны прослушать одну из размещенных на сайте TED Talks лекций по информационным технологиям и выполнить ряд задач, среди которых: создать общий список новой лексики (слов, словосочетаний, терминов, идиоматических выражений и фразеологических оборотов). Эта практика хорошо зарекомендовала себя при подготовке Кембриджских экзаменов уровня Upper-Intermediate и Advanced, когда студенты составляют коллективный словарь с помощью обсуждения на форумах и дополнений работы друг друга. Кроме того, такая групповая форма работы исключает списывание или калькирование студентами заданий, которое наблюдается при традиционной организации самостоятельной работы.

Каждый студент по результатам прослушанной лекции направляет свое резюме, где подводит итоги услышанного. Резюме выкладывают в виде комментариев на облачном сервисе хранения Google Drive, где каждый участник видит результат деятельности партнеров по проекту. Это с одной стороны стимулирует движение вперед, а с другой – помогает участвовать в коллективной работе и оттачивать свое мнение. Кроме этого, каждый студент должен провести поиск дополнительной информации по сайтам на английском или другом языке и в комментариях дать цитаты из найденных источников с ссылками, которыми они иллюстрируют или дополняют свои высказывания.

Одним из лингвистических условий письменной коммуникации является краткое изложение сути услышанного или прочитанного с использованием новой лексики, а не дословное воспроизведение подкаста. Учитывая коммуникативный подход к языковой подготовке в вузах, именно умение презентовать информацию является кульминационной частью проекта по организации самостоятельной работы студентов. Создавая свою видеопрезентацию на тему прослушанной лекции, студенты должны обобщить свои наработки на всех этапах работы. Видеопрезентация записывается студентами в форме подкаста на сервисе Movie Maker. Это помогает активизировать усвоенную лексику, а также получить навыки самостоятельных выступлений с резюмированием прочитанного или услышанного. Совместный просмотр готовых презентаций позволяет делиться впечатлениями и комментариями. Важно, что комментарии отражают не только полноту и глубину раскрытия темы, но также творческую и умелую подачу

презентации, соответствие предложенным критериям оценки с точки зрения стратегий английского языка. Таким образом, не только преподаватель, но и сами студенты оценивают насколько конечный результат – видеопрезентация – отвечает поставленным требованиям.

Как видим, одна часть задач направлена на развитие иноязычной коммуникации, другая – на отработку профессиональных навыков. Это создает так называемый синергетический эффект: при одинаковой исходной информации для всех студентов, каждый решает задачи преподавателя несколько по-своему. В результате студент видит не только единственное решение задачи, но и возможные варианты других студентов в группе [8]. Так студент получает значительно больше полезной информации, чем при самостоятельной работе.

Интерактивный подход к организации самостоятельной работы студентов реализуется в течение всего проекта. На подготовительной стадии преподаватель предлагает тему в соответствии с интересами и профессиональной востребованностью самих студентов. Это не только способствует реализации коммуникативной направленности курса английского языка, но и повышает мотивацию студентов, реализует личностно-ориентированную составляющую проекта, повышает их творческую активность. Кроме того, при таком сотрудничестве обучение происходит в процессе общения, благодаря чему традиционная монологическая передача информации от преподавателя к студенту заменяется полилогом. Преподаватель становится координатором учебного процесса, цель которого - обеспечить коммуникацию максимально приближенную к реальной на изучаемом языке. При этом smart-технологии позволяют преподавателю поддерживать обратную связь со студентами независимо от местонахождения и в удобное для себя и студентов время [9].

Следует отметить, что большинство студентов справились со всеми предложенными заданиями. Несмотря на то, что проблемным оказалось задание на запись видеопрезентации, поскольку некоторые студенты ощущали психологический барьер и согласились выступить с презентацией только вживую перед одноклассниками, 88% студентов позитивно оценили процесс обучения с использованием smart-технологий. В целом, среди положительных моментов ими были отмечены возможность работать в индивидуальном темпе (гибкий график), возможность осуществлять взаимодействие студентов друг с другом, а также получать комментарии преподавателя онлайн и видеть результаты работы в своей группе. Все студенты подчеркнули преимущество совместной работы над словарем, когда каждый, внося свой вклад, получал доступ к большому и качественно проработанному словарю. На каждом этапе совместно проговаривались цели и задачи, обсуждались критерии оценивания. Студенты также отметили важность комментариев преподавателя по сопоставлению стратегий межкультурной коммуникации [10] в части высказывания своего мнения, реакции на собеседников, структуры выступления и стратегий публичных выступлений.

Выводы и перспективы. Планируя эксперимент, мы ставили цель выяснить преимущества использования smart-технологий в преподавании иностранного языка для специальных целей, направленных не только на формирование речевой компетенции, но и надпредметных умений и навыков, необходимых для будущей профессиональной деятельности.

Проведенный нами эксперимент показал, что при использовании smart-технологий, необходимо сочетать групповую работу и взаимодействие студентов

как онлайн, так и при непосредственном общении. Преподаватели должны видеть стратегию и адаптировать учебные программы таким образом, чтобы использование smart-технологии соответствовало поставленным целям и задачам. Немаловажную роль в развитии коммуникативных навыков на иностранном языке, и в целом в теоретически обоснованной и методически проработанной организации самостоятельной работы, играет и продуманная система критериев оценивания работы студентов, которая предполагает дальнейшее исследование и совершенствование.

Учитывая быстрые темпы внедрения инноваций в разработку программного обеспечения и возможностей Интернет-ресурсов, необходимы практические исследования, которые помогут использовать smart-технологии таким образом, чтобы это помогало студентам при моделировании поисковой и аналитической профессиональной деятельности, приобретать навыки эффективной иноязычной коммуникации, как при индивидуальном выполнении задания, так и при работе в команде.

Список использованных источников

1. Smart-технологии в высшем образовании. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.library.fa.ru/exhib.asp?id=199>.
2. Bates, T. Thirty Years Later: Reflection on Computer Assisted Learning or Communications for Instructional Technology in Distance Education [Text] / T. Bates. – Ryerson University, Toronto, Canada – 2016. – Vol. 32. – No. 2. – P.186–188.
3. Watters, A. Top ed-tech trends of 2014. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://2014trends.hackeducation.com/>
4. Ellis R. Principles of instructed second language acquisition. [Электронный ресурс] / R. Ellis // Washington, DC: Center for Applied Linguistics – 2008. –Режим доступа: http://www.cal.org/resources/digest/digest_pdfs/Instructed2ndLangFinalWeb.pdf.
5. Развитие языковой компетенции у студентов неязыкового вуза с помощью smart технологий. [Текст] / Т.Л. Герасименко, О.Н. Жидкова, С.А. Романова, И.В. Грубин, Т.М. Гулая. // Статистика и экономика. – 2013. – №1. – С. 3–6.
6. Гулая, Т.М. Опыт использования технологии «Развитие критического мышления» в процессе обучения профессионально-ориентированному деловому английскому языку [Текст] / Т.М. Гулая, Т.Л. Герасименко. // Педагогика и психология образования. – 2014. – №1 – С.54–62.
7. Сергеенкова, Ю. Использование технологии web2.0 в обучении английскому языку [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://iyazyki.prosv.ru/2014/05/technologyweb-studyenglish/>.
8. Мищук, Е. «Классный» синергетический эффект или чему учат рекламщиков в Южном Тайване? [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://lingvister.ru/blog/klassnyi-sinergeticheskiy-effekt-ili-chemu-uchat-reklamshchikov-v-yuzhnom-tayvane>
9. Беловодская, А.А. Обучение в сотрудничестве в контексте Web-ориентированной модели образования: опыт организации курса «Русский язык делового общения» [Текст] // Педагогика и психология образования. – 2015. – № 13. – С. 432–434.
10. Зеликовская, Е.А. Развитие межкультурной коммуникации, использование облачных технологий как инновационные компоненты методики преподавания иностранных языков [Текст] / Е.А. Зеликовская, Е.И. Степаненко / Поєднання інноваційних і традиційних технологій навчання української та іноземних мов як чинник забезпечення дієвості знань: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції – Х.: РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2016. – С.181–184.

References

1. Smart technologii v vysshem obrazovanii. [Smart technologies in higher education]. Available at: <http://www.library.fa.ru/exhib.asp?id=199>.
2. Bates, T. (2016). Thirty Years Later: Reflection on Computer Assisted Learning or Communications for Instructional Technology in Distance Education. Ryerson University, Toronto, Canada, 32(2), 186–188.
3. Watters A. (2014). Top ed-tech trends of 2014. Available at: <http://2014trends.hackeducation.com/>
4. Ellis, R. (2008). Principles of instructed second language acquisition. Washington, DC: Center for Applied Linguistics. Available at: http://www.cal.org/resources/digest/digest_pdfs/Instructed2ndLangFinalWeb.pdf.
5. Gerasimenko, T.L., Zhidkova, O.N., Romanova, S.A., Grubin, I.V., Gulaya, T.M. (2013). Razvitiye yazykovoy kompetentsii u studentov neyazykovogo vuza s pomoschyu smart tehnologij [Smart technologies (wiki and podcasts) in foreign language teaching]. Statistics and economics, 1, 3-6.
6. Gulaya, T.M., Gerasimenko T.L. (2014). Opyt ispol'zovaniya technologii 'razvitiye kriticheskogo myshleniya'v protsesse obucheniya professionalno-orientirovannomu delovomu anglijskomu yazyku [Practice of using "critical thinking" technology in teaching English for specific purposes]. Pedagogy and psychology in education, 1, 54-62.
7. Sergeyenkova, Yu. (2014). Ispol'zovaniye technologii web.2.0 v obuchenii anglijskomu yazyku. [Practice of using technology Web. 2.0 in teaching English]. Available at: <http://iyazyki.prosv.ru/2014/05/technologyweb-studyenglish/>
8. Mischuk, E. (2014). "Klassnyi" sinergeticheskij effect ili chemu uchat reklamschikov v Yuzhnom Taivane? [Synergetic effect in the classroom or what advertisers learn in South Taiwan]. Available at: <https://lingvister.ru/blog/klassnyi-sinergeticheskij-effekt-ili-chemu-uchat-reklamshchikov-v-yuzhnom-tayvane>
9. Belovodskaya, A.A. (2015). Obucheniye v sotrudnichestve v kontekste Web-orientirovannoj modeli obrazovaniya: opyt organizatsii kursa "Russkij yazyk delovogo obscheniya" [Collaborative learning into the web-oriented education: practice of organization of the course "Russian for specific purposes"]. Pedagogy and psychology in education, 13, 432-443.
10. Zelikovska, O.O., Stepanenko O.I. (2016). Razvitiye mezhkul'turnoj kommunikatsii, ispol'zovaniye oblachnyh tehnologij kak komponenty metodiki prepodavaniya inostrannyh yazykov [The development of intercultural communication and cloud technology application as the innovative components in foreign language teaching]. Cooperation of innovative technologies in teaching the Ukrainian and foreign languages as a way of ensuring the knowledge effectiveness: III Ukrainian Scientific Conference, Kharkiv: RVV KhTEI KNTEU, 181-184.

SMART-ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ

О. І. Степаненко, О. О. Зеліковська

Анотація. У статті розглянуті питання викладання іноземної мови студентами немовних вузів за допомогою smart-технологій, а також запропоновано методологічні підходи до впровадження комп'ютерних технологій для формування професійних і комунікативних компетенцій. Як приклад навчання за допомогою хмарних сервісів автори пропонують комплекс завдань, спрямованих на розвиток навичок аудіювання, письма, читання і говоріння, використовуючи професійно-орієнтовані лекції TED Talks. У методиці викладання письмова та усна комунікативне взаємодія студентів розглядається як ключовий фактор підвищення мотивації, інтенсифікації процесу викладання та навчання. Проведений експеримент з організації самостійної роботи

студентів із залученням smart-технологій підтверджує необхідність їх ефективної інтеграції в процес навчання іноземним мовам.

Ключові слова: smart-технології, самостійна робота студентів, інноваційні комп'ютерні технології, хмарні сервіси, комунікативна компетенція, викладання іноземної мови професійного спрямування

SMART TECHNOLOGIES IN THE FOREIGN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES TEACHING

O. I. Stepanenko, O. O. Zelikovska

Abstract. *The article deals with the issues of students' autonomous learning of the foreign language with the use of Smart technologies. Methodological approaches to the implementation of Smart technologies in foreign language teaching in higher education for the integration of professional and communicative competences have been proposed.*

The development of high-level intellectual and practical skills in students requires a constructive approach to learning that cannot be appropriately automated as it depends on high quality interaction between knowledge experts and learners. Interaction is viewed as a key factor to increase motivation, efficiency of teaching process and improvement of students' independent learning outcomes. One of the ways to boost such activity is to apply Cloud-based technologies.

As an example of Cloud-based instruction, the authors offer a strategy of solving professional problems aimed at developing skills in information searching and processing. During search activity and group discussion of the problem students independently review, clarify and deepen the comprehension of the information. For this purpose, students receive a set of tasks aimed at developing the listening, writing and speaking skills using professionally oriented lectures on TED. The absence of detailed instructions gives students the possibilities to deliver the creative approach and successfully perform the task. To acquire a new vocabulary, students should compile a collective glossary of the new words, terms, phrasal verbs, and idioms. Using the additional relevant sources students have to write an essay reflecting their comprehension of the issues presented in the lecture summary placed for the general consideration on the Google Drive. At this stage, the teacher initiates peer discussions and comments as all students share a common subject and common objective. In order to get the insight into the issues in the TED lecture students are set the task to search for relevant information on the Internet supplying their summaries with the links to the sources found. Since these tasks are carried out in English, the teacher gives students the detailed instructions on how to draft a summary, conduct a discussion, make comments. The teacher also introduces vocabulary, introductory phrases, clichés, cross-cultural insights necessary for mastering not only the language but also communication strategies. As a result, students make their video presentations, open to co-viewing, and share their impressions and comments.

In the article the authors give analysis and provide recommendations on the results of the experiment aimed at assessing the advantages and disadvantages of Smart technologies implementation in students' independent learning for developing both communicative and professional competences. Teachers should be able to adapt the curriculum to use Smart technology as an effective teaching tool. Considering the rapid pace of innovation in Cloud-based development, the authors emphasize the importance of long-term studies to understand more about the role and impact of Smart technologies in the foreign language for specific purposes teaching.

Keywords: *Smart technologies, independent learning, advanced computer technologies, Cloud-based services, communicative competence, foreign language for specific purposes teaching*

**СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ПЕРЕКЛАДУ ЯК
СИНЕРГЕТИЧНОГО ПРОЦЕСУ**

О. В. БАБЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університету біоресурсів і природокористування України
E-mail: olena14babenko@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0379-4769

Н. А. ШОСТАК, студентка магістратури,
Національний університету біоресурсів і природокористування України
E-mail: natashostak@mail.ru

Анотація. Статтю присвячено вивченню та аналізу поняття «синергетика», а також можливостям застосування синергетичного підходу при вивченні процесу перекладу. Розглянуто основні характеристики синергетичного підходу та описано процес перекладу з точки зору синергетики. Досліджено процес флуктуації не тільки на рівні семантичних й лексичних одиниць, а й на рівні тексту.

Наведено, що синергетична системність процесу перекладу полягає в індивідуальному розшифруванні перекладачами чужомовної інформації та в досягненні однакової мети – створення адекватного перекладу.

Ключові слова: синергетика, синергетична система, аттрактор в перекладі, точки біфуркації, зони флуктуації, лігновсинергетичний підхід

Актуальність. Виникнення синергетичного підходу в галузі досліджень різноманітних систем та закономірностей дало можливість поглянути з іншого боку на складніші системи, до яких відносимо системи перекладу. Дослідники неодноразово намагалися описати закономірності в процесі перекладу, використовуючи системний підхід. Все ж вивчення процесів перекладу в межах науки синергетики є перспективою та невичерпним джерелом для досліджень. Синергетика вивчає явища та процеси, в результаті яких в системі — в цілому — можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин. Такі процеси можна спостерігати в різних науках, тому термін синергетика використовується як в природничих науках, так і в гуманітарних.

Інтерес до синергетики в гуманітарних науках з'явився лише в 90-х рр. XX ст., тоді як в точних науках синергетичний підхід активно використовується вже близько півстоліття. Вивчення процесів перекладу за допомогою системного підходу також набуває популярності.

Аналіз досліджень та публікацій показав, що використання синергетичного підходу в гуманітарних науках поступово набуває популярності, проте дослідники з обережністю ставляться до використання термінології, що застосовуються у синергетиці. З іншого боку системний підхід застосовується у вивченні багатьох дисциплін для організації закономірностей складних систем та функціонування їх складників за різних умов. З-поміж наукових праць, присвячених вивченню

лінгвосинергетики, слід зазначити роботи С. К. Гураль, Н. В. Дрожащих, Н. О. Бондарчук, І. В. Малиновської, Т. І. Домброван, О.В. Бабенко, монографії І. А. Герман, Г. Г. Москальчук, К.І. Білоусова, О. І. Глазунової, Р. Г. Піотровського, дисертаційні дослідження Н. П. Мишкіної, Л.В. Кушніної, І.Ю. Мойсєєвої [1, 3, 5].

Нашою метою є визначити синергетичні процеси, що відбуваються в процесі перекладу, дослідити флуктуацію не тільки на рівні семантичних й лексичних одиниць, а й на рівні тексту.

Методи дослідження зумовлені метою та завданнями роботи й ґрунтуються на комплексному підході до аналізу перекладу як синергетичного процесу. Для відбору та визначення перекладацьких трансформацій використано метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу з прийомами лінгвостилістичного аналізу.

Результати. Синергетика, що в перекладі з грецької мови означає співдружність, колективна поведінка, виникла наприкінці 70-х років XX ст. як різновид системного підходу. Автором терміна «синергетика» є відомий американський архітектор і дизайнер Річард Бакмінстер Фуллер, але визначення, близьке до сучасного розуміння, запропонував фізик Герман Хакен в своїй монографії «Синергетика» (1977).

Синергетика – це міждисциплінарна наука, що займається вивченням процесів самоорганізації і виникнення, стійкості та розгалуження систем різної природи на основі методів математичної фізики.

Основу предмета вивчення синергетики складають складні нелінійні динамічні системи, схильні до впливу зовнішніх чинників. Мається на увазі, що в певний період свого розвитку така система може зазнати змін через нестійкість своїх елементів.

Причиною таких явищ є атрактор (точка тяжіння), потрапляючи в який, система в зоні біфуркації (зміні якісної поведінки динамічної системи за малої зміни її параметрів.) вибирає один із декількох можливих шляхів розвитку, що призводить до самоорганізації системи. Синергетичний підхід передбачає переосмислення механістичних та використання релятивістських концепцій, що відкриває значно ширші горизонти для вчених сьогодення [4, с. 195].

Використовуючи синергетичну термінологію, унікальним атрактором у перекладі є слово та його можливі варіації перекладу. В такій дисипативній системі, як переклад, точки перетину створюють множинні варіанти, вдалий вибір яких залежить від різних флуктуацій в процесі перекладу.

У межах нашого дослідження також приділено увагу функціонуванню оригінального та перекладного тексту в межах лінгвістичної синергетики.

За Н. Л. Мишкіною синергетичний підхід дослідження тексту дозволяє виявити точки розгалуження текстового простору, виявити спонтанні форми «енергожиття» тексту, визначити приховані форми симетрії-асиметрії та, як наслідок, строгіше та точніше охарактеризувати синергію саморуху тексту, становлення його енергетичних властивостей [6, с. 13].

Для того, аби доступніше пояснити, що таке синергетика й синергетична система, уявімо себе біля тихого глибокого озера. Кидаємо в нього прямовисно камінь. Падаючи в повітрі, він утворює за собою область розрідження. Долетівши до поверхні води та пірнувши вглиб, камінь захоплює за собою частину води. На поверхні утворюється западина. Проте тут у гру вступають сили поверхневого натягу. Вони прагнуть повернути поверхню води до попереднього рівня, однак, за інерцією виштовхують її вище середнього рівня і утворюється фонтанчик над поверхнею води. Але потім під дією сили земного тяжіння він впадає знову у воду

назад і на короткий проміжок часу занурюється нижче середнього рівня, хоча вже не так глибоко. Потім знову сили поверхневого натягу за інерцією підкидають стовпчик води вище за середній рівня, хоча вже не так високо. Потім цикл повторюється, поки не настане остаточне заспокоєння (релаксація). На поверхні моря це виглядає як загасаюче джерело кругових хвиль, які розсіюють енергію падіння каменя на поверхні води.

Використовуючи термін термодинаміки, ця подія називається флуктуацією, тобто місцевим і короточасним відхиленням системи від стійкого, рівноважного середнього стану. У цьому випадку можна говорити про флуктуацію значною мірою умовно, оскільки, насправді, флуктуації народжуються в самій системі, а не в результаті зовнішнього впливу на неї.

Важливо звернути увагу на те, як невелика частина системи на короткий час виводиться з термодинамічної рівноваги. У рівноважній збалансованій системі флуктуації приречені на розсмоктування.

Переклад цілком доречно розглядати з позицій синергетики. У своїй рутинній роботі перекладачі, як правило, перекладають слово за словом, поки не натраплять на таке слово або граматичну конструкцію, що змусять їх змінити порядок слів, перефразувати переклад або відмовившись від трансформацій та піти по шляху інтерпретації змісту оригіналу (тобто застосувати денотативний підхід).

У межах синергетики семантичні, лексичні та текстові одиниці називаються функторами (особливий тип між категоріальних відношень, що зберігає структуру). Н. Л. Мишкіна розглядає такі типи функторів: 1) функтори як текстові одиниці, які транспонують окрему кількість елементів однієї системи в множину елементів іншої системи [6, с.85]; 2) функтори, що іррадіюють в текстовий простір «проекції-випромінювання, які зумовлюють «годологію» (можливі шляхи розвитку)» [6, с. 87, 93]; 3) функтори, які пов'язують інші текстові одиниці відносинами симетрії або асиметрії [6, с. 94].

Згідно із запропонованою моделлю функтори першої групи використовуються у застосуванні транспозиції – тобто перекладу слова однієї частини мови іншою чи використанні однієї граматичної форми у функції іншої. Переклад функторів другого типу завжди викликає труднощі в перекладі, оскільки полісемія зумовлює поширення значення перекладу за межі безпосереднього джерела його виникнення. Синергетичний підхід дозволяє дослідити шляхи розвитку можливих значень перекладу. Функтори симетрії – асиметрії представляють окрему категорію в перекладі; це тотожності та відмінності процесу відтворення елементів однієї мови засобами іншої.

За М. С. Зарицьким процес перекладу здійснюються відповідно до вимог асиметричного дуалізму мовного знака, тобто форма мовного знака може набувати іншого значення, а значення – приймати іншу форму. Процес створення та редагування перекладу має системний характер, адже переклад є відображенням закономірностей, властивих зіставлюваним мовам. Будь-яка мова має структуру – взаємозв'язок певних одиниць, мовних знаків різного рівня, який є носієм певної функції, певного значення [2, с. 8-9].

Процес перекладу може відбуватися з використанням різних знакових систем, зображень, звуків, різних засобів комунікації та зв'язку. Його результатом є конкретний перекладений текст (усний чи письмовий), який за умови накладання або перехрещення предметно-логічних зв'язків та семантичного, або, точніше, знакового, ототожнення стає адекватним тексту оригіналу.

Аналізуючи, наприклад, вихідний науково-технічний текст, можемо провести паралелі між функторами заголовків та функторами самого перекладеного тексту, які пов'язують образи в тексті відношеннями симетрії чи асиметрії. Таким чином, функтори визначають лінії розвитку в тексті, організовують текстовий простір, сприяючи реалізації сенсу цілого тексту [8, с. 148].

Ю. М. Лотман потрактовує текст на семіотичному рівні. За словами автора, текст постає перед нами не як реалізація повідомлення на якоюсь однією мовою, а як складний пристрій, що зберігає різноманітні коди, здатні трансформувати одержувані повідомлення та породжувати нові, подібно як інформаційний генератор, який володіє рисами інтелектуальної особистості.

У зв'язку з цим доцільніше виразитися не «споживач дешифрує текст», а «споживач спілкується з текстом»; вступає з ним у контакт. Процес розшифрування тексту надзвичайно ускладнюється і наближається до знайомих нам актів семіотичного спілкування людини з іншою автономною особистістю [5].

Вивчення процесу реалізації багаторівневої структури змісту тексту як синергетичної системи дозволяє виявити «сміслові зрушення» або «інференцію сенсу» (використовуючи термінологію Д. В. Псурцева) та уникнути смислових помилок в процесі перекладу.

Хоча Д. В. Псурцев не використовує синергетичних термінів, дослідник розмірковує про смислові зсуви в процесі перекладу, оскільки деякий ступінь інференції сенсу є неминучим при будь-якому міжмовному перетворенні. Проблема розмежування інференції та закономірностей перекладацьких семантичних перетворень поки що не вивчена, але, беручи до уваги той факт, що інференція володіє власною специфікою (базується на розмежуванні інференції та імплікації), то можна виділити особистісну інференцію (суб'єктивну, яка залежить від властивостей перекладача) та мовну інференцію (більш об'єктивну, що залежить від властивостей мови перекладу) [7].

Звідси випливає, що процес перекладу є складною системою міжмовних перетворень, як і будь-яка інша система, вона здатна до флуктуації, інференції, яка, проте, в результаті зберігає концептуально-сміслову цілісність.

За Л. В. Кушніною, сутність цього підходу полягає в тому, що, приступаючи до перекладу, перекладач створює в своїй свідомості «перекладацький простір», що потрактовується як система транспонування експліцитних та імпліцитних смислів у ситуації синергетичного взаємовпливу його полів, що призводить до породження унікального тексту перекладу, який гармонійно адаптується в будь-якій культурі [3, с. 81].

Розвиваючи цю думку, можна додати, що перекладач на підсвідомому рівні узагальнює ієрархію різних культурних підсистем та мов, в основі яких лежать різні коди. Тому перекладач повинен добре володіти не тільки основами семіотики та компаративними навиками, а екстралінгвістичними знаннями.

Наведемо приклад прояву біфуркації при перекладі художнього англomовного уривку із автобіографічного твору А. Манро «Voices» (Голоси), що є одним із проявів синергетичних закономірностей. Свій переклад запропонували магістри 1 року навчання спеціальності «Філологія». В таблиці зіставимо варіанти їх перекладу:

Таблиця 1

Варіанти перекладу фрагменту з твору А.Манро «Voices»

Оригінал			
<i>I think people found her pushy and overly grammatical. She said things like “readily” and “indeed so.” She sounded as if she had grown up in some strange family who always talked that way. And she hadn’t. They didn’t.</i>			
Переклад 1	Переклад 2	Переклад 3	Переклад 4
Гадаю, люди вважали її безцеремонною, а її мову занадто вже правильною. Від неї можна було почути такі слова, як «залюбки» та «звісно ж». Здавалося, що в сім’ї, де вона зростала, всі так говорили. Та де там. Нічого подібного.	Людям вона здавалась була нахабною та надмірно правильною. Вона говорила такі слова, як «охоче» та «дійсно так». Вона говорила так, ніби виросла в якійсь дивній сім’ї, в якій завжди так говорили. Але так не було.	Як на мене, люди вважали її наполегливою та занадто грамотною особою. Її часто вживаними словами були «залюбки» та «цілком згідна з цим». Її мовлення звучало так, наче вона зростала в якійсь чудернацькій родині, де всі так розмовляли. Але все не так.	Я думаю, що люди вважали її настирливою та занадто правильною. Вона використовувала такі слова, як «охоче» та «дійсно так». Створювалося враження, ніби вона виросла в якійсь дивній сім’ї, де всі так говорили. Але ні. Вони так не робили.

Як бачимо, в кожному перекладеному уривку створено своєрідний перекладацький простір, в якому простежуються як симетричні, так і асиметричні елементи. Можна припустити, що в художніх прозових творах можна спостерігати перевагу симетричних відношень, представлених різними засобами вираження. Проте в точках біфуркації бачимо різні варіанти підбору українських відповідників, які по-своєму забарвлюють перекладений уривок та створюють особливе сприйняття сенсу того уривку. Перекладаючи уривок, студенти шукали адекватні відповідники, проте кожен з них по-різному діє в точках біфуркації. Що й не дивно, адже в зоні флуктуації, перекладачі на інтуїтивному рівні підбирають найвдаліші, на їх думку, еквіваленти. А втім у кінцевому випадку отримуємо адекватний, гармонійний переклад.

Ми навели тільки один із численних прикладів перекладу тексту. Ці маленькі уривки являють собою лише маленьку синергетичну підсистему, в якій також присутні зони флуктуації та точки біфуркації. Кожен перекладач по-своєму декодує чужоземну мову, кожен створює унікальний та неповторний результат своєї праці. Залучаючись у синергетичний процес перекладу, вони намагаються провести симетричні паралелі між двома різними не тільки мовами, а й менталітетами, свідомостями, культурами та світосприйняттями. Натрапляючи на труднощі в цьому процесі, тлумачі застосовують свої екстралінгвістичні знання та намагаються адекватно передати зміст інформації чужої мови: не важливо, які засоби використані, важливим є результат. Звісно, у кожного він різний. Результат перекладу одного й того ж тексту може різнитися в одного й того самого перекладача, якщо він робить це, скажімо, з інтервалом у 20 років. Тому-то процес перекладу можна розглядати як складну неоднорідну систему.

Таким чином, синергетична системність процесу перекладу полягає в індивідуальному розшифруванні перекладачами чужомовної інформації та в досягненні однакової мети – створення адекватного перекладу.

Висновки та перспективи. Слід підсумувати, що переклад – це дуже складний процес відображення мовних і культурних підсистем засобами мови перекладу; це процес декодування систем мови оригіналу та його трансформування в інші системи. Застосування синергетичного підходу в поєднанні з аналізом багаторівневої структури сенсу тексту дозволяє визначити доцільність використання тих чи інших перекладацьких рішень та прийомів для забезпечення еквівалентності перекладу. Лінгосинергетичний підхід на різних етапах перекладу та його застосування в практичній діяльності є перспективою для подальшого вивчення та удосконалення.

Список використаних джерел

1. Бабенко, О. В. Лінгосинергетичний ракурс дослідження англійської мови: діяхронічний аспект [Текст] / О. В. Бабенко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 135-137.
2. Зарицький, М. С. Переклад: створення та редагування: Посібник [Текст]/ М. С. Зарицький – К.: Парлам. Вид-во, 2004. – 120 с.
3. Кушнина, Л. В. Перевод как синергетическая система[Текст] / Л. В. Кушнина // Вестник Пермского университета. – 2011. – Вып. 3(15) Российская и зарубежная филология. – С. 194-197.
4. Ломакина, И. Н. Особенности лингвосинергетического анализа мифопоэтики (на материале романов Дона Делилло) [Текст] / И. Н. Ломакина // Культура народов Причерноморья. — 2014. — № 271. — С. 194-197.
5. Лотман, Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста[Текст] / Лотман Ю.М. // Избранные статьи. – Т. 1. – Таллинн, 1992. – С. 129-132
6. Мышкина, Н. Л. Внутренняя жизнь текста: механизмы, формы, характеристики [Текст] / Н. Л. Мышкина – Пермь: Изд-во Перм. Гос. Ун-та, 1998. – 152 с.
7. Псурцев, Д. В. К проблеме перевода и интерпретации художественного текста: об одном критерии адекватности [Текст] / Д. В. Псурцев // М. :Вестник МГЛУ. – 2002. – Вып. 463. Перевод и дискурс. – С. 16-26.
8. Ронжина, Я. Н. Оценка переводческих решений с позиций синергосемиотического подхода [Текст] / Ронжина Яна Николаевна, Черёмухина Олеся Олеговна // Филологические науки. Вопросы теории и практики . – Тамбов: Грамота, 2016. – № 4(58): в 3-х ч. Ч. 1. – С. 146-149.

References

1. Babenko, O. V. (2015). Linhvosynerhetychnyi rakurs doslidzhennia anhliiskoi movy: diakhronichnyi aspekt [Lingvosynergetic area of research of the English language]. Proceedings of National University "Ostroh Academy". Series: Philological, 58, 135-137.
2. Zaryts'kyi, M. S. (2004). Pereklad: stvorennya ta redaguvannya [Translation: creation and editing]: Posibnyk ,Kyiv: Parlam. Vyd-vo, 2004,120.
3. Kushnina, L. V.(2011). Perevod kak synerheticheskaya sistema [Translation as asynergetic system].Vestnik Permskogo universiteta, 2011, Vyip. 3(15) Rossiyskaya i zarubezhnaya filologiya,194-197.
4. Lomakina, I. N. (2014). Osobennosti lingvosynergeticheskogo analiza mifopoétiki (na materiale romanov Dona Delillo) [Features of lingvosynergetic analysis

of mythpoetics(based on the novel by Don Delillo)].Kultura narodov Prichernomorya, № 271, 194-197.

5. Lotman, Iu. M. (1992). Semiotika kultury i poniatie teksta [Semiotics of culture and notion of a text].Izbrannye staty, T. 1.Tallynn, 129-132.

6. Myshkina, N. L.(1998). Vnutrenniaya zhyzn teksta: mekhanizmy, formy, kharakterystiki [Inner life of a text: mechanisms, forms,description].Perm: Izd-vo Perm. Hos. Un-ta, 152.

7. Psurtsev, D. V. (2002). K probleme perevoda i interpretatsyy khudozhestvennogo teksta: ob odnom kryterii adekvatnosti [To the problem of translation and interpretation of a literary text: about one criteria of adequacy] Moscow. :Vestnik MHLU, Vyp. 463. Perevod i diskurs,16-26.

8. Ronzhyna Ia. N.(2016). Otsenka perevodcheskih resheniy s pozitsiy sinergosemioticheskogo podhoda [Evaluation of transaltion decisions through synergetic approach]. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Gramota, № 4(58): v 3-kh ch. Ch. 1, 146-149.

СИСТЕМНЫЙ ХАРАКТЕР ПЕРЕВОДА КАК СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Е. В. Бабенко, Н. А. Шостак

Аннотация. *Статья посвящена изучению и анализу понятия «синергетика», а также возможности применения синергетического подхода при изучении процесса перевода. Рассмотрены основные характеристики синергетического подхода и описан процесс перевода с точки зрения синергетики. Исследован процесс флуктуации не только на уровне семантических и лексических единиц, но и на уровне текста. Показано, что синергетическая системность процесса перевода заключается в индивидуальной расшифровке переводчиками иноязычной информации и в достижении одинаковой цели – создание адекватного перевода.*

Ключевые слова: *синергетика, синергетическая система, аттрактор в переводе, точки бифуркации, зоны флуктуации, лингвосинергетический поход*

THE SYSTEM-BASED NATURE OF TRANSLATION AS A SYNERGETIC PROCESS

O.V.Babenko, N.A.Shostak

Abstract. *The article deals with the study and analysis of the concept of "synergetics" and the possibility of using a synergistic approach in the translation process study. The main characteristics of the synergistic approach and the translation process are described in terms of synergetics.*

Translation process is a complex system of interlanguage transformations, like any other system, it is capable of fluctuation and inference that, however, keeps conceptual and semantic integrity.

Synergetic approach enables exploring different ways of possible equivalents in the process of translation. Within the synergistic terminology a unique attractor in translation is a word and its possible variations in translation. In dissipative systems such as translation, the points of intersection provide multiple options, so a good choice of an equivalent depends on various fluctuations in the translation process.

Every kind of translation contains a translation space, in which both symmetrical and asymmetrical elements can be distinguished. The analyzed translations showed that in the bifurcation points we may observe various options of choosing suitable Ukrainian variants, which create a particular perception of each translation. When translating, translators seek adequate variants, but each of them acts in a different way in the points of bifurcation. In

the fluctuations zones, interpreters intuitively pick the most successful, in their opinion equivalents. Ultimately adequate harmonious interpretation is obtained.

Keywords: *synergetics, synergistic system, attractor in translation, bifurcation points, the zone of fluctuation, linguistic and synergetic approach*

УДК 81'253:801.8:63

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕКСТАХ
(на матеріалі німецько-українських перекладів)**

Н. В. БІЛОУС, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: bilounat@gmail.com,
orcid.org/0000-0003-1038-4624

М. Ю. ЗАЙЦЕВА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: marinanord22@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню перекладів сільськогосподарських текстів на предмет перекладацьких трансформацій різних рівнів і ступені їхнього впливу на зміст повідомлення. Здійснено їх кількісний аналіз та ілюстративно представлено результати цього аналізу. Оскільки, залежно від економічного рівня країни і загальних особливостей розвитку сільського господарства в її межах мовне забезпечення аграрної галузі суттєво відрізняється, то питання еквівалентного перекладу відповідних галузевих текстів набуває неабиякої актуальності. Тому метою статті стало дослідження німецьких сільськогосподарських текстів і виявлення ключових перекладацьких прийомів, які найчастіше використовуються для досягнення адекватності і еквівалентності перекладу. Результатом проведеного дослідження є такі висновки: найбільше ПТ мають формальну природу, найменше – прагматичну; найбільше ПТ відбувається на синтаксичному рівні, за ним слідує лексичний рівень, далі – морфологічний, на фонетичному рівні відбуваються лише формальні трансформації.

Ключові слова: сільськогосподарські тексти, перекладацькі трансформації, формальні ПТ, формально-змістові ПТ, прагматичні ПТ, лексичний рівень, морфологічний рівень, синтаксичний рівень

Постановка проблеми. Мовне забезпечення сільськогосподарської галузі належить до чи не найдавнішого пласту мови, формування якого відбувалося з глибокої давнини і в силу постійного динамічного розвитку значною мірою поповнювалося фаховими неологізмами. Залежно від рівня економічного розвитку країни та науково-технічного прогресу в її межах, загального стилю ведення сільського господарства та особливостей АПК, мовне забезпечення сільськогосподарської галузі різних країн суттєво відрізняється, що становить вагомий проблему в плані перекладу таких галузевих текстів.

the fluctuations zones, interpreters intuitively pick the most successful, in their opinion equivalents. Ultimately adequate harmonious interpretation is obtained.

Keywords: *synergetics, synergistic system, attractor in translation, bifurcation points, the zone of fluctuation, linguistic and synergetic approach*

УДК 81'253:801.8:63

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕКСТАХ
(на матеріалі німецько-українських перекладів)**

Н. В. БІЛОУС, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: bilounat@gmail.com,
orcid.org/0000-0003-1038-4624

М. Ю. ЗАЙЦЕВА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: marinanord22@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню перекладів сільськогосподарських текстів на предмет перекладацьких трансформацій різних рівнів і ступені їхнього впливу на зміст повідомлення. Здійснено їх кількісний аналіз та ілюстративно представлено результати цього аналізу. Оскільки, залежно від економічного рівня країни і загальних особливостей розвитку сільського господарства в її межах мовне забезпечення аграрної галузі суттєво відрізняється, то питання еквівалентного перекладу відповідних галузевих текстів набуває неабиякої актуальності. Тому метою статті стало дослідження німецьких сільськогосподарських текстів і виявлення ключових перекладацьких прийомів, які найчастіше використовуються для досягнення адекватності і еквівалентності перекладу. Результатом проведеного дослідження є такі висновки: найбільше ПТ мають формальну природу, найменше – прагматичну; найбільше ПТ відбувається на синтаксичному рівні, за ним слідує лексичний рівень, далі – морфологічний, на фонетичному рівні відбуваються лише формальні трансформації.

Ключові слова: сільськогосподарські тексти, перекладацькі трансформації, формальні ПТ, формально-змістові ПТ, прагматичні ПТ, лексичний рівень, морфологічний рівень, синтаксичний рівень

Постановка проблеми. Мовне забезпечення сільськогосподарської галузі належить до чи не найдавнішого пласту мови, формування якого відбувалося з глибокої давнини і в силу постійного динамічного розвитку значною мірою поповнювалося фаховими неологізмами. Залежно від рівня економічного розвитку країни та науково-технічного прогресу в її межах, загального стилю ведення сільського господарства та особливостей АПК, мовне забезпечення сільськогосподарської галузі різних країн суттєво відрізняється, що становить вагомий проблему в плані перекладу таких галузевих текстів.

Цікавим є те, що поза увагою науковців і дослідників залишаються наступні проблеми перекладу текстів аграрного спрямування: 1. Виявлення і пояснення нових явищ і фактів в мовному матеріалі та способи їх передачі мовою перекладу; 2. Узагальнення та систематизація вже відомих даних та прогнозування виникнення подібних явищ у майбутньому; 3. Уточнення і конкретизація перекладацьких прийомів, які підходять для застосування при перекладі фахових текстів; 4. Розробка теоретичних положень, які дозволили б зняти існуючі розбіжності, що виникають при передачі мовними засобами того чи іншого процесу або явища.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що в сучасних умовах стрімкого розвитку сільськогосподарської галузі і, відповідно, мовної бази, якою послуговується ця галузь, необхідні уточнення, розвиток і систематизація ряду неоднорідних підходів, використовуваних при перекладі публікацій аграрної тематики, так само як і офіційних сайтів масштабних підприємств, які займаються сільськогосподарською діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктом системного дослідження в українському мовознавстві були різні галузеві системи, пов'язані з сучасним сільським господарством: біологічна (Л. Симоненко), ботанічна (І. Сабодаш, М. Фещенко, А. Капська), ветеринарна (М. Дмитрук), геологічна (М. Годована), зоологічна (О. Карабута), сільськогосподарського машинобудування (С. Стасевський), хімічна (Н. Цимбал) [8].

Що стосується наявних досліджень перекладацьких рішень, спрямованих на досягнення адекватності та еквівалентності тексту, так званих перекладацьких трансформацій (далі ПТ), то вони здійснювалися такими науковцями як Л. С. Бархударов [2], В. Н. Комісаров [3], Л. К. Латишев [4], Я. Й. Рецкер [6] і т. д. Проте, нами за основу побудови дослідження було обрано нову типологію О. О. Селіванової, про яку йтиметься далі.

Мета. Мета роботи – дослідити переклади німецькомовних текстів сільськогосподарської тематики в аспекті використання в них перекладацьких трансформацій різних рівнів і ступенів впливу на зміст перекладеного тексту.

Матеріали та методи досліджень. Для організації дослідження було обрано статті, розміщені на офіційному німецькомовному сайті компанії “Big Dutchman”, яка займається створенням обладнання для сучасного птахівництва і свинарства. При цьому нами використовувалися такі методи: аналізу, синтезу, порівняння, дедуктивний метод, а також статистичний.

Результати. На нашу думку, найбільш доцільним визначенням перекладацьких трансформацій є визначення Л. С. Бархударова, який стверджує, що це ті численні і якісно різноманітні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності на противагу розходженням в формальних і семантичних системах двох мов [1, с. 190].

Обрана нами класифікація ПТ створена на основі тріади мовного семіозису, розробленої Ч. Моррісом [5, с. 46]. Це тріада, яка демонструє взаємодію семантики (відношення знака до позначуваного ним змісту), синтактики (відношення знака до інших знаків в плині мови) і прагматики (відношення знака до того, хто його сприймає). На думку дослідника переклад є перш за все «перетворенням мовленнєвого утворення семіотичної системи однієї мови на утворення іншої, орієнтований на інтерпретанту свого адресата».

Зміна кожного з вимірів призводить до зміни іншого, адже всі вони нерозривно взаємопов'язані: зміна форми зумовлює зміну сенсу, модифікація прагматичного аспекту також передбачає нову варіацію форми і змісту повідомлення.

Спираючись на це, О. О. Селіванова виокремлює такі ПТ: формальні, формально-змістові та прагматичні, кожна з яких може мати місце на фонетичному, словотвірному, лексичному та синтаксичному рівнях [7].

Наше дослідження полягає в тому, що на основі обраних німецькомовних текстів та їхніх українських відповідників було докладно проаналізовано ПТ, а також статистично виражено місце кожного з видів трансформацій в текстах аграрного спрямування (на базі досліджуваних статей).

Такі німецькомовні статті як *“Innovative Schalentranke Pekino für die Entenhaltung”*, *“Moderne Stalleinrichtungen und Fütterungsanlagen für ‘Schönes Schwein’*, а також *“Big Dutchman übernimmt Mehrheitsbeteiligung an kanadischer Proline-Gruppe”* аналізувалися на предмет ПТ при розгляді їх перекладу українською мовою.

Наглядним прикладом формально-змістової трансформації, яка полягає у зміні членування інформації порівняно з вихідним текстом, є такий відрізок однієї з вищезазначених статей:

“Pekino... ermöglicht den Enten sowohl die Wasseraufnahme als auch das Ausleben arttypischer Verhaltensweisen. Zu verdanken ist dies der tiefgezogenen Formgebung: Im Vergleich zu herkömmlichen Tränken können die Tiere ihren gesamten Kopf untertauchen und ausgiebig Gefiederpflege mit dem aufgenommenen Wasser betreiben”.

“Відмінна особливість поїлки в тому, що птах має можливість не тільки загасити спрагу, але і властиві цьому виду біологічні потреби завдяки подовженому сегменту конструкції. На відміну від поїлок традиційної форми качки можуть занурити голову в воду цілком, а також набрати в дзьоб води для чищення оперення”.

Тут також відбувається ряд трансформацій: 1. Поняття *Verhaltensweise*, що насправді перекладається як *“форма поведінки”*, в даному тексті виглядає як *“біологічні потреби”*. Таку ПТ варто розглядати як формально-змістову синонімічну заміну, яка відбувається на лексичному рівні. 2. Відбулося додавання словосполучення *“відмінна особливість поїлки в тому”*, що є формально-змістовою трансформацією на синтаксичному рівні. 3. В оригіналі *den Enten* виступає в ролі додатка. При перекладі, окрім того, що ця лексема генералізується, вона також зазнає зміни у числі – множина перетворюється на однину – *“птах”*, і стає підметом в реченні. 4. Надалі спостерігаємо протилежний процес конкретизації: *die Tiere* передано в перекладі як *“качки”*. 5. *Die tiefgezogenen Formgebung* також замінено синонімічно у перекладі на *“подовжений сегмент конструкції”* з дослівного *“глибоковитягнута форма”*, оскільки таке словосполучення абсолютно невластиве українській мові (прагматична ПТ на лексичному рівні). 6. Складений прийменник *im Vergleich zu*, словниковий відповідник якого в українській мові – *“в порівнянні з”*, передається у вищенаведеному відрізку прийменником *“на відміну від”*. Таку заміну варто вважати формальною синонімічною, яка відбулась на лексичному рівні. 7. При перекладі словосполучення *herkömmlichen Tränken* (*“прикметник”* + *“іменник”*) набуває вигляду словосполучення *“поїлки традиційної форми”* зі зміною форми на користь трьохкомпонентного сполучення *“іменник”* + *“прикметник”* + *“іменник”*. 8. Цікавою є заміна прикметника *gesamten*, приналежного до головного слова *Kopf* на прислівник *“цілком”*. Це формальна трансформація на морфологічному рівні (зміна частини мови).

При передачі речення *“Die Enten sollen die Möglichkeit haben, mit ihrem Kopf vollständig unter Wasser zu tauchen”* українською мовою перекладач використав

формально-змістову заміну, а саме – підмет і додаток при перекладі змінюють свої ролі – *“При цьому вода повинна повністю покривати голову качки”*. Окрім того, тут присутня формальна трансформація на морфологічному рівні – *die Enten* втрачає множину. На синтаксичному рівні відбулася формально-змістова трансформація (просте речення стало складнопідрядним).

Подібним чином було проаналізовано кожну з статей, що дало змогу представити такі дані: 1. В кількісному відношенні було встановлено, що в досліджуваних статтях наявні близько 157 трансформацій, які мають різний ступінь впливу на зміст повідомлюваної інформації, а також відбуваються на різних рівнях організації мовних одиниць. 2. Найчастіше в текстах аграрного спрямування, як і в будь-яких мовних повідомленнях, відбуваються формальні трансформації на лексичному рівні, спрямовані на уникнення тавтологій (заміна іменників на займенники, понять – їхніми синонімами тощо). Такі випадки вважаємо за доцільне не розглядати кожен окремо, а знехтувати ними, рахуючи найбільш часто вживаними. 3. Найбільше ПТ мають формальну природу (близько половини усіх трансформацій), найменше – прагматичну. Формально-змістові трансформації займають проміжне положення. В числових значеннях за підрахунками на формальні ПТ припадає близько 79 змін при перекладі, на формально-змістові – 60, а на прагматичні – близько 18 (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення ПТ текстів аграрного спрямування за типами

4. Щодо різнорівневих трансформацій: а) найбільше їх відбувається на синтаксичному рівні, за ним слідує лексичний рівень, далі – морфологічний, на фонетичному рівні відбуваються лише формальні трансформації; б) як синтаксичних, так і лексичних, а також морфологічних трансформацій найбільше у формальному вираженні; в) прагматичні трансформації відбулися лише на синтаксичному і лексичному рівнях організації мовних одиниць (при цьому їх кількість приблизно однакова) (рис. 2).

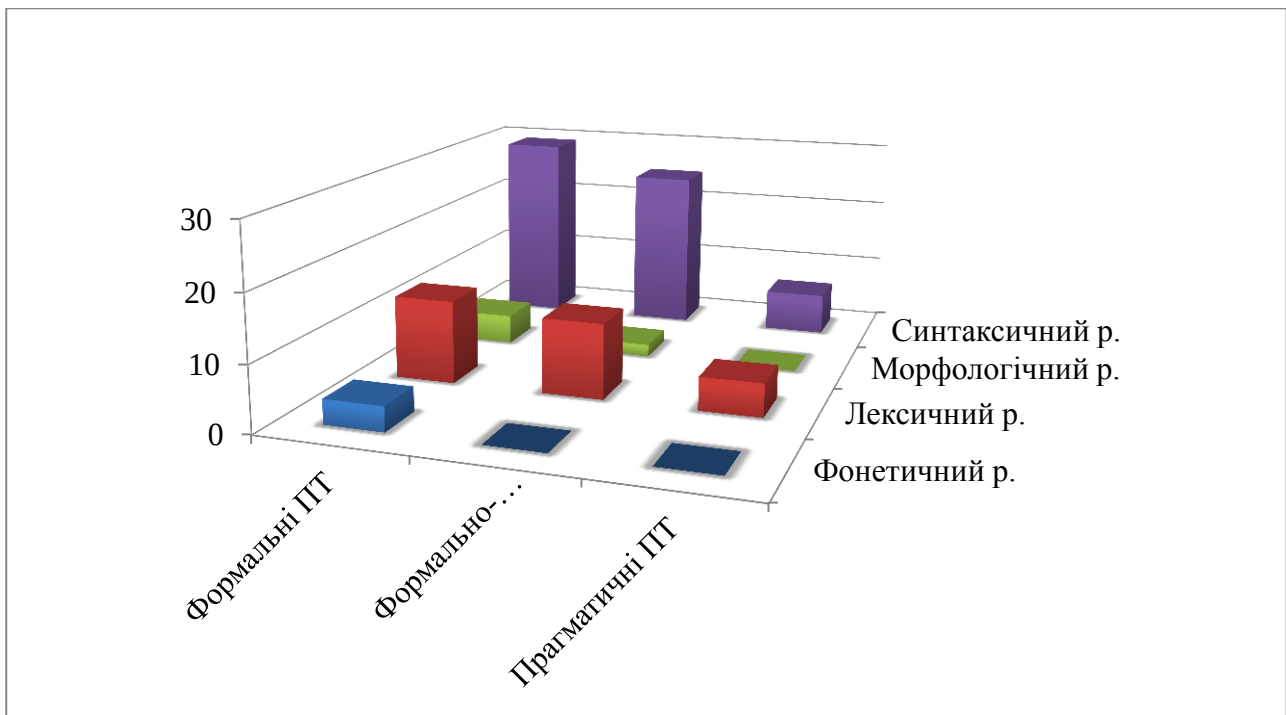

Рис. 2. Співвідношення ПТ текстів аграрного спрямування за типами і рівнями

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Якісний і кількісний аналізи перекладацьких трансформацій репрезентують певні перекладацькі стратегії, методики та прийоми, а також їх числове вираження, що становить цікавий матеріал для подальших досліджень і удосконалень висунутих гіпотез. Нами було встановлено, що при перекладі текстів аграрного спрямування з німецької мови найбільше використовується формальних і формально-змістових трансформацій, що відбуваються на синтаксичному рівні, а також лексичному. Для більш докладного і ретельного аналізу необхідними є вдосконалення теорії перекладацьких трансформацій, зокрема, класифікації ПТ, а також достатня база оригінальних текстів аграрного спрямування та їх адекватних перекладів.

Список використаних джерел

1. Бархударов, Л. С. Язык и перевод [Текст] / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
2. Бархударов Л. С. Некоторые проблемы перевода английской поэзии на русский язык [Текст] / Л. С. Бархударов // Тетради переводчика. – М. : Высшая школа, 1984. – Вып. 21. – С. 38–48.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода [Текст] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 254 с.
4. Латышев Л. К. Технология перевода [Текст] / Л. К. Латышев. – М. : Академия, 2005. – 317 с.
5. Моррис Ч. Основания теории знаков [Текст] / Ч. Моррис // Семиотика. – М., 1983. С. 37-89.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода [Текст] / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 2006. – 240 с.

7. Селіванова О. О. Нова типологія перекладацьких трансформацій (на матеріалі українсько-російського перекладу) [Текст] / О. О. Селіванова // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філол. Науки. – 2012. – 7. – С. 3–12.

8. Ємельянова Є. С. Морфологічна адаптація галліцизмів у сучасній українській сільськогосподарській термінології [Текст] / [Електронний ресурс] – С. 134–136. – Режим доступу – <http://dspace.nbuv.gov.ua/>

References

1. Barkhudarov, L. S. (1975) Yazyk i perevod [Language and translation]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniya, 240.

2. Barkhudarov, L. S. (1984) Nekotorye problemy perevoda angliyskoy poezii na russkiy yazyk [Certain problems of Russian translation of English poetry]. Tetradi perevodchika. Moscow: Vysshaya shkola, 21, 38–48.

3. Komissarov, V. N. (1990) Teoriya perevoda [Theory of translation]. Moscow: Vysshaya shkola, 254.

4. Latyshev, L. K. (2005) Tehnologiya perevoda [Technology of translation]. Moscow: Akademiya, 317.

5. Morris, Ch. (1983) Osnovaniya teorii znakov [Foundations of the Theory of Signs]. Semiotika. Moscow, 37–89.

6. Retsker Ya. I. (2006) Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika: Ocherki lingvisticheskoy teorii perevoda [Theory of translation and translational practice: Study of linguistic theory of translation]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 240.

7. Selivanova, O. O. (2012) Nova typolohiya perekladats'kykh transformatsiy (na materialy ukrayins'ko-rosiys'koho perekladu) [The New Typology of Translation Transformations (on the Material of Ukrainian-Russian Translation)] Visn. Cherkas. Un-ty. Ser. Filol. Nauky, 7, 3–12.

8. Yemel'yanova Ye. S. Morfolohichna adaptatsiya hallitsyzmiv u suchasniy ukrayins'kiy sil's'kohospodars'kiy terminolohiyi [Morphological Adaptation of Galicisms in Modern Ukrainian Agricultural Terminology], 134–136. Available at <http://dspace.nbuv.gov.ua/>

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ (на материале немецко-украинских переводов)

Н. В. Белоус, М. Ю. Зайцева

Аннотация. *Статья посвящена исследованию переводов сельскохозяйственных текстов на предмет переводческих трансформаций различных уровней и степени их влияния на содержание сообщения. Осуществлен их количественный анализ и иллюстративно выражены результаты этого анализа. Поскольку, в зависимости от экономического уровня страны и общих особенностей развития сельского хозяйства в ее пределах языковое обеспечение аграрной отрасли существенно отличается, то вопрос эквивалентного перевода соответствующих отраслевых текстов приобретает особенную актуальность. Поэтому целью статьи стало исследование немецких сельскохозяйственных текстов и выявление ключевых переводческих приемов, которые чаще всего используются для достижения адекватности и эквивалентности перевода. Результатом проведенного исследования являются такие выводы: наибольшие ПТ имеют формальную природу, меньше всего - прагматическую; больше всего ПТ происходит на синтаксическом уровне, за ним следует лексический уровень, далее -*

морфологический, на фонетическом уровне происходят только формальные трансформации.

Ключевые слова: сельскохозяйственные тексты, переводческие трансформации, формальные ПТ, формально-содержательные ПТ, прагматичные ПТ, лексический уровень, морфологический уровень, синтаксический уровень

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN THE AGRICULTURAL TEXTS (on the material of German-Ukrainian translations)

N. V. Bilous, M. Yu. Zaitseva

Abstract. Analysis of translation transformations in the agricultural texts (on the material of German-Ukrainian translations)

Introduction. Language support of the agricultural sector is one of the oldest stratum of language in general. The formation of it had been continued from ancient times and was largely replenished with professional neologisms because of continuous dynamic development. Depending on the level of economic development and scientific progress within certain country, the general style of agriculture and agribusiness features, language support of agricultural sector of different countries varies significantly, which is a great problem in terms of translation of field texts.

That's why nowadays it is necessary to do some precise, develop and systematize a range of various approaches, which are used when translating agrarian publications, as well as official sites of large agricultural enterprises.

Purpose. The aim of the article is to analyze the translations of German agrarian texts in the aspect of usage the translation transformations of different levels and scope of influence on the content of the target text in them.

Results. To organize our investigation we chose the articles posted on the official German site of the company Big Dutchman, which is specialized on production of modern equipment for poultry- and pig-farming.

The articles were analyzed for the use of translation transformations in them. The TT typology, which we chose, is created on the basis of language semiosis trine, developed by Ch. Morris. This trine demonstrates the relationships between semantics, syntax and pragmatics. A change of every of this components causes a change in another one, as they are closely connected. Being oriented on this fact, O. O. Selivanova defines such TTs: formal, formal and semantic, and pragmatic, every of which can be represented on phonographic, morphological, lexical and syntactical levels.

So, the task of our investigation was to precisely analyze TTs, which are represented in the Ukrainian translations of German agrarian texts, and demonstrate statistically the place of every type of TT in agricultural texts (on the basis of analyzed articles).

Therefore, it was founded following statements: 1. It was determined that there are near 157 transformations in the analyzed articles. They are of different levels of organization of language items and range of impact on the content of represented information. 2. Most of all, in the agrarian texts, as well as in every language message, are presented formal transformation on the lexical level, used to avoid tautology (change of nouns by pronouns, notions by their synonyms). We have decided to neglect such cases and not to analyze them separately. 3. Most TTs are of formal nature (near a half of all transformations), the least – pragmatic. Formal and semantic transformations occupy the mediate place. Quantitatively formal TTs are represented by 79 changes of translation, formal and semantic – 60, and pragmatic – 18. 4. As to

the level of transformation: a) the most transformations happen on the syntactical level, followed by lexical, then – morphological, on the phonographic level there are only formal transformations; b) syntactical, lexical, and morphological transformations are the most frequent in formal aspect; c) pragmatic transformations happened only on the syntactical and lexical levels of organization of language units.

Conclusion. Qualitative and quantitative analyses of TTs represent certain translation strategies, methods and techniques, as well as their numeral definition, which is a very interesting material for investigation and improvement of demonstrated hypotheses. For the more precise and thorough analyses it is necessary to develop the theory of TTs, especially the typology of TTs, and extant the base of original agrarian texts and their translations.

Keywords: agricultural texts, translation transformations, formal TT, formal and semantic TT, pragmatic TT, lexical level, morphological level, syntactic level

УДК 811.111'342.9

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПРЕСИВНИХ ЗАСОБІВ У АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ МАЛОЇ ФОРМИ

Л. С. КОЗУБ, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liubatern@yahoo.com
orcid.org/ 0000-0002-6617-6442

Ю. М. ДМИТРЕНКО, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: yuliyadmytrenko20@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються особливості текстів малої форми, зокрема засоби створення експресії у таких текстах. Констатується відсутність єдності у підходах до тлумачення й термінологічного визначення тексту малої форми, їх жанрового розмаїття та класифікації. Простежується та аналізується зв'язок між мовностилістичними засобами та прийомами, що вживають у різних текстах малої форми та їхньою метою – підвищити емоційний вплив на читачів, посилити увагу до тексту, проінформувати аудиторію. Визначено, що використання тих чи інших засобів створення експресії у малоформатних текстах зумовлюється їхньою жанровою належністю та різним функціональним призначенням.

Ключові слова: текст малої форми, експресивність, мовностилістичні засоби, фонологічні засоби, лексичні засоби, експресивний синтакс

Актуальність. Проблема експресивності як способу надання мові і мовленню особливої виразності є однією з головних проблем сучасної лінгвістики. За допомогою експресивних засобів автор може більш повно і точно висловити своє ставлення до зображуваного, а також впливати на слухача, керувати його сприйняттям і розумінням тексту.

the level of transformation: a) the most transformations happen on the syntactical level, followed by lexical, then – morphological, on the phonographic level there are only formal transformations; b) syntactical, lexical, and morphological transformations are the most frequent in formal aspect; c) pragmatic transformations happened only on the syntactical and lexical levels of organization of language units.

Conclusion. Qualitative and quantitative analyses of TTs represent certain translation strategies, methods and techniques, as well as their numeral definition, which is a very interesting material for investigation and improvement of demonstrated hypotheses. For the more precise and thorough analyses it is necessary to develop the theory of TTs, especially the typology of TTs, and extant the base of original agrarian texts and their translations.

Keywords: agricultural texts, translation transformations, formal TT, formal and semantic TT, pragmatic TT, lexical level, morphological level, syntactic level

УДК 811.111'342.9

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПРЕСИВНИХ ЗАСОБІВ У АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ МАЛОЇ ФОРМИ

Л. С. КОЗУБ, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liubatern@yahoo.com
orcid.org/ 0000-0002-6617-6442

Ю. М. ДМИТРЕНКО, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: yuliyadmytrenko20@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються особливості текстів малої форми, зокрема засоби створення експресії у таких текстах. Констатується відсутність єдності у підходах до тлумачення й термінологічного визначення тексту малої форми, їх жанрового розмаїття та класифікації. Простежується та аналізується зв'язок між мовностилістичними засобами та прийомами, що вживають у різних текстах малої форми та їхньою метою – підвищити емоційний вплив на читачів, посилити увагу до тексту, проінформувати аудиторію. Визначено, що використання тих чи інших засобів створення експресії у малоформатних текстах зумовлюється їхньою жанровою належністю та різним функціональним призначенням.

Ключові слова: текст малої форми, експресивність, мовностилістичні засоби, фонологічні засоби, лексичні засоби, експресивний синтакс

Актуальність. Проблема експресивності як способу надання мові і мовленню особливої виразності є однією з головних проблем сучасної лінгвістики. За допомогою експресивних засобів автор може більш повно і точно висловити своє ставлення до зображуваного, а також впливати на слухача, керувати його сприйняттям і розумінням тексту.

Актуальність теми обумовлена тим, що в сучасній науці текст як носій інформації визнається в різних його видах потужним інструментом впливу на свідомість людини. Дослідження способів такого впливу, закладених на глибинному рівні, викликає зацікавлення науковців, які працюють в різних гуманітарних напрямках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів текстів малих форм приділяли увагу вітчизняні і зарубіжні науковці. Так, вивченням семіотичного рівня займалися Л. Л. Макарук, Л. Т. Кияк-Редькович; аналіз функціонально-прагматичних аспектів здійснювали К. С. Ломоносова, Т. С. Ляшенко, Т. О. Білецька; просодичний рівень вивчали Л. І. Тараненко, Л. С. Козуб, Н. В. Деркач; лінгвістичний – С. А. Панченко, К. І. Бабелюк, Т. С. Ляшенко; лексико-граматичний та стилістичний – Самойленко О. П., мовностилістичний – Н. М. Прокопенко, К. С. Ломоносова. Типологічні та жанрові особливості текстів малої форми досліджували К. С. Ломоносова, Л. Р. Кузнецова, О. А. Ростальна, С. В. Ленська, М. А. Ковальчукова; особливості комунікативної та композиційної будови – Л. Ф. Ваховська.

Мета дослідження – проаналізувати термінологію, яка використовується в сучасному мовознавстві на позначення коротких текстів, особливості використання експресивних засобів у англомовних текстах малої форми, встановити їхню роль і значення для досягнення прагматичного ефекту.

Методи і матеріали дослідження: У процесі дослідження застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння, метод лінгвістичної інтерпретації результатів дослідження.

Результати. Варто зазначити, що у вітчизняному і зарубіжному науковому просторі не існує єдиного терміну на позначення текстів малої форми. Для позначення згаданих текстів різні дослідники використовують такі терміни: «тексти малих форм», «короткі тексти», «мікротексти», «тексти малого обсягу», «мінімальні тексти», «стислі тексти», «тексти малого жанру» [1,4]. До цього переліку Л. І. Тараненко додає ще низку використовуваних термінів: «малі епічні жанри», «мікрожанри», «афористичні жанри», «мовленнєві жанри», «текст-формула», «малі жанрові форми» тощо [12].

Простежується певна відмінність і у тлумаченні зазначених текстів. За визначенням К. С. Ломоносової, «міні-тексти – це зафіксовані на письмі продукти мовленнєвої діяльності, що характеризуються інформаційною насиченістю, лаконізмом, комунікативною завершеністю, компресією та виразністю мовних засобів» [8, с. 1]. А. А. Леонтьєв характеризує текст малого формату як самодостатню зв'язну змістовну єдність, в якій чітко виражені початок та кінець, чітко простежуються текстові категорії і, яка мінімально може бути виражена одним реченням, максимально не повинна перевищувати стандартну сторінку друкованого аркушу [5].

Проте думки науковців різняться щодо обсягу текстів малої форми: деякі вважають, що обсяг такого тексту має бути від одного до семи речень, інші – що він не повинен перевищувати стандартну сторінку друкованого аркуша або 60 газетних рядків. До малої прози англомовні фахівці також відносять текст, розміром 300-500, іноді 1500 слів, російськомовні – від 25 до 650 слів. З появою інтернету дослідники почали говорити про малий текст «величиною в один екран» (при його прочитанні з монітора не потрібна вертикальна прокрутка) [6].

Разом з тим, на сьогодні вчені не дійшли єдиної думки щодо жанрового розмаїття малих текстів. Так, К. С. Ломоносова поділяє тексти малої форми на нетипові тексти – прислів'я, загадки, афоризми, байки, міні-казки, лімерики,

висловлювання, промовки, анекдоти, притчі, короткі новели та оповідання, чутки, біблеїзми, жарти тощо; і типові тексти малої форми – анонси, оголошення, афіші, анотації, міні-огляди та міні-рецензії, замітки, тези, резюме, коментарі, рекламні тексти, цитати, прес-релізи тощо [7, с.325]. До малоформатних текстів К. І. Панченко відносить прогноз погоди, інструкції, оголошення, рецепти, афоризми, автобіографії, міфи та навіть нетипові малоформатні казки, формальною ознакою яких є стислість [10, с. 213].

Для текстів малої форми характерні контекстуальність, змістова, комунікативна і структурна цілісність, тематична визначеність, завершеність, семантична самодостатність, модальність і особлива прагматична функціональність [11, с. 56]. Автори зазначених текстів використовують особливі прийоми побудови, композиції цих творів, специфічний набір художніх та мовностилістичних засобів, які допомагають адресатам зрозуміти та опрацювати інформацію максимально оперативно і відреагувати на неї відповідно до задуму адресантів повідомлення [6, с. 325]. Зупинимося на засобах вираження експресії у текстах малої форми.

В «Академічному тлумачному словнику української мови» знаходимо таке визначення експресії – «сила вираження, вияву яких-небудь почуттів, переживань і т.д.; виразність» [13]. Експресія – найважливіша стилістична категорія. Під експресією розуміють виразно-зображальні засоби мови, які відрізняють її від звичайної, стилістично нейтральної, роблять мовні засоби образними, яскравими, емоційно забарвленими [2]. В основі явища експресивності лежать кілька груп психологічних закономірностей, що стосуються, з одного боку, вираження емоцій і почуттів, а з іншого – сприйняття. За твердженням В. Н. Грідіна, експресивність є сукупністю семантико-стилістичних ознак мовних одиниць, завдяки яким вона має змогу функціонувати в комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження ставлення мовця до адресата або змісту повідомлення й адресату [3]. На думку Т. В. Матвєєвої, експресивність – це властивість мовних і мовленнєвих одиниць виражати емоційно-оцінний стан автора і його небайдуже ставлення до означуваного, мовного партнера, комунікативної події в цілому, самого себе. Експресивність пов'язана з особистістю того, хто говорить (пише) і мовним впливом на його мовленнєвого партнера, це суб'єктивний компонент мовного спілкування [9]. До прагматичних категорій експресивності відносять А. А. Мецлер, Р. О. Піотровський, Д. С. Писарєв та інші, адже експресивність орієнтована на адресата, тобто має прагматичне значення. До експресії відносять своєрідні смислові відтінки, які додаються до основних значень слів і виразів, таким чином, дозволяючи автору виражати своє ставлення до того, що він описує, даючи йому відповідну оцінку [14].

Існує велика кількість засобів створення експресії. Всі ці засоби можна поділити на чотири групи: фонологічні (тривалість звуку, інтонація, гучність і тембр голосу, темп мовлення, алітерація, асонанс, спеціальні ритміко-інтонаційні конструкції та ін.); морфологічні (афіксація); лексичні (експресивно-забарвлені слова, метафора, метонімія, іронія, алегорія, гіпербола, сарказм, порівняння, епітет, okazіоналізм, алюзія, прислів'я, приказки та ін.); синтаксичні (анафора, епіфора, антитеза, риторичні запитання, інверсія, емфатичні конструкції, парцеляція, замовчування та ін.). Завдання перелічених засобів – посилити увагу аудиторії до тексту, підвищити емоційний вплив на читачів. Ефективність впливу текстів малої форми, вважає К. Туркіна, залежить від використання прийомів, що апелюють до прихованих або явних очікувань аудиторії. Науковець розглядає їх на таких рівнях: семантичному (прямий заклик до дії, вигук, риторичне питання,

пресупозиція, протиставлення), метасеміотичному (конотативні, асоціативні значення); метаметасеміотичному рівні (мотиваційна і психоаналітична дія за допомогою навіювання і переконання) [7, с. 327]. Найчастіше до таких прийомів звертаються при створенні реклами, де використовуються риторичні запитання: «*What would you rather put away: your cigarette or our dreams?*», прямі звертання до адресата: «*Get the right rhythm for your water bills*» (Acea), «*Let's play with your hair*» (Nikola Melita hair studio) тощо [17]. Подібні конструкції роблять текст переконливішим, інколи додають інтриги, а головне, мають на меті встановити контакт із читачем, а отже й посилити вплив на нього. Алітерація, ритм і рима є засобом створення експресії на фонетичному рівні, вони роблять текст більш структурованим, дозволяють його швидше запам'ятати. Наприклад: «*Winston tastes good like a cigarette should*», «*It's the Viakal fizz that does the bizz!*», «*The flavour of a Quaver is never known to waver*», «*Allied Irish Bank: Britain's best business bank*», «*Greyhound: Greyhound going great*», «*Fila: Functional... Fashionable... Formidable...*», «*Coleman footgear: Better choice, better joys*» [16].

Мова текстів малої форми залежить від типу твору та його функцій. Наприклад, тексти, що мають на меті інформувати аудиторію про певний захід, орієнтуються на швидке сприйняття інформації, саме тому їх автори використовують переважно загальноновживану лексику, відносно прості синтаксичні елементи. Це твердження стосується таких текстів малої форми як афіші, оголошення, замітки, резюме, в яких авторське «я» виражене нечітко, порівняно з іншими жанрами: анонсами, міні-оглядами, міні-рецензіями, анотаціями. В останніх використовується ширша палітра мовностилістичних засобів та прийомів. Автори текстів малої форми, що присвячені подіям культурного життя, найчастіше вживають різноманітні відокремлені конструкції, складні слова, експресивну лексику для створення позитивного враження від події. За твердженням Т. Ляшенко, використання різноманітних засобів експресивного синтаксису (інверсія, антитеза, повтор тощо) та образних засобів (метафора, порівняння, епітети, фразеологія, цитування) надає тексту виразності [7, с. 326]. Візьмемо, наприклад, рецензію журналіста «The New York Times» Чарльза Ішервуда на театральну постановку «Alladin» [15]. Для того, щоб надати необхідного забарвлення тексту автор використовує численні епітети: *ba-dum-bum humor, salaaming dancers, ne'er-do-well companions, wisecracking animals, syrupy spirit*; метафори: *set my heart racing, broadway has been lapped by wave after wave of big, often gloppy songfests*; персоніфікацію: «*Aladdin*» *has an infectious and only mildly syrupy spirit*; гіперболи «*blinding gold costumes*», «*maniacally entertaining number*», повтори «*As directed and choreographed (and choreographed, and choreographed) by Casey Nicholaw*» (тут автор очевидно намагається наголосити на великій кількості танцювальних номерів); екзотизми (які підкреслюють колорит східної казки) *vizier, bazaar, tabbouleh, harem* [15]. Усі ці засоби роблять прочитання тексту більш цікавим і захоплюючим для аудиторії, створюють позитивний образ заходу та викликають бажання його відвідати.

Аргументація, пояснення, узагальнення у міні-текстах спрямовані не стільки на створення об'єктивної картини, різнобічного розуміння предмету розмови (як в аналітичних жанрах), скільки на формування певного (найчастіше позитивного) ставлення до нього, отже, на стимулювання читача тексту до певних дій (прочитання книжки, перегляду фільму тощо) [6]. У текстах присвячених подіям культурно-розважального життя, які написані в художньо-публіцистичному стилі, наприклад, в анонсах кінофільмів засобами створення інтриги може служити вдало введена в текст фігура умовчання [7, с. 327]. Приклад влучного

використання цього прийому знаходимо в анонсі телесеріалу «Doctor Who»: *«mannequins in the store came to life and tried to kill Rose, if not for the help of the mysterious Doctor ...»* [18]. Типовим є також широке використання в анонсах образної лексики, прикметників з оцінним значенням, власних назв, іменників, дієслів, що виражають активні, швидкі дії, характеризують героїв фільмів за їх соціальним статусом, числівників, що дають фактологічну інформацію про час створення фільму й події, що відбуваються в ньому, тощо. У кіноанонсах знаходимо і прийоми діалогізації, автори таких текстів немов звертаються безпосередньо до читача, встановлюючи з ним контакт, провокують на перегляд фільму, наприклад, зі складним сюжетом [7, с. 327].

Висновки і перспективи. Отже, використання тих чи інших засобів створення експресії у текстів малої форми зумовлюється їхньою жанровою належністю та різним функціональним призначенням. Так, в оголошеннях, афішах, замітках, резюме, порівняно рідко використовуються тропи, стилістичні прийоми. Інші ж типи текстів малої форми як анонси, анотації, міні-рецензії та міні-огляди, рекламні повідомлення часто насичені засобами вираження мови, якщо це дозволяє формат джерел, у якому вони розміщені.

Отримані результати дослідження можуть бути використані під час подальшого поглибленого вивчення особливостей використання експресивних засобів у текстах малої форми, зокрема текстів-анотацій англійської художньої літератури.

Список використаних джерел

1. Бабенко О.В. Проблематика малоформатних текстів: жанр притчі в сучасній літературі [Текст] / О.В. Бабенко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип.38. – 2013. – С. 147-148.
2. Вахитова, Г. В. Способы передачи внутренней экспрессивности текста [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Г. В. Вахитова. – Уфа, 2007. – 23 с.
3. Гридин, В. Н. Экспрессивность [Текст] / В. Н. Гридин // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 591.
4. Козуб, Л. С. Соціолінгвістичні особливості просодичної організації тексту англійської комерційної телереклами (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Любов Степанівна Козуб. – Запоріжжя, 2005. – 226 с.
5. Леонтьев, А. А. Язык, речь, речевая деятельность [Текст] / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
6. Ломоносова, Е. С. Жанровые особенности текстов малой формы [Текст] / Е. С. Ломоносова // Universum: Филология и искусствоведение: электронный научный журнал. – М., 2015. – № 3-4 (17).
7. Ломоносова, К. С. Тексти малої форми: мовностилістичний аспект [Текст] / Катерина Сергіївна Ломоносова // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. – 2013. – Вип. 38. – С. 325-333.
8. Ломоносова, К. С. Функціонально-комунікаційна система малих текстових форм у мас-медіа : структура і типологія (на матеріалі пресових та інтернет-видань) [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікації : 27.00.04 / Катерина Сергіївна Ломоносова. – К., 2016. – 20 с.
9. Матвеева, Т. В. Лексическая экспрессивность в языке [Текст] / Т. В. Матвеева. – Свердловск : Изд-во Уральск. гос. ун-та, 1986. – 91 с.

10. Панченко К. І. Лінгвістичні особливості текстів малої форми / К. І. Панченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – Вип. 38. – Острог, 2013. – С. 213-214.
11. Прокопенко, Н. М. Малі текстові форми гумористичного дискурсу [Текст] / Н. М. Прокопенко // Філологічні трактати. – 2016. – Том 8, № 1. – С. 54-61.
12. Тараненко, Л. І. Просодичні засоби актуалізації англійських фольклорних текстів малої форми (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст] : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Лариса Іванівна Тараненко. – Харків, 2016. – 661 с.
13. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/>
14. Языковые средства создания экспрессивности [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=887638#1>
15. Isherwood, Ch. Sly Alchemy From That Lamp [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2014/03/21/theater/aladdin-tweaks-the-disney-formula-with-breezy-insouciance>
16. List of Commercial Slogans [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.scribd.com/doc/59453217/List-of-Commercial-Slogans>
17. Szczepanik, Magdalena. Multimodal Discourse Analysis of Print Advertisements: Neologisms and Metaphors in Advertising: Master's Diploma Thesis. – 2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://is.muni.cz/th/282175/ff_m/M.A.Thesis_plus_App.pdf
18. TV-Buzer [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.tvbuzer.com/tv-shows/Doctor-Who>

References

1. Babenko, O.V. (2013). Problematyka maloformatnykh tekstiv: zhanr prytchi v suchasni literaturi [Issues of small-format texts: the parable genre in modern literature]. Proceedings of National University "Ostroh Academy". Series: Philological, 38, 147-148.
2. Vakhytova, H. V. (2007). Sposoby peredachi vnutrenney ekspressivnosti teksta [Methods of conveying the internal expressiveness of the text]. Ufa, 30.
3. Gridin, V. N. (1990). Ekspressivnost [Expressiveness]. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya, 591.
4. Kozub, L. S. (2005). Sotsiolingvistichni osoblyvosti prosodychnoyi organizatsiyi tekstu anglyiskoyi komertsynoyi telereklamy (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennya) [Sociolinguistic Peculiarities of the Prosodic Organization of English Television Commercials: An Experimental Phonetic Study]. Zaporizhia, 226.
5. Leontev, A. A. (1969). Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost [Language, speech, speech activity]. Moscow: Prosveshchenie, 214.
6. Lomonosova, E. S. (2015). Zhanrovyye osobennosti tekstov maloyi formy [Genre peculiarities of small texts]. Universum: Philology and art history: an electronic scientific journal, 3-4 (17).
7. Lomonosova, K. S. (2013). Teksty maloii formy: movnostylistychnyy aspekt [Small texts: linguistic stylistic aspect]. Herald of Lviv University. Series: Journalism. 38, 325–333.
8. Lomonosova, K. S. (2016). Funktsionalno-komunikatsiyna systema malykh tekstovykh form u mas-media: struktura i typolohiya (na materialy presovykh ta internet-vydan) [Functional and communicational system of small texts in media: structure and typology (based on press and Internet publications)]. Kiev, 20.

9. Matveeva, T. V. (1986). Leksicheskaya ekspresivnost v yazyike [Lexical expressiveness in language]. Sverdlovsk: Publishing house in Uralsk State. Un., 91.
10. Panchenko, K. I. (2013). Linhvistychni osoblyvosti tekstiv maloyi formy [Linguistic peculiarities of small texts]. Herald of National Ostrog akademiya. Series: Philological, 38, 213-214.
11. Prokopenko, N. M. (2016). Mali tekstovi formy humorystychnoho dyskursu [Small text form humoristichnoho discourse]. Philological treatises, Vol.8,1, 54-61.
12. Taranenکو, L. I. (2016). Prosodychni zasoby aktualizatsiyi anhliyskykh folklornykh tekstiv maloyi formy (eksperymentalno-fonetychne doslidzhennya [Prosodic Means Actualizing English Small Form Folk Texts (an Experimental Phonetic Study)], 21-22.
13. Akademichnyy tlumachnyy slovnyk ukrayinskoii movy [Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <http://sum.in.ua/s/>
14. Yazykovyie sredstva sozdaniya ekspressivnosti [Language means for creating expressiveness]. Available at: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=887638#1>
15. Isherwood, Ch. Sly Alchemy From That Lamp. Available at: <https://www.nytimes.com/2014/03/21/theater/aladdin-tweaks-the-disney-formula-with-breezy-insouciance>
16. List of Commercial Slogans. Available at: <https://www.scribd.com/doc/59453217/List-of-Commercial-Slogans>
17. Szczepanik, M. Multimodal Discourse Analysis of Print Advertisements: Neologisms and Metaphors in Advertising: Master's Diploma Thesis. Available at: http://is.muni.cz/th/282175/ff_m/M.A.Thesis_plus_App.pdf
18. TV-Buzer. Available at: <http://www.tvbuzer.com/tv-shows/Doctor-Who>

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКСПРЕССИВНЫХ СРЕДСТВ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТАХ МАЛОЙ ФОРМЫ

Л. С. Козуб, Ю. М. Дмитренко

Аннотация. В статье рассматриваются особенности текстов малой формы, в особенности средства создания экспрессии в таких текстах. Констатируется отсутствие единства в подходах к толкованию и терминологическому определению текста малой формы, их жанрового разнообразия и классификации. Прослеживается и анализируется связь между лингвостилистическими средствами и приемами, которые употребляют в разных текстах малой формы и их целью – повысить эмоциональное воздействие на читателей, усилить внимание к тексту, проинформировать аудиторию. Определено, что использование тех или иных средств создания экспрессии в малоформатных текстах обусловлено их жанровой принадлежностью и различным функциональным назначением.

Ключевые слова: текст малой формы, экспрессивность, лингвостилистические средства, фонологические средства, лексические средства, экспрессивный синтакс

PECULIARITIES OF THE EXPRESSIVE MEANS USE IN ENGLISH SMALL FORM TEXTS

L. S. Kozub, Yu. M. Dmytrenko

Abstract. In modern science text as a data carrier is recognized in its various forms to be a powerful tool of influence on the human mind. Expressiveness as a way to provide speech and language with specific distinctiveness gives the author an opportunity not only to more fully and accurately express their attitude to the described facts, but also to influence the listener, manage its perception and understanding of the text.

The article deals with peculiar features of small form texts, in particular expressive means used in these texts. It highlights the lack of unity in the approach to the interpretation and terminology definition of small form texts, their diversity and genre classification. It draws attention to the role of small form texts in shaping attitudes and interests of the audience. It is observed that the impact efficiency of small form texts depends on the use of means that appeal to hidden or explicit expectation of the audience: on the semantic level – direct call to action, exclamation, rhetorical question, presuppositions, contrast; metasemiotic – connotative, associative value; metametasemiotic – psychoanalytic motivation and performance by means of suggestion and persuasion. The analysis was provided to trace the connection between linguistic and stylistic means used in various small form texts and their purpose – to increase the emotional impact on the reader, to draw the attention to the text, to inform about the events or facts.

It is determined that the use of certain expressive means in small texts is predetermined by their genre affiliation and various functional purposes. In texts, such as ads, posters, notes, summaries, that are intended to inform the audience about a particular event, oriented to fast perception of information, tropes and stylistic devices are used relatively rarely. Other types of small form texts such as small announcements, annotations, and mini-reviews, advertisements, comic lyrics are often enriched with expressive means of the language, since they are directed not only to create an objective picture of reality, to provide comprehensive understanding of the subject of conversation (as in analytical genres), but what is important, to form a certain (usually positive) attitude, therefore, to stimulate the reader of the text to certain actions.

Keywords: *small form texts, expressiveness, expressive means, linguistic and stylistic means, phonological means, lexical means, expressive syntax*

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
SCIENTIFIC HERALD of
NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND
ENVIRONMENTAL SCIENCES OF UKRAINE

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 263

Серія: Філологічні науки
Series: Philological Sciences

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ 22395-12295 ПР від 04.10.2016

Підписано до друку ____ .2017 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура Arial. Друк різнографія
Умовно-друковані арк. __. Обліково-видавничі арк. __
Наклад 300 прим. Замовлення №

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

Видавництво «МІЛЕНІУМ»

м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-74-35
E-mail: milenium_ofis @ukr.net